

PEDAGOG

RESPUBLIKA ILMIAJ JURNALI

The journal "Pedagog" covers the sphere of spiritual and educational thinking of a person, the socio-political life of a person, institutions of civil society, global problems, problems of education, new technologies produced today, reforming the education system and publishes scientific articles on open scientific popular analysis.

The journal is intended for students, masters, professional scientists and researchers, university professors. The publication publishes articles of a problematic and scientific-practical nature.

Volume 7, Issue 4

Exact
Natural
Medical
Technical
Economics
Philological
Pedagogical
Social sciences
and humanities

«BEST PUBLICATION»

Ilmiy-tadqiqotlar markazi ©

**“PEDAGOG”
RESPUBLIKA ILMIY JURNALI**

MATERIALLARI TO‘PLAMI

15-APREL, 2024-YIL

7-TOM 4-SON

O‘ZBEKISTON

2024

Ushbu to‘plamda “Pedagog” respublika ilmiy jurnaliga kelib tushgan maqolalar o‘rin olgan. Mazkur jurnalda zamonaviy ta‘lim tizimini rivojlantirish jarayonida innovatsion ta‘lim texnologiyalarini joriy etish va loyihalashtirish, integratsion ta‘limni rivojlantirishda yo‘nalishlar bo‘yicha kreativ g‘oyalar, takliflar va yechimlarni amalga oshirish maqsad qilib olingan. Mazkur jurnal materiallaridan OTM professor-o‘qituvchilari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari va umumta‘lim maktab o‘qituvchilari, mustaqil tadqiqotchilar, magistrantlar, ilmiy xodimlar, iqtidorli talabalar hamda shu sohada ilmiy ish olib borayotgan tadqiqotchilar foydalaishlari mumkin.

Eslatma! Jurnal materiallari to‘plamiga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma‘lumotlar haqqoniylikiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir:

Maqsudov Ulug‘bek Qurbonovich

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Mas'ul muharrir:

Yusufjonov Quyoshbek Komiljon o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti

Texnik xodim:

Sultonov Sardorbek No‘monjon o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti

TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

Tuychiyeva Inoyat Ibragimovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Shamsiyeva Maxfuzaxon Xuja qizi

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sabirova Gulnoza Sadikovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Saidov Ixtiyor Muzropovich

Farg‘ona davlat universiteti harbiy ta’lim fakulteti boshlig‘i

Mamatova Nodira Muxtarovna

Tibbiyot fanlari Doktori (Ds)

Rasulova Vasila Batirovna

Toshkent farmatsevtika instituti, Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Nikadambayeva Hilola Batirovna

Uzbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti,

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Pirimov Akram Pirimovich

Navoiy davlat pedagogika instituti, dotsent

Shodiyev Furqat Davranovich

Navoiy davlat pedagogika instituti, Texnika fanlari

nomzodi, Dotsent

Qurbonova Muqaddas Omonovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Baltayeva Ikkal Tadjibayevna

O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti. O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasida dotsenti, filologiya fanlari nomzodi.

Sayfullayeva Ra‘noxon Raupovna

O‘zbekiston milliy universiteti. Filologiya fanlari doktori, professor.

Popova Tatyana Igorevna

SanktPeterburg davlat universiteti. Rossiya. Doctor filologicheskix nauk, professor.

Berdaliev Abduvali

Tojikiston. Xo`jand davlat universiteti. Filologiya fanlari doktori.

Manzuraxon Ernazarova

Navoi davlat pedagogika instituti. Filologiya fanlari doktori, professor.

Uluqov Nosirlon Muxammadalievich

Namangan davlat universiteti. Filologiya fanlari doktori.

Jumanazarova Guljahon

Filologiya fanlari doktori. Jizzax davlat universiteti.

A.A.Qosimov

Farg`ona davlat universiteti. Filologiya fanlari doktori, professor.

Jo`rayev Habibullo Abdusalomovich

Filologiya fanlari doktori. Farg`ona davlat universiteti.

Fayzimatov Shuxratjon No`monovich

Farg`ona politexnika instituti. Texnika fanlari doktori.

Hoshimov G`anijon Mirzaaxmadovich

Andijon davlat universiteti. Filologiya fanlari doktori.

Hulkar Hamroyeva

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent. O`zbekiston respublikasi yozuvchilar uyushmasi a`zosi, jurnalist.

O`rinboyev No`monjon O`rmonovich

falsafa fanlari nomzodi, dotsent. XTXMOIO`

Qurbonova Muqaddas Omonovna

Filologiya fanlari bo`yicha falsafa doktori. Farg`ona davlat universiteti.

Qunduzxon Atabayevna

Filologiya fanlari doktori, professor. O`zbekiston. Jahon tillari universiteti.

Hojaliyev Ismoiljon Tojiboyevich

Farg`ona davlat universiteti filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

Erofeeva Inna Nikolaevna

Kandidat pedagogicheskix nauk, dotsent. Sankt Peterburg davlat universiteti. Rossiya.

Toshtemirova Zamira Sotvoldiyevna

pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Farg`ona davlat universiteti.

G.O.Abdugafurovich

Filologiya fanlari nomzodi. Farg`ona davlat universiteti.

Xudayarov Oybek Odilovich

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti

Muxitdinova Muniraxon

Pedagogika fanlari fanlari doktori, (PhD)

Rabbonayeva Dildora Tolipovna

Samarqand viloyati Pedagogika markazi katta o`qituvchisi. Xalq ta'limi a'lochisi, Xalq ta'limi fidoyisi ko'krak nishonlari sohibasi.

MUNDARIJA:		
1.	Chuboyeva Ozodaxon Quvonbekovna <i>VOYAGA YETMAGANLAR HUQUQIY ONGI VA HUQUQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISH</i>	10
2.	Ataboyev Ahadjon Djumakuziyevich Saidalikhonov Azizkhon Saidalikhon o'g'li, <i>REPRESENTATION OF ENGLISH CONJUNCTIONS IN EXPLANATORY DICTIONARIES: A COMPREHENSIVE ANALYSIS</i>	16
3.	Ataboyev Ahadjon Djumakuziyevich Saidalikhonov Azizkhon Saidalikhon o'g'li, <i>PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF CONJUNCTIONS IN ENGLISH AND UZBEK</i>	20
4.	Bobojonova Dilnavoz Baxtiyorjon qizi Abduboyeva Fotiha Ibrohimjon qizi Fayzullayeva Shahnoza Bonu shavkat qizi <i>QUROQ TIKISH SAN'ATINING KELIB CHIQUISH TARIXI</i>	23
5.	Санжар Авазов <i>ЮКСАК ТУРМУШ ДАРАЖАСИ – МЕХНАТ МИГРАЦИЯСИ КЎЛАМИНИ ОПТИМАЛЛАШТИРУВЧИ АСОСИЙ ОМИЛ</i>	30
6.	Утеева Багдагул Матмуратовна <i>ФИРИБГАРЛИК ЖИНОЯТИНИНГ АЛДАШ ЁКИ ИШОНЧНИ СУИИСТЕЪМОЛ ҚИЛИШ ЙЎЛИ БИЛАН МУЛКИЙ ЗАРАР ЕТКАЗИШ ЖИНОЯТИДАН ФАРҚИ.</i>	35
7.	Rahmonova Nigina Tolibovna <i>JAMIYATNING MA'NAVIY BARQARORLIK DARAJASINI ANIQLASH MEZONLARI</i>	38
8.	Султанова Майя Туйчиевна <i>ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕУЧЕБНЫХ НАВЫКОВ СРЕДСТВАМИ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА</i>	42
9.	Султанова Майя Туйчиевна <i>ПРИНЦИП СВЯЗИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ С ЖИЗНЬЮ В ПРАКТИКЕ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ</i>	45
10.	Султанова Майя Туйчиевна <i>ВОСПИТАНИЕ ЧЕСТНОСТИ И ПРАВДИВОСТИ СРЕДСТВАМИ РУССКОЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ</i>	48
11.	Rasulova Homidabonu Nu'monxon qizi <i>MUSIQA MAKTABLARIDA MUSIQA NAZARIYASI DARSINING TARKIBIY QISMLARI VA ULARNING TUZILISHI.</i>	51
12.	Rasulova Homidabonu Nu'monxon qizi <i>MUSIQA MAKTABLARINING DARS JARAYONIDA MUSIQA SAVODXONLIGI FANING NAZARIY ASOSLARI.</i>	54
13.	Ganiyeva Dildora Baxadirovna Abduqodirova Patmaxon Tursunboyevna <i>UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHDA, PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA O'ZINI O'ZI KASBIY BELGILASHGA TAYYORLIGINI SHAKLLANTIRISH</i>	58
14.	Mamajonov Muhammadjon Yusufjonovich Uktamov Muxammadkarim Vaxobjon o'g'li <i>TURLI TIZIMLI TILLARDA MUROJAAT SHAKLLARI MASALASI</i>	65
15.	Kuziev Shavkat Abdumuratovich <i>TEACHING WRITING THROUGH THE USE OF ChatGPT</i>	70
16.	Ахмедов Жахонгир <i>АКТУАЛЬНОСТЬ ИНТЕГРАЦИИ ФИНАНСОВОГО И УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА И СБЛИЖЕНИЕ К ПРИНЦИПАМ МСФО</i>	73
17.	Norkuzieva Sarvinoz <i>THE DEVELOPMENT STAGES AND CULTIVATION TECHNIQUES OF CULTIVATED FLAX (L.USITATISSIMUM)</i>	78
18.	Allamberganova Maftuna Maxsudovna <i>METHODS OF PHONETIC ANALYSIS IN POETIC TEXTS</i>	81
19.	Xolikov Suyunjon Xamroqul o'g'li Djaumitova Merverd Asilbek qizi <i>MAKSVELL TENGLAMASIDAN LAME KOEFFITSENTINI ANIQLASH MASALASI</i>	84
20.	Toshmatova Moxizatxon Inomidin qizi <i>BO'LAJAK SHIFOKORLARDA REFLEKSIV MALAKALARNI SHAKLLANTIRISH</i>	86
21.	Yorlaqabova Hilola O'ktam qizi <i>ASTRONOMIYA FANI KELIB CHIQUISH TARIXI VA HOZIRDA UNING O'QITILISHI</i>	90

22.	Abdiyeva Dilshoda <i>INTERNET TARMOG'IDA BUZG'UNCHI G'OYALARNI TARQALISHI VA ULARGA QARSHI KURASH MEDIA MADANIYATNING O'RNI VA AHAMIYATI</i>	94
23.	Xurramov Turg'un <i>YOSHLAR MA'NAVIYATI VA VATANPARVARLIGINI YUKSALTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI.</i>	97
24.	Muxamedova Xolida Baxtiyorovna <i>XALQ HUNARMANDCHILIGINI O'RGATISH ORQALI O'QUVCHILARDA TEXNOLOGIK BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARNI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI</i>	100
25.	Ibragimova Dilafruz Shukhratovna, Turdaliyeva Feruzaxon Dilshodjon qizi <i>"PIERS PLOWMAN " ASARNING IJTIMOYIY MUHIMLIGI</i>	107
26.	Azimov Faxriddin Xamroevich, G'afurov Ruslan Toxirovich. <i>PROFESSIONAL TA'LIM KECHA VA BUGUN.</i>	110
27.	Narzullayev Muhammad Fayzullo o'g'li <i>XALQARO INVESTITSIYA HUQUQI VA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH QUROLI OSTIDA INVESTORLAR, DAVLATLAR VA ARBITRLAR</i>	116
28.	Gulbanu Djumaboyeva Berdibayevna, Ahmedova Mavjuda Doniyor qizi <i>NUTQ NUQSONIGA EGA BOLALAR OILASIDA TARBIIYA JARAYONINING MUAMMOLARI.</i>	123
29.	K.M.Erjanova, N.E.Sharapova <i>RINOLALIK BOLALARGA TIBBIY VA PEDAGOGIK YORDAMNI TASHKIL ETISHNING DOLZARB AHAMIYATI.</i>	127
30.	Farog'at Tojiddinovna Isomova <i>RAQAMLI KONTENTLAR TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH MEKANIZMI SIFATIDA</i>	133
31.	Muradov Oybek Torakulovich <i>SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASIS OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES</i>	141
32.	Murtazoyeva Mohigul Sunnatillo qizi <i>"O'QITUVCHI TALABA NIGOHIDA" MODULINI YARATISH (3-QISM).</i>	149
33.	Axmedova Zulxumor Ikromovna <i>NOSTANDART TESTLARNING MAZMUNI VA TURLARI.</i>	159
34.	Sharipova Madina Po'latovna <i>ANIQ INTEGRALLARNI TAQRIBIY HISOBLASH .</i>	167
35.	M.S.Xakimov X.R.Xalilov <i>FARG'ONA VILOYATI BO'G'DOD TUMANIGA ZAMONAVIY TRANSPORT LOGISTIKA MARKAZINI LOYIHALASH</i>	175
36.	Nasirov Ilxam Zakirovich Alijonov Xabibullo Avazbek o'g'li Yo'ldashev Vohidjon Tohirjon o'g'li <i>AVTOBUS TRANSPORTINI BOZOR SHAROITIGA RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQUISH</i>	180
37.	Raxmonova Shoxista Safar qizi, Avezov Olmos Ravshanovich Xamrayeva Momogul Maxmud qizi <i>XORIJIY PSIXOLOGIYANING RIVOJLANISHIDA PSIXOLOGIK MAKTABLARNING O'RNI</i>	187
38.	G.B. Ergasheva Yakhshieva Zebo Rashidovna <i>THE ROLE OF PROFESSIONAL TERMS IN THE LEXICON OF THE UZBEK LANGUAGE</i>	193
39.	Ismailova Maftuna Kenjaboy qizi Aydarov Erkin Bakitovich <i>BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING SHAXSIYATINI O'RGANISH BORASIDAGI DIAGNOSTIK USULLAR</i>	199
40.	Xaldarchayeva G.S. <i>XORIJIY TILLAR GRAMMATIKASINI O'QITISHNING PEDAGOGIK MASALALARI XUSUSIDA</i>	203
41.	Ерғешова Ф.А. <i>УМУМИЙ УРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ТАРБИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ</i>	209
42.	Қайрат Мамбеталиев Асем Мадалиева <i>БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОТАНСҮЙГІШТІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ</i>	218

43.	Қайрат Мамбеталиев Мақсат Ағабеков <i>БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ БЕРІЛЕТІН ТӘРБИЕ</i>	223
44.	Қайрат Мамбеталиев Мырзабек Махаметжанов <i>БАСТАУЫШ БІЛІМДЕ АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУ</i>	231
45.	Қайрат Мамбеталиев Фатима Бекполатова <i>БАСТАУЫШ СЫНЫПТА СӨЗ ТІРКЕСІН ОҚЫТУДА АНАЛИТИКАЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАРДАН ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ</i>	238
46.	Qodirov Samandar Bobir o'g'li <i>TRAINING SPECIALISTS OF MILITARY EDUCATION UP TO THE CALL AND ITS ROLE IN THE EDUCATION OF MILITARY PATRIOTISM</i>	243
47.	Дилшода Ҳаққулова <i>СҮНГГИ ДАСТХАТ</i>	246
48.	Mahzuna Maqsudovna Fattullayeva <i>O'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA ERTAKLAR O'QITISHNING NAZARIY VA METODIK ASOSLARI</i>	252
49.	Qurbonov G'ulomjon G'afurovich <i>KOMPYUTERLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANIB GEOMETRIYA FANINI O'QITISH</i>	258
50.	Sidiqova Yulduz Sobirovna <i>BOLA KAMOLOTIDA MEHNAT TARBIYASI</i>	265
51.	Jalolov Tursunbek Sadriddinovich <i>ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL DATA IN ADOLESCENTS USING SPSS PROGRAM</i>	275
52.	Muxtaram Boboqulova Xamroyevna <i>ELEKTRON MIKROSKOPIYA USULLARINI TIBBIYOTDA AHAMIYATI.</i>	282
53.	Homidov Farhod Faxriddinovich <i>ELLIPTIK TIPDAGI TENGLAMALAR UCHUN ASOSIY CHEGARAVIY MASALALAR</i>	290
54.	Olimov Temir Hasanovich <i>ILMIY TADQIQOT ISHI BILAN SHUG'ULLANUVCHILARDA ILM-FANDA SHAKLLANGAN METODLARGA TAYANGAN HOLDA IJODIY KREATIV POZITSIYADA TURISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH</i>	300
55.	Xalilova Shaxlo Ravshanovna <i>PEDAGOGIK MULOQOT USLUBLARINI TANLASHDA O'QITUVCHINING MAHORATI</i>	307
56.	Elov Ziyodullo Sattorovich <i>SUD PSIXOLOGIK EKSPERTIZASI TARIXI RIVOJLANISH JARAYONI BOSQICHLARI.</i>	315
57.	Suyunov G'olib Tufli o'g'li, Mirzayeva Malika Xurram qizi Saidmurodova Inoyat Ilhomovna <i>OKSIDATIV STRESSDA TURLI TO'QIMALAR ANTIOKSIDANT TIZIMIGA VA MITOXONDRIYALAR FUNKSIYASIGA SINARAZID FLAVONOIDINING TA'SIRI.</i>	323
58.	Nasriyev Anvar Abduxalimovich, <i>INTELLEKTUAL MULK SOHASIDA TA'LIM METODIKASI VA TARG'IBOTNING MUHIM JIHATLARI</i>	329
59.	Арипов Алишер Сайфиддинович <i>КОРРУПЦИЯ МУАММОСИНИ ЎРГАНИШДА ФАЛСАФИЙ ЁНДАШУВНИНГ АҲАМИЯТИ.</i>	336
60.	Dildora Tursunkhujaeva <i>INTEGRATING ENGLISH LANGUAGE WITH ART, MUSIC AND ALPHABET, READING LESSON</i>	340
61.	Rukhsora Tursunboyeva <i>FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODS TO HELP CHILDREN MASTER A FOREIGN LANGUAGE</i>	344
62.	Sevinch Usmonaliyeva <i>BASIC TECHNOLOGIES OF DEVELOPING LISTENING SKILLS OF YOUNG LEARNERS</i>	348
63.	Maftuna Omonova, Shakhlohon Sherqulova <i>THE USE OF INNOVATIVA TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES</i>	353
64.	Jamilakhon Khaydaraliyeva <i>THE METHODS THAT REQUIRE GAMES TO IMPROVE STUDENTS LEARNING PROCESS IN TEACHING PHRASAL VERBS</i>	357

65.	Рустамов Эркин Тоҳирович <i>ТИПИЧНЫЕ ОШИБКИ, ДОПУСКАЕМЫЕ УЧАЩИМИСЯ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЧЕРТЕЖЕЙ ПО ДИСЦИПЛИНЕ ИНЖЕНЕРНАЯ ГРАФИКА.</i>	362
66.	Shaxnoza Narziyeva <i>O'SPIRINLIK YOSHIDA EMPATIYANING NAMOYON BO'LISHI VA UNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI</i>	368
67.	Ikromova Sitara Akbarovna <i>STAGES OF PSYCHOLOGICAL CONSULTATION</i>	376
68.	Ашуров Жасур Джураевич <i>ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД К ПРЕПОДАВАНИЮ ПРЕДМЕТА «ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИИ» В ВУЗАХ</i>	383
69.	Сафин Дамир Абдурахманович, Валиева Эльвина Рамил кизи <i>СКОРСТНО – СИЛОВАЯ ПОДГОТОВКА БОРЦОВ ВОЛЬНОГО СТИЛЯ</i>	393
70.	Quvvatov Behruz Ulug`bek o`g`li <i>ADOBE PHOTOSHOP CC DASTURIDA ISHLASH</i>	399
71.	Shakhnoza Sharofova, Tursunova Nigora <i>ENVIRONMENTAL PROTECTION: PRESERVING OUR PLANET FOR FUTURE GENERATIONS</i>	406
72.	Adashaliyeva Mexribonu Mirzoxid qizi <i>YANGI O'ZBEKISTONDA YOSHLARGA OID SIYOSATNI AMALGA OSHIRISHNING MUHIM MASALALARI</i>	411
73.	Yulduz Xudoyberdiyeva, Ikromjon Tursunov <i>BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA DIDAKTIK MAHORATNI RIVOJLATIRISH METODIKASI</i>	420
74.	Homidova Gulchiroy Jo'raqul qizi, Mukhammedova X. E <i>SUSAN HILL ASARLARIDA BOLALAR OBRAZI</i>	427
75.	Jurayeva Dilafuz Jamurodovna <i>BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING TADQIQOT FAOLIYATINI TASHKIL ETISH YO'LLARI</i>	431
76.	Muhiddinov Hamro Fayzullo o`gli. <i>SEMIZLIK ASR KASALLIGI</i>	435
77.	Abdisheripova Shaydo Baxtiyor qizi <i>KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH (5-6-SINFLAR MISOLIDA)</i>	439
78.	Urunova Mashhura Allamurodovna Mavlonova Dilrabo Nizom qizi Abduvaliyeva Malika Kamoliddin qizi <i>SIL PATOLOGIYASI</i>	445
79.	Ergashova Umida Erkin Qizi <i>TALABALARNING KASBIY FAOLIYATIDA KREATIV FIKRLASHNING AHAMIYATI VA UNI DOLZARBLIGI</i>	452
80.	Tursunova Zarina Ne'matovna <i>PEDAGOGIKA FANINING ILMIY-TADQIQOT METODLARIDAN FOYDALANISH</i>	460
81.	Nigora Abduqahorovna Kozimova <i>FAOLIYAT JARAYONIDA SHAXSDA YUZ BERUVCHI EMOTSIONAL ZO'RQIQLARNI KELIB CHIQUISH SABABLARI VA ULARNI OLDINI OLISH MEKANIZMLARI</i>	467
82.	Umarova Umida Umarovna <i>METHOD OF WORK IN GROUPS WHEN TEACHING DISCRETE MATHEMATICS</i>	475

VOYAGA YETMAGANLAR HUQUQIY ONGI VA HUQUQIY MADANIYATINI
YUKSALTIRISH

Chuboyeva Ozodaxon Quvonbekovna

NamDU yuridik fakul'teti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada voyaga yetmaganlar huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish, mamlakatimizda huquqiy ta'lim va bilimlar targ'ibotini tubdan yaxshilash, bolalarning huquqiy ongini va madaniyatini shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etishi, bolalarning huquqiy ta'limini milliy qonunchilikni mustahkamlash va ijtimoiy adolatni kuchaytirish, voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqiy madaniyatini oshirish tamoyillari asosiy o'ringa qo'yilganligi, shundan hozirgi globallashuv, ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida bolaning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish zaruriyati haqida yozilgan.*

Kalit so'zlar: *ong, madaniyat, huquqiy ta'lim, bilim, targ'ibot, bolalar huquqiy ongi, mamlakat, milliy qonunchilik, demokratik jamiyat, globallashuv, axborot-kommunikatsiya, texnologiya.*

“Bolaga berilgan ilm toshga o'yilgan naqsh kabidir” degan ta'rifni xalqimiz bejiz gapirmagan. Qaysi xalqning yoshlarida, osmirlarida ilmga intilish kuchli bo'lsa, ana shu davlatda rivojlanish va xalqning ma'naviyati, dunyo taraqqiyotida shu xalq vakillarining tutgan o'rni salmoqli bo'ladi. Xozirgi dunyo taraqqiyotiga nazar solsak, bu xolatni kuzata olamiz.

Ayniqsa, xalqlar huquqlarini takomillashuvi, xalqaro inson huquqlari borasidagi amalga oshirilayotgan faoliyatda ham dunyo mamlakatlaridagi yoshlarga berilayotgan huquqiy bilimlar katta ahamiyatga ega bo'lmoqda.

E'tibor qaratadigan bo'lsak, rivojlangan mamlakatlarda milliy qonunchilikni mustahkamlash va ijtimoiy adolatni kuchaytirish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish tamoyillari asosiy o'ringa qo'yilgan. Bunga misol sifatida Amerika Qo'shma Shtatlarida xalqni birlashtiruvchi va harakatga keltiruvchi kuch sifatida “Amerika orzusi” g'oyasi asosiy o'rinda tursa, “Olg'a, Singapur!” shiori Singapur mo'jizasi islohotlari orqali hayotga tatbiq etilgan. Fransiyada barcha narsa inson va uning manfaatlari uchun, erkinlik, tenglik va birodarlik g'oyalari asosida davlat insonlarga cheksiz huquq va erkinliklarni yaratib bergan va ularni mamlakat manfaatlari yo'lida birlashtirgan. Xitoyda esa ma'naviy tarbiya tizimi ona vatanga xizmat qilish va sodiq bo'lish g'oyasi asosida tashkil etilgan. Shuningdek, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Eron, Germaniya, Turkiya davlatlarida ilgari surilgan o'ziga xos g'oyaviy yo'nalishlar ularning taraqqiyotida muhim o'ringa ega bo'lib kelmoqda.

Shundan kelib chiqib, hozirgi globallashuv, ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishning innovatsion

usullaridan, targ'ibotning ilg'or va ta'sirchan vositalaridan, xorijiy davlatlarning bu boradagi ilg'or tajribalarini o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Yangi O'zbekistonda ham yoshlarga huquqiy ta'lim berish jarayoni salmoqli natijalarni tashkil etmoqda, ularni barkamol insonlar etib voyaga yetkazish, o'z huquqlari bilan birgalikda erkinliklari, majburiyatlarini tushuntirish davlatimizning huquqiy-demokratik jamiyat qurish yo'lida tashlangan katta qadamdir.

Jamiyatimizda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish "Shaxs — oila — mahalla — ta'lim muassasasi — tashkilot — jamiyat" tizimi bo'yicha tashkil etilgan. Darhaqiqat, huquq asoslarini, Konstitutsiya va qonunlar mazmun-mohiyatini, yangi qonuniy hujjatlar, huquqiy me'yorlarni kishilarning, birinchi navbatda, yoshlarning ongi, qalbiga singdirishda hech bir narsa o'z ahamiyatiga ko'ra huquqiy ta'lim-tarbiyaga tenglasha olmaydi.

Jumladan, biz jamiyatda huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish, mamlakatimizda huquqiy ta'lim va bilimlar targ'ibotini tubdan yaxshilash, qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarni ijrochilarga yetkazish, aholini qabul qilinayotgan qonunlarning maqsadi, mazmun-mohiyatidan keng xabardor etib borishga yo'naltirilgan maqsadli chora-tadbirlarni qo'llab-quvvatlanmoqda. Zero, faqat erkin, o'z huquq va majburiyatlarini biladigan, qonun va amaldagi tartib-qoidalarini hurmat qiladigan fuqaro o'z huquqlaridan to'laligicha foydalana oladi.

Shu o'rinda voyaga etmagan yoshlarning huquqiy ongini va madaniyatini shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Nega? Chunki, huquqiy ong va madaniyat demokratik jamiyatning asosi bo'lib, davlatning huquqiy jihatdan mukammalligini, jamiyatning har bir a'zosi tomonidan huquqiy normalarga rioya etishini bildiradi. Yoshlarda huquqiy madaniyat, yuqori ma'naviyatni shakllantirishda avvalo ularni umuminsoniy va milliy qadriyatlarda tarbiyalash joiz.

"Yuksak huquqiy madaniyat — mamlakat taraqqiyoti kafolati" degan konseptual g'oya asosida aholining barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishlari, yuksak darajadagi huquqiy ongga ega bo'lishlari hamda huquqiy bilimlarini kundalik hayotda qo'llay olishlari uchun tizimli va keng qamrovli huquqiy targ'ibot tadbirlarini tashkil qilish davlat organlari va tashkilotlarning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston dunyodagi eng yosh davlatlardan biri bo'lib, o'rtacha yosh 28 ni tashkil etadi. Shuningdek 36,2 milliondan ortiq aholining 60 foizi (15,6 mln) 28 yoshgacha bo'lgan o'smirlardan iborat. O'zbekistonda 1-6 yoshdagilar 3,63 mln, 7-14 yoshdagilar 5,17 mln, 14-28 yoshdagilar 6,8 mln kishini tashkil etadi.

O'zbekiston aholisining 30 foizi yoki 10 milliondan ortig'ini aynan yoshlar va bolalar tashkil etadi. Shu bois xalqaro ekspertlar bu haqda to'xtalganda, "O'zbekiston yosh, mustaqil va dinamik tarzda rivojlanayotgan davlat" ekaniga alohida urg'u beradi. Bu esa, o'z navbatida, bolalar va yoshlarning jismoniy, intellektual hamda ma'naviy-

axloqiy rivojlanishini yuqori darajada ta'minlashga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirishni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev Birlashgan millatlar tashkiloti Bosh assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqida yoshlarning jamiyatimizdagi o'rnini haqida to'xtalib, "...yosh avlodni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, uning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasidagi ko'p tomonlama hamkorlikni rivojlantirish lozim. Shu munosabat bilan O'zbekiston globallashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanib borayotgan bugungi sharoitda yoshlarga oid siyosatni shakllantirish va amalga oshirishga qaratilgan umumlashtirilgan xalqaro huquqiy hujjat – BMTning Yoshlar huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyasini ishlab chiqishni taklif etgan edi. Bizning nazarimizda, mazkur hujjatni imzolaydigan davlatlar ushbu sohani o'z ijtimoiy siyosatining asosiy va muhim hayotiy ustuvor yo'nalishlaridan biri darajasiga ko'tarish bo'yicha qat'iy majburiyatlarni o'z zimmasiga olishi kerak. Shu munosabat bilan odamlar, birinchi navbatda yoshlarning ongu tafakkurini ma'rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash eng muhim vazifadir", -degan edi.

Darhaqiqat, bugungi dunyo yoshlari son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, chunki ular 2 milliard kishini tashkil etmoqda. Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq.

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, mamlakatimizda yoshlarning huquqiy madaniyatini oshirish borasidagi dastlabki xarakteristikalar, 1992-yil 22-avgustda "O'zbekiston Respublikasi o'quv yurtlarida har yili 1-sentyabr kuni "Mustaqillik kuni"ni o'tkazish to'g'risida" Prezident Farmoni e'lon qilinganda boshlangan edi.

Prezident Farmoni asosida O'zbekistondagi barcha o'quv yurtlarida 1-sentyabrda "Mustaqillik kuni" keng nishonlandi. Ta'lim muassasalarida shu kuni tantanali mitingdan so'ng birinchi darslar "Mustaqillik darslari" sifatida o'tkazildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1994-yil 13-iyunda yoshlarning huquqiy ta'limini takomillashtirishning Kompleks dasturini qabul qildi. Unda Respublikada huquqiy ta'limni takomillashtirish, yoshlarning huquqiy madaniyati darajasini oshirish hamda O'zbekiston Respublikasida huquqiy demokratik davlat qurish uchun shart-sharoitlar yaratish masalalari ko'zda tutildi.

1997 yil 29 avgustda qabul qilingan "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy Dasturi" ta'limda huquqiy bilimlarni takomillashtirish borasidagi asosiy manba bo'lib keldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev tomonidan 2019 yil 9 yanvarda qabul qilingan "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Farmon aholi barcha qatlamlari, ayniqsa, voyaga yetmaganlarga huquqiy bilim berish, ularning huquqiy saviyasini yuksaltirish uchun o'z vaqtida qabul qilingan hujjat hisoblandi. Ushbu hujjat ijrosini ta'minlash uchun amalga oshirilgan ishlar salmog'i, adliya tizimi faoliyati e'tiborga sazovor bo'ldi.

Voyaga yetmagan yoshlar asosiy huquqiy bilimlarni asosan, maktabda, ta'lim dasturi va standartlari asosida egallaydi. Lekin, barcha bolalar maktabda huquqiy bilimni bir hilda qabul qilavermaydi. Shuning uchun voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarlik va jinoyatga moyillik statistikasi o'rganilganga salmog'i oshib borayotganini kuzatish mumkin.

Mamlakatimizda voyaga yetmaganlarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi olib borilayotgan ishlar tizimini yanada takomillashtirish borasida faoliyatni yanada yuqori darajaga ko'tarish hozirgi kunning eng zarur vazifasidir.

Chunki, avvalo, mamlakatimizda demokratik jamiyat qurishda ta'lim, ayniqsa huquqiy ta'limning o'rni jiddiy tarzda yuqori o'ringa ko'tarilmoqda;

Shuningdek, milliy qonunchiligimizda inson huquqlarini himoya qilish tizimi takomillashmoqda, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda inson huquqlarining mustahkamlanishiyoq buni asoslantirmoqda;

Bundan tashqari, globallashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalar takomillashgan jarayonda rivojlangan mamlakatlardagi voqeliklarni huquqiy jihatdan to'g'ri baholashda voyaga yetmagan yoshlar yetarli huquqiy bilimga ega bo'lishlari shart.

Zero, huquqiy ta'limning maqsadi har bir kishiga amaliy faoliyatda zarur bo'ladigan huquqiy bilimlarni belgilangan davlat standartlari asosida olish imkoniyatini berishdan iborat. Tarbiyaviy va o'quv ishlari shaxsning huquqiy ong darajasini inson, jamiyat, davlat manfaatlariga javob beradigan eng umumiy yuridik qonunlar va normalarni anglab yetishga qadar oshirishga yo'naltirilishi lozim.

Huquqiy tarbiyaning o'tmishdan qolgan faqat bir tomonlama axborot berish – ma'rifatchilikka yo'naltirilganligini bartaraf etib, uni qonuniyligini mustahkamlash, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilish vazifalari bilan uzviyroq bog'lash zarur.

Shuni alohida nazarda tutish kerakki, yoshlarning huquqiy ongini shakllantirishda ularni huquq, qonuniylik ruhida tarbiyalash, huquqiy ma'rifat, qonunga hamda huquqqa nisbatan ijobiy munosabatini shakllantiribgina qolmay, balki shaxsning ijtimoiy-huquqiy faolligida, uning huquqiy madaniyatida o'z ifodasini topadi.

Haqiqatdan ham, yosh avlod ongida nima yaxshi, nima yomon, nima mumkin-u, nima mumkin emasligini, huquq va burch, halollik va poklik tushunchalarini odob-axloq normalari asosida tushuntirib borish hamda bosh qomusimizdagi eng muhim tamoyillarni sodda tilda bolaligidan o'rgatib borish kelajakda o'z samarasini beradi.

Bu borada bir necha jihatlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

1. Ta'lim tizimida huquqiy fan dasturlarini yangilash, davr talabiga moslashtirish, huquqiy darslarni amaliy qismini huquq tartibot hodimlarini taklif etgan tarzda, qonunlarni: “Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risidagi qonun”, “Васийлик ва хомийлик

to'g'risida"gi qonin, jinoyat kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks, Xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi va "Xotin-qizlar hamda erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonun, xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini tazyiq va zo'rvonlikdan ishonchli himoya qilish borasidagi qonunchilikka kiritilgan o'zgartishlarni mutxassislar tomonidan tushuntirishlarni yo'lga qo'yish;

2. Voyaga yetmaganlar huquqiy savodxonligini ta'minlashda ommaviy axborot vositalarining o'rni juda muhim. Shu bois milliy media makonida huquqiy mavzularga alohida e'tiborni yanada kuchaytirish, aholi o'rtasida ko'proq ko'tarilayotgan muammolarni davriy nashrlar sahifalarida, televidenie va radio eshittirishlarida tushuntirib borish zarur.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev tomonidan 2019 yil 9 yanvarda qabul qilingan "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Farmon ijrosi real ta'minlanishiga erishish va axboroini muntazamiyligini, aholini ushbu axborotdan xabardorligini kuchaytirish maqsadga muvofiq

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Болбеков Б. Ёшлар – юртимиз таянчи. <https://vakillik.uz/2017/10/27/yoshlar-yurtimiz-tayanchi>.
2. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида нутқ сўзлади. <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyeev-bmt-bosh-assambleyasi-20-09-20>
3. Ўзбекистон Республикасининг Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида. <http://lex.uz/docs/3026246>.
4. Маматқобилов Т. Жамият тараққиётида ёшлар омили. <http://fikir.uz/blog/1920/17921.html>
5. Quvonchbekovna, O. S. The importance of "Kazilik adabi" in Abu Bakr Kasani's work "Badoi-us-sanoe". *International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA*, (01).
6. Чубоева, О. НИГИЛИЗМ-ХУКУҚИЙ ОНГ, ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТНИНГ ТАРАҚҚИЁТ ЙЎЛИДАГИ ХАВФЛИ ОМИЛИ. In *TURKEY International scientific-online conference: "THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH* (No. 1 Part 5).
7. Чубоева О. О'ZBEKISTONDA MILLATLARARO TOTUVLIKNI TAMINLASHNING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY ASOSLARI. *PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS/2022-PART, 10*.

8. Чубоева, О. Янги Ўзбекистон–III ренессансида хотин-қизлар ижтимоий ҳимояси. a collection scientific works of the International scientific conference (15 May, 2022)-Copenhagen: 2022

9. Ozodakhon, S. (2022). New Uzbekistan: Administrative Management Reform. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 9, 123-125

10. Kuvonbekovna, S. O. (2024). OILA MUQADDASLIGI HUQUQIY ASOSLARI. *PEDAGOG*, 7(2), 194-198.

11. 5. Фуқаролик жамияти асослари.

www.uz.undp.org/content/dam/uzbekistan/docs/...on.../un_uzb_Civil_Society.pdf

**REPRESENTATION OF ENGLISH CONJUNCTIONS IN EXPLANATORY
DICTIONARIES: A COMPREHENSIVE ANALYSIS**

Ataboyev Ahadjon Djumakuziyevich,

Associated professor of Andijan State Institute of Foreign Languages,

Saidalikhonov Azizkhon Saidalikhon o'g'li,

Master student of Andijan State Institute of Foreign Languages.

Annotation: *The present article represents very valuable data on representation of English conjunctions in explanatory dictionaries and makes a comprehensive analysis on them in a scientific point of view.*

Key words: *conjunction, explanatory dictionaries, coordinating conjunctions, subordinating conjunctions, correlative conjunctions.*

Explanatory dictionaries serve as invaluable resources for language learners and researchers, offering comprehensive explanations and examples of lexical items, including conjunctions. Conjunctions play a vital role in structuring sentences and conveying relationships between ideas in English. This article aims to analyze the representation of English conjunctions in explanatory dictionaries, examining the criteria used for inclusion, the organization of entries, and the depth of explanations provided. By exploring these aspects, we can gain insights into how conjunctions are presented and understood within the framework of lexicography. Conjunctions are integral components of language, facilitating the connection between words, phrases, and clauses within sentences. Understanding their usage and nuances is essential for effective communication. Explanatory dictionaries serve as invaluable tools in explicating the meanings and functions of conjunctions, aiding language learners, educators, and researchers. This article delves into the representation of English conjunctions in explanatory dictionaries, examining the criteria for inclusion, organization of entries, depth of explanation, and challenges faced by lexicographers in this endeavor.

The inclusion of conjunctions in explanatory dictionaries is guided by various criteria, including frequency of usage, functional importance, and syntactic significance. Common coordinating conjunctions such as "and," "but," and "or" are typically included due to their frequent occurrence and fundamental role in connecting words, phrases, or clauses. Similarly, subordinating conjunctions like "although," "because," and "if" are considered essential for understanding complex sentence structures and relationships between clauses. Explanatory dictionaries may also include correlative conjunctions, such as "either...or" and "neither...nor," which express parallelism and contrast.

In explanatory dictionaries, entries for conjunctions are typically organized alphabetically, facilitating easy access for users. Each entry provides a comprehensive

explanation of the conjunction's meaning, usage, and syntactic behavior. Additionally, examples are often included to illustrate how the conjunction is used in context. Entries may also feature information on pronunciation, word class, and grammatical properties, enhancing the user's understanding of the conjunction's function within sentences.

The depth of explanation provided for conjunctions in explanatory dictionaries varies depending on the target audience and the intended purpose of the dictionary. In general-purpose dictionaries aimed at learners and general users, explanations are concise and accessible, focusing on the basic meaning and usage of the conjunction. More specialized dictionaries, such as those designed for linguists or translators, may offer in-depth analyses of the syntactic, semantic, and pragmatic properties of conjunctions, including their collocational patterns, semantic extensions, and discourse functions.

Despite their utility, explanatory dictionaries may face certain challenges and limitations in representing English conjunctions comprehensively. One challenge is the dynamic nature of language, with new conjunctions emerging and existing ones undergoing semantic shifts or grammatical changes over time. Explanatory dictionaries may struggle to keep pace with these developments, leading to gaps or inaccuracies in their coverage of conjunctions. Additionally, the sheer volume of conjunctions in English, including rare or archaic forms, poses challenges for dictionary compilers in terms of selection and prioritization.

Lexicographers employ various criteria to determine which conjunctions merit inclusion in explanatory dictionaries. Frequency of usage, functional importance, and syntactic significance are primary factors guiding selection. Common coordinating conjunctions such as "and," "but," and "or" are invariably included due to their ubiquitous presence and pivotal role in sentence structure. Subordinating conjunctions like "although," "because," and "if" are also deemed indispensable for understanding complex sentences. Additionally, correlative conjunctions such as "either...or" and "neither...nor" are featured for their distinctive syntactic functions.

Entries for conjunctions in explanatory dictionaries are typically organized alphabetically, facilitating ease of reference for users. Each entry provides a comprehensive explanation of the conjunction's meaning, usage, and syntactic behavior. Definitions elucidate the conjunction's role in connecting elements within sentences, delineating its coordinating or subordinating function. Furthermore, illustrative examples showcase the conjunction's usage in context, enhancing comprehension for learners and users.

The depth of explanation afforded to conjunctions in explanatory dictionaries varies according to the dictionary's target audience and purpose. General-purpose dictionaries geared towards learners and the general public offer concise yet accessible explanations, focusing on fundamental meanings and usage patterns. Conversely, specialized dictionaries catering to linguists and scholars may furnish more elaborate analyses of conjunctions, delving into their syntactic, semantic, and pragmatic

intricacies. Such detailed treatments may encompass discussions of collocational patterns, semantic extensions, and discourse functions, enriching users' understanding of conjunctions' multifaceted roles in language.

Explanatory dictionaries grapple with several challenges and limitations in representing English conjunctions comprehensively. One such challenge is the dynamic nature of language, wherein new conjunctions emerge and existing ones undergo semantic shifts or grammatical changes over time. Keeping pace with these developments poses a daunting task for lexicographers, who must strive to update dictionary entries to reflect contemporary usage accurately. Additionally, the sheer volume of conjunctions in English, including archaic or obscure forms, presents logistical hurdles in terms of selection and prioritization for inclusion.

Explanatory dictionaries play a crucial role in representing English conjunctions and providing valuable insights into their meaning, usage, and syntactic behavior. By examining the criteria for inclusion, organization of entries, and depth of explanation provided, we can gain a better understanding of how conjunctions are presented within the framework of lexicography. Despite facing challenges and limitations, explanatory dictionaries remain indispensable resources for language learners, researchers, and enthusiasts seeking to deepen their understanding of English grammar and usage. Further research into the representation of conjunctions in different types of dictionaries and across different languages can enrich our understanding of lexicographic practices and contribute to the development of more comprehensive and accessible reference materials.

REFERENCES:

1. Bennet D.C. *Spatial and Temporal Uses of English Preposition*. – London, 2005. – 344 p;
2. Blokh M.Y. *A Course in Theoretical English Grammar*. – M.: Visshaya shkola, 1983. – 383 p.;
3. Givon T. *Syntax and Semantics: Discourse and Syntax*. – New York: Academic Press, 2009. – 416 p.;
4. Gordon E.M. Krilova I.P. *A Grammar of Present-day English*. – M.: Higher School Publishing House, 1974. – 333 p.;
5. Khaymovich B.S, Rogovskaya B.I. *A Course of English Grammar*. – M.: Visshaya shkola, 1967. – 298 p. Ilysh B.A. *The Structure of Modern English*. – L.: Prosvesheniye, 1971. – 366 p.
6. Аксененко Б.Н. *Exercises in English Prepositions*. – СПб.: СПбГУ, 2012. – 166 p.;
7. Бархударов Л.С. *Очерки по морфологии английского языка*. – М., 1975. – 156 с.;

8. Виноградов В. В. Учебный пособие для филологии специальностей университетов/ Сост. Ю. А. Бельчиков;
9. Гаппоров М., Қосимова Р. Инглиз тили грамматикаси. Академик лицей ва касб-хунар коллажлари учун ўқув қўлланма. – Тошкент: Турон-Иқбол, 2010. – 336 б. – Б. 247.
10. Ильиш Б.А. Значение предлогов в современном английском языке, 2008. –172 с.;
11. Качалова К.Н., Израилевич Е.Е. Практическая грамматика английского языка. – Бишкек, 2007. – 660 с.;
12. Шахматов А.А. Учение о частях речи. – Москва: Учпедгиз, 1952. – 270 с. ;
13. <http://www.correctenglish.ru/theory/grammar/coordinating-conjunctions>
14. <https://www.native-english.ru/grammar/conjunction-preposition-adverb>
15. <https://www.native-english.ru/grammar/english-conjunctions>
16. <https://www.native-english.ru/grammar/subordinating-conjunctions>

PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF CONJUNCTIONS IN ENGLISH AND UZBEK

Ataboyev Ahadjon Djumakuziyevich,

Associated professor of Andijan State Institute of Foreign Languages,

Saidalikhonov Azizkhon Saidalikhon o'g'li,

Master student of Andijan State Institute of Foreign Languages.

Annotation: *The given article discusses the pragmatic characteristics of conjunctions in English and Uzbek. Besides, the article compares the functions of conjunctions of the two languages under study.*

Key words: *conjunction, explanatory dictionaries, coordinating conjunctions, subordinating conjunctions, correlative conjunctions.*

Conjunctions play a crucial role in structuring language by connecting words, phrases, or clauses within sentences. They facilitate coherence, cohesion, and the expression of complex relationships between ideas. This article aims to explore the pragmatic characteristics of conjunctions in two distinct languages: English and Uzbek. While both languages utilize conjunctions to achieve similar communicative goals, they exhibit differences in variety, usage, and cultural nuances. Understanding these characteristics is essential for effective communication and language proficiency.

English boasts a rich variety of conjunctions, each serving specific functions within sentences. Coordinating conjunctions like "and," "but," and "or" connect similar elements, while subordinating conjunctions such as "although," "because," and "if" introduce dependent clauses. This diversity allows English speakers to express various relationships between ideas, including cause and effect, contrast, condition, and concession. Moreover, conjunctions in English can appear at different positions within sentences, providing flexibility in sentence structure and emphasis. In spoken language, conjunctions serve as conversational connectives, facilitating smooth transitions between topics or shifts in discourse.

In contrast, Uzbek conjunctions may exhibit a more limited variety compared to English. However, they play an equally vital role in connecting parts of speech and structuring sentences. Similar to English, Uzbek conjunctions can appear in various positions within sentences, depending on the structure and emphasis required. They are commonly used to create complex sentences by linking clauses with different levels of importance. Additionally, the usage of conjunctions in Uzbek may reflect cultural and contextual nuances, such as politeness, deference, or formality. Certain conjunctions may be preferred in formal settings or when addressing individuals of higher social status.

When comparing English and Uzbek conjunctions, several similarities and differences emerge. Both languages utilize conjunctions to connect elements within

sentences and convey relationships between ideas. However, English exhibits a greater variety of conjunctions, providing speakers with more options for expressing nuanced relationships. Additionally, the usage of conjunctions in English tends to be more flexible, with conjunctions appearing at various positions within sentences. In contrast, Uzbek conjunctions may reflect cultural and contextual factors, influencing their usage in different social settings.

Conjunctions in both English and Uzbek serve the crucial function of connecting words, phrases, or clauses within a sentence. While they share some pragmatic characteristics, there are also differences between the two languages. Here are some pragmatic characteristics of conjunctions in English and Uzbek:

English has a wide range of conjunctions, each serving specific purposes. For example, coordinating conjunctions like "and," "but," and "or" connect similar elements, while subordinating conjunctions like "although," "because," and "if" introduce dependent clauses.

Conjunctions in English can appear at the beginning, middle, or end of a sentence, depending on the conjunction's function and the sentence structure. English conjunctions are frequently used to create complex sentences by joining independent and dependent clauses. This allows for the expression of various relationships between ideas, such as cause and effect, contrast, and condition. In spoken English, conjunctions are often used as conversational connectives to maintain coherence and flow in dialogue. For example, "so," "well," and "anyway" are used to signal transitions between topics or shifts in discourse.

Uzbek conjunctions may have a more limited range compared to English, with fewer distinct conjunctions serving specific functions. However, like in English, they still play a crucial role in connecting parts of speech. Similar to English, conjunctions in Uzbek can appear in various positions within a sentence, depending on the structure and emphasis required. They can occur at the beginning, middle, or end of a sentence.

In Uzbek, conjunctions are often used to create complex sentences by linking clauses with different levels of importance. This allows for the expression of complex relationships between ideas and helps to convey nuance in communication.

The usage of conjunctions in Uzbek may also reflect cultural and contextual nuances, such as politeness, deference, or formality. Certain conjunctions may be preferred in formal settings or when addressing individuals of higher social status.

Overall, while both English and Uzbek employ conjunctions to connect elements within sentences and convey relationships between ideas, there are differences in the variety, usage, and cultural nuances of conjunctions in each language. Understanding these characteristics is essential for effective communication in both languages.

Conjunctions play a fundamental role in both English and Uzbek languages, facilitating coherence and structure in communication. While English boasts a diverse range of conjunctions and flexible usage, Uzbek conjunctions may exhibit cultural and

contextual nuances. Understanding the pragmatic characteristics of conjunctions in both languages is essential for effective communication and language proficiency. Further research into the usage of conjunctions in different contexts and registers can provide valuable insights into language variation and cultural dynamics.

REFERENCES:

1. Bennet D.C. Spatial and Temporal Uses of English Preposition. – London, 2005. – 344 p;
2. Blokh M.Y. A Course in Theoretical English Grammar. – M.: Visshaya shkola, 1983. – 383 p.;
3. Givon T. Syntax and Semantics: Discourse and Syntax. – New York: Academic Press, 2009. – 416 p.;
4. Gordon E.M. Krilova I.P. A Grammar of Present-day English. – M.: Higher School Publishing House, 1974. – 333 p.;
5. Khaymovich B.S, Rogovskaya B.I. A Course of English Grammar. – M.: Visshaya shkola, 1967. – 298 p. Ilysh B.A. The Structure of Modern English. – L.: Prosvesheniye, 1971. – 366 p.
6. Аксененко Б.Н. Exercises in English Prepositions. – СПб.: СПбГУ, 2012. – 166 p.;
7. Бархударов Л.С. Очерки по морфологии английского языка. – М., 1975. – 156 с.;
8. Виноградов В. В. Учебный пособие для филологии специальностей университетов/ Сост. Ю. А. Бельчиков;
9. Гаппоров М., Қосимова Р. Инглиз тили грамматикаси. Академик лицей ва касб-хунар коллажлари учун ўқув қўлланма. – Тошкент: Турон-Иқбол, 2010. – 336 б. – Б. 247.
10. Ильиш Б.А. Значение предлогов в современном английском языке, 2008. – 172 с.;
11. Качалова К.Н., Израилевич Е.Е. Практическая грамматика английского языка. – Бишкек, 2007. – 660 с.;
12. Шахматов А.А. Учение о частях речи. – Москва: Учпедгиз, 1952. – 270 с.;
13. <http://www.correctenglish.ru/theory/grammar/ordinating-conjunctions>
14. <https://www.native-english.ru/grammar/conjunction-preposition-adverb>
15. <https://www.native-english.ru/grammar/english-conjunctions>
16. <https://www.native-english.ru/grammar/subordinating-conjunctions>

QUROQ TIKISH SAN'ATINING KELIB CHIQISH TARIXI

Bobojonova Dilnavoz Baxtiyorjon qizi

Namangan to'qimachilik sanoat instituti asisstenti

email:dilnavozbobojonova1998@mail.ru

Tel: +99(899) 3292998

Abduboyeva Fotiha Ibrohimjon qizi

Namangan to'qimachilik sanoat instituti asisstenti

email:abduboyevafotiha@gmail.com

Tel:+998993692108

Fayzullayeva Shahnoza Bonu shavkat qizi

Namangan to'qimachilik sanoat instituti talabasi

bonalifayzullayeva09@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu tezisda xalq amaliy san'atlaridan biri bo'lgan quroqchilik san'atining kelib chiqish tarixi, tasnifi, turlari hamda tuzilishi, xususiyatlari bilan insonning ruhiy holati, kayfiyatiga ta'sir etishi, bezatilgan narsalar hayotda foydalanilishi haqida ma'lumot keltirib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *quroqchilik, quroq, amaliy, san'at, mato, mozaika, naqsh, kompozitsiya, olovrang, oltinrang, kashtachilik, milliy, tasviriy, miniatyura, hunarmand, moddiy, madaniy, asbob-anjomlar, mebel, mato, mehnat qurollari, kiyim-kechaklar, taqinchoqlar*

Olimlarning fikriga ko'ra, Angliyada quroq tikish san'ati paydo bo'lgan. Va asosiy sabab go'zallikka intilish emas, balki oddiy iqtisodiyot edi. Gap shundaki, XVI asrda Hindistonning g'ayrioddiy rang-barang va yorqin matolari Angliyada juda mashhuredi. Ammo yuqori narx tufayli ushbu material faqat jamiyatning imtiyozli va boyqatamlari uchun mavjud edi. Ko'p o'tmay, elita matolarini olib kirishga taqiq e'lon qilindi va bu katta tanqislikka aylandi. Shuning uchun, eng tejamkor uy bekalari modaga moslashish uchun chiroyli matodan iloji boricha tejamkor foydalanishga harakat qilishdi. Shu tarzda bir vaqtning o'zida bir nechta bo'laklarni birlashtirgan, rangi bilan farq qiladigan mahsulotlar paydo bo'ldi. Keyinchalik asl mato buyumlari jamiyatning barcha qatlamlari orasida mashhur bo'ldi - boy va kambag'al insonlar ham ushbu matolardan foydalana olish imkoniyatiga ega bo'ldi. Va endi bu san'at Amerika materikiga tushadi va o'zgaradi, kvilingga aylanadi. Agar quroq tikish san'ati turli o'lchamdagi va rangdagi bir nechta mato bo'laklarini bir qatlamga oddiy tikishni ta'minlasa, unda paydo bo'lgan yangi san'at turli xil tuzilishdagi (kamida uchta) bir nechta qatlamlardan mahsulotlar yaratishni o'z ichiga oladi. Hajmi, dabdabasi va qatlamlari - bu mato mozaikasining Amerika texnikasining asosiy xususiyatlari paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Qoidaga ko'ra, mahsulotlarni bir necha bosqichda – astar qatlami, yam-yashil qatlamli material va ko'p rangli kombinatsiyalardan yig'ilgan

rangbarang bezaklar tayyorlash odatiy holga aylana boshlandi. Ushbu turdagi tikuvchilik bir vaqtning o'zida quroq tikish san'ati, patchwork, kvilling, kollaj va kashtalarni o'z ichiga oladi. Yamoq va ko'rpa-to'qish san'ati bizning kunlarimizga yetib keldi. Ushbu texnikada tikilgan va trikotaj

buyumlar paydo bo'lgan.

1-rasm. Quroqdan tikilgan sumka na'munalari

Quroq tikish san'ati tarixi juda uzoq vaqtlarga borib taqaladi. Masalan, Qohiradagi Buloq muzeyida eramizdan avvalgi 980 yilga oid hayvon terisi bo'laklaridan yasalgan bezak namunasi mavjud. Tokio kostyumlar muzeyida turli matolardan yasalgan naqshlar bilan bezatilgan Edo Mayoma davri (1569 - 1867) kiyimlari namoyish etiladi.

Miloddan avvalgi IV - IX asrlarda ma'badga (qadimgi ipak yo'lida joylashgan ming Budda g'origa) ko'tarilgan ziyoratchilar u erda kiyimlarini qoldirib ketishgan. Ma'badning ruhoniylari ko'p odamlarning ziyoratini eslatuvchi bu kiyim bo'laklardan gilam yasadilar. Ushbu gilam faqat 1920 yilda arxeolog ser Artur Shtayn tomonidan topilgan. Sharq va sirli Vizantiyaning yumshoq ranglarida yasalgan Petsam monastirida (19-asr) g'ayrioddiy go'zal dekorativ qoplama saqlanadi. 1540 yil may oyida Genrix VIII (ingliz) ning xotinlaridan biri Ketrin Xovard to'y oldidan qirolning marhamati belgisi sifatida qirollik shkafidan 23 ta quroq namunasi tushirilgan libos oldi. Londondagi yorgan muzeyida Amerikaga birinchi ko'chmanchilarning xotinlari tomonidan yaratilgan ajoyib buyumlar mavjud. Sharqda ayollar juda qat'iyatli bo'lib, quroq ishlari Evropaga, ehtimol salib yurishlaridan keyin, ritsarlar Falastindan kubok bayroqlari, bannerlar, gilamlarni olib kelishganida paydo bo'lgan va g'ayrioddiy chiroyli bo'lgan. 18-asrda Angliya, Gollandiya va Germaniyadan kelgan muhojirlar Shimoliy Amerikaga kela boshlaganlarida, ular kelganlarida og'ir ahvolga tushib qolishdi. Unga yangi kiyim yoki mato sotib olishga pul ham yetmagan. Ammo ayollar bu vaziyatlardan chiqish yo'lini topdilar. Eski kiyimlarning yaxshi joylarini yig'ilib, kiyim-kechak, ko'rpa-to'shak, choyshab, gilam va boshqalarni tikishda ishlatilgan. Bunday ish o'z uyidan, ildizidan uzilgan odamlarni birlashtirdi. Va paydo bo'lgan ishtiyoq va ilhom haqiqiy asarlar yaratishga imkon berdi. Axir, Amerika qirg'oqlariga kelgan ingliz puritanlarining xotinlari o'zlarining qaynashlari bilan faqat 13-asrda Angliyada ma'lum bo'lgan qulaylik quroq va kashta tikish mahoratini, balki pulni

tejavsh qobiliyatini ham olib kelishdi. Bu yerda Amerikada "quroq ko'rpacha" (yoki "ko'rpacha") tug'ilgan. Bu so'z dastlab qoldiqlardan yasalgan va izolyatsiyalangan yostiq bilan qoplangan ko'rpani anglatadi. Keyin quroq so'zi ishlab chiqarilgan barcha mahsulotlarga nisbatan ishlatilgan bu texnika.

2-rasm. Quroqchilik na'munalari

Asta-sekin quroq tikish san'ati Amerika xalq san'atining ifodasiga aylanadi, turli qoidalar, naqshlar, turlar va usullar paydo bo'ladi. Quroqchilik an'analari nafaqat unutilib qolmadi, balki asosan missionerlar tufayli Osiyo, Kanada, Avstraliya, Hindiston, Gaiti, Gavayi orollariga kirib bordi. Biroq, hamma joyda u sof milliy xususiyatlarga ega bo'la boshlaydi. Rossiyada yamoqli choyshablar X-XI asrlarda paydo bo'lgan. Ko'rpalar har doim eski kiyimlardan tikilganiga qaramay, ular ma'lum darajada hashamatli edi. Axir, tabiiy materiallardan tayyorlangan kiyimlar uzoq vaqt davomida kiyilib, avloddan-avlodga o'tib kelgan.

3-rasm. Quroqdan tikilgan ko'rpa, yostiq na'munasi

Rossiyada quroqli choyshablar tumor hisoblangan. Ona yangi tug'ilgan chaqaloqqa o'z kiyimidan adyol tikib, uni yovuz kuchlardan himoya qiladi degan farazlar mavjud. Kelinning sepiga har doim o'zi tikgan ko'rpacha - bu baxtli nikohning kafolati deb qarashadi. O'tkan asrlarda to'y uchun har doim yamoqli choyshab tikilgan.

Uning uchun kelin-kuyov, ularning qarindoshlari va do'stlarining kiyimlaridan parchalar yig'ilib, yosh oilaga yaxshilik va baxt tilar edilar. Bunday adyol talismanga aylandi va oilaviy meros sifatida meros bo'lib qoldi. Ritual qo'g'irchoqlar singari, adyol hech qachon uydan tashqariga chiqarilmagan, begonalarga ko'rsatilmagan.

4-rasm. Quroqchilik na'munalari

Zamonaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishiga qaramay, quroq tikish san'ati o'z mavqeyini saqlab kelmoqda. Quroq tikish tikuvchilik, trikotaj, kashtachilik kabi tikuvchilik turlari orasida munosib o'rin egallaydi. Quroqchilik tarixi uzoq o'tmishga borib taqaladi. Odamlar o'z kiyimlarini tikish uchun tikuvchilikdan foydalana boshlaganlaridan beri quroqchilik san'ati mavjud. Qohira muzeyida g'azal terisi

bo'laklaridan yaratilgan kiyim-kechak mavjud bo'lib, u miloddan avvalgi ming yilga tegishli. XIV-XIX-asrlarda Yaponiyada quroq naqshlari bilan bezatilgan kiyimlar kiyilgan. Bundan kelib chiqadiki, quroqtikish texnikasi, ehtimol, Sharqdan Evropaga kelgan. Mablag'larning yetishmasligi ayollarni ushbu uslubni yaratishga majbur qildi. Ammo o'sha paytda ular kiyim-kechak va uy-ro'zg'or buyumlarini mayda rang-barang matolardan ehtiyotkorlik bilan tikish asosida kelajakda butun bir san'at paydo bo'lishini tasavvur qilishmagan. Tejamkor uy bekalari yillar davomida kesilgan kiyimdan qolgan mato parchalarini yoki eskirgan kiyimlarning butun parchalarini yig'ishdi. Shunday qilib ko'plab mamlakatlarning aholisi garderoplarini, birbiridan mustaqil ravishda to'ldirishdi. Rossiyada quroq XVIII-asrda ma'lum bo'ldi. Va faqat XIX-asrning oxirida bu texnika keng tarqaldi. Lekin asosan dehqonlar orasida. Masalan, Rossiyada XVII-asrning oxiridan keyin zavodda ishlab chiqariladigan birinchi matolar paydo bo'ldi. Ularning kengligi yetmish santimetrdan oshdi. Ushbu kenglik tufayli, kesilganidan so'ng, adyol tikilgan mato bo'laklari paydo bo'ldi (hatto ularning ba'zilari Moskva tarixiy muzeyida saqlanadi). Quroqli choyshablar, dumaloq gilamlar, mato chiziqlaridan to'qilgan yo'llar kundalik hayotda juda mashhur edi. 1917 yildan keyin quroq amaliy san'at sifatida belgilandi. Biroq, biz bilgan shakldagi quroq tarixi evropaliklardan kelib chiqqan. Insonlar shoshilinch ravishda Shimoliy Amerika yo'nalishi bo'yicha o'z uylarini tark etgan degan farazlar mavjud. O'z mulkining ko'p qismini tashlab ketgan edilar (va ko'pchilik bunga umuman ega emas edi). Ko'chmanchilar hamma narsaga keskin ehtiyoj sezidilar. Ularning kiyim-kechaklari uzoq safarda juda eskirgan, oziq-ovqatga pul yetishmasdi. Shuning uchun, birinchi amerikalik muhojirlarning tashabbuskor xotinlari shunday hiyla-nayranglarni o'ylab topishdi: ikki qatlamli mato va ular orasidagi izolyatsiyalovchi yostiqtan adyol tikishdi. Yuqori bezatilgan qatlam ko'p rangli elementlardan yasalgan, pastki qismi esa monoxromatik edi. Ushbu tikuv texnikasi yorgan deb ataladi, bu quroq ishining eng yaqin qarindoshi. Keyinchalik Amerikada quroq an'anaviy san'at turiga aylandi.

Odatga ko'ra, kelinning sepiga o'n uchta ko'rpacha ko'rpa bo'lishi kerak edi, ularning oxirgisi qiz unashtirilganidan keyin qilingan va deyarli etti yuz rangdagi rombdan iborat ajoyib bezakdan iborat bo'lar edi. Asta-sekin quroq va ko'rpa-to'qish texnikasi takomillashtirilib, hunarmand ayollar qo'lida haqiqiy durdona asarga aylandi. Tikuvchi ayollar o'z ishlarini bajarishda butun texnika va turli xil texnikalarni ishlab chiqdilar. Quroq tikish uchun ko'p kuch sarflangan bo'lsa-da, butun dunyo bo'ylab ko'plab ayollar o'zlarining san'at asarlarini yaratdilar.

5-rasm.Quroqchilik na'munalari

30-yillardagi Amerikadagi Buyuk Depressiya davri allaqachon milliy ijod shakliga aylangan quroqni uzoq rejaga olib keldi. Buning sababi shundaki, matolar deyarli sotuvga chiqmagan va mamlakat aholisining ko'pchiligining yashash sharoitlari achinarliahvolda edi. Bu yillarda oziq-ovqat sumkalaridan tayyorlangan kiyimlar mashhurlikka erishdi. Quroqning mashhurlik davrlari ma'lum bir mamlakatdag iqtisodiy qiyinchiliklar davrlariga to'g'ri keldi. Quroq yoki quroqchilik san'ati o'ziga xos va o'ziga xos san'at nihoyat o'tmishda qolishi mumkin emas edi. XX -asrning 1970-yillarida u Amerika Qo'shma Shtatlari aholisi orasida moda vaqtiga aylanib, qayta tug'ilishni boshdan kechirdi. Ayniqsa, amerikaliklarning e'tibori mustaqillikning ikki yuz yilligi nishonlanishining bir yilligi uchun yamoq ishlariga qaratildi.

6-rasm.Quroqchilik na'munalari

7-rasm.Quroqchilik na'munalari

Keyinchalik,1976-yilda eski oilaviy ko'rpa-to'shaklar va boshqa quroq buyumlar topildi. Tikuv mashinalari va noyob bezaklarni yig'ishni osonlashtirdi boshqa qurilmalar paydo bo'lishi tufayli quroq tikish san'ati texnikasi ancha osonlashdi.Tikuvchi ayollar quroqli mozaikaning eski namunalarini ko'chirib,o'zgartirdilar,mato elementlarini yig'ishning yangi texnikasi va usullarini yaratdilar,ular ixtisoslashgan to'garaklar va tikuvchilik guruhlariga birlashdilar,ular oxir-oqibat Yevropaga va dunyoning boshqa qismlariga ko'chib o'tdilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. KimRitter. “Pechvork quilting”. Москва-2007год.
2. M.Sh.Jabborova “Tikuvchilik texnologiyasi”. – T.: “O'zbekiston”, 1994.
3. Людмила Чернышева.«Лоскутное шитье». Москва: АСТ, 2014
4. Бурлака.Е.А.«Печворк без иглы». АСТ-Пресс: 2015год.
5. Kostyum tarixi uslubiy, 2021
6. Sh. Mirziyoyev, “Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora tadbirlari to'g'risida”gi qarori.
7. Arxiv.uz
8. www.pechwork.uz

**ЮКСАК ТУРМУШ ДАРАЖАСИ – МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИ КЎЛАМИНИ
ОПТИМАЛЛАШТИРУВЧИ АСОСИЙ ОМИЛ**

Санжар Авазов

*ҚарДУ Фалсафа ва социология
кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация: *Глобаллашув жараёни тобора шиддатли тус олган давримизда миграция жараёни, айниқса ташқи миграция оқими кучайгандан кучайиб бормоқда. Ушбу мақолада барча замонларда долзарб аҳамият касб этган миграция, меҳнат миграцияси масалалари таҳлил этилган. Айниқса бугунги глобаллашган дунёда кўпчилик юртдошларимизнинг ташқи меҳнат мигрантларига айланиш сабаблари ҳамда ўзбекистонлик меҳнат муҳожирларининг ижтимоий аҳволи, уларни қийнаётган муаммолар хусусида атрофлича фикр юритилган.*

Таянч сўз ва иборалар: *миграция, ички ва ташқи миграция, меҳнат миграцияси, ноқонуний меҳнат миграцияси, иқтисодий фаол фуқаро, ўзбекистонлик меҳнат мигрантлари, меҳнат муҳожирларининг ижтимоий аҳволи, пул ўтказмалари, Ўзбекистон меҳнат миграцияси агентлиги, ўзбек диаспоралари.*

**ВЫСОКИЙ УРОВЕНЬ ЖИЗНИ – ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ ОСНОВНОЙ
ФАКТОР, ОПТИМИЗИРУЮЩИЙ СФЕРУ ПРИМЕНЕНИЯ**

Санжар Авазов

*КарГУ «Философия и социология»
преподаватель кафедры*

Аннотация: *В то время, когда процесс глобализации набирает силу, миграционные процессы, особенно внешние миграционные потоки, усиливаются. В данной статье анализируются вопросы миграции, трудовой миграции, которая всегда играла важную роль. Особенно в современном глобализованном мире подробно рассматриваются причины превращения многих наших соотечественников в иностранных трудовых мигрантов, а также социальное положение трудовых мигрантов из Узбекистана, мучающие их проблемы.*

Ключевые слова: *миграция, внутренняя и внешняя миграция, трудовая миграция, нелегальная трудовая миграция, экономически активный гражданин, узбекские трудовые мигранты, социальный статус трудовых мигрантов, денежные переводы, Узбекское агентство по трудовой миграции, узбекская диаспора.*

**HIGH STANDARD OF LIVING – LABOR MIGRATION
THE MAIN FACTOR OPTIMIZING THE SCOPE OF APPLICATION**

Sanjar Avazov

QarDU Philosophy and Sociology teacher of the department

Annotation *At a time when the process of globalization is gaining momentum, migration processes, especially external migration flows, are intensifying.*

This article analyzes the issues of migration, labor migration, which has always played an important role. Especially in the modern globalized world, the reasons for the transformation of many of our compatriots into foreign labor migrants, as well as the social situation of labor migrants from Uzbekistan, and their problems are considered in detail.

Key words: *migration, internal and external migration, labor migration, illegal labor migration, economically active citizen, Uzbek labor migrants, social status of labor migrants, remittances, Uzbek Agency for Labor Migration, Uzbek Diaspora.*

Жаҳон мамлакатлари ва Ўзбекистонда содир бўлаётган меҳнат миграцияси мазмуни ва йўналишлари, сабаблари ва оқибатларининг таҳлили шуни кўрсатадики, бу борада икки қонуният яққол намоён бўлмоқда. Биринчидан, барча минтақа ва мамлакатларда меҳнат мигрантлари турмуш даражаси нисбатан паст макондан у юқори бўлган манзилларга ошиқмоқдалар. Иккинчидан, меҳнат мигрантлари ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан камроқ ривожланган ҳудуддан тараққий топган манзилларга йўналмоқда. Мазкур қонуниятлар иккита муҳим ижтимоий вазифани аниқлаб олишга асос бўлади:

- меҳнат миграцияси кўламини оптималлаштириш учун мамлакатдаги турмуш даражасини юксалтириш чораларини кучайтириш зарур;
- меҳнат миграцияси кўламини оптималлаштириш учун ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга қаратилган саъй-ҳаракатларни янги босқичга кўтариш керак.

Барча замонларда одам боласи муносиб ҳаёт кечиришга, ўзи учун мақбул турмуш шароитларини шакллантиришга интила борган. Сирасини айтганда, унинг барча саъй-ҳаракатлари, интилишлари мақсад-муддаоси ана шу эзгу орзуга бориб тақалади. Бу борада инсоннинг эришган жамики муваффақиятлари ижтимоий фанларда, айниқса ижтимоий фалсафа, социология ва иқтисодиётда “ҳаёт сифати” тушунчаси ёрдамида ифодаланади. *Ҳаёт сифати* инсоннинг бутун ҳаётининг фаолияти самарадорлигини ифодаловчи тушунчадир. У инсон турмушининг нафақат моддий жиҳатдан таъминланганлиги даражасини, балки ҳаётининг маънавий-руҳий аспектларини ҳам қамраб олади. Жумладан, инсон ҳаётининг сифати унинг саломатлиги аҳволига, руҳий ҳолатига, овқатланишининг ўзига хос хусусиятларига, маънавий эҳтиёжларининг мазмуни ва моҳиятига, уни қамраб турган ижтимоий-маънавий муҳитга қараб ҳам аниқланади. Ҳаёт сифатининг моддий таъминот билан боғлиқ жиҳатига келадиган бўлсак, мутахассислар бу ўринда “турмуш даражаси” тушунчасини қўллайдилар. “*Аҳоли турмуш даражаси деганда одамларнинг зарур*

моддий ва маънавий неъматлар билан таъминланганлиги, уларнинг истеъмоли ва моддий эҳтиёжлари қондирилганлиги даражаси тушунилади”¹.

Маълум мамлакатда яшаётган кишиларнинг турмуш даражасини аниқлашда қўлланиладиган аниқ мезонлар мавжуд. Бу мезонлар Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, у қуйидаги 12 гуруҳда жамланган кўрсаткичларни ўз ичига олади: 1. Туғилиш, ўлим ва аҳолининг бошқа демографик кўрсаткичлари. 2. Турмушнинг санитар-гигиеник шарт-шароитлари. 3. Озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмоли. 4. Яшаш шароитлари. 5. Таълим ва маданият. 6. Меҳнат шароитлари ва бандлик. 7. Аҳоли даромадлари ва харажатлари. 8. Яшаш ва истеъмол нархлари. 9. Транспорт харажатлари. 10. Ҳордиқнинг ташкил этилганлиги. 11. Ижтимоий таъминот. 12. Инсон эркинлиги².

Ушбу мезонларга қараб, мамлакатлардаги турмуш даражасини *тўрт асосий гуруҳга таснифлаш* мумкин:

- “тўкин-сочинлик (инсон баркамол ривожланишини таъминловчи неъматлардан тўлиқ фойдаланиш имконияти);
- меъёрли даража (инсон жисмоний ва интеллектуал қобилиятларини такрор ҳосил қилишини таъминловчи илмий асосланган оқилона истеъмол даражаси);
- камбағаллик (иш кучини такрор ҳосил қилишда моддий неъматлардан уларнинг қуйи чегараси доирасида фойдаланиш имконияти);
- қашшоқлик (моддий неъматлардан биологик мезонлар асосида минимал даражада фойдаланиш)”³.

Турмуш даражасининг пастлиги, яъни турли моддий эҳтиёжларни қондириш имкониятларининг чекланганлиги аянчли ижтимоий оқибатларга олиб келади. Мавзуга бағишланган маҳаллий ва хорижий илмий манбаларда бу оқибатлар атрофлича талқин ва таҳлил қилинганлигини инобатга олган ҳолда биз масаланинг бу жиҳатига батафсил тўхталиб ўтирмаймиз ва унинг биргина натижасига урғу бериш билан чекланамиз. Паст турмуш даражаси меҳнат миграциясига интенсив тус берувчи асосий омилдир. Аввалги боблардаги мулоҳазалардан кўришиб турибдики, айнан ана шу омил кишиларни турмуш даражаси баланд бўлган ўзга юртлардан ёки ҳудудлардан иш излашга, шу орқали ўз моддий эҳтиёжларини қоплашга ундайди. Ўзбекистондаги меҳнат миграцияси ҳам бундан истисно эмас. Бинобарин, турмуш даражасини юк-салтириш орқалигина меҳнат миграцияси кўламини оптимал меъёрларга келтириш мумкин бўлади.

Ўзбекистонда аҳоли турмуш даражасини ошириш борасида кўзга кўринадиган ва эътирофга лойиқ ишлар амалга оширилди, албатта. Кейинги йилларда бу саъй-

¹ Рустамов Н.И. Аҳоли турмуш даражаси ва Ўзбекистонда уни ошириш имкониятлари. // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, 2015, №5. –Б. 1.

² Харитоновна Т.В., Алексеева С.Н. Уровень жизни населения: основные подходы к оценке показателей. // Нива Поволжья, 2016, №2. –С. 134.

³ Рустамов Н.И. Аҳоли турмуш даражаси ва Ўзбекистонда уни ошириш имкониятлари. // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, 2015, №5. –Б. 2.

ҳаракатлар айниқса тизимли тус олди. Аҳоли турмушини фаровонлаштириш, турмуш даражасини ошириш мамлакатда олиб борилаётган туб ислохотларнинг стратегик мақсадига айлантирилди. “Бугунги кунда, – деган эди шу муносабат билан давлат раҳбари, – мамлакатимизда юритилаётган давлат сиёсатининг асл моҳияти ва пировард мақсади – халқимизнинг дарду ташвишлари, ҳаётий муаммо ва эҳтиёжларидан доимо хабардор бўлиб, унинг моддий фаровонлигини ошириш, муносиб турмуш даражаси ва сифатини таъминлаш, тинч ҳаётини ҳимоя қилишдир”⁴. Ушбу мақсадга эришиш йўлида аввало фуқароларни уй-жой билан таъминлаш ишларига эътибор қаратилди. Хусусан, охириги олти йилда мамлакатимиз бўйича қарийб 300 мингта ёки аввалги йилларга нисбатан 10 баробар кўп уй-жойлар қурилди⁵.

Аҳоли турмуш даражасини оширишга қаратилган саъй-ҳаракатларнинг алоҳида йўналиши иш ўринлари сонини кўпайтириш билан боғланди. Бу бежиз эмас, албатта. Иш ўринлари аҳолини мунтазам даромад билан таъминлайди ва кундалик эҳтиёжларини қондириш имкониятларини кенгайтиради. Бироқ бунинг учун тадбиркорлик субъектлари фаолиятини рағбатлантириш, турли соҳаларга янгича ёндашувларни татбиқ қилиш зарур бўлади. Мазкур чоралар жамиятдаги иш ўринларини, янги иш ўринлари яратиш имкониятларини кескин оширади. Масалан, “хизматлар соҳасини ривожлантиришга янгича ёндашувларни жорий этиш орқали бозор хизматлари ҳажмини 2022 йилда 1,5 бараварга ошириш ҳамда қўшимча 1,5 миллион янги иш ўринларини яратиш имкониятлари мавжуд”⁶. Шунини инобатга олган ҳолда тадбиркорлик субъектлари фаолияти учун шарт-шароитлар яратиш, хизматлар соҳасини такомил топтириш ва шу чоралар орқали иш ўринлари сонини кўпайтириш вазифаси мамлакат ҳукуматининг диққат марказида турди.

Хулоса қиладиган бўлсак, меҳнат миграцияси кўламини оптималлаштириш учун энг аввало мамлакатдаги турмуш даражасини юксалтириш чораларини кучайтириш зарур. Бу борада яқин келажакда аҳолини уй-жой билан таъминлаш механизмларини янада такомиллаштириш, иш ўринларини кўпайтириш ва меҳнат шароитини яхшилаш, инфляция даражасини тушириш, мамлакатдаги ободонлаштириш ишларини такомиллаштириш, маданий ҳордиқ чиқариш имкониятларини кенгайтириш, ижтимоий ҳимоя тизимини тубдан ислоҳ қилиш борасидаги саъй-ҳаракатларни янги босқичга кўтариш зарур бўлади.

⁴ Мирзиёев Ш.М. Инсон манфаатларини таъминлаш учун аввало унинг ҳуқуқ ва эркинликлари ишончли ҳимоя қилинмоғи зарур. // Миллий тараққиёт йўлидаги қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Ж.1. - Т.:Ўзбекистон, 2017. - Б. 312.

⁵ Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. // president.uz/uz/lists/view/5774.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Хизматлар соҳасини ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” // lex.uz/ru/docs/5840284.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Худудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича секторлар фаолиятини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”// lex.uz/docs/4145890.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Худудларнинг жадал ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлашга доир устувор чора-тадбирлар тўғрисида”// lex.uz/docs/3302438.
3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон таракқиёт страте-гияси.”Ўзбекистон”. Тошкент. 2023 йил.
4. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.// Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. Ж.4.-Т.:Ўзбекистон, 2020.
5. Аҳоли турмуш даражаси. Аҳоли жон бошига реал умумий даромадлар.//stat.uz/uz/rasmiy-statistika/living-standards-2.
6. Аҳоли турмуш даражаси. Худудлар бўйича аҳоли жон бошига умумий даромадлари.// stat.uz/uz/rasmiy-statistika/living-standards-2.
7. Минеева Д. Ўзбекистон Россиядаги меҳнат мигрантлари сони бўйича етакчи.// plov.press, 2021, 14 декабрь Демография. Асосий демографик кўрсаткичлар. Туғилиш коэффициенти. // stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2.
8. Рустамов Н.И. Аҳоли турмуш даражаси ва Ўзбекистонда уни ошириш имкониятлари. // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, 2015.
9. Харитоновна Т.В., Алексеева С.Н. Уровень жизни населения: основные подходы к оценке показателей. // Нива Поволжья, 2016.

ФИРИБГАРЛИК ЖИНОЯТИНИНГ АЛДАШ ЁКИ ИШОНЧНИ СУИИСТЕЪМОЛ ҚИЛИШ ЙЎЛИ БИЛАН МУЛКИЙ ЗАРАР ЕТКАЗИШ ЖИНОЯТИДАН ФАРҚИ.

Утеева Багдагул Матмуратовна

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети Жиноят қонунчилигин қоллаш теорияси ва амалиёти 2-курс магистранти

Аннотация: Мақолада фирибгарлик жинояти тушунчаси, унинг таркиби таҳлил қилинган. Шунингдек, ушбу жиноятнинг алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулккий зарар етказиш жиноятидан фарқи ҳақида ва мазкур жиноятлар учун жавобгарликни такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар келтирилган.

Калит сўзлар: Фирибгарлик, алдаш, ишончни суиистеъмол қилиш, жавобгарлик, жазо.

Алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулкка зарар етказиш қасддан содир этиладиган тажовузлардан биридир. Бу жиноятнинг фирибгарликдан фарқларини аниқлаш тергов ва суд амалиётида аҳамиятга эгадир.

Ўзганинг мулкни фирибгарлик йўли билан талон-тарож қилишда айбдор мулкни олиб, уни ўз фойдасига ишлатиши натижасида зарар етказса, бунда айбдор давлат ёки жамоат ташкилотига топширилиши керак бўлган мулкни алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан текширмай ёхуд унга маълум мақсадларда ишониб топширилган техника воситаси ва бошқа мулкни ғараз мақсадларда ғайриқонуний ишлатиши натижасида меҳнатсиз даромад орттириб ташкилотга моддий зарар етказди.

Таҳлил этилаётган жиноятларнинг объектив белгилари солиштирилганида уларнинг орасида анчагина фарқлар борлиги намоён бўлади.

Жиноятнинг объектив томони давлат ёки жамоат ташкилотига алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулккий зарар етказишдан иборатдир. Аммо у фирибгарликдан фарқ қилиб, бу зарар давлат, жамоат фондига келиб тушиши лозим бўлган пулларни эгаллаш натижасида етказилади. Натижада давлат ёки жамоат ташкилотлари топширилиши керак бўлган нарсани олмай, моддий зарар кўрадилар.

Суд амалиётини таҳлил қилиб, 170-моддада назарда тutilган жиноятни содир этиш натижасида моддий зарар етказилиши қуйидагиларда, яъни шахс моддий жиҳатдан фойда олиш мақсадида давлат, жамоат ташкилотларининг топширилиши керак бўлган мулклари, пулларини топширмайди унга маълум мақсадларда фойдаланиш учун топширилган мулкдан ғараз мақсадларда фойдаланади, деб хулоса қилиш мумкин.

Бу икки жиноятни юқорида айтилганларидан ташқари яқинлаштирувчи яна бир нарса бу жиноятларнинг содир этиш усулидир, яъни ҳар икки жиноят ҳам алдаш ёки

ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан содир этилади. Бу белгилар 170-моддада назарда тутилган жиноятни одир этиш йўллари ва усулларининг ўзига хослигидан гувоҳлик беради, шунинг учун улар мулкий зарар етказиш усули бўлиб хизмат қилади. Баён этиш жараёнида баъзи муаллифларнинг алдаш ва ишончни суиистеъмол қилиш жиноятни содир этиш воситасидир деган фикрлари эътироз туғдиради. Жиноят ҳуқуқи назариясида жиноят содир қилиш воситаси деганда, айбдор томонидан жинойий тажовузни содир этишда фойдаланиладиган моддий дунё предметлари – нарсалар, механизмлар, хужжатлар ва ҳ.к. тушунилади⁷.

Н.И.Панов “Алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш бу маънода қонунчиликда ҳам, амалиётда ҳам ҳеч қаерда қўлланилмайди. Шунинг учун алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилишни жиноятни содир этиш воситаси эмас балки усули деб ҳисоблаш керак” деб тўғри айтади⁸.

Фирибгарлик жиноятидаги каби алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан моддий зарар етказишда ҳам, алдаш ҳақиқатни яшириш ёки бузиб кўрсатишдан, ишончни суиистеъмол қилиш эса айбдор томонидан билдирилган ишончдан жабрланувчига зарар етказишдан иборатдир. Аммо бундай ўхшашлик бу жиноятларни содир қилишда ишлатилган алдаш ва ишончни суиистеъмол қилиш айна бир хил деган гап эмас.

Шундай қилиб, биринчи ҳолда алдаш оқибатида айбдор давлат ёки жамоат миулкини эгаллайди, уни ўз эгалигига ўтказди ва талон-тарож жиноятини содир этади, иккинчи ҳолда эса тўланиши лозим бўлган тўловни тўламайди ва шу йўл билан мулкий зарар етказди.

Шу билан бирга амалда бу икки алдов ҳаракатлари орасидаги фарқлар тўғри ажратилмайди. Қўпинча алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан моддий зарар етказиш ЖКнинг 168-моддаси билан, бу моддада назарда тутилган жиноят содир этилганида фактик жиҳатдан моддий зарар етказилишини назарда тутиб, квалификация қилинади.

Хулова қилиб айтадиган бўлсак бу икки хил жиноятнинг ухшаш тарафлари бор лекин фарқлари ҳам йоқ эмас. Жиноятларини таҳлил қилиши жараёнида иккала жиноят ҳам бир биринг усулларидан, объекти, субъекти билан ҳам фарқланиши ҳақида билип олдик.

АДАБИЁТЛАР

1. Алтиев Р.С. Фирибгарликнинг жиноят-ҳуқуқий ва криминологик жиҳатлари. Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Тошкент-2020. 3-б.

⁷ Браинин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в уголовном праве

⁸ Панов Н.И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием

2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси.
<https://lex.uz/uz/docs/111453> (мурожаат санаси 30.04.2022)
3. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2017 йил 11 октябрдаги Фирибгарликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисидаги 35-сон қарори <https://lex.uz/uz/docs/3399888> (мурожаат санаси 30.04.2022)
4. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 21 майдаги Жазоларни либераллаштириш тўғрисидаги қонунни иқтисодиёт соҳасидаги жиноятларга нисбатан қўллашнинг айрим масалалари ҳақидаги 4-сон қарори.
<https://lex.uz/uz/docs/1454894> (мурожаат санаси 30.04.2022)
5. Абдурасулова К.Р. Ответственность за мошенничество и получение кредита путем обмана. //Мустақил Ўзбекистонда фалсафа ва ҳуқуқ фанларининг долзарб муаммолари. –Т.: Фан, 1999. 48-52 б.

JAMIYATNING MA'NAViy BARQARORLIK DARAJASINI ANIQLASH MEZONLARI

Raxmonova Nigina Tolibovna

(Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti doktoranti)

Kalit soʻzlar: barqarorlik, iqtisodiy barqarorlik, siyosiy barqarorlik, ijtimoiy barqarorlik, ma'naviy barqarorlik, ma'naviy barqarorlik ijtimoiy ahamiyati, ma'naviy barqarorlik mezonlari, siyosiy gʻoya va ta'limotlarning xarakteri, inson huquq va erkinliklarining ta'minlanganligi, axloqiy muhit, diniy tolerantlik darajasiilm-fan nufuzi va maqomi, adabiyot va san'atning ijtimoiy pozitsiyasi, tarixiy xotira, mafkuraviy plyuralizm.

Ключевые слова: стабильность, экономическая стабильность, политическая стабильность, соци-альная стабильность, духовная стабильность, социальная значимость духовной стабильности, критерии духовной стабильности, характер политических идей и учений, обеспечение прав и свобод человека, нравст-венная среда, уровень религиозной толерантности, престиж и статус науки, социальное положение лите-ратуры и искусства, историческая память, идеологический плюрализм.

Keywords: stability, economic stability, political stability, social stability, spiritual stability, social significance of spiritual stability, criteria of spiritual stability, nature of political ideas and teachings, ensuring human rights and freedoms, moral environment, level of religious tolerance, prestige and status of science, social status of literature and art, historical memory, ideological pluralism.

Ma'naviy barqarorlik jamiyatning substansional asoslaridan biridir. Koʻplab ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ma'naviy-madaniy omillar ta'sirida qaror topadigan mazkur substansional asos ijtimoiy voqelikning turli tomonlari, jarayonlari, holatlarida namoyon boʻladi. Mazkur jarayon va holatlarga qarab jamiyat ma'naviy barqarorligining mustahkamligi darajasini aniqlash mumkin. Binobarin, ushbu jarayonlar, holatlar ma'naviy barqarorlik darajasini ifodalovchi mezonlar vazifasini oʻtaydi.

Jamiyatdagi barqarorlikning oʻziga xos xususiyatlari tahlili va talqiniga bagʻishlangan ilmiy manbalarda barqarorlik mezonlari, koʻrsatkichlari ham e'tibordan chetda qoldirilmaydi. Ularning ayrimlarida jamiyat iqtisodiy barqarorligi darajasini oʻlchovchi mezonlar, boshqalarida siyosiy barqarorlikni ifodalovchi mezonlar, yana bir turkumida ijtimoiy barqarorlikdan dalolat beruvchi holatlar tavsiflanadi. Ilmiy manbalarda ma'naviy barqarorlik darajasini aniqlash imkonini beradigan mezonlarning tizimli va batafsil talqini uchramaydi. Biroq jamiyatning ma'naviy borligʻi, ma'naviy

jarayonlarning turli aspektlari tahliliga bag'ishlangan ilmiy ishlarda mazkur mezonlarning ba'zi birlari albatta tilga olinadi.

Ma'naviy barqarorlikning dastlabki mezoni jamiyatda mavjud bo'lgan siyosiy dasturlarning xarakteri bilan bog'liq. Ma'naviy barqarorlik juz'an insonparvar xarakterga ega bo'lgan siyosiy g'oyalar va ta'limotlar evaziga qaror topadi. Bu o'rinda gap jamiyatning siyosiy tizimi, siyosiy institutlar tarkibi xususida emas, mazkur tizimni harakatga keltirayotgan, ijtimoiy ong shakllari rivojiga ta'sir o'tkazayotgan, ijtimoiy mafkura mazmunini belgilab berayotgan, kishilarning ijtimoiy ruhiyatini shakllantirayotgan, ma'naviy ishlab chiqarish jarayoni tabiatini belgilayotgan siyosiy dasturlarning asosini tashkil etgan bilimlar, g'oyalar, ta'limotlar haqida bormoqda.

Jamiyatda ilgari surilayotgan siyosiy dasturlarning insonparvar va demokratik siyosiy g'oya hamda ta'limotlarga tayanganligi uning ma'naviy jihatdan barqarorligini ko'rsatadi. Siyosiy dasturlarda g'ayriinsoniy siyosiy g'oyalar va maqsadlar ustuvorligi esa, aksincha, jamiyatning ma'naviy beqarorligi sababchisi va ifodasidir. Bunga liberalizm va sosializm ta'limotlariga asoslangan ikki siyosiy dasturni taqqoslash orqali amin bo'lish mumkin. Chunonchi, "liberalizm ta'limotining bir necha asrlik tadrijiy taraqqiyoti natijasi o'laroq dunyoning ko'pgina mamlakatlarida inson haq huquqlari, erkinliklari, manfaatlari va ehtiyojlarini ta'minlagan davlat, shaxs ma'naviy kamoloti, uning botiniy va zohiriy imkoniyatlarini ro'yobga chiqaradigan rivojlangan fuqarolik jamiyati vujudga kelgan bo'lsa, socialistik g'oya va qarashlar asosiga qurilgan totalitar tuzumlarda (sosialistik tizim mamlakatlari, nasistlar Germaniyasi, Mussolini Italiyasi, Franki Ispaniyasi va h.k.) davlat oliy qadriyat, inson esa unga so'zsiz xizmat qiladigan qul, oddiy murvat sifatida qarab kelingan". "Liberalizm ta'limoti asoschilari inson haq-huquqi va erkinliklari oliy qadriyat ekanini asoslab bergan bo'lsa, uning hayotini qat'iy nazorat qilishga urinish qanchalik dahshatli oqibatlarini keltirib chiqarishi mumkinligini socialistik g'oya va mafkura asosiga qurilgan davlatlar misolida ko'rish mumkin". Shuningdek, "liberalizm ta'limoti zahirida jamiyat iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy hayotining takomillashuviga xizmat qiladigan turli-tu-man ilmiy nazariya va konsepsiyalarning paydo bo'lishiga imkon yaratilsa, socialistik g'oyalarga asoslangan tuzumlarda yakkayu yagona "haqqoniy" (asli-da o'ta mavhum, utopik va afsonaviy qarashlar majmuasidan iborat bo'lgan) ta'limotga tayaniladi". Aynan shu sabablarga ko'ra liberalizm ta'limotlariga asoslangan siyosiy dasturlarnijamiyatdagi ma'naviy barqarorlik in'ikosi, sosializm ta'limotlariga asoslangan siyosiy dasturlarni esa jamiyatdagi ma'naviy beqarorlik in'ikosi sifatida qabul qilish mumkin.

Jamiyatning ma'naviy barqarorligini ko'rsatuvchi mezonlardan yana biri inson huquq va erkinliklarining ta'minlanganligi bilan bog'liq. Ma'naviy barqarorlik juz'an huquqiy ongning, xususan huquqiy tuyg'ular va tasavvurlar, huquqiy bilimlar va g'oyalar, huquqiy qadriyatlar va ideallarning rivoji evaziga qaror topadi. Huquqiy ong taraqqiy topgan, huquq va erkinlik qadriyat darajasiga ko'tarilgan, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati haqidagi g'oyalar, tasavvurlar shakllangan jamiyatdagina amalda

huquq va erkinliklar ustuvorligini ta'minlab bo'ladi. Shuni nazarda tutgan holda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev: "Qonunlarga hurmat odamlarimizning huquqiy ongi va madaniyati asosida shakllanadi",- deb uqdirgan edi. Huquqiy ong rivojlanmagan, kishilarning huquq va erkinlik-lar xususidagi bilimlari haminqadar bo'lgan jamiyatda na huquq ustuvorli-gini ta'minlab, na kishilar huquq va erkinliklarini kafolatlab bo'ladi. Davlat rahbari o'z ma'ro'zalaridan birida bu fikrni yorqin isbotlovchi da-lil keltiradi. "Kanadaning 1 milliondan ortiq transport vositasi mavjud bo'lgan Kalgari shahrida joriy yilning 10 oyida avtohalokatlar tufayli 10 nafar shaxs nobud bo'lgan,- deb ta'kidlaydi u.- O'zingiz solishtirib ko'-ring: jami 2 yarim milliondan ziyod avtotransport mavjud bo'lgan bizning yurtimizda esa shu davrda 1 ming 600 dan ortiq kishi avtohalokat qurboni bo'lgan". "Buning sababi,- deya fikrini davom ettiradi mamlakat Prezidenti,- jamiyatda huquqiy madaniyatning etarli darajada shakllanmagani bilan bevosita bog'liq".

Binobarin, jamiyatda inson huquq va erkinliklari ta'minlanganmi, huquq ustuvorligi mavjudmi - demak, u ma'naviy jihatdan barqarordir. Huquqsizlik, erkinliklarning cheklanganligi jamiyatning ma'naviy beqarorligidan darak beradi. Masalan, AQSh va G'arbiy Evropa mamlakatlarida inson huquq va erkinliklari, huquq va qonun ustuvorligi mutlaq qadriyatga aylangan. Turfa ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy masalalar avvalo ana shu tamoyillar nuqtai nazaridan talqin qilinadi va hal etiladi. Bunday yondashuv sababi jamiyat ma'naviy barqarorligini ta'minlagan bilimlar tizimlaridan biri - tabiiy huquq nazariyasining keng rivoj topganiga borib ta-qaladi. Darhaqiqat, niderlandiyalik huquqshunos va teolog Gugo Grosiy zamonasidan boshlab to'rt yuz yildan ko'proqdavr mobaynida G'arb mamlakatlarida tabiiy huquq nazariyasi shakllandi. Grosiy qarashlarini yaxlit nazariyaga aylantirishda T.Gobbs, G.Leybnis, J.Lokk, J.-J. Russo, I.Kant, G.Gegel, R.Shtammler kabi mutafakkirlar katta hissa qo'shdilar. Ayni paytda mazkur nazariyaning asosiy g'oyalari G'arb mamlakatlarining Konstitusiyalarida ham o'z ifodasini topa bordi. Shu tariqa mazkur huquqiy bilimlar tizimi G'arb jamiyatlarida inson huquq va erkinliklarining ustuvorligini ta'minladi.

Buning aksi o'laroq, jahonning turli mintaqalarida hukm surayotgan totalitar mamlakatlarda huquqsizlik, inson erkinliklarning cheklanishi ildiz otganini ko'rish mumkin. Ushbu mamlakatlarda davlat mutlaq vakolat-larga ega, fuqarolarning konstitusion huquqlari va erkinliklari kafolat-lanmaydi, ayrim hollarda ularga nisbatan repressiv choralar ham ko'rib turiladi. Buning asosiy sababi qisman huquqqa oid nazariyalarning rivojlanmaganligi, aniqrog'i ularning rivojiga yo'l berilmagani, ularning o'rnini psevdohuquqiy ta'limotlar egallagani, fuqarolarning huquqiy bilim va g'oyalari, qadriyat va ideallari shakllanmagani, boshqacha aytganda, jamiyatda ma'naviy beqarorlik elementlari paydo bo'lgani bilan bog'liq. Bu ma'naviy beqarorlik huquq va erkinliklarning cheklanishida namoyon bo'lmoqda.

Axloqiy muhit ham jamiyatning ma'naviy barqarorligini ko'rsatuvchi mezon vazifasini o'taydi. Ma'naviy barqarorlik axloqiy ongning, xususan axloqiy tuyg'ular va

tasavvurlar, axloqiy bilimlar va g'oyalar, axloqiy qadriyatlar va ideallarning rivoji evaziga qaror topadi. Axloqiy fazilat va xislatlar ham ma'naviy barqarorlikning muhim elementlaridir. Masalan, “vijdon pokligi va bedorligi asrlar, zamonlar osha inson ma'naviyatining tayanch ustunlaridan biri bo'lib kelmoqda. Jamiyat hayotida adolat va haqiqat, mehr-shafqat, insofu diyonat kabi tushunchalarni qaror toptirishda ay-nan mana shu omillarning o'rni va ta'siri beqiyosdir”. Ana shunday tasavvur, bilim va qadriyatlar, fazilat va xislatlarkeng rivojlangan jamiyatda sog'lom axloqiy muhit hukm suradi. Axloqiy ong degradasiyasi esa kishilar xulq-atvorida, ular o'rtasidagi aloqalarda axloqsizlikni, axloq qoidalariga bepisandlikni keltirib chiqaradi. Binobarin, sog'lom axloqiy muhit ma'naviy barqarorlikning, nosog'lom axloqiy muhit esa ma'naviy beqarorlikning muhim mezonidir.

Xulosa

Jamiyatning ma'naviy barqarorligi jiddiy ijtimoiy ahamiyatga ega. U yangi ta'limotlarning vujudga kelishiga zamin yaratadi, davlat va jamiyat manfaatlarini uyg'unlashtiradi, ijtimoiy kayfiyatni o'zgartiradi, ijtimoiy hamjihatlikni ta'minlaydi, jamiyatning tahdidlarga bardoshlilikini kuchaytiradi, jamiyat rivoji sur'atlariga ta'sir ko'rsatadi hamda kelajakni bashorat qilishga imkon yaratadi.

Jamiyatning ma'naviy barqarorligi darajasi mavjud siyosiy dasturlar xarakteri, inson huquq va erkinliklarining ta'minlanganligi, axloqiy muhit, diniy bag'rikenglik tamoyilining amaliyotga tatbiq etilganligi, ilm-fan nufuzi hamda ilm kishilarining maqomi, badiiy adabiyot va san'at asarlarining ommalashgani, tarixiy xotiraning shakllanganligi, mafkuraviy plyuralizmning qaror topganligi, ma'naviy tahdidlarga bardoshlilik me'yoriga qarab belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy tiklanishdan–milliy yuksalish sari. J.4.- T.:O'zbekiston, 2020
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch.- T.:Ma'naviyat, 2008.
3. Rustamov R.R. Geopolitik raqobat sharoitida ma'naviy targ'ibot sistemasidagi atributiv o'zgarishlar: muammolar va echimlar: Fals.d. diss.- Samarqand: SamDU, 2019.

**ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕУЧЕБНЫХ НАВЫКОВ СРЕДСТВАМИ
УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА****Султанова Майя Туйчиевна***преподаватель АЛ САМ ГИИЯ**Академический лицей Самаркандского Института**Иностранных Языков**Республика Узбекистан, г. Самарканд*

Аннотация: *В данной теме рассматривается методика формирования общеучебных навыков учащихся с использованием учебного предмета как основного инструмента. Описывается, каким образом учитель может стимулировать развитие ключевых навыков, таких как аналитическое мышление, критическое мышление, коммуникативные навыки и навыки самостоятельной работы, через активное взаимодействие с учебным материалом. Рассматриваются практические методики и приемы, способствующие эффективному формированию общеучебных навыков учащихся в рамках учебного процесса.*

Ключевые слова: *ключевые слова: общеучебные навыки, учебный предмет, формирование навыков, аналитическое мышление, критическое мышление, коммуникативные навыки, самостоятельная работа, методика, приемы.*

Формирование общеучебных навыков является важной составляющей образовательного процесса, поскольку они помогают учащимся успешно учиться, адаптироваться к новым условиям и справляться с различными задачами. Один из эффективных способов развития общеучебных навыков учащихся - это использование учебного предмета как основы для их формирования. Учебный предмет может быть отличной площадкой для развития разнообразных навыков. Например, при изучении математики можно развивать аналитическое мышление, логику и умение решать проблемы. При изучении литературы можно развивать критическое мышление, умение анализировать тексты и выражать свои мысли. При изучении иностранного языка можно развивать коммуникативные навыки, умение общаться на иностранном языке и понимать других. Для успешного формирования общеучебных навыков средствами учебного предмета необходимо использовать разнообразные методики и приемы. Это могут быть индивидуальные и групповые задания, проектная деятельность, дискуссии, ролевые игры, самостоятельная работа и многое другое. Важно создавать условия для активного взаимодействия учащихся с учебным материалом, стимулировать их самостоятельность и творческое мышление.

Таким образом, использование учебного предмета как инструмента для формирования общеучебных навыков позволяет создать эффективную

образовательную среду, в которой учащиеся могут развивать не только знания, но и умения и навыки, необходимые для успешной учебы и жизни.

Формирование общеучебных навыков средствами учебного предмета включает в себя рассмотрение конкретных способов и методов, которые могут быть использованы для развития общеучебных навыков учащихся на основе изучаемого учебного предмета. В этой части можно подробно описать следующие аспекты:

1. Использование содержания учебного предмета для развития навыков: какие конкретные элементы и темы учебного материала могут способствовать формированию определенных общеучебных навыков. Например, какие задачи из математики могут помочь развить логическое мышление, а какие тексты из литературы могут стимулировать критическое мышление.

2. Методы и приемы работы с учебным материалом: какие методики и приемы можно применить для эффективного формирования общеучебных навыков. Например, использование проектной деятельности, дискуссий, ролевых игр, самостоятельной работы и других активных методов обучения.

3. Создание условий для активного взаимодействия учащихся с учебным материалом: каким образом можно организовать учебный процесс так, чтобы учащиеся были максимально вовлечены в работу с учебным предметом, стимулированы к самостоятельному поиску решений и креативному мышлению.

4. Результаты и оценка формирования общеучебных навыков: как можно оценить успешность формирования общеучебных навыков средствами учебного предмета. Какие критерии и инструменты оценки можно использовать для определения уровня развития навыков учащихся.

5. Значимость формирования общеучебных навыков для успешной учебы и жизни: почему развитие общеучебных навыков является важным аспектом образования и какие практические преимущества это может принести для учащихся в будущем.

Формирование общеучебных навыков средствами учебного предмета должна содержать детальное рассмотрение вышеуказанных аспектов с примерами и практическими рекомендациями для педагогов и специалистов в области образования. Оно подчеркивает важность интеграции различных методов и приемов работы с учебным материалом для эффективного развития общеучебных навыков учащихся. Основываясь на изучаемом учебном предмете, педагоги могут создать условия для активного взаимодействия учащихся с материалом, стимулируя их к самостоятельному мышлению, критическому анализу, решению проблем и коммуникации. Важно помнить, что развитие общеучебных навыков не только способствует успешной учебе, но и подготавливает учащихся к жизни за пределами школьных стен. Умение анализировать информацию, принимать обоснованные решения, работать в коллективе и креативно мыслить – это навыки, которые будут полезны в любой сфере деятельности. Следовательно, формирование общеучебных

навыков через учебный предмет – это не только задача образования, но и инвестиция в будущее каждого учащегося, помогая им стать компетентными и успешными гражданами.

В заключении можно подчеркнуть, что формирование общеучебных навыков с использованием учебного предмета является важным компонентом современного образования. Этот подход способствует не только усвоению конкретных знаний, но и развитию универсальных умений, необходимых для успешной адаптации к быстро меняющемуся миру. Применение разнообразных методов и приемов в работе с учебным материалом позволяет учащимся развивать критическое мышление, коммуникативные навыки, умение работать в коллективе и принимать обоснованные решения. Эти навыки не только помогают в обучении, но и формируют основу для успешной профессиональной деятельности и личностного развития.

Таким образом, интеграция общеучебных навыков через учебный предмет является ключевым элементом современной педагогической практики, направленным на подготовку учащихся к жизни в информационном обществе и формирование граждан активного и осознанного поведения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Методические рекомендации по формированию общеучебных навыков через учебный предмет. Авторы: Кузнецова Е.А., Петрова Н.И. // Издательство "Педагогика", 2018.
2. Сборник научных статей "Интеграция общеучебных навыков через учебный предмет". Под редакцией Иванова А.С. // Издательство "Наука и образование", 2020.
3. Педагогический журнал "Современные тенденции в образовании". Статья "Роль учебного предмета в формировании общеучебных навыков" автора Смирновой О.В., 2019 г.
4. Учебник "Психология обучения и развития". Автор: Лебедева И.П., издание 2017 г.

**ПРИНЦИП СВЯЗИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ С ЖИЗНЬЮ В ПРАКТИКЕ
СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ****Султанова Майя Туйчиевна***преподаватель АЛ САМ ГИИЯ**Академический лицей Самаркандского Института**Иностранных Языков**Республика Узбекистан, г. Самарканд*

Аннотация: Данная тема исследует важность связи между процессами обучения и воспитания с реальной жизнью в современной школе. Аннотация к данной теме будет включать в себя обсуждение того, как школьное образование может быть нацелено на подготовку учащихся к успешной адаптации и функционированию в современном обществе. Рассматриваются методы и подходы, которые позволяют интегрировать жизненные навыки, ценности и компетенции в учебный процесс, чтобы обеспечить более эффективное и целостное развитие учащихся. Важность практического применения полученных знаний и умений для достижения успеха в жизни также будет рассмотрена.

Ключевые слова: обучение и воспитание, связь с реальной жизнью, современная школа, жизненные навыки, ценности, компетенции, интеграция, практическое применение, успех в жизни, эффективное развитие.

В современном образовании все больше внимания уделяется не только обучению учебным предметам, но и формированию личности ученика, его ценностных ориентаций и жизненных навыков. Принцип связи обучения и воспитания с реальной жизнью становится ключевым в практике современной школы. Этот принцип предполагает интеграцию знаний, умений и навыков, которые ученик получает на уроках, с их практическим применением в повседневной жизни. Такой подход способствует развитию компетенций, формированию жизненных ценностей и успешной адаптации ученика в современном мире.

Принцип связи обучения и воспитания с реальной жизнью в практике современной школы играет ключевую роль в формировании компетентного и успешного человека. Этот принцип подразумевает не просто передачу знаний, но и их применение в реальных ситуациях, а также формирование ценностных ориентаций и навыков, необходимых для успешной адаптации в современном обществе.

Основные аспекты принципа связи обучения и воспитания с жизнью в современной школе включают:

1. Практическая направленность обучения: современная школа ставит перед собой задачу не только дать ученикам теоретические знания, но и научить их

применять эти знания на практике. Учебные задания, проекты, кейсы и другие формы работы направлены на развитие практических навыков и умений.

2. Интеграция предметов: чтобы обучение было более целостным и эффективным, современная школа стремится интегрировать знания из различных предметных областей. Это позволяет ученикам видеть взаимосвязи между различными дисциплинами и применять полученные знания в различных контекстах.

3. Развитие жизненных навыков: помимо учебных предметов, современная школа акцентирует внимание на развитии жизненных навыков учеников. К таким навыкам относятся коммуникативные умения, критическое мышление, умение работать в коллективе, решать проблемы, принимать решения и другие.

4. Формирование ценностных ориентаций: школа играет важную роль в формировании ценностных ориентаций учеников. Путем обсуждения актуальных социальных проблем, проведения дискуссий, развития эмпатии и толерантности, школа помогает ученикам развивать свое мировоззрение и ценностные установки.

Принцип связи обучения и воспитания с жизнью в практике современной школы способствует формированию гармонично развитой личности, способной успешно адаптироваться в современном мире и принимать осознанные решения. Роль воспитания в образовании является неотъемлемой и ключевой составляющей процесса обучения. Воспитание направлено на формирование ценностных ориентаций, нравственных принципов, социальных навыков и личностного развития учащихся. Оно помогает студентам стать активными гражданами, способными к самореализации и успешной адаптации в современном обществе. Воспитание не должно ограничиваться только учебным процессом, оно должно проникать во все сферы жизни школьников и стать естественной частью их повседневного опыта. Связь обучения и воспитания с реальной жизнью позволяет учащимся лучше понимать и применять полученные знания и навыки в практических ситуациях. Эффективное сочетание обучения и воспитания способствует формированию гармоничной личности, способной к саморазвитию, самореализации и успешной интеграции в общество.

Таким образом, принцип связи обучения и воспитания с реальной жизнью в практике современной школы играет ключевую роль в формировании компетентных и успешных личностей. Современная школа стремится не только к передаче знаний, но и к развитию практических навыков, ценностных ориентаций и жизненных умений учеников. Интеграция предметов, акцент на практическую направленность обучения, развитие жизненных навыков и формирование ценностных ориентаций – все это способствует гармоничному развитию личности и подготовке к адаптации в современном мире. Принцип связи обучения и воспитания с жизнью в современной школе является фундаментальным для создания условий, при которых ученики могут успешно применять полученные знания и навыки в реальной жизни, принимать осознанные решения и эффективно взаимодействовать с окружающим миром. Важно,

чтобы школа продолжала развивать этот принцип, учитывая изменяющиеся потребности и вызовы современного общества, чтобы обеспечить подготовку учеников к успешной жизни в будущем. Следование принципам связи обучения и воспитания с реальной жизнью способствует формированию учеников, способных к саморазвитию, самоопределению и самореализации. Важно продолжать совершенствовать педагогическую практику, учитывая потребности и возможности каждого ученика, чтобы обеспечить им максимальные возможности для успешного становления как личности и гражданина.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Куликова, О. В. (2017). Образовательное пространство современной школы: принципы и технологии. Москва: Педагогика.
2. Семенова, Е. И. (2019). Связь обучения и воспитания с жизнью как основа формирования гражданской идентичности школьников. Психологическая наука и образование, 24(1), 38-45.
3. Лебедева, Е. В., & Шарикова, Т. А. (2018). Связь обучения и воспитания с жизнью как фактор развития личности старшеклассника. Современные проблемы науки и образования, 4, 168.
4. Глущенко, И. В. (2016). Связь обучения и воспитания с жизнью в контексте формирования ценностного отношения к здоровью школьников. Вестник РУДН. Серия: Педагогика и психология, 13(4), 445-453.

**ВОСПИТАНИЕ ЧЕСТНОСТИ И ПРАВДИВОСТИ СРЕДСТВАМИ РУССКОЙ
НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ****Султанова Майя Туйчиевна***преподаватель АЛ САМ ГИИЯ**Академический лицей Самаркандского Института**Иностранных Языков**Республика Узбекистан, г. Самарканд*

Аннотация: Данная тема представляет собой исследование методов и подходов, используемых в русской народной педагогике для формирования у детей качеств честности и правдивости. Аннотация к данной теме будет описывать основные принципы русской народной педагогике, методы воспитания честности и правдивости, а также примеры успешной практики в данной области. Автор будет анализировать влияние культуры, традиций и ценностей русского народа на формирование этих качеств у детей и предлагать рекомендации по их развитию в современном образовательном процессе.

Ключевые слова : русская народная педагогика, честность, правдивость, воспитание, традиции, культура, ценности, методы, педагогическая практика, дети, процесс, культура.

В современном обществе воспитание честности и правдивости у детей является одной из важнейших задач, стоящих перед педагогами и родителями. Однако, как научить детей быть честными и правдивыми, сохраняя при этом национальные традиции и ценности? В данном исследовании мы обратимся к русской народной педагогике, которая предлагает уникальные методы и подходы к воспитанию детей.

Русская народная педагогика берет свое начало из древних традиций и культуры русского народа. Она основана на уважении к личности ребенка, его индивидуальности, а также на принципах честности, правдивости и справедливости. Именно через эти ценности русская народная педагогика стремится формировать у детей нравственные качества, необходимые для жизни в обществе.

В данном исследовании мы рассмотрим различные методы и приемы русской народной педагогике, которые способствуют формированию у детей честности и правдивости. Мы также проанализируем роль традиций и культуры в этом процессе, и выявим основные принципы, которые можно использовать для успешного воспитания честных и правдивых личностей.

Основная часть исследования о воспитании честности и правдивости средствами русской народной педагогике может быть структурирована следующим образом:

1. Уважение к личности ребенка: Русская народная педагогика придает большое значение уважению к личности ребенка. Это означает, что педагог должен видеть в

каждом ребенке индивидуальность, уникальные черты характера и способности. Поддерживая и уважая личность ребенка, педагог создает условия для формирования у него честности и правдивости.

2. Принципы честности и правдивости: В русской народной педагогике честность и правдивость считаются основополагающими нравственными ценностями. Педагог должен пропагандировать эти ценности, объяснять детям их важность и показывать пример собственным поведением.

3. Использование народных притч и пословиц: Русская культура богата народными притчами и пословицами, которые содержат мудрые уроки о честности, правде и справедливости. Педагог может использовать эти притчи и пословицы в работе с детьми, чтобы понятным и доступным образом донести до них основные принципы честности.

4. Игры и творческие занятия: Русская народная педагогика активно использует игры и творческие занятия для воспитания детей. Через игровую деятельность можно моделировать ситуации, в которых дети должны проявлять честность и правдивость, а также обсуждать эти вопросы после игры.

5. Работа с народными обрядами и традициями: Русские народные обряды и традиции также могут быть использованы для воспитания честности и правдивости у детей. Например, обсуждение значения честности в рамках праздника или обряда может помочь детям лучше понять эту ценность.

6. Поддержка социального взаимодействия: Русская народная педагогика подчеркивает важность социального взаимодействия для формирования нравственных ценностей. Педагог должен создавать условия для сотрудничества, общения и взаимопомощи между детьми, что способствует развитию честности и правдивости.

Исследование этих аспектов русской народной педагогики поможет выявить эффективные методы и подходы к воспитанию честности и правдивости у детей, сохраняя при этом уникальные традиции и ценности русского народа. Русская народная педагогика предлагает ценные подходы к формированию честности и правдивости у детей, основанные на уважении к личности, принципах нравственности и использовании народных традиций. Использование народных притч и пословиц, игр, творческих занятий и обрядов позволяет эффективно воздействовать на детей, помогая им осознать важность честности и правдивости в жизни. Важно, чтобы педагоги и родители сами являлись примером честного и правдивого поведения для детей, так как они являются главными образцами для малышей. Поддержка социального взаимодействия и создание атмосферы доверия и уважения в коллективе способствует формированию нравственных ценностей у детей. Для успешного воспитания честности и правдивости необходимо интегрировать различные методики и подходы русской народной педагогики в повседневную практику обучения и воспитания.

В целом, русская народная педагогика предлагает ценные инструменты для развития честности и правдивости у детей, помогая им стать нравственными и ответственными членами общества. Важно продолжать изучать и применять эти подходы, сохраняя ценности и традиции русского народа в процессе воспитания новых поколений.

Таким образом, русская народная педагогика представляет богатое наследие и ценные методы для воспитания честности и правдивости у детей. Её основные принципы, такие как уважение к личности, нравственность, использование народных традиций и обрядов, способствуют формированию нравственных ценностей у детей. Важно интегрировать эти методы в повседневную практику обучения и воспитания, а также являться примером честного и правдивого поведения для детей. Русская народная педагогика может быть эффективным инструментом для развития нравственности и ответственности у детей, помогая им стать честными и правдивыми гражданами.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Лебедева, И. В. "Русская народная педагогика: история и современность". М.: Просвещение, 2008.
2. Селиванова, Е. А. "Народная педагогика как источник современного воспитания". М.: Педагогика, 2015.
3. Головина, И. В. "Нравственное воспитание детей в русской народной педагогике". М.: Педагогика, 2012.
4. Кузнецова, Е. П. "Русская народная педагогика: традиции и современность". М.: Наука, 2009.

MUSIQA MAKTABLARIDA MUSIQA NAZARIYASI DARSINING TARKIBIY QISMLARI VA ULARNING TUZILISHI.

Rasulova Homidabonu Nu'monxon qizi

Farg'ona Davlat Universiteti san'atshunoslik fakulteti Musiqa ta'limi yo'nalishi 1-bosqich magistranti.

Annotatsiya *Mazkur maqolada musiqa maktablarida musiqa savodhonligi darsining tarkibiy qismlari va ularni tashkil qilish haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *musiqiy o'quv, ahloqiy- estetik ruh, badiiy g'oya, solfedjio, musiqiy savod, dirijorlik, ritmik mashq, musiqiy diktant.*

Абстракт *В данной статье говорится о компонентах урока музыкальной грамотности в музыкальных школах и их организации.*

Ключевые слова: *музыкальное воспитание, нравственно-эстетический дух, художественная идея, сольфеджио, музыкальная грамотность, дирижирование, ритмические упражнения, музыкальный диктант.*

Abstract *This article talks about the components of a musical literacy lesson in music schools and their organization.*

Key words: *musical education, moral and aesthetic spirit, artistic idea, solfeggio, musical literacy, conducting, rhythmic exercises, musical dictation.*

“Har qanday jamiyatning kelajagi yoshlar ekan, kelajagi buyuk davlatni barpo etilishi, ulami qanday tarbiya olishiga Bog'liq. Chunki ma'naviy jihatdan qudratli davlat, ijtimoiy jihatdan kuchli bo'ladi” !. deb takitlaydi o'z asarlarida yurtboshimiz I.A.Karimov.⁹

Musiqa madaniy hayotimizda keng o'rin tutgan, inson shaxsiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan san'at turidir. Har bir insonni ma'naviy shakllanishida oilani, maktabni, jamiyatni ahamiyati katta. Chunki insonni insoniylik xususiyatlari jamiyatda tarkib topadi. Yosh avlodni kamolot sari yetaklashda tarbiyani ko'plab omillari qatori musiqa tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Musiqa tarbiyasi nafasat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biri bo'lib, insonni atrofdagi go'zal narsalarni to'g'ri idrok etishga va qadrlashga o'rgatadi.

Musiqa inson ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lib, uni nafasat olamiga olib kirish va axloqiy g'oyaviy tarbiyalashni muhim vositasidir. Musiqa insonni yuksak did bilan qurollantiradi va unga ma'naviy ozuqa beradi.

Maktabda musiqa o'qitishning asosiy maqsadi o'quvchilarda musiqa madaniyatini shakllantirish ulami zamon talabiga javob bera oladigan barkamol inson qilib voyaga yetkazish. Maktabda musiqa darslarini o'qitishning asosiy vazifaiari quyidagtlardan iborat:

⁹ I.A. Karimov. «Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch». T-2008 y.

- o‘quvchilarni musiqa san‘atiga bo‘lgan qiziqishi va mehr-muhabbatini oshirish;
- musiqiy faoliyatlar jarayonida o‘quvchilarni musiqiy qobiliyatlari musiqiy o‘quvi, ovozi, diqqat-e’tibori va ijodkorlik his-tuyg‘ularini o‘stirish;
- musiqiy asarini badiiy-g‘oyaviy mazmuni vositasida axloqiy estetik ruhda tarbiyalash;
- musiqa darslarida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish, mehnatga muhabbat, Vatanga muhabbat, kattalarga hurmat tuyg‘ularini shakllantirish.

Mazkur maqsad va vazifalarni amalga oshirish o‘qituvchining kasbiy va pedagogik mahoratlariga bog‘liq. Har qanday san‘atkor ham, maktabda musiqa madaniyati darslarini olib borolmaydi. Buning uchun musiqa o‘qituvchisi pedagogika, psixologiya, bo‘lalar fiziologiyasi, musiqa o‘qitish va metodikasi hamda o‘z musiqiy kasbiy fanlarini puxta o‘zlashtirgan bo‘lishi kerak.

Musiqa maktablarida musiqa nazariyasi o‘qituvchining roli katta bo‘lib, u orqali o‘quvchi yoshlarga musiqaning asosiy tarkiblari, tamoyillari, qonun va qoidalari o‘rgatiladi.

Musiqa savodxonligi darslari musiqa maktablarida « Solfedjio» darsi bo‘lib tushuntiriladi. Solfedjio darsida o‘quvchilar notalar yozish, ularning qonun qoidalari, notaga qarab to‘g‘ri kuylash, dirijyorlik qilish, diktant yozish bilan mashg‘ul bo‘ladi.

Solfedjio darsining tarkibiy qismlari:

- Musiqa savodxonligi- bunda o‘quvchilarga musiqa nazariyasi bo‘yicha ma‘lumotlar beriladi. Nota tushunchasi, pauzaning tarifi, intervallar, dinamik belgilar, alteratsiya belgilari, umumiy qilib aytganda musiqaning xar bir elementlarining qonun qoidalari va ularning ta‘rifi o‘qitiladi.

- Solfedjio kuylash- bunda o‘quvchilar ovoz sozlash mashqlari bajaroshadi va eng asosiysi notaga qarab kuylash, mashqning sanog‘ini va tonalligini aniqlash. Kuylash bilan bir qatorda dirijyorlik qilishni ham o‘rganishadi. Kuylab bo‘lgandan so‘ng mashqni yozish jarayonida o‘quvchilarning nota yozuvi ham shakillanib boradi.

- Diktant yozish- diktant yozishning ritmik, musiqiy turlari mavjud bo‘lib har ikkalasida ham o‘quvchilarning ritmni his qilish, notalarni eshitib balandligini aniqlash, ularning o‘lchovlarini topa olish kabi qobiliyatlari shakllantiriladi.

Solfedjio darsi yuqorida sanab o‘tilgan qismlardan tashkil etilgan bo‘lib, ularning har biri musiqa savodida o‘rganilgan mavzu asosida tashkillanadi. Misol uchun intervallar mavzusi haqida gaplashilgan bo‘linsa, intervallarni mustaqil tuzish topshirig‘i beriladi, so‘ng tuzilgan topshiriq individual tarzda fortepianoda chalinib kuylab tekshiriladi. Kuylash mashqlari ham intervallar mavzusi asosida tanlanadi. Shu sababdan o‘rganilgan mavzu har tomonlama mustahkam yodda qoladi va cholg‘u ijrochiligiga kirilganda o‘qituvchi bilan asar ijro etishdagi kamchiliklar qisman bartaraf etiladi.

Maqolada aytib o'tilganidek, mening nazarimda musiqa nazariyasi ya'ni solfedjio darslariga kirish orqali o'quvchilar o'z ijro mahoratlarini yanada oshirishlari, va kelajakda bastakorlik bilan ham shug'illanishlarida ilk poydevor bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. I.A. Karimov. «Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch». T-2008 y.
2. «Musiqa o'qitish metodikasi nazariyasi va repertuari» G.M.Sharipova, D.F.Asamova, Z.L.Xodjayeva. Toshkent-2014.
3. Musiqa elementar nazariyasi va Garmoniyasi. Toshkent-2017.
4. 4. «MUSIQA SAVODI METODIKASI VA RITMIKA.» Nafisa Yusupova. Toshkent-2010.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. И.А. Каримов. «Высокая духовность – непобедимая сила». Т-2008.
2. «Теория и репертуар методики преподавания музыки» Шарипова Г.М., Асамова Д.Ф., Ходжаева З.Л. Ташкент-2014.
3. Элементарная теория музыки и гармонии. Ташкент-2017.
4. 4. «МЕТОДИКА МУЗЫКАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ И РИТМИКА». Нафиса Юсупова. Ташкент-2010.

REFERENCES:

1. I.A. Karimov. “High spirituality is an invincible force.” T-2008.
2. “Theory and repertoire of music teaching methods” Sharipova G.M., Asamova D.F., Khodzhaeva Z.L. Tashkent-2014.
3. Elementary theory of music and harmony. Tashkent-2017.
4. 4. “METHODOLOGY OF MUSICAL LITERACY AND RHYTHMIC”. Nafisa Yusupova. Tashkent-2010.

**MUSIQA MAKTABLARINING DARS JARAYONIDA MUSIQA SAVODXONLIGI
FANING NAZARIY ASOSLARI.**

Rasulova Homidabonu Nu'monxon qizi

*Farg'ona davlat universiteti san'atshunoslik fakulteti Musiqa ta'limi va san'at
yo'nalishi magistranti.*

Annotatsiya Mazkur maqolada musiqa maktabining dars jarayonida musiqa savodxonligining o'rni, uning nazariy asoslari, musiqa sohasida ta'lim olayotgan o'quvchilarning ijrosiga ta'siri to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: san'at, musiqa, musiqa savodi, ilmi musiqiy, ilmi advor, samo, o'lchov birligi, ilmiyratsionalistik, amaliy-empirik, diniy-ma'naviy va hokazolar.

Аннотация В данной статье говорится о роли музыкальной грамотности в учебном процессе музыкальной школы, ее теоретических основах, влиянии на успеваемость учащихся, изучающих музыку.

Ключевые слова: искусство, музыка, музыкальная грамотность, музыкальная наука, научная наука, единица измерения, научно-рационалистическая, практико-эмпирическая, религиозно-духовная и др.

Annotation This article talks about the role of music literacy in the music school's teaching process, its theoretical foundations, and its impact on the performance of students studying music.

Key words: art, music, musical literacy, musical science, scientific science, unit of measurement, scientific-rationalist, practical-empirical, religious-spiritual, etc.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Bolalar musiqa va san'at maktablari faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha 2016 — 2020-yillarga mo'ljallangan Davlat dasturi to'g'risida" 2015-yil 20-noyabrdagi PQ-2435-son qarori tasdiqlangan bo'lib, unda 9ta bob va 81ta paragraf mavjud bo'lib. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016-y., 18-son, 204-modda; 2017-y., 19-son, 345-modda; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 04.06.2021-y., 09/21/345/0522-son, 22.06.2021-y., 09/21/385/0583-son; 05.04.2022-y., 09/22/153/0266-son) bilan tasdiqlangan. Unga ko'ra Bolalar musiqa va san'at maktabining asosiy maqsadi yosh avlodning musiqa va san'at turlariga qiziqishi va qobiliyatini rivojlantirish, ijtimoiy faolligini oshirish, ularni xalqimiz an'alariga va milliy qadriyatlarimizga nisbatan hurmat ruhida tarbiyalash, ma'naviy va ma'rifiy saviyasini har tomonlama oshirish ko'zda tutilgan.

San'at- bu insonning o'zi va icki dunyosi, o'y-fikrlari, his-tuyg'ulari, atrofidagi voqealarni aks ettiruvchi faoliyat turidir. U inson faoliyatining boshqa turlaridan farqli ravishda badiiy obrazlarni yaratib, kishining ongiga va hissiyotiga ta'sir etib, go'yoki olamni yangicha va go'zal ko'rinishda kashf etadi. Biroq inson, hayotni va hodasalarni nusxa qilib ko'chirmaydi, aksincha, ularda eng umumiy, tipik

xususiyatlarni saralab olib, ularni anglab yetib, o'z hayotiga moslab, so'ng rasm, sh'er, musiqa asarlari ko'rinishida gavdalantiradi. Shu sababdan san'at asarlari ham hayot, ham ijodning rasmi hissoblanadi.

Musiqa- so'zi yunonchadan olingan bo'lib, ilhom parilar san'ati degan ma'noni anglatadi. Musiqa inson hayoti davomida unga har doyim hamroh bo'lib, insonlarga estetik zavq, ma'naviy ozuqa berishlardan tashqari, ularning go'zallikni ko'rishka chorlaydi va estetik didini shakllantirib tarbiyalaydi. Shu sababdan ham musiqa sadolari ostida qilingan har qanday mehnat unumli va zavqli, olingan dam esa maroqli o'tadi. Shu bilan bir qatorda to'yu- tamoshalar, hattoki motam marosimlar ham musiqa sadolari ostida o'tadi.

Musiqa juda qadim zamonlardan paydo bo'lgan bo'lib, ibtidoiyjamoat tuzumi davriga borib taqaladi. U davrdagi musiqa shovqinli, urma-zarbli bo'lib insonlar musiqadan ov vaqtida yoki bo'lmasam birir hayvon yoki yirtqichdan himoyalash, uni qo'rqitish maqsadida ongsiz ravishda foydalangan. Tobora rivojlanib kuylash kabi ko'nikmalarni o'rganib, turli hil cholg'u asboblarni ham ixtiro qila boshlagan. Hozirgi kungacha ular tobora takomillashib! orkestrorlar qatoridan joy olganlar.

Musiqaning turli ko'rinishlari bo'lib, ularga cholg'u ijrochiligi; maqom va shashmaqomlar, katta ashula, estrada qo'shiqlari, xor bo'lib kuylash, xoreografiya yo'nalishlari bo'lib ularning asosida musiqa savodxonligi darslari xam bor. Musiqa savodxonligi fanining asosiy maqsadi o'rganilib turilgan asarning mazmun-mohiyati, tarkibiy qismlari, o'lchov birligi, harakat tezligi, shuningdek dinamik belgilari hamda asarning ifoda vositalarini to'liq tushunib, mahorat bilan ijro etishda ijrochida tushuncha hosil qilishiga poydevor bo'ladigan asos hissoblanadi. Musiqa nazariyasi- muayyan davr va biror xalq, shuningdek kompozitorlar yozgan asarlar tuzilish qoidalarini, musiqa tili va ularning xususiyatlarini tadqiq qiluvchi fandır. Shuningdek musiqaning ifoda vositalari, asarning garmoniyasi, polifoniyasi, uning shakli, orkestri va cholg'ularini o'rganadi.

Musiqa nazariyasi tarixdan mavjud bo'lib, 8-9 asrlarda O'rta va Yaqin Sharq xalqlari san'atida "ilmi musiqiy" nomi bilan shakl topgan. 14-15 asrlarga kelib "ilmi advor" deb ham atalgan. Markaziy Osiyo madaniyatida ilmi musiqiy asosan 3 ta uslubiy yo'nalishda rivojlangan:

1. Ilmiyratsionalistik – musiqa ijodiyoti an'analarini mantiq ilmi, matematik va fizika qonun qoidalari negizida umumlashtirishka asoslangan. Ushbu yo'nalishda Aristotel, Aristoksen, Ptolomey, Farobiy, Ibn Sino, Abu Abdulloh, al-Xorazmiy, Umar Hayyom, Qutbiddin ash-Sheroziy, Fahriddin ar-Roziy va boshqalar o'z qarashlarini ta'kidlagan.

2. Amaliy-emperik – muayyan bir ijodiy uslub, maktab yoki musiqaning ma'lum bir sohasi, ashula yoki cholg'u ijrochiligini amaliy o'zlashtirishga mo'ljallangan. Banu Muso, Yahyo al-Munajjim, Safiuddin al-Urmaviy, Najmiddin Kavkabi, Darvish ali-Changiy va boshqalar faoliyat olib brogan.

3. Diniy-ma'naviy – Qur'on, hadislar, shariat arkonlariva tasavvuf g'oyalari nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda, musiqa qaning ma'naviy mohiyati, tarbiyaviy ahamiyati masalalarini o'rganishga bag'ishlangan. Olimlardan, Kalobodiy, Buhoriy, abu Homid G'azoliy, Boqiyo Noiniy, Ziyouddin Naxshabiy, Nurasad Chistiniy, Abdulhaq Dehlaviy, Hujviriy, Abbodiy va boshqalar fikrlar keltirgan. Temuriylar davrida ushbu yo'nalish ko'p hollarda "samo" deb atalgan.

Hozirgi kunda musiqa darsi umumiy o'rta ta'lim maktablarida va musiqa maktablarida turli xil tarzda tashkil etilgan bo'lib, o'rta ta'lim maktablarda musiqa darsi 45 daqiqa ichida o'z ichiga musiqa tinglash, qo'shiq kuylash, ritmik harakatkar bajarish, musiqa asboblarida chalish hamda musiqa savodini o'rganish kabilarni oladi. Butun dars davomida o'quvchilar ham qo'shiq kuylaydi, ham tinglaydi' qo'shiqqa moslab ritmik harakatlar bajaradi. Musiqa maktablarida esa bu faoliyatlar boshqacha ko'rinishda tuzilib har biri mustaqil fan hissoblanadi. Misol uchun cholg'u ijrichiligi, vokal ijrichiligi, musiqa nazariyasi, xor, maqom alifbosi kabilar. Bularning ichida "musiqa nazariyasi" fani har bir yo'nalishlarning majburiy bo'lib, har bir sozanda ham, honanda ham o'rganishi shartdir.

Musiqa savodhonligi talabalarga musiqiy ifodalilikning asosiy vositalarini tushunib yetishishlarida chuqur bilimlar berish hamda musiqiy-texnik ko'nikmalarni o'rgatish, shuningdek amaliy mashg'ulotlarda nota matnini o'qishni mukammallashtirish va ovoz intonatsiyasining sofligiga erishish, musiqiy asar shaklining tuzilishidagi asosiy qonuniyatlari, muhim musiqa elementlari, musiqiy rivojlanish printsiplari, shakldagi qismlar funktsiyasi bilan talabalarni tanishtirish va turli xil mu siqiy shakllarni tahlil qilish malakalarini shakllantirish, hamda kompozitorlik ijodining ahamiyatli masalalari va asosiy muammolari bilan yaqindan tanishish hamda musiqa tizimi va ularda muhim o'rin egallagan garmoniya haqida aniq tushunchalar beriladi. Talabalarning musiqiy fikrlash, musiqiy eshitish, sof intonatsiyani xis eta olish qobiliyatlarini va musiqiy xotirasini shakllantirish, ularda lad, ritm, sur'at va uslub tuyg'usini tarbiyalash hamda o'zlashtirgan bilimlarini amaliyotda qo'llay olishga o'rgatadi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilgan sabablarga ko'ra, xulosa o'rnida shuni aytish joizki, musiqa maktablarida musiqa savodhonligi darsi majburiy o'rganiladigan fan hissoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 05.04.2022y.09/22/153/0266 son qarori.
2. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
3. Musiqa elementar nazariyasi va Garmoniyasi. Toshkent-2017.
4. «MUSIQA SAVODI METODIKASI VA RITMIKA.» Nafisa Yusupova. Toshkent-2010.

5. G.M.Sharipova, D.F.Asamova, Z.L.Xodjayeva «MUSIQA 0 ‘QITISH NAZARIYASI METODIKASI VA MAKTAB REPERTUARI. Tashkent-2014»

Литературы:

1. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 04.05.2022 №22/09/153/0266.

2. Я сам. Первый том. Ташкент, 2000 г.

3. Элементарная теория музыки и гармонии. Ташкент-2017.

4. «МЕТОДИКА МУЗЫКАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ И РИТМИКА». Нафиса Юсупова. Ташкент-2010

5. Шарипова Г.М., Асамова Д.Ф., Ходжаева З.Л. «МУЗЫКА 0» ТЕОРИЯ МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ И ШКОЛЬНЫЙ РЕПЕРТОРИЮ. Ташкент-2014»

References:

1. Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated 05/04/2022 No. 22/09/153/0266.

2. I myself. First volume. Tashkent, 2000

3. Elementary theory of music and harmony. Tashkent-2017.

4. “METHODOLOGY OF MUSICAL LITERACY AND RHYTHMIC”. Nafisa Yusupova. Tashkent-2010

5. Sharipova G.M., Asamova D.F., Khodzhaeva Z.L. “MUSIC 0” THEORY OF TEACHING METHODS AND SCHOOL REPERTOIRE»Tashkent-2014»

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA
TAYYORLASHDA, PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA O'ZINI O'ZI KASBIY
BELGILASHGA TAYYORLIGINI SHAKLLANTIRISH

Andijon davlat pedagogika Universiteti

Infarmatika va aniq fanlar kafedrasining 2-kurs

magistiri Ganiyeva Dildora Baxadirovna

Ilmiy raxbar: Abduqodirova Patmaxon Tursunboyevna

Annotatsiya: maqolada "kasbiy o'z taqdirini o'zi belgilash", "hayotiy o'z taqdirini o'zi belgilash" va "shaxsiy o'zini o'zi belgilash" tushunchalarini belgilaydigan o'z taqdirini o'zi belgilashning har xil turlari va darajalari keltirilgan, o'rta maktab o'quvchilarining kasbiy o'zini o'zi belgilashga tayyorligini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari aks ettirilgan

Kalit so'zlar: o'z taqdirini o'zi belgilash turlari, kasbiy o'zini o'zi belgilash, ta'lim tizimini qayta qurish, qo'shimcha ta'lim.

Zamonaviy maktabning asosiy didaktik muammosi bilimlarni yanada ixtisoslashtirish va chuqurlashtirishga yondashuvlarni aniqlashdir. Faol mustaqil hayotga kirib, har bir yosh avlod o'zlari uchun abadiy deb hisoblanadigan muammolarni hal qiladi: hayot, professional va hissiy-qiymat tanlovi. Erta yoshlikda, shaxsni o'z taqdirini o'zi belgilash jarayonining faolligi, kelajak aniq xususiyatlarga ega bo'lganda, yaqinlashib kelayotgan bitiruv munosabati bilan kattalarning ichki pozitsiyasini egallash zarurati bilan bog'liq.

Umumta'lim maktabining yuqori bosqichidagi o'quv rejalarida akademik yo'nalish profillari ustunlik qiladi, bu o'rta maktabda o'qishni kasbiy o'zini o'zi belgilashga tayyorlikni shakllantirish, ma'lum bir universitetga kirishga tayyorgarlik bilan bog'lamaydigan maktab o'quvchilarining katta qismining ta'lim ehtiyojlari bilan muayyan qarama-qarshiliklarga olib keladi. Biroq, hayotning ijtimoiy makonining kengayishi, maktab jamiyatidan keyin paydo bo'lishi, tashqi sharoitlarning o'zgarishiga moslashish zarurati, o'z hayotini qurish yo'llarini izlash va tanlash, qo'shimcha ta'lim olish istiqbollari aniqlash – bularning barchasi stress, energiya xarajatlar va mumkin bo'lgan umidsizlikni keltirib chiqaradi. "O'z taqdirini o'zi belgilash" atamasi turli ma'nolarda qo'llaniladi.

Adabiyotda eng keng tarqalgan tushunchalar – shaxsiy o'z taqdirini o'zi belgilash, hayotiy o'z taqdirini o'zi belgilash, kasbiy o'zini o'zi belgilash bir vaqtning o'zida o'zini o'zi anglash va o'zini o'zi anglash haqida gapiradi. Bu shuni anglatadiki, o'z taqdirini o'zi belgilash nafaqat tanlov akti bilan, balki tanlangan faoliyatda o'zini takomillashtirish bilan ham bog'liq. Shaxsning umumiy madaniyatining ajralmas tomoni, insonning o'z faoliyati va xulq-atvorining ko'rsatmalari va usullarini mustaqil ravishda ishlab chiqishga tayyorligi va qobiliyatini nazarda tutadigan jamiyat-o'z taqdirini o'zi belgilash qobiliyati. "Kasbiy o'z taqdirini o'zi belgilash", "hayotiy o'z taqdirini o'zi belgilash" va

"shaxsiy o'zini o'zi belgilash" tushunchalarini aniqlashtirish uchun o'z taqdirini o'zi belgilashning har xil turlari va darajalarini ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir.

O'z taqdirini o'zi belgilash turlarini tanlashda tanlov erkinligi darajasi mezoni, amalga oshirilayotgan va o'zlashtirilayotgan faoliyat doirasida insonning manevr doirasi ishlatilgan. Umuman olganda, o'z taqdirini o'zi belgilashning quyidagi turlarini belgilash mumkin: ma'lum bir mehnat funksiyasida o'z taqdirini o'zi belgilash, operatsiyalar; hayotiy o'z taqdirini o'zi belgilash; ma'lum bir mehnat postida o'z taqdirini o'zi belgilash; shaxsiy o'zini o'zi belgilash; mutaxassislikda o'z taqdirini o'zi belgilash; kasbiy o'zini o'zi belgilash; madaniyatda o'z taqdirini o'zi belgilash. Kelajakda "kasbiy o'z taqdirini o'zi belgilash" va "shaxsiy o'zini o'zi belgilash" tushunchalarini ajratishga urinish amalga oshirilganligi sababli, bizga kasbning umumiy ta'rifini berish va kasbiy faoliyatning asosiy xususiyatlarini ajratib ko'rsatish, E. A. tomonidan taklif qilingan kasb ta'rifini biroz kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Kasb-bu mehnat taqsimoti tufayli inson tomonidan ixtiyoriy va ongli ravishda ma'lum bir haq evaziga amalga oshiriladigan, shaxsga ma'lum bir ijtimoiy maqom beradigan va maxsus va maqsadli tayyorgarlikni o'z ichiga olgan ijtimoiy foydali faoliyatning cheklangan turi. Shunday qilib, birinchi tur – kasbiy o'zini o'zi belgilash – bu kasb tanlash, kasb-hunar ta'limi olish va ushbu kasbiy faoliyatni takomillashtirishni o'z ichiga olgan mustaqil, ongli va ixtiyoriy ravishda qurish, kasbiy istiqbollarni sozlash va amalga oshirish. Ikkinchi tur-bu hayotning o'z taqdirini o'zi belgilash, bu erda kasbiy faoliyatdan tashqari, o'qish, bo'sh vaqt, majburiy ishsizlik va boshqalar kiradi va garchi professional o'z taqdirini o'zi belgilash ko'pincha ko'p odamlar uchun eng muhim bo'lsa-da, lekin u hatto hayotning ma'lum bir kontekstida amalga oshiriladi. Shunday qilib, martaba haqida zamonaviy tushuncha nafaqat ma'lum bir faoliyatdagi muvaffaqiyat, balki butun hayotning muvaffaqiyatidir.

Uchinchi tur-shaxsiy o'z taqdirini o'zi belgilash-inson haqiqatan ham vaziyatning va butun hayotining ustasi bo'lishga muvaffaq bo'lganda, hayotning o'zini o'zi belgilashning eng yuqori turi sifatida qaralishi mumkin. Shaxsiy o'z taqdirini o'zi belgilash – bu o'ziga xos "men obrazini" topish, ushbu obrazning doimiy rivojlanishi va uni atrofdagi odamlar orasida tasdiqlash. Shaxsiy o'zini o'zi belgilash va hayotning o'zini o'zi belgilash o'rtasidagi asosiy farq shundaki, inson nafaqat "rolni egallaydi", balki yangi rollarni yaratadi va qaysidir ma'noda hatto ijtimoiy-psixologik me'yorlar bilan shug'ullanadi.

Taklif etilayotgan nazariy tadqiqotlar amalda o'z tasdig'ini topadi, ya'ni o'spirinning o'zini o'zi tasdiqlash, o'zini namoyon qilish, o'zini namoyon qilish istagi bo'lgan shaxs sifatida bilish istagida. A. G. Asmolvning so'zlariga ko'ra, shaxsiy o'z taqdirini o'zi belgilash – bu vaqt o'tishi bilan o'zgarib turadigan o'zini baholash, o'z rivojlanish jarayoni va natijasiga ongli ravishda ta'sir o'tkazish, faol pozitsiyani egallash, "normalar yaratish" ni amalga oshirish, madaniyatni boyitishga hissa qo'shish qobiliyati [1]. Va nihoyat, to'rtinchi tur-bu madaniyatdagi shaxsning o'zini o'zi

belgilashidir. O'z-o'zini anglash haqida gapirish shaxs, A. G. Asmolov uning "boshqa odamlarda o'zini davom ettirishga" qaratilgan majburiy ichki faolligini ta'kidlaydi, bu ma'lum ma'noda hatto insonning ijtimoiy o'lmasligi haqida hech bo'lmaganda imkoniyat sifatida gapirishga imkon beradi [1,3,4].

A. N. Leontyevning so'zlariga ko'ra, hayot maqsadi insonni rag'batlantiradigan umumiy ierarxiyadagi asosiy motivdir. Talabalarning hayotiy o'z taqdirini o'zi belgilash – bu dinamik jarayon bo'lib, u to'g'ridan-to'g'ri, impulsiv qaror qabul qilishdan haqiqiy tanlovga, haqiqiy o'z taqdirini o'zi belgilashga o'tishdan iborat bo'lib, u faqat murakkab tahlil jarayonlari, ularning faoliyatining amaliy imkoniyatlari va ichki resurslari-qobiliyatlar, moyilliklar, bilimlar, ko'nikmalar, xarakter. Ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, mehnatning mohiyatini o'zgartirish va xodimlarga qo'yiladigan talablarni oshirish, shuningdek ta'limni insonparvarlashtirish zarurati bilan bog'liq holda, yuqori malakali, mobil va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga mo'ljallangan shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish vazifasi yuklatilgan. Professional o'z taqdirini o'zi belgilash – shaxsiy kategoriya, ijodiy jarayon va ijodiy kasbiy faoliyat natijasi. N. S. Pryazhnikovning so'zlariga ko'ra, kelajakdagi mutaxassis ba kasbiy faoliyatda o'z bilimlari va qobiliyatlaridan foydalangan holda, nafaqat moddiy va ma'naviy qadriyatlarda, balki yangi mahsulotni yaratish jarayonida ushbu mutaxassisning shaxsini o'zgartirishda ham namoyon bo'ladigan ijobiy natijaga erishib, ijodiy jarayonga qo'shilishi kerak [1,7].

Shu munosabat bilan zamonaviy xorijiy va mahalliy olimlar kasbiy o'zini o'zi belgilashni kasb tanlashning yagona harakati sifatida emas, balki kasbiy faoliyat sub'ekti sifatida shaxsni rivojlantirishning uzoq jarayoni sifatida ko'rishni boshladilar. Shaxs, jamiyat va davlatning ta'lim ehtiyojlari alohida ta'lim muassasalari tomonidan emas, balki umuman tarmoq tomonidan amalga oshirilishi kerak. L. I. Fishmanning so'zlariga ko'ra, umumiy ta'lim muassasalari tarmog'ining umumiy muammosi tarmoq elementlarining ixtisoslashuvining juda past darajasi va hududiy ta'lim tizimida mavjud bo'lgan resurslarning maqsadli konsentratsiyasi.

Resurs markazlari funksiyalari bilan ta'minlangan ta'lim muassasalari va qo'shimcha ta'lim muassasalari o'rtasida talabalarning yuqori sifatli kasbiy tayyorgarligini ta'minlash uchun munosabatlarni o'rnatishning zaruriy sharti samarali tarmoq aloqasini amalga oshirishdir.

O'rta maktab o'quvchisining shaxsini kasbiy o'zini o'zi belgilashning uzoq davom etadigan jarayonida jamoat ta'lim tuzilmalari, xususan, umumiy va qo'shimcha ta'lim muassasalarining teng huquqli o'zaro ta'siri to'g'risidagi qabul qilingan g'oya, bir tomondan, bu jarayonning harakatlantiruvchi kuchlari bo'lgan muayyan munosabatlarni ta'minlaydi, boshqa tomondan, jamiyat oldida turgan va jamiyat oldida turgan ijtimoiy – iqtisodiy vazifalar to'g'risida etarli kelajakda hal qilinishi kerak.

Professional ijodiy mehnatga e'tibor qaratish va professional kelajagingizni tanlash barcha o'quv mashg'ulotlarining ajralmas qismi bo'lib xizmat qiladi talabalarning muayyan kasbiy faoliyatga moyilligi va qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish uchun

axborot va maslahat ishlari, amaliy faoliyat bilan majburiy ravishda to'ldiriladigan jarayon [8].

Yuqoridagilarni

umumlashtirib, shuni ta'kidlaymizki, zamonaviy ta'lim tizimi doirasida maqbul nazariyani topish qiyin, uni amalga oshirish o'rta maktab o'quvchilarining kasbiy o'zini o'zi belgilashga to'liq tayyorligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, maktab eng muhim ijtimoiy institutlardan biri sifatida o'quvchilarga o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari va mehnat bozori talablariga iloji boricha mos keladigan kelajakdagi kasbiy faoliyat sohasini tanlash qobiliyatini shakllantirishda yordam berishi kerak; yangi ijtimoiy va ishlab chiqarish munosabatlariga moslashishda; shaxsning ichki psixologik resurslarini faollashtirishda.

Psixologik va pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, o'rta maktab o'quvchilarining kasbiy o'zini o'zi belgilashga tayyorligini shakllantirish bo'yicha umumta'lim maktablarida o'qituvchilarning ish tajribasini o'rganish, mamlakatimizda va chet ellarda kasbga yo'naltirish ishlarining shakllari va usullarini tahlil qilish natijasida; o'qituvchilar, talabalar va ularning ota-onalari o'rtasida o'tkazilgan so'rov ma'lumotlarini umumlashtirish tadqiqot mavzusini belgilab bergan asosiy qarama-qarshiliklarni maktab bitiruvchilarining kasbiy o'zini o'zi belgilashi va umumta'lim maktabining ushbu buyurtmani an'anaviy vositalar bilan bajarishga tayyor emasligi; o'rta maktab o'quvchilarining kasbiy o'zini o'zi belgilashga bo'lgan dolzarb ehtiyoji va kasb tanlash muammosini hal qilishga tayyor emasligi o'rtasida; maktabning o'rta maktab o'quvchilarining kasbiy o'zini o'zi belgilashga tayyorligini shakllantirishga yo'naltirilganligi va ushbu jarayonni amalga oshirish uchun psixologik va pedagogik shart-sharoitlarni.

Masalan, L. P. Buyeva shaxsiy shart-sharoitlarning butun majmuasini ikkita asosiy guruhga qisqartiradi. Birinchisi, u kasb tanlash muammosini muvaffaqiyatli hal qilish imkoniyatini beradigan, ammo bu jarayonni faollashtirishda bevosita ishtirok etmaydigan shaxsiy xususiyatlarni o'z ichiga oladi-bu irodali va boshqa bir qator xarakter xususiyatlarining shakllanishi, ba'zi mehnat va hayotiy tajribalarning mavjudligi, insonning umumiy etuklik darajasi. Ikkinchi guruhda u kasbiy o'zini o'zi belgilash dinamikasini va javob berishning selektivligini belgilaydigan shaxsiyat yo'nalishining bunday tarkibiy qismlarini o'z ichiga oladi.

Bunga kasbiy o'zini o'zi belgilashga bo'lgan ehtiyoj, shuningdek, insonning ta'lim va kasbiy qiziqishlari va tendentsiyalari, e'tiqodlari va munosabatlari, hayotiy qadriyatlar haqidagi ideallari va g'oyalari kiradi [3,4,9]. O'z taqdirini o'zi belgilashni o'rganish muammosiga psixologik yondashuvning uslubiy asoslari S. L. Rubinshteyn tomonidan qo'yilgan. Kasbiy o'zini o'zi belgilash muammosi u tomonidan determinatsiya muammosi kontekstida ko'rib chiqilgan, u ilgari surgan printsip asosida – tashqi sabablar ichki sharoitlar orqali sinish orqali harakat qiladi: "tezis, unga ko'ra tashqi sabablar ichki sharoitlar orqali harakat qiladi, shunda harakatning ta'siri ob'ektning ichki xususiyatlariga bog'liq bo'ladi, demak, mohiyatan har qanday determinatsiya boshqalar tomonidan determinatsiya sifatida zarur, tashqi va o'z taqdirini o'zi belgilash sifatida." Ma'lumki, kasbiy o'z taqdirini o'zi belgilashga

bo'lgan ehtiyoj ontogenezning ma'lum bir bosqichida, katta o'spirin va yosh o'spirinlarning boshida paydo bo'ladi va bu ehtiyojning paydo bo'lishi zarurligini o'spirinning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi mantig'i bilan asoslaydi. O'z taqdirini o'zi belgilashning mohiyatiga to'xtalib o'tish kerak, bu uning ikkitekisligidan iborat: o'z taqdirini o'zi belgilash "kasbning biznes tanlovi va uning mavjudligining ma'nosini izlashning o'ziga xosligidan mahrum bo'lgan umumiy tanlov orqali" amalga oshiriladi.

O'smirlik davrining oxiriga kelib, L. I. Bojovichning fikricha, bu ikki tomonlama tartib yo'q qilinadi. L. I. Bojovich ta'kidlagan professional o'z taqdirini o'zi belgilashning ikki tomonlama xususiyatiga M. R. Ginsburg aniqroq izoh berdi: "romantik xarakter, keksa o'spirinlar va qisman yosh yigitlarning kelajagi haqidagi g'oyalarning vaqtincha bog'lanishining yo'qligi qadriyatlar darajasida sodir bo'ladigan shaxsiy o'z taqdirini o'zi belgilash bilan izohlanadi".

Pedagogik nazariyada shaxsning kasbiy o'zini o'zi belgilashining turli xil tushunchalari mavjud. Ushbu masala bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, uzoq vaqt davomida professional o'zini o'zi belgilashning ikkita mustaqil nazariyasi hukmronlik qildi: diagnostika va ta'lim. Diagnostika kontseptsiyasi kasb tanlashning uchta printsiptiga asoslangan edi: o'z kasbiy imkoniyatlari va qobiliyatlarini bilish va hisobga olish, kasbning insonga bo'lgan talablarini va kasbiy o'sish istiqbollari bilish, ushbu omillarni to'g'ri bog'lash qobiliyati.

Keyinchalik tadqiqotchilar kasbiy o'zini o'zi belgilashning muvaffaqiyati va mehnat motivlari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqladilar, shuningdek, kasbiy o'zini o'zi belgilashning shaxsning rivojlanish jarayonining xususiyatlariga bog'liqligi aniqlandi. Shu asosda kasbiy rivojlanish jarayonini shaxsning o'zi haqida ba'zi g'oyalarni to'plashi deb hisoblagan bir qator kasbiy rivojlanish nazariyalari paydo bo'ldi. Rus pedagogikasida kasbiy o'zini o'zi belgilashning tarbiyaviy kontseptsiyasi A. E. Golomshtok tomonidan tadqiqot mavzusi bo'lgan va u boshqaradigan jamoa. Ushbu kontseptsiya kasbiy shakllanishni ko'rib chiqdi shaxsni o'z taqdirini o'zi belgilash oldindan rejalashtirilgan ta'sirlarga muvofiq, shaxs ushbu ta'sirlarning ob'ekti sifatida qaraldi.

Ushbu kontseptsiya doirasida psixologik va pedagogik fan vakillari maktab o'quvchilarini kasbiy o'z taqdirini o'zi belgilashga tayyorlashning turli jihatlarini o'rganishdi [5]

Ta'lim qadriyatlaridagi ustuvorliklarning o'zgarishi, uning madaniy va gumanistik mohiyatining dolzarbligi maktab o'quvchilarini kasbiy o'zini o'zi belgilashga tayyorlashning o'zgarishi va xususiyatini talab qiladi. Kasbiy tanlovning tarbiyaviy kontseptsiyasi uzoq vaqt davomida mahalliy kasbga yo'naltirish tizimining nazariy asosi bo'lib kelgan. Ammo so'nggi yillarda kontseptsiya qattiq tanqid qilindi.

Shunday qilib, professor S. N. Chistyakova rahbarligida ishlab chiqilgan Kontseptsiyada kasbiy o'zini o'zi belgilash shaxsning "men-tushunchasi" sifatida qaraladi, bu uning tajriba va niyatlarni tushunishini, muayyan sharoitlarda kasbiy faoliyatdagi ob'ektiv harakatlarga munosabatini aks ettiradi. S. I. Vershininning

tadqiqotida maktab o'quvchilarida kasbiy tanlov to'g'risida qaror qabul qilishga tayyorlikni shakllantirishning pedagogik asoslari ishlab chiqilgan. Muallif kasbiy tanlov to'g'risida qaror qabul qilishga tayyorlikning tarkibiy qismlarini aniqladi: motivatsion-qiyamat (ehtiyotlar, motivlar, qadriyatlar), shaxsiy (kasbiy muhim fazilatlar, o'zini o'zi qadrlash, uslub, qaror qabul qilish), operatsion (bilim, ko'nikma, ko'nikma).

Ushbu bosqich o'sib borayotgan odamning yangi ijtimoiy pozitsiyani egallashi, bir tomondan o'zini jamiyat a'zosi sifatida anglashi, ikkinchi tomondan, ushbu jamiyatning yoshlarga qo'yiladigan yangi talablarini shakllantirish bilan ob'ektiv bog'liqdir. Biror kishi hayot yo'lini, shu jumladan kasbni tanlash zarurati shartlariga qo'yiladi.

Zamonaviy sharoitda, gumanizm va shaxsning erkin rivojlanishi ta'limning ustuvor yo'nalishlari deb e'lon qilinganida, kasbiy o'zini o'zi belgilashni bir tomondan, shaxsning rivojlanishining ichki jarayoni, boshqa tomondan, ushbu rivojlanish natijasida ko'rib chiqish mumkin. Protsessual va samarali yondashuv talaba shaxsini o'z taqdirini o'zi belgilashning psixologik va pedagogik jihatlarini hisobga olishga imkon beradi.

Haqiqatan ham, yaxshi o'qituvchi ham, yaxshi psixolog ham talabaga professional, hayotiy va shaxsiy o'z taqdirini o'zi belgilashda yordam berishi kerak, ya'ni o'z taqdirini o'zi belgilashning deyarli barcha turlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq.

ADABIYOTLAR.

1. Asmolov A. G. ta'lim dunyosi // madaniy-tarixiy psixologiya va olamlarni qurish. M., 2009yil. 424 s.
2. Bojovich L. I. o'smirlarning o'z-o'zini anglashining xususiyatlari // psixologiya masalalari. 2011. – №1. 12-16 betlar.
3. Buyeva L. P. yoshlarning o'z taqdirini o'zi belgilash va o'z-o'zini tarbiyalash. M., 2010. 320 s.
4. Vershinin S. I. professional tanlov to'g'risida qaror qabul qilish asoslari. M., 2006, 161 s.
5. Golomshtok A. E. kasb tanlash va o'quvchining shaxsini tarbiyalash. M., 2000, 203 s.
6. Zeer E. F., Pavlova A. M. kasbga yo'naltirish asoslari профориентологии. M., 2005 yil. 186 s.
7. Pryazhnikov N. S. kasbiy va shaxsiy o'z taqdirini o'zi belgilashni faollashtirish usullari. - M., 2012.
8. Chistyakova S. N., Xolodnaya M. A., Shalavina T. I. sizning professional martaba. M., 2005 yil. 248 s.

9. Shchedrovitskiy G. P. pedagogik tadqiqotlar tizimi // Pedagogika va mantiq-M., 2002, 100 p.

TURLI TIZIMLI TILLARDA MUROJAAT SHAKLLARI MASALASI

Mamajonov Muhammadjon Yusufjonovich*Farg'ona davlat universiteti, Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)***Uktamov Muxammadkarim Vaxobjon o'g'li***CAMU xalqaro tibbiyot universiteti o'qituvchisi**Uktamovmuhammadkarim@gmail.com*

Annotatsiya. *Murojaat shakllari ma'lum bir holatlarda kishilar o'rtasidagi qarindoshlik, do'stlik va yaqinlik munosabatlarini mustahkamlaydi. Bunday munosabatlarni murojaat shakllari orqali ifodalash fatik kommunikatsiya termini bilan yuritiladi. Nutqiy etiketning muhim komponentidan biri – murojaat. Murojaat kundalik hayotimizda faol qo'llanuvchi til birligidir. Shu sababli uni o'rganish hamisha olimlar diqqat markazida bo'lib kelgan. Shuningdek, turli tizimli tillarda murojaat shakllari masalasi bugungi kunga kelib tilshunoslikda dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda.*

Kalit so'zlar: *Murojaat shakllari, turli tizimli tillar, salomlashish turlari, ijtimoiy struktura, qiyosiy frazeologiya, funksional-semantik sinonim, frazeologizm, tidorenese, uzus, kommunikantlar statusi, nutqiy va nonutqiy muomala*

Murojaat nutqning ham og'zaki, ham yozma turida uchraydigan til birligidir. Shu sababli uni o'rganish hamisha dolzarb. Murojaat shakli tadqiqi haqida fikr yuritilganda, avvalo, Germaniyaning Kiell universiteti olimlarining xizmatini ta'kidlab o'tish joiz. Taniqli nemis tilshunosi Verner Vinter (Werner Winter) 1975-yil yozida Kiell universitetida “Seminar für Allgemeine und Indogermanische Sprachwissenschaft” (umumiy va indogerman tilshunosligiga bag'ishlangan seminar) nomli ilmiy seminar o'tkazdi¹⁰. Ushbu ilmiy seminar tildagi ijtimoiy strukturaning ifodasiga bag'ishlangan, unda murojaat shakllarining tadqiqiga alohida o'rin berildi. Seminarda tilshunos V.Vinter rahbarligida tayyorlangan murojaat shakllarining o'rganilishiga oid “Reflection of social structure in natural languages: address behavior” nomli loyiha tasdiqlandi va uni amalga oshiruvchi bir guruh tilshunos olimlar jamoasi tuzildi. Bu loyihada tildagi ijtimoiy strukturaga lingvistik indikatorlarning namunasi deb qaraldi. Loyihaning maqsadi tildagi murojaatning ijtimoiy xususiyatlari haqida informantlardan ma'lumotlar olish uchun so'rovnomalar tuzish hamda qo'lga kiritilgan materiallarni jamoa tomonidan tashkil qilingan “Anredforschung” (murojaat shakllarining tadqiqi) nomli maqolalar to'plamiga kiritish bo'ldi.

Nemis lingvisti Armin Koxz, mazkur guruh a'zosi, murojaat shakllari va salomlashishlarning turlariga bag'ishlangan¹¹ kitob muallifi. U o'z tadqiqotini loyihada

¹⁰ Braun Friederike. Terms of address: Problems of patterns and usage in various languages and cultures/ F. Braun. – Berlin, New York; Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1998. – P. 14. <https://doi.org/10.1515/9783110848113>

¹¹ Юкоридаги манба: Braun Friederike. – P. 14.

belgilangan maqsadga asoslanib olib bordi. Loyihaning bosh maqsadi – barcha tillardagi murojaat sistemalari va namunalari haqidagi ma'lumotlarni to'plash edi. U ikki usulda amalga oshirildi: 1) murojaat shakllari haqidagi barcha nashr qilingan ishlarni o'rganish; 2) mahalliy tilda gaplashuvchi informantlardan murojaat xulq-atvori haqida so'rovnoma o'tkazish. Loyiha uchun bir ming bir yuzdan ortiq murojaat shakllari to'plandi, tadqiq qilindi hamda ilmiy sharhlanib, xulosalandi¹².

Murojaat shakllari mavzusi hamisha har qanday til tizimida tadqiqot obyekti o'laroq muhim¹³. Jumladan, ingliz tilshunosi Maykel Formentali Britaniya akademik muhitida murojaatlar strategiyasi haqida ilmiy ish olib bordi. Bu tadqiqot ta'lim muassasalarida talabalar va o'qituvchilar tomonidan nutqiy faoliyatda ishlatiladigan murojaat strategiyalarini ochib berishga qaratildi. Tadqiqotchi ilmiy ish materiali uchun yarim tuzilgan intervyular, akademik audio va video yozuvdan foydalandi. Natijada muloqotchilar o'rtasida assimetriya borligini ko'rsatdi, talabalar o'qituvchilariga rasmiy murojaatlar (title + surname, honorifics), o'qituvchilar esa norasmiy murojaatlarda (the students first name and such informal expressions) murojaat qilishi isbotlab berildi.

Tilshunos I. Mauludning izlanishlari esa ingliz va tidorenese tillaridagi murojaat shakllarining sotsiolingvistik xususiyatiga bag'ishlandi¹⁴. Uning tadqiqoti ingliz va tidorenese (Indoneziyada joylashgan Timor oroli mahalliy xalqining tili) tillari murojaat shakllarining vaziyat va kontekstga asosida muloqotchilar orasida murojaat shakllari tanlanishining xususiyatini ochib bergan. U chog'ishtirilayotgan ikkala til murojaat shakllari strukturasi va funksiyalarining o'xshash jihatlarini ta'kidlab o'tsa-da, shu bilan birga, quyidagi to'rtta asosiy farqni ham aniqlab berdi: 1) oila a'zosi va oila a'zosi bo'lmagan suhbatdoshlar orasidagi murojaat shakllari: tetedotu, nene baba va h.; 2) dinga oid murojaatlar: sowohi, haji, ustadz va h.; 3) yaqinlikni anglatuvchi murojaatlar, masalan, ism, familiya, taxallus va laqab kabilar; 4) tidorenese tilidagi kishilik olmoshlariga mansub murojaatlar: “men” uchun fangare, fangato, fajaru fajato, ngori, ngoto shakllari va “siz” olmoshi uchun esa jou, jongon, ngona, ngon kabilar qo'llanadi¹⁵.

Tidoreneselar har doim ijtimoiy o'zaro munosabatlarida murojaat terminlari o'laroq qarindoshlik terminlaridan va kishilik olmoshlaridan faol ishlatilishi isbotlandi. N.V.Kxangga ko'ra, murojaatlar muloqotda so'zlovchi yoki tinglovchini nomlash uchun qo'llanadigan so'zlardir. U vetnam tili murojaatlarini ingliz tili bilan chog'ishtirib o'rgandi va vetnam murojaat shakllarini nutqiy faoliyatda qo'llash ingliz tilidan ko'ra murakkabroq ekanligini isbotlab berdi. Masalan, agar hozirgi zamon ingliz tilisida “you” (siz) murojaat shaklini qo'llamoqchi bo'lsangiz, birlik va ko'plikda ikkinchi shaxs o'laroq faqat bitta shaklini xuddi sir, Mr. Michael, daisy va boshqalar kabi ishlatasiz.

¹² Юкоридаги манба: Braun Friederike. – P. 15.

¹⁵ Afful J. B. Address Terms among University Students in Ghana: A Case Study // Language and Intercultural Communication, 6(1) 2006. – P. 76-91. – <http://doi:10.1080/14708470608668909>;

Vetnam tilida esa ikkinchi shaxs kishilik olmoshlari birlikda “bạn, anh, chị...”, ko’plikda esa “các bạn, các anh, các chị...” kabi bir nechta shakllari mavjud¹⁶. Bu olmoshlardan oldin ba’zi hollarda sonlar ham ishlatiladi. V.V.Zvyagintsevaning “Oila diskursida murojaat” nomli dissertatsiyasi rus va ingliz oilaviy munozaralaridagi murojaatlarning funksional xususiyatlariga bag’ishlangan. Tadqiqotda murojaatlar oila nutqi misolida pragmatik va semantik jihatlarini ingliz va rus tillarini qiyoslash orqali ochib berilgan. Oila nutqi murojaatlarining nutq aktlari nazariyasi nuqtai nazaridan kommunikativ funksiyalari aniqlandi.

Uzusni (so’zning qabul qilingan qo’llanilishi) nutqiy va nonutqiy muomalaning yig’indisi deb tushunib, bir madaniyatni uzual, boshqa madaniyatni esa nouzual deb qarash mumkin. Shu nuqtai nazardan bu kabi murojaatlarni tilshunoslar D. Ivanov, B. Pilnyak yapon tili materiallari asosida qarab chiqib, murojaatning bunday “to’ntarilgan” turlari mavjudligi haqida, ya’ni Yaponiyada birinchi o’rinda familiya, keyin esa ism, undan keyin lavozimi, martabasi qo’yilishini¹⁷ ta’kidlaydilar.

Zamonaviy vengerlar nutqiy etiketidagi murojaatlarni, salomlashish va xayrlashishlarni ta’riflab J.Lendel¹⁸ murojaat tanloviga ta’sir etuvchi omillarni quyidagicha ajratadi: kommunikantlar statusi, aniqrog’i u yoki bu kommunikantning ijtimoiy statusi bilan bog’liq bo’lgan nufuz darajasi; kommunikantlar yoshining absolyut va nisbiy munosabatlari; adresat va adresant jinsi; “o’ziniki-begona”, “tanish-notanish” tushunchalari bilan ta’riflanadigan yaqinlik darajasi.

Tadqiqotchi Zxou¹⁹ Xitoy va Amerika ingliz tillarining murojaat terminlari o’rtasidagi farqlanishlar haqida ilmiy ish olib bordi. U xitoylik hamda amerikaliklar orasida so’rovnomaga o’tkazish orqali oila a’zosi bo’lmagan shaxslarga qanday murojaat terminlarini ishlatilishini tahlil qildi. Tadqiqotchi ikki til orasida mavjud bo’lgan uzoq madaniy an’analar yoki ijtimoiy omillar ta’siri ostida kelib chiqqan farqlanishlarni aniqlab berdi. Uning tahlili shuni ko’rsatdiki, xitoy tilida oila a’zolariga mansub murojaat terminlarining funksiyalari kengroq, ular oila a’zosi bo’lmagan shaxslarga nisbatan ham qo’llanadi, bu holat esa Amerika inglizlari tili uchun noodatiy deb qaraladi. Misol uchun xitoyliklar grandpa, grandma, aunt, uncle, brother, sister kabi murojaatlarni do’stlari, hamkasblari yoki ota-onalarining do’stlari kabilarga nisbatan

Brown R. & Ford M. Address in American English // The Journal of Abnormal and Social Psychology, 62(2), 1961. – P. 375-385. – <https://doi.org/10.1037/h0042862>; Braun Friederike. Terms of address: Problems of patterns and usage in various languages and cultures/ F. Braun. – Berlin, New York; Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1998. – Pp. xiv + 374. – <https://doi.org/10.1515/9783110848113>; Bates E. & Benigni L. Rules of Address in Italy: A Sociological Survey // Language in Society, Vol. 4, No. 3 (Dec., 1975). – P. 271-288 (18 pages). Published By: Cambridge University Press. University Press, 2001. – <https://www.jstor.org/stable/4167978>; Keshavarz M. H. The role of social context, intimacy, and distance in the choice of forms of address // International Journal of the Sociology of Language, 2001.

¹⁷ Юкоридаги манба:Тарасов Е.Ф.– С. 31.

¹⁸ Лендел Ж. Обращения, приветствия и прощания в речевом этикете современных венгров// Национальнокультурная специфика речевого поведения. – Москва: Наука, 1977. – С. 14–38.

¹⁹ Xingying Z. The comparison of terms of address between Chinese and American English // Journal of Guangdong Education College 1, 1998. – P.88–92. https://naccl.osu.edu/sites/naccl.osu.edu/files/22_qin-x

ham ishlatishadi. Biroq Amerika inglizlari tilida oilaga mansub bo'lmagan shaxslarga umumiy ijtimoiy murojaat terminlaridan foydalanishadi: Mr., Ms., Miss yoki ism. Ikkinchidan, unvonlar bilan murojaat qilish xitoy tilida boshliqlarga nisbatan tez-tez ishlatilsa, Amerika inglizlari tilida bu turni nutqda qo'llashni ortiqcha deb bilishadi. Murojaatning amerikacha tizimida murojaat shaklini tanlashda yosh ahamiyatsiz ko'rsatkich, faqat yoshdagi farq butun bir avlodni tashkil etganda u ahamiyat kasb etishi mumkin. Ingliz tilining amerikanacha varianti sohiblari uchun murojaatni tanlashda "muloqot vaziyatining formallik darajasi, kommunikantlarning jinsi va yoshi, shuningdek, ular o'rtasidagi ijtimoiy-psixologik masofa kabi sotsiologiyistik parametrlar ahamiyatga ega bo'ladi. Suhbatdoshlar o'rtasida status va muloqot-rolga oid munosabatlar faqat ba'zi bir formallashgan (ammo formalistik emas), ya'ni xizmat ko'rsatish sohasida xodimlarning mijoz bilan muloqoti vaziyatlarida murojaatni tanlashga ta'sir etadi"²⁰. Ammo ingliz tilining amerika variantida ko'proq noformal nutqiy strategiyalarga tayaniladi.

E.Mayol va D.Milsted yumor bilan ta'kidlashganidek, ichidan shunga intilmasalar ham, har xil qoidalarga rioya qilishlarini namoyish etadilar. Kundalik muloqotda ular bir-biri bilan uncha rasmiyatchi emas. Inglizlar agar ijtimoiy ma'noda o'zini, ayniqsa, benuqson deb his etsa, o'zining xayrixohligini va zavq-shavqini bajonidil namoyish etadilar. Boshqa tomondan, ular bir-biriga birdaniga bir necha inglizni tanishtirganda, ularni bir-biri bilan va haddan tashqari xushmuomalalik bilan salomlashishlari shunchalik darajada davom etadiki, natijada ular bir-birining ismini esdan chiqarishga ulgurishadi va tanishish jarayoni yangidan boshlanishi mumkin.

Shunday qilib, turli tillarda murojaat shakllarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, murojaat murakkab va xilma-xil tizim o'laroq o'zidan keyin keladigan qator vaziyatlarga (ular har bir madaniyatda murojaatni tanlashda turlicha ta'sir ko'rsatadi) bog'liq holda murojaatning u yoki bu turini qo'llaydigan millatning milliy-madaniy, lingvistik, ijtimoiy, kommunikativ-pragmatik va boshqa xususiyatlarini aks ettiradi.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

- 1.Umarova N., Zokirov R., Dusmatov X., Amonov M., Mamajonov, M. (2020). Frame Structure Of The Concept" Gold" In Navoi's Poem" Iskander's Wall". Psychology and Education. Journal, 57(8), 542.
- 2.Mamajonov M.(2021). On the communicative and functional properties of anthroponyms in dialogical discourse. Theoretical & Applied Science, (6), 534-537.
- 3.Mamajonov M. (2020, December). Place of anthroponyms asdiscourse

²⁰ Велтистова А.В. Обращение в современном английском языке (в сопоставлении с русским): Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Ленинград, 1964. – 22 с; Стернин И.А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры //Национально-культурная специфика речевого поведения. – Москва: Наука, 1977. – С.

- relevant. In Конференции.
4. Mamajonov, M. Y. (2021). Anthroponyms in folklore and their ethnocultural features. *Theoretical & Applied Science*, (6), 553-555..
6. Mamajonov M. (2019). Антропонилар дискурс релевант сифатида. *Fardu. Ilmiy xabarlar.* – Научный вестник. ФерГУ.
7. Mamajonov M. (2015). Киши исми билан боғлиқ мурожаат шакллари. «тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации».
8. Braun Friederike. *Terms of address: Problems of patterns and usage in various languages and cultures/ F. Braun.* – Berlin, New York; Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1998. – P. 14. <https://doi.org/10.1515/9783110848113>
9. Nguyễn Thùy Linh. – P. 68.
10. Юқоридаги манба: Тарасов Е.Ф.– С. 31.
11. Лендел Ж. Обращения, приветствия и прощания в речевом этикете современных венгров// Национальнокультурная специфика речевого поведения. – Москва: Наука, 1977. – С. 14–38.
12. Велтистова А.В. Обращение в современном английском языке (в сопоставлении с русским): Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Ленинград, 1964. – 22 с;
13. Стернин И.А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры //Национально-культурная специфика речевого поведения. – Москва: Наука, 1977. – С.

Kuziev Shavkat Abdumuratovich

*Teacher of the English Language and Literature department
Philology Faculty, Gulistan State University*

Abstract: *The integration of Artificial Intelligence (AI) into educational practices has heralded a new era of pedagogical strategies, especially in teaching writing. At the forefront of this revolution is ChatGPT, an AI-driven language model developed by OpenAI, which has demonstrated profound capabilities in assisting both educators and students in the writing process. This article delves into the nuances of leveraging ChatGPT in teaching writing, exploring its multifaceted applications, benefits, challenges, and the future trajectory of AI in education.*

Key words: *ChatGPT, OpenAI, educational, language, learning, skill, real-time, future, challenge, potential.*

ChatGPT's emergence as a tool in teaching writing is part of the broader integration of AI in education, aimed at enhancing learning experiences and outcomes. Writing, a critical skill across all levels of education, presents unique challenges due to its subjective nature and the intricacies involved in crafting coherent, compelling narratives. ChatGPT addresses these challenges by providing real-time, personalized feedback and suggestions, thereby revolutionizing the traditional writing process [1].

One of the most significant applications of ChatGPT in teaching writing is its role as a virtual writing assistant. Through natural language processing (NLP) capabilities, ChatGPT can understand, generate, and interact in human-like language. This allows students to receive instant feedback on grammar, punctuation, style, and structure, thereby facilitating a more iterative and dynamic writing process. Students can experiment with different styles and structures, receiving immediate input from ChatGPT, which guides them towards improved writing practices [2].

Furthermore, ChatGPT can serve as an invaluable resource for brainstorming and outlining, helping students to organize their thoughts and develop coherent arguments. Its capacity to generate ideas based on prompts enables students to explore various perspectives and deepen their understanding of the topic at hand. This not only enhances creativity but also encourages critical thinking, as students evaluate the relevance and viability of the ideas presented by ChatGPT [3].

In addition to its role in the creative aspects of writing, ChatGPT also offers technical support. For instance, it can assist in citation and reference generation, ensuring that students adhere to academic standards and avoid plagiarism. This is particularly beneficial in an educational landscape that increasingly values academic integrity and the accurate attribution of sources [4].

Beyond its immediate benefits in the writing process, ChatGPT also contributes to personalized learning experiences. Given the diverse learning needs and paces of students, the traditional one-size-fits-all approach to teaching writing is often inadequate. ChatGPT addresses this by providing tailored feedback and suggestions based on the individual's writing style, strengths, and weaknesses. This personalized approach not only improves writing skills but also boosts confidence and motivation among students [6].

The integration of ChatGPT in teaching writing also extends to teacher support. Educators can leverage ChatGPT to design lesson plans, create engaging writing prompts, and develop rubrics for assessment. Moreover, by automating the feedback process for grammar and punctuation, ChatGPT allows teachers to focus on higher-order aspects of writing, such as argumentation and critical analysis. This not only enhances the efficiency of the teaching process but also enriches the educational experience for students [7].

However, the use of ChatGPT in teaching writing is not without challenges. One of the primary concerns is the potential for dependency, where students may rely too heavily on AI for writing tasks, thus impeding the development of independent writing skills. Additionally, issues of data privacy and the ethical use of AI in education pose significant challenges, necessitating clear guidelines and regulations [10].

Despite these challenges, the future of AI, particularly ChatGPT, in teaching writing looks promising. With ongoing advancements in AI technology, future iterations of ChatGPT are expected to offer even more sophisticated support for writing, including more nuanced feedback on creativity, argument strength, and logical coherence. Moreover, as educators and policymakers become more adept at navigating the ethical and practical challenges of AI in education, the integration of tools like ChatGPT in teaching writing will likely become more seamless and widespread [9].

In conclusion, ChatGPT represents a paradigm shift in teaching writing, offering unprecedented support for students and educators alike. Its capabilities in providing real-time, personalized feedback, facilitating brainstorming, and supporting technical aspects of writing have the potential to significantly enhance writing outcomes. However, the successful integration of ChatGPT in education requires careful navigation of the challenges it presents, including dependency and ethical considerations. As AI continues to evolve, its role in education, particularly in teaching writing, will undoubtedly expand, promising a future where technology and education work hand in hand to foster learning and creativity.

REFERENCES:

1. Sh, Kuziev. "The ways of developing discourse competence in non-linguistic faculties." *The academy of Ma'mun in Kharezm* 5 (2020).

2. Kuziev, S. H., and S. Rahmonova. "Distance learning and technology-the future of national education." *Foreign languages in Uzbekistan* 1 (2018): 20.
3. Kuziev, Shavkat, and Mukhlisa Kuzieva. "SOCIAL NETWORKS IN TEACHING AND LEARNING ENGLISH." *Talqin va tadqiqotlar* 1.9 (2023).
4. Кузиев, Шавкат Абдумуратович. "ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЗАМОНАВИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ." *Scientific Impulse* 1.5 (2022): 1641-1643.
5. Abdumuratovich, Kuziev Shavkat. "MODERN METHODS AND TIPS OF LEARNING ENGLISH." *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH* 6.3 (2023): 58-60.
6. Abdumuratovich, Kuziev Shavkat. "The role of multimedia technology in teaching the English language." *Достижения науки и образования* 2.7 (29) (2018): 57-60.
7. Otabek, Tilavoldiev, and Kuziev Shavkat. "The methodology of grammar teaching." *Academy* 5 (44) (2019): 79-80.
8. Abdumuratovich, Kuziev Shavkat. "Progress in language teaching via picture stories." *Вопросы науки и образования* 2 (14) (2018): 60-62.
9. Кузиев, Шавкат Абдумуратович. "Актуальное членение как особая характеристика синтаксического уровня." *Молодой ученый* 1 (2017): 528-530.
10. Kuziev, Shavkat Abdumuratovich. "THE ROLE OF AUDIENCE AND CONTEXT IN THE SPEECH." *Наука и образование: сохраняя прошлое, создаём будущее*. 2017.
11. Abdumuratovich, Kuziev Shavkat. "HEI POLICIES ON AI USE." *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE*. Vol. 2. No. 19. 2023.
12. Abdumuratovich, Kuziyev Shavkat. "AI IN LANGUAGE LEARNING PROCESS." *International Scientific and Current Research Conferences*. 2023.
13. Душаева, Соҳиба, Қўзиев Шавкат, and Қўзиева Мухлиса. "КАСБГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ЧЕТ ТИЛИНИ ЎҚИТИШДА ИЖТИМОЙ ТАРМОҚ ИМКОНИАТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ." *Innovations in Technology and Science Education* 2.10 (2023): 1077-1086.
14. Sultanov, Bekhzod Rakhmankulovich, Ashirali Suyunovich Rashidov, and Shavkat Abdumuratovich Kuziev. "MILITARY RHETORIC IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES." *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology* 17.6 (2020): 3372-3378.

АКТУАЛЬНОСТЬ ИНТЕГРАЦИИ ФИНАНСОВОГО И УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА И СБЛИЖЕНИЕ К ПРИНЦИПАМ МСФО**Ахмедов Жахонгир***Магистр экономических наук*

Ключевые слова: *финансовый учет, управленческий учет, МСФО, интегрированная система учета, интегрированная отчетность, факторы интеграции учета.*

Постановлением Президента Республики Узбекистан установлено, что с 1 января 2021 года в Республике Узбекистан акционерные общества, коммерческие банки, страховые организации и юридические лица, отнесенные к крупным налогоплательщикам, организуют ведение бухгалтерского учета и начиная с итогов 2021 года составляют финансовую отчетность на основе МСФО. При этом, следует понимать что бухгалтерский учет, являясь видом хозяйственного учета, сам подразделяется на три вида учета: финансовый, управленческий и налоговый.

В общей практике ведения учета в Узбекистане подвиды финансового и управленческого учета, как правило, рассматриваются отдельно, акцентируя внимание на входных и выходных данных этих подвидов.

В случае финансового учета основной целью учета является отражение операций в хозяйственной деятельности компании и предоставлении финансовой отчетности внешним пользователям – в первую очередь инвесторам, хотя круг пользователей финансовой отчетности обозначен в целом как достаточно широкий и включает также кредиторов, контрагентов, клиентов, сотрудников предприятия и даже государственные органы и общественность. Финансовый учет подкреплен методологическим фундаментом, включающим в себя концепции, принципы, правила и конкретные методик учета, включая систему МСФО (стандарты и интерпретации МСФО).

Управленческий учет представляет собой систему информационной поддержки управления предприятием, направленную на внутренний контроль и оценку его деятельности. В отличие от финансового учета, управленческая отчетность может быть адаптирована под различные запросы руководства и формироваться на более частой основе. Форматы управленческой отчетности могут быть разнообразными и включать, например, отчеты об исполнении бюджета, анализ затрат подразделений, структуру себестоимости продукции, а также динамику дебиторской и кредиторской задолженности.

Эти формы обычно составляются чаще, чем финансовая отчетность, и в более ранние сроки, чтобы удовлетворить потребности руководства в оперативном принятии решений. Однако скорость составления управленческих отчетов часто

достигается за счет уменьшения их точности и аккуратности. Иногда отчеты с одинаковым названием за один и тот же период могут показывать совершенно разные, а иногда даже противоположные результаты в финансовой и управленческой отчетности.

Единой нормативно-правовой базы, регламентирующей организацию системы управленческого учета предприятия, не существует – ни на международном уровне, ни в плане методического руководства управленческого учета предприятий в Узбекистане. Как правило, к документам, регламентирующим ведением управленческого учета в компаниях, можно отнести:

- учетную политику по управленческому учету;
- положения и инструкции по ведению управленческого учета;
- план счетов управленческого учета и другие внутренние указания.

Различные компании акцентируют внимание на различных аспектах своих хозяйственных операций для управленческого учета и анализа, таких как детализация договорной информации, место возникновения затрат, центр формирования прибыли или центр финансовой отчетности.

Однако учитывая тот факт, что целью всего учетного процесса является улучшение финансового состояния предприятия, а финансовый и управленческий учет функционируют одновременно, актуальным является поиск возможностей их интеграции. И таким образом, в последние годы многие компании в мире различных отраслей начали использовать стандарты МСФО как основу для формирования своей управленческой отчетности, так как целью МСФО является максимально прозрачное, адекватное и «рыночно-ориентированное» отражение всех хозяйственных операций.

Несмотря на различия между финансовым и управленческим учетом взаимосвязь этих видов учета обеспечивает использование общих исходных данных первичного учета, отражающих хозяйственные операции предприятия, преемственность и комплексность использования первичных данных, единство норм и нормативов, дополнение информации одного вида учета данными другого, взаимосвязь элементов методов, согласованность принципов учетов, единство подхода к разработке задач управленческого и финансового учета производства при разработке систем автоматизированного управления на предприятии.

Существуют несколько факторов в пользу интеграции управленческого учета и отчетности с учетом и отчетностью по МСФО:

1) хорошо разработанная методологическая база МСФО в теоретическом плане и строгий процесс принятия новых стандартов МСФО, который проходит обсуждение на мировом уровне.

2) практическое применение стандартов МСФО ведущими компаниями различных отраслей – любая компания может детально изучить обширный накопленный практический опыт использования МСФО в своей отрасли и выбрать наилучшие альтернативы их применения, используя «лучшие практики».

3) снижение затрат на ведение учета за счет объединения подразделений – содержание двух отдельных подразделений, в которых часто занято несколько десятков высококвалифицированных (а значит, и высокооплачиваемых) профессионалов всегда не только затратно, но и создает сложные вопросы эффективности взаимодействия, потерь времени и информации.

4) возможность изучения и применения лучших практик использования МСФО, реконструкция результатов управленческого учета и МСФО для избежания разночтений;

5) дисциплинирующая роль МСФО в предотвращении злоупотреблений руководства – при всей своей ориентированности на «общие принципы» и, на первый взгляд, довольно размытый характер таких понятий, как «нейтральность», «объективность» и «профессиональное суждение», тем не менее стандарты МСФО довольно сложно обойти, особенно если их использование на практике проверяется внешними аудиторами.

6) унификация МСФО и управленческого учета облегчает автоматизацию процесса составления отчетов – переход к единой унифицированной учетной политике значительно улучшает перспективы и уменьшает сложность автоматизации процесса формирования этих двух видов отчетности.

Все эти факторы способствуют повышению эффективности и точности финансовой отчетности компании.

Рассмотрев предпосылки, факторы и результаты интеграции приходим к выводу, что интегрированная система учета позволяет решить ряд проблем и повысить скорость принятия решений руководителями российских предприятий. Потребность в интеграции не является надуманной, этому свидетельствуют предпосылки, обуславливающие многочисленные возможности пересмотра существующей учетной системы. Увеличивающимся потоком информации, обрушивающимся на руководителей как со стороны управленческого, так и со стороны финансового учета необходимо научиться управлять, что не представляется возможным в условиях дублирования данных в разных системах, а также несопоставимости отчетов.

Альтернативным подходом может быть использование в качестве базы существующей системы формирования отчетности МСФО и своеобразное перенаправление ее в сторону интересов руководства – через добавление дополнительных признаков (так называемое доопределение всех операций и сделок), которые позволяют идентифицировать на «атомарном» для предприятия уровне ту или иную транзакцию. Это достигается, например, путем введения признаков МВЗ, МВП, ЦФО или других аналитических атрибутов, играющих фактически роль субсчетов к счетам МСФО первого, второго и третьего уровней.

Информация, которая изначально была собрана и обработана для целей финансовой отчетности путем преломления ее через правила МСФО, несомненно, может быть доработана и доведена до того уровня детальной кондиции, который

необходимо менеджерам для принятия ими самых различных решений по распределению ресурсов компании, планированию ее операций и контролю за их исполнением.

Цель такого подхода к конвергенции МСФО и управленческого учета состоит не в качественной и полной «перетряске» процесса формирования финансовой отчетности по МСФО, а лишь в ее дополнительном фокусировании на менеджменте и переориентации на информационные потребности руководителей в процессе принятия управленческих решений.

Решение о переводе на МСФО должно быть закреплено формально в решении топ-менеджмента, и процесс должен быть реализован в формате отдельного проекта. При этом проект должен получить реальную ежедневную поддержку и прямое спонсорство всего процесса конвергенции со стороны высшего руководства.

Приветствуется создание межфункционального проектного офиса, в который войдут представители функции МСФО, финансово-экономической службы, риск-менеджмента, службы внутреннего аудита и представители департамента информационных технологий, а также представители отдельных направлений бизнеса и дочерних компаний. Этот процесс должен рассматриваться как реинжиниринговый проект по развитию предприятия в целом.

Чтобы топ-менеджмент организовал процесс совершенствования управленческой отчетности именно таким образом и прямо обозначил свое спонсорство, необходима значительная подготовительная работа со стороны финансовой службы. Она должна быть направлена на «переработку» настроек руководства в плане принятия новых подходов, ориентиров и конкретных целей, связанных с использованием стандартов МСФО в качестве основы уже не только для внешней, но и внутренней отчетности предприятия.

В плане временной периодичности разумным может быть формирование в одной и той же информационно-технологической среде финансовой отчетности на ежегодной и ежеквартальной основе, а управленческой отчетности – на ежемесячной и, если требуется, на еженедельной и ежедневной основе. При этом для формирования этих двух видов отчетности должны использоваться одни и те же персонал и ИТ-инструментарий.

В целом данный проект представляет собой идеальную рамочную структуру для параллельного решения вопросов совершенствования внутренних процессов компании (таких как выработка, документирование, сбор информации от подразделений, ее корректная обработка, хранение и передача внутренним и внешним аудиторам) и проработки «узких мест» в плане обработки учетных данных.

В заключение, после всестороннего анализа всех разнонаправленных векторов, участвующих в сложном процессе конвергенции финансовой и управленческой отчетности, можно с достаточной степенью уверенности выразить мнение, что, несмотря на все затраты и трудности на этом пути, такое решение окажет

положительное влияние не только для внешних пользователей, но и для управленцев коммерческого предприятия всех уровней, которых неточные данные управленческой отчетности, составленной по текущей практике, иногда уводят в сторону от наиболее эффективных решений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон Республики Узбекистан «О бухгалтерском учете» №ЗРУ 404 от 13.06.2016 г.
2. Водолазко Н.С. Сравнение МСФО и РПБУ, пути трансформации отчётности – 2015. – №9. – С. 556–561.
3. Аргучинцев Д.А. Анализ концептуальных различий между системой международных стандартов финансовой отчётности и управленческим учетом, Бизнес-образование в экономике знаний. – 2017. – №2. – С. 54–59.
4. Башкатова Ю.И. Сравнительный анализ международных стандартов финансовой отчётности и методов ведения управленческого учета / Ю.И. Башкатова, А.С. Гусев // Молодой учёный. – 2014. – №6. – С. 1–3

THE DEVELOPMENT STAGES AND CULTIVATION TECHNIQUES OF CULTIVATED FLAX (*L.USITATISSIMUM*)

Norkuzieva Sarvinoz

Abdulla Kodiriy named Jizzakh State Pedagogical University 1st stage master's student

Annotatsiya: *Maqolada madaniy zig'ir (*L.usitatissimum*) o'simligining rivojlanish va biologik xususiyatlari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Bundan tashqari yetishtirish texnologiyasi haqida ham ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *o'simlik moyi, maysalanish, archa holati, shoxlanish, gullash, pishish, barg, ildiz, ekish chuqurligi, harorat, tola, namlik.*

Аннотация: *В статье приведена информация о развитии и биологических характеристиках промышленного льна (*Linum usitatissimum*). Кроме того, также предоставлена информация о технологии выращивания.*

Ключевые слова: *Растительное семя, прорастание, удлинение стебля, ветвление, цветение, плодоношение, лист, корень, глубина посадки, температура, урожай, солома, влажность.*

Annotation: *The article provides information about the development and biological characteristics of industrial flax (*Linum usitatissimum*). Additionally, details about cultivation techniques are also included.*

Key words: *Plant seed, germination, stem elongation, branching, flowering, fruiting, leaf, root, planting depth, temperature, yield, straw, moisture.*

Entry. With the increase in the world population, the need for food and clothing is growing day by day. Since ancient times, people have been utilizing plants and animals for their own benefits. Besides animal products, plant seeds have also been used as food. From such plant seeds as flax, hemp, rapeseed, sesame, sunflower, and mustard, oil is extracted. Among the oil plants cultivated in irrigated areas, the importance of flax in agriculture is significant, as flax cultivation requires less labor and investment. Therefore, the main task facing our scientists is to create fast-growing, high-yielding, and disease-resistant varieties and to develop agro-technology for their cultivation. Stages of development. During the growth period of flax (*Linum usitatissimum*), the following stages of development occur: germination, stem elongation, branching, flowering, and fruiting.

Germination period. Normally, the flax seedling emerges from the ground in 6-7 days. During this period, the plant forms two cotyledons and develops a growing point between them. The plant grows slowly during this period, but the root system develops rapidly. **Stem elongation period.** When the plant reaches a height of 6-10 cm in 18-20 days, it produces 5 pairs of leaves, and this stage is called the stem elongation period. In

both of these developmental stages, the plant grows slowly, but the elongation of the stem is faster, and the stem takes shape during this period.

Branching period. During this period, rapid growth of the plant begins, with an increase of 3-5 cm in one day. Branching continues for 12-20 days from the beginning of branching. During this period, the formation of branches begins. Subsequently, the branching of the plant slows down, and at the end of the flowering period, branching stops.

Flowering period. After the buds are formed, flowering begins and lasts for 40-50 days.

Flowering period of cultivated flax (*L.usitatissimum*)

Fruiting period. It is divided into green, medium yellow, yellow, and full ripening periods. After flowering, the green fruiting period begins and lasts for 35-40 days. Then, the yellow fruiting period starts after several days and is followed by the full ripening period.

Water demand. Flax requires a lot of water. Insufficient moisture in the soil from sowing to early yellowing negatively affects its growth. During the growing season, 400-430 mm of water is required to produce organic matter.

Light requirement. Flax is a long-day plant. It grows well on sunny days, and the process of photosynthesis is active. Strong light may cause rapid branching, affecting the quality of the plant.

Nutritional requirement. Due to the fact that the root system develops slowly, flax requires nutrients from the soil in a form that can be easily absorbed. Excessive nitrogen leads to excessive growth of leaves, lodging, and poor quality of stems. Nitrogen is required from the branching period to the flowering period.

At the beginning of the growing season, phosphorus is in high demand. If there is sufficient potassium, the quality of the stems is high, and lodging is prevented.

According to the recommendation of scientists, the ratio of nitrogen, phosphorus, and potassium should be as follows: nitrogen 90%, potassium 60%, phosphorus 20%.

Soil requirement. For flax, fertile soil and a suitable air system are acceptable. Podzol soil in the areas where flax is grown is the most suitable for flax. Soils close to neutral are also suitable.

Cultivation technique. The root system of flax develops less vigorously compared to other crops, so it absorbs fewer nutrients from the soil and thrives well in fertile soils. Flax is usually planted after crops with high annual rotation. Flax is sown in areas freed from cereal crops. Flax with a complete rotation is sown in the same place after 5-6 years. Flax is considered a main precursor for many crops. Flax is a demanding plant in terms of nutrients. For long-term flax, 180-200 kg of nitrogen, 80-100 kg of phosphorus, and 120-160 kg of potassium are applied per hectare. Flax requires soil to be plowed to a depth of 22-25 cm. The planting depth is 12-13 cm, and during cultivation, flax is treated with boron. Various herbicides and pesticides are used against weeds and harmful pests. The ripening stage of the crop is divided into green, light yellow, yellow, and full ripening periods. During the ripening period, the plant is harvested with special combines and then laid out to dry in rows for 3-4 weeks, after which it is separated from the stems using special machines and bundled into 3-4 bundles. Flax straw is separated at a temperature of 36-38°C using a retting method.

In conclusion, flax is considered a long-day plant in terms of cultivation, and it thrives well in areas with sufficient moisture. However, it is also possible to obtain a good yield of flax in irrigated areas. By adhering to agrotechnological principles in flax cultivation, high yields can be achieved.

REFERENCE:

1. R.O.Oripov, N.X.Xalilov, "O'simlikshunoslik" O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, -Toshkent.2007.-335-b.
2. "Lalmikor yerlarda moyli ekinlar yetishtirish texnologiyasi", Sh.Oripov, B.Haydarov. Jizzax "Ziyo"-2017.
3. Omonov M., Ismoilova R.R. Linum usitatissimum L ning bioekologik xususiyatlari. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali//2022-yil N-4
4. Jumanova B.B., Jo'rayev S.T., "Zig'ir o'simligining rivojlanish davrlari va biologik xususiyatlari", "Pedagogs" international research journal, volume-33, Issue-2, May-2023
5. www.agro.uz

Allamberganova Maftuna Maxsudovna

Student of Karakalpak state university

Abstract: *This article provides information about phonetic changes in poetic works. The types of sound changes are also described.*

Key words: *analysis, poetic, alliteration, method, poem*

During the analysis of the literary text, special attention should be paid to the aesthetic properties of phonetic units. In the poetic text, the aesthetic possibilities of speech sounds are perceived quickly and easily. Because the poem has a unique attractive tone. This melodiousness is achieved as a result of methodical use of sounds. Poetry mainly uses phonetic methods such as alliteration (repetition of consonants), assonance (repeat of vowels), gemination (folding of consonants). In prose, expressiveness is provided by phonetic methods such as lengthening vowels, folding consonants, repeating sounds, mispronouncing words, raising or lowering the sound. The ability to "exactly" express the laws related to the methodical use of sounds in writing is limited. However, consistency of pronunciation and narration can be achieved by phonographic means. Expressing the state of mind in the works of art creates a unique complexity. Internal excitement, happiness, sadness, agreement, surprise, admiration, sarcasm, pity, cursing, applause, questioning, emphasis, dissatisfaction, desire, support when giving such situations, writers use more than one way of writing vowels or consonants - phonographic means.

1. Writing more than one vowel. In this case, it is understood that the vowel is pronounced by lengthening it. By lengthening the vowel, the hero's attitude to reality is clarified. In scientific literature, it is noted that this method is used to express that the character is weaker or more than the norm.

2. Writing more than one consonant. In fact, the words that should be pronounced as one consonant according to the orthoepic standard are deliberately pronounced in certain situations with the requirement of expression and aesthetic purpose. Writers try to express this situation by writing more than one consonant in the literary text in order to "exactly" convey the speaker's inner mood (stress, joy, etc.) and purpose to the reader. In this case, meanings such as excess of the sign, the duration of the movement or its occurrence, repetition, high or low volume of the sound are expressed.

Duration of action: After half an hour of bloody "gov-vvv, govvv, ov-vvvv, ov-vvv", Mallakhon's horse was defeated and wounded in a tragic way. Moment of movement: instead of turning to Chukursoy, the car stopped in the middle of the road. Loudness: "Bummm" sound was heard and dust covered the sky. Low volume: But if so many rounds have been held and are being held, so open - ... sis-ss! Close-up, close-up...

did you see a camel - no... The car made a couple of beeps, then turned off completely left. Making words wrong. In oral speech, for various reasons, there is a situation of mispronouncing some words, mainly proper words. It can be explained that such a mistake occurs as a result of the speaker not correctly imagining the spelling of the acquired word, belonging to a different nationality, and not distinguishing paronyms. In the artistic work, words are deliberately distorted and written in this way in order to individualize the character's speech and to bring the expression closer to oral - live speech. For example: - I should ask the secretary if I can come in. - Are you crazy, Ne'mat?

- I am not Ne'mat to you, I am Comrade Babbaev, Comrade Khajjayip. - Okay, that's it. His horse is Zulfiqar, his last name is... - he looked at him wondering if he would tell me. Alliteration is a Greek word that means the matching of sounds in speech. It is a form of repetition and is used to express artistic speech more melodically and expressively. It is formed based on the repetition of additions. In classical literature, alliteration is also referred.

Let's go, let's go.

Turumtoy, let's talk.

Swallow, let's hug.

Come on, let's go.

Let's go for a walk.

In this poem, alliteration occurs from rhyming words and the repetition of the "S" sound. Children's folklore has alliteration-based rapid speaking and non-speaking challenges. A bunch of mulberries, a bunch of radishes under a mulberry. Is the mulberry pushing the radish, is the radish pushing the mulberry? Assonance. Assonance is one of the phonetic methods used to give intonation integrity, melodiousness and emotional-expressiveness to artistic speech. In the literature, it is stated that assonance is a melodiousness formed by the repetition of close vowels.

When it comes to the phonetics of a work of art, the time and place of its writing, the language characteristics of that time and place, the number and variants of sounds, phonetic laws, sound pairs and transformational characteristics, transcription, which language it is taken from or whether it is a sound of its own layer, accent It refers to features such as places of descent, position of the syllable, aspects of tone. Phonographic stylistics is musicality, sonority, functional-expressive, accumulative, appellative features of phonetic units performing a euphonic function formed by means of phonetic units of a certain artistic or poetic work, poetic arts are manifested through sound, accent and syllable. learns the role of rhyme and the system of sounds that create it. In the phonetic analysis of the work of art, not its functional-aesthetic value, but the physical-physiological, articulatory characteristics of the sounds in the work are revealed.

It is known that linguistics and literary studies are inextricably linked. They are considered to be a field that provides material to each other. Lingvopoetics is a shortened form of linguistic poetics, which studies the artistic-aesthetic functions of linguistic units (phonetic, lexical, morphological) used in a work of art, and the connotative function of language.

Phonetic means - speech sounds, accent, tone, tone, sound timbre. Graphic tools - letters, punctuation marks, their colorful writing. Phonographic stylistics is a component of graphic stylistics that studies the unique stylistic possibilities of written speech as a whole. Graphic stylistics faces two main tasks: a) reflection of phonetic effective means of oral speech in written speech; b) To study the pictorial-emotional tools (emphasis, exaggeration, drawing attention to the significance of the event, etc.) in written speech. The first of these tasks is studied in phonographic stylistics. Since the most important features of the language of a work of art are imagery and emotionality, these features are revealed by speech tools. In the process of analyzing the literary text, special attention should be paid to the aesthetic properties of phonetic units. In the poetic text, the aesthetic possibilities of speech sounds are perceived quickly and easily. Because the poem has its own attractive tone. This melodiousness is achieved through the methodical use of sounds. Poetry mainly uses phonetic methods such as alliteration (repetition of consonants), assonance (repeat of vowels), gemination (folding of consonants). In prose, expressiveness is provided by phonetic methods such as lengthening vowels, folding consonants, repeating sounds, mispronouncing words, raising or lowering the sound. The possibility of "exactly" representation of the laws related to the stylistic use of sounds in writing is limited. However, consistency of pronunciation and narration can be achieved by phonographic means.

MAKSVELL TENGLAMASIDAN LAME KOEFFITSENTINI ANIQLASH
MASALASI

Xolikov Suyunjon Xamroqul o'g'li

Navoiy davlat pedagogika instituti matematika kafedrası dotsenti

Djaumitova Merverd Asilbek qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti matematika-informatika ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Integro-differensial Maksvell tenglamasi uchun *Lame* ko'effitsiyentini aniqlashda teskari masalalarning qo'yilishi haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Maksvell tenglamasi, *Lame*, ko'effitsiyent, teskari masala, teorema.

Maksvell tenglamalar sistemasini qaraymiz [1], [2]:

$$\begin{cases} \frac{\partial E_2}{\partial t} - \frac{\partial H_1}{\partial x_3} + \sigma E_2 + \int_0^t \varphi_2(\tau) \frac{\partial}{\partial t} E_2(x_3, t - \tau) d\tau + J_2(x_3, t) = 0, \\ \mu \frac{\partial H_1}{\partial t} - \frac{\partial E_2}{\partial x_3} = 0 \end{cases} \quad (1)$$

Qulaylik uchun keying ishlarda $\varphi_2(t)$ funksiyani $\varphi(t)$ deb olamiz. Yangi o'zgaruvchi kiritib $E_2(y, t) = \exp\left\{-\frac{\sigma+\varphi(0)}{2}t\right\}u(y, t)$, $y \equiv x_3$, $z = z(y) = \sqrt{\mu}y$, $v(z, t) = u\left(\frac{z}{\sqrt{\mu}}, t\right)$ ba'zi almashtirishlardan so'ng (1) tenglamalar sistemasidan integro-differensial Maksvell tenglamasini olimiz:

$$\frac{\partial^2 v}{\partial t^2} - \frac{\partial^2 v}{\partial z^2} + q(z)v(z, t) = \int_0^t k(\tau)v(z, t - \tau)d\tau + F_1(z, t) \quad (2)$$

bunda $k(t) = \exp\left\{-\frac{\sigma+\varphi(0)}{2}t\right\}\varphi''(t)$, $\Upsilon(y) = \varphi'(t)_{t=0} - \frac{(\sigma(y)+\varphi(0))^2}{4}$, $F(y, t) = \exp\left\{\frac{\sigma+\varphi(0)}{2}t\right\} \frac{\partial}{\partial t} J_2(y, t)$, $q(z) = \Upsilon\left(\frac{z}{\sqrt{\mu}}\right)$, $F_1(z, t) = F\left(\frac{z}{\sqrt{\mu}}, t\right)$.

Shunday qilib, biz integro - differensial Maksvell tenglamalar sistemasidan (1) ko'rinishdagi bir o'chamli ikkinchi tartibli integro - differensial tenglamani hosil qildik. Endi (2) integro - differensial Maksvell tenglamasi uchun teskari masalalarni qaraymiz.

$D := \{(z, t) | z \in R, t > 0\}$ sohada (2) integro - differensial tenglama uchun quyidagi Koshi masalasini qaraylik [3]:

$$v(z, t)|_{t=0} = \mu(z), \quad v_t(z, t)|_{t=0} = v(z). \quad (3)$$

Teskari masala. (2)- (3) masala yechimi va

$$v(z, t)|_{z=0} = f(t), \quad v_z(z, t)|_{z=0} = g(t) \quad (4)$$

shartlar yordamida $q(z) \in C(R)$ funksiyani topish maslasiga teskari masala deyiladi.

Qo'shimcha berilgan shartlar uchun $f_1(t) \in C^2([z_0, t_0])$, $g(t) \in C^1([z_0, t_0])$ shartlar va quyidagi kelushuvchanlik sharti bajarilsin [4], [5]:

$$\mu(z_0) = f(0), \quad \mu'(z_0) = g(0), \quad v(z_0) = f'(0), \quad v'(z_0) = g'(0). \quad (5)$$

Teorema. Berilgan funksiyalar $\mu(z) \in C^2[z_0 - t_0, z_0 + t_0]$, $k(t) \in C[0, t_0]$, $F_1(z, t) \in C^{0,1}(D(z_0, t_0))$, $v(z) \in C^1[z_0 - t_0, z_0 + t_0]$, $g(t) \in C^1([z_0, t_0])$ $f(t) \in C^2([z_0, t_0])$, sinflardan, $|\mu(z)| \geq \alpha > 0$, $z \in [z_0 - t_0, z_0 + t_0]$ shart va kelushuvchanlik sharti (5) bajarilsin. U holda yetarlicha kichik $h > 0$ soni uchun (2) – (4) teskari masalaning $[z_0 - h, z_0 + h]$ kesmadagi $C[z_0 - h, z_0 + h]$ sinfga tegishli $q(z)$ yechimi mavjud va yagona bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Дурдиев Д.К. Обратные задачи для сред с последствием. - Ташкент: "Turon-Iqbol", 2014. с. 240
2. Романов В. Г. Обратные задачи математической физики. М.: Наука. 1984. с. 264.
3. Кабанихин С. И. Обратные и некорректные задачи. Новосибирск, 2009. с. 457.
4. Durdiev D. K. Some multidimensional inverse problems of memory determination in hyperbolic equations// Zh. Mat. Fiz. Anal. Geom., 2007, Volume 3, Number 4, pp. 411-423.
5. Durdiev D.K. Global solvability of an inverse problem for an integro-differential equation of electrodynamics// Diff. Equ., Volume 44, No. 7, 2008, pp. 893-899

**BO‘LAJAK SHIFOKORLARDA REFLEKSIV MALAKALARNI
SHAKLLANTIRISH**

Toshmatova Moxizatxon Inomidin qizi
Andijon davlat tibbiyot instituti assistenti

Annotasiya: *Ushbu maqolada shifokorlar malakasi, ularda refleksiv malakalarni shakllantirish to‘g‘risida turli xil tavsiyalar va tajribalar to‘g‘risida so‘z yuritildi.*

Kalit so‘zlar: *Shifokorlar, ko‘nikma, refleksiv malakalarni shakllantirish, tajribalar va tavsiyalar.*

Bo‘lajak shifokorlarda refleksiv malakalarni shakllantirish uchun quyidagi tavsiyalarni ko‘rsatish mumkin:

- **Amaliy mashqlar:** Shifokorlar o‘zlarining refleksiv malakalarini rivojlantirish uchun amaliy mashqlar va tajribalar bilan ta‘minlash kerak. Masalan, aylanma, suqish, vaqtincha qo‘yilgan tizimlar orqali shifokorlarga o‘zlarini qanday muammoni hal qilishlari kerakligini o‘rganishlari mumkin.

- **Tahlil va baholash:** Shifokorlar o‘zlarining amaliyotlarini tahlil qilish va baholash yordamida refleksiv malakalarini rivojlantirishlari mumkin. Masalan, muayyan bir operatsiyani bajarishdan so‘ng shifokorni o‘z faoliyatini baholash va yangi yondashuvlar berish yordamida uning malakalarini rivojlantirish mumkin.

- **O‘z-o‘zini baholash:** Shifokorlarga o‘z-o‘zini baholash uchun imkoniyat berish juda muhimdir. Ular o‘zlarining amaliyotlarini o‘zlarini tahlil qilish orqali tekshirib chiqishlari, xatolarini aniqlashlari va ularni to‘g‘ri qilish uchun qadam harakat qilishlari lozim.

- **Yondashuv va dasturlar:** Shifokorlarga refleksiv malakalarini rivojlantirishda yondashuv va dasturlardan foydalanish muhimdir. O‘quv dasturlar, treninglar va mentorlik jarayonlari shifokorlarga yangi bilim va malakalarni o‘rgatishda yordam beradi.

- **Ma‘lumot almashish:** Shifokorlar o‘zlarining sohalarda yangiliklarni kuzatish, ma‘lumot almashish va yangi texnologiyalardan foydalanish orqali refleksiv malakalarini rivojlantirishlari mumkin. Ular o‘zlarining bilim darajasini oshirish uchun doimiy ravishda yangiliklarni kuzatib borishlari kerak. Bo‘lajak shifokorlarda refleksiv malakalarni shakllantirish uchun amaliy mashqlar, tahlil va baholash, o‘z-o‘zini baholash, yondashuv va dasturlar, va ma‘lumot almashish kabi usullardan foydalanish tavsiya etiladi. Bu usullar shifokorlarning o‘zlarini rivojlantirish va yangi bilim va malakalarni o‘rgatishda yordam beradi. Bo‘lajak shifokorlarda refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun quyidagi kompetensiyalar zarur:

Tanqidiy fikrlash: bo‘lajak shifokorlar o‘z harakatlari, qarorlari va e‘tiqodlarini tanqidiy tahlil qilish va mulohaza yurita olishlari kerak. Bu taxminlarni so‘roq qilish,

muqobil istiqbollarni ko'rib chiqish va ularning harakatlarining oqibatlarini baholashni o'z ichiga oladi.

O'z-o'zini anglash: O'z-o'zini anglashni rivojlantirish bo'lajak shifokorlar uchun o'zlarining kuchli tomonlari, zaif tomonlari, qadriyatlarini va tarafkashliklarini tushinishlari uchun juda muhimdir. Bu o'z-o'zini aks ettirish ularga takomillashtirish sohasini aniqlashga yordam beradi va ularning kasbiy rivojlanishini oshiradi.

Muloqot ko'nikmalari: Samarali muloqot bo'lajak shifokorlarda refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirishning kalitidir. Ular o'z fikrlari va his-tuyg'ularini aniq ifoda eta olishlari, boshqalarni faol tinglashlari va bemorlar, hamkasblar va boshqa sog'liqni saqlash xodimlari bilan mazmunli muloqot qilishlari kerak.

Axloqiy fikrlash: Bo'lajak shifokorlar sog'liqni saqlash sohasidagi murakkab axloqiy dilemmalarni hal qilish uchun kuchli axloqiy fikrlash ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Ular o'z qarorlarining axloqiy oqibatlarini ko'rib chiqishlari, professional standartlarni qo'llab-quvvatlashlari va bemorlarning manfaatlarini ko'zlab harakat qilishlari kerak.

Madaniy kompetensiya: Madaniy kompetensiya bo'lajak shifokorlar uchun turli xil bemorlar populyatsiyalariga sifatli yordam ko'rsatish uchun zarurdir. Ular madaniy farqlarni tushunish va hurmat qilishlari, turli kelib chiqishi bo'lgan bemorlar bilan samarali muloqot qilishlari va individual bemorlarning ehtiyojlarini qondirish uchun o'z yondashuvlarini moslashtirishlari kerak.

Hayot davomida ta'lim: Bo'lajak shifokorlar umrbod ta'lim olish va kasbiy rivojlanish majburiyatiga ega bo'lishlari kerak. Ular tibbiyot sohasidagi so'nggi yutuqlardan xabardor bo'lishlari, klinik ko'nikmalarini doimiy ravishda oshirishlari va doimiy ta'lim va o'qitish imkoniyatlarini izlashlari kerak. Ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish orqali bo'lajak shifokorlar o'zlarining amaliyotlari haqida fikr yuritish, tajribalarini o'rganish va klinik ko'nikmalarini va bemorlarga yordam berishni doimiy ravishda yaxshilash qobiliyatini oshirishlari mumkin. Refleksiv ko'nikmalar kasbiy o'sishni, axloqiy amaliyotni va sifatli tibbiy xizmat ko'rsatishni rag'batlantirish uchun zarurdir.

Bo'lajak shifokorlarda aks ettirish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha malakali tajriba tanqidiy fikrlash, o'z-o'zini tahlil qilish va kasbiy o'sishni rivojlantirishga qaratilgan turli usullar va yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Bu maqsadda foydalanish mumkin bo'lgan asosiy amaliyotlardan ba'zilari:

1. **Reflektiv jurnallar:** Tibbiyot talabalari o'zlarining klinik kuzatuvlari, bemorlarning holatlari, axloqiy dilemmalar va shaxsiy kasbiy rivojlanishi haqida aks ettiradigan aks ettiruvchi jurnallar yozishlari mumkin.
2. **Guruh muhokamalari:** Talabalar va professor-o'qituvchilarni turli klinik ssenariylar yoki axloqiy masalalar bo'yicha guruh muhokamalarini tashkil etish tanqidiy fikrlash va o'z-o'zini aks ettirishni rivojlantirishga yordam beradi.

3. Vaziyatni o'rganish usuli: Talabalar bemorlarning anonim tarixi sifatida taqdim etilgan klinik holatlarni tahlil qilishlari tavsiya etiladi, bu ularga tahlil qilish, hamdardlik va ongli qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

4. Nazorat va murabbiylik: Tajribali klinisyenlar o'quvchilarga qiyin vaziyatlarda harakat qilish, o'z amaliyotlari haqida fikr yuritish va kasbiy mahoratini oshirishda yordam berish uchun murabbiy sifatida xizmat qilishi va nazorat mashg'ulotlarini o'tkazishi mumkin.

5. Fikr-mulohaza: O'qituvchilar, hamkasblar va bemorlarning muntazam fikr-mulohazalari bo'lajak shifokorlarda reflektiv ko'nikmalarni shakllantirishda, ularning kuchli va zaif tomonlarini tan olishda va kasbiy o'sishi ustida ishlashda muhim rol o'ynaydi. Bo'lajak shifokorlarda refleks ko'nikmalarini samarali rivojlantirish nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar va shaxsiy rivojlanishni birlashtirgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda ta'lim muassasalari, tajribali pedagoglar va kasb-hunar hamjamiyatining ko'magi muhim o'rin tutadi.

Bo'lajak shifokorlarda refleks ko'nikmalarini shakllantirish ularning kasbiy tayyorgarligining muhim yo'nalishi hisoblanadi. Refleksiyani o'rganish va amaliyoti o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, o'z-o'zini anglash, empatiya va klinik vaziyatlarda ongli qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Quyida bo'lajak shifokorlarda aks ettirish ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha ba'zi asosiy xulosalar keltirilgan:

Mulohaza kasbiy o'sishni rag'batlantiradi: faol aks ettirish treningi talabalarga o'zlarining kuchli va zaif tomonlarini tan olishga yordam beradi va o'z amaliyoti va kasbiy rivojlanishini yaxshilash uchun strategiyalarni ishlab chiqadi. Mulohaza sog'liqni saqlash sifatini yaxshilaydi: refleksli ko'nikmalarga ega bo'lgan shifokorlar o'zgaruvchan klinik vaziyatlarga yaxshiroq moslasha oladilar, ongli qarorlar qabul qiladilar va bemorlarga samaraliroq yordam ko'rsatadilar. Refleksiyani rivojlantirishning turli usullari: Bo'lajak shifokorlarda refleks ko'nikmalarini samarali rivojlantirish uchun turli xil usullarni qo'llash kerak, masalan, reflektiv kundaliklar, guruh muhokamasi, tasodifiy bemor usuli, nazorat va fikr-mulohazalar. Qo'llab-quvvatlash va murabbiylikka bo'lgan ehtiyoj: Tajribali o'qituvchilar, murabbiylar va professional hamjamiyatning yordami bo'lajak shifokorlarda o'quvchilarga xatolarini tan olishga, tajribadan o'rganishga va doimiy takomillashtirishga intilishlariga yordam beradigan refleks ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Shunday qilib, bo'lajak shifokorlarda refleks ko'nikmalarini shakllantirish ularning kasbiy tayyorgarligining asosiy elementi bo'lib, tibbiyot sohasida muvaffaqiyatli amaliyot uchun zarur bo'lgan vakolatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "O'zME", Birinchi jild. Toshkent. 2000.

2. Рефлѣксия или рефлексія – как правильно?. Дата обращения: 18 июня 2021. Архивировано 24 июня 2021 года.

3. Рефлексия / Белоусов М. А. // Большая российская энциклопедия : [в 35 т.] / гл. ред. Ю. С. Осипов. — М. : Большая российская энциклопедия, 2004—2017.

ASTRONOMIYA FANI KELIB CHIQUISH TARIXI VA HOZIRDA UNING
O'QITILISHI

Yorlaqabova Hilola O'ktam qizi

Jizzax shahar Kasb-hunar maktabi Fizika-astronomiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada koinotni o'rganuvchi fan astronomiya fani haqida uning kelib chiqishi va hozirda o'qitilishi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Koinot, obyekt, astron, nomos, yulduz, osmon, geosentrik, Pifagor, astronomic hodisa.*

Koinotning bizga eng yaqin va uzoq obyektlarini, sistemalarining harakatlari va fizik tabiatlarini o'rganadigan fan astronomiya deb ataladi. Astronomiya yunoncha «astron» – yulduz, «nomos» – qonun degan so'zlardan tashkil topgan bo'lib, osmon jismlari, ularning kelib chiqishi va tuzilishi, harakatlari, fizik tabiatlari va evolutsiyalarini o'rganadigan fandır. Astronomiya rivojining qisqacha tarixi. Astronomiya ham boshqa barcha fanlar singari jamiyatning amaliy ehtiyojlari asosida vujudga kelgan. Astronomiyaning kurtaklari Bobil, Misr, Markaziy Osiyo, Xitoy, Hindiston kabi mamlakatlarda bundan bir necha ming yil avval paydo bo'lgan. Qadimda yunon astronomlari kuzatilgan astronomik hodisalarning kelib chiqish sabablarini tushuntirishga harakat qilganlar. Xususan, Pifagor Yerning sharsimon shaklda ekanligi haqida fikr bildirgan, Aristotel esa Olamning markazida harakatsiz Yer joylashgan degan geosentrik sistemaga asos solgan. IX–XV asrlarda Yaqin va O'rta Sharq hamda Markaziy Osiyo mamlakatlarida yirik astronomik rasadxonalar qurildi. Ularda Al-Battoniy, Al-Xorazmiy, Al-Farg'oniy, Abu Mahmud Xo'jandiy, Abu al-Vafo Buzjoniy, Abdurahmon as-So'fiy va Ibn Yunus kabi mashhur ajdodlarimiz faoliyat ko'rsatdilar.

Astronomiya ham barcha boshqa fanlar singari jamiyatning amaliy ehtiyojlari asosida vujudga kelgan.

Hozirgi vaqtda ham astronomiyadan aniq vaqtni va geografik koordinatalarni aniqlashda (dengizda suzishda, aviatsiyada, kosmonavtikada, geodeziyada, kartografiyada) foydalaniladi. Astronomiya kosmik fazoni o'rganishda va uni zabt etishda, kosmonavtikani rivojlantirishda va bizning planetamizni kosmosdan turib o'rganishda yordam beradi. Ammo uning vazifalari shu masalalarni yechish bilangina chegaralanmaydi. Bizning Yer koinotning bir qismi hisoblanadi. Oy va Quyosh Yerdan okean hamda dengiz suvining ko'tarilishi va pasayishini yuzaga keltiradi. Quyosh nurlanishi va bu nurlanishning o'zgarishi Yer atmosferasidagi jarayonlarga va organizmlarning hayot faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, astronomiya turli kosmik jismlarning Yerga ta'sir etish mexanizmini ham o'rganadi.

Astronomiya -bu koinot bilan bog'liq hamma narsani o'rganish va ko'rish uchun mas'ul bo'lgan juda qiziqarli fan sohasi.

Astronomiya fazoda joylashgan har qanday turdagi samoviy jismlarni o'rganish, bilish, tadqiq qilish, kuzatish va tahlil qilish uchun mas'ul bo'lgan fan bo'lib, u orqali Yer sayyorasini tashkil etuvchi kosmosda ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Astronomiyaning o'zi bizga yulduz hayotidan tortib galaktikaning o'ziga xos xususiyatlarigacha bo'lgan hamma narsani bilish imkonini beruvchi fan sifatida katta yutuqlarni taklif etadi.

Zamonaviy astronomiyaning paydo bo'lishi Ptolemey dunyosining geosentrik tizimini rad etish (II asr) va uni Nikolay Kopernikning geliotsentrik tizimiga almashtirish (16-asr o'rtalari), osmon jismlarini o'rganishning boshlanishi bilan bog'liq. teleskop (Galiley, 17-asr boshi) va universal tortishish qonunining ochilishi (Isaak Nyuton, 17-asr oxiri). XVIII-XIX asrlar astronomiya uchun Quyosh tizimi, Galaktikamiz va yulduzlarning fizik tabiati, Quyosh, sayyoralar va boshqa kosmik jismlar haqidagi ma'lumotlar va bilimlarni to'plash davri bo'ldi. Katta teleskoplarning paydo bo'lishi va tizimli kuzatishlarning amalga oshirilishi Quyoshning ko'p milliardlab yulduzlar - galaktikalardan tashkil topgan disk shaklidagi ulkan tizimning bir qismi ekanligini aniqlashga olib keldi. 20-asr boshlarida astronomlar bu tizim millionlab o'xshash galaktikalardan biri ekanligini aniqladilar. Boshqa galaktikalarning kashf etilishi ekstragalaktik astronomiyaning rivojlanishiga turtki bo'ldi. Galaktikalar spektrlarini o'rganish 1929 yilda Edvin Xabblga "galaktikalar retsessiyasi" hodisasini ochishga imkon berdi, bu keyinchalik Olamning umumiy kengayishi asosida tushuntirildi. 20-asrda astronomiya ikkita asosiy sohaga bo'lingan: kuzatuv va nazariy. Kuzatuv astronomiyasi asosiy e'tiborni osmon jismlarini kuzatishga qaratadi, keyinchalik ular fizikaning asosiy qonunlari yordamida tahlil qilinadi. Nazariy astronomiya astronomik ob'ektlar va hodisalarni tavsiflash uchun modellarni (analitik yoki kompyuter) ishlab chiqishga qaratilgan. Bu ikki tarmoq bir-birini to'ldiradi: nazariy astronomiya kuzatishlar natijalariga tushuntirishlar izlaydi, kuzatuv astronomiyasi esa nazariy xulosalar va farazlarni tasdiqlash uchun ishlatiladi. 20-asrdagi ilmiy-texnikaviy inqilob umumiy astronomiya va ayniqsa astrofizikaning rivojlanishiga juda katta ta'sir ko'rsatdi. Yuqori aniqlikdagi optik va radioteleskoplarning yaratilishi, atmosferadan tashqari astronomik kuzatishlar uchun raketalar va sun'iy Yer yo'ldoshlarining qo'llanilishi kosmik jismlarning yangi turlari: radiogalaktikalar, kvazarlar, pulsarlar, rentgen nurlari manbalari va boshqalarni ochishga olib keldi. Yulduzlar evolyutsiyasi nazariyasining asoslari va quyosh kosmogoniyasi tizimlari. 20-asr astrofizikasining yutug'i relativistik kosmologiya - butun koinot evolyutsiyasi nazariyasi edi. 2009 yil Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan Xalqaro astronomiya yili (IYA2009) deb e'lon qilindi. Asosiy e'tibor astronomiyaga jamoatchilik qiziqishi va tushunchasini oshirishga qaratilgan. Bu noprofessionallar hali

ham faol rol o'ynashi mumkin bo'lgan kam sonli fanlardan biridir. Havaskor astronomiya bir qator muhim astronomik kashfiyotlarga hissa qo'shdi.

Bizning Yer koinotning bir qismi hisoblanadi. Oy va Quyosh Yerda okean hamda dengiz suvining ko'tarilishi va pasayishini yuzaga keltiradi. Quyosh nurlanishi va bu nurlanishning o'zgarishi Yer atmosferasidagi jarayonlarga va organizmlarning hayot faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, astronomiya turli kosmik jismlarning Yerga ta'sir etish mexanizmini ham o'rganadi.

Ilm-fan taraqqiy etgan davrimiz olimlarining taxminlariga ko'ra: Kashf etilmagan ko'plab kashfiyotlar mikroolamda va kosmosda "yashiringan". Demak, yosh avlodlarimizni kelajakda butun dunyo tan oladigan kashfiyotchi bo'lishlari uchun hozirdanoq astronomiya va boshqa muhim fanlarga qiziqtirishimiz, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishimiz zarur. Astronomiya fanini o'qitishda faqatgina darslik kitob bilan cheklanib qolmasdan, jahonda eng ko'p foydalanilayotgan astronomiyaga oid tekin mobil ilovalardan ham unumli foydalanishimiz zarur. Maktablarda astronomiya fanini o'qitishda faqatgina nazariy bilimlar bilan cheklanib qolinmoqda. Buning 2 ta asosiy sababi: maktablarda teleskoplarning mavjud emasligi va astronomik kuzatishlar kechqurungi qorong'ulikda olib borilishi, o'quvchilarni kechqurungi vaqtda maktabda olib qolish mumkin emasligidir. Virtual texnologiyalar bu muammo uchun muqobil yechim bo'la oladi. Hozirgi davrda har bir uyda sensor ekranli smartfon aloqa qurilmalari mavjud. Bunday qurilmalarda ta'limiy turli virtual simulyatorlar, panoramali va 3D tasvirlarni ko'rish mumkin. Android operatsion tizimi uchun mobil ilovalar elektron do'koni hisoblangan play marketda mavjud bo'lgan astronomiyaga oid eng yaxshi tekin ilovalarni tahlil qilib chiqdik. Quyidagi Astronomiyaga oid mobil ilovalar izohlari bilan keltirilgan. O'rta ta'lim muassasalari va o'rta maxsus kasb-hunar muassasalarining o'quvchilari uchun darslik: M. Mamadazimov, Astronomiya 11-sinf darslik, Davr nashriyoti, Toshkent-2018 kitobidagi mavzularni mukammalroq o'zlashtirish uchun, bu darslik + ilovalar birgalikda parallel holda foydalanish tafsifiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Nurmatov, Sh. (2020). Astronomiya kursining astrofizika bo'limiga doir masalalar yechish metodikasi. "O'zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar" mavzusidagi respublika 16-ko'p tarmoqli ilmiy masofaviy onlayn konferensiya materiallari

2.Кувшинова И.Б., Кувшинова Е.Е., Никольская И.Ю. Зарубежные астрономические базы данных. Обзор и сравнительный анализ. Информационное обеспечение науки: новые технологии. 2013. 230-243 сс

3. А. М. Tillaboyev. Astronomiya kursini o'qitishda zamonaviy ilmiy-tadqiqot natijalaridan foydalanishning metodik tizimi. Ares. Vol 2 (5) 2021. 907-913 pp

4. Djorayev M., Sattarova B., “Fizika va astronomiya o‘qitish nazariyasi va metodikasi”, O‘quv qo‘llanma, Toshkent: “Fan texnologiya” nashriyoti 2015 y.
5. Mamadazimov M., Tillaboyev A va boshqalar. “Astronomiya kursi (Umumiy astronomiya)dan laboratoriya ishlari” T., TDPU 2015 y.
6. A. M. Tillaboyev. Astronomiya fanining ilmiy-tadqiqot yutuqlarini ta’lim tizimiga qo‘llashning nazariy asoslari. Ares. Vol 2 (2) 2021. 462-466 pp

**INTERNET TARMOG'IDA BUZG'UNCHI G'OYALARNI TARQALISHI VA
ULARGA QARSHI KURASH MEDIA MADANIYATNING O'RNI VA AHAMIYATI****Abdiyeva Dilshoda***O'zMu Ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi magistranti.*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada internet tarmog'i haqida hamda uning buzg'unchi g'oyalari va ularni tarqalishiga qarshi kurashda haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Axborot, ijtimoiy tarmoq, muloqot, media, auditoriya, OAV, internet, globallashuv.*

Axborot bu - insonni, uning harakatlarini, jamoat tashkilotlari faoliyatini, davlat hokimiyati organlarini, texnik tizimlarni boshqarish vositasidir. Axborot muloqoti shaxsni tarbiyalash, ta'lim berish va shakllantirishning asosini hosil qiladi. Axborot insonga ijtimoiy va texnik me'yorlarning mazmunini yetkazish, uni ushbu me'yorlarga amal qilmaslikning bo'lg'usi salbiy oqibatlari haqida ogohlantirishning yagona vositasi hisoblanadi. jahonda sodir bo'layotgan dolzarb mavzular, hodisalar, voqealarni eng birinchi OAV orqali kuzatamiz. Bu borada auditoriyaga tezkorlik, xolislik, aniqlik kabi tamoyillar birlamchi ahamiyatga ega. Hozirgi kunda axborot olish va axborot tarqatish maydoni sifatida internetning hayotimizning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Global tarmoq, globallashuv axborot va ommaviy axborot vositalari tushunchasini ham tubdan o'zgartirib yubordi.

Internet tarmog'i kun sayin har bir tashkilot, ijtimoiy muassasa, o'quv yurtlari va xonadonimizga kirib kelmoqda. Respublikamizda internetdan foydalanuvchilar soni ortib bormoqda. Ko'pchilik yoshlar hayotiy tasavvurga yetarlicha ega bo'lmasa-da, lekin axborot vositasiga aylanib qolmoqda. Bu shunday taajjubsiz holatki, sababi yoshlar o'zlariga referat yoki kurs ishi izlab, musiqa eshitish, o'ziga yoqqan kitobni sotib olish yoki forum mavzularini jonli mushohadalarida ishtirok etish orqali internetga kirib bormoqdalar. Internet ta'lim olish, dam olish yoki do'stlar bilan muloqot qildishning ajoyib vositasi bo'lishi mumkin. Ammo hayotga real ko'z bilan qaraydigan bo'lsak, tarmoq o'z o'rnida xavfdan ham xoli emas albatta: uning ham o'ziga xos bezoriligi, jinoiy olami, zarari va nomaqbullik tomonlari mavjuddir. Virtual muloqot insonlarga, bolalarga zarar keltiruvchi manba bo'lib qolishi ham hech gap emas aslida. Oxirgi vaqtlarda Internetda ko'pgina tajovuzkor va ijtimoiy xavfli materiallar paydo bo'lib qolmoqda.

Internet tarmog'idagi ijobiylik insonning fan, soha va faoliyatiga bog'liq muhim aniq dalillarga ega bo'lishida har tomonlama qulayligi va tegishli vaqt miqdorining tejalishiga olib kelishi hammaga ayon, lekin qiziquvchanlik sababli Internet axborotlaridagi ortiqcha ma'lumotlarga haddan ziyod berilib ketishlaridir. Izlanuvchanlik, fikriy rivojlanish, mushoxada, tahlil qilish qobiliyati hamda xotiraning

o'tkirlilik darajasini susaytirishga sabab bo'lmoqda. Ma'lumki, Internet vositasidan foydalanish hech kimga majburiy bo'lmagan va insonning o'z tafakkuridan kelib chiqqan qonun-qoidalar asosida bo'lishi kerakligi hamda undagi me'yor talablari, ya'ni Internet tarmog'idan axborotlarni to'g'ri tanlash har bir jihatdan o'rinlidir. Bundan ko'rinib turibdiki, ushbu tarmoq vositasining o'z ichiga qamrab olgan axborotlar miqyosi shu qadar keng va ko'p ekanligi gohida o'zimizga kerakli bo'lgan ma'lumotlarni ajratib olishimizda ham bir muncha qiyinchilik tug'dirmoqda.

Ma'lumki, internet-axborot va hujjatlarning o'zaro almashinishini ta'minlaydigan kompyuter tarmoqlarini birlashtirgan xalqaro tizimdir.

Internet keng imkoniyatlar eshigini ochdi. Uydan ko'chaga chiqmay turib global tarmoq orqali dunyo kutubxonalarini bo'ylab sayr qilib, kurrai zaminning narigi chekkasida joylashgan oliy ta'lim muassasasining masofaviy (virtual) talabasi bo'lish, hatto elektron xizmatlarni (matnlarni tarjima qilish, video va audiomahsulotlarni tayyorlab berish, kitob va risolalarni sahifalash va hokazo) shartnoma orqali bajarish, pul ishlab topish mumkin. Xullas, internetning ijobiy jihatlari bisyor.

Ijtimoiy tarmoqlar yoki messenjerlarning qulayligi-chi? Onlayn konferensiyalar o'tkazish, onlayn malaka oshirish, yaqinlar va tanish-bilishlar bilan tez, arzon video yoki audiomuloqot qilish.

Mana shu jihatlari bilan internet keyingi paytlarda jozibadorlikda televideniye, radio va boshqa axborot vositalarini ortda qoldirmoqda.

Lekin internet ko'plab foydali jihatlari bilan birga salbiy oqibatlarini ham namoyon qilmoqda. Aholida ayniqsa yoshlarda axborot iste'moli madaniyatining sustligi, turli xabarlar oqimidan kerakligini ajratib olishda bilim, malaka va ko'nikmaning yetishmasligi ba'zilarining g'arazli kimsa va oqimlar ta'siriga tushib qolishlariga, internet qaramligi kasalligiga yo'liqishlariga sabab bo'lmoqda. Xitoy Xalq Respublikasida internetga qaramlik kasallik sifatida e'tirof etilib, uni davolovchi maxsus shifoxonalar tashkil etilgani so'zimizning isbotidir.

Global tarmoq natijasida yuzaga kelgan eng katta muammo, bu, albatta, qaramlik, tobelik kasalligidir. Yoshlarning ko'p vaqtini inernetda o'tkazishlari global muammoga aylanib ulgurgan. Bugun internet ayrim yoshlar uchun mashhur yozuvchi Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib" asari qahramoni Hoshimjon topib olgan sehrli qalpoqchadir.

Umuman, internetga qaramlikning eng og'ir jihati real olamni, insoniylik burchi va vazifalarini unutishdir. Inson haqiqiy hayotda yashashi, halol mehnat qilishi, ilm olishi, zimmasidagi vazifalarini sidqidildan bajarishi, elu yurtiga fidoyilik bilan xizmat qilishi, atrofdagilarga foyda keltirishi zarur.

Internet tarmog'ida: Yahoo, Google, Ref.uz singari yana boshqa nomlar bilan ataluvchi qidiruv tizimlari mavjuddir. Yuqoridagi qidiruv dasturlari haqida batafsil va umumiy ta'rif berishda ularni biror bir tizim orqali masalan, Google tizimini tushuntirish albatta maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu kompaniya Internetdagi yetakchi

qidiruv tizimi hisoblanadi, dunyo bo'ylab tarmoq foydalanuvchilarning o'ntadan yettitasi xoxlagan ma'lumotlarni topish ilinjida aynan mana shu saytga murojat qilishadi. Tizim har kuni deyarli 50 millionga yaqin so'rovlarni qabul qiladi, sakkiz milliardlab veb-sahifalarni indeksatsiya qiladi. U 101 tildagi axborotni ham izlab topishi mumkin. Keyingi yillarda butun dunyo internet foydalanuvchilari orasida keng ommalashib borayotgan Google tizimi 1998 – yil sentyabrda ishga tushgan. Hozirda bu kompaniyaning qidiruv tizimlaridan tashqari yana bir qator foydali va qulay xizmatlari mavjud va ular soni juda ortib bormoqda. Darhaqiqat, hozirda nafaqat Internet tarmog'i vujudga kelganligi, bundan tashqari shu kabi jahonaro rivojlanib kelayotgan turli – tuman axborot texnologiyalar yosh avlodga ijobiy ta'sir kuchini o'tkazayotganligini bir tomondan quvonarli bo'lsa – da, ammo ikkinchi tomondan ularni turli salbiy saboqlardan asrash maqsadida tarbiyaviy muhitni kuchaytirishga undaydi. Bugungi kunda xarbiy hizmatchilar radio–televidenie, matbuot Internet kabi vositalar orqali rang barang axborot va ma'lumotlarni olmoqda.

Bugungi dunyo yoshlari-son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, chunki ular 2 milliard kishini tashkil etmoqda. Bugun internet madaniyati, virtual madaniyat, axborot madaniyati, ma'lumotlardan to'g'ri foydalanish madaniyati kabi tushunchalar hayotimizdan o'rin egalladi. Yoshlarda internet olamida o'z o'rnini to'g'ri belgilash va foydalanuvchilar bilan to'g'ri muomala qilish, virtual olamdagi axborotlarni to'g'ri tahlil qilish malakasini shakllantirish davr talabidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Y.Mamatova, S.Sulaymanova. O'zbekiston mediata'lim taraqqiyot yo'lida. O'quv qo'llanma. Extremum-press, 2015-94.b
2. Nozima Muratova, Nargis Qosimova, Gulnoza Alimova, A'zam Dadaxonov, Azizaxon Plyosxonova, Sitara Xolmatova, Nigina Hakimova: Jurnalistika "Onlayn jurnalistika va mediada yangi trendlar" –T.: O'zbekiston, 2019. 135-b.
3. А.В. Федоров. Медиаобразования и медиаграмотность. Учебное пособие. М. 2018 г.
4. Медиа ва ахборот саводхонлигини шакллантиришнинг педагогик жихатлари. Ўқув-амалий қўлланма. - Extremum-press, 2017-142.б
5. Yahyo, Muhammad Amin. Internetdagi tahdidlardan himoya.Yordamchi o'quv qo'llanma. Movarounnaхr, 2016. –672 b

**YOSHLAR MA'NAVIYATI VA VATANPARVARLIGINI YUKSALTIRISHNING
ZAMONAVIY USULLARI.**

Xurramov Turg'un

O'zMu Ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi magistranti.

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yurtimizdagi yoshlar ma'naviyati va ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash hamda, uni yuksaltirish haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Yoshlar, taraqqiyot, vatanparvarlik, jamiyat, tarbiya, vatan, muammo, zamonaviy yondashuv.*

Yangi O'zbekistonning yosh avlodini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash muammosi mamlakatimiz taraqqiyoti yo'lidagi dolzarb masalalardan biridir. Bugungi kunda nafaqat geografik, geosiyosiy jihatdan, balki jamiyatimiz hayotining barcha jabhalarida sodir bo'layotgan global o'zgarishlar munosabati bilan bu muammo alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shunday qilib, keling, muammoni savollar bilan aniqlashga harakat qilaylik: Zamonaviy vatanparvarlik tarbiyasining maqsadlari nimadan iborat? Vatanparvarlik tarbiyasi doirasida qanday mavzular yoritilgan? Vatanparvarlik tarbiyasi darslari qanchalik tez-tez tashkil etiladi? O'zbekistondagi zamonaviy geosiyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, millatlararo vaziyat yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash muammosini o'zgartirdi. Bunday holatning asosiy sababi, afsuski, yoshlarni mamlakatning umumiy farovonligi g'oyasi yoki shaxsiy o'sish mazmuni bilan emas, balki o'ziga jalb etadigan jamoaviy dam olish shakllarining yuqori faolligidir. qulaylik, "demokratizm", so'z va harakat erkinligi.

Ushbu muammoning dolzarbligi jamiyatning yoshlarni vatanparvarlik tarbiyasiga bo'lgan ehtiyoji bilan bog'liq bo'lib, bu bir necha sabablarga ko'ra alohida ahamiyatga ega:

- yosh avlodning xabardorlik darajasi (ko'pincha salbiy) ortib bormoqda;
- qo'shimcha ravishda katta daromad keltiradigan ijtimoiy tarmoqlardagi kontent uchun har qanday shov-shuv, hazil va layk to'plash maqsadida "demokratlashtirish" jarayonlari va "bepul" harakatlar namoyon bo'lishi. Bularning barchasi, o'z navbatida, yosh avlod tomonidan so'z, harakat erkinligi namoyon bo'lishining mohiyatini va natijada vatanparvarlik tuyg'usining o'zini anglashda muayyan qiyinchiliklar tug'diradi;
- zamonaviy yoshlar muayyan vaziyatlardan, maktablardan yoki keksa avlod vakillari tanish bo'lgan vatanparvarlik tarbiyasi harakatidan o'tmagan.

bugungi kunda o'zbek xalqining asrlar davomida shakllangan umuminsoniy ma'naviyatini va milliy qadriyatlarini singdirish yoshlarni vatanparvar, barkamol inson qilib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda yosh avlodni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash madaniyat va san'at sohasining asosiy masalalaridan biri sifatida qaralmoqda. Chunki, madaniyat va san'at jamiyat hayotining muhim ajralmas

qismi bo'lib, u inson ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega. Milliy Vatanparvarlik haqida so'z borganda, bu o'zbek xalqining qoniga singib ketgan imon, insof, mehr-muhabbat, oqibat, shavqat, or-nomus, ona yurtiga, o'z eliga sadoqat ahloqiy ma'naviy qadriyatlar, g'oyalar, qarashlar yig'indisi tushuniladi. Ta'lim muassasalarida ham Vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, tarbiyalash ta'limining asosiy mazmunini tashkil etmoqda. Vatanparvarlik his-tuyg'ularini shakllantirishda O'zbekistonning davlat ramzlari bayroq, gerb, madhiya, o'zbek tili, Konstitutsiya va boshqa shu millatga, shu zaminga xos, mos bo'lgan tuyg'ular, fazilatlar o'tkazilayotgan madaniy-ma'rifiy faoliyatda o'z aksini topmoqda. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi davlat darajasidagi masalalardan bo'lganligi bois, bunday maqsadlarga aniq rejalashtirilgan yo'l xaritalarida belgilangan vazifalardan iborat ishlarni hayotga tatbiq etish orqali amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Vatanparvarlik mavzusida juda ko'p olim-u ulamolarimizning ijod namunalariyu, bu haqdagi fikrlari bizgacha yetib kelgan. Amir Temur, Alisher Navoiy, Muhammad Zaxiriddin Bobur, Mirzo Ulug'bek va boshqa ajdodlarimizning ijod namunalari hozirgi kungacha, ya'ni bizning zamonamizda ham o'ziga xos o'rin egallagan bo'lib, yoshlar tarbiyasida ibrat, namuna sifatida qo'llanib kelinmoqda. Vatan tushunchasini har kim har xil ma'noda, o'zining tushunish darajasida talqin qiladi. Bu - insonning tug'ilgan, kindik qoni to'kilgan joydir, bolalik, yoshlik davri o'tadigan, ta'lim-tarbiya topadigan, safar qilsa, mudom qo'msaydigan joydir. Vatanni sevish, uning ravnaqi yo'lida xizmat qilish, uni yomon ko'zdan, qora kuchlardan himoya qilish, uning sha'nini himoya qilish - bularning barchasi siz-u bizning oldimizda turgan mas'uliyatli vazifalardandir. Vatan tushunchasini, uni sevish, ardoqlash, himoya qilish tuyg'usi nafaqat insonda, balki hayvonot olamida ham kuzatish mumkin. Baliq suvga, hayvon o'zining iniga, hasharot uyasiga intiladi.

Olimlar vatanparvarlik tarbiyasini “barkamol, rivojlangan, oliy ma'lumotli, ijtimoiy faol va milliy ongli, chuqur fuqarolik mas'uliyatiga, sog'lom intellektual, ijodiy va ma'naviy fazilatlarga, qarindosh-urug' va vatanparvarlik tuyg'ulariga, mehnatsevarlik, iqtisodiy zukko, tashabbuskorlik va mehnatsevarlikka ega shaxsni shakllantirish” deb tushunadilar.”

Zamonaviy sharoitda vatanparvarlikning asosiy tamoyillari:

- vatanparvarlikning shaxsiy ahamiyatini jamiyat bilan uyg'unlashtirish;
- milliy qadriyatlarga asoslangan vatanparvarlik tarbiyasini nafaqat kelajakka, balki bugungi kunga ham yo'naltirish;
- milliy o'zlikni anglashni baynalmilalizm, bag'rikenglik bilan birlikda rivojlantirish;
- vatanparvarlikning o'zini ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlar toifasiga kiritishni belgilovchi “Vatan”, “Ona yurt”, “Xalq” kabi asosiy tushunchalarning ahamiyatini anglash. Vatanparvarlik har bir millatning ijtimoiy va ma'naviy qadriyati, shuningdek,

shaxsning ijtimoiy va axloqiy shakllanishining ajralmas qismi bo'lib, quyidagilarni ko'rib chiqish mumkin:

- kognitiv daraja (axloqiy yoki siyosiy tamoyil);
- hissiy daraja (axloqiy tuyg'u);
- xulq-atvor darajasi (integrativ axloqiy sifat).

Vatanparvarlik tuyg'usini aniqlashda vatanparvarlikning shaxsiy ahamiyati bilan ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan vatanparvarlik o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlash alohida ahamiyatga ega. Vatanga muhabbat oliy ma'naviy-axloqiy tuyg'u sifatida jamiyatning shaxs, ya'ni vatanparvarning o'z ehtiyojlariga bo'lgan ehtiyojlarini belgilaydi.

Yoshlar tarbiyasi masalasi davlatimiz siyosatining hozirgi kunda eng muhim strategik vazifalaridandir. Yoshlar tarbiyasi tarbiyalash va ularning shaxsini har tomonlama kamol toptirish barcha umumta'lim maktablari zimmasiga yuklatilgan. Bu vazifalar o'quvchilarda barcha qobiliyatni o'sishiga, ijodiy intilishni vujudga keltirishga asosiy omil bo'lib hisoblanadi. Ilg'or g'oyalarni davrimizda roy berayotgan o'zgarishlarni, shuningdek, tarixiy mavzularni zamonaviy ruhda tushuntirish o'g'il va qizlarda g'oyaviy e'tiqodni ma'naviy dunyoqarashni tarbiyalash uchun boy manba bo'lib hisoblanadi. Shundagina yosh avlod ruhiga his-hayajonli ta'sir ko'rsatadigan ularda mardlik, jasurlikni, tashabbuskorlikni tarbiyalaydigan mustahkam milliy tarbiya tizimi tarkib topadi. Vatanparvarlik tushunchasi ko'pincha harbiy faoliyatga nisbatan ishlatiladi. Bir jihatdan olib qaralganda, bu to'g'ri. Ammo, biz bu tuyg'uni faqat harbiylarga nisbatan ishlatsak, biz vatanparvarlikning tor ma'noda qo'llagan bo'lamiz. Vatanparvarlikni barcha faoliyat doirasida ko'rish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Prezidentining Milliy g'oya, targ'ibot va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risidagi farmoni // Ta'lim. 2006 yil 26 avgust
2. Kolesnikova E. Yu., Lubskiy A. V. Yoshlar muhitida vatanparvarlik va fuqarolik: sotsiologik tadqiqotlar paradigmatlari // Gumanitar 2018. V. 7. 5-son. 174-183 b.. DOI 10.23683/2227- 8656.2018.5.14
3. Komenskiy Ya.A. Buyuk didaktika // Tanlangan pedagogik asarlar. M.: Uchpedgiz, 1955. 161-376 b..
4. Konstantinova O., Xaritonovich A., Abba P. Biz vatanparvarlarni tarbiyalaymiz // Maktabgacha ta'lim muassasasining o'qituvchi-metodisti. - 2012. 10-son. 11-24 b.
5. Moiseyuk N. E. Pedagogika: darslik. nafaqa. – M.: Granma, 1999. 348 b.

**XALQ HUNARMANDCHILIGINI O'RGATISH ORQALI O'QUVCHILARDA
TEXNOLOGIK BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARNI SHAKLLANTIRISH
MUAMMOLARI**

Muxamedova Xolida Baxtiyorovna

Nizomiy nomidagi

Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Professional ta'lim fakulteti

Texnologik ta'lim metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi.

Annotatsiya: *Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarning texnologiya ta'limi darslarida hamda darsdan tashqari to'garaklarini tashkil qilish jarayonida o'quvchilar ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda xalq hunarmandchiligiga oid bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so'zlar: *Bilim, ko'nikma, ob'ekt, usul, tarbiya kashta, gazlama, hunarmandchilik, naqsh, bezak, palak, zardevor, kirpech, so'zana, choyshab.*

Аннотация: *Для организации передового обучения и творческого развития в средних школах в классе и в трудовых кругах фиксированное время требует знания народных ремесел, навыков и профессионализма.*

Ключевые слова: *Знание, умение, предмет, метод, образование, вышивка, рукоделие, узор, украшение.*

Annotation: *For the organization of advanced training and creative development in secondary schools in the classroom education and labor circles is fixed time requires a knowledge of folk crafts, skills and professionalism.*

Key words: *Knowledge, skill, subject, method, education, embroidery, handicraft, pattern, decoration.*

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida bo'layotgan o'zgarishlar davlatimizning istiqbolini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida jahon ommasi tomonidan e'tirof etilmoqda. Ushbu asosda o'quvchilarni ijodkorlik faoliyatiga tayyorlash ishlarining samarali yo'lga qo'yilishi ta'lim islohotlari muvaffaqiyatini taminlovchi muhim omil vazifasini o'taydi.

Ta'lim islohotlarining hozirgi bosqichida erkin fikrlovchi shaxsni tarbiyalash muammosi alohida dolzarblik kasb etmoqda. [1]

Yuksak mehnat madaniyati- mehnat kishilarining ajralmas sifatidir. Ushbu jarayonni o'quvchilarga texnologiya ta'limi va kasbga yo'naltirish hamda boshqa umumta'lim fanlarini o'qitishda tarbiyalab borish lozim. Mehnat madaniyati tushunchasiga mehnat shart-sharoitlari, go'zalligi, qulayligi, mehnat jarayoni, muomala madaniyati va boshqalar kiradi. O'qitish jarayonida nazariy va amaliy o'quv mashg'ulotlarining xonalari, uning jihozlari va asbob-uskuna (stanoklar) ning bo'yalishi nafis hissiyotlarni uyg'otishi kerak. Chiroyli va qulay asbob-uskuna bilan tayyorlangan

buyumlarning yuqori sifatli bo'lishi, undan foydalanish qulayligi, pishiqligi, mustahkamligi va tayyorlangan buyumning go'zalligi insonlarga estetik zavq berishi qanoatlantirishi kerak. Asbob-uskunalar har doim sozlangan va ishga shay bo'lishi, mashg'ulotlarga o'quvchilar qulay maxsus ish kiyimlarini kiyib kelishlarini kichik maktab yoshidanoq tarbiyalab borish talab etiladi.

Texnologiya ta'limi va kasbga yo'naltirishda o'quv mashg'ulotlarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya tizimida xalq hunarmandchiligi sohalaridan foydalanish uchun eng maqbul mashg'ulotlar turkumi ushbu mashg'ulotlar hisoblanadi. Chunki, xalq hunarmandchiligi sohalarini bajarishda asosiy mashg'ulotlar qo'l mehnati orqali amalga oshiriladi. Turli materiallarni ishlov berishga tayyorlash, materiallarga issiq va sovuq ishlov berish, kesib va bukib ishlash, rejalash, o'lchash, pardozlash, silliqlash, jilvirlash, bo'yash, buyumlarni iste'molga (ko'riklarga) tayyorlash kabi mashg'ulotlarning asosiy qismi xalq hunarmandchiligi sohalarida qo'l bilan bajariladi. Xalq hunarmandchiligi sohalarini o'rganishda mehnat mashg'ulotlari qo'lda va qo'l asboblarda bajariladi. Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida texnologiya ta'limi mashg'ulotlarining samaradorligini oshirish uchun o'quvchilar mehnati xolis baholanishi lozim. Xalq hunarmandchiligi sohalarini o'rganishga asoslangan texnologiya ta'limi mashg'ulotlari an'anaviy mehnat ta'limi mashg'ulotlariga nisbatan taqqoslanganda moddiy, xom ashyo ta'minoti ko'pincha mahalliy materiallardan foydalanishi hisobiga bo'ladi. Bu turkumdagi mashg'ulotlar o'qitilishi jihatidan boshqa umumta'lim fanlariga nisbatan olib qaralganda, o'zining amaliyligi va ishlab chiqarishga mo'ljallanganligi bilan ajralib turadi. [2]

Texnologiya ta'limi va kasbga yo'naltirish fani boshqa o'quv fanlaridan o'zining mujassamlangan fan ekanligi bilan ajralib turadi. Shunday ekan, ushbu ta'limni tashkil etish jarayonida o'quvchilar umumta'lim fanlaridan olgan bilimlarini keng ko'lamda qo'llaydilar. Bundan tashqari, ushbu ta'limning o'zi ham, o'z tizimida bir qancha soha (turli materiallarga ishlov berish, qishloq xo'jaligi, sanoat, pazandachilik, gazlamashunoslik va boshqa) larni biriktiradi. Ushbu sohalarining har biri esa, bir-biriga o'xshamagan turli xil ishlab chiqarish faoliyati sohalaridan hisoblanadi. Yoshlarning mehnat ta'limi va kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etish bilan shug'ullanadigan o'qituvchilar, murabbiylar, rahbarlar va boshqa mutasaddilar ushbu mashg'ulotlarning o'ziga xosligini yaxshi farqlashlari lozim bo'ladi.

Texnologiya ta'limi darslarida o'quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalashimizni samarali yo'llaridan biri kashtachilik sa'natini o'rgatish, sababi o'quvchilar o'z qo'llari bilan nafis buyumlar yaratishga muyassar bo'ladilar.

Texnologiya ta'limi darsi jarayonida o'quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalashni dars jarayonida olib borish ham mumkin, ya'ni xalq hunarmandchiligidan foydalanishni takomillashtirishga bag'ishlangan bir qancha tajriba-sinov mashg'ulotlari o'tkazib ko'rishimiz mumkin, masalan:

Ta'limiy: O'quvchilarga milliy xalq hunarmandchiligidan kashtachilik haqida ma'lumot berish.

Tarbiyaviy: O'quvchilarga xalq hunarmandchiligi turlaridan biri kashtachilikni o'rgatish, takomillashtirish va milliy ruhda tarbiyalash.

Rivojlantiruvchi: Yangi mavzu orqali o'quvchilarning bilimlarini mustahkamlash, rivojlantirish va takomillashtirish.

Dars tipi: o'quvchilar yangi bilimlarni egallaydigan dars

Dars turi: nazariy

Dars metodlari: og'zaki, ko'rgazmali, aqliy hujum, boshqotirma, test.

Fanlararo bog'lanish: tarix, odobnoma, rasm

Moddiy-texnik jihatdan jihozlash va ko'rgazmali qurollar: slaydlar, xalq hunarmandchiligi to'g'risidagi rasmlar, kashta choklaridan namunalar, kashtachilikda ishlatiladigan naqshlardan namunalar, mulina va ipak iplardan namunalar, bezakni gazlamaga ko'chirish usullarini ko'rsatuvchi namunalar, kashtachilikda ishlatiladigan bezak buyum turlaridan namunalar.

Mavzu yuzasidan tavsiya etiladigan adabiyotlar:

1. M.A.Maksumova, N.N.Karimova - Xalq hunarmandchiligi.
2. S.S.Bulatov – O'zbek xalq amaliy bezak san'ati.
3. K.Qosimov - Naqqoshlik

Darsning borishi.

I. Tashkiliy qism (5 daqiqa)

1. Salomlashish, o'quvchilarning darsga tayyorgarligini nazorat qilish, davomatni aniqlash.

2. O'tilgan mavzuni takrorlash (10 daqiqa)

II. Asosiy qism (15 daqiqa)

Reja:

1. Kashtachilik san'ati tarixi.
2. Kashtachilikda ishlatiladigan naqshlar.
3. Kashtachilik ranglari, rang tanlash.
4. Bezakni gazlamaga tushirish usullari.
5. Kashtachilikda ishlatiladigan bezak buyum turlari, choklar.

Dars konspekti.**Kashtado'zlik san'ati tarixi**

Kashtachilik eng qadimiy xalq hunarmandchiligi. Kashta bilan kiyimlar va buyumlarni bezatishgan. Kashtachilik XIV-XV asrlardan rivojlangan. O'zbek kashtachiligi qo'shni xalqlar kashtachiligi ta'sirida boyidi. Qadimda qizlar o'z seplarini kashta bilan bezatishgan. Kashta tikish bilan oilada ayollar shug'ullanishgan. Kashtalar satin, shoyi, baxmalga tikilgan. Turli rangdagi iplar bilan kashta tikish Vavilonda kashf etilgan. XIX asrda kashta tikish mashinasi ixtiro qilindi. Kashtachiligimiz chet ellarda ham shuxrat qozongan. Har bir hududning o'ziga xos kashta tikish usuli bor, zar do'ppilar Buxoroda tikilgan. Toshkent kashtachiligida ko'proq sanama chok turidan foydalaniladi.

Kashtachilikda ishlatiladigan naqshlar

"Naqsh" so'zi lotincha "ornament" ("bezak") ya'ni – tasvir, gul deganidir. Kashta tikish uchun turli xil rasm va shakllar bo'lishi zarur. Naqsh bilan amaliy san'at buyumlari bezatiladi. O'zbek kashtachiligida kashta tikish uchun - yaproq, gul, g'uncha, qalampir, lola, anor shakllaridan keng foydalaniladi.

Kashtachilikda rang tanlash

Kashta tikish rang bilan chambarchas bog'liqdir. Iplarni tanlashda ranglarning uyg'unlashuvini, ularniig bir-biriga qanday ta'sir etishini bilish zarur. Buning uchun ranglarning asosiy xususiyatlarini va o'zaro ta'siri - ranglarning uyg'unligi, ularning xil tushishi kabi ma'lumotlarni qisqacha bo'lsa ham o'rganib olish zarur.

Bezakni gazlamaga ko'chirish usullari

Bezakni rangli qog'oz yordamida ko'chirish.

Bezakni yoruqqa tutib ko'chirish.

Bezakni papirus qog'oz yordamida ko'chirish.

Bezakni teshma ko'chirish.

Kashtachilikda ishlatiladigan bezak buyum turlari

Joynamoz - har xil matodan tayyorlanib, uning uch tomoni mexrob shaklida tikilgan bo'ladi.

Zardevor - yangi tushgan kelinning uyiga, shiftiga, yoki devoriga ilib qo'yiladi

Palak - qadimdan oq yoki malla bo'zga kashta tikib tayyorlangan, devorlarga ilinadigan eng yirik, eng qimmat bezak buyumlaridan biri.

Kirpech - tokchaga taxlab qo'yilgan kiyim-kechakni changdan saqlaydi va uyni bezab turadi.

So'zana – “igna bilan tikilgan” degan ma'noni anglatadi. Xonani bezatish uchun devorga ilib quyiladi.

Choyshab - taxmonga tutish, yotganda yopinish uchun to'shak ustidan to'shaladi.

Bundan tashqari dastro'mol, choyxalta, gulko'rupa, dasturxon, qiyiqcha va boshqa ko'plab buyumlarni kashta tikib bezatish mumkin.

Kashtachilikda qo'llaniladigan chok turlari.

Kashta choklari ikki guruhga bo'linadi:

- 1) gazlama ipini sanab tikiladigan sanama choklar.
- 2) oldindan chizilgan kontur bo'ylab tikiladigan ixtiyoriy choklar.

Sanama kashta choklariga:

- iroqi, chizma chok, atlassimon chok, sanama tekis chok, o'rim chok va boshqa choklar kiradi.

Ixtiyoriy choklarga:

- tekis choklar - oq tekis chok, rangli tekis chok va boshqalar, shuningdek, kontur va oddiy choklar - suv chok, iroqsimon chok, o'rim chok va boshqa choklar kiradi.

Kashta tikishda ilmoqli, ilmoqsiz ilgnalar, to'g'nog'ich, angishvona, qaychi, chambaraklar ishlatiladi. Kashta choklarning hamma turlari, qoida bo'yicha gardishda tikiladi. [3]

III. Darsni yakunlash.

1. Yangi mavzuni mustahkamlash (10 daqiqa)
2. Uyga vazifa berish va ish o'rnini yig'ishtirish (5 daqiqa)
 - a) yangi mavzuni konspektlashtirish. O'qib kelish.
 - b) qog'ozga kashta naqshlaridan chizib kelish.
 - c) kashta choklarini tikish uchun gazlama, nina, ip va qaychi olib kelish.

Yangi mavzuni mustahkamlash uchun:

- 1) "Boshqotirma" metodidan foydalaniladi.

O'quvchilar 2 guruhga bo'linadilar. Doskada berilgan «Krossvord»ni to'ldiradilar.

2) "Hamkorlik" usulidan foydalaniladi. O'quvchilar 2 guruhga bo'linib test savollarini echadilar.

1-guruh uchun test savollari:

1. Toshkentda kashtachilikning qaysi chok turlaridan ko'proq foydalaniladi?

- a) kanda xayol b) yo'rma chok c) baxiya chok
*d) sanama chok e) bosma chok

2. "So'zana" so'zi qanday ma'noni anglatadi?

- *a) igna bilan tikilgan
b) qo'lda yoki mashinada tikilgan
c) zar iplar bilan tikilgan
d) qo'lda yoki mashinada tikilgan
e) turli xil choklarda tikilgan

3. “Naqsh” soʻzi qanday maʼnoni anglatadi?

- *a) tasvir, gul b) qush, hayvon c) rang, tasvir
d) guyosh, oʻsimlik e) qalam, tasvir

4. Sanama kashta choklariga qanday choklar kiradi?

- a) oq tekis chok, kontur va oddiy choklar
b) suv chok, baxya choklar
c) vladimircha chok, rangli tekis chok
*d) iroqi, sanama tekis chok, archasimon chok
e) chilvir chok, petlya, popan chok

5. Milliy kashtachiligimizda ishlatiladigan bezak buyum turlarini toʻgʻri aniqlang.

- *a) joynomoz, zardevor, palak, soʻzana, kirpech
b) roʻmol, doʻppi, toʻn
c) gilam, dasturxon
d) choynak gʻilofi va tagligi
e) pardalar, atlas koʻylaklar

2-guruh uchun test savollari

1. Qaysi buyum qadimdan oq yoki malla boʻzga kashta tikib tayyorlangan?

- a) soʻzana b) zardevor *c) palak d) doʻppi e) elpigʻich

2. Kashta tikishda ishlatiladigan asboblarning qaysilar?

- a) ignalar
b) ilmoqli, ilmoqsiz ignalar
c) toʻgʻnogʻich, angishvona
d) qaychi, chambaraklar
*e) hammasi toʻgʻri

3. Zar doʻppilar qayerda tikilgan?

- a) Toshkent *b) Buxoro c) Qoʻqon d) Xiva e) Samarqand

4. Bezakni gazlamaga qanday usul bilan koʻchirish mumkin?

- a) rangli qogʻoz yordamida
b) yorugʻga tutib koʻchirish
c) papiros qogʻoz yordamida
d) teshma koʻchirish
*e) notoʻgʻri javob yoʻq

5. Oʻzbek xalq kashtachiligida naqsh sifatida qanday shakllardan keng foydalaniladi?

- a) shoxli hayvonlar va ularning shoxlari
b) qush, bugʻdoy, xoʻrsa
*c) yaproq, gul, gʻuncha, qalampir, lola, anor
d) echki kallasi, uzum tanasi, qushlar
e) archa, turli daraxtlar

Texnologiya ta'limi darslarida o'quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalash metodikasi – o'quvchilarda o'zini-o'zi tanqidiy baholash va kamchiliklarga nisbatan murosasiz bo'lish hislarini tarbiyalaydi. Unda, o'qituvchi tayyor buyumni tekshirib ko'radi va uni o'quvchilarning o'zlariga mustaqil ravishda baholashni taklif qiladi. O'quvchilarga nisbatan doimiy izchil talabchanlik ko'rsatishda, o'qituvchining muntazam irodasi bo'lmog'i lozim. Ilg'or o'qituvchilar ish tajribalari bunday usul muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. O'quvchilar tayyorlangan buyumlarning sifatini aniqlashga doir muntazam mashq qilishlari, ularda o'zini-o'zi nazorat qilish ko'nikmalari, o'zini-o'zi mehnatini tanqidiy baholash hissining shakllanishiga yordam beradi. Buning uchun, o'qituvchi-murabbiy dam olish tanaffuslari vaqtida, mashg'ulotlar yakunida, ish natijalari tahlilidan keyin, o'quvchilarga mehnat ilg'orlari, fidoyilari foydalanayotgan usullar haqida gapirib berishi kerak bo'ladi. Bunday suhbatlar uchun mahalliy korxonalaridagi ustalar hayotini namuna qilib ko'rsatish ma'qul hisoblanadi. Chunki, bozor munosabatlarida faqat sifati yuqori, chiroyli, mustahkam qilib tayyorlangan buyumlargina raqobatbardosh bo'la oladi. [4]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lish kerak. O'zbekiston. 2017 y.
2. Avazboyev O.I., Isyanov R.G., Odilboyev X. Mehnat ta'limi uslubiyotidan amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari. Toshkent, 1993 y.
3. X.B.Мухамедова, М.Д.Абдумажидова. Обучение технологии и его назначение в жизни человека и в обществе. Научный Фокус. Международный современный научно-практический журнал. № 1 (100) май. Москва 2023 г.
407-409- b. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/sf/issue/view/20>
4. X.B.Мухамедова. Формирование творческой компетентности и учащихся по технологии в общеобразовательных школах. Вестник науки и образования. Российская Федерация. Журнал импакт-фактор № 4 (135), 2023 год. 97-99-бетлар.
HTTP://SCIENTIFICJOURNAL.RU

Ibragimova Dilafruz Shukhratovna

Senior Lecturer of the Department

"Practical English",

FSU

Turdaliyeva Feruzaxon Dilshodjon qizi

Ingliz tili va adabiyot fakulteti talabasi

FarDU

Izoh: *Maqolada William Langland qalamiga mansub "Piers Plowman" poemasining Angliya ijtmoy hayotda tutgan o'rni va ahamiyati haqida yoritiladi*

Kalit so'zlar: *ijtmoy mas'uliyat, axloq, allegoriya, korrupsiya, cherkov, ijtmoy aloqalar.*

Аннотация: *В статье рассматривается значение и роль поэмы "Piers Plowman" Уильяма Ленгланда в английской общественной жизни.*

Ключевые слова: *общественная ответственность, мораль, аллегория, коррупция, церковь, общественные отношения.*

Abstract: *In this article look at the significance of "Piers Plowman" by William Langland in the history of England society and the world*

Key words: *social responsibility, moral, allegory, corruption church, social works*

"Piers Plowman" William Langland ijodiga mansub bo'lib o'rta asrlarga tegishli asardir. Ushbu poema 7 000dan ortiq alliterativ misralardan iborat bo'lib, ushbu poemaning 10 dan ziyod variantlari mavjud va ulardan 3 tasi A, B va C versiyasi William Langlandga tomonidan yozilgan. Ushbu 3ta versiyaga bo'linishi esa o'z navbatda Piers Plowmanning murakkab tuzilishga egaligidan dalolatdir. Bu versiyalardagi farqlar avvali misralarnin uzunligi va qolaversa qayta tashkil etilganligi bilan ko'zga tashlanadi. Shuningdek Langland g'oyalari va ijtmoy tanqidining progressiv rivojlanishi va takomillashuvini aks ettiradi. Asosiy mavzularni aks ettirishda satira, simvolizm va allegorik tasvirning mohirona foydalanilishi ko'p qirrali ma'no qatlamlari bilan o'quvchini o'ziga jalb qiladi. Poema asosan XIV asrning ijtmoy hayoti, masuliyati, diniy tushunchalari haqida satira yoki kinoyali kulgu yordamida yoritilgan. Bundan ko'rinib turadiki W. Langland XIV asr Angliyasining ijtmoy, siyosiy va diniy kontekstlaridan kelib chiqqan holda o'z davrining ijtmoy - tarixiy hayotni taqdim etadigan boy allegorik poema yaratgan. Langland o'rta tabaqaga mansub ekanligi ham ushbu asarning oddiy aholi tarafdin haqiqiy va hayotiy tarzda yoritib berilganligining yana bir isbotidir

"Piers plowman" asarning ingliz adabiyotida tutgan o'rni

William Langlandning "Piers Plowman" asari ham ko'plab tanqidchilar tomonidan o'rta asr oxiriga tegishli ingliz adabiyot durdonalarida deb topilgan. Hattoki Chaucerning Kanterbery ertaklari [1] (Canterbury tales) dan avvalgi va unga salmoqli hissa qo'shgan asar sifatida topilgan. Shuningdek Robin Gud ertaklari [2] adabiy an'anasining ilk ko'rinishini o'z ichiga oladi. 1372-1389 yillarda yozilgan ushbu asar ingliz adabiyatida muhim o'ringa ega chunki bu asar o'z davri uchun yuksak yutuq hisoblanadi. Poemaning o'rta ars ingliz lahjasida yozilishi ham asarning keng tarqalishiga hissa qo'shgan. Bir vaqtning o'zida ijtmoy sharhlovchi va teologik aks ettiruvchi allegorik asar sifatida o'rta asr adabiyotida o'ziga hos o'rin tutdi.

"Piers Plowman" ning ijtmoy tahlili

Piers Plowman siyosiy, diniy korrupsiyaga ayniqsa rohiblar o'rasidagi buzqliklarga qarshi achchiq hujumlari o'z zamondoshlari bilan tezda o'zaro kurashda bo'ladi XVI asrga kelib ushbu asar bosma shaklda chop etiladi va ilk protestantlar tomonidan qarshi olingan. Ushbu allegorik poema Will (iroda) ismli insonning orzulari va sargandonliklarini tasvirlaydi - och inson irodasi, buzqlikda haqiqatni izlash. Plowmanning o'zi ham quyi tabaqaga mansub bo'lib, hech qanday rasmiy ta'limga ega emas va oddiy og'ir mehnat bilan shug'ullanadi. Shunga qaramasdan U har doim nochor aholi qatlamining haloskori va soliqlarni to'lashda yordam beradi. Shunga ko'ra bu yaxshi hayot kechirishning ahamiyatini ochib beruvchi chuqur nasroniy asardir. Plowman odamlarni muqaddas hayot sari sayohatga olib boradigon ruhoniyning fikriga qo'shiladi va oxir oqibatda insonning hayotda va keyingi hayot insonning harakatlari va kundalik tanlovlardan iborat degan hulosaga keladi.

Piers Plowman o'z davrining zamonaviy diniy, ijtmoy va siyosiy muammolarini tahlil qilish orqali o'z davrining aksi va sotsial-realizm jamiyatining dastlabki namunasi bo'lib hizmat qiladi. Uning ta'sirini Jofru Chaucerning Kenterbery Ertaklarida ko'rish mumkin.

Langland tomonidan Piers Plowmanda hal etilgan ayrim ijtmoy muammular quyidagilardan iborat:

- Cherkov ruhoniylarining buzilishi
- Hukmron sinfnig kambag'allar eksplutatsiyasi
- Ijtmoy mas'uliyat va adolat masalasi

Piers Plowmanning ijtmoy siyosiy sharhlari turli sinflar va ular o'rtasidagi ziddiyatlarni tasvirlash bilan muhim o'rin tutadi. Langland jamiyatning turli illatlarini tekshirish va o'z davrining tashvishlarini hal qilish uchun allegoriya va satiradan faydalanadi.

Ushbu sharhning misolini passus 5-da topish mumkin [3], unda Muqaddas honim cherkovining buzuq va dangasa ruhoniysini jazolaydi. Bu esa cherkov ichidagi ahloqsizlikni tanqid qiladi va islohot zarurligini takidlaydi.

Adolat mavzusi va adolatli jamiyatga intilish Piers Plowmanning butun bir asosiy mavzusini o'z ichiga oladi.

Asar davomida Langland jamiyatning bir qator ijtimoiy siyosiy muammolari shu jumladan korrupsiya qashshoqlik va hokimiyatni suistemol qilish bilan shug'ullamadi. Shu bilan bir qatorda adolatli dunyoni taminlash uchun shaxslar va institutlarning mas'uliyatini o'rnatadi. Ijtimoiy adolatsizliklarga to'lib toshgan jamiyat portretini taqdim etish orqali Langland o'z o'quvchilarini rahm shavqat va adolatni targ'ib qilishda o'zlarining ro'lini hisobga olishga targ'ib qiladi va o'z navbatida bu say harakatlar bunday chirkinliklarga to'lib toshgan jamiyatni uyg'otish uchun hizmat qiladi.

Piers Plowman o'z qishloqdoshlarining och jamiyatni boqish uchun birgalikda ishlashga chaqiradi. [4]

Ushbu parcha nafaqat ocharchilikning ijtimoiy siyosiy tasirini o'rganibgina qolmay balki bunga qarshi birgalikda kurashish zarurligini takidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, adolat, siyosat hamda diniy masalalar Piers Plowmanda atroflicha yoritib berilgan. Langland ushbu g'oyalar va ularning son sanoqsiz ko'rinishlari yordamida o'quvchilarga bugungi kunga qadar dolzarb bo'lib qolayotgan boy fikr va mulohazalarni taqdim etadi. Bularning barchasi bizni jamiyat, din, ahloq salohiyatda insonning tajribasi murakkabligi haqida fikr yuritishga ilhomlatiradi. Ushbu asar nafaqat mazmun va ijtimoiy muhimligi, balki o'zining ajoyib yo'nalishi bilan ham ingliz va dunyo adabiyotida salmoqli o'ringa egadir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Canterbury tales - Chaucer qalamiga mansub ingliz adabiyat durdonasi
2. Robin Gud (Robin Hood) ertaklari - Genri Gilbert qalamiga mansub o'rta asr balladas
3. William Langland "Piers Plowman " edited by B. B. Wingfield
4. Vision of Piers Plowman " by W. Langland edited by B. B. Wingfield 2006
5. www.studysmart.com
6. The text and tradition of Piers Plowman 2008 Pearsal
7. The Myth of Piers Plowman 2012
8. www.amazon.com

Azimov Faxriddin Xamroevich

Jizzax shaxar kasb-hunar maktabi direktori

G'afurov Ruslan Toxirovich.

Ishlab chiqarish ta'limi bo'yicha direktor o'rinbosari

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O'zbekiston respublikasi ta'lim tizimi uning o'timishi va kelajagi shuningdek dual ta'lim tizimi haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar. *Ta'lim tizimi, tarbiya, bilim, pedagog, oliygo'h, Oliy ta'lim, texnologiya, barkamol avlod.*

Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi. Bu haqda O'zLiDePdan O'zbekiston prezidentligiga nomzod Shavkat Mirziyoyev o'z saylovoldi dasturida ma'lum qildi. "Bu yil O'zbekiston ilm-fanining asosiy tayanchi bo'lgan Fanlar akademiyasi tashkil topganiga 80 yil to'ladi. Bu qutlug' sanani hammamiz birgalikda nishonlaymiz. Biz Yangi O'zbekistonni bunyod etishda sog'lom va barkamol yoshlarimizni hal qiluvchi kuch deb bilamiz. Shu maqsadda ularning bilim, madaniyat, san'at va sport bo'yicha salohiyatini ro'yobga chiqarish, tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish borasida ham yangi tizim yaratamiz. Takror va takror aytaman: Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni - bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi! Dunyodagi Top-500 ga kiradigan chet el oliygo'hlarini bilan hamkorlikda kamida 50 ta qo'shma o'quv dasturi va "ikki diplomli tizim" joriy etiladi. Bundan tashqari, bio-texnologiya, sun'iy intellekt va boshqa yuqori texnologik yo'nalishlarda yiliga 500 nafar iste'dodli yoshlar eng nufuzli xorijiy oliygo'hlariga davlat hisobidan o'qishga yuboriladi. Buning uchun 200 million dollar yo'naltiriladi. Yoshlarimizning faolligi, Vatanimiz taqdiri va taraqqiyotiga befarq emasligi, ertangi kunga katta umid va ishonch bilan qarayotgani barchamizga g'urur va iftixor bag'ishlaydi. Biz bugungi O'zbekiston bu - kechagi O'zbekiston emas, deb ko'p gapiramiz. Buning isbotini avvalo yoshlarimiz siymosida, ularning yutuq va g'alabalarida ko'ramiz.

Bugun voyaga yetayotgan navqiron avlodni intellektual salohiyatli, zukko qilib tarbiyalash, ularga puxta bilim berish mutaxassislarning yuksak bilim darajasiga bevosita bog'liqdir. Barchamizga ma'lumki, XXI asr boshlarida kechayotgan global ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar, dunyoning g'oyaviy-mafkuraviy qiyofasini o'zgartirib, yangicha tafakkur va dunyoqarashni shakllantirishni taqozo etmoqda. Bu esa ta'lim tizimida tub islohotlar qilishni talab etayapti desak mubolag'a bo'lmaydi. Hozirgi kunda kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlarning moddiy texnik bazasi mustahkamlanib, ta'lim sifati yuqori bosqichga ko'tarilib borilayotgan bir vaqtda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash tizimi ham yo'lga qo'yildi.

2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, mehnat bozori talablariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, ta‘lim sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish, innovatsion ilm-fan yutuqlarini amaliyotga tatbiq etishning samarali mexanizmlarini yaratish orqali mamlakatda ta‘lim tizimini isloh qilish bo‘yicha izchil ishlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, professional ta‘lim dasturlari YUNESKO tashkiloti tomonidan qabul qilingan Ta‘limning xalqaro standart tasniflagichi (MSKO) darajalari bilan uyg‘unlashmaganligi, o‘quv jarayoniga O‘zbekistonning Milliy kvalifikatsiya tizimi to‘laqonli joriy etilmaganligi tayyorlanayotgan kadrlarning mehnat bozorida munosib o‘rin egallashlariga to‘sqinlik qilmoqda.

Professional ta‘lim tizimini ilg‘or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta‘lim bosqichlarini joriy qilish orqali mehnat bozori uchun malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash hamda mazkur jarayonga ish beruvchilarni keng jalb qilish maqsadida:

1. 2020/2021 o‘quv yilidan boshlab O‘zbekiston Respublikasida Ta‘limning xalqaro standart tasniflagichi (keyingi o‘rinlarda — Xalqaro tasniflagich) darajalari bilan uyg‘unlashgan yangi boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta‘lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta‘lim dasturlari joriy etiladigan ta‘lim muassasalari tarmog‘i tashkil etilishi bo‘yicha.

Xalqaro tasniflagichning 3-darajasiga mos keluvchi ta‘lim dasturlari asosida 9-sinf bitiruvchilarini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan boshlang‘ich professional ta‘lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan ta‘lim muassasalari ro‘yxati

Xalqaro tasniflagichning 4-darajasiga mos keluvchi ta‘lim dasturlari asosida o‘rta professional ta‘lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan ta‘lim muassasalari ro‘yxati

Xalqaro tasniflagichning 5-darajasiga mos keluvchi ta‘lim dasturlari asosida oliy ta‘lim tizimi bilan integratsiyalashgan o‘rta maxsus professional ta‘lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan, oliy ta‘lim muassasalari huzurida faoliyat yuritadigan ta‘lim muassasalari ro‘yxati

Kasbga o‘qitish markazlarini tashkil etish uchun O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi tizimiga o‘tkaziladigan kasb-hunar kollejlari ro‘yxati

Oliy ta‘lim muassasalari quvvatlarini oshirish, istiqbolda xorijiy oliy ta‘lim muassasalari va ularning filiallarini tashkil etish uchun beriladigan kasb-hunar kollejlari ro‘yxati

Oliy ta‘lim muassasalarining ko‘p tarmoqli o‘quv markazlari va amaliyot poligonlarini tashkil etish uchun beriladigan kasb-hunar kollejlari ro‘yxati

Binolari umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari sifatida foydalaniladigan kasb-hunar kollejlari ro‘yxati tasdiqlandi

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga zarur hollarda ushbu band bilan tasdiqlangan ro‘yxatlarga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish huquqi berildi

Professional ta'lim muassasalari boshqaruv hamda pedagog kadrlarining kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini uzluksiz yangilab borish mexanizmlarini joriy etish, zamonaviy talablarga muvofiq professional ta'lim sifatini ta'minlash uchun zarur darajada kasbiy tayyorgarlikni amalga oshirishning asosini tashkil etadi. Professional ta'lim tizimining maqsadi va talabi — professional ta'lim muassasalarida o'qigan yoshlar aniq ish o'rniga, o'z kasbi bo'yicha zarur bilim va ko'nikmaga ega bo'lishi shartligidadir.

Amalga oshirilayotgan islohotlarning, avvalo, maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasidan boshlanishi globallashtirish jarayonida bolalar tarbiyasida eng asosiy bo'g'in hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimining jamiyatimiz hayotidagi o'rni va ahamiyati beqiyosligini nazarda tutadi.

Shuningdek, bugun yirik shaharlarimizdan tortib, chekka tumanlar, qishloq va ovullarimizda yangi-yangi zamonaviy bog'chalar barpo etilyapti. Qisqa vaqt, ya'ni to'rt yil ichida respublikamizda bog'chalar soni 3 barobar oshib, bog'cha yoshidagi bolalarni qamrab olish darajasi 28 foizdan 54 foizga yetgani ana shunday amaliy harakatlarimiz natijasidir.

Sohaga davlat-xususiy sheriklik mexanizmi joriy etilishi tufayli 223 mingdan ortiq o'ringa ega bo'lgan 7 ming 400 ta xususiy bog'cha tashkil qilindi. Bu maqsadlar uchun 1 trillion 850 milliard so'm imtiyozli kredit mablag'lari yo'naltirilib, 20 mingga yaqin yangi ish o'rni yaratildi.

Yaqin-yaqinlargacha o'qituvchi-muallimlar, ayrim joylarda o'quvchilar ham, to'rt oylab paxta yig'im-terimi, chopiq va yaganaga chiqarilgan, natijada o'qituvchi bir oyda o'rtacha 80 soat dars o'tishi kerak bo'lsa, to'rt oyda 320 soat yo'qotadigan vaziyat vujudga keldi. Amalga oshirilgan islohotlar natijasida mana shunday salbiy holatlarga chek qo'yildi.

So'nggi to'rt yilda maktab o'qituvchilarining oylik maoshi bir yarim barobar ko'paytirilganligi, davlat mukofotlari bilan taqdirlanayotgan ustozlar soni oshib borishi, o'qituvchi tayyorlaydigan hisobotlar, qog'ozbozliklar soni keskin kamaytirilganligini o'zi ham ta'limning bu bosqichida ulkan ijobiy o'zgarishlarga zamin bo'ldi. Islohotlar, o'zgarishlar natijasida respublika bo'yicha qariyb 15 ming nafar erkak o'qituvchi maktablarga qaytdi.

Maktab ta'limini tubdan yaxshilash va uning sifatini oshirish, muallimlarga munosib sharoit yaratish borasidagi islohotlar jadal davom etmoqda.

“Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” davlat Dasturida ko'zda tutilgan 30 ta yangi maktab qurish, 320 ta maktabni ta'mirlash va moddiy-texnik bazasini yaxshilash maqsadida byudjetdan 2 trillion so'm ajratilishi, sohada yagona “elektron ta'lim” tizimini joriy etishga kelgusi 2 yilda 250 milliard so'm yo'naltirish, boshqa tumandagi olis maktabga borib, dars beradigan o'qituvchilar

oyligiga 50 foiz, boshqa viloyatga borib ishlasa — 100 foiz ustama haq to‘lash kabi chora-tadbirlar sohadagi islohotlar samaradorligini ta’minlab beradi.

Ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismini, albatta, oliy ta’lim tizimidagi islohotlar tashkil etadi.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi mazkur sohadagi yangi islohotlar uchun debocha vazifasini bajarib beradi.

Ushbu hujjatga intellektual taraqqiyotni jadallashtirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish hamda xalqaro hamkorlikni mustahkamlash maqsadida fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish singari vazifalar asos qilib olindi. Konsepsiya mazmuni mamlakatimiz oliy ta’lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini aks ettiradi. Unda oliy o‘quv yurtlarida qamrov darajasini kengaytirish hamda ta’lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalar va ta’lim platformalarini joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, innovatsion tuzilmalarni shakllantirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish, xalqaro e’tirofga erishish hamda boshqa ko‘plab aniq yo‘nalishlar belgilab berilgan. Bularning barchasi ta’lim jarayonini yangi sifat bosqichiga ko‘tarish uchun xizmat qiladi.

Bugungi kunda yangi-yangi oliy o‘quv yurtlari, dunyodagi yetakchi universitetlarning filiallari tashkil etilmoqda. Misol uchun, so‘nggi 5 yilda mamlakatimizda 47 ta yangi oliy ta’lim muassasasi, jumladan, xorijiy universitetlarning filiallari tashkil etilib, oliy o‘quv yurtlarining soni 125 taga yetdi.

Davlat-xususiy sheriklik tizimi asosida nodavlat oliy ta’lim muassasalari faoliyati yo‘lga qo‘yilyapti. Aholi fikrini o‘rgangan holda, sirtqi va kechki ta’lim shakllari qayta tiklandi, qabul kvotalari oshirilyapti. Maktab bitiruvchilarini oliy ta’limga qamrab olish darajasi 2016-yilgi 9 foizdan 2020-yilda 25 foizga yetdi.

Professor-o‘qituvchilarning xorijdagi oliy ta’lim hamda ilmiy-tadqiqot maskanlarida malaka oshirishi va stajirovka o‘tashini ta’minlaydigan mexanizm yaratildi. Ularning oylik ish haqi miqdori

2018-yilga nisbatan o‘rtacha 2,5 barobar oshirildi. Bu yildan boshlab 10 ta oliy ta’lim muassasasi o‘zini-o‘zi moliyalashtirish tizimiga o‘tkazildi.

Oliy ta’limga ajratiladigan davlat grantlari soni kamida 25 foizga oshirilganligi, oliy o‘quv yurtlariga qabul qilishda ehtiyojmand oilalar qizlari uchun grantlar sonini 2 barobarga ko‘paytirib, 2 mingtaga yetkazilishi oliy ta’limga qamrab olish ko‘lamini yana-da kengaytirdi.

Ta’lim tizimidagi eng muhim yangiliklardan biri oliygohlar va ta’lim tizimining quyi bo‘g‘inlari o‘rtasidagi uzviylikni kuchaytirish maqsadida 65 ta akademik litsey oliy o‘quv yurtlari tasarrufiga o‘tkazilishi, shuningdek, 187 ta texnikum ham o‘z yo‘nalishi bo‘yicha turdosh oliygoh va tarmoq korxonalariga birlashtirilishi bo‘ldi.

Demak, xulosa qiladigan bo‘lsak, ta’lim sohasidagi islohotlar ham bugungi kunda o‘zining dolzarbligi hamda amaliy ahamiyati bilan boshqa sohalardagi islohotlardan

aslo qolishmaydi. Chunki ushbu sohadagi islohotlarni yana-da keng ko‘lamda davom ettirish davr talabidir.

Axborot texnologiyalar asri deb nom olgan XXI asrda hayotning barcha jabhalarida — sanoat, qurilish, kimyo, qishloq xo‘jaligi, to‘qimachilik, mashinasozlik va boshqa sohalarda yuksak taraqqiyotni yuzaga keltirish uchun ilm-fanni rivojlantirish, bu borada yangiliklar yaratish hayotiy zaruratga aylandi. Bu jarayon endilikda dunyoda taraqqiyot yo‘lini tutgan barcha mamlakatlarda e’tirof etilmoqda. Respublikamizda ham ana shu jarayonga alohida e’tibor berilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yil PF-5847 sonli farmonida “O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’limni modernizatsiya qilish, ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish” ning ustuvor vazifalari belgilangan. Bu borada talabalarni dual ta’lim tizimida o‘qitish muhim o‘rin tutadi.

Dual ta’lim tizimi – ixtisoslashgan ta’lim turi bo‘lib, talaba nazariy bilimlarni ta’lim muassasasida, amaliy ko‘nikmalarini esa bevosita ish joyida, ya’ni iahlab chiqarish korxonalarida olish imkoniyatini yaratib beradi. Dual ta’limining asosiy maqsadi ta’lim muassasasida o‘qiyotgan talabalarning kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishdan iborat.

Dual ta’limi tizimi o‘quv va ishlab chiqarish jarayonlarini birlashtirish orqali mutaxassislarni tayyorlashda kuchaytirishga asoslanadi, bu esa o‘quv muassasalari bitiruvchilarining kasbiy mahoratini oshiradi.

Ta’lim to‘g‘risidagi Qonunning 17-moddasida dual ta’lim to‘g‘risida fikr yuritilib, “Dual ta’lim ta’lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko‘nikmalarni olishga qaratilgan bo‘lib, ularning nazariy qismi ta’lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta’lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi.

Dual ta’lim – bu mutaxassislarni o‘quvchilarning ta’lim infratuzilmasini va o‘quv jarayonida ish beruvchiga jalb qilgan holda, o‘zaro ta’lim doirasidagi mutaxassislar tayyorlash uchun asosdir. Kasbiy munosabatlar tajribasi sifatida ikki tomonlama ta’limni tushunish, ishlash bo‘yicha ishlab chiqarish ko‘nikmalarini o‘tkazish, mavzu bo‘yicha o‘zaro munosabatlarning umumiy tamoyillari bilan uzviy bog‘liq hisoblanadi. Dual ta’lim jarayonida talaba olgan nazariy bilimlarini bir vaqtning o‘zida korxonada yoki tashkilotda amalda qo‘llab, mutaxassislik bo‘yicha ko‘nikma va malakalarini mustahkamlaydi. Bunda talabalarda haqiqiy, ma’lum bir ishlab chiqarish jarayonini tushunishga qaratilgan nazariy bilim va tushunchalarni tarqalish qobiliyatini rivojlantiradi. Ilm jarayonida amaliy faoliyatni aniqlashning prinsipi bilimlarning asosiy maqsadiga asoslanadi.

Dual ta'lim ma'lum bir korxonaga ehtiyojlariga muvofiq ma'lum bir darajadagi mutaxassislarni tayyorlashda o'quv va ishlab chiqarish sohalarining kelishilgan o'zaro ta'sirini o'z ichiga olgan kasbiy tayyorgarlikni tashkil etishning innovatsion shakli tushuniladi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim muassasalarining zamonaviy tizimga o'tkazish quyidagi muhim muammolarni yechishda yordam beradi: ta'lim jarayonini faollashtirish, o'quv faoliyatining samaradorligini oshirish, egallayotgan kasbiga ijodiy yondashish ko'nikmasini hosil qilish; mustaqil ta'lim doirasini kengaytirish, xullas yetuk mutaxassislarni yetishtirish. Shu sababdan hozirgi paytda pedagog va dastur tuzuvchisi mutaxassislarning birlashib, turli fanlardan multimedia darsliklarini yaratish, ta'lim samaradorligini oshirish uchun kutilgan natijalarni berishni unutmashimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risidagi qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan Senat tomonidan 2020-yil 7-avgustda ma'qullangan.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 15-sentabrdagi "Nodavlat ta'lim xizmatlari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ3776 qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 27-martdagi "Nodavlat ta'lim xizmatlari ko'rsatish sohasidagi faoliyatni litsenziyalash tartibini takomillashtirish to'g'risida" 241-sonli qarori.

4. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. - T.: Iste'tod, 2008. -108 - b.

5. Yusupov X. Tizimli innovatsion yondashuv asosida ta'lim sifatini boshqarishning asosiy yo'nalishlari. - T.: Xalq ta'limi, 2019. - 44- b.

6. Omonov B. Ta'lim va milliy taraqqiyot. - T.: Xalq so'zi, 2020. - 2-3 - b.

.7 Yangi O'zbekistonda nodavlat maktabgacha ta'lim: kecha , bugun va ertaga. Abdurashit M.

**XALQARO INVESTITSIYA HUQUQI VA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH
QUROLI OSTIDA INVESTORLAR, DAVLATLAR VA ARBITRLAR**

Narzullayev Muhammad Fayzullo o'g'li
Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

Annotatsiya *Ushbu maqolada xalqaro investitsiya huquqi va atrof muhit, ekologiya muhofazasi bir-biri bilan chambarchas bog'liq tushunchalar ekanligi, shu sababli, xalqaro investitsiyalarni jalb qilish, investitsiya bilan bog'liq faoliyatni amalga oshirish jarayonida, albatta, atrof-muhit muhofazasi, kutilayotgan oqibatlar va real xavflarning oldini olish choralari ko'rish muhim hisoblanishi ko'rib chiqiladi. Va bu talablar davlatimizning dunyo bozori va xalqaro munosabatlarga yana ham jadal kirishishi fonida o'zining ahamiyatini yana ham oshirayotganligi asoslantiriladi va tadqiq qilinadi. Albatta, ushbu choralarni amalga oshirishda, investitsiya faoliyatini ekologik ehtiyojlarga va zaruratlarga mos ravishda tashkil etishda investor, davlat va xalqaro arbitraj sudlarining o'zaro aloqalari muhim hisoblanadi, shu sababli maqola uch xil rakursdan, ya'ni ushbu uchlik: davlat, investor va xalqaro arbitraj tomonidan investitsiya faoliyatining atrof-muhit muhofazasiga ta'sirini tahlil qiladi. Maqola ilmiy tadqiqotlar, tahlillar va hozirgi xalqaro investitsiya tendensiyalarining tabiat va atrof-muhit muhofazasiga ko'rsatayotgan ta'sirlari bilan bog'liq eng so'nggi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Maqolaning maqsadi, xalqaro investitsiya faoliyatining atrof-muhit muhofazasi va uni amaliyotga tatbiq etishda mavjud muammo va imkoniyatlarni taqqoslash va yechishga qaratilgan yangi usullar va ko'nikmalarini taqdim etishdir. Lekin, davlat va investor o'rtasidagi xalqaro investitsiya shartnomasining faqatgina o'zi xalqaro investorlarning atrof-muhitga ta'sirini baholash uchun yetarli emas. Umuman olganda, investitsiya shartnomalarning faqatgina o'zi atrof-muhit muhofazasi bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun yetarli huquqiy instrument hisoblanmaydi.*

Kalit so'zlar: *investitsiya, yashil byudjetlashtirish, ekologiya, yashil investitsiya, iqtisodiy rivojlanish, xorijiy investitsiyalar, investitsion xavfsizlik, investitsion xavfsizlik indikatorlar, tashqi investitsiyalar, investitsiyalar hajmi, ekologik investitsiya, UNCITRAL, mezbon davlat.*

Annotation *In this article, international security law and environment, ecological control are closely related to each other, these reasons, attraction of international investments, in the process of implementation of activities related to investment, of course, environmental protection, expected consequences and the importance of real events are considered. And it is justified and researched that these requirements increase their importance even more against the background of our country's rapid entry into the world market and international relations. Of course, in accordance with the development of investment in the implementation of this state vest, the interaction of international arbitration courts is important, for this purpose, the*

article is from three perspectives, that is, this trinity: state, investor and international arbitration. impact on environmental analysis of private investment activity. The article contains the latest scientific research, analysis and information related to the impact of current international investment trends on nature and the environment. The purpose of the article is to provide an overview of environmental investment activities and methods of identifying and solving existing problems and cleaning in environmental protection and its implementation. However, the use of international investment by the state and the investor itself is not easy for the environment of international investment. In general, investment companies alone are not considered a sufficient legal instrument for environmental solutions.

Key words: *investment, ecology, green investment, economic economic, economic investments, investment legislation, investments, capital investments, organizational investments, host-state, UNCITRAL.*

Kirish. Atrof-muhit, ekologiya va tabiat muhofazasi sohasi investor va davlat o`rtasidagi xalqaro investitsiya shartnomalarining ziddiyatli va ko`p hollarda bahslarga sabab bo`ladigan jihati hisoblanadi va bu tendensiya investorning huquqlari va davlatning boshqaruvga, hokimiyatga bo`lgan huquqlari asosida yana ham oydinlashadi. Avvalambor, shuni ta`kidlab o`tish lozimki, xalqaro investitsiya huquqining asosiy maqsadi to`g`ridan-to`g`ri bevosita investitsiyani iqtisodiy o`shishga erishish vositasi sifatida himoya qilish va qo`llab-quvvatlash (FDI – foreign direct investment). Bugungi kunda jahonda ro`y berayotgan iqlim o`zgarishiga qarshi kurash, jumladan: tabiiy xavflarning oldini olish, suv resurslarini samarali boshqarish, atrof muhitning ifloslanishiga qarshi kurashish, shuningdek, tabiiy, o`rmon va qishloq xo`jaligi hududlarini muhofaza qilishga davlat resurslarini samarali safarbar etishni talab etmoqda. Shu kabi ko`plab muammolar mavjudligi yashil byudjetlashtirish asosida byudjet tizimini takomillashtirish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biri ekanligini ko`rsatmoqda.

Shu boisdan ham mamlakatimiz Prezidentining «2030 yilgacha O`zbekiston Respublikasining «Yashil» iqtisodiyotga o`tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo`yicha chora-tadbirlar to`g`risida»gi PQ-436-son qarori bilan ustuvor yo`nalishlar sifatida (a) iqlim o`zgarishiga moslashish va tabiiy ofatlar xavfini boshqarish masalalarini milliy siyosatga, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni rejalashtirishga va byudjet jarayonlariga kiritish hamda (d) soliqlar va davlat 74 xarajatlarining «yashil» iqtisodiyotga muvofiqligi va ta`siri to`g`risidagi ma`lumotlarni baholash va oshkor qilish uchun «yashil» byudjet metodologiyasini joriy etish belgilab berilgan.

Albatta, yuqorida keltirib o`tilgan maqsadlarga erishish uchun moddiy manbalar talab etiladi, xalqaro investitsiyalar esa ayni shu vazifani bajaradi.

Krueger va boshqalar fikricha, global iqtisodiyot uchun iqlim bilan bog`liq xavflarning ortib borayotgan ahamiyati tufayli yashil obligatsiyalar asta-sekin

investorlar uchun jozibador investitsiya yo'liga aylanib, institusional va individual investorlarni o'z aktivlarining bir qismiga aynashishiga undamoqda.

Xalqaro investitsiya huquqi sohasida atrof-muhit muhofazasi o'zaro shartnomalarni shakllantirishda asosiy hisobga olinuvchi faktorlardan biriga allaqachon aylanib ulgurgan.

IIA rejimini muvozanatlash zarurati, ayniqsa, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida namoyon bo'ladi. Investitsion faoliyat mezbon davlatda atrof-muhitga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Ushbu holatda mezbon davlat ham, jabrlanuvchilar ham investor-davlat arbitrajining turli xususiyatlari, shuningdek, odatda transmilliy korporatsiyalar sifatida faoliyat yuritadigan xorijiy investorlarning tabiati va xususiyatlarini hisobga olgan holda himoya vositalarini ta'minlashda ko'pincha jiddiy muammolarga duch kelishadi.

O'z hududida investitsiya faoliyati natijasida kelib chiqadigan atrof-muhitga zarar yetkazilayotganda qabul qiluvchi davlatning himoyasini oshirishning potentsial yo'llari orasida xalqaro ekologik huquq sohasida ishlab chiqilgan fuqarolik javobgarligi tamoyillarini IIAga kiritish mumkin. Bunday yechim xorijiy investorlarni investitsiya faoliyatini amalga oshirishda qabul qiluvchi davlat hududida yetkazilgan ekologik zarar uchun javobgarlikka tortish imkonini beradi.

Buni amalga oshirish uchun u birinchi navbatda qo'shilishi mumkin bo'lgan tegishli xalqaro fuqarolik javobgarligi tamoyillarini belgilab olish lozim.

"Xalqaro fuqarolik javobgarlik rejimlari" atamasi atrof-muhit uchun xavfli bo'lgan muayyan faoliyatning potentsial halokatli oqibatlarini bartaraf etish va qabul qiluvchi davlat va qabul qiluvchi davlat hududida bunday faoliyat qurbonlari tomonidan fuqarolik javobgarlik da'volarini yengillashtirish uchun tuzilgan bir qator xalqaro konvensiyalarni anglatadi. Bunday konvensiyalar javobgarlik to'g'risidagi yagona qoidalar tizimini yaratadi, ular ishtirokchi-davlatlar tomonidan milliy darajada qabul qilinishi va zarur qonun hujjatlarini qabul qilish orqali amalga oshirilishi kerak.

Xalqaro investitsiya huquqi va xalqaro fuqarolik javobgarlik tamoyillari o'rtasidagi integratsiya. Xalqaro fuqarolik javobgarligi tamoyillarini IIAga kiritish qabul qiluvchi davlat va uning fuqarolariga xorijiy investorlarning xavfli iqtisodiy faoliyati natijasida yuzaga keladigan salbiy ta'sirlardan qo'shimcha va kuchli himoyani berishi mumkin. Bunday qo'shilish, bir tomondan, atrof-muhitga yetkazilgan zarardan jabrlanganlarni tegishli darajada himoya qilishni ta'minlaydi, ularga tez va adekvat kompensatsiya olish imkoniyatini beradi, ikkinchi tomondan, zararlangan atrof-muhitni dastlabki holatiga qaytarishga yordam beradi.

Shuni ham ta'kidlab o'tish lozimki, atrof-muhitga yetkazilgan zarar natijasida host-state va investor o'rtasida turli bahslar kelib chiqqan va "Investor-State Dispute Settlement" ISDS mexanizmlari orqali muvaffaqiyatli hal etilgan keysli vaziyatlar ko'p bora bo'lgan. Jumladan:

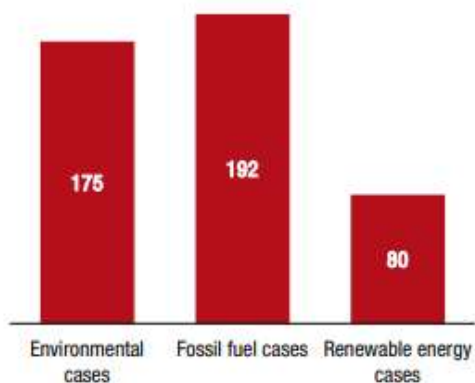
1. Eko Oro va Kolumbiya: Kanadaning konchilik kompaniyasi Eko Oro Kolumbiya hukumati kompaniyaning konchilik litsenziyasini atrof-muhit muhofazasi bilan bog`liq xavotirlar tufayli bekor qilgach, kompaniya da`vo qo`zg`atgan.

2. RWE va Gollandiya: Bu keysda Germaniya kompaniyasi, Gollandiya hukumati ko`mir bilan ishlovchi stansiyalar faoliyatiga nisbatan moratoriy joriy qilgach, bu ish yuzasidan da`vo qo`zg`atgan.

3. Shuningdek, ISDS keyslarining juda ko`pchilik qismini gaz, ko`mir va neft sanoati korxonalarini bilan aloqador ISDS da`volari tashkil etadi.

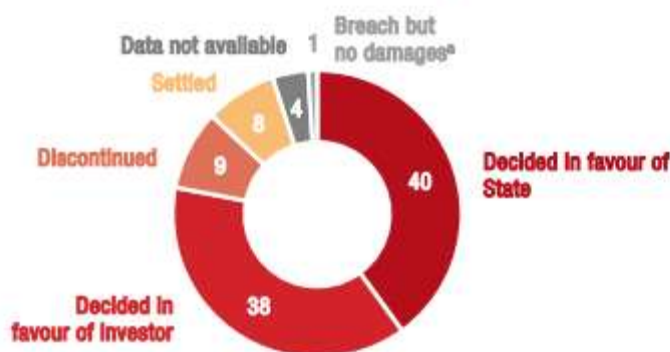
Quyidagi diagrammalarda qayta tiklanuvchi energiya manbalari, tabiiy yonilg`i bilan bog`liq keyslar berilgan:

Figure 1. IIA-based ISDS cases related to sectors or measures relevant to climate action, 1987–2021 (Cumulative number of cases)

Keyingi diagrammada ushbu keyslarning qancha qismida davlat, qanchasida investor yutgani yoki kelishuvga erishilganligi holatlari keltirilgan.

Figure 2. Outcomes of environmental ISDS cases, 1987–2021^a (Per cent)

Endi esa ushbu o`rinda nega atrof-muhit bilan bog`liq muammoli keyslarni arbitraj sudlarida ko`rish afzalliklarga ega ekanligiga to`xtalib o`tadigan bo`lsak, Investitsiya arbitrajida yurisdiksiyaga oid nizolarning ko`lami juda keng. Arbitrajga rozilik shartnoma asosida yuzaga keladi. Vena konvensiyasi qoidalariga to`g`ri tushishi kerak. Davlatning roziligi quyidagilarga bog`liq:

BIT bo`yicha tushunilgan “investitsiya” mavjudmi yoki yo`qmi;

Da`vogar o`z davlatining fuqarosimi yoki yo`qmi;

Fuqaro haqiqatda investor kompaniyasiga egalik qiladimi yoki nazorat qiladimi?

BITdagi MFN bandi investitsion nizolarda muhim rol o`ynashi mumkin. Lekin BIT bo`yicha investor huquqlarini himoya qiluvchi band bo`lmasa, qabul qiluvchi davlatning boshqa davlatlar bilan tuzgan xuddi shu mazmundagi BITsidagi himoya usullari bilan investor o`z da`volarini talab qilishi mumkin. Bunday holat amaliyotga ko`p uchrab turadi.

Arbitrajda tomonlar yakuniy va majburiy qarorni kutadilar. Qaror - bu ish holatlaridan kelib chiqadigan arbitrlarning yakuniy, tugal hukmi hisoblanadi. Bulardan tashqari, arbitrlar - jarayon davomida ko`rib chiqiladigan, ammo hal qiluv qarorini tashkil qilmaydigan ko`rsatma hamda buyruqlar ham chiqarishi mumkin. Arbitraj qarorining yakuniy qarori orqali muhim oqibatlar kelib chiqadi, qisman qarorlar moddiy da`volarni anglatadi, vaqtinchalik qarorlar esa shartnomaviy qoidalarni talqin qilish yoki amaldagi qonunchilikni belgilash kabi masalalarni anglatadi, eshituvsiz qaror kabi turlari ham mavjud. Investitsion arbitrajning xarajatlari yuqori bo`lganligi tufayli, tomonlar individual xarajatlarni, institutsional xarajatlarni, sud xarajatlarini va ekspert-mutaxassislar uchun yuridik to`lovlarni qoplashlari talab etiladi.

O`zbekiston Respublikasining qabul qilingan Iqtisodiy protsessual kodeksida ham chet davlat sudlari va arbitrajlarining qarorlarini tan olish hamda ijroga qaratish to`g`risidagi alohida modda kiritilgan.²¹ Unda tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari, ya'ni turli davlatlarda bo`lgan subyektlar o`rtasidagi nizolar bo`yicha qabul qilingan qarorlarni tan olish va ijroga qaratish tartibi belgilangan.

Arbitraj qarorlarini majburiy ijro etish, xususan xorijiy investitsiyalar sohasida, iqtisodiy munosabatlarni yo`lga qo`yishda juda muhim bo`lgan bir jarayon. Bu qarorlar, odatda, iqtisodiy faoliyatda chet el investorlari bilan kelishilgan shartlarga asoslangan. Misol uchun, "International Convention on the Settlement of Investment Disputes (ICSID)" yoki "New York Convention" kabi tuzilmalar chet el investorlarining moliyaviy munosabatlarga bo`lgan munosabatlarini tartibga solishdagi qarorlar

²¹ O`zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi. Manba: <https://lex.uz/acts/-3523891>

majburiy hisoblanadi. Arbitraj qarorini majburiy ijro etishda chet el arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish to'g'risidagi konvensiya va Nyu York konvensiyasi yetakchi ahamiyatga ega.²² 2023-yil yanvar holatiga ko'ra, konvensiyada 172 ta davlat ishtirok etadi, ular Birlashgan Millatlar Tashkilotiga a'zo 193 ta davlatdan 169 tasi, Kuk orollari va Falastin Davlatini o'z ichiga oladi. BMTga a'zo 24 davlat konvensiyani hali qabul qilmagan.

Arbitraj qarori rasmiy huquqiy maqomga ega, shu sababdan arbitraj qarorida belgilanadigan masalalar bekor qilinishi yoki qayta ko'rib chiqilishi mumkin emas. Qaror tan olingach, kreditor javobgardan undirish yoki ijro qilish uchun odatda qo'llanilishi mumkin bo'lgan barcha usullardan foydalanishi mumkin. Bu esa turli yurisdiksiyalarda turlicha qo'llanishi mumkin. Atrof-muhit bilan bog'liq masalalar odatda yirik kompensatsiya va jarimalarga sabab bo'lishini hisobga olgan holda ushbu ishlarni arbitraj sudlarida ko'rish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Shu o'rinda host-state, ya'ni mezbon davlat investor bilan investitsiya shartnomasi tuzish jarayonida, har qanday investitsion loyihalarni amalga oshirish jarayonida atrof-muhit, tabiat muhofazasi bilan bog'liq bir qancha jihatlarni hisobga olishi lozim. Avvalambor, mezbon davlat, BITlarda, investitsiya shartnomalarida alohida e'tiborga olinishi, ehtiyotkorona munosabatda bo'linishi kerak bo'lgan hududlar belgilanishi lozim, bu o'z ichiga aholi turarjoylari, o'rmon, qo'riqxonalar, suv resurslarini qamrab oladi. Shuningdek, xalqaro standartlarni hisobga olgan holda aniq belgilangan shovqin, chang, chiqindi va boshqa tabiatga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan kimyoviy kislotalar va moddalarning, radiatsiyaviy nurlarning aniq limitlari belgilab qo'yilishi va ushbu limitlarga investorlarning amal qilishini nazorat qilish orqali bir qancha muammoli holatlarning oldi olinadi. Zero, investor va mezbon davlat o'rtasidagi bir qancha muvaffaqiyatli xalqaro investitsiya shartnomalari (IIA) tuzilgan.

1. Vengriya va Rossiya o'rtasidagi BITda alohida atrof-muhitga e'tibor qaratilgan, shuningdek ushbu BITda investor huquqlari va atrof-muhit muhofazasi o'rtasida o'zaro muvozanat ta'minlangan.

2. AQSH-Meksika-Kanada o'rtasidagi "UMSCA" shartnomasi ham investitsiyaviy loyihalardan atrof-muhit, ekologiyaga yetkazilishi mumkin bo'lgan zararlarning oldini olish maqsadida ishlab chiqilgan.²³

3. EU-Vietnam Free trade Agreement (FTA) – "Vetnam erkin savdo shartnomasi" ham o'zida atrof-muhit bilan bog'liq alohida qoidalar belgilanganligi, investitsion faoliyat va ekologik maqsadlarning bir-biri bilan zid kelmasligini kafolatlashi bilan ajralib turadi.²⁴

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, atrof-muhit muhofazasi investitsion nizolarning salmoqli qismini tashkil etadi. Bu ham o'z o'rnida har bir mezbon davlat

²² "Chet el arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish" bo'yicha Nyu-York Konvensiyasi (1958).

²³ https://mdpi-res.com/d_attachment/sustainability/sustainability-15-08525/article_deploy/sustainability-15-08525-y2.pdf?version=1684983238

²⁴ <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/11/8525>

uchun o'z tabiati, ekologik xilma-xilligi naqadar muhim ekanligini ko'rsatib beradi. Ushbu nizolarning adolatli, oqilona yechim topishi arbitraj sudlari ishtirokini talab qilsa, ushbu nizolarning oldini olish, avvalo, davlatlar yoki investor va davlat o'rtasidagi investitsion shartnomalarda, atrof-muhit muhofazasi, alohida ehtiyotkorona munosabatda bo'linishi kerak bo'lgan hudud chegaralari belgilab berilishini, tabiatga chiqarilishi mumkin zararli chiqindi va birikmalarning limitlari belgilab qo'yilishini talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi. Manba: <https://lex.uz/acts/-3523891>
2. "Chet el Arbitraj Qarorlarini Tan olish va Ijro etish" bo'yicha Nyu-York Konvensiyasi (1958)
3. <https://strategy.uz>
4. https://mdpi-res.com/d_attachment/sustainability/sustainability-15-08525/article_deploy/sustainability-15-08525-v2.pdf?version=1684983238
5. <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/11/8525>
6. Camille Martini, *Balancing Investors' Rights with Environmental Protection in International Investment Arbitration: An Assessment of Recent Trends in Investment Treaty Drafting*, 50 INT'L L. 529 (2017)

NUTQ NUQSONIGA EGA BOLALAR OILASIDA TARBIIYA JARAYONINING
MUAMMOLARI.

Gulbanu Djumaboyeva Berdibayevna

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika institutining assistent o`qituvchisi

Ahmedova Mavjuda Doniyor qizi

NDPI

Defektalogiya: logopediya ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarning oilasidagi tarbiya jarayoni, tarbiya jarayonida uchraydigan muammolar haqida so'z yuritiladi.*

Аннотация: *В данной статье рассказывается о процессе обучения в семье детей с дефектами речи, проблемах, возникающих в процессе обучения.*

Annotation: *This article talks about the process of learning in a family of children with speech impediments, the problems that arise during the learning process.*

Kalit so'z: *nutq nuqsoni, ota-ona, oilada tarbiya jarayoni, muammolar.*

Oila o'sib kelayotgan insonni tarbiyalashning birinchi maktabidir. U bola uchun butun dunyo, bu yerda u sevishni, hamdardlikni, chidashni, quvonishni, tanishishni o'rganadi, uning atrofidagi hayotning birinchi ob'ektlari bilan tanishadi. Bolaning hayotida oila uning shaxsini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi, chunki uning xususiyatlarini o'rganish jarayoni oilada insoniy munosabatlar, yaxshilik va yomonlik tushunchalari o'zlashtiriladi, tevarak-atrofdagi voqelik haqidagi ilk tasavvurlar shakllanadi, qiziqishlari, qobiliyatlari rivojlanadi. Har qanday jamiyat taraqqiyotida oilalarning, oilalar mustahkamligining o'zni beqiyosdir. Har bir oilaning sog'lom bo'lishi, mana shu muhitda dunyoga kelib, shaxs sifatida shakllanishida, o'zi yashayotgan davlatning fuqarosi sifatida o'z davlatining iqtisodiyoti, ijtimoiy hayoti taraqqiyotini ta'minlovchi, hal qiluvchi omil bo'lgan inson kamolotida oilaning tutgan o'zni beqiyosdir. Bolalik inson hayotidagi go'zal va baxtli davrdir, Uni turlicha so'zlar bilan ta'riflash mumkin: baxtli, beg'am, beg'ubor va h.k.,

lekin ba'zi bolalar uchun u og'ir. Avvalo ular aybdor bo'lmagan sabablarga ko'ra jismoniy va aqliy kamchiliklar, nuqsonlar rivojlanmaslik natijasidir. Bu vaziyat otalarning ruhiy holatiga juda kuchli ta'sir qiladi. Ba'zi hollarda ota-onalarning oilaviy baxtsizlikka, tushkunlikka tushib qolish holatiga sabab bo'ladi. Ko'pgina ota-onalar bolalar bilan ishlashning muhimligini tushunishmaydi. Shuning uchun bunday otalarning bilan aloqa o'rnatishda qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Bolalarni tarbiyalash otalardan nafaqat sevgini talab qiladigan qiyin ish, balki katta mas'uliyat, chidamlilik, sabr-toqat, ayniqsa, pedagogik talab otalarning malakasi, bilimlarni o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Korreksion – tarbiyaviy jarayonga ota – onalarni maksimal darajada jalb etish va ularga professional yordam berish zarurligi kundan – kunga muxim masala

bo'lib bormoqda. Ota-onalar yoki bola tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi boshqa oila a'zolari nuqsonli bolaning uyida bo'lgan vaqtida defektologik ishining davomchilari sanalib uning rahbarligi ostida ta'lim-tarbiya borasidagi kelgusi barcha ishlar uchun zamin hozirlaydilar. Bolaning kompensator xususiyatga ega bo'lganligiga tayangan holda so'zlashuv nutqini rivojlantirish hamda kommunikativ malakalarini shakllantirish bo'yicha ishlar tashxis qo'yilgan ilk kunlardan boshlanishi samarali natija beradi. Uy sharoitida bola lug'atining boyishiga, so'zlashuv nutqi to'g'ri, talaffuz malakalarining shakllanishi, bilim va tushunchalarining kengayishida turli-tuman tabiiy holatlarni yuzaga keltiradi. Agar nutqida nuqsoni bor bo'lgan bola mustaqil ravishda nutqni egallamagan bo'lsa muloqotda nutq qanday yordam berishini ko'rsatish juda foydalidir. Agar bir qator shartlar bajarilsa, oilada erta va maktabgacha yoshdagi bolaning nutqini to'liq rivojlantirish mumkin. Yangi ta'lim to'g'risidagi qonun ham qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan, Senat tomonidan 2020-yil 7avgustda ma'qullangan.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turidir. Nutq kamchiligiga ega bolalarni tarbiyalash jarayonida ota-onalar va pedagoglar doimo o'z xulq-atvorni va o'zining mavqeyini anglash lozim. O'zaro rag'batlantirish, o'zaro hurmat, tartibni saqlash oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro ta'sir nutq kamchiligiga ega bolalarni psixogen reaktiv holatlar profilaktikasida jiddiy ro'l o'ynaydi. Ko'pgina mualliflarning tadqiqotlarida (L.I. Belyakova, L.R. Davidovich, T.A. Dateshidze, N.S. Jukova, L.M. Kozyreva, M.M. Koltsova, E.M. Mastuykova, A.G. Moskovkina, T.S. Reznichenko, V.I. Seliverstova va boshqalar) quyidagilar aniqlangan:

- ota-onalarning pedagogik malakasini oshirish, bu nafaqat bolalar nutqining rivojlanish davrlari va nutq rivojlanishidagi me'yorlardan chetga chiqishlar to'g'risidagi bilimlarni o'zlashtirishni, balki bolaning nutqini kuzatish va har qanday muammo va og'ishlarni aniqlash qobiliyatini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi, gapirish, tushunish va muloqot qilish;

- bolaning oilada hayotini to'g'ri tashkil etish, bu bolani kuchli va sog'lom, jismonan, intellektual va hissiy jihatdan rivojlangan, aniq, xushmuomala nutq bilan tarbiyalash;

Oilada do'stona, iliq muhit yaratish sizga ziddiyatli vaziyatlarni bolada norozilik va hissiy taranglikni keltirib chiqarmasdan konstruktiv tarzda hal qilish va nutq buzilishi xavfini kamaytiradigan ta'lim tadbirlarini amalga oshirish imkonini beradi. Umuman olganda, kattalarning bolaga qaratilgan nutqi o'ziga xos bo'lishi kerak, so'z boyligi sodda va mazmunan qulay bo'lishi kerak, grammatik tuzilmalar adekvat bo'lishi kerak, bu esa bolaning kattalar nutqini tushunishini ta'minlaydi.

Nutq rivojlanishida og'ishlar bo'lgan maktab yoshidagi bolalarning ota-onalari shuni yodda tutishlari kerakki, nutq buzilishi darajasi va tabiati, individual shaxsiy

rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlari bolaning jamiyatga kirish qobiliyatini belgilaydi. Bu jarayon uning ijtimoiy, pedagogik va psixologik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda qiyin kechishi mumkin.

Pedagog olimlar, sharq mutafakkirlari komil, barkamol insonni yetishtirish uchun tarbiya naqadar zarurligini ta'kidlab o'tganlar. Shu jumladan, Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Kaykovusning "Qobusnoma", Imom Buxoriyning "al-Adabalmufrad" hadislar to'plamida tarbiya va tarbiyalashning ma'nosi, "Tanbehul g'ofiliyn" asarida farzandlarga yuksak insoniy fazilatlarini kamol toptirish fikrlarini ilgari surgan. Bola birinchi tarbiyani oilasida oladi. Shuning uchun bolaning ta'limtarbiya olishida oilaning o'rni kattadir. Nutqida nuqsoni bo'lgan bolani oilsida tarbiyalash jarayonida yo'l qo'yiladigan xatoliklar:

- bolani doimiy ravishda tanqid qilish uni o'ziga bo'lgan ishonchini yo'qotishga, mustaqil fikrlay olmasligiga olib keladi;
 - bolani tinglamaslik. Bola o'zini tinglaydigan insonni qidiradi. Bolani hech kim tinglamasa, fikri qo'llb quvvatlanmasa erkin bo'la olmaydi;
 - bolaning hamma hohishlari qondirish ham bolani tantiq bo'lib erkalanib gapirishiga olib keladi;
 - bola tilida gapirish. Ota-onalar farzanlariga predmetlarni to'liq nomlarini emas, aksincha farzandi nomlagan so'z bilan atashi;
 - haddan tashqari ko'p e'tibor ham bolani tarbiyasiga yomon ta'sir ko'rsatadi;
 - qo'rqitib, urib jazolamaslik kerak. Bu bolani yana xato qilmasligiga emas, balki, duduqlanishiga, xato gapirsam yana jazolanaman deb o'ylaydi va logofobiya kelib chiqadi;
 - bolani keragidan ortiq erkin qo'yib qo'yish;
 - bolaga juda muloyimlik qilish ham uning tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.
- Bola nutqining yuzaga kelishi va rivojlanishida muloqotning hal qiluvchi rolini gospitalizm tekshiruvlari isbotlaydi. Rag'batlantiruvchi insoniy muhit(oila,bolalar guruhi) dan bolani ajratib qo'yish deprivatsion vaziyat sifatida o'rganiladi. Bu vaziyat bolaning psixik rivojlanishiga sekinlashtiruvchi omil sifatida ta'sir qiladi. Agar bu vaziyat uzoq davom etsa psixik deprivatsiya holati yuzaga keladi. Nutq rivojlanishiga, ayniqsa hissiy deprivatsiya yomon ta'sir ko'rsatadi. Bunda bola tug'ilganidan boshlab uning affektiv.

Ehtiyojlari (suyish,erkalash,yaxshi ko'rish) qondirilmaydi. Bunday vaziyat ko'pincha ota-onalari spirtli ichimliklar ichuvchi,onasi yo'q oilalarda,bola tug'ilishi bilan tarbiyaga sust qaraladigan bolalar uyida tarbiyalanishi oqibatida vujudga keladi.

XULOSA:

Bola ravon gapirishi,nuqsonini bartarf etishda ota-ona va xatto bolaning o'zi ham harakat qilishi kerak. Shunagina natija bo'ladi. Ota-onalar har doim bolaning ilm olishiga, tarbiyasiga, e'tiborli bo'lishi kerak. Oilada bolani nuqsoniga beparvolik bilan qaramasliklari, logoped defektolog ko'riklariga vaqtida olib borishlari lozim. Ota-onalar

yoki bola tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi boshqa oila a'zolari nuqsonli bolaning uyida bo'lgan vaqtida defektologik ishining davomchilari sanalib uning rahbarligi ostida ta'lim-tarbiya borasidagi kelgusi barcha ishlar uchun zamin hozirlaydilar. Umuman olganda, kattalarning bolaga qaratilgan nutqi o'ziga xos bo'lishi kerak, so'z boyligi sodda va mazmunan qulay bo'lishi kerak, grammatik tuzilmalar adekvat bo'lishi kerak, bu esa bolaning kattalar nutqini tushunishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni.
2. Al-jome' as-sahih" asari. Ilm o'rganmoq va ilm o'rgatmoqning fazilati to'g'risidagihadis.
3. Salaeva M.S. O'tmish mutafakkirlarimiz ota-ona va farzandlar munosabatlari xususida // Mahrifat yog'dusi.
4. Arapboyeva.D.K, Norkulov.N.T "Oilaviy munosabatlar psixologiyasining nazariy va amaliy masalalari" Toshkent-2019.
5. Н.В.Обухова "Семейное воспитание детейснарушениемречи" Екатеринбург-2019.
- 6."Logopediya" O'zbekiston Faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti Toshkent-2007.

RINOLALIK BOLALARGA TIBBIY VA PEDAGOGIK YORDAMNI TASHKIL
ETISHNING DOLZARB AHAMIYATI.

K.M.Erjanova

Maktabgacha tarbiya va defektologiya kafedrası o'qituvchisi

Tel: 99 736-24-47

N.E.Sharapova

Maktabgacha ta'lim fakulteti defektologiya logopediya yo'nalishi

4-B guruh talabasi

Tel: 97 768 58 60

Rezyume. *Ushbu maqolada rinolaliya nutq nuqsoni va uning turlari va operatsiyagacha davrda xamda operatsiyadan keyingi davrlarda olib boriladigan logopedik korreksion ishning bosqichma bosqich amalga oshirilishi ,nafas mashqlari turlari va ularning qo'llanilish usullari yoritilgan.*

Резюме. *данной статье рассмотрен дефект речи ринолалия и его виды, а также поэтапное выполнение логопедической коррекционной работы, проводимой в предоперационном и послеоперационном периодах, виды дыхательной гимнастики и способы их применения.*

Summary. *In this article, the rhinolalia speech defect and its types, the step-by-step implementation of logopedic correction work carried out in the pre-operative and post-operative periods, types of breathing exercises and their methods of use are explained*

Tayanch so'zlar: *rinolaliya, rinofofiya ,uranoplastika ,akustika, artikulyatsiya, tembr, organik, funksional*

Ключевые слова: *ринолалия, ринофония, уранопластика, акустика, тембр артикуляции, органический, функциональный.*

Key words: *rhinolalia, rhinophony, uranoplasty, acoustic, articulation, timbre, organic, functional.*

Hozirgi kunda davlatimiz tomonidan bolalarning ta'lim olishiga juda keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 20-moddasiga asosan inklyuziv ta'lim tashkil etilgan. Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Mazkur moddada, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etilishi mustahkamlangan.

Yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 55-moddasiga ko'ra, davlat jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalarning (shaxslarning)

davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida, umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional ta'lim muassasalarida inklyuziv shaklda bepul umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional va maktabdan tashqari ta'lim olishini ta'minlaydi. Bundan tashqari jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarni o'qitish hamda tarbiyalash uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari tashkil etilishi nazarda tutilgan bo'lib, ta'lim oluvchilarni ushbu ta'lim muassasalariga yuborish va ulardan chetlatish ota-onasining yoki boshqa qonuniy vakillarining roziligi bilan tibbiy-psixologik-pedagogik komissiyaning xulosasiga binoan amalga oshirilishi belgilangan.

Shuni e'tiborga olish lozimki, mazkur qoidalarning asosiy negizi 1989-yil 20-noyabrda qabul qilingan "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyada mustahkamlangan. Jumladan ushbu Konvensiyaning 3-moddasiga ko'ra, bolalarga nisbatan barcha xatti-harakatlarda, ular ijtimoiy ta'minot masalalari bilan shug'ullanuvchi davlat yoki xususiy muassasalar, sudlar, ma'muriy yoki qonun chiqaruvchi organlar tomonidan sodir etiladimi-yo'qmi, bundan qat'iy nazar, bolaning manfaatlarini yaxshiroq ta'minlanishiga birinchi darajali e'tibor beriladi.

O'z navbatida yuqoridagi Konvensiyaning 23-moddasida belgilanishicha, ishtirokchi-davlatlar aqliy va jismoniy jihatdan yaxshi rivojlanmagan bola o'zining qadr-qimmatini ta'minlaydigan, o'ziga ishonch tug'diradigan va uning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini yengillashtiradigan sharoitlarda to'laqonli hamda munosib tarzda yashashi lozimligini e'tirof etadilar.

Rinolaliya – ya'ni dimog'dan, dimog' bilan gapirish nuqsoni hisoblanadi. Nutq apparatining anatomik va fiziologik nuqsonlari natijasida kelib chiqadigan ovoz tembrining va tovush talaffuzining buzilishi, nafaqat ovoz tembrining qo'pol buzilishi, balki yozish, fonematik idrok etish, lug'at va grammatikada doimiy buzilishlar bilan ham tavsiflanadi. Nutq tovushlarini talaffuz qilish ikkita asosiy rezonatorning muvofiqlashgan ishlashini talab qiladi bularga: burun bo'shlig'i va og'iz bo'shlig'i kiradi. Rinolalik bolalarda aynan nuqson burun va og'iz bo'shligida bo'lganligi sababli bolaning aqliy funksiyalarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Tamg'laydagi yoriqlik.

Rinolaliyani o'rganish uchun juda uzoq yillar talab etilgan, bu nuqson bo'yicha shifokorlar, psixologlar va defektologlar izlanishlar olib bordilar. Chet el adabiyotidagi malumotlarga qaraganda tanglay, lab nuqsonlari irsiy sabablarga bog'liqligini aytib o'tilgan.[6:101]

Rus olimlari N. I. Pirogov (1844), N. V. Vorontsovskiy (1875), P. Subbotin (1894), M. I. Paikin (1936) o'z asarlarida operativ faoliyat ta'sirida tanglay o'lchamlari qay darajada o'zgarishi mumkinligi muhokama qildilar.

Vaqtlar o'tib N. I. Pirogovning shogirdi N. V. Vorontsovskiy 1870 yilda periosteal uranoplastika normal nutqni tiklash yo'lidagi eng ajoyib qadamni qo'yganligini aytdi. Uranoplastika bu qattiq tanglay yoriqligini bartaraf etish maqsadida qilinadigan operatsiya hisoblanadi. Uranoplastikadan keyin burun ohangining saqlanib qolishi

sababini yumshoq tanglayning ikkilamchi qisqarishi, uning kengligidagi kuchlanish va harakatchanlikning kamligi deb hisobladi.

Olimlarning izlanishlari natijasida og'iz bo'shlig'ining anatomik nuqsonini tuzatishda jarrohlar erishgan muvaffaqiyatlarga qaramay, ularning hech biri faqat jarrohlik aralashuvi orqali nutqning fonetik tomoniga ijobiy natijalarga erisha olmadi. Sababi uranoplastikaning o'zi rinolalik bemorlarning nutqidagi burun tovushini yo'q qilmasligi malum bo'lgandi. Bir qator olimlar logopedik mashg'ularni o'tkazish kerakligiga ishonch xosil qilishdi.

1931 -yilda RAU ning "Tug'ma tanglay yoriqliklarida operatsiyagacha logoterapevtik mashqlar" maqolasi e'lon qilindi. F.A. Rau operatsiyagacha bo'lgan davrda to'g'ri artikulatsiyalarni tarbiyalash qiyinligini ammo operatsiyadan oldin bola logoped ko'rigiga bormasa, noto'g'ri tarbiyalangan harakatlar esa operatsiyadan keyin logopedik ishni qiyinlashtiradi degan fikrni bayon qilgan. Shu tariqa operatsiyagacha bolgan davrdagi mashg'ulotlarda talaffuzni shakllantirishga juda ehtiyotkorlik bilan yondashish kerakligini tavsiya qilgan.

1938-yilda Z.G.Nelyubovaning "Talaffuz buzilishlarini bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar" kitobi chiqarildi. Kitobda bemor bilan o'tkaziladigan ishning 8 bo'limi, tug'ma tanglay yorug'liklarida nutqni tarbiyalash usullari bayon qilingan edi. Yuqoridagi ishlardan farqli ravishda Z. G. Nelyubova juda ko'p yangi usullarni, xususan tanglayni massaj qilish, tanglay uchun maxsus mashqlarni tavsiya etdi.

Rinolaliyaning ochiq formasida og'iz bo'shlig'ida hosil bo'luvchi tovushlar dimog'da talaffuz etiladi. I va U unli tovushlarida tembr sezilarli darajada o'zgaradi, bu unli tovushlar artikulatsiyasida og'iz bo'shlig'iga hamma tovushlar artikulatsiyasiga ko'ra toraygan boladi.[3:67]. Rinolaliyaning ochiq shaklida burun rezonansining patologik kamayganligi xolida xavoning burundan chiqib ketishi bilan izoxlanadi. Unli tovushlar talaffuzida yuqoridagi holat kamroq uchraydi, chunki bu tovush talaffuzida og'iz bo'shlig'iga kengroq ochiladi. U ndosh tovushlar talaffuzida tembr buzilishlari kuzatiladi. Shovqinli va qorishiq tovushlar talaffuzida xirillagan tovush qo'shilib keladi. Portlovchi p, b, t, k va g tovushlari noaniq talaffuz qilinadi, chunki og'iz bo'shlig'ida yetarli darajada havo bosimi hosil bolmaydi, natijada burun bo'shlig'i to'liq bekilmaydi.

Yopiq rinolaliya. Yopiq rinolaliya nutq tovushlarini talaffuz qilish vaqtida fiziologik burun rezonansining pasayishi natijasida yuzaga keladi. M N burun tovushlari talaffuzida eng kuchli rezonans bo'ladi .[5:112]. Bu tovushlarning normal talaffuzida burun-halqum yo'li ochiq bo'ladi va havo oqimi to'g'ri burun bo'shlig'iga o'tadi. Agar burun tovushlar talaffuzida burun rezonansi bo'lmasa, unda burun tovushlari b, d tovushlariga o'xshab talaffuz etiladi.

Rinolaliyaning yopiq shaklining kelib chiqish sababi — burun bo'shlig'idagi organik o'zgarishlar yoki tanglay-halqum birlashishining funksional buzilishidir.

Rus olimi M. Zeeman yopiq rinolaliyaning (rinofoniya) ikki turini ajratadi: oldingi yopiq rinolaliya bunda burun bo'shlig'ida o'tkazuvchanlik funksiyasi bo'lmaydi va orqa yopiq rinolaliya bunda burun-halqum bo'shlig'ida o'tkazuvchanlik kamayadi.

Aralash rinolaliya.Rinolaliyaning bu turi burun rezonansining patologik kamayganligi hoida havoning burundan chiqib ketishi bilan izohlanadi, oqibatda barcha nutq tovushlarining artikulatsion va akustik tomondan buzilishi kuzatiladi.

Ovoz tembri ahamiyatli darajada o'zgaradi. Aralash rinolaliyada ham ochiq, ham yopiq rinolaliyaning belgilari birga qo'shilgan holda namoyon bo'ladi. Aralash rinolaliya ham organik, ham funksional xarakterda bo'lishi mumkin. Organik xarakterdagi aralash rinolaliyaga yumshoq tanglayning kaltaligi yoki falajligi sabab bolsa, funksional aralash rinolaliyaga tanglay-halqum yorig'ining funksiyasi o'zgarishi natijasida burun yo'lining to'silib turishi sabab bo'ladi.

Turli xalqlar orasida, turli mamlakat va hattoki har bir mamlakatning turli viloyatlarida tug'ma yoriqliklar bilan tug'iladigan bolalar soni turlichadir. A. Limberg (1964) adabiyotlardagi ma'lumotlarni umumlashtirib, 600 — 1000 ta yangi tug'ilgan bolalar orasida bitta bola lab va tanglay yoriqliklari bilan tug'ilishini ta'kidlab o'tadi. Lab va tanglaydagi yoriqliklar bolaning umumiy va nutqiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bola yutishga, nafas olishga qiynaladi. Bu holatlar bolaning jismoniy rivojlanishiga salbiy ta'sir etadi, organizmning boshqa kasalliklar bilan kurashish jarayonini susaytiradi. Bunday bolalar muntazam shifokor nazoratiga va davolanishga muhtojdir. yoriqliklar bir tomonlama yoriqliklarga nisbatan kam uchraydi.

Rinolalik bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar.

1. Operatsiyadan oldingi tayyorgarlik bosqichi, uning asosiy ahamiyati to'g'ri nutqni shakllantirish asoslarini ishlab chiqishdir. Bu davr nutq terapiyasi ishida juda muhimdir. Operatsiyadan oldingi ishlar operatsiyadan keyin amalga oshirilsa, undan oldin olingan barcha ko'nikmalar tezroq tiklanadi va operatsiyadan keyingi chandiqlar tezroq davolanadi, operatsiyadan oldingi davrda qilinadigan ishlar:

Tayyorlov davri ikki bosqichdan iborat. Asosiy davr uch bosqichdan iboratdir.

2. Operatsiyadan keyingi bosqich. Unli tovushlarni o'rnatish. Burunning ortiqcha rezonansini yo'q qilish. Bu davrda nutq terapiyasi ishining muvaffaqiyati operatsiyadan oldingi davrda qanday amalga oshirilganligi bilan belgilanadi. Samaradorlik jarrohlik operatsiyasining sifati va nutq apparatining anatomik va funksional holatiga bog'liq.

3. Ovoz talaffuzini tuzatish, nafas olish, fonatsiya va artikulyatsiyani muvofiqlashtirish bosqichi.

4. Yangi ko'nikmalarni to'liq avtomatlashtirish bosqichi.

Har bir bosqichning davomiyligi alohida belgilanadi. Har bir bosqich uchun xarakteristikasi muayyan muammoni hal qilish bo'yicha ishning asosiy yo'nalishidir

Nafas olishni turli o'yinlar yordamida bajarish.

A.G.Ippolitova taklif qilgan usul bo'yicha nafas olish tartibi:

- ❖ burun burun;
- ❖ burun og'iz;
- ❖ og'iz burun;
- ❖ og'iz og'iz.

“Ko'piklar.”

Maqsad: bolada og'izdan nafas olishni to'g'ri yo'lga qo'yish.

Bu nafaqat nutq terapiyasi mashg'uloti, balki uyda ham oson va tayyorgarliksiz bajarilishi mumkin bo'lgan mashq-o'yin. Bolaga bir stakan suv va somon beriladi. U chuqur nafas oladi va pufakchalar hosil qilish uchun havoni somon orqali suvga sekin chiqaradi.

"Parashut". Ushbu mashq uchun sizga paxta momig'i kerak bo'ladi. Uni bolaning burniga qo'yiladi va undan tilini chiqarishni, uni naychaga aylantirishni, uni egib, paxta momig'iga puflashni so'raladi shunda u tushadi. Nafas olish va artikulyar apparatlar tovush [r] va tovushni shunday talaffuz qilishga tayyorlanishadi.

“Biz yog'och kesamiz.”

Mashq juftlikda amalga oshiriladi.

Bir-biriga qarama-qarshi turing, oyoqlarini bir-biridan ajratib turing, chap oyoq oldinga, qo'llaringizni ushlab turing. Oldinga egilib, navbat bilan qo'llaringizni tirsaklarda egib, to'g'rilab, qo'l harakati bilan yog'ochni arralashga taqlid qiling va shu bilan birga: "j j j j j j". Sekin sur'atda 35-40 soniya davomida takrorlang

“Havo shari”

Bolaga erga yotishga taklif qiling va qo'lini qorniga qo'ying, uning qornida shar borligini tasavvur qiling. Endi asta-sekin sharni ishiramiz . qorin bo'shlig'i, ishadi. So'ng, biz sharni puflaymiz. Ushbu mashqni birgalikda bajaring, 5 marta takrorlang.

“Kullarimizni istamiz” o'yini.

Maqsad: Diafragmal nafasni rivojlantirish.

O'yinning borishi: Bolalar stulda utirishadi. Logoped bolalarga qordan qorboboni yasashni tasavvur ettiradi.. Faqat qullari muzlab qolishdi. Kelinglar qullarimizni isitib olamiz deb aytadi va ikki kafti orasiga puflay boshlaydi. Nafasni burundan olib qorinni ishirib va xavoni x x, x, x. qorindan chiqarishlarini aytib ko'rsatadi. Bolalar qaytarishadi: x, x, x...[4:73].

Ovozli mashqlar: A, O, U, E unli tovushlari ustida olib boriladi: ovozsiz artikulyatsiya; ortib borayotgan takrorlashlar bilan A AA AAA ning baland ovozda talaffuzi; 2-3 ta tovushning keskin talaffuzi AO, AU, AOE, AUE; unilarni pauza bilan talaffuz qilish (yumshoq tanglayning yuqori holatini saqlab turish) A- - - - E - - - - - U

XULOSA

Xulosa qilib aytganda yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda shuni umumiy qilib aytishimiz joizki, rinolalik bolalar tarbiyasida logoped va ota-onalarning roli katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolani yoritishda òrganilgan manbalar, rinolalik bolalarni

xususiyatlarining o'zgarishlari bilan tanishib chiqdim. Rinolalik bolalar ta'lim-tarbiyasida bir qator qiyinchiliklar, muammolar borligi ma'lum bo'ldi. Bog'chada maktabda nutqidagi nuqson tufayli o'z fikrini boshqalarga tushuntira olmasligi intellektining orqada qolishi darslarni yaxshi o'zlashtira olmasligi o'z tengdoshlaridan ajralib qolish odamovilik, kayfiyatning tushkun bo'lishi kabi holatlar kuzatilishi mumkin.

Rinolalik bolalar bilan ishlash nutq terapevtidan katta masuliyat bilan yondashishni talab qilinadi. Bundan tashqari oilada ham sog'lom muxitni yaratish muxim xisoblanadi. Mashg'ulotlar mutaxassis logoped tomonidan o'tkazilishi kerak.

Nafas mashqlarini uyda takrorlash mumkin. Uyda onaning bolaga etibori korreksiya ishlariga yordam beradi. Biroq, asosiy qoidalarga rioya qilish muhimdir.

Mashg'ulot bolani ortiqcha charchatmasligi kerak; uning mehnatsevarligi oilasi tomonidan qo'llab-quvvatlanishi kerak; noto'g'ri bajarish ehtimolini bartaraf etish uchun barcha mashqlar birinchi navbatda nutq terapevti bilan ishlab chiqilishi kerak, Aks holda, bolada o'ziga nisbatan ishonch yo'qoladi va nuqson bilan kurashishni hohlamay qolish holatlari ham kuzatilishi ehtimoldan holi emas. Logoped rinolalik bola bilan korreksion ishni to'g'ri olib borishi; nuqsonni iloji boricha sezilmaydigan xolga kelgunicha korreksiya qilishga erishishi, bolani jamiyatga qo'shilishiga yordam berishi bularning hammasi kelajak avlodni sog'lom qilib tarbiyalash uchun xizmat qilishga yo'naltirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonunning 20-55 moddalari
2. "Bola xuquqlari to'g'risidagi konvensiya"ning 3- 23 moddalari
3. L.S.Volkova. Logopediya. 2003.
4. Axmedova Z.M. Logopedik o'yin Toshkent 2007
5. M.Y. Ayupova. Logopediya 2007
6. Л.А Брюховский Rinolaliya 2013
- 7 V.S. Raxmanova Defektologiya asoslari 2017

FOYDALANILGAN INTERNET SAYTLAR

1. Studfile.net
2. pedlib.ru
3. Samozdrav.ru

**RAQAMLI KONTENTLAR TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH MEXANIZMI
SIFATIDA**

Farog'at Tojiddinovna Isomova

Osiyo Xalqaro Universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

E-mail: isomovafarogattojiddinqizi@oxu.uz

Anotatsiya: *Maqolada ta'lim samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish, sifatli kontentlar vositasida ta'lim jarayoni ishtirokchilari orasidagi qulay interfeys o'rnatish yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar : *raqamli texnologiya, kontent, interfeys, kompetensiya, bilim, ko'nikma, malaka, rivojlanish, kommunikatsiya.*

**DIGITAL CONTENT AS A MECHANISM FOR INCREASING EDUCATIONAL
EFFECTIVENESS**

Abstract: *The article describes the use of digital technologies in increasing the effectiveness of education, the establishment of a cultural interface between the participants of the educational process with the help of quality content.*

Key words: *digital technology, content, interface, competence, knowledge, knowledge, competence, development, communication.*

**ЦИФРОВОЙ КОНТЕНТ КАК МЕХАНИЗМ ПОВЫШЕНИЯ
ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация: *В статье описано использование цифровых технологий в повышении эффективности образования, установлении культурного интерфейса между участниками образовательного процесса с помощью качественного контента.*

Ключевые слова: *цифровые технологии, контент, интерфейс, компетентность, знания, знания, компетентность, развитие, коммуникация.*

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib borishi har bir sohada zamon bilan hamnafas bo'lishni taqozo etadi. Raqamli texnologiyalar taraqqiy etgan asrda eng muhim omil bu ma'lumotlar hisoblanadi. Ularni to'plab, o'rganishlar asosida xulosalar chiqarish bugungi kunning asosiy aloqa vositasiga aylanmoqda. Mamlakatimiz ham rivojlanayotgan mamlakatlar qatorida jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan bir davrda yangidan yangi strategiyalarni qo'llamoqda. Binobarin, "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi ham mamlakatimiz farovonligi va uzluksiz

taraqqiy etib borishini ta'minlaydi. Ta'lim esa taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi omili bo'lib xizmat qiladi. Ushbu strategiyada belgilab berilgan bir qator yo'nalishlar Ta'lim sohasida raqamli ko'nikmalarni oshirish maqsadida quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi: ta'lim pog'onasining boshlang'ich bosqichida o'quvchilarga raqamli texnologiyalarni taqdim etish orqali raqamli ko'nikmalarni o'zlashtirish uchun imkoniyatlar yaratish, tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, kelajakda zarur bo'ladigan keng ko'lamli raqamli transformatsiya sharoitida yoshlarga bilim va ko'nikmalar berish; yagona masofaviy ta'lim platformasini kelajakda ta'limning barcha yo'nalishlarida tatbiq etish maqsadida yaratish va amalga oshirish; o'quvchilar uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishning umumiy darajasini oshirish maqsadida umumta'lim maktablarining asosiy o'quv dasturlariga doimiy o'zgartirishlar kiritish; texnologik kasblar va innovatsion faoliyat sohasida o'qishni tashkil etishga qaratilgan yuqori samarali xalqaro amaliyotni ta'lim tizimiga joriy etish; axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan bog'liq yo'nalishda kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilari sonini, axborot texnologiyalar sohasida o'rtacha darajada kompetensiyaga ega bo'lgan o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalari bitiruvchilarini oshirish; axborot texnologiyalar sohasidagi tashkilotlarining o'quv jarayonlarga qatnashishini rag'batlantirish orqali umumta'lim maktablarda informatika fanini o'qitish metodlarini takomillashtirish kabi bir qator vazifalar ta'lim sohasida ham raqamli texnologiyalardan keng foydalanishga imkoniyat beradi.

Raqamli kontent- bu raqamli ma'lumotlar shaklida mavjud bo'lgan har qanday tarkib. Raqamli tarkib raqamli media yoki analog xotirada ma'lum formatlarda saqlanadi. Raqamli tarkibning shakllari raqamli ravishda uzatiladigan, oqimli yoki kompyuter fayllarida mavjud bo'lgan ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Axborot texnologiyalari-ob'ekt, jarayon yoki hodisa (axborot mahsuloti)ning holati to'g'risida yangi sifatdagi axborot olish uchun ma'lumotlarni to'plash, ularga ishlov berish va uzatish vositalari hamda usullarining majmuidan foydalanuvchi jarayon. Axborot texnologiyalari mavjud usullar va vositalardan foydalanib ma'lum axborotlarga ishlov berib, qayta ishlab yangi ko'rinishdagi inson faoliyati uchun zarur bo'lgan axborotlarni yaratish jarayonidir. Axborot texnologiyasining maqsadi – inson tomonidan tahlil qilish va uning asosida qandaydir xatti-harakatni bajarish bo'yicha qaror qabul qilish uchun axborot ishlab chiqarish. Zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'lim jarayonlariga joriy etilishi: talabaga kasbiy bilimlarni egallashiga; o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarni modellashtirish orqali fan sohasini chuqur o'zlashtirilishiga; o'quv faoliyatining xilma-xil tashkil etilishi hisobiga talabaning mustaqil faoliyati sohasining kengayishiga; interaktiv muloqot imkoniyatlarining joriy etilishi asosida o'qitish jarayonini individuallashtirish va differensiyalashtirishga; sun'iy intellekt tizimi imkoniyatlaridan foydalanish orqali talabaning o'quv materiallarini o'zlashtirish strategiyasini egallashiga; axborot jamiyati a'zosi sifatida unda axborot madaniyatining shakllanishiga; o'rganilayotgan jarayon va hodisalarni kompyuter texnologiyalari

vositasida taqdim etish, talabalarda fan asoslariga qiziqishni va faollikni oshirishga olib kelishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, shu jumladan, ushbu ta'lim vositasining didaktik imkoniyatlariga ob'ektning tabiiy jihatlari, texnik va texnologik fazilatlarini, o'quv va tarbiyaviy jarayonida didaktik maqsadlarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan aspektlari sifatida qaralishi mumkin. AKTning tasniflanishiga mos ravishda didaktik imkoniyatlarini uchta guruhga ajratish mumkin: 1. O'quv ma'lumotlarini taqdim etish. 2. O'quv ma'lumotlarini uzatish. 3. O'quv jarayonini tashkil etish.

Ta'lim samaradorligi nafaqat o'quvchilarning bilim darajasi, balki ularning egallayotgan bilimlari, erishayotgan natijalarini ularning ota-onalari bilan interfeys(muloqot oynasi) orqali birgalikda nazorat qilib borishda ham namoyon bo'ladi. O'quvchilarning bilim darajalarini baholash, egallagan ko'nikma va malakalarini sifatli yetkazib berishda axborot texnologiyalardan yani kontentlardan keng foydalanish yuqori natija beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hikmatovna, M. N. (2024). CONTENT OF THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 88-94.
2. Hikmatovna, M. N. (2024). Teaching of specialized subjects in primary education. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 453-460.
3. Hikmatovna, M. N. (2024). Boshlang'ich ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 445-452.
4. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.
5. Sobirovna, S. Y. (2023). Creativity in the work of an educator. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 361-367.
6. Sidiqova Yulduz. (2024). SYUJETLI-ROLLI O`YINLARNING BOLA FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 44–51.
7. Sidiqova Yulduz Sobirovna. (2024). МАКТАБГАЧА ТА`ЛИМДА НУТҚ, МУЛОҚОТ О`ҚИШ ВА YOZISH MALAKALARINING SOHALARI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 52–62.
8. Sobirovna, S. Y. (2024). AESTHETIC EDUCATION AS A TOOL TO LEAD CHILDREN TO PERFECTION. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 354-367.
9. Yulduz, S. (2024). Estetik tarbiya bolalarni komillikka yetaklovchi vosita sifatida. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 95-106.

10. Isomova, FATQ (2022). THE IMPORTANCE OF SPEECH DEVELOPMENT ACTIVITIES IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 947-949.
11. G'aniyevna, P. R. F. (2022, June). MAKTABGA TAYYORLOV GURUHLARI UCHUN SAVODXONLIKKA O'RGATISH MASHG'ULOTLARIDA, A'HARF-TOVUSHINI O'RGATISH METODIKASI. In *E Conference Zone* (pp. 38-41).
12. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). Tarbiya turlari va ularning shaxs kamolotiga ta'siri. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 429-435.
13. Tajiddinovna, I. F. (2024). Types of education and their impact on personality development. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 469-475.
14. Исомова, Ф. Т. (2024). Виды образования и их влияние на развитие личности. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 461-468.
15. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA "ILK QADAM" DASTURI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 603-608.
16. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.
17. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.
18. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 590-595.
19. O'ktam qizi Buxoro, S. M. (2022). BOLANING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI O'YINLAR. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 484-486.
20. Oktam's, S. M. (2023). Methods and Tools of Speech Development of Small Group Children in Preschool Education Organization. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 104-108.
21. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). Speech grow up in training using interactive methods. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 357-360.
22. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). The importance of genres of folklore in the education of preschool children. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 96-99.

23. Shukurova, M. (2023). METHODS AND METHODS OF INCREASING CHILDREN'S SPEECH IN A PRESCHOOL ORGANIZATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 477–480.
24. Madina O'ktamovna Shukurova. (2024). " Growing children's speech in the process of introducing them to the environment and nature ". *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 130–135.
25. Shukurova, M. (2024). OILADA FARZAND TARBIYASIDA OTANING ROLI. ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O 'RNI, 3(2), 162-167.
26. O'ktamovna, S. M. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
27. O'ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.
28. O'ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
29. Ситора Икромовна Акбаровна. (2024). РАЗВИТИЕ СОЗНАНИЯ И ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ПОНЯТИЯМ БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 157–163.
30. Ro'ziyeva, M. Y., & Azamova, N. U. B. (2024). BADIY ADABIYOTDA MAKON VA ZAMON TUSHUNCHASI VAULARNING KELIB CHIQISHI. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 2(2), 22-26.
31. Bahrievna, P. N., & Ro'ziyeva, M. Y. (2023). Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(6), 47-51.
32. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMIY ASOSLARI.
33. Hojiyeva, N. (2023). METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS. *Modern Science and Research*, 2(9), 424-428.
34. Bahodirovna, H. N. (2023). TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 209-209.
35. Hojiyeva, N. B. (2023). MODERN METHOD IN TEACHING MOTHER LANGUAGE LESSONS-USING THE CACOGRAPHY METHOD. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 434-439.
36. Hojiyeva, N. B. (2023). INCREASING THE INTEREST OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING TECHNOLOGY IN PRIMARY

GRADES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 430-433.

37. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Principles of Teaching The Science of" Education" In Primary Classes. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 366-368.

38. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of" Education" in Primary Grades. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 369-372.

39. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.

40. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. *Modern Science and Research*, 2(10), 855-857.

41. Muhammedovna, T. M., & Bahodirovna, H. N. (2022). Methods and Means of Forming Technological Skills of Primary School Students. *AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT*, 1(2), 139-144.

42. Bahodirovna, H. N. (2024). THE SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL TRAINING IN PRIMARY CLASSES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 439-447.

43. Bahodirovna, H. N. (2024). AND ESSENCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 328-333.

44. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. *Modern Science and Research*, 2(10), 333-336.

45. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 378-382.

46. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 127-131.

47. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI MASHG 'ULOTLAR. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 27-32).

48. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM MASALASI. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 21-26).

49. Zainagalina, L. Z., Petrova, L. V., Suleymanov, R. I., Petrov, V. A., Gaforov, A. K., & Khuziakhmetova, L. D. (2017). Features of realization of score-rating system. In *Актуальные вопросы высшего профессионального образования* (pp. 196-198).

50. Зайнагилина, Л. З., Габдрахимов, М. С., Петрова, Л. В., & Сулейманов, Р. И. (2016). Организация академической мобильности студентов. In *Актуальные вопросы инженерного образования-2016* (pp. 46-50).
51. Suleimanov, R. I., Khabibullin, M. Y., & Suleimanov, R. I. (2021, October). Analysis of causes of failure of the electric centrifugal pump elements by the methods of automated diagnostics. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2061, No. 1, p. 012027). IOP Publishing.
52. Сулейманов, Р. И., Хабибуллина, Р. Г., Габдрахимов, М. С., & Давыдова, О. В. (2016). Проверка на оригинальность текста выпускных квалификационных работ. In *Актуальные вопросы инженерного образования-2016* (pp. 76-82).
53. Oblakluovich, K. S., Uktamovich, K. E., Muradovich, Y. M., & Ibragimovich, S. R. (2022). Pathomorphological features of thymus in intrauterine-infected newborns with body hypotrophy. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(4), 22-31.
54. Suleymanov, R. I. (2024). MODERN METHODS OF TREATMENT OF CHRONIC GASTRITIS. *World Bulletin of Public Health*, 32, 80-82.
55. Suleymanov, R. I. (2024). Surgical Intervention for Complicated Peptic Ulcer Disease. *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences* (2993-2149), 2(2), 470-475.
56. Сулейманов, Р. И. (2024). ЯЛЛИҒЛАНИШГА ҚАРШИ 2 ТУРДАГИ ДОРИ ВОСИТАЛАРИ ПОЛИПРАГМАЗИЯСИДА БУЙРАКЛАРНИНГ МОРФОМЕТРИК ПАРАМЕТРЛАРИНИНГ ЎРГАНИШ. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 166-172.
57. Умурзоков, Д. (2023). МИЛЛИЙ ЎЗИНИ ЎЗИ АНГЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ. *Interpretation and researches*, 1(6).
58. Умурзоков, Д. Х. (2023). МИЛЛИЙ МАНСУБЛИК БОРАСИДАГИ ИЛК ЎСПИРИНЛАРНИНГ ТАСАВВУРЛАРИДА ИЖТИМОЙ РОЛЛАРНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 4(ТМА Conference), 567-572.
59. Умурзаков, Д. Х. (2014). ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В СОЗНАНИИ РАННИХ ПОДРОСТКОВ. *Человеческий фактор: Социальный психолог*, (1), 110-116.
60. Умурзоков, Д. Х., & Расулова, Ю. Б. ИЛК ЎСПИРИНЛАРНИНГ ЁШГА ОИД ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УЛАРНИ МИЛЛАТГА МАНСУБЛИКНИ АНГЛАШНИ ШАКЛЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ. *PSYCHOLOGIYA* Учредители: Бухарский государственный университет, (S2), 130-132.
61. Kholmurodovich, U. D., & Nuralievna, R. Z. (2021, February). CAUSES AND MOTIVATIONS OF CONFLICTS. In *E-Conference Globe* (pp. 26-28).
62. Kholmurodovich, U. D., & Nuriddinovich, S. A. (2021, February). SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CAUSES OF MINOR CRIMES. In *E-Conference Globe* (pp. 23-25).

63. Умурзаков, Д. Х., & Жураева, Н. А. (2020). Женщины как объект управленческой деятельности. *European science*, (4 (53)), 45-47.

Muradov Oybek Torakulovich

"ASIAN INTERNATIONAL UNIVERSITY"

Assistant teacher of "General technical sciences" department

Annotatsiya *Maqolada mustaqil O'zbekistonimizning ustuvor vazifalaridan biri mamlakat kelajagi bo'lgan yoshlarni bilimdon, jismonan baquvvat, ma'naviy jihatdan barkamol qilib tarbiyalashga qaratilgan xaqida so'zlab o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *axborot texnologiyalari, tarbiya, taqdimot, multimedia, videolavha.*

Аннотация *В статье отмечается, что одной из приоритетных задач нашего независимого Узбекистана является воспитание молодых людей, которые являются будущим страны, знающими, физически сильными и духовно совершенными.*

Ключевые слова: *информационные технологии, образование, презентация, мультимедиа, видео.*

Abstract *In the article, it is mentioned that one of the priority tasks of our independent Uzbekistan is to educate young people, who are the future of the country, to be knowledgeable, physically strong, and spiritually perfect.*

Keywords: *information technology, education, presentation, multimedia, video.*

INTRODUCTION

Socio-economic reforms in the educational system of our country is having a significant impact. One of the priority tasks of our independent Uzbekistan is aimed at educating young people, who are the future of the country, to be knowledgeable, physically strong, and spiritually perfect. This great goal is embodied in the reforms carried out and continued in the education system.

In today's conditions of mass education, working with the new digital generation, developing them, preparing them for the profession in accordance with global requirements requires high technological knowledge from a modern teacher, requires planning and work.

President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev "Again it is very important to solve one problem: it is the professional level of pedagogues and teaching staff, their special knowledge. In this regard, it is necessary to create an environment that actively supports the processes of education, issues of spiritual and educational maturity, and the formation of real values", - his opinion is of great importance.²⁵

Educational technologies in the conditions of mass education - creation and implementation of a pedagogical process, each stage and each element of which is seriously developed, based,

²⁵Sh.M. Mirziyoyev "Critical analysis, strict discipline and personal responsibility should be the daily rules of every leader's activity." Tashkent 2017, page 45.

designed, designed for a guaranteed high-quality final result gives the possibility of h.

Implementation of the new model of education is educational related to process technology. Therefore, in the National Program of Personnel Training, "Providing the educational process with advanced pedagogical technologies" is defined as one of its main tasks.²⁶.

The driving force of educational development is a pedagogical system that incorporates didactic issues and educational technologies. The successful design of educational technology and the guarantee of the final result depend on the level of the teacher's understanding of the essence of didactic issues, their correct definition, selection and effective application.

As everyone knows, modern education is informative for students, if it is interesting and enjoyable, the expected learning objectives can be achieved. Learners can be motivated only through the use of active learning methods, forms, tools, innovative approach and cooperation that can meet the demand of the time. For this reason, advanced pedagogic scientists, innovative professors and practitioners are trying to widely use science-based educational technologies in their activities.

Educational content, goals and tasks over time as a result of its expansion and development, its forms, methods and tools are also improving. The main directions of current human activity are turning into a single system, i.e. technologies, which enable the full realization of the intended goals of this activity. Similarly, in the field of education, educational technologies have been actively used in recent years.

It is known that the process of education consists of the older generation teaching their knowledge and experience to the younger generation, and in this process, mainly, information necessary for human life is transferred from generation to generation.

Human life is closely related to information. Every action of a person consists of receiving and transmitting information or using it, learning, mastering, storing and enriching it. That is why the current human civilization is called information civilization. The 21st century is not called the information age for nothing

The implementation of the above-mentioned didactic goals is aimed at professional training of future informatics teachers, improvement of their methodical preparation, improvement of the effectiveness of lessons in the teaching of "Informatics and information technologies" in general secondary schools. creates the need to use innovative technologies.

This requires the use of innovative technologies in the formation of methodical training of future informatics teachers, increasing the effectiveness of the educational process, and setting them as a priority goal for innovative pedagogical activities.

The main task of the educational process in a modern educational institution is this to raise the quality of education to a new level. Accordingly, the attitude to the student, the principles of approach to them have changed. In the course of the modern lesson, an

²⁶National Personnel Training Program of the Republic of Uzbekistan/ Tashkent; "East", 1997

opportunity was created for each student to participate in the educational process, taking into account his own characteristics and personal experience. In this approach, students had the opportunity to communicate with their peers, to apply their knowledge in practice, to understand where, how and for what purposes this knowledge is used in our daily life.

Now the student is not only a recipient of knowledge, skills and qualifications, but also independent is a thinker, information seeker, analyst and researcher from the Internet and additional sources. Education of young people requires a special approach to the creation of a modern collection of teaching methods, methodical and didactic materials, and the study of existing textbooks and manuals.

The essence of organizing and conducting such experiments in various academic subjects is to fully reveal the potential of the student and his uniqueness. is to test and implement new methodologies that create job opportunities. The main goal of conducting experimental research in the educational process is to raise the quality of education to a new level.

The level of mastery of students in subjects depends on the quality of the lesson and is one of the main factors determining its effectiveness. Therefore, in order to improve the quality of the education provided to the student, the teacher must plan the lesson correctly, and first of all, determine the purpose of the lesson correctly and clearly.

When setting a goal, it is necessary to determine the following:

1. The time it takes to achieve the result;
2. Student needs and opportunities;
3. Methods that encourage the student to try to achieve this goal;
4. Types of control that determine the result.

One of the main requirements for achieving the above-mentioned goal is the introduction of modern pedagogical technologies into the teaching process.

Pedagogical technology, in a narrow sense, consists of the process of teaching to create new information by mastering information, using it in practice, discovering new meanings in them and various connections between information. Pedagogical technology, in a broad sense, is a set of educational methods, methods and educational tools, it is a set of organizational and methodological tools of the pedagogical process. In general, pedagogical technology is a systematic method of creation, application and determination of the entire process of teaching and knowledge acquisition, taking into account technical resources and human interaction. When pedagogical technology is applied to the teaching process, it is guaranteed to teach the student to study independently, acquire knowledge, and think. In this process, under the guidance of the teacher, the student independently acquires knowledge, learns and assimilates. Therefore, pedagogical technology consists of the activity of influencing a person according to a predetermined goal. It includes such processes as the implementation of activity, its organization, conduct, improvement, analysis, research, comparison, generalization, conclusion, management, control, evaluation.

CONCLUSION

Pedagogical technologies envisage the planning of the educational process in advance and the implementation of this project in the classroom. Therefore, an important principle of pedagogical technology is the principle of planning the future educational process in advance. This, of course, requires creative activity from the teacher. The designed technology should be introduced within the time allotted to the subject of the lesson.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.

1. Murodov, O. T. R. (2023). Zamonaviy ta'limda axborot texnologiyalari va ularni qo'llash usul va vositalari. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(11), 481-486.
2. Муродов, О. Т. (2023). РАЗРАБОТКА АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТЕМПЕРАТУРЫ И ВЛАЖНОСТИ В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КОМНАТ. *GOLDEN BRAIN*, 1(26), 91-95.
3. Murodov, O. T. R. (2023). INFORMATIKA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH. *GOLDEN BRAIN*, 1(32), 194-201.
4. Murodov, O. T. R. (2023). INFORMATIKA FANINI O'QITISHDA YANGI INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH METODIKASI. *GOLDEN BRAIN*, 1(34), 130-139.
5. Turakulovich, M. O. (2023). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
6. MURODOV, O. T. (2023). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGIES AND NEW METHODS AND TOOLS FOR THEIR APPLICATION IN TODAY'S EDUCATION. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
7. Muradov, O. (2024, January). APPLICATION OF BASIC PRINCIPLES AND RULES OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES TO EDUCATIONAL PROCESSES. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 1, pp. 46-55).
8. Muradov, O. (2024). BASIC PRINCIPLES AND RULES OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Models and methods in modern science*, 3(1), 84-93.
9. Muradov, O. (2024). APPLIED TO THE CURRENT TRAINING PROCESS REQUIREMENTS. *Инновационные исследования в науке*, 3(1), 54-63.
10. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT OF AN AUTOMATED PARAMETER CONTROL SYSTEM ROOMS AND WORKSHOPS BASED ON

CLOUD TECHNOLOGIES. *Академические исследования в современной науке*, 3(2), 16-27.

11. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. В SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (Т. 3, Выпуск 2, сс. 91–94).

12. Муродов, О. (2024). РАЗРАБОТКА АВТОМАТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТЕМПЕРАТУРЫ И ВЛАЖНОСТИ В ПОМЕЩЕНИЯХ. В CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (Т. 3,

13. Murodov, O. (2024). TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. В SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (Т. 3, Выпуск 3, сс. 155–160).

14. Murodov, O. (2024). INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH. В THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (Т. 3, Выпуск 4, сс. 77–81).

15. Murodov, O. (2024). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGIES AND NEW METHODS AND TOOLS FOR THEIR APPLICATION IN TODAY'S EDUCATION. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 83–92).

16. Murodov Oybek Turakulovich. (2024). Development of an automated system for controlling temperature and humidity in production rooms. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 403–409.

17. Latipova, S. (2024). YUQORI SINFLARDA GEOMETRIYA MAVZUSINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA METODLAR. SINKVEYN METODI, VENN DIAGRAMMASI METODLARI HAQIDA. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(3), 165-173.

18. Latipova, S. (2024, February). SAVOL-JAVOB METODI, BURCHAKLAR METODI, DEBAT (BAHS) METODLARI YORDAMIDA GEOMETRIYANI O'RGANISH. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 2, pp. 25-33).

19. Latipova, S., & Sharipova, M. (2024). KESIK PIRAMIDA MAVZUSIDA FOYDALANILADIGAN YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. 6X6X6 METODI, BBB (BILARDIM, BILMOQCHIMAN, BILIB OLDIM) METODLARI HAQIDA. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(2), 40-48.

20. Latipova, S. (2024). 10-11 SINFLARDA STEREOMETRIYA OQITISHNING ILMIY VA NAZARIY ASOSLARI. *Академические исследования в современной науке*, 3(6), 27-35.

21. Latipova, S. (2024). HILFER HOSILASI VA UNI HISOBLASH USULLARI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 3(2), 122-130.

22. Latipova, S. (2024). HILFER MA'NOSIDA KASR TARTIBLI TENGLAMALAR UCHUN KOSHI MASALASI. *Development and innovations in science*, 3(2), 58-70.
23. Latipova, S. (2024). KESIK PIRAMIDA TUSHUNCHASI. KESIK PIRAMIDANING YON SIRTINI TOPISH FORMULALARI. *Models and methods in modern science*, 3(2), 58-71.
24. Shahnoza, L. (2023, March). KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA VA BOSHLANG'ICH FUNKSIYANI ANIQLASH BO'YICHA TESKARI MASALALAR. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 3, pp. 8-10).
25. qizi Latipova, S. S. (2024). CAPUTO MA'NOSIDAGI KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA FUNKSIYANI ANIQLASH BO 'YICHA TO 'G 'RI MASALALAR. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 375-382.
26. Latipova, S. S. (2023). SOLVING THE INVERSE PROBLEM OF FINDING THE SOURCE FUNCTION IN FRACTIONAL ORDER EQUATIONS. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 13-23.
27. Latipova, S. (2024). GEOMETRIYADA EKSTREMAL MASALALAR. B DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN SCIENCES (Т. 3, Выпуск 3, сс. 163–172).
28. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMNING ZARURIY SHARTI. B SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (Т. 3, Выпуск 2, сс. 79–90).
29. Latipova, S. (2024). FUNKSIYANING KESMADAGI ENG KATTA VA ENG KICHIK QIYMATI. B CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (Т. 3, Выпуск 2, сс. 120–129).
30. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMLARNING YUQORI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA TEKSHIRILISHI. IKKINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA EKSTREMUMGA TEKSHIRISH. B SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (Т. 3, Выпуск 3, сс. 122–133).
31. Latipova, S. (2024). BIR NECHA O'ZGARUVCHILI FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. B THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (Т. 3, Выпуск 4, сс. 14–24).
32. Latipova, S. (2024). SHARTLI EKSTREMUM. B МЕЖДУРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ НАУК (Т. 3, Выпуск 2, сс. 61–70).
33. Latipova, S. (2024). KASR TARTIBLI HOSILALARGA BO'LGAN ILK QARASHLAR. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 46–51).
34. Latipova, S. (2024). TURLI EKSTREMAL MASALALAR. BAZI QADIMIY EKSTREMAL MASALALAR. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 52–57).

35. Latipova, S. (2024). FUNKSIYA GRAFIGINI YASASHDA EKSTREMUMNING QO'LLANILISHI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 58–65).
36. Latipova, S. (2024). BIRINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA FUNKSIYANING EKSTREMUMGA TEKSHIRISH, FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 66–72).
37. Sharipova, M., & Latipova, S. (2024). TAKRORIY GRUPPALASHLAR. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 3(3), 134-142.
38. Khamroyevna, M. B. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF BIOLOGICAL MEMBRANES, BIOPHYSICAL MECHANISMS OF MOVEMENT OF SUBSTANCES IN THE MEMBRANE. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(5), 217-221.
39. Bobokulova, M. K. (2024). TOLALI OPTIKA ASBOBLARINING TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 517–524.
40. Boboqulova, M. (2024). FIZIKA O'QITISHNING INTERFAOL METODLARI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 73–82).
41. Boboqulova, M., & Sattorova, J. (2024). OPTIK QURILMALARDAN TIBBIYOTDA FOYDALANISH. B INNOVATIVE RESEARCH IN SCIENCE (T. 3, Выпуск 2, сс. 70–83).
42. Boboqulova, M. (2024). FIZIKAVIY QONUNIYATLARNI TIRIK ORGANIZMDAGI JARAYONLARGA TADBIQ ETISH . B MODELS AND METHODS IN MODERN SCIENCE (T. 3, Выпуск 2, сс. 174–187).
43. Boboqulova, M. (2024). IONLOVCHI NURLARNING DOZIMETRIYASI VA XOSSALARI. B DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE (T. 3, Выпуск 2, сс. 110–125).
44. Boboqulova, M. (2024). KVANT NAZARIYASINING TABIATDAGI TALQINI. B ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE (T. 3, Выпуск 7, сс. 68–81).
45. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). GEYZENBERG NOANIQLIK PRINTSIPINING UMUMIY TUZILISHI . *TADQIQOTLAR.UZ*, 34(3), 3–12.
46. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). THERMODYNAMICS OF LIVING SYSTEMS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 303–308.
47. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISH . *TADQIQOTLAR.UZ*, 34(2), 213–220.

48. Xamroyevna, M. B. (2024). Klassik fizika rivojlanishida kvant fizikasining orni. *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi*, 6(1), 9-19.

Murtazoyeva Mohigul Sunnatillo qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti

“Umumtexnik fanlar” kafedrası o’qituvchisi

mohigulmurtazayeva21091993@gmail.com

Annotatsiya. *Bu modul talablarning o’qituvchilar haqidagi fikrini, o’qituvchilar bilim salohiyati hamda xarakteri qay darajada ekanligi bilish uchun qo’llaniladi.*

Kalit so’zlar: *Modul. Wep sahifa yaratish texnologiyalari. SQL tili.*

Select buyrug'i-bu bo'limda foydalanuvchining jadvallar bilan ishlash usullari ko'rib chiqiladi. Select buyrug'i SQL tilining asosiy buyruqlaridan biri hisoblanadi. Bu buyruq barcha amallarni ma'lumotlar qatori bilan ta'minlaydi. Quyida select buyrug'ining asosiy imkoniyatlarini ko'rib chiqamiz.

a) Barcha ma'lumotlarni ko'rish .

Select* from tactory;

(F) belgisi factory jadvalining barcha ustunlarini tanlash kerakligini bildiradi.

Bu natijani Select buyrug'idan keyin barcha ustunlar nomini berish bilan olsa bo'ladi:

Select Name, Dob, Pol, Los, Dept, Salary, Telno
from factory;

Natijada ekranda 1-jadvalning hamma ustunlari paydo bo'ladi.

Ustunlar tartibi Select buyrug'ida belgilangandek bo'ladi:

b) ustunlarni tanlabchaqirish.

Ustunlarni alohida chaqirish uchun Select buyrug'ida ko'rsatish kerak:

Select Name, Dept from factory;

Natijada bir Name va Dept dagi jadvallarni olamiz:

d) Satrlarni tanlab ko'rish. Ma'lumotlar bilan ishlaganda ko'pincha jadvaldan faqat aniq bir satrni ko'rish lozim bo'lgan hollar uchrab turadi. Bunday holda Select buyrug'ining umumiy ko'rinishi quyidagicha bo'ladi:

Select — ustunlar nomi;

from — jadvallar nomi;

where — satr tanlash sharti.

Misol: 1-jadvaldan barcha xodimlar, ishchilarni tanlash uchun quyidagini kiritish kerak:

Select name, dept

from factory

Where Dept—dmik; buyrug'ini berish lozim.

Natijada ekranda quyidagilar hosil bo'ladi:

e) *Solishtirish opera torlarining qo'llanilishi.*

Awalgi misolda satr tanlash shartini tasvirlashda <<tenglik>> belgisi qo'llangan edi. <<Tenglik>> belgisidan tashqari yana solishtirish shartini tanlashda qo'llanilishi mumkin bo'lgan 7 ta eng oddiy solishtirish operatorlari mavjud.

Bular:

!= — teng emas;

> — katta;

Name

Rustam V.

Joan A .

admin

admin;

Dept

< > — teng emas;

! > — berilgandan katta emas;

< — berilgandan kichik;

! < — berilgandan kichik emas;

> = — katta yoki teng;

< = — kichik yoki teng.

Quyidagi misol solishtirish operatorlarining qo'llanish imkoniyatlarini ko'rsatadi.

1-misol: Factory jadvalidan ish staji 10 yildan ortiq bo'lgan ishchilarning ismlarini tanlash.

Select Name, Los

from factory

where Los > 10;

Natijada ekranda

NAME Los

Rustam V. 22

Barot V. 21

Azamat T. 17

Dolly S. 14

Paul F. 12

Joan A. 11 chiqadi.

2-misol: Factory jadvalidan 12.12.1970 dan keyin tug'ilganlarni tanlash.

Select Name, Dob

from factory

where Dob > 12.12.1970;

Ekranda hisobot quyidagicha bo'ladi:

NAME Dob

Barot V. 02.07.1975

Maria G. 20.11.1972

ViancaA. 14.03.1975

JaneS. 01.02.1979

Yuqorida tasvirlangan solishtirish operatorlaridan tashqari, quyidagi operatorlarni qo'llash orqali ham qiyoslash mumkin.

1) between... and

2) is null

3) like

4) in

Between operatori aniq bir sohani ajratishga mo'ljallangan.

Misol:

```
select Name, Salary
```

```
from factory
```

```
where Salary between 2150 and 2350;
```

Ushbu misol factory jadvalida oylik maoshi 2150—2350 oralig'ida bo'lgan xodimlar ro'yxatini ko'rsatadi.

```
NAME Los
```

```
Rustam V. 22
```

```
Barot V. 21
```

```
Azamat T. 17
```

```
Dolly S. 14
```

```
Name Salary
```

```
Azamat T. 2300
```

```
Barot V. 2250
```

```
Raul T. 2250
```

```
Don T. 2250
```

```
Donoron A. 2250
```

SQL not between birikmasining qo'llanishiga yo'l qo'yadi.

Misol:

```
select Name, Salary
```

```
from factory
```

```
where Salary not between 2150 and 2350;
```

Bu ekranda oylik maoshi 2150—2350 oralig'idan tashqarida bo'lgan xodimlarning ro'yxatini ko'rsatadi.

Is null operatori axborot bo'lmagan satrlarni tanlash imkonini beradi.

Misol: Factory jadvalidan telefoni bo'lmagan ishchilar ro'yxatini tanlash.

```
Select Name, Telno
```

```
from factory
```

```
where Telno. Is null;
```

Natijada quyidagi jadvalga ega bo'lamiz;

Name Telno

Jane S.

DonT.

Like operatori. Like operatori satrli o'zgaruvchilarni solishtirishni ta'minlaydi. EHM satrli o'zgaruvchilarni shablon bo'yicha solishtiradi.

Bu holda satrli o'zgaruvchini solishtirishda shablondan keyin <<%>> belgisi turadi, o'zgaruvchining o'zi qavs ichida yoziladi.

Misol: Factory jadvalidagi Name ustunida kimning nomi <<DO>> dan boshlansa, o'shani ekranga chiqarish.

```
select Name from factory
```

```
where Name like, 'DO%';
```

Natijada ekranda quyidagilar hosil bo'ladi:

Name

Dolly S.

Don T.

Donowan A.

Bu operator satrli kattaliklarni alohida harflari aniq bo'lganda tanlashni ta'minlaydi.

Misol uchun:

```
select Name from factory
```

```
where Name like <<AN%>>;
```

Chizish AN dan oldin har qancha miqdor bo'lish imkoni borligini anglatadi.

Natijada quyidagilar hosil bo'ladi:

Name

Bianca A.

Jane S.

Joan A.

Donovan A.

Bo'limda muhokama qilinadigan eng oxirgi operator In operatori bo'ladi. U tanlov asosida boshqa ma'lumotlarga mos bo'lgan ma'lumotlarni yig'ish imkonini beradi.

Masalan:

```
select Name, Dept
```

```
from factory
```

```
where Dept in ('admin', 'account');
```

Berilgan buyruq asosida EHM factory jadvalidan administrativ (ma'muriy) bo'limda va buxgalteriyada ishlayotgan xodimlarning ro'yxatini keltiradi.

Name Dept

Rustam V. admin

Edwin E. Account

Dolly S. Account

(I — IV) punktlarda tasvirlangan barcha operatorlar NOT operatori bilan ham ishlashi mumkin;

f) shartlarni o'zaro almashtirish .

Hozirgacha biz jadvaldan ma'lumotlarni tanlab olishda faqat bitta shartdan foydalandik. SQL tili bitta iborada ikki yoki undan ortiq shartlarning qo'llanishiga imkon beradi. Bu holatda shartlar bir-biridan AND yoki OR biriktiruvchi kreditlar yordamida ajratiladi. Quyida biz shartlarni almashtirishni qo'llash imkoniyatini ko'rsatadigan ikkita misol keltiramiz.

1-misol. Factory jadvalidan worker bo'limiga tegishli va staji 10 yildan ortiq bo'lgan xodimlarning ro'yxatini tanlash.

```
Select Name, Los, Dept
from factory
where Dept=worker' and Los> 10;
Natijada ekranda quyidagilar hosil bo'ladi:
```

```
Name Los Dept
Erkin J. 17 worker
Paul T. 12 worker
```

2-misol. Factory jadvalidan 01.01.1960 dan keyin tug'ilgan, oylik maoshi 2050 dan kam yoki 2450 dan ortiq, telefon raqami bor xodimlarning ro'yxati, tug'ilgan sanasi, oylik maoshi va telefon raqamlarini tanlash.

```
Select Name, Dob, Salary, Telno
from factory
where not between 2050 and 2450 and Dob>01.01.1960;
```

Arifmetik operatsiyalar. SQL faqat tanlashni emas, balki ma'lumotlar bilan arifmetik amallarni bajarishni ham ta'minlaydi.

Masalan:

```
Select Name, Salary*1.2
from factory
where Dept= 'service';
Natijada ekranda quyidagilar hosil bo'ladi:
```

```
Name Salary* 1.2
Bianca A. 2340
Jane S. 2280
```

Agar oxirgi ifodada shart bo'lmasa, EHM barcha xodimlarning oylik maoshini 20% ga oshiradi. Shuni aytib o'tish kerakki, factory jadvalining o'zida Bianca A. va Jane S. ning oylik maoshi o'zgarishsiz qoladi. Jadval ma'lumotlarini o'zgartirish uchun maxsus buyruqlar kerak, ular haqida keyinroq suhbatlashamiz. Ma'lumotlar bazasi bilan ishlaganda shu kundagi sana va vaqtni bilish kerak. Shu maqsadda SQLda quyidagi operatorlar nazarda tutilgan.

SYSTIME — soat, minut, sekund formatida shu kungi vaqtni belgilaydi.

SYS DATE — kun, oy, yil formatida shu kungi sanani belgilaydi.

Misol:

```
Select Name, Sysdate, systime  
from factory  
where Salary = 2700 or Salary = 3000
```

Natijada quyidagiga ega bo'lamiz.

```
Name Sysdate Systime
```

```
Rustam B. 14.01.1997. 14.02.27.
```

Shuningdek, sysdate va systime operatorlari bilan arifmetik operatsiyalarni bajarish mumkin.

Masalan:

```
Select Name, Sysdate+31  
from factory  
where Name like 'Rustam%';
```

Berilgan buyruq asosida, shu kungi sanaga EHM 31 kunni qo'shib qo'yadi.

Natijada quyidagilar hosil bo'ladi:

```
Name Sysdate+31
```

```
Rustam B. 14.02.97.
```

SQL sana va vaqt bilan bo'lgan arifmetik operatsiyalardagi literallar kabi, sana va vaqtning har xil konstantalarini qo'llashga imkon beradi. Shu maqsadda SQL ga yil(lar), oy(lar), kun(lar), soat(lar), minut(lar), sekund(lar), mikrosekund(lar), YEAR(S), month(S), Day(S), HOUR(S), MINUTE(S), SECOND(S), MICROSECUND(S) lar kiritiladi.

Quyidagi misol mazkur konstantalarni qo'llash usulini ko'rsatadi.

```
Select Name, Dob, Dob+5 years  
from factory
```

```
where Name like 'Dob%';
```

Display ekranida quyidagilar hosil bo'ladi:

```
Name Dob Dob+5 years
```

```
DonT. 11.04.1966 11.04.1971
```

```
Donovan A. 14.05.1967 14.05.1972
```

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.

1. Sayfiyev J.F. "SQL tiliga kirish" uslubiy qo'llanma. Buxoro 2005 yil. 76 bet.
2. Хомоненко А. Д., Цыганков В. М., Мальцев М.Г. Базы данных: Учебник для высших учебных заведений / Под ред. Проф. А.Д. Хомоненко. -6-е изд. Доп. – СПб.: КОРОНА –Век, 2009. -736 bet.

3. Ицик Бен –Ган Microsoft SQL Server 2008. Основы T-SQL: Пер. с англ. – СПб. : БХВ –Петербург 2009. -432 бет.
4. Murtazoyeva Mohigul Sunnatillo qizi. (2024). " TEACHER STUDENT THE " MODULE AT A GLANCE " . CREATE (PART 2). Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 319–327.
5. Murtazoyeva, M. (2024). "O'QITUVCHI TALABA NIGOHIDA" MODULINI YARATISH. B DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE (T. 3, Выпуск 2, сс. 138–147).
6. Latipova, S. (2024). YUQORI SINF GEOMETRIYA MAVZUSINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA METODLAR. SINKVEYN METODI, VENN DIAGRAMMASI METODLARI HAQIDA. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(3), 165-173.
7. Latipova, S. (2024, February). SAVOL-JAVOB METODI, BURCHAKLAR METODI, DEBAT (BAHS) METODLARI YORDAMIDA GEOMETRIYANI O'RGANISH. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 2, pp. 25-33).
8. Latipova, S., & Sharipova, M. (2024). KESIK PIRAMIDA MAVZUSIDA FOYDALANILADIGAN YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. 6X6X6 METODI, BBB (BILARDIM, BILMOQCHIMAN, BILIB OLDIM) METODLARI HAQIDA. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(2), 40-48.
9. Latipova, S. (2024). 10-11 SINFLARDA STEREOMETRIYA OQITISHNING ILMIY VA NAZARIY ASOSLARI. *Академические исследования в современной науке*, 3(6), 27-35.
10. Latipova, S. (2024). HILFER HOSILASI VA UNI HISOBLASH USULLARI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 3(2), 122-130.
11. Latipova, S. (2024). HILFER MA'NOSIDA KASR TARTIBLI TENGLAMALAR UCHUN KOSHI MASALASI. *Development and innovations in science*, 3(2), 58-70.
12. Latipova, S. (2024). KESIK PIRAMIDA TUSHUNCHASI. KESIK PIRAMIDANING YON SIRTINI TOPISH FORMULALARI. *Models and methods in modern science*, 3(2), 58-71.
13. Shahnoza, L. (2023, March). KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA VA BOSHLANG'ICH FUNKSIYANI ANIQLASH BO'YICHA TESKARI MASALALAR. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 3, pp. 8-10).
14. qizi Latipova, S. S. (2024). CAPUTO MA'NOSIDAGI KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA FUNKSIYANI ANIQLASH BO 'YICHA TO 'G 'RI MASALALAR. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 375-382.

15. Latipova, S. S. (2023). SOLVING THE INVERSE PROBLEM OF FINDING THE SOURCE FUNCTION IN FRACTIONAL ORDER EQUATIONS. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 13-23.
16. Latipova, S. (2024). GEOMETRIYADA EKSTREMAL MASALALAR. B DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN SCIENCES (Т. 3, Выпуск 3, сс. 163–172).
17. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMNING ZARURIY SHARTI. B SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (Т. 3, Выпуск 2, сс. 79–90).
18. Latipova, S. (2024). FUNKSIYANING KESMADAGI ENG KATTA VA ENG KICHIK QIYMATI. B CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (Т. 3, Выпуск 2, сс. 120–129).
19. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMLARNING YUQORI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA TEKSHIRILISHI. IKKINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA EKSTREMUMGA TEKSHIRISH. B SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (Т. 3, Выпуск 3, сс. 122–133).
20. Latipova, S. (2024). BIR NECHA O'ZGARUVCHILI FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. B THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (Т. 3, Выпуск 4, сс. 14–24).
21. Latipova, S. (2024). SHARTLI EKSTREMUM. B МЕЖДУРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ НАУК (Т. 3, Выпуск 2, сс. 61–70).
22. Latipova, S. (2024). KASR TARTIBLI HOSILALARGA BO'LGAN ILK QARASHLAR. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 46–51).
23. Latipova, S. (2024). TURLI EKSTREMAL MASALALAR. BAZI QADIMIY EKSTREMAL MASALALAR. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 52–57).
24. Latipova, S. (2024). FUNKSIYA GRAFIGINI YASASHDA EKSTREMUMNING QO'LLANILISHI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 58–65).
25. Latipova, S. (2024). BIRINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA FUNKSIYANING EKSTREMUMGA TEKSHIRISH, FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 66–72).
26. Sharipova, M., & Latipova, S. (2024). TAKRORIY GRUPPALASHLAR. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 3(3), 134-142.
27. Bobokulova, M. (2024). IN MEDICINE FROM ECHOPHRAPHY USE. *Development and innovations in science*, 3(1), 94-103.

28. Bobokulova, M. (2024). INTERPRETATION OF QUANTUM THEORY AND ITS ROLE IN NATURE. *Models and methods in modern science*, 3(1), 94-109.
29. Bobokulova, M. (2024, January). RADIO WAVE SURGERY. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 1, pp. 56-66).
30. Bobokulova, M. (2024). UNCERTAINTY IN THE HEISENBERG UNCERTAINTY PRINCIPLE. *Академические исследования в современной науке*, 3(2), 80-96.
31. Bobokulova, M. (2024). BLOOD ROTATION OF THE SYSTEM PHYSICIST BASICS. *Инновационные исследования в науке*, 3(1), 64-74.
32. Bobokulova, M. (2024). THE ROLE OF NANOTECHNOLOGY IN MODERN PHYSICS. *Development and innovations in science*, 3(1), 145-153.
33. Bobokulova, M. X. (2023). STOMATOLOGIK MATERIALLARNING FIZIK-MEXANIK XOSSALARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9), 223-228.
34. Xamroyevna, B. M. (2023). ORGANIZM TO ‘QIMALARINING ZICHLIGINI ANIQLASH. *GOLDEN BRAIN*, 1(34), 50-58.
35. Bobokulova, M. K. (2023). IMPORTANCE OF FIBER OPTIC DEVICES IN MEDICINE. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(5), 212-216.
36. Khamroyevna, M. B. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF BIOLOGICAL MEMBRANES, BIOPHYSICAL MECHANISMS OF MOVEMENT OF SUBSTANCES IN THE MEMBRANE. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(5), 217-221.
37. Bobokulova, M. K. (2024). TOLALI OPTIKA ASBOBLARINING TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 517–524.
38. Bobokulova, M. (2024). FIZIKA O‘QITISHNING INTERFAOL METODLARI. B *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION* (T. 3, Выпуск 2, сс. 73–82).
39. Bobokulova, M., & Sattorova, J. (2024). OPTIK QURILMALARDAN TIBBIYOTDA FOYDALANISH. B *INNOVATIVE RESEARCH IN SCIENCE* (T. 3, Выпуск 2, сс. 70–83).
40. Bobokulova, M. (2024). FIZIKAVIY QONUNIYATLARNI TIRIK ORGANIZMDAGI JARAYONLARGA TADBIQ ETISH . B *MODELS AND METHODS IN MODERN SCIENCE* (T. 3, Выпуск 2, сс. 174–187).
41. Bobokulova, M. (2024). IONLOVCHI NURLARNING DOZIMETRIYASI VA XOSSALARI. B *DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE* (T. 3, Выпуск 2, сс. 110–125).
42. Bobokulova, M. (2024). KVANT NAZARIYASINING TABIATDAGI TALQINI. B *ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE* (T. 3, Выпуск 7, сс. 68–81).

43. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). GEYZENBERG NOANIQLIK PRINTSIPINING UMUMIY TUZILISHI . TADQIQOTLAR.UZ, 34(3), 3–12.
44. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). THERMODYNAMICS OF LIVING SYSTEMS. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 303–308.
45. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISH . TADQIQOTLAR.UZ, 34(2), 213–220.
46. Xamroyevna, M. B. (2024). Klassik fizika rivojlanishida kvant fizikasining orni. *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi*, 6(1), 9-19.

Axmedova Zulxumor Ikromovna
Osiyo Xalqaro Universiteti
“Umumtexnik fanlar” kafedrası o’qituvchisi
axmedovazulxumor85@gmail.com

KIRISH

Mazkur maqolada texnik fanlar bo’yicha bilimlarni nazorat qilishning kompyuter testlarini avtomatlashtirish tushunchasi keltirilgan bo’lib, “test” tushunchasiga duch kelamiz, chunki bir nechta savollardan bitta javobni tanlash oson. Bunday ko’rinadigan “sinov”larning ko’plab misollarini gazeta va jurnallarda “Testlar” deb nomlangan ko’plab kitob nashrlarida topish oson. Ammo bu ham ko’pincha sinovlar emas, balki tashqi tomondan ularga o’xshashdir. Shuningdek, ruxsat etilgan miqdordagi topshiriqlar bilan testni avtomatlashtirilgan yig’ish o’rnatilgan test uzunligi, uning spetsifikatsiyasi va qiyinlik darajasiga ajratilgan topshiriqlar bankining mavjudligini nazarda tutadi. Ko’p o’lchovli testni yaratishni qo’llab-quvvatlaydigan ishlaydigan bank har bir kontent uchun turli qiyinchilikdagi vazifalarni o’z ichiga olishi kerak, shuning uchun dissertatsiyada barqaror parametr baholariga ega elementlari ishlab chiqilgan.

Texnik fanlar bo’yicha bilimlarni nazorat qilishning kompyuter testlarini avtomatlashtirishni tashkil etish samaradorligini aniqlash bo’yicha oliy ta’lim talabalari o’rtasida eksperiment-tajriba sinov ishlari o’tkazilgan va tegishli xulosalar keltirilgan.

Nostandart testlarning mazmuni va turlari.

Nostandart testlar mazmuni bo’yicha reproduktiv va produktiv darajada va produktiv tarkibi jihatidan test topshirig’i savoli va to’g’ri va noto’g’ri javoblardan iborat bo’lsa, nostandart testlar o’zining mazmuni, tuzilishi va qo’llanish maqsadiga ko’ra muayyan darajada farq qiladi. Nostandart testlar mazmuni va mohiyatiga ko’ra quyidagi guruhlariga ajratiladi:

1. Integrativ testlar;
2. Adaptiv testlar;
3. Mezonli-mo’ljall olish testlari.

Integrativ testlar integral mazmun, shakl, qiyinchilik darajasi bo’yicha o’sib boruvchi, talabning tayyorgarlik darajasi haqida umumlashgan yakuniy xulosa chiqarishga imkon beradigan test topshiriqlari sanaladi. Adaptiv testlar avtomatlashtirilgan, o’quvchilarga nisbatan individual yondoshish imkonini beradigan, topshiriq mazmuni, bajarish tartibi, qoidasi, shu topshiriqni bajarish natijasida talabning egallashi mumkin bo’lgan bali va test natijalarini umumlashtirish bo’yicha ko’rsatmalardan iborat bo’ladi. Adaptiv testlarning asosiy guruhini piramidali testlar

qo'llanish maqsadiga ko'ra: o'rtacha og'irlikdagi, o'quvchining tanlashiga ko'ra aralash, topshiriqlar bankidan faqat qiyin darajali bo'lishi mumkin. Adaptiv testlar ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning modul-kredit paradigmasida muvaffaqiyatli qo'llanishi mumkin. Buning uchun pedagog bitta mavzu, bob, bo'lim, kurs mazmuni bo'yicha turli qiyinchilik darajadagi bir necha variantli test topshiriqlarini tuzish va amalda qo'llash mahoratiga ega bo'lishi lozim.

Mezonli-mo'ljal olish testlari o'quvchilarning umumiy tayyorgarlik darajasi mazkur fanning o'qitilish sifati, pedagogning pedagogik mahorati, ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Mazkur test topshiriqlarini tuzish uchun avvalo o'quv kursi mazmuni DTS asosida tahlil etiladi, bilim ko'nikma va malakalar aniqlanadi, ularni aniqlash uchun topshiriqlar majmuasi tuziladi mazkur topshiriqlar test topshiriqlariga aylantiriladi va sinov o'tkaziladi, pirovard natijada o'quvchilarning shu fanni o'zlashtirish darajasi yuzasidan xulosa tayyorlanadi. Mezonli-mo'ljal olish test sinovlari orqali o'quvchilarning bilimlaridagi bo'shliqlar aniqlanadi va ularni bartaraf etish yo'llari aniqlanadi. Yuqorida qayd etilgan nostandart test topshiriqlarini ta'lim-tarbiya jarayonida maqsadga muvofiq foydalanish jarayoni o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini haqqoniy va odilona nazorat qilish va baholash imkonini beradi. Nostandart test topshiriqlarini tayyorlashda mazmun va shakl asosiy o'rinni egallaydi. Shu sababli, test topshiriqlari mazmunini tanlash printsiplari haqida fikr yuritish lozim.

Test topshiriqlariga qo'yiladigan talablar:

- Test topshiriqlariga quyidagi talablar qo'yiladi:
- Test topshirig'i mazmunining to'g'riligi;
- Savolning mantiqiy jihatdan to'g'ri tanlanishi;
- Test topshirig'i shaklining to'g'riligi;
- Test topshirig'ining savol va javobning qisqaligi;
- Test topshirig'i elementlarining to'g'ri joylashganligi;
- Test topshirig'ining to'g'ri javoblari bir xil baholanishi;
- O'quvchilarga test topshirig'ining bajarish bo'yicha bir xil ko'rsatma berilishi;
- Ko'rsatmalarning test topshirig'i va mazmuniga mosligi.

Javoblarni tuzishni osonlashtirish uchun quyidagi printsiplardan foydalanish tavsiya etiladi:

- muqobil variantlar - bu erda har bir satr bilimning turli tomonlarini ko'rsatadigan qirralardan foydalanish qulay. Faset testga ikkitadan ortiq javobni kiritish imkonini beradi (bir nechta topshiriq);

- tasniflar - test topshirig'ining istalgan elementi tegishli bo'lgan barcha sinflarni sanab o'tish mumkin;

- yig'ish (to'plash) - har bir keyingi javob avvalgisini o'z ichiga oladi, unga yangi element qo'shiladi. Kommutatsiya muqobil, tasnif yoki boshqa yo'l bilan asoslanishi mumkin.

- n dan w gacha bo'lgan birikmalar, ulanishlar va yo'nalishlarni hisobga olmaganda, bu erda n - javob elementlarining mumkin bo'lgan soni, m - javobga kiritilgan javob elementlari soni. Qoida tariqasida, moddaning tarkibi, harakatlar ketma-ketligi va boshqalar haqidagi savollar ushbu tamoyilga asoslanadi.

- tinglovchilarning xarakterli xatolari (ehtiyotkorlikni talab qiladi, chunki u test topshiriqlariga qo'yiladigan talablarga zid keladi);

1. talaba javobni yozishi yoki klaviaturadan kiritishi kerak bo'lgan ochiq topshiriq. Ko'pincha, bu topshiriqlarga javoblar yoki kalit so'z qoldirilmagan va shunga o'xshashlar;

2. yozishmalar (yoki qarama-qarshilik) o'rnatish vazifasi, bunda talabaga ikki yoki undan ortiq qiymatlar ro'yxati beriladi va u birinchi ro'yxatdagi har bir elementni qolgan ro'yxatlar elementlari bilan moslashtirishi kerak;

3. to'g'ri ketma-ketlikni o'rnatish vazifasi, bunda talaba javob variantlarini to'g'ri ketma-ketlikda joylashtirishi kerak. Ketma-ketlik savol ostida.

Ba'zan keraksiz elementlarni istisno qilish, o'xshashlik yoki sababiy bog'liqlikni topish uchun vazifalar alohida ko'rib chiqiladi. Ulardan biriga to'g'ri javob boshqalarning to'g'ri javobiga bog'liq bo'lgan topshiriqlar psevdotest deb ataladi (uch xil: zanjirli, tematik, vaziyatli). Javobning to'g'riligi mezoni vazifani yaratuvchi tomonidan belgilanadi.

Kompyuter testlari modellari.

Umumiy test modellari va xususan, kompyuter testlari tavsiflangan. Test modeli - test topshiriqlarini birlashtirish va talabaga taqdim etish tartibi va test natijalarini umumlashtirish usuli (masalan, test natijalari bo'yicha test mavzusining bilim darajasini aniqlash). Sinovning maqsadiga ko'ra pedagogik (o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash uchun) va psixologik (shaxsning shaxsiy xususiyatlarini aniqlash uchun) test modellari mavjud. Sinovni tashkil etish uslubiga ko'ra, modellarning uchta guruhini ajratish mumkin: 1) klassik, 2) adaptiv va 3) stsensariy test.

1) Pedagogik testning klassik modeli bilimning bir nechta sohalarida, ma'lum bir bilim sohasida yoki uning bir qismida (bo'lim, mavzu va boshqalar) n ta vazifaning mavjudligini nazarda tutadi. Bu topshiriqlar to'plamidan k ta vazifa ($k < n$) tasodifiy tanlab olinadi va talabaga taklif qilinadi. Talaba to'g'ri yoki noto'g'ri deb baholangan javobni tanlaydi yoki kiritadi. Sinov natijasi talabaning to'g'ri javoblari foizidir.

Modelning afzalligi - amalga oshirish qulayligi. Biroq, sof klassik model past ishonchlilikka ega, chunki baholash faqat to'g'ri javoblar soniga bog'liq bo'lib, topshiriqlarning murakkabligini hisobga olmaydi, namunaning tasodifiyligi tufayli bir talaba oson topshiriqlarni olishi mumkin, ikkinchisi esa qiyin.

Bilimlarni baholashning obyektivligini oshirish uchun ushbu modelning bir qator turlari ishlab chiqilgan:

- vazifalarning murakkabligini hisobga olgan holda model. Ushbu modelda har bir vazifa Tining ma'lum bir murakkablik darajasiga ega; $i=1, \dots, n$. Topshiriqlarga javoblar ham "to'g'ri" yoki "noto'g'ri" deb baholanadi, ammo test natijasini hisoblashda talaba to'g'ri javob bergan savollarning murakkabligi hisobga olinadi. Savol qanchalik qiyin bo'lsa, ball shunchalik yuqori bo'ladi. Ushbu model bilimlarni baholashga yanada adekvat yondashish imkonini beradi, ammo topshiriqlarni tanlashning tasodifiyligi murakkablikda parallel testlarga erishishga imkon bermaydi.

- vazifa murakkabligi ortib borayotgan model oldingi modelning ishlanmasidir. Test barcha m qiyinchilik darajasidagi vazifalarni o'z ichiga olishi kerak, ular topshiriqlar tasniflanadi. Vazifalarni qiyinchilik darajasi bo'yicha taqsimlash bir xil bo'lishi yoki oddiy qonunga bo'ysunishi kerak. Tanlangan vazifalar murakkabligi ortib borishi bo'yicha saralanadi, shundan so'ng ular talabaga taklif qilinadi. Test natijasi vazifalarning murakkabligini hisobga olgan holda aniqlanadi. Ushbu model murakkablik nuqtai nazaridan testlarning parallelligini ta'minlaydi.

- vazifalarni assimilyatsiya darajalari bo'yicha taqsimlash bilan model. O'quv materialini o'zlashtirish darajasining har biri uchun test topshiriqlari tuzilgan. O'quv materialini o'zlashtirishning besh darajasi mavjud. Nolinchi daraja (Tushunish) - talabaning o'zi uchun yangi ma'lumotni mazmunli idrok eta oladigan darajasi. Aslida, biz talabaning oldingi tayyorgarligi haqida gapiramiz. Birinchi daraja (Identifikatsiya) o'rganilayotgan obyektlar va jarayonlarni ular haqida ilgari olingan ma'lumotlarni yoki ular bilan harakatlarni qayta idrok etish jarayonida tan olishni o'z ichiga oladi. Ikkinchi daraja (Reproduktsiya) - xotiradan ma'lumotni qayta ishlab chiqarish va uni odatiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini ko'rsatadi (masalan: ilgari o'rganilgan naqsh bo'yicha tipik muammolarni hal qilish). Uchinchi daraja (Ilova) talabaga ma'lum obyektlarni muhokama qilish va uni turli xil noodatiy vaziyatlarda qo'llash uchun o'rganilgan ma'lumotlarni mustaqil ravishda takrorlash va o'zgartirish, shuningdek, o'rganilayotgan obyektlar va ular bilan harakatlar to'g'risida yangi ma'lumotlarni yaratish imkonini beradi. . To'rtinchi daraja (Ijodiy faoliyat) - mavzuning o'quv materialini o'zlashtirish darajasi, unda o'quvchi ilgari hech kimga ma'lum bo'lmagan yangi ma'lumotlarni yaratishi mumkin. Bunday tasnif o'quv dasturini tuzishda didaktik maqsadlarni aniq shakllantirish va ular asosida uning tarkibini aniqlash imkonini beradi va o'zlashtirish darajasi o'qitilayotgan o'quv materialini o'zlashtirish sifatini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Axmedova, Z. (2024). KOMPYUTER TESTLARINING MAQSADLARI, MAZMUNI VA TUZILISHI. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(3), 211-222.

2. Axmedova, Z. (2024). NODAVLAT O'QUV MARKAZLARI TIZIMI PLATFORMASI UCHUN MOBIL ILOVA YARATISH. *Академические исследования в современной науке*, 3(6), 162-179.
3. Axmedova, Z. (2024). NODAVLAT O'QUV MARKAZLARI TIZIMI PLATFORMASI UCHUN MA'LUMOTLAR BAZASINI YARATISH. *Science and innovation in the education system*, 3(3), 83-93.
4. Akhmedova, Z. (2024). STRUCTURES OF SMALL DATABASE MANAGEMENT SYSTEMS. *Solution of social problems in management and economy*, 3(1), 97-107.
5. Akhmedova, Z. (2024). DATA BY COMBINING MAIL THROUGH TO SEND METHODS. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(1), 198-207.
6. Akhmedova, Z., & Rahmatova, N. (2024). LMS (LEARNING MANAGEMENT SYSTEM) LEARNING MANAGEMENT SYSTEM FEATURES. *Science and innovation in the education system*, 3(1), 85-94.
7. Akhmedova, Z. (2024). CREATION OF A DATABASE FOR THE SYSTEM PLATFORM OF NON-GOVERNMENT EDUCATIONAL CENTERS. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 3(1), 106-116.
8. Akhmedova, Z. (2024). IPHONE OPERATIONAL IN THE SYSTEM MOBILE APPLICATIONS TO CREATE INTENDED PROGRAMMING ENVIRONMENTS. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(1), 111-121.
9. Axmedova, Z. I. (2024). LEARNING MANAGEMENT SYSTEM IMKONIYATLARI. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 509-516.
10. Axmedova, Z. I. (2023). MA'LUMOTLAR BAZASI BOSHQARISH TIZIMLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(34), 40-49.
11. Akhmedova, Z. (2023). CREATION AND PLACEMENT OF INTERACTIVE ELEMENTS. *Solution of social problems in management and economy*, 2(13), 120-128.
12. Ikromovna, A. Z. (2023). Programming Environments for Creating Mobile Applications on the Android Operating System. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 305-309.
13. Akhmedova, Z. (2023). EDUCATIONAL MANAGEMENT SYSTEMS, ELECTRONIC EDUCATION: TASKS AND OPPORTUNITIES. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 2(21), 171-177.
14. Ikromovna, A. Z. (2023). SQL (STRUCTURED QUERY LANGUAGE) CAPABILITIES OF THE STATISTICAL DATABASE LANGUAGE. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(5), 274-280.

15. Ikromovna, A. Z. (2023). SQL (STRUCTURED QUERY LANGUAGE) STATISTICAL PACKAGES OF CAPABILITIES. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(12), 781-787.
16. Zulxumor, A. (2022). IMPLEMENTATION OF INTERACTIVE COURSES IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *ILMIY TADQIQOT VA INNOVATSIYA*, 1(6), 128-132.
17. Axmedova, Z. (2023). MOODLE TIZIMI VA UNING IMKONIYATLARI. *Development and innovations in science*, 2(11), 29-35.
18. Ikromovna, A. Z. (2023). USING THE USEFUL ASPECTS OF THE MOODLE SYSTEM AND ITS POSSIBILITIES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 201-205.
19. Ikromovna, A. Z. (2023). USING THE USEFUL ASPECTS OF THE MOODLE SYSTEM AND ITS POSSIBILITIES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 201-205.
20. Axmedova, Z. I. (2023). LMS TIZIMIDA INTERAKTIV ELEMENTLARNI YARATISH TEXNOLOGIYASI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(11), 368-372.
21. Axmedova Zulxumor Ikromovna. (2024). DETERMINING THE QUALITY OF COMPUTER TESTS TODAY. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 296–302.
22. Axmedova, Z. (2024). OLIY TA'LIM TEST TIZIMI YARATISH TEXNOLOGIYASI. B SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (Т. 3, Выпуск 2, сс. 100–105).
23. ESTINING MAQSADI, MAZMUNI VA TUZILISHINI ANIQLASH. B DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN SCIENCES (Т. 3, Выпуск 3, сс. 201–206).
24. Latipova, S. (2024). YUQORI SINIF GEOMETRIYA MAVZUSINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA METODLAR. SINKVEYN METODI, VENN DIAGRAMMASI METODLARI HAQIDA. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(3), 165-173.
25. Latipova, S. (2024, February). SAVOL-JAVOB METODI, BURCHAKLAR METODI, DEBAT (BAHS) METODLARI YORDAMIDA GEOMETRIYANI O'RGANISH. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 2, pp. 25-33).
26. Latipova, S., & Sharipova, M. (2024). KESIK PIRAMIDA MAVZUSIDA FOYDALANILADIGAN YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. 6X6X6 METODI, BBB (BILARDIM, BILMOQCHIMAN, BILIB OLDIM) METODLARI HAQIDA. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(2), 40-48.

27. Latipova, S. (2024). 10-11 SINFLARDA STEREOMETRIYA OQITISHNING ILMIY VA NAZARIY ASOSLARI. *Академические исследования в современной науке*, 3(6), 27-35.
28. Latipova, S. (2024). HILFER HOSILASI VA UNI HISOBLASH USULLARI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 3(2), 122-130.
29. Latipova, S. (2024). HILFER MA'NOSIDA KASR TARTIBLI TENGLAMALAR UCHUN KOSHI MASALASI. *Development and innovations in science*, 3(2), 58-70.
30. Latipova, S. (2024). KESIK PIRAMIDA TUSHUNCHASI. KESIK PIRAMIDANING YON SIRTINI TOPISH FORMULALARI. *Models and methods in modern science*, 3(2), 58-71.
31. Shahnoza, L. (2023, March). KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA VA BOSHLANG'ICH FUNKSIYANI ANIQLASH BO'YICHA TESKARI MASALALAR. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 3, pp. 8-10).
32. qizi Latipova, S. S. (2024). CAPUTO MA'NOSIDAGI KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA FUNKSIYANI ANIQLASH BO 'YICHA TO 'G 'RI MASALALAR. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 375-382.
33. Latipova, S. S. (2023). SOLVING THE INVERSE PROBLEM OF FINDING THE SOURCE FUNCTION IN FRACTIONAL ORDER EQUATIONS. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 13-23.
34. Latipova, S. (2024). GEOMETRIYADA EKSTREMAL MASALALAR. B DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 3, сс. 163–172).
35. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMNING ZARURIY SHARTI. B SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (T. 3, Выпуск 2, сс. 79–90).
36. Latipova, S. (2024). FUNKSIYANING KESMADAGI ENG KATTA VA ENG KICHIK QIYMATI. B CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 2, сс. 120–129).
37. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMLARNING YUQORI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA TEKSHIRILISHI. IKKINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA EKSTREMUMGA TEKSHIRISH. B SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (T. 3, Выпуск 3, сс. 122–133).
38. Latipova, S. (2024). BIR NECHA O'ZGARUVCHILI FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. B THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (T. 3, Выпуск 4, сс. 14–24).
39. Latipova, S. (2024). SHARTLI EKSTREMUM. B MEЖДУРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ НАУК (T. 3, Выпуск 2, сс. 61–70).

40. Latipova, S. (2024). KASR TARTIBLI HOSILALARGA BO'LGAN ILK QARASHLAR. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 46–51).
41. Latipova, S. (2024). TURLI EKSTREMAL MASALALAR. BAZI QADIMIY EKSTREMAL MASALALAR. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 52–57).
42. Latipova, S. (2024). FUNKSIYA GRAFIGINI YASASHDA EKSTREMUMNING QO'LLANILISHI. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 58–65).
43. Latipova, S. (2024). BIRINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA FUNKSIYANING EKSTREMUMGA TEKSHIRISH, FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 66–72).
44. Sharipova, M., & Latipova, S. (2024). TAKRORIY GRUPPALASHLAR. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 3(3), 134-142.
45. Kurbonov G. (2022). Didactic possibilities of teaching general subjects on the basis of digital educational technologies. // Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 2(1.5 Pedagogical sciences).
46. Rasulov T., Kurbonov G. (2022). Developing students'creative and scientific skills with modern educational technologies. // Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 2(1.5 Pedagogical sciences).
47. Qurbonov G.G. (2022). O'quv jarayonlarida talabalar faolligini oshirish maqsadida mobil ilovalardan foydalanishning o'rni. // Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 1(17), 21-23.
48. Курбонов F.F. (2022). Smart education masofaviy fan tугараги va uni tashkil etish metodikasi: // Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (8), 239-245.
49. Kurbonov G.G. (2022, September). Improved methodology of organizing distance science circles from general sciences. // In international conferences (Vol. 1, No. 5, pp. 42-44).
50. Kurbonov G. G. (2020). The advantages of computer educational technologies in teaching the topic of the scalar product of vectors. // Bulletin of Science and Education, 94, 16.

Sharipova Madina Po'latovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

“Umumtexnik fanlar” kafedrası o'qituvchisi

saripovamadina807.m@gmail.com

Annotatsiya. Integralning aniq qiymatini topish masalasi juda murakkab bo'lishi mumkin. Bunday hollarda aniq integral qiymatini taqribiy hisoblash usullariga murojaat qilinadi. Ularga to'g'ri to'rtburchaklar va trapetsiyalar formulalarini misol qilib ko'rsatib bo'ladi.

Kalit so'zlar: Yuqori chegarasi o'zgaruvchan integral, kvadratur formulalar to'g'ri to'rtburchaklar formulasi, trapetsiyalar formulasi

Annotation. The problem of finding the exact value of the integral can be very complicated. In such cases, methods of approximate calculation of the exact integral value are used. They can be shown as examples of formulas of rectangles and trapezoids.

Kirish

$I = \int_a^b f(x)dx$ aniq integral qiymatini hisoblash masalasi integral ostidagi $f(x)$

funksiyaning biror $F(x)$ boshlang'ich funksiyani topish va uning qiymatlarini hisoblash masalasiga keltiriladi. Ammo ayrim aniq integrallar uchun bu usullarni qo'llashda quyidagi muammolar paydo bo'lishi mumkin:

- 1) $F(x)$ boshlang'ich funksiyani topish murakkab ;
- 2) $F(x)$ boshlang'ich funksiya murakkab ko'rinishda bo'lib, uning $F(a)$ va $F(b)$ qiymatlarini hisoblash qiyinchilik tug'diradi ;
- 3) $F(x)$ boshlang'ich funksiya elementar funksiyalarda ifodalanmaydi;
- 4) integral ostidagi $f(x)$ funksiya jadval ko'rinishida berilgan .

Bunday hollarda aniq integralning qiymatini taqribiy hisoblash masalasi paydo bo'ladi. Bu masalani yechish uchun matematikada turli formulalar topilgan bo'lib, ular umumiy holda kvadratur formulalar deb ataladi. Shu formulalardan eng soddalaridan ikkitasini qisqacha ko'rib o'tamiz.

I. To'g'ri to'rtburchaklar formulasi. Bu formulani keltirib chiqarish uchun dastlab $[a,b]$ kesmani uzunligi bir xil va $\Delta x=(b-a)/n$ bo'lgan n ta $[x_{i-1}, x_i]$ kesmachalarga ($i=1, 2, \dots, n$) ajratamiz. Bunda x_i bo'linish nuqtalari

$$x_i = a + i\Delta x = a + \frac{b-a}{n}i, \quad i = 0, 1, 2, \dots, n \quad (1)$$

formula bilan topiladi.

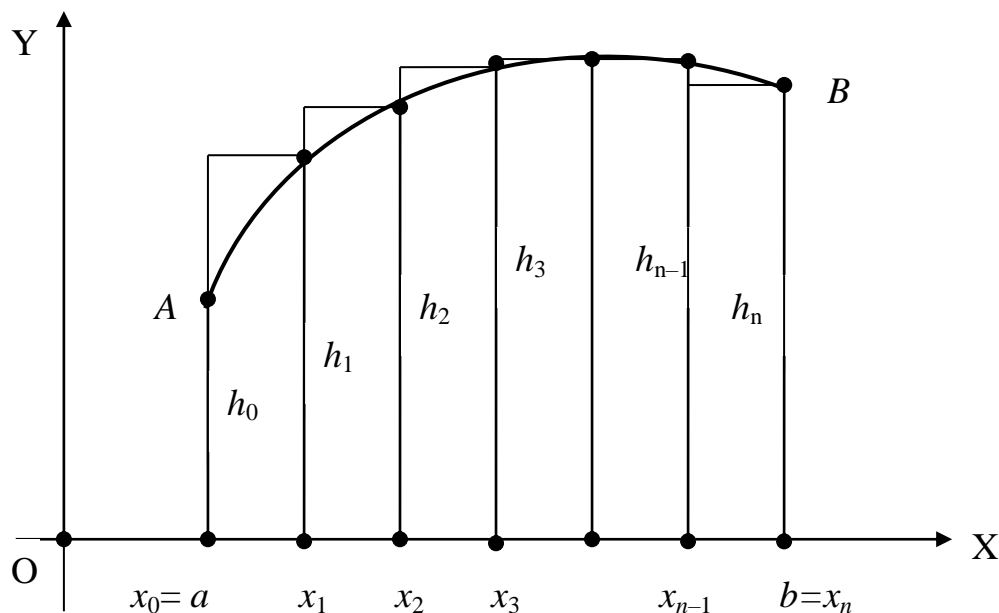
So'ngra integral ostidagi $f(x)$ funksiyaning x_i bo'linish nuqtalaridagi $f(x_i)$ ($i=1, 2, \dots, n$) qiymatlarini hisoblaymiz. Bu qiymatlar va $[x_{i-1}, x_i]$ kesmachalar uzunligi Δx bo'yicha

$$S_n(f) = f(x_1)\Delta x + f(x_2)\Delta x + f(x_3)\Delta x + \dots + f(x_n)\Delta x$$

integral yig'indini hosil qilamiz. Ta'rifga asosan I aniq integral $S_n(f)$ integral yig'indilar ketma – ketligining $n \rightarrow \infty$ bo'lgandagi limitiga teng. Shu sababli, n katta son bo'lganda, $I \approx S_n(f)$ deb olish mumkin. Natijada ushbu taqribiy formulaga ega bo'lamiz:

$$\int_a^b f(x)dx \approx \Delta x \cdot [f(x_1) + f(x_2) + f(x_3) + \dots + f(x_n)] = \frac{b-a}{n} \sum_{i=1}^n f(x_i). \quad (2)$$

Agar $[a,b]$ kesmada $f(x) > 0$ deb olsak, unda (9) taqribiy tenglikning o'ng tomonidagi yig'indi asoslari bir xil Δx uzunlikli $[x_{i-1}, x_i]$ kesmachalardan, balandliklari esa $h_i = f(x_i)$ ($i=1, 2, \dots, n$) bo'lgan to'g'ri to'rtburchaklardan tuzilgan pog'onasimon geometrik shaklning (74-rasmga qarang) yuzini ifodalaydi. Chap tomondagi aniq integral qiymati esa $aABb$ egri chiziqli trapetsiya yuziga teng.

1-rasm

Aniq integral uchun (2) taqribiy tenglik **to'g'ri to'rtburchaklar formulasi** deyiladi.

To'g'ri to'rtburchaklar formulasining xatoligi

$$\Delta \leq M_1 \frac{(b-a)^2}{4n}, \quad M_1 = \max_{x \in [a,b]} |f'(x)| \quad (3)$$

formula bilan baholanadi.

Misol sifatida to'g'ri to'rtburchaklar formulasi yordamida

$$I = \int_0^1 \frac{dx}{1+x^2} = \arctg x \Big|_0^1 = \arctg 1 - \arctg 0 = \frac{\pi}{4} \quad (4)$$

aniq integralning taqribiy qiymatini topamiz. Buning uchun $[0,1]$ integrallash kesmasini $n=10$ teng bo‘lakka ajratamiz va hisoblashlar natijalarini quyidagi jadval ko‘rinishida ifodalaymiz.

i	$x_i=0.1i$	$1+x_i^2$	$f(x_i) = \frac{1}{1+x_i^2}$	$\sum_i f(x_i)$
1	0.1	1.01	0.9901	0.9901
2	0.2	1.02	0.9615	1.9516
3	0.3	1.09	0.9174	2.8690
4	0.4	1.16	0.8621	3.7311
5	0.5	1.25	0.8000	4.5311
6	0.6	1.36	0.7353	5.2664
7	0.7	1.49	0.6711	5.9375
8	0.8	1.64	0.6098	6.5473
9	0.9	1.81	0.5525	7.0998
10	1.0	2.0	0.5000	7.5998

Bizning misolda $\Delta x=(1-0)/10=0.1$ bo‘lgani uchun, (9) formulaga asosan, ushbu natijani olamiz:

$$\int_0^1 \frac{dx}{1+x^2} \approx 0.1 \cdot 7.5998 = 0.75998 .$$

Bu taqribiy natijani xatoligini (10) formula bo‘yicha baholaymiz. Bizning misolda

$$f(x) = \frac{1}{1+x^2} \Rightarrow f'(x) = -\frac{2x}{(1+x^2)^2} \Rightarrow |f'(x)| = \left| -\frac{2x}{(1+x^2)^2} \right| < \frac{2 \cdot 1}{(1+0^2)^2} = 2$$

va shu sababli (10) formulada $M_1=2$ deb olish mumkin. Bu holda

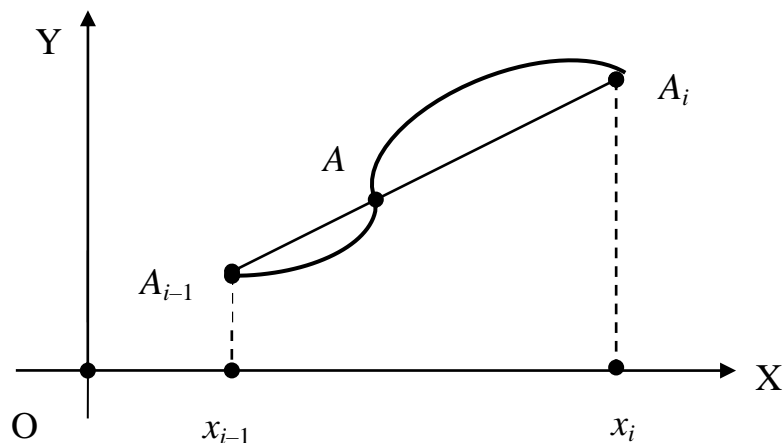
$$\Delta \leq 2 \cdot (1-0)^2 / (4 \cdot 10) = 1/20 = 0.05$$

bo‘lgani uchun (11) aniq integralning qiymati

$$0.75998 - 0.05 < I < 0.75998 + 0.05 \Rightarrow 0.70998 < I < 0.80998$$

oraligida yotadi. Bu natijani (4) integralning aniq qiymati $\pi/4 \approx 0.7854$ bilan taqqoslab, yo‘l qo‘yilgan absolut xatolik $\Delta = 0.0255$ ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Shunday qilib, hatto unchalik katta bo‘lmagan $n=10$ holda ham (2) to‘g‘ri to‘rtburchaklar formulasi ancha yaxshi natija berdi.

II. Trapetsiyalar formulasi. Soddalik uchun bu formulani I integral ostidagi funksiya $f(x) > 0$ bo‘lgan holda qaraymiz. Bu yerda ham $[a,b]$ integrallash kesmasini (8) nuqtalar bilan bir xil Δx uzunlikli n ta $[x_{i-1}, x_i]$ ($i=1, 2, \dots, n$) kesmachalarga bo‘laklaymiz. So‘ngra $y=f(x)$ funksiya grafigidagi $A_{i-1}(x_{i-1}, f(x_{i-1}))$ va $A_i(x_i, f(x_i))$ nuqtalarni to‘g‘ri chiziq kesmasi (vatar) bilan tutashtirib, egri chizikli $x_{i-1}A_{i-1}A_i x_i$ trapetsiyani to‘g‘ri chizikli $x_{i-1}A_{i-1}A_i x_i$ trapetsiya bilan (2-rasmga qarang) almashtiramiz.

2-rasm

Bu holda to‘g‘ri chiziqli $x_{i-1}A_{i-1}A_ix_i$ trapetsiyaning yuzi

$$S_i = \frac{f(x_{i-1}) + f(x_i)}{2}(x_i - x_{i-1}) = \frac{f(x_{i-1}) + f(x_i)}{2} \Delta x \quad (i=1,2,3,\dots,n)$$

egri chiziqli $x_{i-1}A_{i-1}AA_ix_i$ trapetsiyaning yuziga taqriban teng deb olish mumkin.

Unda bu yuzalarning yig‘indisi aniq integralning taqribiy qiymatiga teng bo‘ladi, ya‘ni

$$\int_a^b f(x)dx \approx \frac{b-a}{n} \left[\frac{f(a) + f(b)}{2} + f(x_1) + f(x_2) + \dots + f(x_{n-1}) \right] \quad (5)$$

taqribiy formula o‘rinli bo‘ladi.

Aniq integral uchun (5) taqribiy tenglik **trapetsiyalar formulasi** deyiladi.

Trapetsiyalar formulasining absolut xatoligi

$$\Delta \leq \frac{(b-a)^3}{12n^2} M_2 \quad , \quad M_2 = \max_{x \in [a,b]} |f''(x)| \quad (6)$$

formula bilan baholanadi.

Misol sifatida (4) aniq integralning taqribiy qiymatini $n=10$ bo‘lgan holda trapetsiyalar formulasi orqali hisoblaymiz. Oldingi hisoblash natijalaridan foydalanib,

$$\int_0^1 \frac{dx}{1+x^2} \approx 0.1 \cdot \left[\frac{1+0.5}{2} + 7.0998 \right] = 0.78498$$

taqribiy tenglikni hosil etamiz. Bunda hosil qilingan taqribiy natijaning absolut xatoligi

$$\Delta = \pi/4 - 0.78498 = 0.7854 - 0.78498 = 0.0004$$

bo‘lib, to‘g‘ri to‘rtburchaklar formulasi absolut xatoligiga (unda $\Delta=0.0255$ ekanligini eslatib o‘tamiz) qaraganda ancha kichikdir. Demak, trapetsiyalar formulasi to‘g‘ri to‘rtburchaklar formulasiga nisbatan aniqroq natija beradi. Buni ularning xatoliklarini ifodalovchi (3) va (6) formulalar orqali ham ko‘rish mumkin.

Ko‘rib o‘tilgan to‘g‘ri to‘rtburchaklar va trapetsiyalar formulalariga nisbatan aniq integralning taqribiy qiymatini aniqroq hisoblashga imkon beradigan boshqa kvadratur formulalar ham mavjudligini ta‘kidlab o‘tamiz. Masalan, ingliz matematigi Simpson

(1710 – 1761) tomonidan topilgan parabolalar formulasi, Chebishevning kvadratur formulasi shular jumlasidandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Sharipova, M., & Latipova, S. (2024). TAKRORIY GRUPPALASHLAR. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 3(3), 134-142.
2. Sharipova, M. (2024). TAQQOSLAMA TUSHUNCHASI VA UNING XOSSALARI. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(2), 68-78.
3. Sharipova, M. (2024). IKKI O‘ZGARUVCHILI TENGSIZLIKLAR SISTEMASINI TAQQOSLAMALAR USULI BILAN YECHISH. *Development and innovations in science*, 3(2), 97-105.
4. Sharipova, M. (2024). BIRINCHI DARAJALI TAQQOSLAMALARNI YECHISH USULLARI. *Solution of social problems in management and economy*, 3(2), 60-69.
5. Latipova, S., & Sharipova, M. (2024). KESIK PIRAMIDA MAVZUSIDA FOYDALANILADIGAN YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. 6X6X6 METODI, BBB (BILARDIM, BILMOQCHIMAN, BILIB OLDIM) METODLARI HAQIDA. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(2), 40-48.
6. Sharipova, M. (2024). IKKI NOMALUMLI TENGLAMANING GEOMETRIK MANOSI. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 2(2), 41-51.
7. Sharipova, M. (2024). BIRINCHI DARAJALI TAQQOSLAMALAR SISTEMALARI. *Центральноазиатский журнал академических исследований*, 2(2), 11-22.
8. Sharipova, M., & Latipova, S. (2024). TAQQOSLAMALAR. EYLER FUNKSIYASI. *Бюллетень студентов нового Узбекистана*, 2(2), 23-33.
9. Sharipova, M., & Latipova, S. (2024). IKKI O‘ZGARUVCHILI TENGLAMALAR SISTEMASI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 3(2 Part 2), 93-103.
10. Sharipova, M. (2024). IN THE FORM OF AN UNBOUNDED PARALLELEPIPED IN THE FIELD NONLOCAL BORDERLINE CONDITIONAL LINEAR THE REVERSE IS THE CASE. *Science and innovation in the education system*, 3(1), 105-116.
11. Sharipova, M. (2024). FUNCTIONAL SPACES. IN SHORT REFLECTION PRINCIPLE. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(1), 131-142.
12. Sharipova, M. (2024). A IS CORRECT OF THE INTEGRAL TO THE ECONOMY APPLICATIONS. *Solution of social problems in management and economy*, 3(1), 116-125.

13. Sharipova, M. (2024). ASYMMETRY AND KURTOSIS COEFFICIENTS. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(1), 216-225.
14. Sharipova, M. (2024). TWO MULTIPLE OF THE INTEGRAL APPLICATIONS. *Инновационные исследования в науке*, 3(1), 135-140.
15. Sharipova, M. P. L. (2023). CAPUTA MA'NOSIDA KASR TARTIBLI HOSILALAR VA UNI HISOBLASH USULLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9), 360-365.
16. Sharipova, M. P. (2023). MAXSUS SOHALARDA KARLEMAN MATRITSASI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 137-141.
17. Madina Polatovna Sharipova. (2023). HIGH MATH SCORE AND INTERVAL ASSESSMENT. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 420–424.
18. Madina Polatovna Sharipova. (2023). IN HIGHER MATHEMATICS, THE EXTREMUM OF A MULTIVARIABLE FUNCTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 425–429.
19. Sharipova, M. P. (2024). ISSIQLIK TARQALISH TENGLAMASI UCHUN KOSHI MASALASI. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 525–532.
20. Latipova, S. (2024). YUQORI SINFLARDA GEOMETRIYA MAVZUSINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA METODLAR. SINKVEYN METODI, VENN DIAGRAMMASI METODLARI HAQIDA. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(3), 165-173.
21. Latipova, S. (2024, February). SAVOL-JAVOB METODI, BURCHAKLAR METODI, DEBAT (BAHS) METODLARI YORDAMIDA GEOMETRIYANI O'RGANISH. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 2, pp. 25-33).
22. Latipova, S., & Sharipova, M. (2024). KESIK PIRAMIDA MAVZUSIDA FOYDALANILADIGAN YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. 6X6X6 METODI, BBB (BILARDIM, BILMOQCHIMAN, BILIB OLDIM) METODLARI HAQIDA. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(2), 40-48.
23. Latipova, S. (2024). 10-11 SINFLARDA STEREOMETRIYA OQITISHNING ILMIY VA NAZARIY ASOSLARI. *Академические исследования в современной науке*, 3(6), 27-35.
24. Latipova, S. (2024). HILFER HOSILASI VA UNI HISOBLASH USULLARI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 3(2), 122-130.
25. Latipova, S. (2024). HILFER MA'NOSIDA KASR TARTIBLI TENGLAMALAR UCHUN KOSHI MASALASI. *Development and innovations in science*, 3(2), 58-70.

26. Latipova, S. (2024). KESIK PIRAMIDA TUSHUNCHASI. KESIK PIRAMIDANING YON SIRTINI TOPISH FORMULALARI. *Models and methods in modern science*, 3(2), 58-71.
27. Shahnoza, L. (2023, March). KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA VA BOSHLANG'ICH FUNKSIYANI ANIQLASH BO'YICHA TESKARI MASALALAR. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 3, pp. 8-10).
28. qizi Latipova, S. S. (2024). CAPUTO MA'NOSIDAGI KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA FUNKSIYANI ANIQLASH BO 'YICHA TO 'G 'RI MASALALAR. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 375-382.
29. Latipova, S. S. (2023). SOLVING THE INVERSE PROBLEM OF FINDING THE SOURCE FUNCTION IN FRACTIONAL ORDER EQUATIONS. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 13-23.
30. Latipova, S. (2024). GEOMETRIYADA EKSTREMAL MASALALAR. B DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 3, сс. 163–172).
31. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMNING ZARURIY SHARTI. B SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (T. 3, Выпуск 2, сс. 79–90).
32. Latipova, S. (2024). FUNKSIYANING KESMADAGI ENG KATTA VA ENG KICHIK QIYMATI. B CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 2, сс. 120–129).
33. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMLARNING YUQORI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA TEKSHIRILISHI. IKKINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA EKSTREMUMGA TEKSHIRISH. B SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (T. 3, Выпуск 3, сс. 122–133).
34. Latipova, S. (2024). BIR NECHA O'ZGARUVCHILI FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. B THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (T. 3, Выпуск 4, сс. 14–24).
35. Latipova, S. (2024). SHARTLI EKSTREMUM. B МЕЖДУРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ НАУК (T. 3, Выпуск 2, сс. 61–70).
36. Latipova, S. (2024). KASR TARTIBLI HOSILALARGA BO'LGAN ILK QARASHLAR. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 46–51).
37. Latipova, S. (2024). TURLI EKSTREMAL MASALALAR. BAZI QADIMIY EKSTREMAL MASALALAR. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 52–57).
38. Latipova, S. (2024). FUNKSIYA GRAFIGINI YASASHDA EKSTREMUMNING QO'LLANILISHI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 58–65).

39. Latipova, S. (2024). BIRINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA FUNKSIYANING EKSTREMUMGA TEKSHIRISH, FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 66–72).
40. Sharipova, M., & Latipova, S. (2024). TAKRORIY GRUPPALASHLAR. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 3(3), 134-142.
41. Bobokulova, M. K. (2024). TOLALI OPTIKA ASBOBLARINING TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(1), 517–524.
42. Boboqulova, M. (2024). FIZIKA O`QITISHNING INTERFAOL METODLARI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 73–82).
43. Boboqulova, M., & Sattorova, J. (2024). OPTIK QURILMALARDAN TIBBIYOTDA FOYDALANISH. B INNOVATIVE RESEARCH IN SCIENCE (T. 3, Выпуск 2, сс. 70–83).
44. Boboqulova, M. (2024). FIZIKAVIY QONUNIYATLARNI TIRIK ORGANIZMDAGI JARAYONLARGA TADBIQ ETISH . B MODELS AND METHODS IN MODERN SCIENCE (T. 3, Выпуск 2, сс. 174–187).
45. Boboqulova, M. (2024). IONLOVCHI NURLARNING DOZIMETRIYASI VA XOSSALARI. B DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE (T. 3, Выпуск 2, сс. 110–125).
46. Boboqulova, M. (2024). KVANT NAZARIYASINING TABIATDAGI TALQINI. B ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE (T. 3, Выпуск 7, сс. 68–81).
47. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). GEYZENBERG NOANIQLIK PRINTSIPINING UMUMIY TUZILISHI . TADQIQOTLAR.UZ, 34(3), 3–12.
48. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). THERMODYNAMICS OF LIVING SYSTEMS. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 303–308.
49. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISH . TADQIQOTLAR.UZ, 34(2), 213–220.
50. Xamroyevna, M. B. (2024). Klassik fizika rivojlanishida kvant fizikasining orni. *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi*, 6(1), 9-19.

FARG‘ONA VILOYATI BO‘G‘DOD TUMANIGA ZAMONAVIY TRANSPORT
LOGISTIKA MARKAZINI LOYIHALASH

Stajyor-o‘qituvchi M.S.Xakimov

Andijon mashinasozlik instituti

(tel:+99893-419-29-97)

Talaba X.R.Xalilov

Andijon mashinasozlik insituti

(tel:+ 99890-361-73-90)

Annotatsiya. *Transport logistika markazini loyihalastirishdan asosiy maqsad tadbirkorlarni va aholini hom-ashyo va yuk tovarlarini o‘z vaqtida va sifatli yetkazib berish hamda transport logistika markazini samaradorligini oshirish ularni rivojlanishini va raqobat muhitini rivojlantirish xarakat va yuk xavfsizligi masalalariga amal qilish stabil tashish narxini joriy etishdan iborat.*

Аннотация. *Основная цель проектирования транспортно-логистического центра – обеспечить предпринимателям и жителям своевременную и качественную доставку продуктов питания и грузов, повысить эффективность работы транспортно-логистического центра, развивать его развитие и конкурентную среду, придерживаться вопросы безопасности дорожного движения и грузов, а также введение стабильных цен на перевозки.*

Annotation. *The main goal of designing a transport logistics center is to provide entrepreneurs and residents with timely and high-quality delivery of food and cargo goods, to increase the efficiency of the transport logistics center, to develop their development and competitive environment, to adhere to the issues of traffic and cargo safety, and to introduce stable transportation prices.*

Kalit so‘zlar: *Transport, logistika, hom-ashyo, yuk, markaz, magistral, xavfsiz, stabil tashish.*

Ключевые слова: *Транспорт, логистика, товары, грузы, центр, шоссе, безопасные, стабильные перевозки.*

Keywords: *Transport, logistics, goods, cargo, center, highway, safe, stable transportation.*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2-dekabr 2017-yil “2018-2022 yillarda transport infratuzilmasini yanada takomillashtirish va yuk tashishning tashqi savdo yo‘nalishlarini diversifikatsiyalash chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3422 sonli qaroriga asosan yo‘l transporti infratuzilmasini rivojlantirish, modernizatsiyalash yuksak xalqaro talablar va standartlarga mos keladigan milliy transport tarmog‘ini rivojlantirish, mahsulot ishlab chiqaruvchilarning o‘z mahsulotini mintaqa va jahon bozoriga olib chiqish talab ehtiyojlarini hisobga olgan holda transport kommunikatsiyalarigakatta

e'tibor berilmoqda[1].

2023- yilning yanvar-mart oylarida barcha turdagi transportlar tomonidan 13,0 mln.tonna yuk tashilgan bo'lib, bu 2022- yilning yanvar-mart holatiga nisbatan 99,0 %ni tashkil qildi. Shu bilan birga yuk aylanmasi 795,8 mln.tn-km.ni tashkil qildi yoki 2022- yilning yanvar-mart holatiga nisbatan 113,3 %ni tashkil qildi.

Iqtisodiyot tarmoqlarida kichik biznesning yuk tashish bo'yicha ulushi 91,7 %ni tashkil etgan.

1-jadval

Transport turlari bo'yicha yuk tashish va yuk aylanmasi

	2023- yil yanvar- mart	o'sish sur'ati, %hisobida
Tashilgan yuklar, mln. tn.	13,0	99,0
temir yo'l transportida	1,5	97,5
avtomobil transportida	11,5	99,2
havo transportida, ming tn.	0,001	50,0
Yuk aylanmasi, mln.tn-km	795,8	113,3
temir yo'l transportining	522,4	121,9
avtomobil transportining	179,4	104,5

Avtomobil transportida 11,5 mln. tonna yuk tashilgan bo'lib, bu 2022- yilning yanvar- mart holatiga nisbatan 9,2 %ga ko'pdir. Yuk aylanmasi 0,2 mlrd. tn- km.ni tashkil qilib,9,9 %ga ko'pdir.

2-jadval

Magistral temir yo'l transportida asosiy turdagi yuklarni tashish
(2023- yilning yanvar-mart holatiga)

	ming tonna	o'sish sur'ati, % hisobida
Yuklar – jami	1547,2	97,5

shu jumladan:

neft yuklari	185,3	131,0
qora metall temir-tersaklari	27,8	79,9
kimyoviy va mineral o'g'itlar	78,2	78,0
qurilish yuklari	46,3	74,0
sement	21,3	44,7
Paxta-tolasi	-	-
don va yanchilgan don mahsulotlari	38,0	73,5
boshqa yuklar	1150,3	93,9

Yakka tartibdagi tadbirkorlarning avtomobil transportidagi yuk aylanmasi 2023-yil yanvar-mart holatiga nisbatan 4,5 %ga ko'paydi va 0,6 mlrd. tn-km.ni tashkil qildi. Avtomobiltransporti yuk aylanmasining umumiy hajmida yakka tartibdagi yuk tashuvchilarning ulushi 65,6 %ni (2023-yilning yanvar-mart oylarida 104,5% ni) tashkil etdi. Havo transporti orqali 0,050 ming tonna yuk jo'natilgan bo'lib, bu 2023-yilning yanvar-mart holatiga nisbatan 5,0 %ga ko'pdir. Samarali infratuzilma mahsulotlar narxiga qo'shiluvchi xarajatlarni optimallashtirishni o'z ichiga oladi, bu uning raqobatbardoshligini va shuning uchun mahsulot bozorida ushbu mahsulotga bo'lgan talabni ta'minlashi kerak. Bugungi kunda mamlakatimizda bunday qo'shilgan xarajatlar ulushi ko'pincha mahsulotlar tannarxining 1/3 qismidan oshib ketadi. Bu ko'rsatkich bo'yicha mamlakatimiz, afsuski, ulgurji savdo, saqlash, transport xo'jaligi, ularga xizmat ko'rsatish uchun yuqori tariflar, mahsulot oqimlarini samarasiz tashkil etish va boshqarilishi tufayli ko'p mamlakatlardan oldinda bormoqda[2].

Eng umumiy kontseptsiyada (ma'noda) moddiy oqim - bu ishlab chiqarish korxonalariga kiradigan va ular ichida texnologik ishlov berish siklidan o'tadigan, asta-sekin tayyor mahsulotga aylanadigan xom ashyo, materiallar, yarim tayyor mahsulotlar bo'lib, uni iste'molchilarga yetkazib berish jarayonlari ham moddiy oqimlarni shakllantiradi. Boshqacha so'z bilan aytganda, moddiy oqimlar uch bosqichdan o'tadi: ishlab chiqarishgacha, ishlab chiqarish ichidagi va ishlab chiqarishdan keyingi. Transport vositasi orqali tashiladigan material oqimi mahsulot oqimi deb ataladi. Har qanday yuk tashish oqimi vaqt birligidagi yuk hajmi va harakat yo'nalishi bilan tavsiflanadi[3].

Logistik zanjirning asosida moddiy oqim, ya'ni logistik jarayonning boshidan oxirigacha harakatda bo'luvchi moddiy resurslar tashkil etadi. Agar moddiy resurslar omborda saqlansa unda ular moddiy zahiraga aylanadi.

Logistikaning ta'rifini hisobga olsak, bu nafaqat o'ziga xos fikrlash metodologiyasiga ega bo'lgan fan, balki iqtisodiy va ijtimoiy hayotning turli sohalaridagi amaliy faoliyat hamdir. Harbiy profili va fan sifatida tug'ilgan harbiy sohasida uning dolzarbligi, rela va fuqarolik kasb haqida logistika, iqtisodiyot va ijtimoiy muhitning turli sohalarida oqim jarayonlarini yaxshilashdir.

Yuklarni konteyner va taglik (poddon)larda paketlab tashish. So'ngi yillarda yuklarni konteyner va tagliklarda paketlab tashish tobora keng rivojlanmoqda. Transportda yuk oborotining o'sishi bilan bunday yuk tashishlar miqdori ham orta

boradi. Yuklarni konteyner va taglik (poddon) larda, tashishdan olinadigan foyda juda kattadir, chunki ular yuk ortish va yuk tushirish ishlarida mehnat va tara sarfini ancha qisqartiradi. Garchi konteyner va tagliklarda tashish maqsadga muvofiq boʻlgan yuklar umumiy yuk tashish hajmining 10 foizdan kamini tashkil qilsa ham, lekin yuklarni tushirish va ortishda hamma yuk ortuvchi ishchilarning 45-50 foizi band boʻladi. Konteyner va tagliklarni qoʻllash yuk ortish va tushirish ishlariga sarflanadigan mehnatni 8-10 marta va undan ortiqroq kamaytirishga yordam beradi[4].

Hisoblarga koʻra, har yili tara uchun bir necha mlrd. soʻm harajat qilinib, uni tayyorlashga esa koʻp miqdorda yogʻoch, oʻrash-joylash matosi, metall sarflanadi. Buning ustiga taralarning koʻpidan faqat bir martagina foydalaniladi. Konteyner va tagliklarda yuk tashishni tashkil qilishda bu harajatlar keskin kamayadi, chunki koʻp yuklar tarasiz yoki isteʼmolchi tarasida tashilishi mumkin, yuklarning bir qismi esa soddalashtirilgan taralarda tashiladi. Bu taralarning qiymati yashiklarga nisbatan oʻrtacha 3-4 marta kam boʻladi. Bundan tashqari, konteyner va tagliklarda tashish yuklarni toʻqilishdan va buzilishdan saqlaydi (masalan, deraza oynasining sinishi oddiy yuk tashishda 10 foizga yaqin. Uyalab gʻisht tashishdagi sinishdan keladigan umumiy zarar bir yilda 100 mln. soʻmga yetadi). Mahsulotlarni konteynerlarda yoki tagliklarda tashishni tashkil qilish bunday yoʻqotishlarni minimal darajaga olib keladi[5].

Xulosa. Ortish va tushirishga sarflanadigan mehnat hajmi yuk tashish davomida 3,5-4 marta qisqaradi. Natijada moddiy resurslarni tejash ham katta boʻladi. Masalan, 2,5 mln. tonna yuk tashish uchun konteynerlar va tagliklar yasashga 8 ming tonnaga yaqin poʻlat va 310 ming kub metr yogʻoch material kerak boʻladi. Konteyner va tagliklarda yuk tashilganda tara tayyorlashga sarflanadigan poʻlat miqdori bir yilda taxminan 2,75 ming tonna qisqaradi, yaʼni sarflangan metall, taxminan 3 yil mobaynida taraga sarflanadigan metallning qisqarishi bilan oʻz oʻrnini toʻldiradi. Metalldan yasalgan konteyner 8-10 yil xizmat qiladi. Binobarin, metall sarfining deyarli 3 marta kiskarishiga erishiladi. Shu davr ichida yogʻoch materiallar tejami 110 ming kub metrga yetadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Jamoat transporti tizimini isloh qilish chora-tadbirlari toʻgʻrisida” Qarori <https://lex.uz/docs/-6386205#-6387283>

[2] Насиров Ильхам Закирович. (2022). МУСТАХИЛ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ШАКЛЛАРИ. *Конференц-зона*, 327–332. Получено с <http://www.conferencezone.org/index.php/cz/article/view/867>

[3] Саримсаков А.М., Хакимов М. ПРОЕКТИРОВАНИЕ СИСТЕМ ПОЖАРОТУШЕНИЯ, СКОРОСТНОГО ДВИЖЕНИЯ АВТОМОБИЛЕЙ СКОРОЙ ПОМОЩИ НА ПЕРЕКРЕСТКАХ // *Universum: технические науки : электрон. научн.*

журн. 2022. 4(97). RL: <https://7universum.com/ru/tech/archive/item/13416> (дата обращения:19.12.2022)

[4]Шодмонов С. А., Ортиқов С. С., Abdiraxmonov R.A International jurnal for innovative Enjineering and Management Research Хиндистон Hyderabad 2021 THE RESULTS OF LOBORATORY STUDIES CONDUCTED TO DEVELOP THE TECHNOLOGIY OF RESTOROTION OF SHAFTS March-2021, Volume 10, Issue 03, Pages: 402-404 <https://ijiemr.org/downloads/Volume-10/ISSUE-3> 3 0.33 ball

[5]Хакимов М.С. Recovery Of Fines From Drivers Of Foreign Vehicles. (2023). *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 3589-359 <https://doi.org/10.47750/pnr.2023.14.03.446>

**AVTOBUS TRANSPORTINI BOZOR SHAROITIGA RIVOJLANTIRISH
STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQUISH**

Nasirov Ilxam Zakirovich

Andijan mashinasozlik instituti,

Transport logistikasi kafedrası professori, t.f.n,

Email:nosirov-ilhom59@gmail.com

Tel:+998934428025

Alijonov Xabibullo Avazbek o'g'li

Andijan mashinasozlik instituti,

"MICHA "kafedrası asistenti

Email:habibulloalijono39@gmail.com

Tel:+998937037710

Yo'ldashev Vohidjon Tohirjon o'g'li

Andijan mashinasozlik instituti,

"Transport logistika" yo'nalish talabasi

Email:vohidjonyoldoshev97@gmail.com

Tel:+998972736090

Annotatsiya *So'nggi o'n yilliklarda rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda shahar avtobuslari xizmatlarini ko'rsatish uchun turli mexanizmlar qabul qilingan . Raqobat tanlovi shahar avtobus xizmatlarini sotib olishning standart usuli hisoblangan bo'lsa-da, uni tayyor yechim sifatida ko'rib chiqish mumkin emas.*

Shartnomalar tabiatan to'liq emas va tender o'tkazilgandan so'ng, sobiq opportunizmning oldini olish uchun ular to'g'ri nazorat qilinishi kerak. Bundan tashqari, rivojlanayotgan mamlakatlarda, umuman olganda, nazorat qiluvchi organlar zaif va davlat shartnomalarini nazorat qilish imkoniyatlari cheklangan. Ushbu maqola rivojlanayotgan mamlakatlarda davlat tenderlarida raqobatni kuchaytirishi va shartnoma muddati davomida xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilashi mumkin bo'lgan harakatlarni to'plash uchun adabiyotlarni ko'rib chiqishga qaratilgan.

**DEVELOPING A STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF BUS TRANSPORT
TO MARKET CONDITIONS**

Annotation *In recent decades, various mechanisms have been adopted to provide city bus services in developed and developing countries. Although competitive bidding is considered a standard way of procuring city bus services, it cannot be considered a ready-made solution.*

Contracts are inherently incomplete and should be properly monitored once tendered to avoid ex opportunism. In addition, developing countries generally have weak regulatory

authorities and limited capacity to monitor public contracts. This paper aims to review the literature to gather actions that can enhance competition in public tenders in developing countries and improve service quality during the contract period.

РАЗРАБОТКА СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ АВТОБУСНЫХ ПЕРЕВОЗОК К УСЛОВИЯМ РЫНКА

Аннотация *В последние десятилетия были приняты различные механизмы обеспечения городских автобусных перевозок в развитых и развивающихся странах. Хотя конкурсные торги считаются стандартным способом закупки услуг городских автобусов, их нельзя считать готовым решением.*

Контракты по своей сути являются неполными, и после их проведения их следует должным образом контролировать во избежание экс-оппортунизма. Кроме того, развивающиеся страны, как правило, имеют слабые регулирующие органы и ограниченные возможности для мониторинга государственных контрактов. Целью данного документа является обзор литературы и сбор мер, которые могут повысить конкуренцию в государственных тендерах в развивающихся странах и улучшить качество услуг в течение срока действия контракта.

O'tgan o'n yilliklardagi tajribalar tahlilni boyitishi va hozirgi ehtiyojlarga mos ravishda qayta ko'rib chiqilishi mumkin. Qisqa muddatda tartibga solishning oqibatlarini foydalanuvchilarga foyda keltirdi, chunki kutish vaqtlari qisqardi va eng yaqin avtobus marshrutigacha bo'lgan masofa qisqardi. Ushbu qisqacha kirishdan so'ng, keyingi bo'lim avtobus bozorida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan bozor nosozliklariga oydinlik kiritadi (ayniqsa, u tartibga solinmaganda). 3- bo'limda tanlov savdolarining asosiy afzalliklari umumlashtiriladi [1,2].

4-bo'lim bozor uchun raqobatni kuchaytirish, hokimiyat va operatorlar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash va xizmat sifatini yaxshilash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan strategiyalarni muhokama qiladi. Nihoyat, 5- bo'lim maqolani yakunlaydi. Hech qanday kirish to'siqlari bo'lmagan stsenariyda istalgan operator butun hudud bo'ylab liniyalarni ishga tushirishi mumkin. Tartibga solishsiz, ayniqsa aholi gavjum va zich hududlarda, bozordagi raqobat moliyaviy va ekologik nuqtai nazardan ham agressiv va barqaror bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatlarda, o'zaro subsidiyalar daromadlardan norentabelgacha bo'lgan yo'nalishlar faqat hukumat tomonidan o'rnatilishi va tartibga solinishi bilan amalga oshiriladi. Yuqori xarajatli hududlar va arzon hududlar o'rtasidagi o'zaro subsidiyalar davlat yoki tartibga solinadigan xususiy monopoliyalar tomonidan ko'rsatiladigan davlat xizmatlarining asosiy xususiyati hisoblanadi. Ushbu o'zaro subsidiyalarning asosiy motivlari boylikni qayta taqsimlashdir. Ommaviy tenderda hukumat g'olibni belgilangan hududdagi eksklyuzivlik huquqi evaziga ijtimoiy rolga ega bo'lgan liniyalarni ishlatishga majbur qilishi mumkin. Davlat xizmatlari

narxini tartibga solish qashshoqlikni kamaytirish uchun markaziy o'rin tutadi. Shunga qaramay, mutlaqo ochiq va raqobatbardosh bozor katta va haddan tashqari ko'p sonli kichik va mustaqil operatorlarning kirishiga imkon berdi. Bozor juda gavjum bo'lganligi sababli, raqobat yirtqich va moliyaviy jihatdan nosog'lom bo'la boshladi [3,4].

Avtobuslar zaxirasi juda ko'p bo'lib qoldi va operatsiyalar faqat eng jozibador va gavjum joylarga qaratilgan bo'lib, kambag'al va tarqoq (past zichlikdagi) hududlarni e'tiborsiz qoldiradi. Masalan, deregulyatsiya davrida Chilidagi Santyagoda atrof-muhit muammolari (issiqxona gazlari emissiyasi) bo'lgan, chunki avtobuslar markaziy hududlarda harakatlanadi. Bu holat ushbu hududlarda havo sifatini yomonlashtirib, sog'liq muammolarini keltirib chiqardi va tirbandlikni kuchaytirdi. Tijoriy jihatdan foydali bo'lmagan marshrutlar va ijtimoiy istisno shunga qaramay, ta'kidlash joizki, rivojlangan mamlakatlarda o'zaro subsidiyalari rentabellikdan norentabelgacha regressiv ta'sir ko'rsatishi mumkin. Rivojlangan mamlakatlarda suburbanizatsiya fenomeni ko'pincha kam zichlikdagi yuqori daromadli va yuqori avtomashinalarga ega bo'lgan hududlarni yaratdi, bu esa kamomad avtobus ishiga ega.

Shu ma'noda, odatda kam daromadli va avtomashinaga ega bo'lgan jamoat transportidan ko'proq foydalanadigan hududlar ko'proq boy hududlarni subsidiyalashi mumkin [5,6].

Keng nuqtai nazardan, bozor muvaffaqiyatsizliklariga misollar: raqobatning muvaffaqiyatsizligi; miqyosda daromadlarni oshirish (kuchli bozor kuchi va monopoliya xususiyatlari); davlat tovarlari bilan ta'minlanmaganligi; tashqi ta'sirlar; ma'lumotlarning buzilishi; ishsizlik; inflyatsiya; boylarning teng taqsimlanmaganligi; va adolatsiz bozor amaliyotlari. O'ziga xos tarzda, bu kamchiliklar shahar avtobus bozorida tartibga solish mavjud bo'lmaganda yoki yaxshi qo'llanilmaganda ham mavjud. Turli mualliflar shahar avtobuslari bozori bilan bog'liq katta nosozliklarni aniqladilar, ular keyingi muhokama qilinadi [7-10].

1-rasm. Shahar avtobus bozorida bozor muvaffaqiyatsizliklari

Shahar atrofidagi va tarqoq hududlardagi ba'zi yo'nalishlar talab yo'qligi sababli tijorat nuqtai nazaridan amalga oshirib bo'lmaydigan bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu hududlar markaziy hududlarga qaraganda kambag'alroqdir. Shu sababli, tartibga solinmagan bozorda periferik hududlar muntazam liniyalarga xizmat ko'rsatmasdan qolishi mumkin, bu esa ijtimoiy istisno jarayonini kuchaytiradi. Chilining Santyago shahridagi shahar avtobus xizmatlarini tartibga solish bo'yicha tajribani alohida ta'kidlash kerak. Boshqaruvsiz bozor istiqbolida raqobat o'yinchilar o'rtasida hamkorlik qilmaslik xatti-harakatlariga olib kelishi mumkin. Avtobus bozorida operatorlar bozor ulushini yo'qotishdan qo'rqib, bir-birlari bilan hamkorlik qilishdan ko'ra izolyatsiyani afzal ko'rishlari mumkin. Shunday qilib, turli operatorlar tomonidan boshqariladigan yo'nalishlar o'rtasida tariflar va jadvallarni birlashtirish qiyin. Yangi Zelandiyada 2005 yildan 2008 yilgacha bo'lgan davrda jamoat transporti qonunchiligi va shartnoma xizmatlarini sotib olish bo'yicha tegishli tartib-qoidalarni keng ko'lamli ko'rib chiqish amalga oshirildi [8,11]. Asosiy topilmalardan biri mintaqaviy transport organlari turli operatorlar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar o'rtasida integratsiyaga erishishda qiyinchiliklarga duch kelganligi (ayniqsa, ba'zi xizmatlar tijoriy, boshqalari esa raqobatbardosh tender orqali taqdim etilgan hollarda) bo'ldi. Sohail, Maunder va Cavill rivojlanayotgan mamlakatlarning uchta shahrida, mos ravishda Kolombo (Shri-Lanka), Faysalobod (Pokiston) va Dar es-Salam (Tanzaniya) shaharlarida shahar transporti sohasida tartibga solish (va deregulyatsiya) bo'yicha tadqiqot o'tkazdilar. Ularning xulosasiga ko'ra, tartibga solishning bekor qilinishi asosiy maqsad foydani maksimal darajada oshirish bo'lgan individual operatorlar (mikroavtobus yoki umumiy taksi xizmatlari) sonining ko'payishiga olib keldi [12-14].

Ularning so'zlariga ko'ra, haydovchining yo'lovchilarni olish/tushirishdagi ehtiyotsiz xatti-harakati yo'lovchilar xavfsizligi va qulayligiga ta'sir qilib, shahar atrof-muhitiga putur yetkazmoqda. Shuningdek, avtomashinalar kam profilaktika bilan ishlayotgani, shu bois marshrutda nosozliklar tez-tez uchrab turishi qayd etildi.

Kirish uchun hech qanday to'siq bo'lmasa, ko'chalarda raqobat kuchli bo'lishi mumkin. Operatorlar yo'lovchilar uchun erkin kurashishlari va bozor ulushini olish uchun turli strategiyalarni qabul qilishlari mumkin. Bu agressiv haydashga olib

kelishi mumkin, chunki haydovchilar tez haydashlari va avtobus bekatlariga raqobatdan oldinroq borish uchun xavfli manevrlar qilishlari mumkin. Ba'zi hollarda haydovchilar yo'lovchilarni minish uchun avtobus bekatlari tashqarisida to'xtashlari ham mumkin [16,17].

Yuqorida aytib o'tilganidek, butunlay ochiq bozor turli xil zararli tashqi ta'sirlarga olib kelishi mumkin. Ulardan biri moliyaviy barqarorsizlikdir. Boshqa bozorlar bilan taqqoslaganda, avtobus bozorida mahsulotlar o'rtasida katta farqlar yo'q; ya'ni

mahsulotning o'zi mohiyatan sayohatdir. Cheklov huquqlariga oid yana bir masala Estache va Gomes-Lobo tomonidan tushuntirilgan. Ularga ko'ra, shahar avtobus bozori ochiq bo'lsa, rasmiy va norasmiy (odatda kichikroq transport vositalari va sifatsiz) kompaniyalar yo'lovchilar uchun kurashishi mumkin, ikkinchisi esa yo'lovchilarni birinchisidan "o'g'irlaydi". Bunday xatti-harakatlar rasmiy kompaniyani investitsiyalarni kamaytirishga undashi mumkin, bu esa xizmat sifatini pasaytiradi. Yo'l chetlari davlat mulki bo'lganligi sababli, bu "biznes o'g'irlash" dan qochishning hech qanday usuli yo'q, rasmiy kompaniya o'zining dastlabki sarmoyasini tiklay olmaydi. Buni bilgan holda, rasmiy kompaniya birinchi navbatda sarmoya kiritmaydi, talab paydo bo'lmaydi va jamoat transporti xizmati yo'qolishi mumkin [18-20].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Alijonov Xabibullo Avazbek o'g'li, Termoplast avtomat moshinalarni tayyor maxsulotni olish jarayonini avtomatlashtirish, INNOVATIONS IN TECHNOLOGY AND SCIENCE EDUCATION, ISSN 2171-381X.
2. Gaffarov Makhammatzokir Toshtemirovich , Nasirov Ilham Zakirovich , Sobirova Tursunoy Abdipatto kizi , Hakimov Mavlonbek Solijon ugli. (2023). Recovery Of Fines From Drivers Of Foreign Vehicles. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 3589–3591. <https://doi.org/10.47750/pnr.2023.14.03.446>.
3. Nasirov Ilkham Zakirovich- Ph.D., Gaffarov Mukhammadzokir Toshtemirovich , Doctoral Student. (2023). Consequences Of Complete And Undercombustion Of Fuel. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 3597–3603. <https://doi.org/10.47750/pnr.2023.14.03.448>.
4. Alijonov Xabibullo AUTOMATIC IRRIGATION SYSTEM WITH TEMPERATURE MONITORING USING ARDUINO. UNIVERSAL JOURNAL OF TECHNOLOGY VOLUME 1ISSUE1. 2023
5. Intelligent Mechatronic Systems Library of Congress Control Number: 2012950394Springer-Verlag London 2013
6. Alijonov Xabibullo Avazbek o'g'li, Termoplast avtomat moshinalarni tayyor maxsulotni olish jarayonini avtomatlashtirish, INNOVATIONS IN TECHNOLOGY AND SCIENCE EDUCATION, ISSN 2171-381X.
7. NASIROV ILXAM ZAKIROVICH, NURDINOV MURODALI ALIJONOVICH, GAFFAROV MUKHAMMADZOKIR TOSHTEMIROVICH, XAYDAROV MURODJON AKBARALIYEVICH, TO'RABOYEV HOLMUROD RUSTAMJON O'G'LI. CONDUCTING LESSONS IN INVENTIVE METHODS// The Seybold Report- Seybold Publication, Box 644, 428 E. Baltimor Ave. Media, PA 19063. 227-234 p. <https://www.seyboldreport.org/issues>
8. Nasirov Ilham Zakirovich, Nurdinov Murodali Alijonovich, Nosirov Bahodirjon, Kuzibolaeva Dilnoza Tukhtasinovna, Obidzhonova Gulizebo Shukhratbek kizi.

EFFECT OF SYNTHESIS GAS SUPPLY ON ENGINE PERFORMANCE// MSW MANAGEMENT -Multidisciplinary, Scientific Work and Management Journal. ISSN: 1053-7899, Vol. 33 Issue 2, December – 2023, Pages: 125-132.
<https://mswmanagementj.com/index.php/home/article/view/50>

9. Alijonov Xabibullo Avazbek O'g'li, . (2023). USING MODELS OF ELECTRIC ACTUATORS IN THE FACTORY. *The American Journal of Engineering and Technology*, 5(11), 15–24. <https://doi.org/10.37547/tajet/Volume05Issue11-04>

10. Alijonov Xabibullo, & Xoshimov Dilmuhammad. (2023). SUYUQLIKLARDA SATH O'LCHASH USULLARINI AVTOMATLASHTIRISH. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8144466>

11. MUMINOVICH, S. A., & ZAKIROVICH, N. I. (2022). PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF MULTIMODAL TRANSPORTATION TECHNOLOGY. *Saybold Report (TSRJ): Saybold Publications, Box, 644(428)*, 468-475.

12. Насиров, И. З. Солиев Бобуржон Абдираим Коулс.(2022). *ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ADAS ДЛЯ ПОМОЩИ ВОДИТЕЛЯМ. Американский журнал междисциплинарных исследований и разработок*, 5, 94-105.

13. Xabibullo Alijonov, Azamov Bahromjon, & Abzalov Kamoliddinxo'ja. (2023). AUTOMATIC IRRIGATION SYSTEM WITH TEMPERATURE MONITORING USING ARDUINO. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8144461>

14. Xabibullo Alijonov. (2023). INTELLIGENT ELEVATOR CONTROL AND SAFETY MONITORING SYSTEM. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8144452>

15. Насиров, И. З., & Гаффаров, М. Т. (2021). ЭЛЕКТРОННАЯ СИСТЕМА ПЛАТЕЖЕЙ В АВТОБУСАХ. *Естественнонаучный журнал «Точная наука*, 117, 2-5.

16. Саидкамолов Ислонжон Рахматулло угли и Насиров Ильхам Закирович. (2022). МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА ВЫБОРА ОПТИМАЛЬНОГО ТИПА ПОДВИЖНОГО СОСТАВА ДЛЯ ПЕРЕВОЗКИ ЛЕКАРСТВ ДО ПОТРЕБИТЕЛЯ. *Всемирный бюллетень социальных н*

17. Alijonov Xabibullo, Xoshimov Dilmuxammad, & Muxammad Aminov. (2023). AUTOMATIC IRRIGATION SYSTEM WITH TEMPERATURE MONITORING USING ARDUINO. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8018631>.

18. Termoplast avtomat moshinalarni tayyor maxsulotni olish jarayonini avtomatlashtirish. AX Avazbek o'g'li, IM Zoxidjon o'g'li, IM Kozimjon o'g'li... - *Innovations in Technology and Science Education*, 2023.

19. Nasirov Ilxam Zakirovich, & Akromjonova Sayyoraxon Baxtiyor qizi. (2023). YO'L BOSHQARUVINI INTELLEKTUAL AXBOROT TIZIMLARI ASOSIDA AVTOMATLASHTIRISH . *Journal of New Century Innovations*, 21(4), 122–127. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/3070>

20. Xaydarov Murodjon Akbaralievich, Nasirov Ilxam Zakirovich. ANDIJON SHAHRIDA AHOLI YUKLARINI LOGISTIK TASHISHNI TASHKIL ETISH

XORIJIY PSIXOLOGIYANING RIVOJLANISHIDA PSIXOLOGIK MAKTABLARNING
O'RNI

Raxmonova Shoxista Safar qizi,
Avezov Olmos Ravshanovich,
Xamrayeva Momogul Maxmud qizi

Kalit so'zlar: psixologiya, psixika, fan, rivojlanish, o'quv- qo'llanmalar.

Key words: psychology, psyche, science, development, textbooks.

Annotatsiya *Ushbu maqola xorijiy psixologiyaga kirib borishi ,ko'plab psixologiya faniga oid darsliklar, o'quv qo'llanmalar ,xorijiy psixologik maktablarning tashkil etilgani haqida.*

Annotation *This article is about the penetration of foreign psychology, the creation of many psychology textbooks, training manuals, and foreign psychological schools.*

Xorijiy psixologiyaning rivojlanishida psixologik maktablarning o'rni beqiyos. Xuddi shunday psixologik maktablarning bir bo'lgan geshtalt psixologiyasi haqida ma'lumotlar berib boriladi. Geshtalt psixologiya (nem. Gestalt - shakl, obraz, qiyofa, tashqi ko'rinish va psixologiya) - psixologiyadagi oqimlardan biri. 20-asrning 20- 30-yillarida Germaniyada yuzaga kelgan. Geshtalt fon Erenfelsning yaxlitlik idrokning asosiy sifati deb hisoblaydigan ta'limotiga asoslanadi. Assotsiativ psixologiyaga (qarang Assotsiatsiya) zid ravishda Geshtalt psixikaning birlamchi va asosiy elementi sifatida sezgilarni emas, balki yaxlit obrazlar - geshtaltlarni tan oladi. Geshtalt tarafdorlari (M. Vertxeymer, V. Kyoler, K. Koffka, K. Levin va b.) psixika mohiyatini idrokning o'ziga xosligi, yaxlitlik bilan izoxlaydilar. Geshtalt namoyandalari asarlarida idrokning shakllanishida tajribaning o'rni o'rganilmagan va bunga e'tibor ham berilmagan. Ular nuqtai nazariga ko'ra, geshtaltlar (obrazlar) go'yo odam miyasidagi elektrik jarayonlar tufayli yuzaga keladi. 20-asrning 40-yillarida V. Kyoler miyadagi elektr maydonlari o'zaro munosabatlari xususidagi fikrni miya qismlari elektr zaryadlari bilan to'yinishi haqidagi g'oyalar bilan to'ldirdi. Bu elektr zaryadlar miyaning u yoki bu qismida uzoq vaqtli qo'zg'alishlarni yuzaga keltiradi. Ularning miya bir qismidan kamroq to'ldirilgan boshqa qismiga o'tishi ayrim illyuziyalarni va idrok xususiyatlarini paydo qiladi.

Gestalt psixologiyasi yo'nalishining rivojlanish tarixi 1912 yilda Maks Vertgeymer o'zining birinchi asarini chiqargan paytdan boshlanadi. Ilmiy ish ushbu mavzu bo'yicha. Ushbu ish Vertgeymerning biror narsani idrok etish jarayonida alohida mavjud bo'lgan elementlarning mavjudligi haqidagi umumiy qabul qilingan g'oyani shubha ostiga qo'yganiga asoslangan edi. Shu tufayli 1920-yillar tarixga Gestalt psixologiya maktabining rivojlanish davri sifatida kirdi. Ushbu yo'nalishning tug'ilishida ishtirok etgan asosiy shaxslar:

1. Maks Vertxaymer.
2. Kurt Koffka.
3. Volfgang Kehler.
4. Kurt Levin.

Bu yo‘nalish rivojiga ana shu olimlar beqiyos hissa qo‘shgan. Biroq, Gestalt psixologiyasining ushbu vakillari haqida biroz keyinroq muhokama qilinadi. Bu odamlar o'zlariga qiyin vazifani qo'ydilar. Gestalt psixologiyasining birinchi va asosiy vakillari jismoniy qonunlarni psixologik hodisalarga o'tkazmoqchi bo'lganlar edi.

Ushbu psixologik yo'nalishning tamoyillari

Gestalt psixologiyasi vakillari idrokning birligi hamda uning tartiblilikiga quyidagi tamoyillar asosida erishilishini aniqladilar:

1. Yaqinlik (bir-biriga yaqin bo'lgan stimullar individual emas, balki birgalikda qabul qilinadi).
2. O'xshashlik (o'lchami, shakli, rangi yoki konturi o'xshash bo'lgan stimullar birgalikda qabul qilinadi).
3. Yaxlitlik (idrok qilish odatda soddalashtirilgan va butun bo'ladi).
4. Yopish (har qanday raqamni to'ldirish tendentsiyasini tavsiflaydi, shunda u yaxlit shaklga ega bo'ladi).
5. Qo'shnilik (vaqt va makonda stimullarning yaqin pozitsiyasi).
6. Umumiy maydon (Gestalt tamoyillari o'tmishdagi tajriba kabi kundalik idrokni shakllantiradi).
7. Shakl va zamin printsipi (ma'noga ega bo'lgan har bir narsa kamroq tuzilgan fonga ega bo'lgan raqam sifatida ishlaydi).

Ushbu tamoyillarga amal qilgan holda, gestalt psixologiyasi vakillari psixologiyaning ushbu sohasining asosiy qoidalarini aniqlay oldilar.

Asosiy fikrlar Prinsiplarga asoslanib, asosiy qoidalarni quyidagicha ta'riflash mumkin:

1. Psixologiyaning barcha jarayonlari o'ziga xos tuzilishga, o'ziga xos elementlar majmuasiga ega bo'lgan yaxlit jarayonlar bo'lib, ular doimo ikkinchi darajali bo'ladi. Shunga asoslanib, Gestalt psixologiyasining predmeti bir-biriga yaqin bo'lgan elementlar bilan to'ldirilgan tuzilishga ega bo'lgan ongdir.

2. Idrok doimiylik kabi xususiyatga ega. Bu shuni ko'rsatadiki, idrokning doimiyligi - bu ob'ektlar ega bo'lgan ma'lum xususiyatlarning nisbiy o'zgarishligi (idrok qilish sharoitlarida o'zgarishlar mavjud bo'lganda). Masalan, bu yorug'lik yoki rangning doimiyligi bo'lishi mumkin.

1. Gestalt psixologiyasining asosiy g'oyalari
2. Ushbu maktab vakillari psixologiyaning ushbu sohasining quyidagi asosiy g'oyalarni aniqladilar:
 1. Ong - bu yaxlit va dinamik soha bo'lib, uning barcha nuqtalari bir-biri bilan doimiy o'zaro ta'sirda bo'ladi.

2. Yaratilish gestaltlar yordamida tahlil qilinadi.

3. Gestalt yaxlit tuzilishdir.

4. Gestaltlar ob'ektiv kuzatish va idrok mazmunini tavsiflash orqali o'rganiladi.

5. Sensatsiyalar idrokning asosi emas, chunki birinchisi jismoniy mavjud bo'lolmaydi.

6. Asosiy psixik jarayon psixikaning rivojlanishini belgilab beruvchi va o'ziga xos qonuniyatlarga bo'ysunadigan vizual idrokdir.

7. Tafakkur tajriba asosida shakllanmaydigan jarayondir.

8. Tafakkur - bu muayyan muammolarni hal qilish jarayoni bo'lib, u "idrok" orqali amalga oshiriladi.

Psixologiyada qanday yo'nalish ekanligini aniqlagandan so'ng, uning asoslarini tushunish bilan birga, gestalt psixologiyasining vakillari kim ekanligini, shuningdek, ushbu fan sohasining rivojlanishiga qanday hissa qo'shganligini batafsilroq tavsiflash kerak.

Maks Vertxaymer yuqorida aytib o'tilganidek, u gestalt psixologiyasining asoschisi. Olim Chexiya Respublikasida tug'ilgan, ammo ilmiy faoliyatini Germaniyada olib borgan.

Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, Maks Vertgeymer dam olayotganda, nima uchun odam haqiqatda u yo'q bo'lgan paytda ma'lum bir ob'ektning harakatini ko'rishi mumkinligini tushunish uchun tajriba o'tkazish g'oyasiga ega edi. Frankfurt platformasidan tushib, Vertgeymer mehmonxonada eksperiment o'tkazish uchun eng oddiy o'yinchoq chiroqni sotib oldi. Biroz vaqt o'tgach, olim o'z kuzatishlarini Frankfurt universitetida yanada rasmiy sharoitda davom ettirdi.

Umuman olganda, bu tadqiqotlar haqiqatda sodir bo'lmaydigan ob'ektlarning harakatini idrok etishni o'rganishga qaratilgan edi. Tajriba davomida olim "harakat taassurotlari" atamasini ishlatgan. Tachistoskop kabi qurilma yordamida Maks Vertgeymer o'yinchoqning kichik teshiklari orqali yorug'lik nurini o'tkazdi (o'yinchoqning bir uyasi vertikal ravishda joylashgan, ikkinchisida esa birinchisidan yigirma o'ttiz darajagacha og'ishlar bor edi).

Tadqiqot davomida birinchi tirqishdan yorug'lik nuri, keyin esa ikkinchisidan o'tkazildi. Yorug'lik ikkinchi tirqishdan o'tganda, vaqt oralig'i ikki yuz millisekundgacha oshirildi. Bunda eksperiment ishtirokchilari yorug'likning birinchi bo'lib, keyin ikkinchi tirqishda qanday paydo bo'lishini kuzatdilar. Biroq, agar ikkinchi tirqishning yoritilishi vaqt oralig'i qisqartirilsa, u holda ikkala tirqish doimiy ravishda yoritilgan degan taassurot paydo bo'ldi. Va ikkinchi tirqishni 60 millisekund davomida yoritganda, yorug'lik doimo bir tirqishdan ikkinchisiga o'tib, keyin qaytib kelgandek tuyuldi.

Olim bunday hodisaning o'ziga xos tarzda elementar ekanligiga amin edi, lekin ayni paytda u bir yoki hatto bir nechta oddiy his-tuyg'ulardan farq qiladigan narsani ifodalaydi. Keyinchalik Maks Vertgeymer bu hodisaga "fi-fenomen" nomini berdi.

Ko'pchilik bu tajriba natijalarini rad etishga harakat qildi. Xususan, Vundtning nazariyasi mahallada joylashgan ikkita yorug'lik chizig'ini idrok etishni tasdiqladi, lekin boshqa hech narsa yo'q. Biroq, Vertgeymer tajribasida introspeksiya qanchalik qat'iy amalga oshirilmasin, chiziq harakatlanishda davom etdi va mavjud nazariy pozitsiyalardan foydalangan holda bu hodisani tushuntirish mumkin emas edi. Ushbu tajribada yorug'lik chizig'ining harakati butun bo'lib, uni tashkil etuvchi elementlarning yig'indisi ikkita doimiy yorug'lik chizig'i edi. Vertgeymer tajribasi odatiy atomistik assotsiatsiya psixologiyasiga qarshi chiqdi. Tajriba natijalari 1912 yilda nashr etilgan. Bu Gestalt psixologiyasining boshlanishi edi.

Gestalt psixologiyasining yana bir vakili Kurt Koffkadir. U Vertgeymer bilan ilmiy ishlarini olib borgan nemis-amerikalik psixolog edi. U idrok qanday tashkil etilganligini va u nimadan hosil bo'lishini tushunish uchun etarli vaqt ajratdi. Ilmiy faoliyati davomida u dunyoda tug'ilgan bolada hali gestalts shakllanmaganligini aniqladi. Masalan, Kichkina bola bilmasligi ham mumkin sevgan kishi agar u tashqi ko'rinishining ba'zi tafsilotlarini o'zgartirsa. Biroq, hayot jarayonida har qanday odam gestaltlarning shakllanishini boshdan kechiradi. Vaqt o'tishi bilan, bola allaqachon onasini yoki buvisini, hatto ular soch rangini, soch turmagini yoki ularni boshqa begona ayollardan ajratib turadigan tashqi ko'rinishining boshqa elementini o'zgartirgan taqdirda ham taniy oladi.

Gestalt psixologiyasi ilmiy soha sifatida bu olimga juda ko'p qarzidor, chunki u ko'plab kitoblar yozgan yangi nazariya, va ajoyib tajribalar o'tkazdi. Kohler fizika fan sifatida psixologiya bilan ma'lum bir aloqaga ega bo'lishi kerakligiga amin edi.

1913 yilda Kohler Kanar orollariga sayohat qildi va u erda shimpanzelarning xatti-harakatlarini o'rgandi. Tajribalardan birida olim hayvonlar uchun bananni qafas tashqarisiga joylashtirdi. Meva arqon bilan bog'langan edi va shimpanze bu muammoni osongina hal qildi - hayvon shunchaki arqonni tortib oldi va taomni o'ziga yaqinlashtirdi. Kohler hayvon uchun bu oddiy ish, degan xulosaga keldi va uni yanada qiyinlashtirdi. Olim bananga bir nechta arqonni uzatdi va shimpanze qaysi biri muolajaga olib kelganini bilmas edi, shuning uchun u ko'proq xato qilardi. Kohler bu vaziyatda hayvonning qarori behush, degan xulosaga keldi.

4. Boshqa tajribaning borishi biroz boshqacha edi. Banan hali ham qafas tashqarisida joylashgan edi va ular orasiga (bananning qarshisida) tayoq qo'yildi. Bunday holda, hayvon barcha ob'ektlarni bitta vaziyatning elementlari sifatida qabul qildi va noziklikni osongina o'ziga qaratdi. Biroq, tayoq qafasning boshqa uchida bo'lganida, shimpanze ob'ektlarni bir xil vaziyatning elementlari sifatida qabul qilmadi. Uchinchi tajriba xuddi shunday sharoitlarda o'tkazildi. Xuddi shunday, banan qafasdan tashqariga etib bo'lmaydigan masofaga qo'yildi va maymunning qo'llariga mevalarga etib borish uchun juda qisqa bo'lgan ikkita tayoq berildi. Muammoni hal qilish uchun hayvon bir tayoqni boshqasiga solib, shirinlik olishi kerak edi. Ushbu tajribalarning barchasining mohiyati bir narsaga - ob'ektlarni idrok etish natijalarini solishtirishga

qisqartirildi. turli vaziyatlar. Bu misollarning barchasi, xuddi Maks Vertgeymerning yorug'lik bilan o'tkazgan tajribasi kabi, idrok tajribasi uning tarkibiy qismlarida mavjud bo'lmagan yaxlitlik (to'liqlik) sifatiga ega ekanligini isbotladi. Boshqacha qilib aytganda, idrok gestalt bo'lib, uni tarkibiy qismlarga ajratishga urinish muvaffaqiyatsiz tugaydi.

5. Tadqiqotlar Koehlerga aniq ko'rsatdiki, hayvonlar o'zlariga berilgan vazifalarni sinov va xatolik yoki to'satdan anglash orqali hal qilishgan. Shunday qilib, xulosa shakllandi - bitta idrok sohasida yotadigan va bir-biriga bog'liq bo'lmagan ob'ektlar muammolarni hal qilishda umumiy tuzilishga birlashtiriladi, ularning xabardorligi muammoni hal qilishga yordam beradi.

6. Kurt Levin. Bu olim inson xatti-harakatlarini turli jismoniy kuchlar (ichki - his-tuyg'ular, tashqi - boshqa odamlarning istaklari yoki umidlarini idrok etish) bilan belgilovchi jamiyat bosimini taqqoslaydigan nazariyani ilgari surdi. Bu nazariya "maydon nazariyasi" deb ataladi.

7. Levinning ta'kidlashicha, shaxsiyat - bu o'zaro ta'sirda bo'lgan quyi tizimlar mavjud bo'lgan tizim. Levin o'z tajribalarini o'tkazar ekan, xususiyat faol bo'lganda quyi tizimning holati tarang bo'lishini, faoliyat to'xtatilganda esa u harakatning bajarilishiga qaytgunga qadar taranglikda bo'lishini ta'kidladi. Agar harakatning mantiqiy yakuni bo'lmasa, unda keskinlik o'rnini bosadi yoki drenajlanadi.

Oddiy qilib aytganda, Levin inson xatti-harakati va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatni isbotlashga harakat qildi. Bu olim shaxsiyat tuzilishiga tajribaning ta'siri haqidagi g'oyalarni qoldirdi. Maydon nazariyasi buni aytadi inson xatti-harakati mutlaqo kelajakka yoki o'tmishga bog'liq emas, lekin ayni paytda hozirgi kunga bog'liq.

Gestalt psixologiyasi va gestalt terapiyasi: ta'rifi va farqlari.

So'nggi paytlarda Gestalt terapiyasi psixoterapiyaning juda mashhur sohasiga aylandi. Gestalt psixologiyasi va gestalt terapiyasi usullari har xil bo'lib, ikkinchisi ko'pincha birinchisining tarafdorlari tomonidan tanqid qilinadi.

Ba'zi manbalarga ko'ra, Frits Perls Gestalt psixologiyasining ilmiy maktabiga aloqador bo'lmagan gestalt terapiyasining asoschisi hisoblangan olimdir. U psixoanalizni, bioenergetika g'oyalarini va gestalt psixologiyasini sintez qildi. Biroq, terapiyaning ushbu yo'nalishi bo'yicha Maks Vertxaymer tomonidan asos solingan maktabdan hech narsa yo'q. Ba'zi manbalarning ta'kidlashicha, aslida Gestalt psixologiyasi bilan bog'lanish psixoterapiyaning sintezlangan yo'nalishiga e'tiborni jalb qilish uchun shunchaki reklama bo'lgan.

Shu bilan birga, boshqa manbalar ta'kidlashicha, bunday terapiya hali ham Gestalt psixologiya maktabi bilan bog'liq. Biroq, bu aloqa bevosita emas, lekin u hali ham mavjud.

Xulosa qilib aytganda xorijiy psixologiyaning rivojlanishida psixologik maktablardan biri bo'lgan Gestalt psixologiyasi maktabi vakillarining o'zni beqiyos bo'lgan. Tartibga solib batafsil Gestalt psixologiyasining vakillari kimlar, shuningdek,

ilmiy faoliyatning ushbu sohasi nimadan iborat bo'lsa, biz u integral tuzilma bo'lgan idrokni o'rganishga qaratilgan degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Gestalt yondashuvlari vaqt o'tishi bilan ko'plab ilmiy sohalarga kirib bordi. Masalan, patopsixologiya yoki shaxs nazariyasida, shuningdek, bunday yondashuvlar ijtimoiy psixologiyada, o'rganish va idrok etish psixologiyasida uchraydi. Bugungi kunda neobexaviorizm yoki kognitiv psixologiya kabi ilmiy sohalarni Gestalt psixologiyasiz tasavvur qilish qiyin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G'oziyev E. Psixologiya fani 21 asrda, T., 2002.
2. G'oziyev E. Psixologiya .,T., 2003.
3. Qodirov B. Layoqat psixologiyasi,T.,1989.
- 4.Shoumarov G'. Oila psixologiyasi, T.,2000.
- 5.Karimova V. Ijtimoiy psixologiya, T.,1994.
- 6.Avezov O.R. Ekstrimal vaziyatlardapsixologik xizmat Darslik ,”Kamolot” nashriyoti,2023
7. Avezov O.R. Mental Status and Behavioral Reactions in Emergenty and Extreme Emergencies American Journal OF SOISSAL AND HUMANITARIAN RESEARSH .ISSN:2690-9626 Vol.3,No 1,2022.
8. Avezov O.R. Ta'lim tarbiya jaroyonida agressiv xulqli bolalar ota-onasi bilan ishlashning o'ziga xos psixologik jihatlari.”O'zbekisyonda fuqorolik jamiyati qurish sharoitida shaxs ma'naviy madaniyatini shakllantirishning falsafiy omillari”//Respublika ilmiy –amaliy anjumani materiallari// Farg'ona,2017y.248-251.
9. Avezov O.R. Mutaxassislikka kirish .Darslik ,”Durdona nashriyoti,2021 yil. 243-bet.
10. Avezov O.R. Deviant xulq- atvor psixologiyasi.Darslik, “Buxoro viloyati bosmaxonasi” nashriyoti,2019 yil.495-bet.
11. Avezov O.R. L.Ya.Olimov,A.M.Nazarov. Shaxs psixologiyasi.Darslik. ”Durdona” nashriyoti Buxoro.2019 yil.340 bet.

THE ROLE OF PROFESSIONAL TERMS IN THE LEXICON OF THE UZBEK LANGUAGE**G.B. Ergasheva,***Master of Karshi State University**e-mail: gulmiraergasheva127@gmail.com**Phone: (91) 4748582**On the bases of review of Yakhshieva Zebo Rashidovna,
Doctor of philosophy in philology (PhD)*

Abstract: *This article describes the features of the formation of words related to profession in the Uzbek language. Vocational words are very important in every language, because each profession has its own lexicon that illuminates the profession. It is difficult to understand the deep meaning of the profession without knowing the words related to the profession. The article includes the origin of the words related to the profession in the Uzbek language and their importance in the Uzbek society. Key words: profession, education, training, term, teacher, student, technology, goals and tasks, professor.*

Key words: *profession, education, training, lexicon, teacher, student, technology, goals and tasks, professor.*

O'ZBEK TILI LEKSIKASIDA KASB HUNAR ATAMALARINING ROLI

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek tilida kasbga oid so'zlarning shakllanish xususiyatlari yoritib berilgan. Har bir tilda kasbga oid so'zlar juda katta ahamiyat kasb etadi chunki har bir kasbning o'ziga xos, kasbni yoritib beruvchi leksikasi mavjud. Kasbga oid so'zlarni bilmasdan turib kasbning chuqur mazmun mohiyatini anglash qiyin. Maqola o'zbek tilidagi kasbga oid so'zlarning kelib chiqishini va ularning o'zbek jamiyatidagi ahamiyatini o'z ichiga oladi.*

Kalit so'zlar: *kasb - hunar, ta'lim, tarbiya, atama, o'qituvchi, talaba, texnologiya, maqsad va vazifalar, professor.*

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ (НА ПРИМЕРЕ ПЕДАГОГИКИ)

Аннотация: *В данной статье описаны особенности образования слов, связанных с профессией, в узбекском языке. Профессиональные слова очень важны в каждом языке, потому что каждая профессия имеет свой лексикон, освещающий профессию. Трудно понять глубокий смысл профессии, не зная слов, связанных с профессией. В статье рассматривается происхождение слов, связанных с профессией.*

профессией, в узбекском языке и их значение в узбекском обществе. Ключевые слова: профессия, образование, обучение, срок, преподаватель, студент, технология, цели и задачи, профессор.

Ключевые слова: профессия, образование, обучение, термин, учитель, ученик, технология, цели и задачи, профессор.

As in the lexicon of a particular language, its terminological system is different with its own and acquired layers. This situation is terminological layers in social consciousness. Although they do not exist as separate systems, they are interchangeable, it is synonymous, homonymous and, moreover, paronymous relationship, while the requirement of precision is lexical, stylistic and phraseological terms show that there are a number of problems, such as having a subjective and individual character, in contrast to the general lexicon of fast and fast terms. This sometimes creates falsehoods in the form, meaning and grammatical features of the acquisition, confusion, ambiguity and other negative situations lead to its occurrence. According to the scientific literature, special words used only in a certain field of science are produced and are generally accepted as terms understood by people in that field. The authors of the work "Lexicology of the Uzbek language" state that "so far, the concept of the term has been interpreted differently in linguistics." According to some linguists, "term" includes not only the words and expressions related to science and technology, but also the names of all household tools, not only the weapons that are produced now, but also all the primitive weapons of the past. names, including words related to crafts. So, when we use the word "atama" in the sense of the concept "term", we do not mean it as the name of things, subjects, events, but units that represent a specific thing. The term refers to a specific field of scientific understanding and science, and in this sense, the terms of professional words differ from each other. A lot of work has been done on the study of terms in Uzbek linguistics. Many scientific books, pamphlets, dictionaries, scientific and popular scientific articles were written, dissertations were defended. It is our great achievement that more than 200 dictionaries have been published in this regard. The adoption of the law on granting the status of the state language to the Uzbek language, and the transition to the Uzbek alphabet based on the Latin alphabet, were carried out on a large scale.

As we all know, the lexicon of the Uzbek language is rich in terms, and each field with its own terms belongs to the field of terminology of linguistics. It should be said that this branch of linguistics works on the basis of accuracy and serves to enrich the national language. In the field of terminology, professional terms form a certain direction, and they are called professionalisms in science.

The number of terms in the Uzbek language makes it necessary to study them in thematic groups. Because, as Uzbek terminologists S. Ibrohimov, S. Akobirov, Olim Usman, R. Doniyorov, H. Shamsiddinov, A. Madvaliyev and others have pointed out,

such an analysis helps to show the general wealth of terms and bring them into a certain order as well as makes it easier to learn by dividing it into areas.

Increasing the status and capabilities of our language has become one of the most important issues. Areas for the development of the directions of linguistics, including terminology, are also wide. Uzbekistan's sovereignty has fundamentally changed the attention to our native language. Terminology necessary for each scientific field is relevant. Because a term that means a certain concept for one or another field has a social right and means a certain attitude.

One of the most pressing issues of the present day, which needs to be solved, is the creation of a thesaurus of the industry language. True, many dictionaries and dictionaries dedicated to the terminology of the language of science have been created. Each of them has its own importance. The purpose of these sources is to organize the terminology of one Uzbek language. To a certain extent, this task has been fulfilled, that is, many terms have been created that correctly express the concepts in use.

The Uzbek people have been engaged in various professions since ancient times. That is why professional sectors have developed in Uzbekistan. These include pottery, embroidery, carpentry, harvesting, hunting, tailoring, handicrafts, animal husbandry, etc. Words related to various professions are called vocational lexicon. The current Uzbek lexical structure is rich in words related to professions. In the lexicon of the Uzbek language, examples of professional terms can be given from the following areas:

1. From the pottery profession: Angob - a paint made from red sedge is widely used in pottery. Pottery and objects are dried before applying angob. Uneven areas are smoothed with special clay (iron clay), then smoothed with a damp cloth. Sometimes several layers are applied. Dishes and objects are patterned after the angob. The peoples of Central Asia have been using angob for painting and patterning pottery since the Neolithic period (4-3 thousand years BC). The surface of pottery dishes during the Kushan Kingdom (2nd - 1st and 1st - 4th centuries BC) was painted with angob. Such vessels were also widespread in Central Asia during the Karakhanid period (11th-12th centuries). Angob was also used by ancient tribes to bury the dead. Often, the corpse is buried with Angob smeared or sprinkled on it. Ancient people painted pictures with Angob on the walls of caves and rocks. Ancient paintings (animal figures) found by G. V. Parfenov in Zarautsoy, Sherabad district, Surkhandarya region in 1936 were also drawn with angob.

Bulbulzor is a type of pattern given to ceramic trays

Gulbuta - bluish-white mud from the mountain

Bargi bodom - an almond-shaped pattern for packaging

Dogchil is a tool used in making khum

Aspak - leather or felt used to smooth the edge of a dish.

2. From the profession of shoemaker:

Bigiz is a metal weapon with a spear tip; made of quality steel; usually, the

handle is made of wood and plastic. They differ from each other in thickness and thinness. Mainly used by shoemakers and patchers.

Heel - A piece of hard leather or something else that is stuck to the heel of a shoe higher than the sole.

Dastak- This noun is formed by adding the suffix -ak, which means diminutive, to the noun dast in the Tajik language; means a small handle, a small base.

3. Terms of national fine and applied art:

Abdasta flower. (obdasta) and – pattern] Obdasta-like pattern.

Adras [The body is made of silk, the back is woven from thread, with a floral gauze.

Ajdaho is ayn. dragon [f. اندر] A rhombus-shaped pattern bordered with horn-shaped gajak, used in terma carpets. King gajaks are so named because they resemble the head of a snake.

Adip//Magiz [f. مغز – brain; uzok] A strip cut from fabric (5-6 cm) sewn inside the front and hem of tunics, burqas, capes and similar clothes. Black satin or silk is cut diagonally or lengthwise from the edges and sewn together on the edges of blankets, etc.

Ala kurt ayn. take the worm. A multi-colored worm type of pattern.

Amirkon [a. امير – from the word amir] A type of leather made by applying black varnish on the surface of tanned leather.

The development of terms and terms in the Terminology Committee under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, the legend and heroism created by our people in ancient texts such as Tonyuquq, Kultegin and Bilga Khagan we find terms related to crafts in the songs. In each period, in connection with the development of society, the terms of the field have also improved in number. During the period after the second half of the 19th century, the fact that Uzbekistan gained independence after more than a hundred years has a special place in its development. During this period, the changes that took place in the world, the growth of industry in Central Asia and the redevelopment of secular sciences in Uzbekistan, special terms related to philosophy, law, history, philology, sociology, chemistry, physics, mathematics, biology, geography, industry, agriculture, medicine were formed and entered our language. . This fact cannot be ignored. The Russian language played a big role in the development of the lexicon of the Uzbek language. Words from the Russian language have been assimilated over the years and settled in the vocabulary of the Uzbek language.

Initially, it is correct to divide the terms into two large groups:

1. General terms including world terms for use
2. Specialized terms, including field-specific terms such as occupations.

General terms include terms that are understandable for all areas of the same terminological system. For example, sports competition, prize, winner, achievement, victory, first place, championship, inspection, coach, referee can be easily used in all types of sports. Similarly, from physical terms heat, temperature, body, electricity,

magnet, gas, motion, energy. Special terms are valid only within one thematic group. For example, physics terms can be used in all the fields mentioned above, but are also used within narrow specializations, such as gravity, diode, thermostat, condensation, capillary phenomena, or chemical terms such as hydroxide, oxide, sulfuric acid, hydrochloric acid. Such a situation can be observed in all scientific directions and fields. General terms are interesting to the translator because they are easy for the translator to understand while translating, but specialized, professional terms are a bit more complicated because they represent exactly one field. They require the translator to be an expert in the field during the translation process. Otherwise, the translation will be stupid and incomprehensible.

"The view that there is no single language in the world that has not mastered foreign words corresponds to its terminology. In order to express a new concept in all languages, a ready-made term from another language is adopted, words and terms existing in this language are used, or a new term is created," writes S. Akobirov. It should be recognized that there are many foreign scientific and technical terms in the Uzbek language. Traditionally, we study them in the following directions:

1. Arabic reef, introduction, observation, experiment, review, analysis, method, science, philosophy, etc.

2. Persian-Tajik: composer, carpenter, invader, navosoz, navoxan, student, leader, prize, musician, teacher, rider, soloist, amateur, nurse.

3. Russian-international: paragraph, agronomy, agrotechnics, archeology, newspaper, codex, linguistics, mathematics, plenum, realism, romance, session, session, physics, phonetics, phonology, etc. Some of them are:

a) Latin: abbreviation, abstract noun, agglutination, adverbialization, qualification, actualization, accentology, alliteration, area, articulation, assimilation, affix, affixoid, affricate.

b) Greek: allegory, allomorph, allophone, alphabet, amorphous language, analytical language, analogy, anomaly, antithesis, antonym, anthroponym, apocope, archaism, aphorism.

Architect, humanitarian, document, ideology, inspector, intelligent, control, command, command report, minister, province, station, planet, problem, district, report, editor, revolution, lecture, student, secretary, words such as subject, area, tradition, and form are replaced by author. Suggested words such as architect, humanitarian, lecture, ideology, observer, intellectual, control, travel, travelogue, lecture, minister, province, station, planet, problem, district, notice, editor, revolution, information, student, secretary, subject, field, tradition, form easily acquired. Because earlier it was more or less used as a double in our language. The analysis of many examples shows that the stability of terms and symbols has been considered a complex publication. There are other reasons for parallel usage. In our linguistics, we used dozens of terms such as epithet, adjective, derivative word formation, affix - addition,

abbreviation - short word, anaphora, repetition of sound, beginning of a verse, anthroponyms - personal names, toponyms - place names, attribute determiners, affricates - combinations, consonants.

The reason for this is that style - style, stylistics - stylistics are parallel, and languages are universally used as the first international term.

It follows that the acceptance and normalization of newly proposed words depends on whether or not they have been used in the language before. In other words, seeing, getting used to, and hearing them help you adapt.

REFERENCES:

1. Sukhodolsky G. V. Fundamentals of the psychological theory of activity. - 2nd. — M.: LKI, 2008. — 168 p.
2. Druzhilov S. A. A generalized (integral) approach to ensuring the formation of human professionalism // PSYCHOLOGICAL RESEARCH: electron. scientific magazine - 2012. - No. 1 (21). — P. 2. Archived on July 28, 2012
3. Begmatov E. Layers of the lexicon of the current Uzbek literary language. - Tashkent, “Fan”, 1985. - 170 p.
4. Explanatory dictionary of the Uzbek language: 5 volumes. Volume 2. - Tashkent, UzME, 2006. - 671 p.
5. Rahmatullaev Sh. Dictionary of Uzbek linguistics. - T.:“Qomus” Chief Editorial Office, 1992. p. 95.
6. The FreeDictionary.com (the “Website” or “Site”) [Электронный ресурс]: электрон. слов. Режим доступа: [https://www.thefreedictionary.com/Artistic + expression/](https://www.thefreedictionary.com/Artistic+expression/) (дата обращения: 25.01.2019).
7. Комлев Т.Г. Словарь новых иностранных слов.- М.: МГИ, 1995.
8. Семенюк. Н. Н. “Из истории функционально-стилистических дифференциаций немецкого литературного языка”. М., 1972. 215 б.
9. Kenyon J. S. “Cultural Levels and Functional Varieties of English // Readings in Applied English Linguistics.” N. Y., 1958. R. 215-220.
10. Hannerz U. “Language. Variations and Social Relationships // Studia Linguistica.” 1970. Vol. 24, N 2.

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING SHAXSIYATINI O‘RGANISH
BORASIDAGI DIAGNOSTIK USULLAR**

Ismailova Maftuna Kenjaboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar: Aydarov Erkin Bakitovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotasiya: *Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining shaxsiyatini o‘rganishda qaratilishi kerak bo‘lgan muhim masalalar hamda amaliy hayotda sinalgan natijalar haqida so‘z yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Ta‘lim, tashkilot, metodologiya, o‘qitish, ichki tarbiya, qiymat, jamoatchilik.*

Аннотация: *В данной статье говорится о важных вопросах, на которых следует сосредоточить внимание при изучении личности учащихся начальной школы, и о результатах, проверенных на практике.*

Ключевые слова: *Образование, организация, методика, преподавания, внутреннего воспитания, ценность, общественность.*

Annotation: *This article outlines important issues to focus on when studying the personality of elementary school students and the results tested in practice.*

Keywords: *Education, organization, methodology, teaching, internal education, value, public.*

Mamlakatimiz taraqqiyoti har tomonlama barkamol insonlar shaxsini shakllantirish masalasi bilan bog‘liq. Buning uchun esa avvalo ularning ongida yangicha dunyoqarashni, mustaqil tafakkurni hamda ahloqiy fazilatlarni yuksak darajada shakllantirish vazifasini zimmasiga olgan pedagoglar tayyorgarligiga alohida e‘tibor qaratish lozim. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Yana bir muammoni hal etish o‘ta muhim hisoblanadi: bu pedagoglar va professoro‘qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta‘lim olish, ma‘naviy ma‘rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarini shakllantirish jarayonlariga faol ko‘mak beradigan muhitni yaratish zarur”²⁷– deb aytgan fikrlari muammoning dolzarbligini asoslaydi.

Dunyo ta‘lim tizimida bolalarning bilim olish jarayoniga shaxsiy qadriyatli yondashuvni amalga oshirish boshlang‘ich ta‘lim sohasidagi yangilanishlarning alohida ko‘rinishi hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga tayanib,

27 Mirziyoev Sh.M. “Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”. Toshkent 2017, 45-bet.

ta'lim jarayonida o'quvchilarga qadriyatli yondashib, ularni qo'llabquvvatlab va rag'batlantirish orqali rivojlantirish borasida tadqiqotlar amalga oshirilmogda. Yevropa va yaqin xorij pedagogik soha izlanishlari natijasida yosh avlodning qadriyat yo'nalishi bo'yicha moddiy-pragmatik yondashuvga o'tish jarayonida shaxs ma'naviyatida salbiy jihatlar ko'payib borish havfi kuchli ekanligi aniqlanmogda. Shaxsiy-qadriyatli yondoshuvga asoslangan ta'limda o'quvchilarning qiziqishi, ehtiyojlari va shaxsiy qadriyatlari borasidagi izlanishlar muhim ahamiyatga ega.²⁸

Avvalambor biz shaxsiyat tushunchasining ma'nosini tushunib olaylik. Shaxsiyat bu turli fan vakillari tomonidan ishlab chiqilgan integral tushuncha hisoblanadi. Pedagogikada shaxsiyat shaxsning ijtimoiy mohiyatini ifodalaydi va uning hayoti davomida egallagan ijtimoiy xususiyati va fazilatlar yig'indisini bildiradi, uni ijtimoiy munosabatlar va harakatlarning ob'ekti sifatida tavsiflaydi. Biz bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari aynan o'quvchining shaxsiy xususiyatlari va fazilatlarini tushunishimiz, o'rganishimiz, shu bilan birga ularning ichki kechinmalarini hisobga olishimiz kerak. Chunki shaxsning shakllanishi boshlang'ich sinf yoshida sezilarli darajada sodir bo'ladi. Olim va amaliyotchilar shaxsiyatning tuzilishiga asoslanib, uning motivatsiyasi, ijtimoiy me'yor va munosabatlari, axloqiy xususiyatlari, irodasi, tempramenti, qobiliyati, xarakteri va boshqa sifatlarini o'rganib chiqdilar. Biz 2-kurs talabalari ham O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan yangi qaror ya'ni 4+2 dasturi asosida haftada 2 kun amaliyotga jalb qilindi. Ushbu amaliyotdan unumli foydalanib A.I. Kochetov tavsiyalariga asoslanib o'quvchilarning umumiy, tipik va o'ziga xos shaxsiyatini o'rganib chiqildi.

Ushbu o'rganish natijasida: "Shaxsiyatni o'rganish dasturi" ishlab chiqildi va bu dastur quyidagi bosqichlardan tashkil topadi:

- 1) shaxsning yo'nalishi, uning integral fazilatlarini;
- 2) tarbiyasi ya'ni ta'limga moyilligi;
- 3) o'rganish qobiliyati;
- 4) xulq-atvor va faoliyatini individual xususiyatlarni o'rganish.

Ushbu dasturni Chirchiq shahar 8-maktabning 1-"G" sinf o'quvchilarida sinab ko'rildi. Aytmoqchimanki, hozirgi kunda biz uchun yurtboshimiz tomonidan, universitetimiz tomonidan ko'plab imkoniyatlar yaratilgan. Bizning vazifamiz esa ular yaratgan shart-sharoitlardan to'g'ri va unumli foydalana olishdir. Keling mavzudan chetlashmagan holda shaxsiyatning dinamik tuzilishini K.K.Platonov nazarida ko'rib chiqamiz. Uning nazariyasiga ko'ra shaxsiyat quyidagi tuzilmalarni o'z ichiga oladi. Shaxsiy yo'naltirilganlik. Inson shaxsiyatini o'rganish uning ijtimoiy qarashlarini, fikrlash tarzini, yetakchi motivlarini, axloqiy rivojlanish darajasini aniqlashga, ko'p jihatdan uning xulq-atvori va xatti-harakatlarini bashorat qilish imkonini beradi.

²⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017 yil 12 iyul kuni Oliy Majlis Qonunchilik palatalari, siyosiy partiyalar hamda O'zbekiston Ekologik harakati vakillari bilan videoselektor yig'ilishidagi ma'ruzasi

Ijtimoiy tajriba. Ushbu tuzilma o'qitish orqali shaxsiy tajriba asosida olingan bilim, ko'nikma, qobiliyat, odatlarni birlashtiradi. Biopsixik xususiyatlar. Ushbu biologik jihatdan aniqlangan tuzilma ko'p jihatdan miyaning fiziologik xususiyatlariga bog'liq bo'lgan shaxsning tipologik xususiyatlarini, uning jinsini, yosh xususiyatlarini birlashtiradi.

Bu barcha tuzilmalar bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, shaxsiyat kabi murakkab integrativ tushunchani ifodalovchi bir butun sifatida namoyon bo'ladi. Endi esa shaxsiyatni o'rganish borasi as qotadigan diagnostik usullarni ko'rib chiqamiz.

Idrokni diagnostika qilish usullari:

a) idrok hajmi diagnostikasi

b) maqsadi boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda idrok hajmini diagnostika qilish.

“Absurd” usuli, maqsadi kichik yoshdagi o'quvchilarning atrofdagi dunyo va dunyoning ba'zi ob'ektlar o'rtasidagi mantiqiy aloqalar hamda munosabatlar haqidagi elementlar obrazli tasavvurlarini baholash.

Xullas diagnostika usullarini ilm-fan doirasida ko'rib chiqadigan bo'lsak bizga bitta ma'ruza yoki bitta maqolaning hajmi kichiklik qiladi. Mana shu diagnostik usullardan kelib chiqib biz yosh bo'lajak pedagoglar o'zimizning shaxsiy diagnostik metodlarimizni ishlab chiqishimiz kerak. Bu borada agar biz istasak va intilsak universitetimiz o'qituvchilar yordam berishadi. Agar harakat qilsak o'zimiz ishlab chiqqan metodlarni bemalol amaliyotda ham sinay olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi “Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida”gi Qonuni. // www.google.uz.
2. Ahliddinov R. O'zbekiston Respublikasida maktab ta'lim tizimini boshqarishning me'yoriy xususiyatlari. – Toshkent, 1997.
3. Djurayev R. Ta'lim menejmenti. – Toshkent, 2006.
4. Jabborova O.M., Umarova Z.A. Boshlang'ich ta'limda “Tarbiya” fanini o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2022.
5. Jabborova O.M. Boshlang'ich ta'lim metodikasining yangi nazariy masalalari. – Toshkent, 2022.
6. Jabborova O.M., Umarova Z.A. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovasiya va integrasiya. – Toshkent, 2021.
7. Karimjonov A., Jabborova O. va boshq. Pedagogik tizimni boshqarishning me'yoriy asoslari. – Toshkent, 2021.
8. Mardonov Sh., Zokirova U. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent, 2021.

9. Mirqosimov M. Maktab boshqaruvining nazariy va pedagogik asoslari. – Toshkent, 1995.
10. Turgʻunov S. Zamonaviy maktab rahbarlarining funksional vazifalari. – Toshkent, 2005.

**XORIJIY TILLAR GRAMMATIKASINI O‘QITISHNING PEDAGOGIK MASALALARI
XUSUSIDA**

Xaldarchayeva G.S.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Turizm fakulteti

Fakultetlararo chet tillar kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada ingliz tili misolida so‘zning grammatik ma’nosini shakllanish imkoniyatlari kognitiv tahlildan o‘tkaziladi.*

Kalit so‘zlar: *grammatik, kategorik, kategorial ma’no, kognitiv, lisoniy faoliyat, ma’no qirralari, ot, semantik-stilistik, sifat, o‘zak.*

**REGARDING THE GENERAL PEDAGOGICAL ISSUES OF TEACHING THE
GRAMMAR OF FOREIGN LANGUAGES**

Abstract: *The article deals with the cognitive analysis of the possibilities of the formation of the grammatical meaning of the word in the example of English language.*

Key words: *Grammatical, categorical, categorical meaning, cognitive, linguistic activity, facets of meanings, noun, semantic-stylistic, adjective, root.*

Tilning lug‘at qatlami muttasil o‘zgarishlarga uchrab turadi. Bunday o‘zgarishlar uning fonetik va morfologik sathi bilan chambarchas bog‘liq. Har bir til lug‘aviy qatlamining semantik – stilistik imkoniyatlari unda leksik-semantik birliklarning grammatik va semantik-stilistik paradigmalari hamda bu paradigmalarning mazmun sathi kognitiv tilshunoslik o‘rganish ob‘ektlaridan hisoblanadi. Lisoniy faoliyat nafaqat kognitiv faoliyat bilan bevosita bog‘liq, balki uning ajralmas qismi hamdir. Ammo kognitiv tilshunoslik, kognitologiya boshqa sohalardan farqli holda, inson tomonidan til tizimini harakatga keltiruvchi omillarni o‘zlashtirilishi va ulardan foydalanish qoidalarini qay yo‘sinda tartibga solish masalalasi bilan ham shug‘ullanadi. Kognitiv tilshunos lisoniy hodisalarning tafakkur faoliyatidagi o‘rni, bajaradigan vazifalari bilan qiziqadi. Lekin bu qiziqish oddiy emas. Kognitivist lisoniy va tafakkur faoliyatlari munosabatlarini, ularni yuzaga keltiruvchi sabablarini qidiradi va bu sabablar oqibati bo‘lgan muloqot matnlari - lisoniy tuzilmalarni tarkiban va mazmunan anglashga, tahlil qilishga harakat qiladi. Demak, kognitiv tilshunoslik asosan inson lisoniy faoliyatini sabab va oqibat bog‘liqligida tadqiq etuvchi, “tushuntiruvchi” fan sohasidir.[9. 17-33] Bunday tadqiq ikki yo‘nalishda bajariladi: a) nutqiy faoliyat ijrosi va uning mahsulining paydo bo‘lishi; b) ushbu faoliyat mahsulotlarining idrok etilishi[14.91]. Tilning grammatik imkoniyatlari beqiyos ekan, bu hol til lug‘aviy qatlamining leksik-semantik taraqqiyotini ta‘minlaydi. Ko‘p yillar mobaynida grammatik sathda olimlar

soʻz turkumlarini muttasil oʻrganib kelayotgan boʻlsalar-da, hali bu sohaning oʻziga yarasha ochilmagan qirralari paydo boʻlmoqda. Leksemaning semantik sathi uning barcha grammatik imkoniyatlari bilan mustahkam bogʻlangan, soʻzda grammatik maʼno qirralarini oʻrganish lingvopoetika, umuman tilshunoslik taraqqiyotining muhim aspektlaridan hisoblanadi.

Soʻzning kategorial maʼnosi har doim ham uning leksik maʼnosi bilan bogʻlanavermaydi. Soʻz grammatik qurilishning bazasi; u tilning lugʻat qatlamida ham, grammatik qurilishida ham eng zarur va asosiy birlikdir. Soʻzlar yakka holda predmet, hodisa, belgi kabilarni bildiradi (ular haqidagi tushunchani ifodalaydi), ularni ataydi (bu tilning nominativ funksiyasi), lekin fikr bayon qilishda u gap tarkibida boʻladi: soʻz gap tarkibida, nutqda tilning fikr bayon qilish vositalari tizimidagi oʻz diskursiv vazifasini bajaradi, shu bilan birga maʼnosining yangi qirralari ham shakllanadi (yaʼni polisemantik soʻzlarning maʼno paradigmaları disskursiv sharoitda shakllanadi)[18. 16]. Til nominativ va kommunikativ funksiyalardan tashqari ekspressiv vazifani ham bajaradi. Soʻzning bunday vazifasi ham maʼlum qonuniyatlar doirasida amalga oshadi.

Soʻz maʼnosining asosi ongdagi tushunchalar, voqelikdagi hodisalar. Soʻz orqali borliqning turli tomonlari, kishilik jamiyatining, insonning turmush tajribalari aks ettiriladi. Soʻz turkumlari oʻzlarining grammatik kategoriyalari orqali xarakterlanadi. Otlar son va kelishik kategoriyasiga ega, feʼllar esa zamon, nisbat, mayl va boshqa kategoriyalari bilan tuslanadi. Sifatlar esa, taqqoslash kategoriyasiga egadir. Shu sababli ham turli maʼlum soʻz turkumlariga tegishli boʻlgan leksemalarning nafaqat leksik, balki grammatik kategorial maʼno paradigmaları ham turlichadir. Masalan, feʼl paradigmaları uzunroq: write, writes, wrote, shall write, will write, am writing, is writing, was writing, were writing, have been writing va h.k. Ot paradigmaları esa biroz qisqaroq: sister, sister's, sisters, sisters'. Sifatniki esa undan ham qisqa: cold, colder, coldest. Ravishning paradigmasi esa yanada qisqa: always.

Soʻzning semantik tarkibi shakllanishida maʼno va shaklning mutanosiblik paradigmaları bu hodisa tilning fonetik, leksik-semantik va grammatik hodisalar bilan mustahkam aloqadorligi koʻrsatadi. Soʻzning semantik strukturasi soʻz ifodalaydigan maʼnolarning yigʻindisidir. Soʻzning fonetik strukturasi soʻzning tipik tovush tarkibidan iborat. Soʻzning tovush tarkibi uning grammatik tabiatini ham tashkil qiladi. Ayniqsa, bu hol ingliz tili nuqtai nazaridan nihoyatda muhim, chunki ingliz tilining konservativ komponentlari qator soʻzlarning tovush tarkibini eski, arxaik shaklda saqlashga erishgan. Aynan shu hol soʻzlarning yozilishi va oʻqilishi orasidagi farqlarni keltirib chiqargan.

Soʻzning morfologik strukturasi har biri maʼlum bir tilning oʻz ichida ham farqlanadi. Ularning bir til doirasida, bir tilning oʻz ichidagi farqi, til taraqqiyotining turli davrlariga koʻra ham leksik-stilistik jihatdan farqlanishini ham taʼminlagan. Soʻz turkumlarining birikish imkoniyatlari haqida ran borganda avvalambor, leksik - grammatik maʼno koʻzda tutilishi kerak. Shu yoʻnalishda birikish, soʻzlar leksik -

grammatik guruhining asosi bo'lib, ma'lum guruhdagi so'zlarning leksik-grammatik paradigmalarini tashkil qiladi hamda diskursiv sharoitda o'sha so'zlar bilan aniq bir qismlar (birikmalar) tashkil qiladi. Ingliz tilidagi **To (from, at) school birikmasi** bunga yorqin misol bo'la oladi.

Yuqorida qayd etilganidek, so'z turkumlari gapdagi vazifalariga ko'ra ham xarakterlanadi. Ot asosan, ega yoki to'ldiruvchi vazifasida, fe'l esa, kesim vazifasida, sifat esa, aniqlovchi vazifasida qo'llanadi. So'zning grammatik, leksik – semantik ma'nolari ularning gapdagi sintaktik vazifalarini ham ta'minlaydi. Gapning egasi faqat ot bilan emas, balki olmosh, son, gerundiy, infinitiv va boshqalar bilan ham ifodalanishi mumkin. Boshqa tomondan esa, ot gapning har qanday qismida biror bir vazifasida gapni to'ldirib kela oladi. Biroq, predloglar, bog'lovchilar, yuklamalar odatda har qanday gap qismini to'ldirib bog'lay oladi.

Bularning hammasi grammatikaning ikki asosiy birligi bo'lgan so'z va gapni almashtirib yuborishdan qochish imkonini beradi. Shunday qilib so'z turkumlarining quyidagicha kategorial xususiyatlari farqlanadi:

- o'zining leksik-grammatik ma'nosiga ko'ra farqlanishi;
- o'zining leksik-grammatik morfemalariga (o'zak yasovchi qo'shimchalari) ko'ra farqlanishi;
- o'zining grammatik kategoriyalari yoki paradigmalariga ko'ra farqlanishi;
- o'zining birikuviga ko'ra farqlanishi;
- gapdagi vazifasiga ko'ra farqlanishi bilan xarakterlanadi.

So'zlar o'zining morfologik tasnifiga ko'ra grammatik ma'nosini shakllantirar ekan, bu hol so'zning kategorial turkumi semantik paradigmasini muttasil o'zgarib borishini ta'minlaydi. So'zning leksik ma'nosi uning mazmun plani asosida turadi va kognitiv psixologiya uchun zamin yaratadi.

So'zning grammatik ma'nosi ikki umumiy holatni nazarda tutadi: birinchidan so'zning predmetlik, belgi, miqdor, harakat va holat, uning belgisi nuqtai nazaridan kategorial xususiyatlari, ikkinchidan, nutqda ularni kognitiv mazmun imkoniyatlarini ta'minlashga xizmat qiladigan yordamchi kategoriyadir.

Biz so'z turkumlarini mustaqil hamda yordamchi (notional and functional or structural) qismlarga bo'lib o'rganamiz. Mustaqil so'z turkumlari ekstralingvistik fenomenlarni, ya'ni narsa, harakat, sifat, hissiyotni; yordamchi so'z turkumlari so'zlar va gaplar o'rtasidagi aloqa va bog'liqliklarni yoki boshqa qo'shimcha holatlarni to'ldirishga xizmat qiladi, yordam qiladi. Mustaqil so'z turkumlari gapda ma'lum vazifalarni bajaradi.

So'z yuklamalarining grammatik xususiyatlari ko'p hollarda ma'nolari ikkinchi darajali, qo'shimcha hisoblanadi. Bu borada birgina misolga murojaat qilaylik. Xususan, Table va after kabi so'zlarning tabiati o'rtasida ham ma'lum farq bor. Ularning birinchisi narsa-predmetni nomlasa, ikkinchisi aloqani ko'rsatadi. Biroq ikkalasi ham «nomlanayotgan vazifani to'ldira oladi». Relation, attitude kabi otlar,

belong, refer kabi fe'llar ham aloqani ko'rsatadi, biroq ulardagi bu aloqa faqatgina bir so'z turkumi ichida qoladi. Predloglar va bog'lovchilar real dunyodagi turli aloqalarning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi.

Yu.Nayda "boy, fish, run, walk, good, bad, against va with kabi so'zlarni tabiiy va madaniy fenomalarning turli ob'ekti, sifati, jarayoni, holati va aloqasi" deb yozganda otlar bilan predloglar o'rtasida farq yo'qligini ta'kidlagan edi. H.Suit esa, "to'liq" va "bo'sh" so'zlari birligini ta'kidlaydi. The earth is round gapining tahlili jarayoni haqida yozib, u "the va is" kabi so'zlarni biz shakliy so'zlar deb ataymiz, chunki ular shakl tipidagi so'zlardir, deb ta'kidlaydi. Ko'pgina mualliflar so'zlarning vazifasi haqida o'z asarlarida ham gapirib o'tganlar.

D.Braun, S.Braun va D.Beylilar esa, yordamchi fe'llar, predloglar va artikllarni yordamchi so'zlar (functional words) deb ataydilar. V.Jigadlo, I.Ivanova, L.Iofik predloglar, bog'lovchilar, yuklamalar va artikllarni mustaqil so'z turkumlaridan farqli o'laroq yordamchi so'z turkumlari deb ataydilar.[59. 75.] Ch.Freyz esa, so'z turkumlari deb nomlanuvchi 4 ta so'zlar guruhini va yordamchi so'z turkumlari deb ataluvchi 15 ta so'z guruhlarini sanab o'tadi.

Yordamchi so'zlar bilan boshqa so'zlar o'rtasidagi farq noaniq bo'lib qolganligini yuqoridagilardan bilsa bo'ladi. Ba'zan farq so'z turkumlari o'rtasida ham unchalik sezilmaydi (xususan, sifatlar fe'lga bog'langanda ravishga, ravishlar esa, otga bog'langanda sifatga o'tadi). Ba'zi hollarda bir so'z. turkumi ichida ham so'zlarning grammatik ma'nosini ajratish qiyin bo'lib qolgan.

Predloglardan tashqari yordamchi fe'llar ham gapda qo'shimcha - ko'makchi vazifalarni bajaradi. Yordamchi so'z turkumlaridan tashqari grammatik olimlar mustaqil so'zlarni, masalan fe'l kabi ma'lum bir kategorial so'z guruhini ham funksional ishlatish mumkinligi haqida so'z yuritishadi. Yu.A.Krutikov esa yordamchi so'zlarni yarim mustaqil (semi-notional) deb ataydi. Uningcha, predloglar, bog'lovchilar, artikllar va yuklamalar yarim mustaqil so'z turkumlaridir. Ular semi notional parts of speech deb atalib, mustaqil so'z turkumlariga qarama-qarshi qo'yiladi. Ularni (ya'ni, semi notional parts of speech) nimalarni birlashtirishi quyidagicha beriladi; a) o'zlarining umumiy va qiyosiy hamda leksik ma'nolarini; b) o'zlarinig inkoriy ajratilganligini izolyatsiyalanganligini; v) ularning majburiy ko'p tomonlama (artikl, yuklama) yoki ikki tomonlama (predlog, bog'lovchi) birikmalarini, g) bog'lash vazifalari (bog'lovchilar,predloglar) yoki maxsus so'zlari (artikllar, yuklamalar)ni birlashtiradi.

Tabiiyki, yuqorida qayd etib o'tilganidek, ingliz tili so'z turkumlari tizimi unchalik aniq anglarli darajada emas. Agar so'z turkumlarining yuqorida qayd etilgan ba'zi jihatlarini hisobga olib, ba'zilarini hisobga olmasak, ko'z o'ngimizda o'ziga xos tasavvur paydo bo'ladi. Shunday qilib, so'z turkumlarining asosiy xususiyatlari deb, ularning grammatik kategoriyalarini olsak, leksik-grammatik ma'nosini, birikuvini va sintaktik vazifasini e'tiborga olmasak, unda X. Svit va O. Yespersonlar kabi ravishni, predlogni, bog'lovchini undov so'zlarni va yuklamani bir sinfga yoki guruhga birlashtirishga to'g'ri

keladi. X.Suit ot, sifat, son, fe'l va yuklamalarni o'z davrida zamonaviy ingliz tili so'zlarining alohida guruhlariga kiritgan. O.Esperson esa substansiya, sifat, fe'l, olmosh va yuklamalarni ham shu guruhlariga kiritgan.

So'z turkumlari (notional words - mustaqil so'zlar) va yuklamalar (semi-notional words) o'rtasidagi farq bir necha yillar mobaynida rus tilshunoslari tomonidan birikuvchi so'zlar (combinations of words) dan so'z birikmalari (word-combinations)ni farqlash uchun qo'llanib kelindi. So'z birikmasi (word-combination) iborasi tor ma'noli bo'lib, faqat kamida ikkita ma'noli so'zlarni o'z ichiga olishi darkor. Shunday qilib, **on the table** so'zlar birikuvi (combination of words) hisoblanadi, lekin so'z birikmasi (word-combination) emas, chunki bu yerda faqat bitta mustaqil leksik ma'noli so'z - **table** bor .

So'z turkumlari tizimi tarixan o'zgaruvchidir, til rivojlangan sari yangi so'z turkumi shakllanib, tilga kirib kelavergan. Eski ingliz tilida holat kategoriyasi, artikllar, modal so'zlar yo'q bo'lgan, biroq yangi ingliz tilida bular o'z o'rnini topgan. Biror tilda qancha so'z turkumlarini aniqlamaylik, baribir lug'at tarkibi muammosi esa undan kam emas. Grammatikada leksemalar kichik qiyosiy bir nechta leksik-grammatik guruhlariga — so'z turkumlariga yoki qismlariga bo'linadi.

Biror so'z turkumi odatda kichik leksik-grammatik guruhchalarga bo'linishi ham mumkin. Bu kichik bo'linish so'z turkumlarini ajratib turishga xizmat qiladigan o'sha bir xil tamoyillarga asoslanishi mumkin.

Tasvirlash yo'li orqali bir tomondan **boy**, **friend** hamda ikkinchi tomondan **boyhood**, **friendship** otlarini taqqoslash quyidagi natijalarga olib keladi. Buso'zlartashkiletibturganbarchaleksemalaringlez ot leksemalarixususiyatlarigaega. Biroq, buotlaruyushiqbo'laklaremas. Ular leksik-grammatik ma'nogaega bo'lgan «substansiya» ostida birlashgan, **boy** va **friend** «sanaladigan substansiya», **boyhood** va **friendship** «sanalmaydigan substansiya»ni bildiradi. **Boy** va **friend** leksemalari to'rt a'zoli paradigmaga ega, **boyhood** va **friendship** esa, atigi bittagina paradigmaga ega. Bu so'zlarning birikuvi, garchand sezilarli darajada bir xil bo'lsa-da, ma'lum bir farqqa ega emas. **Boyhood** va **friendship**, **boy** va **friend**dan farqli o'laroq, sonlar bilan birikuv shakllariga ega emas. Bunday farqlar dinamikasi til morfologik sathining taraqqiyotini, binobarin leksik-semantik va mazmun taraqqiyotining eng asosiy omillaridan biri sanaladi. Ingliz tilining grammatik tahlilining biz e'tibor qaratgan ayrim masalalari inson lisoniy faoliyatini taraqqiyotini bir til yoki ko'p til misolida tahlil qilish binobarida yangi-takomillashgan xulosalar chiqarishimizga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Aksenenko I. Predlogi angliyskogo yazыka - M., 1956, 210 s.
2. Apolova M.A. Specific English - M., Mej.otn., 1977, 190 s.
3. Abduazizov A.A. O sostavnyx chastyx kognitivnoy lingvistiki// Xorijiy filologiya. – Samarkand: SamGIYa, 2007. – №3(24). – S. 5-6.

4. Buranov Dj. Sravnitel'naya tipologiya angliyskogo i tyurkskix yazykov. – M.: Vysshaya shkola, 1983. – 267 s.
5. Demyankov V.Z. Kognitivnaya lingvistika kak raznovidnost interpretuyushogo podxoda // Voprosy yazykoznaniya. 1994.
6. Nurmanov A. Maxmudov N. O'zbek tilining mazmuniy sintaksisi. - T.: 1992.
7. Nurmanov A. Til haqida sintaktik nazariyalar. –T.: 1988.
13. Maslova V.A. Kognitivnaya lingvistika: Ucheb. Posobie. – Mn.: Tetra Systems, 2004. – 293 s.
8. Safarov Sh.S. Kognitiv tilshunoslik. – J.: «Sangzor nashriyoti», 2006. – 91 b.
9. Sternin I.A., Popova Z.D. Kognitivnaya lingvistika. – M.: «Vostok-zapad», 2007. – 314 s.
10. Turniyazov N. Matn lingvistikasi. – Samarqand: SamDChTI nashri, 2004. – 64 b.
11. O'zbek tili grammatikasi. –Toshkent. Fan. 1975.
12. O'zbek tili stilistikasi / A. Shomaqsudov, I. Rasulov, R. Qo'ng'urov, H. Rustamov. – T.: «O'qituvchi», 1983. – 246 b.
13. Galperin I.R. Stylistics - M., 1977.
14. Bloomfield L. An Introduction to the study of Language. N.Y. 1914 p
Buranov J.B, Yusupov U.K, Mskulov M.T, Sodiko V A.S. The grammatical structure of English, Uzbek and Russian. Tashkent, Ukituvchi PH, 1986.
15. Xaldarchaeva G.S.-Ingliz tilini kreativ yendashuv asosida o'qitish. Chirchiq 2023 yil.

**УМУМИЙ УРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ТАРБИЯНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ****Ергешова Ф.А.***“Бошлангич таълим” факультети “Бошлангич таълим” йуналиши талабаси.*

Аннотация: Мазкур мақолада умумтаълим мактабларида тарбиявий фаолиятни ташкил қилиш методлари, усуллари, тарбия функциялари, ғоявий тарбия, ахлоқий тарбия, ўз-ўзини тарбиялаш каби тарбия функцияларининг тарбия жараёнида бошқаришдаги аҳамияти таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: тарбия, тарбияга раҳбарлик қилиш, таълим турлари, тарбия омиллари, урта таълим.

Аннотация: В данной статье анализируется значение воспитательных функций, таких как методы, приемы, воспитательные функции, идеологическое воспитание, нравственное воспитание, самовоспитание в управлении образовательным процессом в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: воспитание руководство воспитанием, виды воспитания, факторы воспитания, среднее образование.

Abstract: This article analyzes the importance of educational functions, such as methods, techniques, educational functions, ideological education, moral education, self-education in the management of the educational process in secondary schools.

Key words: upbringing, upbringing guidance, types of upbringing, upbringing factors, secondary education.

Дунёда кузатилаётган глобаллашув жараёнлари шароитида умумий ўрта таълим мактабларининг тарбия функцияси янада долзарб аҳамият касб этмоқда. Миллий кадриятлар, урф одатлар асосига қурилган тарбиягина бизни глобаллашаётган даврнинг салбий оқибатларидан иҳоталашди, миллат сифатидаги ўзликимиз ва қиёфамизни сақлаб қолиши мумкин. Шундай экан, таълим муассасалари, хусусан, умумий ўрта таълим муассасалари тарбия жараёнига ҳозирги давр талаблари нуқтаи назаридан илмий ёндашувни қарор топтириши, ўзининг тарбия борасидаги функцияларини янада аниқлаштириб оломи лозим бўлади. Ёшлар жамиятга умумий ўрта таълим мактаблари орқали қадам қўяр экан, мактаб табиат ва кишилиқ жамиятга оид далил ва хулосаларни танқидий таҳлил қилишга, улар асосида дунёқараш, интеллект ва креатив фикрлашга оид хулосалар чиқаришга ўргатади. У ёшларни аждодларимизнинг бой маънавий хазинаси ва эришилган илмий ютуқлар асосида миллий ғоя ишига жалб қилади, ижтимоий ҳаёт ҳодисаларини тушуниш ва баҳолашга нисбатан фан ва илм нутаи назаридан ёндашишга ўргатади.

Мазкур масалаларни ҳал қилишда мактаб жамоатчилиги ўз педагогик фаолиятини ташкил қилишда мамлакатимиз раҳбари Ш.Мирзиёевнинг “Бизни ҳамиша ўйлантириб келадиган яна бир муҳим масала – бу ёшларимизнинг одоб-ахлоқи, юриш-туриши, бир сўз билан айтганда, дунёқараши билан боғлиқ. Бугун замон шиддат билан ўзгаряпти. Бу ўзгаришларни ҳаммадан ҳам кўпроқ ҳис этадиган ким – ёшлар. Майли, ёшлар ўз даврининг талаблари билан уйғун бўлсин. Лекин айти пайтда ўзлигини ҳам унутмасин. Биз киммиз, қандай улуғ зотларнинг авлодимиз, деган даъват уларнинг қалбида доимо акс-садо бериб, ўзлигига содиқ қолишга ундаб турсин. Бунга ниманинг ҳисобидан эришамиз? Тарбия, тарбия ва фақат тарбия ҳисобидан”²⁹ деган кўрсатмаларига таяниши лозим.

Умумтаълим мактаблари фаолиятини замон талаблари асосида такомиллаштириш, таълим ва тарбиянинг замонавий методларини таълим-тарбия жараёнига татбиқ қилиш, илғор хорижий тажрибаларни ижодий ўзлаштириш мактабнинг ҳаётдан, ҳозирги замон талабларидан, фан-техника ютуқларидан орқада қолмаслигини таъминлайди. Шу муносабат билан таълим ва тарбия мазмунини қайта кўриб чиқиш, уни фан ва технология, маданиятнинг ҳозирги тараққиёти даражасига мувофиқлаштиришга оид тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Ҳал қилувчи масала умумтаълим мактабларида фаолият олиб бораётган ўқитувчиларнинг касбий компетентлиги ва лавозим вазифаларини виждонан бажаришларига боғлиқ бўлиб қолмоқда.

Мактабларда умумий ўрта таълимнинг амалга оширилиши ва тарбиявий ишлар самарадорлигининг таъминланиши ўзаро бир-бирига боғлиқ жараёндир. Мактаб ёшларга умумий ўрта таълим маълумотини бериш билан бирга ёшларни онглилик, бунёдкорлик ишларига сафарбарлик, меҳнатсеварлик анъаналарига садоқат, Ватанга содиқлик, унинг озодлиги ва мустақиллигини ҳамоя қилишга тайёрлик руҳида тарбияламоғи ҳам лозим. Шунинг баробарида уларда ғоявий тарбияни камолга етказиш ва бу билан ёшларнинг онгида глобаллашувнинг салбий оқибатларига қарши туриш кўникмаларини шакллантиради. Бу хусусиятлар ўқувчиларнинг ёт таъсирларга қарши тура олишида, миллий ғояни онгли равишда англаб етишида, турли хил ғоявий оғишларга қарши курашишларида намоён бўлади.

Умумий ўрта таълим ўқувчиларни мустаҳкам билим билан қуроллантира бориб, уларда мустақил билим олишга доимий эҳтиёжни шакллантиради, уларнинг маънавий баркамол шахс сифатида шаклланишига таъсир қилади. Мактаб ўқувчиларнинг умумий ўрта таълим ўқув режасидаги билимлар мажмуини ўзлаштиришини таъминлабгина қолмасдан, уларни кундалик ҳаёт ва фаолиятларида қўллай олишларини ҳам ўрганишлари учун ҳаракат қилади, билимларнинг тарбияланувчилар

²⁹ Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 15 июнь куни Тошкентда бўлиб ўтган "Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби" мавзудаги анжуманда сўзлаган нутқи// <http://uza.uz/uz/politics/vatanimiz-taqdiri-va-kelajagi-yo-lida-yanada-hamjihat-bo-lib-15-06-2017>

ўз иш фаолияти ва хатти-ҳаракатларида доимо таянадиган ғоявий-ахлоқий эътиқодга айланишига имкон яратади.

Умумий ўрта таълим мактабларида таълим олиш жараёнида ўқувчиларда ижтимоийлашув кўникмалари қарор топади: жамоатчилик фазилатлари, ижтимоий фойдали меҳнат билан банд бўлиш, каттага ҳурмат, меҳнатсеварлик, интизмлик, оптимизм ва эртанги кунга ишонч каби ижобий фазилатлар шаклланади. Умумтаълим мактабларининг тарбия борасидаги энг муҳим вазифаси ўқувчиларда ўз ҳаётларининг мазмунини Ватан равнақи ва жамиятнинг фаровонлиги учун қилинадиган ҳалол ва садоқатли меҳнатда эканлигини англатишдан иборат.

Турли хил жамоат ишларида, Ёшлар иттифоқининг қуйи ва ўрта бўғин ташкилотлари фаолиятида мунтазам қатнашиш ўқувчилар учун яхши ҳаёт мактаби ҳисобланади, уларнинг сиёсий ва ахлоқий, маънавий-маърифий дунёқарашининг шаклланишига имкон беради, юқори даражадаги ижтимоий фаоллик, ташкилотчилик, қатъиятчилик, ўз-ўзини тафтиш ва танқид қилиш сифатларини тарбиялайди, фаолиятнинг ижтимоий йўналишдаги мотивларини шакллантиради. Шу жиҳатдан, мактабларда ҳар томонлама ривожланган ва уйғун камол топаётган ўқувчи шахсини шакллантириш учун олиб бориладиган муваффақиятли ишлар мажмуи муайян маънода таълим соҳасида олиб борилаётган ислохотлар, оила, маҳалла ва кенг жамоатчиликнинг фаол ёрдами самарасидир.

Умумтаълим мактабларининг тарбиявий фаолиятида ўқувчиларда миллий ғояга ҳурмат ва ватанпарварлик ҳиссини шакллантириш, илк сиёсий-ахлоқий дунёқараш шаклланиши қарор топтириш, ижтимоий фаоллик кўникмасини тарбиялаш билан боғлиқ масалаларга устувор аҳамият берилиши лозим.

Глобаллашув шароитида ёшларни ғоявий жиҳатдан тўғри тарбиялаш умумтаълим мактабларида миллий ғояни англаш ва унга ҳурмат, ватанпарварлик фазилатларини шакллантириш асосида йўлга қўйилади. Ҳозирги даврда миллий ғоянинг намоён бўлиш хусусиятлари, уни ўсиб келаётган авлод онги ва шуурига сингдириш ва бу жараёни педагогик технологиялар асосида ташкил қилиш борасида бир қатор ишлар амалга оширилмоқда. Миллий ғоя ва унинг тарғиботи, мазмуни ва шакллари, миллий ғоянинг миллий мафкура билан ўзаро муносабати, унинг тарихий тараққиёти, тадрижий ривожланиши, миллий ғоянинг ижтимоий-тарихий мазмуни ва аҳамияти, миллатлараро муносабатларни йўлга қўйишда миллий ғоянинг ўрни каби масалалар бир қатор файласуф олимлар, жумладан, Э.Юсупов³⁰, С.Отамуродов³¹, Н.Жўраев³², К.Туленова, М.Тиллаволдиева³³, Б.Тўйчиев, Ж.Мавлонов,

³⁰ Юсупов Э. Миллий ғоя ва мафкура: моҳияти, ижтимоий-тарихий илдишлари, аҳамияти. – Шимкент. 2001 йил.

³¹ Отамуратов С. Глобаллашув: миллатни асраш масъулияти. -Тошкент: «Ўзбекистон», 2018 йил.

³² Жураев Н. Мафкуравий иммунитет. – Тошкент: «Маънавият нашр», 2000 йил.

³³ Туленова К., Тиллаволдиева М. Миллий ғояни фалсафий масалалари. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ 2008 йил.

Ш.Пахрутдинов, Н.Шермухамедова³⁴, А.С.Ачилдиев³⁵ларнинг тадқиқотларида ёритилган.

Ҳозирги кунда ёшлар онгига миллий ғоя, ор-номус билан боғлиқ маънавий, ахлоқий ва руҳий фазилатларни сингдириш ҳар доимгидан ҳам долзарб аҳамият касб этмоқда. Бу борада давлатимиз томонидан олиб борилаётган тизимли ишлар мавжуд: олиб борилаётган саъй-ҳаракатлар ва эришилаётган амалий натижаларга ёшларни ишонтириш, уларни миллий ғоя тарғиботига руҳлантириш, уларнинг давлатимиз ва келажагимизга бўлган ишонч-эътиқодини мустаҳкамлаш олимларимиз, пешқадам зиёлиларимиз, ижтимоий соҳа вакиллари, миллий мафкура билан шуғулланувчи барча тарғиботчиларнинг биринчи даражали вазифаси ҳисобланади.

XX асрнинг охири ва асримиз бошига келиб ҳаётимизда “ахборот асри”, “ахборотлашган жамият”, “ахборот хуружи” каби тушунчалар пайдо бўлди. Бу эса бугунги кунда ахборот тушунчасининг аҳамияти ошганлигидан, қамрови кенгайганлигидан, мақсад-муддаоси ўзгараётганлигидан дарак беради. Ахборот энди бирор жараён, воқелик ёки ҳодиса ҳақида хабар бериш маъносидан четга чиқиб, инсонлар онги ва руҳига таъсир этишнинг, жамиятда мавжуд қонун-қоидаларни ва бутун дунё эътироф этган умуминсоний қадриятлар ва тушунчаларни маълум мақсад атрофида бирлашган айрим гуруҳ ва жамоаларнинг манфаатларига хизмат қилувчи ўзига хос янги талқинларини юзага чиқаришнинг; сиёсий, иқтисодий, ҳарбий, диний ва бошқа бир қанча қарашларнинг тарғиботчисига айланиб бормоқда. Бунинг натижасида, инсоният тараққиётининг айни палласида ахборотнинг омма онгига таъсири ва унинг салбий оқибатлари жамиятнинг жиддий муаммоларидан бирига айланиб улгурди. Энди ахборот аталмиш қурол воситасида инсон онгига ҳужум қилиш натижасида унинг тафаккури ва интеллектини эгаллаш, ўз аудиториясини кенгайтириш билан қудратини ошириш орқали уларни қайсидир ғоя атрофида бирлашган кучларнинг мақсадларига хизмат қилдириш билан боғлиқ “уруш”нинг замонавий кўринишлари пайдо бўлди. Тараққиётнинг ҳозирги босқичига келиб, дунё ахборот маконида муносиб ўрин эгаллашга эришиш учун моддий кўриниш ва шаклга эга бўлмаган, фақат ақл билан кўриш ва тафаккур билан англаш мумкин бўлган жиддий кураш авж олмоқда. Соҳа мутахассисларининг фикрича, ахборот қуроллари тушунчаси остида бирор халқ, миллат менталитети, маданияти, маънавияти, дини, давлатнинг информацион ва ҳарбий тизимига салбий таъсир ўтказадиган махсус дезинформацион технологик воситаларнинг муайян тизими ётади.

Биз яшаб турган замон ва маконда “алдамчи жилвалари” билан ўзига ром этувчи; матн, товуш ёки тасвир ортида бир қарашда англаш мумкин бўлмаган, аммо айрим гуруҳ ва жамоаларнинг ғаразли мақсадларини тарғиб этувчи пинҳона хуружлар мавжуд экан, бизнинг жамиятимизни бу каби салбий таъсирлардан иҳоталаш учун,

³⁴ Шермухамедова Н.А. Илмий тадқиқот методологияси. – Тошкент: «Инновация-Зиё», 2021 йил.

³⁵ Ачилдиев А.С. Миллий истиклол ғояси – миллатлараро муносабатларни такомиллаштириш омили. - Тошкент: 2004 йил.

хусусан, бу иллатнинг ёшлар онги ва дунёқарашига таъсирини камайтириш учун қандай чора-тадбирлар кўрилмақда ва бу чораларнинг самарадорлигини ошириш учун яна нималар қилишимиз лозим бўлади?

Бу борада амалга оширилаётган ишларнинг самарадорлигини ошириш ва такомиллаштириш учун умумтаълим мактабларида ғоявий тарбияни такомиллаштириш билан боғлиқ қуйидаги вазифалар амалга оширилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

1) ёшларни ахборот хавфсизлигини таъминлашга қаратилган миллий қонунчилик базаси билан таништириб бориш, уни такомиллаштириш бўйича таклифлар киритиш;

2) халқимизнинг, хусусан, ёшларнинг интернетдан фойдаланиш маданиятини ўстириш, ундаги ҳар қандай ахборотни тафаккур ва таҳлил қилиб, сўнг хулоса чиқаришга ўргатишимиз зарур;

3) ёшларнинг ахборотдан фойдаланиш маданиятини шакллантириш, мамлакатимиз тўғрисида нотўғри, бир тарафлама ахборот тарқатувчи ҳар қандай хорижий ахборот воситалари фаолиятини танқидий таҳлил қилишга ўргатиш;

4) таълим муассасаларида ахборот хавфсизлигини таъминлаш, хусусан, ахборот хуружлари, унинг шакл ва кўринишлари, мақсади ва салбий оқибатлари борасида махсус курслар ўтилишини таъминлаш;

5) миллий ғоя, мафкура, маънавият, ватанпарварлик каби тушунчалар тарғиботи борасида амалга оширилаётган ишларни изчиллик билан давом эттириш.

Умумтаълим мактабларининг педагогик жамоалари, ўқитувчилар, синф раҳбарларининг тажрибалари ўқувчиларда миллий мафкура ва ғояни англашга, мазмун-моҳиятини тушунишга ва тарғиб қилишга оид тарбиявий фаолияти учун бой имкониятлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Бу йўналишдаги ишларнинг самарадорлигини оширишга, аввало, ўқувчиларнинг фан асосларини эгаллашлари, уларнинг янгиланган таълим дастурларини ўзлаштиришлари натижасида эришилади. Ҳозирги замон мактаб таълими табиий ва гуманитар фанларнинг замонавий ютуқлари, ижтимоий ва фан-техника тараққиёти муваффақиятларини акс эттирадиган янги мустаҳкам ғоялар, қарашлар ва материаллар билан бойитилган. Ўқув дастурларининг энг муҳим бўлимлари бўйича факультатив машғулотларнинг киритилиши ҳам дунёқарашни шакллантириш юзасидан олиб бориладиган жиддий ишларга ёрдам беради. Буларнинг барчаси, шубҳасиз, ўқувчиларнинг умумий ўрта таълим мактабларида ўрганиладиган фанларнинг дунёқарашга оид мазмунини такомиллаштиришни ва ўқувчилар томонидан пухта ўзлаштирилишини тақозо қилади.

Ҳозирги шароитда умумий ўрта таълим мактаб ўқувчиларининг сиёсий савиясини ўстириш, шу жаҳада кузатилаётган воқеликларни тўғри баҳолай билиш, таркиб топаётган сиёсий қарашларга мувофиқ равишда иш тутиш, мактаб жамоатчилиги, маҳлла, қишлоқ, шаҳарнинг ижтимоий ҳаётида фаол қатнашиш эҳтиёжини ҳосил қилиш зта муҳим аҳамиятга эга бўлиб турибди.

Ўқувчиларнинг ҳар томонлама уйғун камол топишида ақлий тарбия катта ўрин тутди. Уни муваффақиятли амалга оширишда ўқувчини мустақил равишда билимларни излашга, мураккаб вазифаларни ҳал қилишга жалб этиш, нарса ва ҳодисларнинг моҳиятига кириб боришга, ўзи ва бошқаларнинг билимини тўғри ва танқидий баҳолай билишга ўргатиш зарур.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, психологлар ақлнинг хусусиятларини қайд этган ҳолда ақлий қобилиятлар тизимини тавсифлайдилар. Уларнинг қайд этишича, бу қобилиятларнинг ўсиши тез, чуқур ва тизимли фикрлашга имкон беради. Аммо фикрлаш тезлиги муайян ақлий фаолиятни қисқа муддат ичида бажариш, билим ва тажриба захираси, бу билимларнинг хотирадан “ола билиш”, уларни реал вазиятларда қўллай билиш билан белгиланади³⁶.

Ақлий камолот фикрлаш фаолиятининг яна бир муҳим томонини – унинг мотивация томони: билиш ва ўрганиш асосларини ўз ичига олади. Шунинг учун ҳам мактаб ўқувчиларига билим ва малака бериш билан чекланиб қола олмайди. Катта суръатлар билан ривожланаётган фан-техника ривожининг инсондан интеллектуал жиҳатдан узлуксиз ўсиб боришни, янги билимларни мутақил равишда эгаллашни талаб қиладики, бу мактабни битирувчи ҳар бир ёш ўзининг келгуси камолоти учун ўзи интилиши, кенг йўналишда билим орттириш истаги, билишга нисбатан қизиқиш, синчков ақл, ақлий ишлаш иштиёқини эгаллаш учун имкон беради. Табиий, ҳозирги замон ўқувчиларини ақлий жиҳатдан тарбиялашда мактабларда қўлланилаётган таълимнинг янгиланган мазмуни ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Жамият учун бугунги кунда етарли билим захирасига эга, ривожланган ижодий қобилият соҳиби бўлган ва даврнинг мунтазам ўзгариб турадиган шароити ва ўсиб бораётган талабларига ҳозиржавоб янги авлодни тарбиялаш зарур.

Умумтаълим мактаблари олдида турган вазифалардан яна бири ўқувчиларнинг ўқиш-ўрганишга онгли муносабатлари ва уларнинг ақлий меҳнатлари маданияти намоён бўладиган вазифалар ташкил қилади. Бунда ўқувчиларнинг ҳаёти ва меҳнатида илмий билимларнинг, умумий, гумантиар ва табиий-техник билимларнинг аҳамиятини тушунишларига эришиш, билим олишга иштиёқини ошириш, билишга нисбатан қизиқувчанлик, синчковлик, креатив ва ностандарт фикрлаш каби фазилатларни шакллантириш алоҳида ўрин тутди.

В.А.Сухомлинский ақлий меҳнат ҳақида гапирар экан, шундай дейди: “Биз ақлий меҳнатнинг тадқиқотчилик характериға бениҳоя аҳамият берамиз, болалар кузатиб, фикрлаб, ўрганиб, қиёслаб ҳақиқатни топадилар ё бўлмаса, ҳақиқатни очиш учун янги кузатишлар, ўқиш, тажриба қилиш зарурлигини билиб оладилар. Масалан, бизда ўқувчилар донли ва дуккакли экинлар уруғининг тузилишини ўрганишга киришишдан аввал уруғни экиб ўстирадилар, бунда ҳар бир навнинг хусусиятларига эътибор берадилар, муштарак ва ўзига хос хусусиятлари устида дастлабки кузатишларни олиб борадилар... Ҳар қандай тажриба, лаборатория ёки амалий ишдан

³⁶ Карутецкий В.А. Педагогик психология асослари. Т.: Ўқитувчи, 1976. 200-207-бетлар.

у ёки бу сабаб ва оқибатли боғлиқлик, алоқани очишгина эмас, балки ўқувчиларнинг аклий ва иродавий фаоллик кўрсатишлари, табиат кучларидан фойдаланиш йўлида кичик бўлса-да, қадам қўйишларига эришиш мақсади кўзда тутилади”³⁷.

Умумий ўрта таълим мактаб ўқувчиларида меҳнатга, ижтимоий-фойдали ишга нисбатан онгли ижобий муносабатни тарбиялаш масаласини ҳал қилиб, ўқувчи уларнинг эътиборини меҳнатнинг жамият ҳаётидаги аҳамиятини тушунишга қаратади, уларда ижтимоий-фойдали меҳнат билан машғул кишиларга нисбатан ҳурмат билан қарашни тарбиялайди, ҳалол ва ижодий меҳнат қилишга ўргатади. Мактабларда ўқувчиларнинг техник билимларини такомиллаштириш, уларнинг умумий меҳнат маданиятини ва меҳнатни илмий ташкил қилиш асосларини эгаллашлари учун зарур шарт-шароитлар яратилади. Ўқувчиларнинг касбга қизиқишларини ошириш, касбий тарғибот ишларини тўғри ташкил қилиш, уларнинг жамият талабларидан келиб чиқиб, онгли равишда касб танлашга тайёрланишлари, ижтимоий-фойдали ишда мунтазам ва фаол қатнашишга тайёр туришга одатлантиришга катта эътибор берилиши зарур.

Умумтаълим мактаб ўқувчилари ўз устларида ишлашни жуда эрта бошлайдилар. Ўз-ўзини тарбиялаш белгилари мактабгача ва кичик мактаб ёшидаёқ сезилади, бироқ бу ёшда ўз-ўзини тарбиялаш ўзидан катталарга тақлид тарзида кечади. Ўз-ўзини тарбиялаш ўсмирлик ва ёшлик йилларида авж олади. Шу туфайли дастлабки даврларда уларда шахснинг шу кеча-кундузги, кундалик ҳаётда юзага чиқиши лозим бўлган ва уларнинг фаолият шароитлари билан узвий боғлиқ бўлган хусусиятларини шакллантиришга интилиш пайдо бўлади. Бу ҳолат кичик мактаб ёшидаги болалар ва ёш ўсмирларда яққолроқ кўзга ташланади. Кейин ўз-ўзини тарбиялаш мақсади кундалик фаолиятдан ажрала бошлайди, бинобарин, бу ҳол фаолиятлари бевосита кенгайиб ва мураккаблашиб бораётган катта ўсмирлик ёшида айниқса сезилади.

Мактаб ўқувчиларида ўз-ўзини тарбиялаш эҳтиёжини шакллантириш ва ўз-ўзини тарбиялашга ўргатиш ўқитувчи учун одатдаги кўникиб қолган тарбиявий жараённи ташкил этишдан кўра бир оз мураккаб вазифадир. Бу жараён самарали бўлиши учун жамоани ва айрим ўқувчиларни яхши тайёрлаш зарур. Қолоқ ўқувчи ўз-ўзини тарбиялаш билан шуғулланмайди. Бунинг учун унда ирода кучи етарли бўлмайди. Ўқитувчининг вазифаси дастлаб ўқувчиларда фаолликни кўзгатишдан иборат бўлиши керак. Бу жараёнда улар ўзларининг кучли ва ожиз томонларини билиб оладилар, ҳаётий қарама-қаршилиқларни енга билиш малакаларини ривожлантирадилар. Бундай ўқувчиларда ўз-ўзини тарбиялаш, аввало, бошқаларни билиб олиш, ўзини ўртоқлари билан, уларнинг баҳоларини ўзининг шахсий баҳоси билан таққослашдан бошланади. У бошқаларнинг ахлоқини таҳлил қилишдан ўз фаолияти ва хатти-ҳаракатини таҳлил қилишга ўтади. Ўзини тарбиялашнинг юқори

³⁷ В.А.Сухомлинский. Павлышская средняя школа. М.: “Просвещение”, 1969. 222-223-бетлар.

нуктаси ўзи тушуниб етишдан ўз-ўзига буйруқ бериш, ўз-ўзига таъсир кўрсатиш, ўзини ишонтириш жараёнига ўтишдир.

Педагогикада тарбия жараёни устувор масалалардан бўлиб, у тарбиянинг асосий тамойиллари, мақсадлари ва мазмунига қараб белгиланади, аммо уни амалга оширишда тарбиячи фаолиятининг турли даражаси ҳамда ўқувчининг ўз ривожланиши билан боғлиқ равишда унга ҳар доим муайян тузатиш киритилади. Мана шунинг учун ҳам педагог тарбиянинг умумий масалаларини ҳал этишда ўз олдига мазкур масалаларга ёндош, лекин бениҳоя муҳим зарур вазифалар – қайта тарбиялаш ва ўз-ўзини тарбиялашни ҳал қилишни ҳам қўяди.

Мактаб ўқитувчисининг қайта тарбиялашга оид фаолияти ҳар бир ўқувчининг умумий камол топиши билан боғлиқ. Бу фаолият тарбиялаш “қийин” деб аталган ёки педагогик нуқтаи назардан қаровсиз қолган ўқувчилар билан ишлашда яққол кўринади.

Тарбиянинг умумий тамойили сифатида ижобий нарсаларга таяниш ўқувчиларни қайта тарбиялашни ташкил этишда айниқса муҳим аҳамият касб этади. Агар ўқувчининг камчиликларига чидаб бўлмаслик ва уни йўқотиш зарурлиги қайта-қайта таъкидланаверса, шунингдек, унда ижобий хусусиятларни фақат мажбурий равишда шакллантиришга ҳаракат қилинса, қайта тарбияланиш ўқувчи учун машаққатли бўлади. Бундай ўқувчиларда ижобий интилишлар ва кечинмаларни хушмуомалалик билан кўзғатиш қайта тарбиялаш жараёнини тезлаштиради. Шу сабабли қайта тарбиялаш педагогик жиҳатдан қаровсиз қолган ўқувчиларда, аввало, камчиликларга қарши курашишнинг муҳим шarti бўлган ижобий томонларнинг намоён бўлишини ва ривожланишини талаб этади. Шундай экан, реал педагогик жараёнда қайта тарбиялаш ва ўз-ўзини тарбиялашнинг мавжудлиги табиийдир. Мактабнинг бу борадаги вазифаси шундан иборатки, у ўқувчиларни тарбиялаш жараёнини амалга ошира бориб, умумий тарбия жараёнининг таркибий қисми бўлган қайта тарбиялаш ва ўз-ўзини тарбиялашни эътибордан четда қолдирмаслиги лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 15 июнь куни Тошкентда бўлиб ўтган "Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби" мавзuidaги анжуманда сўзлаган нутқи// <http://uza.uz/uz/politics/vatanimiz-taqdiri-va-kelajagi-yo-lida-yanada-hamjihath-bo-lib-15-06-2017>
2. Юсупов Э. Миллий гоя ва мафкура: мохияти, ижтимоий-тарихий илдизлари, ахамияти. – Шимкент. 2001 йил.
3. Отамуратов С. Глобаллашув: миллатни асраш масъулияти. -Тошкент: «Ўзбекистон», 2018 йил.

4. Жураев Н. Мафкуравий иммунитет. – Тошкент: «Маънавият нашр», 2000 йил.
5. Туленова К., Тиллаволдиева М. Миллий ғояни фалсафий масалалари. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ 2008 йил.
6. Шермухамедова Н.А. Илмий тадқиқот методологияси. . – Тошкент: «Инновация-Зиё», 2021 йил.
7. Ачилдиев А.С. Миллий истиклол ғояси – миллатлараро муносабатларни такомиллаштириш омили. - Тошкент: 2004 йил.
8. Кочетов А.И. Особенности самовоспитания подростков. “Советская педагогика”, 1966. №10. Гришин Д.М., Колдунов Я.И. Руководство самовоспитанием школьников. Калуга, 1968.
9. Primqulovna, S. A. (2023). Perifrazaning tilishunoslikdagi vazifalari va xususiyatlari. *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 2(18), 1192-1195.
10. Allayorova, S. (2022). Shahnoza Tarixiy shaxslar nomlarining ingliz va o'zbek tillaridagi perifrazdagi ifodalanishi: tarixiy shaxslar nomlarining ingliz va o'zbek tillaridagi perifrazdagi ifodalanishi. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОТАНСҮЙГІШТІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Қайрат Мамбеталиев*Шыршық мемлекеттік педагогика университеті**“Бастауыш білім” факультеті**“Бастауыш білім теориясы” кафедрасы доценті, ф.ғ.д., (PhD)***Асем Мадалиева***“Бастауыш білім” бағыты 4-курс студенті**Шыршық мемлекеттік педагогика университеті*

Аннотация Тәрбиенің негізі бастауыш сыныптан басталады. Бастауыш сынып оқушыларын айналадағы дүниемен белсенді әріптестік тәрбие түрлеріне бай сезім қарым-қатынас дайындау; өзін қоршаған және өмір сүрген жаңа табиғи әлеуметтік ортаны тануға, сүйуге, қорғауға, өзін ұстай білуге үйрету болып табылады.

Кіліт сөздер: еңбексүйгіш, Отан, отансүйгіштік, тәрбие, ұлттық құндылықтар, дамыту, адамгершілік.

Аннотация Основа воспитания начинается с начальной школы. Активное партнерство младших школьников с окружающим миром заключается в подготовке чувственных отношений, богатых формами воспитания; обучении распознавать, любить, защищать, вести себя в новой природной социальной среде, в которой они живут и окружают себя.

Ключевые слова: трудолюбие, Родина, патриотизм, воспитание, национальные ценности, развитие, нравственность.

Annotation The basis of education begins with primary school. The active partnership of primary school children with the outside world consists in the preparation of sensual relationships rich in forms of education; learning to recognize, love, protect, behave in the new natural social environment in which they live and surround themselves.

Keywords: hard work, Homeland, patriotism, education, national values, development, morality.

Мектепте, ғылым саласының қай-қайсысынан болмасын, берілетін білімнің негізі бастауышта қаланады. Сондықтан да болар, А.Байтұрсыновтың: «... бастауыш мектепте үйренетін білім жұрттың бәріне тегіс керек білім ғой. Адамға тіл, құлақ, қол қандай керек болса, бастауыш мектептерде үйренетін білімдер де сондай керек», - деуі. Бастауышта берілетін білімге ерекше көңіл бөлінеді. Яғни ғылыми білімдердің негізі осы бастауыштан басталады. Баланың оқу әрекетінің танымдық белсенділігі де осында қалыптасып, олар білімдерін өз беттерімен толықтыра алатындай деңгейге көтеріледі.

Тәрбиенің негізі бастауыштан басталады. Бастауыш сынып оқушыларын айналадағы дүниемен белсенді әріптестік тәрбие түрлеріне бай сезім қарым-қатынас дайындау; өзін қоршаған және өмір сүрген жаңа табиғи әлеуметтік ортаны тануға, сүйуге, қорғауға, өзін ұстай білуге үйрету болып табылады. Басты назар аударатын мәселелердің бірі - отансүйгіштік. Өзбекстан Республикасының «Білім туралы» заңында азаматтық пен отансүйгіштікке, өз Отаны-Өзбекстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерін құрметтеуге, халық дәстүрін қастерлеуге тәрбиелеу мемлекеттің білім саясатының басым ұстанымы екендігін атап көрсетіп отыр. Отансүйгіштік тәрбиесі проблемасын зерттеумен біздің Өзбекстандық бірқатар ғалымдар айналысады.

Отаншылдыққа, туған жерін қорғауға мектептің тәрбиелік жұмыстарының аса маңызды бөлігін құрайтындықтан өмірде болып жатқан бетбұрыстар қоғамдағы саяси көзқарастар әлеуметтік экономикалық өзгерістер еліміздің тарихына ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан салт-дәстүріне құрметпен қараумен қатар оны бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне пайдалануға жол ашып отыр.

Бастауыш сыныптардағы ана тілі – маңызды пән, имандылыққа, адамгершілікке тәрбиелеудің негізі, қарым-қатынас жасау мен дүниетанудың құралы, баланың шығармашылығын дамытудың арнасы.

Оқушылардың патриоттық тәрбиесін қалыптастыруда ана тілі сабағында оқулық материалдарын пайдаланудың маңызы зор. Патриоттық тәрбие беру әсіресе, бастауыш сынып оқушыларына байланысты бұл мәселені шешуде ана тілі оқулықтарында берілген материалдардың мазмұнының мәні айрықша. Ана тілі оқулығын саралау барысында патриоттық тәрбиеге қатысты көптеген материалдар Отанға, елге, жерге арналған.

Оқулықта берілген әрбір тараудан кейін тақырыпқа байланысты мақал-мәтелдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар, түрлі сұрақтар мен тапсырмалар берілген. Осының барлығы бастауыш сынып оқушыларында патриоттық тәрбиені қалыптастыратыны сөзсіз. Дегенмен, жеке тұлғаның бойында елжандылықты қалыптастыру бірнеше жағдайларға байланысты.

Бастауыш сыныпқа арналған оқулықтар мазмұны оқушыларға патриоттық тәрбие беруге мүмкіндік береді.

Пән мазмұнында оқушы бойында қалыптасуға тиісті мына ізгіліктерге көңіл аударылды:

-туған тіліне сүйіспеншілік – туған тілін білу, өз ана тілінде оқу мен сөйлей алу және жаза білу; ана тіліндегі шығармаларды еркін оқи білу – оқырмандық қабілет қалыптастыру аясы;

-туған жерге сүйіспеншілік – туған өлке табиғатын сүйу, туған жерінің орман – көлі, тау-тасы, аң-құстарына қамқорлық жасау, оны аялау мен қорғау, күтіп баптау;

-туған елге сүйіспеншілік - өз ұлтын сүйу, Отанын сүйу, өз ұлтының әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін қастерлеу, ұлт мәдениетінің өркендеуіне, ел экономикасының гүлденуіне үлес қосу – азаматтық аясы;

-отбасына сүйіспеншілік, ата-анасын, туыс –бауырын сыйлап, құрметтеу, қамқорлық жасау, сыйластық қатынас орната білу – кісілік қасиет қалыптастыру аясы;

-Өзбекстанда мекен еткен халықтарға деген құрмет сезімін қалыптастыру – ұлт өкілдеріне, түсініктікпен қарап, сыйластық қатынас орната білу, өзге ұлттардың салт-дәстүрін сыйлау, халықтар мәдениетінен, әлемдік мәдениеттен үлгі алу - қатынас мәдениетінің аясы.

Бастауыш сынап ана тілі оқулығында оқушыларды отансүйгіштікке тәрбиелеу мақсатында көптеген тақырыптар бар. Соның ішінде бірінші сынып оқулығындағы тақырыптар:

«Туған тілім»

Туған тілде сыры терең жаным бар,

Туған тілде әнім менен сәнім бар.

Туған тілім тіл болудан қалса егер,

Жүрегімді суырып-ақ алыңдар.

(Дихан Әбілов)

Осы өлеңде бастауыш сынып оқушыларын отансүйгіштікке, өз тілін құрметтеуге, қастерлеуге, оны барлық тілдерден үстем қоюға, өз ана тілін сүйуге ынталандырған. Автор өз ойын белгілі сөздермен жеткізуге тырысып ана тілімізді асқақтатып көрсеткен. Егер әр елдің өз тілдері болса сол сияқты біздіңде қазақ тілімізді жақсы меңгеріп, құрметтеу керек екенін айтқан. Автор өз өлеңінде «Туған тілім тіл болудан қалса егер», «Жүрегімді суырып-ақ алыңдар» деп айтқан сөзі қазақ тілін соншалықты қадірлейтінін, қастерлейтінін, егер туған тілім болмаса мен неге өмір сүремін деген өзін өлімненде қорықпайтынын айтқан. Сол сияқты қазіргі жас ұрпақтың бойына осындай қасиеттерді сіңдіріп тәрбиелеу керек сондықтан туған тіл туралы өлеңдерді бастауыш сыныпқа көптеп енгізген.

«Отан»

Отан - атам,

Отан - әжем!

Осы сөзім қате ме екен?!

Қате болса,

Неге біздер

Дейміз оны: «Атамекен?!»

(Әбдірашт Жарасқан)

Ана тілі сабағында оқушыларды патриоттық сезімге тәрбиелеу керек, сонда келешек ұрпақ отанын сүйіп оны қорғай біледі. Осы өлеңде оқушыларды отанын сүйуге, оны қастерлеуге, адалдыққа, елжандылыққа, жауапкершілікке тәрбиелеу

мақсатында ана тілі кітабына енгізген. Автор өз ойын Отанды ата, әже, әке, анаға теңеп оқушыларды осы ұғымдар арқылы отанын сүйуге шақырған.

«Туған өлкем»

Көгінде күн нұрын төккен,

Жерінде гүл жұпар сепкен.

Неткен сұлу, неткен көркем!

Осы менің туған өлкем!

(Өтебай Тұрманжанов)

Өзбекстан жерін сұлу, әсем екенін айтып, өлеңде оқушыларды отанын сүйуге тәрбиелеген. Кең байтақ, сұлу, әсем жеріміздің көгінде күн, жерінде гүл жайқалып тұрғанын автор айтып өткен. Осы сұлу, әсем, көркем Өзбекстанымызды жаудың қолына түсірмей қорғап қалу керектігін оқушылардың санасына сіңдіру мақсатын көздеген. Әрбір оқушы туған өлкесін сүйіп оны қастерлеп өтуін де үйрету керектігін білдірген.

«Жусанда туған жердің иісі бар»

Баяғы заманда қазақтың Бейбарыс деген ұлын соғысқан елдің адамдары ұстап, құлдыққа сатып жіберіпті. Бейбарыс бүкіл өмірін араб елінде өткізіпті. Қайдан келгенін есіне түсіре алмапты. Бір күні Бейбарыс сұлтан серуендеп жүріп, өсіп тұрған жусанға көзі түседі. Жұлып алып иіскейді. Жусанның жұпар иісі туған жерін есіне түсіріп, оған деген сағыныш жүрегін толқытады. Қазақта: «Жусанда туған жердің иісі бар» деген осыдан қалған.

(«Менің алғашқы энциклопедиям» кітабынан)

Оқушыларды туған жерге деген ұлы сезімдерін, өз еліне деген сағыныштарын осы мәтінде көрсетіп, түсіндірілген. Әрбір оқушы қай жақта жүрседе өз елін, жұртын ұмытпай есте сақтау керектігі айтылған. Сонда мәтінді оқып оқушылар өздеріне отанды сүйіп, оны қастерлеп, ұмытпау керек екенін ойларына түйеді.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ж.Қалиев.Халық педагогикасы құндылықтары негізінде оқушыларға патриоттық тәрбие беру. Астана,2005.
2. Ж.Б.Қоянбаев, Р.М.Қоянбаев. Педагогика, Алматы, 2002.
3. М.Құрманбаева. М.Ғабдулин мұрасындағы этнопедагогикалық құндылықтар арқылы оқушыларды отансүйгіштікке тәрбиелеу. Алматы, 2003.
4. Жарықбаев Қ., Табылдиев Ә. Әдеп және жантану. Атамұра, 1994.
5. Ш. Уалиханов «Отанды қорғау» - Алматы, 1996.
6. Primqulovna, S. A. (2023). Perifrazaning tilishunoslikdagi vazifalari va xususiyatlari. *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 2(18), 1192-1195.

7. Allayorova, S. (2022). Shahnoza Tarixiy shaxslar nomlarining ingliz va o'zbek tillaridagi perifrazdagi ifodalanishi: tarixiy shaxslar nomlarining ingliz va o'zbek tillaridagi perifrazdagi ifodalanishi. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).

**БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН
ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ БЕРІЛЕТІН ТӘРБИЕ**

Қайрат Мамбеталиев

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

“Бастауыш білім” факультеті

“Бастауыш білім теориясы” кафедрасы доценті, ф.ғ.д., (PhD)

Мақсат Ағабеков

“Бастауыш білім” бағыты 4-курс студенті

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

Аннотация: *Ыбырай Алтынсарин балаларды тәрбиелеуде, оқытуда, олардың сана сезімін жетілдіруде өзінің педагогикалық идеясын іске асыру үшін, алдымен балалар әдебиетін жасауға бет бұрды. Бала тәрбиелеуде Ыбырай Алтынсарин ананың рөліне ерекше маңыз беріп, оның аналық махаббатын, бала өсірудегі үздік қызметін тамаша суреттеген. Баланың алғашқы тәрбиесі ананың қолында болатынын айтқан.*

Кіліт сөздер: *лирика, шығарма, әдебиет, өнер, ғылым, мәдениет, фольклор, эстетика, әпсана, хикаят, ертегілер, әңгіме.*

Аннотация: *Ибрай Алтынсарин в воспитании, обучении детей, их чтобы реализовать свою педагогическую идею в совершенствовании сознания, он сначала обратился к созданию детской литературы. В воспитании ребенка Ибрай Алтынсарин придавал особое значение роли матери, прекрасно иллюстрировал ее материнскую любовь, лучшую деятельность в воспитании ребенка. Говорят, что первое воспитание ребенка будет в руках матери.*

Ключевые слова: *лирика, произведения, литература, искусство, наука, культура, фольклор, эстетика, легенды, рассказы, сказки, рассказ.*

Annotation: *Ybyrai Altynsarin in the upbringing, education of children, in order to realize his pedagogical idea in improving consciousness, he first turned to the creation of children's literature. In the upbringing of a child, Ybyrai Altynsarin attached special importance to the role of a mother, perfectly illustrated her maternal love, the best activity in the upbringing of a child. They say that the first upbringing of a child will be in the hands of the mother*

Keywords: *lyrics, works, literature, art, science, culture, folklore, aesthetics, legends, stories, fairy tales, story.*

Ұлы орыс халқының XIX ғасырда жасалған классикалық мол әдебиеттерімен танысқан Ыбырай Алтынсарин балаларды тәрбиелеуде, оқытуда, олардың ой –

санасына қозғау салып жетілдіруде өзінің педагогикалық идеясын іске асыру үшін, алдымен балалар әдебиетін жасауға бет бұрды. Балалар әдебиеті тақырыбына жазылған орыс классиктерінің шығармаларын қазақ тіліне аударды, оларды жас ұрпақтарымызға үлгі етіп ұсынды. Бұл қазақ халқы үшін, әсіресе, оның жас ұрпақ балалары үшін аса игілікті іс, жаңа бастама еді.

Ыбырай балалар әдебиетіне тән көп шығармалар жазды. Бұл шығармаларды жазуда алдына үлкен мақсаттар қойды. «Мен қазақ балаларын ұқыптылыққа, тазалыққа, отырықшыл тұрмыстың артықшылығына үйретудің өзі қазақ даласына тәрбиелік мәні бар жұмыс деп білемін», - дейді. Алтынсариннің барлық өлеңдері мен әңгімелерінің мазмұнында өзі айтқан осы идея баяндалып отырады.

Халықты және олардың жас өрендерін оқуға, өнер – білімге шақыруда Ыбырайдың ұран салып, ту етіп көтергені, әрқашан жанарып, түрленіп, құлпырып, оқыған сайын сүйсіндіріп отыратын, ескірмейтін еңбегі: «Кел, балалар, оқылық», «Өнер – білім бар жұрттар», «Әй, достарым», «Әй, жігіттер» деген өлеңдері.

«Оқысаңыз балалар,

Шамнан шырақ жағылар,

Тілегенің алдыңнан

Іздемей – ақ табылар.

Кел, балалар, оқылық,

Оқығанды көңілге

Ықыласпен тоқылық!» -

деп ұран салады. Ыбырай бұл өлеңдерінде алдымен сауат ашу, оқыту мәселесін бірінші орынға қояды, баланы оқыту барысында тәрбиелеу керектігін түсіндіреді. Оның өлеңдері мен әңгімелерінің қай – қайсысы болмасын балаға тәртіпті, үлгілі, өнегелі кісі болуды уағыздайды. «Сауатсыз адам саясаттан тыс тұрады, оған ең алдымен әліппені үйрету керек».

Баланы жан – жақты түсінігі бар, айтқанды тез ұғатын, қабілеті күшті азамат етіп шығару үшін, алдымен оқыту керек. Ол сонда ғана тәртіпке түсінетін, оған мойын ұсынатын саналы азамат болып қалыптасады. Оқудың пайдасы, оқу арқылы баланың көп нәрсеге жетілетіні жайында Ыбырай шығармаларында аз айтылмаған. Оқыған, мәдениетті азаматтың өмір сүруі де, еңбектенуі де анағұрлым жеңіл және көңілді болатынын ескертеді.

3 – сыныпта оқылатын «Өнер – білім бар жұрттар» деген өлеңінде өнер – білім, техниканың пайдасын айта келіп, балаларды, жас өспірімдерді мәдениетті ұлы орыс халқының қатарына қосылуға, соған жетуге, солардан үлгі - өнеге алуға шақырады. Ғылым табыстарын мадақтайды.

«Өнер – білім бар жұрттар

Тастан сарай салғызды.

Айшылық алыс жерлерден

Көзінді ашып – жұмғанша
Жылдам хабар алғызды», -
деп, радио, телефон, телеграфты айтса,
«Мың шақырым жерлерге
Аты жоқ құр арбаны
Күн жарымда барғызды», -
деп, **поезд бен автомашинаны** үлгі етіп көрсетті.

Мұнда бұрын естімеген, білмеген ұғымдар өмірге келді. Бұдан біз Ыбырай Алтынсарин қазақ балалар әдебиетіне көркем шығармасының жаңа түрін енгізгенін байқаймыз. Бұл өлеңнен адамды таң – тамаша ететін, кісі қызығарлық, соған құштарлығынды арттыра түсетін **техникалық эстетика** көрініс тауып отыр. Осындай техникалық білім алу дәрежесіне оқу және үздіксіз оқу арқылы ғана жетуге болатынын оқымаған қараңғы халықтың жастарына дәлел етіп, үлгі етіп көрсетті. **Ғылым** адамды әр түрлі апаттан алып шығады, құтқарады. Сауатсыз, қараңғы адам жаратылыстың тілсіз сұрапылының құрбаны бола бермек, оған қарсы күресуге дәрменсіз. Мұндай дәрменсіздіктен арылу үшін, ғылым, тағылым табыстарын тез игеріп, орыс халқының ілімінен, мәдениетінен үздіксіз үйрене беру керек деп жар салды. Өзінің жас шәкірттеріне ғылым табыстарын мақтан ете жырлады. **Білім мен техниканы** өз шығармаларының арқауы етіп, әр түрлі жолдармен әрқашан ұқтырып отырды.

Ғылым, өнер, техника жайларын сөз еткенде, Ыбырай балалардың ұғымындағы түсініктерден алыс кетпейтін, өздерінің күнделікті естіп, айтып жүрген сөздері арқылы беруге ұмтылады. Ыбырай ғылым, өнер, техника, мәдениет жақтарын балаларға оңай түсіндіру үшін халықтық стильді пайдаланды.

Бала тәрбиелеуде Ыбырай Алтынсарин **ананың рөліне** ерекше маңыз беріп, оның аналық махаббатын, бала өсірудегі үздік қызметін тамаша суреттеген. Баланың алғашқы тәрбиесі ананың қолында болатынын айтқан. Өйткені, бала ананың бауыр еті, соғып тұрған жүрегі деп бағалаған:

«Бала, бала, бала деп,
Түнде шошып оянған.
Түн ұйқысын төрт бөліп,
Түнде бесік таянған.
Қаймақты сүттей қалқытқан,
Суық болса жөргегін
Қорғасын оқтай балқытқан.
Айналасына ас қойып,
Изенді көлдей шалқытқан.
Қолын қатты тигізбей,
Кірлі көйлек кигізбей,
Иісін жұпар аңқытқан.»

Бала тәрбиелеуде бұл ана еңбегін қадірлей білген үздік баға деуге болады. Балаға осындай өлеңдерді оқып берсе, өздеріне жаттатса, ана қадірінің теңдесі жоқ қымбат екенін сонда ғана сезіне бастар еді. «Ананың көңілі балада, баланың көңілі далада» деген сияқты ана еңбегін қадірлемеу, сыйламау, кейде тыңдамай кету болмас та еді. Балаға бірінші берілетін тәрбие әрқашан **ата – анасын, өзінің жақын достарын** сыйлауға үйретуден басталуға тиісті.

Ата – анасын сыйламайтын бала ол жолдасына да, қоғамға да ешқандай дұрыс қызмет ете алмайды. Өзін әлпештеп өсірген адамға немқұрайды қараудан, анаға опасыздық етуден ауыр қылмыс жоқ. Сондықтан ана қадірін түсіне білу керек дейтін жалпы халықтық қағиданы әрқашан баланың зердесіне салып отыру - әрбір тәрбиешінің борышты міндеті дегенді Ыбырай Алтынсарин көп ескерткен. «Мақтасақ әйелді мақтайық та, құрметтейік те әйелді. Әйел – ана, барлық қиындықты жеңетін, сарқылмайтын күш, көзді бұлақ емес пе...» деп ана қадірін данышпандықпен таныта білген.ф

Бастауыш сыныпта оқылатын «Ананың сүюі» деген өлеңі бала жанын тебіренерліктей мұнан да күшті, мұнан да әсерлірек жазылған.

«Кім сендерді, балалар, сүйетұғын,
Қуанышқа қуанып, қайғыға күйетұғын.
Түн ұйқысын төрт бөліп, кірпік қақпай,
Шешен байғұс дамылсыз жүретұғын!
Кім сендерді сағынар шетке кетсең,
Ғылым іздеп, тез қайтпай көпке кетсең.
Ұмытпа ең кемінде жұлдыз сайын,

«Хат жазып тұр төбесі көкке жетсін!» - деп ана қадірін аяққа бастырмауға үндейді. Ана жүрегі, ананың аялы алақаны қашан да құдіретті екенін естен қалғысыздай етіп жадында сақтауды міндеттейді.

«Кім сағынар сендерді келгеніңше,
Құлындарын көзімен көргеніңше.
Сендер қайтып келгенше адам болып,
Еш арманы болмас ед өле - өлгенше!»

Ана тілі адам тану құралы дейміз ғой, Ыбырай Алтынсарин ана құдыретін, ана бейнесін жас өспірімдерге ана тілі арқылы танытып отыр. Бұл жолдар баланы ананың жан дүниесіне үңілтеді. Ананың балаға берілгендік сезімі мен оған бақыт тілеген ізгі ниеті жас өспірімдерді тебіренгіп жібереді. Оқушы қауым мұндай өлеңдерден өздерінің толғаныс – тебіреністерін, ой – қиялын табады.

Ыбырай Алтынсариннің үшінші сыныпта оқылатын «Жаз», «Өзен» деген өлеңдері де өлке тану, айналадағы табиғат құбылысына құрметпен зер салуға бағытталған тәрбиелік орны бар, баланы әр алуан іске баулитын әсерлі шығарма.

«Көл бұзылып, көк шығып, қойнын ашса,
Қаңқылдап қонар оған қаз бен тырна», -

деген шумақтар табиғат әлемінің әр алуан сұлу да көркем көріністерін көз алдына келтіріп, көңіліңе эстетикалық әсер қалдыру арқылы өмір танытады. Табиғаттың осындай мінсіз сұлулығын адам ғана түсіне алады. Шығармашылық шабыттың қайнар көзі де теңдесі жоқ осы бір сұлулықтан, оның ерекше эстетикалық әсерінен табылмақ «Өзен» деген өлеңінде:

«Таулардан өзен ағар сарқыраған,
Айнадай сәуле беріп жарқыраған.
Жел соқса, ыстық соқса бір қалыпта
Аралап тау мен тасты арқыраған», -

деп, Ыбырай Алтынсарин өзенді оның сұлу көріністері үшін ғана тектен – тек суреттеп отырған жоқ. Әсемдік сезімі көкірегіне ұялаған, жақсылыққа жаны құмар, эстетикалық талғамы жетілген, әрбір адам табиғатты осылай қызықтайды. Адамның тіршілік тірегіне, шаруашылық экономикасына байланысты ондағы әржақты пайдалы белгілерін көрсетіп отыр. Бұл өлеңді оқыған азамат, әсіресе, жас өспірімдер жаратылыстың осындай байлықтарының көзін тауып, өзінің қажетіне жұмсай білсін, пайдасына асырсын, жайдан – жай ағып жатқан пайдасыз өзен екен ғой деп қарамасын дегенді үйретеді. Сонымен қатар, адамның қандай қажеттерін өтейтінін де саусақпен санағандай етіп, даралап көрсете білген...

Ыбырай Алтынсариннің «Жаз» деген өлеңі Абайдың «Жазғытұрым» өлеңімен көркемдік жағынан да, мазмұны жағынан да үндесіп отырады. Екеуінде де асыға келген жаз адам тіршілігіне қолайлы да шаруаға ыңғайлы екендерін білдіреді. Бұл кезеңді елең – селеңмен бос өткізбей, шаруаның пайдалы жақтарына жұмсап, дұрыс пайдаланып, оның қадіріне жет дегенді ескертеді. Осының өзі жас өспірімдерге көп өнеге, көп үлгі...

Жас өспірімдерді өнер – білімге, оқуға, ұлы орыс халқының озық мәдениетімен үлгі - өнеге алуға шақырумен қатар, Ыбырай Алтынсарин балаларға отырықшылық тұрмыстың артықшылығын, белгілі бір мекен болудың жақсы жақтарын түсіндіруді мақсат етті. Жер, қолөнер кәсіптерімен айналысудың пайдалы жақтарын айтты. Ыбырай Алтынсариннің «Киіз үй мен ағаш үй», «Қыпшақ Сейітқұл» деген ықшам жазылған қысқа әңгімелерінде дәл осындай жағдайлар суреттеледі.

«Қыпшақ Сейітқұл» деген әңгіме көлемі жағынан өте қысқа жазылса да, мазмұны терең, күрделі істі, әлеуметтік мәселені қамтиды. Оның қызықты болатыны осындай қасиеттерінде деп түсінеміз. Дәл бүгінге дейін маңызын жоймай келе жатқаны осы себептерден деп білсек керек.

Сейітқұл дейтін кісі тобырды, жарлы – жақыбайларды қалай етсем байытам, қалай етсем халық қатарына қосамын деген ойға қалады. Сауда етуге малы жоқ, ұры – қарлықпен күн көруге болмайды. «Жортуыл басы жолда қалады» деген халықтың даналық сөзі жаман іске аяқ бастырмайды. Ақырында Сейітқұл тұрақты мекен іздейді. Торғай төңірегіндегі Қабырға деген өзен – судың жағасын ұнатып, сол жерді мекен етеді. Жоқшылықтың зардабын көп көрген жалаңаш – жалпы кедейлерді сол

жерге көшіріп келеді де, отыз үйлі кедейге кетпен ұстатып, егіншілік жұмысты кәсіп етеді.

Барымтаны әдет еткен Сейітқұлдың ағасы бұл ынтымаққа көнбей, Түркістан жақта қалып қояды. Бір жерді тұрақты мекен еткен Сейітқұл ауылы бірден – бірге көтеріліп, шаруалары күйлене бастайды. Мұны көріп әрбір көшпелі елдегі жарлы – жақыбайлар жиналып, бес – алты жылдың ішінде Сейітқұл ауылы дейтін іргелі елге айналады. Шымнан биік – биік қорған салдырып, бұл жерді шаһарға айналдырып жібереді. Мұндай ынтымаққа көнбей Түркістан жағында қалып қойған Сейітқұлдың баяғы ағасы ұрлыққа аттанып жүргенде қолға түсіп, белгісіз біреулер өлтіріп кетеді.

Бұл әңгімеде біріншіден, отырықшы тұрмыстың артықшылығын айта келіп, байларға жалданбай – ақ өз бетімен еңбек ету арқылы да дәулетті тұрмыс құруға болатынын дәлелдейді. Екіншіден, отырықшы халықтың ынтымағы да, бірлігі де, шаруашылық экономикасы да күшті болатынын суреттейді. Үшіншіден, мәдениет пен ғылым тек отырықшы халықтарда ғана болатынын айтады. Төртіншіден, оңай олжа табу үшін барымтамен күн көрудің баянсыз болатынын дәлелдеп, балаларды одан жирендіреді. Ыбырай Алтынсарин шығармаларының тілге жеңіл, жүрекке жылы тиетін, оқушысының санасын оятып, сүйсіндіре түсетін құнды жақтары осынысында.

Отырықшылық мәселесінің тиімді жақтарын айқындап, тереңдете түсетін Ыбырай Алтынсариннің екінші шығармасы – **«Киіз үй мен ағаш үй»** әңгімесі. Бір жерді түпкілікті мекен ету үшін киіз үйден ағаш үйдің пайдалы екенін айта келіп: **«Мен қазақ балаларын ұқыптылыққа, тазалыққа, отырықшылық тұрмыстың артықшылығына үйретемін»** - дейді. Ыбырай Алтынсариннің балаларға арналған қай шығармасын алсақ та, онан

жас өспірімдерге үлгі - өнеге берерлік, болашағына жол сілтерлік, оларға өмір танытарлық және іс - әрекетке үйретерлік мол дүниенің есігі ашылғандай болады.

Ыбырай Алтынсарин шығармашылығының үшінші көтеретін күрделі мәселесі – еңбек процесі. «Дүние қалай етсең табылады», «Бай мен жарлы баласы», бірінші сыныпта өтілетін «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Сәтемір хан», үшінші сыныптағы «Таза бұлақ» деген әңгімелері еңбектенсең ғана ойлаған мақсатыңа жетесің деген ойды жан – жақты дәлелдейді.

Бірінші сыныптағы «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде атасы он жасар баласын жетектеп келе жатып, ұшқан құс, жүгірген аңдар тіршілігімен таныстырады, жұмыссыз жүрген бір жан жоқ екенін айтады. Бәрі де тіршілік тірегі - өмір қамын жасауда. «Сәтемір хан» әңгімесінде жеті жасында жетім қалған Сәтемір деген бала ақсақ шегірткенің үйдің төбесіне шығу үшін қаншама әрекет жасағанын көріп, өзінің жұмыссыз босқа ойнап жүргенін ақылсыздық деп табады. Артынша қалаға келіп, біреудің қолында жалшылық ете жүріп оқиды. Ақырында **ірі оқымысты** болып шығады.

Адамның барлық қабілеті мен іскерлігі, таланты мен талабы тек еңбек арқылы ғана көрінетінін айтады. Ыбырай Алтынсарин әңгімелерінің қайсысын алсаңыз да

оқушысын нақтылы сендіріп, соған қызықтыратын шынайы көрнекілік бар. Қай әңгімесін болса да оқи отырып, содан үлкен суреттер жасауға болады. Әңгіменің баланы қызықтыратыны, оларды ойға қалдырып, іс пен әрекетке бастайтын ізгі қасиеті де осында.

Еңбек процесі тақырыбына Ыбырай Алтынсарин әңгімелері бірінен – бірі асып отырады. Бірін – бірі қайталамайды, әр қайсысының өзіндік қызықты, тәрбиелік күшті жақтары бар. Мұны оқыған бала әрқашан пайдалы, өнегелі істерге үйренеді, өнегесіз істерден жирене түседі. Әрқашан ата – анаға болысу борышты міндет деген қорытындыға келеді. Ал баланың өзінің жауапкершілігін түсіну сеземін біле бастауы еңбек етуге төселуден, еңбекті

сүйе білуден пайда болады. Бұл әңгімелердің ескірмейтін, тозбайтын өмірлік белгісі осы жақтарында. Еңбек етсең ғана ойлаған мұратыңа жетуге болатынын, өмір сүру жеңіл болатынын ескертеді...

Ыбырай Алтынсарин еңбек еткен адамдарды өмір тәжірибесі мол, қандай жұмысқа болса да икемі бар, өздері кішіпейіл, мейірімді және ешқандай арамдық, зұлымдық істерді білмейтін, қалың бұқараның жайдары өкілі етіп көрсетеді. Ақыл да, терең ой да, оның әр нәрсеге икемділігі де, қиын – қыстау кезеңде жол тапқыштығы да еңбектену арқылы жинақталған өмір тәжірибесінің жемісі екенін білдіреді. Бұған қарама – қарсы еңбекті сүймейтін, ел үстінен күн көретін тоғышарларды, үстем тап өкілдерінің жалқаулығын суреттейді. «Бай мен жарлы баласы» әңгімесінде жастайынан шаруаға араласқан, еңбек еткен, жас болса да өмір тәжірибесін көп көрген кедей баласы Үсен көбіне тәжірибеге сүйеніп, ақыл – парасатқа салып, көшкен елдің жаңа қонысын тауып алады. Ата – аналарымен аман, сау табысады. Бұл әңгімеде де екі нәрсені бір – біріне қарама – қарсы қойып, салыстыра суреттеу тәсілі бар...

Балалар мен жас өспірімдерді өнер – білімге шақыру, отырықшылық тұрмыстың, жер кәсібімен айналысудың пайдалы жақтарын түсіндіру, оларға еңбек етудің артықшылығын ұғындырумен қатар, Ыбырай Алтынсарин шығармасының көтеретін **төртінші мәселесі** – балаларды **ұқыптылыққа, мейірімділікке, әдептілікке үйрету**. Осы идеяның бәрі де баланы оқыту, үйрету, тәрбиелеу процесі арқылы іске асатынын Ыбырай Алтынсарин дұрыс түсінген, дұрыс шешкен...

Ыбырай Алтынсарин балаларға арналған шығармаларында қандай тақырыпта жазса да алдымен нені мысал етіп көрсетуге болар еді деген мәселеге тоқтайды. Балаға қызықты материал іздейді. Жазған әңгімесін өмірде кездесетін, баланың өзі назар аударатындай заттармен, іс - әрекеттермен байланыстырып отырады.

Қорыта айтқанда, балаларға арналған көркем әдебиет Ыбырай Алтынсарин жазғандай жас өспірімдерді өскелең мәдениетке жетелейтіндей өмір оқулығы, отаны үшін алысқан күрес құралы болуға тиіс. Бастауыш сыныптан бастап Ыбырай Алтынсариннің шығармаларының тәрбиелік жағын оқушыға баса түсіндіру ұстаздың міндеті деп білеміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Алтынсарин Ы. тағлымы». Алматы, Жазушы, 1991ж.
2. Асқаров А. «Ұлы Тұранның ұлдары», Алматы, 1998 ж.
3. Қазмағамбетова З. «Бастауыш сыныптарда көркем шығарманы оқыту». Алматы, 2001ж.
4. Алтынсарин Ы. «Екі томдық шығармалар жинағы». Алматы, 2003ж.
5. Алтынсарин Ы. «Өнер – білім бар жұрттар». Алматы, Жалын 1991ж.
6. Primkulovna, A. S. (2024). Proper names and their similarities in both uzbek and english. *International Journal of Education, Social Science & Humanities*, 12(3), 14-22.
7. Allayorova, S. (2024). Proper names and their translation. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 5(02), 45-54.
8. Primkulovna, A. S. (2024). Ingliz va o'zbek tilidagi atoqli otlarning boshqa tillariga tarjima qilish jarayoni: Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. *Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari*, 4(2), 92-99.

Қайрат Мамбеталиев

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

“Бастауыш білім” факультеті

“Бастауыш білім теориясы” кафедрасы доценті, ф.ғ.д., (PhD)

Мырзабек Махаметжанов

“Бастауыш білім” бағыты 4-курс студенті

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

Аннотация Қазақ халқының зерделі ойы мен өмірінің шын мәніндегі энциклопедиясы Ұлы Абай мұрасына жүгіну, Абайды тану, Абайды таныту ісінде әрине, білім беру жүйесінің сезінер жауапкершілігі де, қосар үлесі де ерекше. Абай-халқымыздың Ұлы ұстазы, тәлімгер педагогы. Білім беру жүйесінде Абай мұрасының ең көп те тұрақты оқырманы мектеп оқушылары.

Кіліг сөздер: ақын, лирика, шығарма, әдебиет, данышпан, өнер, ғылым, мәдениет.

Аннотация В деле обращения к наследию великого Абая, признания Абая, популяризации Абая, безусловно, особое внимание уделяется как чувственной ответственности, так и вкладу системы образования. Абай-великий учитель нашего народа, педагог-наставник. Наиболее постоянным читателем наследия Абая в системе образования являются школьники.

Ключевые слова: поэт, лирика, произведения, литература, гений, искусство, наука, культура.

Annotation In addressing the legacy of the great Abai, recognizing Abai, popularizing Abai, of course, special attention is paid to both sensual responsibility and the contribution of the education system. Abai is a great teacher of our people, a teacher-mentor. The most regular reader of Abai's legacy in the education system are schoolchildren.

Keywords: poet, lyrics, works, literature, genius, art, science, culture.

Тәуелсіздіктің жарқын таңы атты. Ата-бабамыз армандап, аһ ұрып аңсап өткен күнді көру бақыты біздің маңдайымызға жазылыпты. Ақты ақ, қараны қара деп жалтақтамай, ешкімге жалбақтамай сөйлеу еркіндігіне қол жетті.

Ендеше Абай мұрасын оқытуда да бұрын айта алмай, бата алмай келген көп жайды жас ұрпаққа білгірлікпен, білімділікпен жеткізу, тереңінен тартып, сөз ұқтыру-ұстаздар қауымының алдында тұрған өрелі міндеттердің бірі.

Олай болса, ақын жайлы азды-көпті пікірімізді жүйелеп, Абай мұрасының білім беру саласындағы жағдайына тоқталсақ .

Қазақ халқының зерделі ойы мен өмірінің шын мәніндегі энциклопедиясы Ұлы Абай мұрасына жүгіну, Абайды тану, Абайды таныту ісінде әрине, білім беру жүйесінің сезінер жауапкершілігі де, қосар үлесі де ерекше.

«Не ексең, соны орасың,»-дейді халық даналығы. Замандастарының «ұстарасыз аузына мұрты түскен» көзі көрген шақта ақын қарманып, үміт талшығын жастардан іздейді.

Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқ-барды, ертегіні термек үшін.
Көкірегі сезімді, тілі орамды,
Жаздым үлгі жастарға бермек үшін.
Бұл сөзді тасыр ұқпас, талапты ұғар,
Көңілінің көзі ашық, сергек үшін...деп

Кемел ойлы кемеңгер келешек ұрпақтың да біркелкі емес тасыры бар, талаптысы бар болып келер, ала-құлалы тобын алыстан аңдайды.

Жиырмасыншы жылдардың орта кезінен бастап отыз жетінің ойранына дейінгі аралықтағы сталиндік саясаттың озат ой, ұлттық мүдені қыспаққа алып, алаштың аяулы азаматтарын құрбан қылған шағында Абай атына да шабуыл жасалып, әділетсіз қараланды. Бұл, әрине, Абай мұрасын оқып-үйрену ісіне салқынын тигізбей қоймайды. Бірақ:

«Ғалымнан надан артпас ұққанменен,
Тағдыр көрмей қоймайды бұққанменен.

О дағы қалыбынан аса алмайды,

Жауқазын ерте көктеп шыққанменен»-деп философ Абайдың өзі айтқандай, шын асылды тот баса ма?...

Ақын мұрасының жас ұрпаққа жеткізілуі жолында еңбек етіп тер төккен ғалым әдебиетшілер, ақын-жазушылар аз емес. Солардың ішінде ең шоқтығы биік ірі тұлға Мұхтар Әуезов екенін бәріміз білеміз. Әуезов Абай мұрасының жинақталу, жарық көру, зерттелу, оқытылу бағыт-бағдарын жүйелеген бір жазбасында 1940 жылғы 95 жылдық мерейтойынан бастап Абайды дұрыс тану бағыты бел алып өскендігін, барлық мектеп оқулықтары, бағдармаларға енгізілгендігін айтып келіп, бұл салада түрлі монография, диссертациялық еңбектер жазған С.Мұқанов, Қ.Жұмалиев, Е.Ысмайыловтарды және Соболев, Сильченко, Смирнова сияқты орыс ғалымдарын, аудармашыларын атайды.

Абайды қалай зерттеп, қалай танимыз, деген сұраққа Әуезов өзі былай деп жауап береді:

«Біз ұсынатын, қолданатын әдісіміз барлық дүние классиктерін зерттеудегі дағдылы әдіс өмірімен, өсу даму жылдарымен, ақындық эволюциясымен жыл-жылдап тексереміз. Абай бір күнде Абай болған жоқ.. Өсе жүре, еңбек ете, іздене, таба жүріп қалыптасып тола берді.

Міне, осылай Абайдың да бағына, біздің де бағымызға орай Әуезовтей білгір зерттеуші, ұлы суреткер негіздеген Абайтану ілімі жарты ғасырдан аса уақытқа қазақтың жас ұрпағына білім беру жүйесінде оқытылып, үйретіліп келеді.

Абай-халқымыздың Ұлы ұстазы, тәлімгер педагогы. Оның өлеңдері мен кара сөздерінің ең басты объектісі-Адам, басты мақсаты - Адам тәрбиесі.

Абайдың мұраты- адамды адамгершілік, кісілік жағынан жетілдіру арқылы қоғамды жетілдіру.

Абайдың ойшыл дана ретіндегі негізгі этикалық принципі-«Адам бол».

Білім беру жүйесінде Абай мұрасының ең көп те тұрақты оқырманы мектеп оқушылары.

Абай мұрасы қазақ мектептерінде тұрақты оқытылып келеді. Қазіргі қазақ мектептерінің бірінші сыныптан сегізінші сыныпқа дейін Абайдың жеке шығармалары оқылады, өмірі мен шығармашылығы туралы әр кластың өзіне лайықты әдеби теориялық мәліметтер беріледі. Осы сыныптар аралығында Абай шығармаларын оқуға оқу жүктемелерінің 20 сағаты бөлінген.

Бастауыш сыныптағы оқу сабағында Абайдың пейзаждық лирикаларының, оқу-білім тақырыбындағы өлеңдерінің кейбір нұсқалары толық немесе үзінді түрінде оқылады. Бұлар баланың көркемдік талғамын, эстетикалық сезімін тәрбиелеуде, балаға айналасын қоршаған ортадағы сұлулықты байқай білуге үйретеді. Абай өлеңдері негізінде үйлесім, саз, әуен ұйқас туралы қарапайым мағлұматтар алады.

Оқушылардың 5-8 сыныптарында Абай мен табысуы, жамандық пен жақсылықты, парасат пен парықсыздық өлшемін ажырытады. Оқушылар Абай өлеңінің, Абай сөзінің, Абай өрнегінің үн әуеніне құлақ түреді, мән-мағынасына үніледі, « кестенің жүзі, өткірдің бізі» салған өрнектерді меңгеруге ұмтылады. Абаймен сұқбаттасу қадамы жасалады.

Оныншы сыныпта Абайдың өмірбаяны, шығармалары, монографиясы оқылады.

Озат мұғалімдер тәжіриесінде Абай шығармаларын оқытуды түр мен мазмұнды идеялық-эстетикалық тұтастықта бірлікте ғылыми методикалық, методологиялық жағынан тиімді әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, сабақ формаларын түрлендіріп отырып, оқушыларды Ұлы Абайдың суреткерлік шеберлігімен, қазақ әдебиетіне қосқан түр мен мазмұндағы, өлең өрнегі мен поэтикалық тіліндегі жаңашылдығымен ортақтастыруға қадам жасалады, ақынның гуманистік, демократтық, ағартушылық ой-пікірлері, көзқарастары жағынан белгілі дәрежеде ұғым аларлық білім жинақтайды.

Он бірінші сыныпта Абайтануға басқа ақын-жазушылар тұсындағы дәстүр жалғастығы, Абайдың ақындық ықпалы тұрғысынан келеді.

Абай мұрасы сабақ басқа ұлт тілдерінде жүретін (мәселен ұйғыр, орыс, т.б.) мектептерде де, эстетикалық циклдегі басқа да пәндер құрамында да қарастырылады. Осы ретте қазақ тілі, музыка, тарих пәндерін атауға болар еді.

Республикамыздағы барлық арнаулы орта оқу орындары мен жоғары мектептерде, соның ішінде, әсіресе гуманитарлық бағыттағыларындағы Абай мұрасы, бірінде аз, бірінде көп, дегенмен, міндетті түрде оқылады. Ал қазақ тілі мен әдебиеті, журналистика факультеттерінде өлеңдері, қара сөздері, олардағы дүниетанымдық тұжырымдар, педагогикалық, психологиялық, этикалық, эстетикалық даналық ойлары мен көзқарастары тұтастай қамтылып кең көлемде мүмкіндігінше терең оқытылуы көзделеді. «Абайтану» атты арнаулы курс қосымша оқылады.

Сонымен, осы шолудың өзінен-ақ бізде Абай мұрасын оқып, үйренудің біршама жүйесі жасалғандығы байқалады. Балабақша, мектеп типтегі орта арнаулы оқу орындарында, жоғары мектепте Абай мұрасын оқытуда шығармашылықпен жұмыс істеп жүрген ұстаздарымыз аз емес.

Дегенмен, білім беру жүйесінде Абай мұрасын меңгертуде біршама негіздер жасалғанына қарамастан, бұл төңіректе ойласатын жайлар да, қайта қарауды қажетсінетін мәселелер де жеткілікті. Ендеше Абай шығармаларын мектепте қалай оқытып жүрміз деген орынды сауалдың айналасында ойланып көрейікші.

Әдеби білім мазмұны оқылатын шығарма тікелей тәуелді екендігі белгілі. Сондықтан ең алдымен шешетін мәселе нені оқытамыз болуы тиіс. Бұл ретте Абай шығармаларының әр класқа беру жүйесі қайта қарауды қажетсінеді деп ойлаймыз. Абайдың мектепте негізінен өлеңдері ғана оқытылады.

Оқулықтарымыздағы Абайдың өмірбаяны ақындық мектебі, шығармашылық нәр алған кездегі, Абайдың педагогикалық-психологиялық ой-пікірлері мәселелері төңірегінде де қазіргі ғылым жаңалықтарына сүйене отырып ашуды керексінетін мәселелер аз емес.

Абайдың ұлт болашағын сақтауда прогрессивтік мәні бар қара сөздерін 6-7 сыныптардан бастап бағдарламаға басымырақ енгізу қажет. Мектеп бағдарламасынан байқалған бір кемшілік Абайдың шешендік өнері толық ашылмаған. Шынында Абай «Өзім де басқа шауып төске өрледім, қазақта қара сөзге дес бермедім», - деп өзі айтпақшы шешендік өнерді бойына сіңіріп, әдемі өрнегін салған.

Абай өлеңдерін оқытуда өзгелердің өлеңдерімен салыстыра пайымдап, Абайдың ақындық мектебінің құдыретінен нәр алған А.Байтұрсынов, Ш.Құдайбердіұлы, С.Торайғыров, Қ.Аманжолов, М.Мақатаевтардың рухани үндестігін туыстығын балаға байқату қажет.

Сонымен қоса балалар, «Абай кемеңгер, данышпан Ұлы ақын» дегенді ғана естіп қоймай, кемеңгерлігі неде, данышпандығы неде деген сауалдарға жауап іздеуіне мүмкіншілік жасау керек.

Абай шығармаларын бастауыш сыныпта оқытудың маңызы өте зор екені тәжірибеде дәлелденді. Олай дейтін себебіміз оқушылар Абай шығармаларын оқи отырып, одан рухани ләззат алады. Табиғатқа сүйіспеншілігі оянады.

Бастауыш сынып мұғалімінің басты міндеті- оқушылардың бойында поэзияға, лирикаға, көркем шығармаға деген қызығушылығын ояту. Бұл жастағы балалар

ерекше әсершіл, еліктегіш болып келеді. Сондықтан бастауыш сыныпта Абай шығармаларын оқыту өте пайдалы.

Әдетте, кімнің де болмасын шығармаларын оқып үйренбес бұрын, сол шығарма иесінің өмірімен танысу керек. Бұл әдісті Абай шығармаларын өткенде ұжымды пайдалану қажет. Олай дейтініміз, Абай қазақ мәдениеті тарихында орны зор, замандастарынан ойы озық, еңсесі биік ерекше тұлға. Бастауыш сынып оқулығына енген Абай шығармаларына 13 сағат бөлінген.

Бірінші сынып әліппесінде:

« Әсемпаз болма әрнеге», « Сегіз аяқ» өлеңдерінен үзінді.

Бірінші сынып ана тілі:

« Күз», «Адам болам десеңіз» өлеңінен үзінді.

Екінші сынып ана тілі:

«Күз», «Ғылым таппай мақтанба», « Желсіз түнде жарық ай».

Үшінші сынып ана тілі:

« Шегіртке мен құмырсқа», « Қыс», « Жазғытұры», « Жаз».

Төртінші сынып ана тілі:

« Абайдың қара сөзі» (38-қара сөзі).

Берілген яғни Абай шығармалары барлық кластарда оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай берілгенін көтіп зерттедік.

Мектепте ұлттық тәрбиені жолға қоюда Абай шығармаларын орнымен пайдалана білудің маңызы осы айтыландардан-ақ айқын көрінеді. Ендеше, Абай шығармалары мектепте қалай оқытылып жүр? Енді осы бір сауалға жауап іздеп көрейік.

Ұлы ақынның «күз», «қыс» өлеңдері оқытылады. Сонымен бірге М.Әуезовтың «Абай жолы» роман эпопеясына «Әжемнің әңгімесі» дегентақырыппенүзінді берілген. Өкінішке орай, бұл өлеңді жалаң оқытылады. Өзге ақындардың шығармалары мен салыстыра пайымдау жоқ. Осы өлеңдерді оқытудың әдістемелік бағыт бағдары көзімізге түспеді. Ең болмаса біздің ойымызша, М. Әуезовтың «Абай жолы» роман эпопеясынан әжемнің әңгімесі емес, күзге байланысты, Мағаш, Ақылбай, Дәрмен, Кәкітайлардың өнер бәйгесіне түсіп бір-бірінің қабілет қарымын сынайтын жерін алса, ал қысқа қатысты «Жұтта» тарауынан үзінді берілсе, екі өлеңнің де мазмұн мағынасы тереңдетіліп, ажары кірер еді. М. Жұмабаевтың «күз» өлеңімен салыстырса талдасақ, Абай «күзінің» өзіндік ерекшеліктері ашыла түсер еді.

Мектеп оқушылары «Қан сонарда бүркітші шығады аңға», «Шоқпардай кекілі бар, қамыс құлақ», «Жазғы тұры» өлеңдермен танысады. Мұнда да сол әдістемелік үйлесім көзге шалынбады. Егер «Қан сонарда бүркітші шығады аңға» өлеңінің табиғатына М.Әуезовтың «Абай жолы» роман-эпопеясындағы аң аулау көрінісі ерекше көрік қосатынын ойласақ, аттың сыр сипатын танытар «Шоқпардай кекілі бар, қамыс құлақ» өлеңін жыр дүлділі Ілияс Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы Күреңбай сыншының сынымен сабақтастыра оқытсақ, сондай-ақ «Жазғытұры»

өлеңін Шәкәрімнің «Жаз келер», Мағжанның «Жазғытұрым» өлеңдерімен салыстыра сөз етсек, шәкірттеріміздің дүниетанымы кеңейе түсер еді. Мысалы, Абай атамыз:

Кемпір-шал шуақ іздеп, бала шулар,
 Мал мазатсып, қуанып, аунап-қунар.
 Жыршы құстар әуеде өлең айтып,
 Қиқу салар көлдегі қаз бен қулар, -
 деп суреттесе, шәкірті Шәкәрім:
 Жетпекке үлкендікке жас балалар,
 Жүгірер қырдан ойға дүбірлесіп.
 Шал-кемпір күншуақтап, көңілі жай боп,
 Өткен күн, өмірін айтар күбірлесіп.
 Бота, құлын, бұзау, лақ, қозы туып,
 Қуанып ойнақтайды олар да өсіп, -
 көріністі көз алдымызға әкеледі. Абай өз өлеңін
 Адам тіктеп көре алмас, күннің көзін,
 Сүйіп, жылып тұрады жан лебізін.
 Қызыл арай сары алтын шатырына
 Күннің кешке кіргенін, көзін –
 Деп түйіндесе, Шәкәрім қажы:
 Сөйтсе адам көзі бір тоймайды ,
 Харакет берсе дағы қанша несі, -
 Деген салмақты оймен тұжырымдайды. Ал Мағжанның «Жазғы тұрым» өлеңі:
 Жаратқан жанға рахат жазғы тұры,
 Шүкір қыл бір аллаға «Я құдайлап»,

деп аяқталады. Көрініп тұғандай, үшеуіндегі ол байламы үш түрлі, біріне-бірі ұқсамайды. Абай адамды табиғаттың бір перзенті ретінде бағаласа, Шәкәрім қажы адам баласының барға қанағат етпейтін тойымсыздығын меңзеп өтеді, ал Мағжан ағамыз адамның ар-намысын сақтап, табиғаттың берген сыйыа разы болуына, құдайын ұмытпауын ұғындырады. Сөйтіп үшеуі де адамның табиғаттағы онын көрсете отырып, имандылықты, жазғы тұры кезіндегідей мейірімділікті уағыздайды. Әр ақын өз дәуірінің биігінен көз салып, өзінің табиғатқа деген көзқарасын жүйелейді, байыпты қорытынды жасайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ;

1. Бағалиев Б. Абай өмірбаяны архив деректерінде : Оқулық. - Алматы: Арыс, 2001.
2. Әуезов М. Абайтану дәрістерінің дерек көздері: Оқу құралы. - Алматы: "Санат", 1997.

3. Сәбден О. Абай және қазақ елінің болашағы: Қара сөздерін ХХІ ғасырда іске асыру тетіктері. - Алматы: Типография, 2017.
4. Омаров Д. Абайтану: немесе ұлы ойшылдың рухани кемелдену туралы ілімі. - Алматы: Мектеп, 2002.
5. Абай: энциклопедия / ред. Р. Н. Нұрғалиев. - Алматы: Атамұра, 1995.
6. Ысмағұлов Ж. Абай: Даналық дәрістері. - Алматы: Өнер, 2007.
7. Сыздықова Р. Абай және қазақтың ұлттық әдеби тілі. - Алматы: Арыс, 2004.
8. Primkulovna, A. S. (2024). Classification of proper names: Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. *Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari*, 4(2), 80-86.
9. Primkulovna, A. S. (2023). Periphrases unit of the names of the representors of literature in english and uzbek language. *Journal of language and linguistics*, 6(5), 100-104.

**БАСТАУЫШ СЫНЫПТА СӨЗ ТІРКЕСІН ОҚЫТУДА АНАЛИТИКАЛЫҚ
ЖАТТЫҒУЛАРДАН ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ**

Қайрат Мамбеталиев

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

“Бастауыш білім” факультеті

“Бастауыш білім теориясы” кафедрасы доценті, ф.ғ.д., (PhD)

Фатима Бекполатова

“Бастауыш білім” бағыты 4-курс студенті

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

Аннотация *Жаттығулар әдісінің негізгі қызметі - оқушының алған білімі мен іскерлегінің тез дағдыға айналуы және практикалық жағдайда орындай алуға мүмкіндік жасау. Жаттығу жұмысын жүргізу әр пәннің міндетті бөлігі.*

Кіліт сөздер: *әдіс, жүйе, тіркес, етістік, есімдік, сөз табы, бағыныңқы, басыңқы.*

Аннотация *Основная функция метода упражнений-быстрое превращение полученных знаний и умений учащегося в навыки и создание возможности для выполнения в практической ситуации. Проведение тренировочной работы является обязательной частью каждого предмета.*

Ключевые слова: *метод, система, фраза, глагол, местоимение, морфология, сослагательное наклонение.*

Annotation *The main function of the exercise method is the rapid transformation of the acquired knowledge and skills of the student into skills and the creation of an opportunity to perform in a practical situation. Conducting training work is a mandatory part of every subject.*

Keywords: *method, system, phrase, verb, pronoun, morphology, subjunctive mood.*

Жалпы әдістеме ілімінде жаттығулар жүйесін жасау мәселесі - оқыту жүйесіндегі күрделі мәселелердің бірі болып табылады. Оқулықтар мен оқу құралдарына талдау жұмыстарын жүргізгенде 60-жылдарға дейінгі тілдік, яғни, грамматикалық жаттығуларға көп мән беріліп, оқыту үрдісінде оның үлес салмағының басым болғанын байқадық. Бұл сөйлеу әрекеті грамматиканы игеру негізінде ғана жүзеге асады деген сыңар жақты пікірдің басым болғанына байланысты.

Қазақ тілін игерумен байланысты жүргізілетін жұмыс - оқушылардың алған білімін әртүрлі жағдайда қолдана білуі мақсат тұтатын оқу әрекетінің түрі. Жаттығуларды даярлау арқылы ғана оқушы ізденеді. Алдына қойған мақсатын шешуге тырысады.

Жаттығулар әдісінің негізгі қызметі - оқушының алған білімі мен іскерлегінің тез дағдыға айналуы және практикалық жағдайда орындай алуға мүмкіндік жасау.

Жаттығу жұмысын жүргізу әр пәннің міндетті бөлігі. Теориялық материалдарды берік меңгерту жаттығулар жұмысының тиімді де жүйелі құрылуына байланысты. Жаттығу жұмыстары жеңілден басталып, бірте-бірте күрделене түсіп, шығармашылық деңгейдегі жаттығуға дейін көтерілуі тиіс.

Әдістемелік еңбектерде жаттығу жұмыстарын әртүрлі топтау жүйесі бар:

Әдіскер ғалым А.Әбілқасым: «Жаттығу тілді оқыту процесінің қажетті құрамды бөлігі болып табылады. Жаттығуларсыз қазақ тілі сабағын өткізу мүмкін емес», - дей келе, қазақ тілін оқытумен байланысты жаттығуларды орындай түріне қарай ауызша, жазбаша, қиындық дәрежесіне қарай оңайдан қиынға қарай деп бөлінеді де, жаттығулардың түрін көрсетеді.

Хасен Арғынов сөз тіркестерін меңгертуге байланысты төмендегідей жұмыстарды атап көрсетеді:

- берілген сөйлемдердегі сөз тіркестерін тапқызу, олардың бағыныңқы, басыңқы компоненттерін атату, қай сөз табынан болғанын дәлелдету;

- сөздер бері, солардан сөз тіркестерін жасату, олардың қайсысы есімді сөз тіркесі, қайсысы етістік сөз тіркесі деп аталатынын айтқызу;

- есімді сөз тіркестерінің бағыныңқы компоненттерінің қай сөз табынан жасалғанын сұрау;

- етістікті тіркестерінің бағыныңқы компоненттерінің қандай тұлғада, қай сөз табынан жасалғанын сұрау;

- өлеңді сөйлемдердегі сөз тіркестерін атау,, олардың сөз тіркесінің қай түрі болып тұрғанын айтқызу және дәлелдету.

Проф. С.Рахметова грамматиканы оқыту барысында оқушылардың тілін дамытуда жаттығулардың грамматикалық жаттығулар деп, ішінара бөледі.: «Грамматикалық жаттығулар оқушылардың қандай тілдік материалдармен жұмыс жасауына қарай, фонетикалық, морфологиялық, синтаксистік және лексикалық болып бөлінеді,» - дейді.

З.Бейсембаева: «Сабақтың дидактикалық мақсатына өарай жаттығулардың түрі де (дайындық жаттығу, байқау-сынау жаттығулары, машықтану жаттығулары т.б) өткізу формасы да (ауызша, жазбаша) әр түрлі,» - дейді.

Н. Құрманова өз еңбектерінде жаттығуларды аналитикалық (теориялық материалдарды игеруде оны дағдыға айналдыру мақсатында), синтетикалық (грамматикалық ішкі заңдылықтарын тілде қолдана білуге), аналитика-синтетикалық (стильді ажырата білу, редакциялау, шығармашылығын арттыру мақсатында жаттығулар) деп бөлінеді.

Сонымен зерттеу тақырыбына сәйкес жүргізілетін грамматикалық жаттығу жұмыстарын орындау сипатына қарай екі топқа топтадық: ауызша, жазбаша.

Жаттығулардың ішкі мақсаты мен мазмұнына қарай ішінара талдау сипаты басым (аналитикалық) және жинақтау, біріктіру сипаты басым (синтетикалық) жаттығу, шығармашылық сипаттағы жаттығу (сөз тіркестерінен сөйлем құрау, оны мәтінде пайдалана білу, мәтіндегі ойды білдіруге тірек болып тұрған сөз тіркестерін таба білу) деп бөліп қарастырдық.

Аналитикалық жаттығуларды орындаудың негізгі мақсаты оқушының аналитикалық ойлау қабілетін дамыту, тілдің грамматикалық құбылыстарын анықтау, грамматикалық талдау.

Аналитикалық жаттығулар сөйлем ішіндегі сөз тіркестерін таба білу, сөз тіркестерін салыстыру, сыңарларына сұрақ қою, басыңқы, бағыныңқы ғыңарларды таба білу, олардың морфологиялық белгілерін анықтау мақсатында жүргізіледі. Бұл жаттығулар сөз тіркестерінің басты негізгі фекшеліктерін тани білуге дағдыландырады. Жаттығулар бірте - бірте күрделене түседі.

Сөз тіркесін оқытумен байланысты машықтану жаттығулары т.б) өткізу формасы да (ауызша, үргізілетін аналитикалық жаттығулар жүйесі:

1-жаттығу. *Мәтіннен сөз тіркестерін табыңдар. Бағыныңқы басыңқы юмпоненттерінің қай сөз табында екенін ауызша айтыңдар. Есімді сөз тіркестерін табыңдар.*

Төрт жерден албыраған аспалы шамдар жақын үйдің жайын айтқызбай- ақ баяндап тұр. Бәрі де қазақ даласына бұрын келмеген қарығы мол, үлкен шамдар. Қара барқытпен оюланған туырлықтың иығын шығара керней тұрған алтын бояулы уықтай шам жарығында тұрын бір көрмеген салтанат сияқтанады. Бірімен - бірі араласқан ояулар, қызыл - жасылды терме бояулар, түкті кілемдер, күміс «аптырған адалбақандар бұл үйдің жасалуына бірталай - ақ ой :еткендігін айтып тұр. Біріне - бірі сай, асыл нәрселерді жарасымын ауып жымындысып тұрғандай. (Ғ. Мүсірепов).

Бұл жаттығудың мақсаты - мәтіннен сөз тіркесін табу.

Міндеті - сөз тіркесінің бағыныңқы компонентінің, басыңқы компонентінің қай сөз табында жасалғанын анықтау. Есімді сөз тіркестерін таба білу. Жұмысты орындау арқылы оқушы мынадай нәтижеге жетті:

- тексті мәнерлеп оқып, мазмұнына мән береді;
- мәтіннен сөз тіркестерін тауып үйренеді;
- сөз тіркесінің түрін, яғни бағыныңқы, басыңқы компонентерден тұратындығын, олардың белгілі бір сөз табынан жасалатындығын меңгерді, білді;
- есімді сөз тіркесі мен етістікті сөз тіркесінің айырмашылығын білді;
- морфологиядан алған білім-дағдыларын сипаттап байланыстыра алады.

2-жаттығу. *Мына өлеңнен етістікті сөз тіркесін табыңдар. Етістікті сөз тіркестерінің бағыныңқы сықарлары қызметінде қай сөз табы қолданылып тұрғанына жазбаша талдау жасаңдар.*

Мен қуансам, жас баладай қуанам, Көрген адам талай деген «Есалаң» Мен қарғырсам, орнатамын қиямет, Жас баламын: тағы да тез жұбанам.

Күлсем егер, есім шығып күлемін, Жылағанда қап-қара қан төгемін. Қасым болса, қанын ішкім келеді, Досым болса, жолында оның өлемін.

(М.Жұмабаев).

Жаттығудың мақсаты — етістікті сөз теркестерін табу.

Міндеті - поэзиялық шығармалардан сөз тіркесін табу, қай сөз табына жасалғанын анықтау.

Нәтижесі:

- поэзиялық шығармалардан сөз тіркесін тауып үйренеді;
- түсініксіз сөздерге талдау жасап, мағынасын ашуға тырысты;
- өлеңді мәнерлеп оқуға жаттықты.

3-жаттығу. *Мәтінен сөз тіркестерін тауып, оның басыңқы сыңарларын ауызша атаңдар.*

Түн шайдай ашық еді. Аспанда бұлт жоқ. Хамит жалғыз, ескілеу жолмен келеді. Ағаштардың жапырақтары салғырт тартып, сарғая бастаған. Кей жерлерде қыстаулар көрінеді. Қыстау маңында жайылып жүрген мал. Құбақан ат басын шұлғып келеді. Аттың пысқырғаны Хамитке жақпай келеді (С.Сейфуллин).

Мақсаты - сөз тіркесінің басыңқы компоненттерінің жасалуына назар аудару, пысықтау.

Міндеті - басыңқы компоненттерінің қай сөз табына жататына байланысты етістік, есімді, ортақ басыңқылы болып бөлінетінін нақтылау, назар аударту.

Нәтижесі:

- сөз тіркестерін мағыналық жоқтан топтастырып, бөліп алады;
- оларға талдау жасап үйренді;
- кез-келген тіркестік сөз тіркесі бола алмайтынына тағы да көздерін жеткізді.

Бұл аналитикалық жаттығулардың көздейтін мақсаты - оқушының сөз тіркесі туралы жалпы түсінігін қалыптастыру, сөйлемде, мәтінде сөз тіркесін тани білу, оның түрлерін бір - бірінен грамматикалық ерекшеліктері арқылы ажырата білуге үйрету.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР;

1. Хасанова С., Әбдіғалиева Т., Қасабекова Қ., Шалабаев Б. Кестелі грамматика. Алматы: Ана тілі, 1996.
2. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. Морфология. Алматы: Ғылым, 1991.

3. Аблақов Ә. , Исаев С., Ағманов Е. Қазақ тіліндегі сөз тіркесінің дамуы мен лексикалану процесі. Алматы: Санат, 1997.
4. С.Матчанов, Х.Ғуломова, Ш.Юлдошева, Нисанбаева А. Ана тілін оқыту әдістемесі (Оқулық) Ташкент- 2013.
5. Жапбаров А. Әділбекова Ж. Қазақ тілі сабақтарындағы жаттығу мен талдау жұмысының әдістемесі. Алматы, «Ғылым», 2002.
6. Primkulovna, A. S. (2023). Periphrases unit of the names of the representors of literature in english and uzbek language. *Journal of language and linguistics*, 6(5), 100-104.
7. Primqulovna, S. A. (2023). Perifrazaning tilishunoslikdagi vazifalari va xususiyatlari. *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 2(18), 1192-1195.
8. Allayorova, S. (2022). Shahnoza Tarixiy shaxslar nomlarining ingliz va o'zbek tillaridagi perifrazdagi ifodalanishi: tarixiy shaxslar nomlarining ingliz va o'zbek tillaridagi perifrazdagi ifodalanishi. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).

TRAINING SPECIALISTS OF MILITARY EDUCATION UP TO THE CALL AND
ITS ROLE IN THE EDUCATION OF MILITARY PATRIOTISM

Qodirov Samandar Bobir o'g'li
Cadet of the Faculty of military education

Annotation: *this article covers the training of pre-conscript military education specialists in New Uzbekistan during today's tense competition, as well as the importance of initial training and military-patriotic education of young students up to the call.*

Keywords: *Republic of Uzbekistan, patriotic ,military education, constitutional foundations of Homeland Defense, military service, upbringing, military oath requirements, ideology, leadership documents, military knowledge, practical skills, training and combat activities, professional skills*

In today's era of globalization and sharp competition, armed conflicts and confrontations, new threats and risks that are taking place in different parts of the world, including our region, are setting up urgent tasks that cannot be delayed in front of us.

It is in such conditions that the youth of our country is brought up in the spirit of patriotism, including military-patriotism, high spiritual and moral values, deeply instilling in their minds the need to preserve peace and harmony as tears, "the people and the army are one body, one soul!" on the basis of a noble idea, it is required to combine the strength and capabilities of ministries and departments responsible for youth education on the basis of one idea, one goal. This is of course a natural state. Because one of the mechanisms of the state is the army, which is considered multilateral, determines its fate, internal stability, its place and role in the present time.

In the conditions of changes in the military Sox, the Armed Forces are gaining a new quality. With structural changes in our army, the defense doctrine is strictly focused on the direction of Defense, the formation of qualitative and mental priorities.

In this regard, today a clear work, a high sense of patriotism, personal responsibility in the conscientious performance of the military duty are required from an Uzbek warrior. The share of a soldier in ensuring the defense power of the country is appreciated by increasing combat efficiency, forming professional skills, improving discipline and order.

The high and responsible tasks of the Armed Forces of the Republic can be carried out by a healthy, physically strong and resilient person, mentally formed, with high spiritual and combat qualities, ready to fulfill his patriotic and civil duty on the path of the homelands.

The effective passage of a soldier's term military service, the formation of his physical, mental and spiritual qualities, the qualitative degradation of the training of Officer Personnel, soldiers and sergeants in the conditions of the army depend on the effectiveness of the training of young people of the age of many grades from the draft to the draft.

Pre-conscription primary preparedness science is organized and conducted in lyceums and vocational colleges according to the laws of the Republic of Uzbekistan "on defense", "on general military duty and military service" and is a component of the system of training young people for military service in the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan.

During the study of primary preparedness science before the call, the student youth master the provisions of the Constitution of the Republic of Uzbekistan on the defense of the country and its protection from military aggression.

They study the laws of the Republic of Uzbekistan "on defense", "on general military duty and military service", laws on administrative, disciplinary and criminal liability of military personnel, types of armed forces, their duties.

In addition, they learn the methodology for organizing and conducting initial training and military-patriotic education until the call. In the educational process, they master the most advanced and effective methods of organizing and conducting training in each department of the CHQBT program in educational institutions.

The president of the Republic of Uzbekistan and khukumati are constantly paying great attention to the work of preparing young people for military service in the ranks of the Armed Forces. In the program for training adolescents of the pre-conscription and Convocation age for khaki military service in the armed forces, all government agencies, organizations and officials directly involved in the work of preparing young people for the protection of the Motherland should radically change the work of preparing young people for the protection of the motherland, take measures to improve its quality, provide the armed forces with In these works, it is necessary to widely use the martial traditions of our people, its values and achievements.

These responsible tasks are the responsibility of the whole society, first of all the pedagogical team of educational institutions and, first of all, the head of initial training until the call.

Purpose of teaching science – based on the requirements of the specialty for students in the study of Science, the organization of pre-call primary preparation of the Republic of Uzbekistan deeply teaches the requirements and content of management documents and the requirements of orders and instructions of the Ministry of Science and innovations of Higher Education of the Republic of Uzbekistan, the Ministry of school and preschool education and the Ministry of, in addition to providing knowledge and practical skills in pre-call initial training, as an outstanding educator, the student

consists in training educators who can organize and conduct training in sufficient pedagogical skills with young people.

The task of science is to form and develop the moral and political and military pedagogical qualities necessary in students, as well as to educate them with a high pedagogical culture. In teaching students, the main focus is on the method of obtaining independent knowledge, as well as the search for new information from “Internet” networks and literature on the specialty, thereby improving their professional and pedagogical skills and teaching students to be able to apply their knowledge and skills in their independent activities to organize and conduct initial training in educational institutions up to the call.

The subject "Organization of preliminary training before the call and the methodology for its training" will closely help the future leaders of military training to prepare at a high level a worthy young generation ready for the protection of the motherland

LITERATURE USED:

1. SH.Tilavoldiyev's textbook”fundamentals of military patriotism " Fergana 2023.
2. Defense Law of the Republic of Uzbekistan,
3. Law of the Republic of Uzbekistan “on General military duty and military service”
4. The concept of educating youth in the spirit of patriotism of the Republic of Uzbekistan,
5. Charter of the Republic of Uzbekistan for preliminary preparation before the call,
6. Charter of military-sports games" Knights"
7. A.I.Ibragimov, H.X.Sultanov "sense of Homeland"
8. The concept of improving the effectiveness of work to educate young people in the spirit of military patriotism in 2023 — 2027

СЎНГГИ ДАСТХАТ

Дилшода Ҳаққулова

*Осиё Халқаро Университети**Педагогика ва психология кафедраси**ўқитувчиси*

Мен улуғ инсон, ҳалол олим Иброҳим Ҳаққулнинг жияни бўлганимдан ҳар доим фахрланганимни ҳеч яширмаганман. Амаким Тошкенти азимда яшадилар. Аммо биз, яъни бутун Ҳаққуловлар оиласи ҳеч қачон маънан амакимдан йироқ бўлмаганмиз. Ҳамиша у кишининг маънавий савлати, оқилона маслаҳатлари, ҳақимона насиҳатлари билан ҳаёт режаларимизни тузганмиз. Айниқса, мен Тошкентда, қолаверса, филология факультетига ўқиганлигим боис, амакимга кўпроқ руҳан яқин бўлган бўлсам ажаб эмас. Тошкентдан узилган пайтларимда ҳам амакимдан йироқлашганимни ҳис қилмаганман. Иброҳим Ҳаққул олим, адабиёшунос сифатида ҳам мен учун ҳар доим бетакрор бўлган. У киши ҳаётга муҳаббат, уни кадрлаш ҳақида қанчалар кўп гапирса, ўлим ва охират ҳақида ҳам ундан кам гапирмасдилар. Бу тадқиқотларида ҳам кўринади. Тасаввуфий таҳлилларидан бирида шундай дейдилар: “Инсон умри руҳоний оламдан борлиқ оламига, ундан яна охират дунёсига муборак бир сафардир. Бу моддий оламда у боқий қолмоқ учун эмас, балки ҳақиқий ватани бўлмиш малакут оламига қайтиш учун туғилади. Шу сабабдан ҳам унинг ҳаёти ва тақдир йўли бир ҳижрат, бир сафар, бир хотира мазмунига эгадир”. Аммо амакимнинг сўнги йўллари бизни шоширди... Буюк инсонларда ҳаётини олдиндан англаш, маълум бир маънода, ўзига аён бўлади, деб ўйлайман. Бунга мисол сифатида Иброҳим Ҳаққулнинг узоқни олдиндан кўра билишларига кўп бора гувоҳ бўлганман.

Талабалик йилларим амаким Иброҳим Ҳаққулнинг хонадонларида кечди. Бу ерда мени жиян сифатида эмас, балки фарзандлари қаторида кўрар эдилар. Амакимда мен ҳам қаттиққўл, ҳам меҳрибон отам тимсолини кўрардим. Чунки амаким ва дадам ўртасида меҳр-оқибат шу қадар кучли эдики, биз фарзандлар ана шу меҳрни ҳис қилиб улғайдик. Улар ҳар биримизнинг қизиқишларимизга жиддий эътибор берардилар. Қандай китоблар ўқиётганимиз ҳақида сўрардилар. Ўқишимиз лозим бўлган китоблар рўйхатини тузиб берардилар.

Дам олиш кунлари Дўрмондаги дала ҳовлиларига борар эдик. Баҳор ойида ҳовлидаги боғчада хилма-хил дарахт ва гуллар яшнаб турарди. Аксар пайтларини сўрида китоб мутолааси билан ўтказар эдилар. Кўпинча ижодхоналарининг чироғи тундан тонггача ўчмасдан турарди. Олимликнинг қай даражада машаққатлилигини амакимнинг иш жараёнини кўриб англаганман. Ижод билан тунни тонгга улаб, одатдагидек ишга кетганликлари хотирамнинг туб-тубида сақланиб қолган. Хонадонларидан меҳмон аримасди. Шукур Холмирзаев, Жамол Камол, Аҳмад Аъзам,

Эркин Аъзам, Нурали Қобул, Набижон Боқий каби яқинлари тез-тез келишар ва улар билан адабий суҳбатлар бўлиб ўтарди. Адабиётни инсон руҳининг кўзгуси эканлигини, одам қисмати мураккаб ва зиддиятли бўлиб, унинг туб моҳияти ички боғланишларини фақат адабиёт сувратлантириб кўрсатиши мумкин, деб билардилар.

Кейинчалик телефон орқали кўп суҳбатлашиб, маслаҳатлар олиб турдим. Суҳбат китоб, адабиёт ва билмаганларим ҳақида саволлар бўларди. Достойевскийнинг “Ака-ука Карамазовлар” асарини ўқиб чиқишимни қайта-қайта таъкидладилар.

Эсимда, вафотларидан бир ой олдин уйларига бориб, шу ерда қолдим. Сўнгги пайтларда тушларида фақат бувим кираётганликларини айтдилар. Биз бувим, дадам билан боғлиқ хотираларни эсладик. Бувимнинг кўп мақоллар билганликлари, шу мақолларни ёзиб олиб китоб чоп эттирганликлари ҳақида сўзлаб бердилар. Кутубхоналарида сон-саноксиз, ноёб китоблар бўлиб, ҳар бири ҳақида чуқур мулоҳазалар ёзилган бир қанча дафтарлар бор эди. Китоблари орасидан йигирмага яқинларини саралаб менга берганларида қувониб кетдим. Кейин ҳар бир ишларини якунига етказдилар ва шогирдларига юборишимни тайинладилар.

27-июнь кунини тонгги соат 5 да Сурхондарёга кузатиб қўйдик. Кетаётганларида ҳаётлари хотима топишини олдиндан билгандек, “Соғ-саломат бориб келишим учун дуо қилиб турунглар” деган эдилар. Бу энг сўнгги хизмат сафарлари эканлигини билмаган эдик. Балки билганимизда....

Негадир эртаси кунини кун бўйи кўнглим ғаш тортиб юрди. Кеч соат еттиларда телефон орқали сўзлашдим, самолётда эмас, поездда қайтаётганларини айтдилар. Орадан икки соат чамаси ўтгач дунёдан ўтганлари ҳақида машъум хабар келди.

Уч кундан кейин китоблари орасидан энг сўнгги дастхатлари билан менга ёзилган китоб чиқди. Ўшанда бу китоблар амакимдан менга эсдалик бўлиб қолишини билмаган эдим. Амаким менинг илмий иш қилишимни жуда хоҳлар эдилар. Бугун амакимнинг китобларини бошқа бир нигоҳ билан, бурчимни ҳис қилган ҳолда қайта ўқияпман. Ва яна у кишини янгидан кашф қиляпман, мен учун янаям улуғворлик касб этмоқдалар. Илоҳим, амакимнинг руҳлари шод бўлсин...

АДАБИЁТЛАР

1. Hikmatovna, M. N. (2024). CONTENT OF THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 88-94.
2. Hikmatovna, M. N. (2024). Teaching of specialized subjects in primary education. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 453-460.
3. Hikmatovna, M. N. (2024). Boshlang'ich ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 445-452.

4. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.
5. Sobirovna, S. Y. (2023). Creativity in the work of an educator. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 361-367.
6. Sidiqova Yulduz. (2024). SYUJETLI-ROLLI O`YINLARNING BOLA FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 44–51.
7. Sidiqova Yulduz Sobirovna. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA NUTQ, MULOQOT O`QISH VA YOZISH MALAKALARINING SOHALARI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 52–62.
8. Sobirovna, S. Y. (2024). AESTHETIC EDUCATION AS A TOOL TO LEAD CHILDREN TO PERFECTION. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 354-367.
9. Yulduz, S. (2024). Estetik tarbiya bolalarni komillikka yetaklovchi vosita sifatida. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 95-106.
10. Isomova, FATQ (2022). THE IMPORTANCE OF SPEECH DEVELOPMENT ACTIVITIES IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 947-949.
11. G'aniyevna, P. R. F. (2022, June). MAKTABGA TAYYORLOV GURUHLARI UCHUN SAVODXONLIKKA O`RGATISH MASHG`ULOTLARIDA, A`HARF-TOVUSHINI O`RGATISH METODIKASI. In *E Conference Zone* (pp. 38-41).
12. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). Tarbiya turlari va ularning shaxs kamolotiga ta'siri. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 429-435.
13. Tajiddinovna, I. F. (2024). Types of education and their impact on personality development. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 469-475.
14. Исомова, Ф. Т. (2024). Виды образования и их влияние на развитие личности. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 461-468.
15. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA "ILK QADAM" DASTURI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 603-608.
16. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.
17. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.

18. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 590-595.
19. O'ktam qizi Buxoro, S. M. (2022). BOLANING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI O'YINLAR. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 484-486.
20. Oktam's, S. M. (2023). Methods and Tools of Speech Development of Small Group Children in Preschool Education Organization. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 104-108.
21. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). Speech grow up in training using interactive methods. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 357-360.
22. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). The importance of genres of folklore in the education of preschool children. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 96-99.
23. Shukurova, M. (2023). METHODS AND METHODS OF INCREASING CHILDREN'S SPEECH IN A PRESCHOOL ORGANIZATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 477-480.
24. Madina O'ktamovna Shukurova. (2024). " Growing children's speech in the process of introducing them to the environment and nature ". *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 130-135.
25. Shukurova, M. (2024). OILADA FARZAND TARBIYASIDA OTANING ROLI. ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O'RNI, 3(2), 162-167.
26. O'ktamovna, S. M. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
27. O'ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.
28. O'ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
29. Ситора Икромовна Акбаровна. (2024). РАЗВИТИЕ СОЗНАНИЯ И ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ПОНЯТИЯМ БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 157-163.
30. Ro'ziyeva, M. Y., & Azamova, N. U. B. (2024). BADIY ADABIYOTDA MAKON VA ZAMON TUSHUNCHASI VAULARNING KELIB CHIQISHI. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 2(2), 22-26.

31. Bahrievna, P. N., & Ro'ziyeva, M. Y. (2023). Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(6), 47-51.
32. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMY ASOSLARI.
33. Hojiyeva, N. (2023). METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS. *Modern Science and Research*, 2(9), 424-428.
34. Bahodirovna, H. N. (2023). TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 209-209.
35. Hojiyeva, N. B. (2023). MODERN METHOD IN TEACHING MOTHER LANGUAGE LESSONS-USING THE CACOGRAPHY METHOD. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 434-439.
36. Hojiyeva, N. B. (2023). INCREASING THE INTEREST OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING TECHNOLOGY IN PRIMARY GRADES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 430-433.
37. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Principles of Teaching The Science of" Education" In Primary Classes. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 366-368.
38. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of" Education" in Primary Grades. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 369-372.
39. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.
40. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. *Modern Science and Research*, 2(10), 855-857.
41. Muhammedovna, T. M., & Bahodirovna, H. N. (2022). Methods and Means of Forming Technological Skills of Primary School Students. *AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT*, 1(2), 139-144.
42. Bahodirovna, H. N. (2024). THE SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL TRAINING IN PRIMARY CLASSES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 439-447.
43. Bahodirovna, H. N. (2024). AND ESSENCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 328-333.
44. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. *Modern Science and Research*, 2(10), 333-336.

45. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 378-382.

46. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 127-131.

47. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI MASHG 'ULOTLAR. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 27-32).

48. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM MASALASI. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 21-26).

O'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA ERTAKLAR O'QITISHNING NAZARIY VA METODIK ASOSLARI

Mahzuna Maqsudovna Fattullayeva
Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotasiya: *Maqolada o'quvchilarning ertak o'qitishda nazariy asoslariga katta ahamiyat bergan holatda, ertaklardan pedagogik amaliyot davrida foydalanish ahamiyati haqida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Kommunikativ kompetensiya, ertak, adabiy ertak, mualliflik ertagi, hikoya, nazariy asos, terapeutik, janr.*

Istiqlol davri darsliklarida yangi zamon, yangicha hayot shodliklari, xalqimizning haqiqiy quvonchi, millatimiz o'tmishi va bugunidan faxrlanish tuyg'usi o'z ifodasini topdi. Ajdodlarimizning qalb qo'ri-yu donishmandligi orqali yaratilgan ijod durdonalaridan bahramand bo'lib, o'tmish madaniyatimizni anglab etish, otabobolarimizga munosib voris bo'lib yashashga intilishdek baxtga muyassar bo'ldik. Mustaqillikdan so'ng mamlakatimizda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, o'zbek tiliga davlat maqomining berilishi milliy qadriyatlarimizning tiklanishi oliy va umumta'lim sohasini hamda ular uchun mo'ljallab tuzilgan dastur va darsliklarni, o'quv qo'llanmalarni tubdan qayta tuzishni taqozo etdi. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarning "O'qish kitobi" darsliklarini mazmunan yangilash, yangi davr ruhiga moslash juda muhim masalaga aylandi. Chunki "O'qish kitobi" darsliklari mustaqil O'zbekistonning ko'rar ko'zi, kelajagi, yaxshi kunlaridan xabar beruvchi yosh ko'ngil egalari qalbida ezgu niyatlarni uyg'otuvchi, yaxshilik urug'ini qadovchi, fan sirlaridan dastlabki voqif etuvchi ilk ma'naviy ko'makdoshdur. Kelajak avlodning ma'naviy barkamol bo'lib voyaga etishi ko'p jihatdan unga bog'liqdir. Zero, u yosh avlod ma'naviyatiga dastlabki poydevorni qo'yadi. Shuning uchun ularning mazmuni, mavzuiy dolzarbligi va rang-barangligi, zamonaviyligi juda katta ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida garchi ilmiy jihatdan bo'lmasa-da, amaliy jihatdan turli janrga mansub asarlar o'qib o'rganiladi. O'qish darsliklariga epik asarga mansub ertak, hikoya, rivoyat, qissa janridagi asarlar kiritilgan.

Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, uslubi jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularning o'quvchilarga ta'siri ham har xil bo'ladi. Tabiiyki, har bir janrga oid asar matni lingvistik jihatdan ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shunga ko'ra, turli janrdagi badiiy asarlarni o'qishda o'qituvchidan ularga mos usullar tanlash talab etiladi. Texnologik xaritalar pedagogik faoliyatning yangi qirrasini. U o'quvchini ham, o'qituvchini ham tizimli ishlashga undaydi. Vaqt me'yoriga rioya qilinadi.

Adabiy ertak matni ustida ishlashda tanlab o'qish, savollarga javob berish, o'quvchilarning o'zlari ertak mazmuniga oid savollar tuzib, javob berishlari, reja tuzish, qayta hikoyalash, ijodiy davom ettirish, ertak aytish, qahramonlarni grafik tasvirlash kabi ish turlaridan foydalaniladi. Bunday ertaklarda hayvonlarning odatlari tahlil qilinadi, ammo ularni kishilar xarakteriga taqqoslash tavsiya qilinmaydi.

Maktab tajribasidan ma'lumki, kichik yoshdagi o'quvchilar ertakdagi hayvonlar gapirmasligini, tulki va turna bir-birinikiga mehmonga bormasligini yaxshi biladilar, ammo ertaklar dunyosini hayotiy hikoya kabi qabul qiladilar. Ertakni o'qib tahlil qilganda, barcha ishlar uning mazmunini yaxshi idrok etishga, sujet rivojini, qatnashuvchi personajlarning xatti-harakati, o'zaro munosabatlarini to'g'ri tasavvur etishga yo'naltiriladi. Bunda tanlab o'qish va qayta hikoyalashning o'rni katta. Masalan, "Odobli bo'lish osonmi?" (A.Obidjon) ertagining mazmunini o'zlashtirish uchun quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. Sichqonchanning onasi bilan qilgan suhbatini o'qing. Sichqonchanning "Odobli bo'lish uchun nimalar qilish kerak? degan savoliga onasi bilan qanday javob qaytarganligini so'zlab bering.

2. Sichqonchanning Mushuk bilan uchrashgan holati aks ettirilgan o'rinni topib o'qing. Nima uchun "Shum baroq" ko'zidagi yovuzlik birdaniga so'nadi?

3. Echki nima uchun sichqonchani "Kam bo'lma" deb duo qiladi? Shu o'rinni topib o'qing.

Ertakni tahlil qilishning oxirgi bosqichida "Ertakning sizga juda yoqqan joyini topib o'qing", "Nima uchun aynan shu joyi yoqqanini ayting", "Hayotingizda ertakdagi voqealarga o'xshash voqealar bo'lganmi?" kabi savol-topshiriqlar yordamida o'quvchilarning ertak xulosasini tushunishlariga erishiladi.

O'quvchi ertak mazmunini o'zlashtirib olgandan so'ng, uning tili ustida ishlashga alohida ahamiyat qaratilishi zarur. Ertak mazmunini qayta hikoyalashda, qahramonlarga tavsif berishda o'quvchilarning o'z nutqida til vositalaridan o'rinli foydalanish talab qilinadi. Til vositalaridan foydalanish uchun talab va vaziyat, ehtiyoj yaratish zarur.

Ertak o'qigan bola qiyinchilikni yengishga, botir, jasur bo'lishga intiladi. O'quvchi yer yuzidagi barcha insonlarning men bir bo'lagiman, men o'z xalqimga qilayotgan ishlarim bilan ularga munosib bo'lib ulg'ayishim kerak, desagina o'z xalqini munosib farzandi bo'la oladi. Ertaklar yosh avlodni ana shu ruhda tarbiyalaydigan baynalminal badiiy quoldir. "Uch og'ayni botirlar", "Zumrad va Qimmat", "Egri va to'g'ri" kabi bir qator ertaklar o'quvchilarning sevimli ertaklaridir. O'quvchilar bu ertaklardan kishi o'z mehnatiga ishonib yashashi kerakligini, bironing boyligiga hasad bilan qaramaslik kerak degan hayotiy xulosalarni o'qituvchi yordamida tushunib yetadilar. "Ur to'qmoq" ertagining bola karakterining shakllanishida alohida o'rni bor: ertak yaxshiga-yaxshi, yomonga yomon bo'lish kerak degan muhim qoidani o'rta tashlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Ertak terapiyasi boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar bilan muloqot qilishning samarali usuli sifatida bir qator muammo va vazifalarni hal qilish uchun uzoq vaqtdan beri taniqli o'qituvchilar, psixologlar va bolalar bilan ishlash bo'yicha boshqa mutaxassislar tomonidan keng qo'llanib kelinadi. Odatda bu maqsadlar uchun tarbiyaviy va terapevtik ta'sirga ega kichik xalq ertaklari yoki badiiy ertaklar ishlatiladi. Ertak terapiyasi boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar bilan muloqot qilishning samarali usuli sifatida bir qator muammo va vazifalarni hal qilish uchun uzoq vaqtdan beri taniqli o'qituvchilar, psixologlar va bolalar bilan ishlash bo'yicha boshqa mutaxassislar tomonidan keng qo'llanib kelinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

49. Hikmatovna, M. N. (2024). CONTENT OF THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 88-94.
50. Hikmatovna, M. N. (2024). Teaching of specialized subjects in primary education. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 453-460.
51. Hikmatovna, M. N. (2024). Boshlang'ich ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 445-452.
52. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.
53. Sobirovna, S. Y. (2023). Creativity in the work of an educator. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 361-367.
54. Sidiqova Yulduz. (2024). SYUJETLI-ROLLI O'YINLARNING BOLA FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 44–51.
55. Sidiqova Yulduz Sobirovna. (2024). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМДА НУТҚ, МУЛОҚОТ О'ҚИШ ВА YOZISH MALAKALARINING SOHALARI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 52–62.
56. Sobirovna, S. Y. (2024). AESTHETIC EDUCATION AS A TOOL TO LEAD CHILDREN TO PERFECTION. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 354-367.
57. Yulduz, S. (2024). Estetik tarbiya bolalarni komillikka yetaklovchi vosita sifatida. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 95-106.
58. Isomova, FATQ (2022). THE IMPORTANCE OF SPEECH DEVELOPMENT ACTIVITIES IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 947-949.

59. G'aniyevna, P. R. F. (2022, June). MAKTABGA TAYYORLOV GURUHLARI UCHUN SAVODXONLIKKA O'RGATISH MASHG'ULOTLARIDA, A'HARF-TOVUSHINI O'RGATISH METODIKASI. In E Conference Zone (pp. 38-41).
60. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). Tarbiya turlari va ularning shaxs kamolotiga ta'siri. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 429-435.
61. Tajiddinovna, I. F. (2024). Types of education and their impact on personality development. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 469-475.
62. Исомова, Ф. Т. (2024). Виды образования и их влияние на развитие личности. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 461-468.
63. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA "ILK QADAM" DASTURI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 603-608.
64. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.
65. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.
66. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 590-595.
67. O'ktam qizi Buxoro, S. M. (2022). BOLANING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI O'YINLAR. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 484-486.
68. Oktam's, S. M. (2023). Methods and Tools of Speech Development of Small Group Children in Preschool Education Organization. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 104-108.
69. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). Speech grow up in training using interactive methods. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 357-360.
70. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). The importance of genres of folklore in the education of preschool children. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 96-99.
71. Shukurova, M. (2023). METHODS AND METHODS OF INCREASING CHILDREN'S SPEECH IN A PRESCHOOL ORGANIZATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 477-480.
72. Madina O'ktamovna Shukurova. (2024). " Growing children's speech in the process of introducing them to the environment and nature ". *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 130-135.

73. Shukurova, M. (2024). OILADA FARZAND TARBIYASIDA OTANING ROLI. ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O‘RNI, 3(2), 162-167.
74. O‘ktamovna, S. M. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
75. O‘ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.
76. O‘ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
77. Ситора Икромова Акбаровна. (2024). РАЗВИТИЕ СОЗНАНИЯ И ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ПОНЯТИЯМ БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 157–163.
78. Ro'ziyeva, M. Y., & Azamova, N. U. B. (2024). BADIY ADABIYOTDA MAKON VA ZAMON TUSHUNCHASI VAULARNING KELIB CHIQISHI. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 2(2), 22-26.
79. Bahrievna, P. N., & Ro'ziyeva, M. Y. (2023). Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(6), 47-51.
80. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMIY ASOSLARI.
81. Hojiyeva, N. (2023). METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS. *Modern Science and Research*, 2(9), 424-428.
82. Bahodirovna, H. N. (2023). TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 209-209.
83. Hojiyeva, N. B. (2023). MODERN METHOD IN TEACHING MOTHER LANGUAGE LESSONS-USING THE CACOGRAPHY METHOD. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 434-439.
84. Hojiyeva, N. B. (2023). INCREASING THE INTEREST OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING TECHNOLOGY IN PRIMARY GRADES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 430-433.
85. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Principles of Teaching The Science of" Education" In Primary Classes. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 366-368.

86. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of " Education" in Primary Grades. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 369-372.
87. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.
88. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. *Modern Science and Research*, 2(10), 855-857.
89. Muhammedovna, T. M., & Bahodirovna, H. N. (2022). Methods and Means of Forming Technological Skills of Primary School Students. *AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT*, 1(2), 139-144.
90. Bahodirovna, H. N. (2024). THE SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL TRAINING IN PRIMARY CLASSES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 439-447.
91. Bahodirovna, H. N. (2024). AND ESSENCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 328-333.
92. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. *Modern Science and Research*, 2(10), 333-336.
93. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 378-382.
94. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 127-131.
95. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI MASHG 'ULOTLAR. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 27-32).
96. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM MASALASI. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 21-26).

**KOMPYUTERLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANIB GEOMETRIYA
FANINI O'QITISH****Qurbonov G'ulomjon G'afurovich***Osiyo xalqaro universiteti dotsenti*gulomjonqurbonov0880@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada “Geometriya” fanini kompyuterli ta’lim texnologiyalaridan foydalanib o’qitishning ahamiyati yoritilgan. Talabalarning kompyuterli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini oshirish, o’z ustida ko’proq ishlashga jalb etish, ta’lim berish jarayonlarida AKTlardan samarali foydalanish usullari “Vektorlar ustida chiziqli amallar” mavzusi misolida tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: geometriya, pedagogik texnologiyalar, kompyuterli ta’lim texnologiyalari, multimediya, vektorlar.

Bugungi kunda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar pirovard natijada jahon talablari darajasidagi bilim va malakalarga ega, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashni ko’zda tutadi. Bu vazifalarni amalga oshirish maqsadida O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 11-iyuldagi “Oliy va o’rta maxsus ta’lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora – tadbirlari to’g’risida”gi yana bir qarori e’lon qilindi. Mazkur qarorda oliy va o’rta maxsus ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirishga, respublikada amalga oshirilyotgan keng qamrovli islohotlar, ijtimoiy va iqtisodiy sohalardagi yangilanishlarda ushbu tizimning faol ishtirokini ta’minlashga to’siq bo’layotgan bir qator muammolarni bartaraf etish maqsadida bir qancha izchil vazifalar belgilab berildi. Ayniqsa, ta’lim sohasida zamonaviy axborot va kompyuter texnologiyalari, internet tizimi, raqamli va keng formatli telekommunikatsiyalarning zamonaviy usullarini o’zlashtirish, bugungi taraqqiyot darajasini belgilab beradigan bunday ilg’or yutuqlar nafaqat maktab, litsey va kollejlarda, oliy o’quv yurtlariga, balki har qaysi oila, hayotiga keng kirib borishi uchun zamin tug’dirishning ahamiyatini chuqur anglab olishimiz lozim.

Hozirgi kunda kompyuterlar ta’lim tizimidan asosan to’rt yo’nalishda foydalanilmoqda:

- o’rganish obyekti sifatida;
- o’qitishning texnik vositalari sifatida;
- ta’limni boshqarishda;
- ilmiy-pedagogik izlanishda.

Kompyuterli o’qitishning afzalliklari juda ko’p: talabalarda ma’lum malakalarni shakllantirish vaqti qisqaradi; mashq qilinadigan topshiriqlar soni oshadi; talabalarning ishlash sur’ati jadallashadi; kompyuter tomonidan faol boshqarishni talab qilinishi natijasida talaba ta’lim subyektiga aylanadi; talabalar kuzatishi, mushohada qilishi

qiyin bo'lgan jarayonlarni modellashtirish va bevosita namoyish qilish imkoniyati hosil bo'ladi; kommunikatsiya vositalaridan foydalangan holda darsni uzoqdagi manbalar bilan ta'minlash imkoniyati hosil bo'ladi; kompyuter bilan muloqot didaktik o'yin xarakterini oladi va bu bilan talabalarda o'quv faoliyatiga motivatsiya kuchayadi va hokazo. Kompyuterli ta'lim jarayonida ta'lim talaba va kompyuter orasidagi munosabatlarga ko'ra tashkil etiladi, boshqariladi, nazorat qilinadi.

Geometriya fanini o'qitish jarayonida AKTni qo'llashning asosiy yo'nalishlari:

- kompyuter yordamida o'quv materialini taqdim etish;
- multimediadan foydalanish;
- tashxis va reyting nazorati;
- masofaviy ta'lim;
- muloqotni tashkil etish.

Geometriya fani o'qitish jarayonida kompyuter texnologiyasi imkoniyatlaridan foydalanishga misol sifatida "Vektorlar ustida chiziqli amallar" mavzusini o'qitishda foydalaniladigan elektron ishlanmalar bilan tanishtirib chiqamiz.

Zamonaviy kompyuter uskunalari bilan jihozlangan xonada yangi mavzuni tushuntirish uchun elektron ma'ruza matni tayyorlanadi. O'qituvchi yangi tushunchalarni kiritishda bu tushunchaning tarixi, hayotda, o'rganilayotgan fan va boshqa fanlar doirasidagi o'rni haqida qisqacha ma'lumotlar berib, turli chizmalar ayrim hollarda tayyor plakatlardan foydalanadi. Elektron ma'ruza matni bu kabi ma'lumotlarni o'zida yashiringan holda saqlash (gipermatnlar), plakatlar, chizmalarni slaydlarda "jonlantirish" (multimediya, video) imkoniyatlariga ega.

Elektron ma'ruza matnidagi turli ranglardan foydalanib tayyorlangan chizma va rasmlar, tasdiqlarning isbotlari, misol va masalalarning yechimlari talabalar e'tiborini chalg'itmasligi uchun ularni navbat bilan, ma'ruza davomida o'z o'rnida gipermatnlarni ochish bilan namoyish etish va ularga sharh berish maqsadga muvofiq.

Vektorlar ustida chiziqli amallar tushunchasini kiritishda "Fikrlar xujumi", "Klaster" texnologiyalaridan foydalangan holda talabalar fikrini bilish, yo'naltirish jarayoni yakunida elektron matndagi tayyor klasterni ko'rsatish mumkin. Boshqa ta'lim texnologiyalaridan farqli o'laroq bunda turli ranglardan foydalanilganiga talabalar e'tiborini qaratib, uning sababini so'rash talabalar mustaqil fikrini shakllantiradi, kiritilayotgan tushunchalarning mohiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Asosiy tushunchalarni kiritish va kiritilgan tushunchalarga doir misollarni, har bir talaba yakka yoki juftlikda mustaqil ishlashi uchun topshiriqlarni keltirishda gipermatnga yashiringan multimedia imkoniyatlaridan foydalanilgan slaydlarni o'qituvchi nutqi davomida namoyish etish bilan bu tushunchalarning talabalar xotirasida uzoq vaqt saqlanib qolishiga erishiladi. Yangi mavzuni tushuntirish davomida vektorlar ustida chiziqli amallarning xossalari keltirilib, ulardan birining isboti tushuntiriladi. Shu o'rinda barcha tasdiqlarning isbotlari gipermatnga kiritilgan

bo'lsa, o'qituvchi talabalardan qaysi bir xossani isbotlash qiyinroq tuyulishini so'rab, ular tanlagan tasdiq isbotini namoyish etadi.

O'tilgan mavzularni takrorlash, yangi mavzuni mustaxkamlashga qaratilgan har bir talaba uchun alohida savollar, test topshiriqlari, misol va masalalar matnlari tarqatma material sifatida tayyorlanishi va talabalarga dars davomida tarqatilishi yoki ularning elektron variantini namoyish etish mumkin. Bunda har bir topshiriq uchun ajratilgan vaqt ko'rsatilgan bo'lishi va belgilangan vaqt o'tgach o'z-o'zini yoki sherigini nazorat qilish uchun topshiriqlarning javoblari namoyish etiladi. Har bir to'g'ri hal etilgan nazorat topshirig'i uchun ajratilgan ballarning keltirilishi talabalarning dars davomida yig'gan ballarini o'zlari aniqlashlari imkoniyatini beradi.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi tezkor davrda yoshlarda mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish, ularni o'z ustida ko'proq ishlashga jalb etish, ta'lim berish jarayonlarida kompyuterli ta'lim texnologiya foydalanish juda muhimdir.

ADABIYOTLAR:

1. Kurbonov G. (2022). Didactic possibilities of teaching general subjects on the basis of digital educational technologies. // Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 2(1.5 Pedagogical sciences).
2. Rasulov T., Kurbonov G. (2022). Developing students'creative and scientific skills with modern educational technologies. // Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 2(1.5 Pedagogical sciences).
3. Qurbonov G.G. (2022). O'quv jarayonlarida talabalar faolligini oshirish maqsadida mobil ilovalardan foydalanishning o'rni. // Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 1(17), 21-23.
4. Курбанов F.F. (2022). Smart education masofaviy fan t'garaigi va uni tashkil etish metodikasi: // Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (8), 239-245.
5. Kurbonov G.G. (2022, September). Improved methodology of organizing distance science circles from general sciences. // In international conferences (Vol. 1, No. 5, pp. 42-44).
6. Kurbonov G. G. (2020). The advantages of computer educational technologies in teaching the topic of the scalar product of vectors. // Bulletin of Science and Education, 94, 16.
7. Курбанов Г.Г., Зокирова Г.М. (2021). Проектирование компьютерно-образовательных технологий в обучении аналитической геометрии. // Science and education, 2(8), 505-513.
8. Kurbonov G.G., Shadmanova S.R. (2021). Matematika fanini masofadan o'qitish tizimining asosiy tamoyillari va texnologiyalari. // Science and education, 2(11), 667-677.

9. Курбонов Г.Г., Суюндукова А.А. (2021). Особенности обучения по курсу «Математика» в начальной школе. // *Science and education*, 2(12), 727-735.
10. Қурбонов Ғ.Ғ., Абдужалолов, Ў.Ў. (2021). Геометрия фанини масофадан ўқитиш тизимининг асосий дидактик тамойиллари ва технологиялари. // *Science and education*, 2(9), 354-363.
11. Курбонов Г.Г. Преимущества компьютерных образовательных технологий при обучения темы скалярного произведения векторов. Вестник наука и образования. 2020. №16(94). Часть.2. стр 33-36.
12. Курбонов Г.Г. Интерактивные методы обучения аналитической геометрии: метод case study. Наука, техника и образования. 2020. №8(72). стр 44-47.
13. Курбонов Г.Г. Информационные технологии в преподавании аналитической геометрии. Проблемы педагогики. 2021. №2(53). стр. 11-14.
14. Kurbonov G.G., Istamova D.S., The Role of Information Technology in Teaching Geometry in Secondary Schools. *Scientific progress*. 2:4(2021), Pp. 817-822.
15. Kurbonov G.G. Essential and discrete spectrum of the there – particle model operator having tensor sum form. *Akademy*. Научно – методической журнал. Россия.2020. №4(55), стр. 8-13.
16. Rasulov, T., & Kurbonov, G. (2023, December). Effective use of digital learning technologies in the educational process. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2901, No. 1). AIP Publishing.
17. G'afurovich, Q.G.U. (2024). Umumta'lim maktablarida matematika fanini o'qitishda raqamli texnologiyalarining o'rni. *Pedagogical Sciences and teaching methods*, 3(29), 31-37.
18. Toxirboyevna, Y.S. (2023). Advantages of preparing colloquium and interactive tests using hypercells through microsoft power point. *Web of Humanities: Journal of Social Science and Humanitarian Research*,1(8), 32-42.
19. G'Ulomjon, G., & Kamolov, N. M. (2023). Tekislik va fazoda almashtirishlar haqida umumiy mulohazalar. *Scientific progress*, 4(5), 179-191.
20. Dilmurodov, E. (2021). Geometriyani o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish tamoyillari. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 6(6).
21. Latipova, S. (2024). YUQORI SINIF GEOMETRIYA MAVZUSINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA METODLAR. SINKVEYN METODI, VENN DIAGRAMMASI METODLARI HAQIDA. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(3), 165-173.
22. Latipova, S. (2024, February). SAVOL-JAVOB METODI, BURCHAKLAR METODI, DEBAT (BAHS) METODLARI YORDAMIDA GEOMETRIYANI O'RGANISH. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 2, pp. 25-33).

23. Latipova, S., & Sharipova, M. (2024). KESIK PIRAMIDA MAVZUSIDA FOYDALANILADIGAN YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. 6X6X6 METODI, BBB (BILARDIM, BILMOQCHIMAN, BILIB OLDIM) METODLARI HAQIDA. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(2), 40-48.
24. Latipova, S. (2024). 10-11 SINFLARDA STEREOMETRIYA OQITISHNING ILMIY VA NAZARIY ASOSLARI. *Академические исследования в современной науке*, 3(6), 27-35.
25. Latipova, S. (2024). HILFER HOSILASI VA UNI HISOBLASH USULLARI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 3(2), 122-130.
26. Latipova, S. (2024). HILFER MA'NOSIDA KASR TARTIBLI TENGLAMALAR UCHUN KOSHI MASALASI. *Development and innovations in science*, 3(2), 58-70.
27. Latipova, S. (2024). KESIK PIRAMIDA TUSHUNCHASI. KESIK PIRAMIDANING YON SIRTINI TOPISH FORMULALARI. *Models and methods in modern science*, 3(2), 58-71.
28. Shahnoza, L. (2023, March). KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA VA BOSHLANG'ICH FUNKSIYANI ANIQLASH BO'YICHA TESKARI MASALALAR. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 3, pp. 8-10).
29. qizi Latipova, S. S. (2024). CAPUTO MA'NOSIDAGI KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA FUNKSIYANI ANIQLASH BO 'YICHA TO 'G 'RI MASALALAR. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 375-382.
30. Latipova, S. S. (2023). SOLVING THE INVERSE PROBLEM OF FINDING THE SOURCE FUNCTION IN FRACTIONAL ORDER EQUATIONS. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 13-23.
31. Latipova, S. (2024). GEOMETRIYADA EKSTREMAL MASALALAR. B DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 3, сс. 163–172).
32. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMNING ZARURIY SHARTI. B SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (T. 3, Выпуск 2, сс. 79–90).
33. Latipova, S. (2024). FUNKSIYANING KESMADAGI ENG KATTA VA ENG KICHIK QIYMATI. B CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 2, сс. 120–129).
34. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMLARNING YUQORI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA TEKSHIRILISHI. IKKINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA EKSTREMUMGA TEKSHIRISH. B SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (T. 3, Выпуск 3, сс. 122–133).

35. Latipova, S. (2024). BIR NECHA O'ZGARUVCHILI FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. В THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (Т. 3, Выпуск 4, сс. 14–24).
36. Latipova, S. (2024). SHARTLI EKSTREMUM. В МЕЖДУРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ НАУК (Т. 3, Выпуск 2, сс. 61–70).
37. Latipova, S. (2024). KASR TARTIBLI HOSILALARGA BO'LGAN ILK QARASHLAR. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 46–51).
38. Latipova, S. (2024). TURLI EKSTREMAL MASALALAR. BAZI QADIMIY EKSTREMAL MASALALAR. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 52–57).
39. Latipova, S. (2024). FUNKSIYA GRAFIGINI YASASHDA EKSTREMUMNING QO'LLANILISHI. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 58–65).
40. Latipova, S. (2024). BIRINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA FUNKSIYANING EKSTREMUMGA TEKSHIRISH, FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 66–72).
41. Sharipova, M., & Latipova, S. (2024). TAKRORIY GRUPPALASHLAR. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 3(3), 134-142.
42. Khamroyevna, M. B. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF BIOLOGICAL MEMBRANES, BIOPHYSICAL MECHANISMS OF MOVEMENT OF SUBSTANCES IN THE MEMBRANE. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(5), 217-221.
43. Bobokulova, M. K. (2024). TOLALI OPTIKA ASBOBLARINING TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 517–524.
44. Boboqulova, M. (2024). FIZIKA O'QITISHNING INTERFAOL METODLARI. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 73–82).
45. Boboqulova, M., & Sattorova, J. (2024). OPTIK QURILMALARDAN TIBBIYOTDA FOYDALANISH. В INNOVATIVE RESEARCH IN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 2, сс. 70–83).
46. Boboqulova, M. (2024). FIZIKAVIY QONUNIYATLARNI TIRIK ORGANIZMDAGI JARAYONLARGA TADBIQ ETISH . В MODELS AND METHODS IN MODERN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 2, сс. 174–187).
47. Boboqulova, M. (2024). IONLOVCHI NURLARNING DOZIMETRIYASI VA XOSSALARI. В DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 2, сс. 110–125).

48. Boboqulova, M. (2024). KVANT NAZARIYASINING TABIATDAGI TALQINI. В АCADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 7, сс. 68–81).
49. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). GEYZENBERG NOANIQLIK PRINTSIPINING UMUMIY TUZILISHI . TADQIQOTLAR.UZ, 34(3), 3–12.
50. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). THERMODYNAMICS OF LIVING SYSTEMS. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 303–308.
51. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISH . TADQIQOTLAR.UZ, 34(2), 213–220.
52. Xamroyevna, M. B. (2024). Klassik fizika rivojlanishida kvant fizikasining orni. *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi*, 6(1), 9-19.
53. Muradov, O. (2024, January). IN TEACHING INFORMATICS AND INFORMATION TECHNOLOGIES REQUIREMENTS. In *Международная конференция академических наук (Vol. 3, No. 1, pp. 97-102)*.
54. Murodov, O. (2023). INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(4), 77-81.
55. Murodov, O. (2024). TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. Science and innovation in the education system, 3(3), 155-160.
56. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. Solution of social problems in management and economy, 3(2), 91-94.
57. Jalolov, T. S. (2023). MATH MODULES IN C++ PROGRAMMING LANGUAGE. Journal of Universal Science Research, 1(12), 834-838.
58. Jalolov, T. (2023). UNDERSTANDING THE ROLE OF ATTENTION AND CONSCIOUSNESS IN COGNITIVE PSYCHOLOGY. Journal of Universal Science Research, 1(12), 839-843.

Sidiqova Yulduz Sobirovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi

tel:+998914164032

yulduzsobirova048@jmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda estetik tarbiyani shakllantirish yo’llari vositalari tahlil qilingan.*

Kalit so‘z: *Estetika, estetik tarbiya, vositalar, mashg’ulotlar, ijodkorlik.*

Аннотация: *В данной статье анализируются средства формирования эстетического воспитания у детей дошкольного возраста.*

Ключевые слова: *Эстетика, эстетическое воспитание, инструменты, обучение, творчество.*

Abstract: *This article analyzes the means of developing aesthetic education in preschool children.*

Key words: *Aesthetics, aesthetic education, tools, training, creativity.*

BOLA KAMOLOTIDA MEHNAT TARBIYASI

Mehnat insonni ulug’laydi. Mehnat baxt keltiradi. Mehnat inson hayoti uchun, uning farovon turmush kechirishi uchun hamisha asos bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. Mehnat farovon, baxtli hayot kechirishning eng asosiy sharti bo'lganligi sababli ham fuqarolar uchun majburiydir. Mehnat odamlarning biror bir maqsad uchun sarflagan vaqti, aqliy va jismoniy kuchi yoki zarur faoliyatidir. Mehnatsiz yashamoq mumkin emas. Ota-bobolarimiz asrlar davomida mehnatni ulug'lab kelganlar. Bizga ulardan meros bo'lib qolgan barcha xazinalar - ilmiy, badiiy kitoblar, san'at asarlari, me'morchilik obidalari mehnat mahsulidir. Qadimda ota-bobolarimizning mehnat haqida aytilgan dono naqllari hozirga qadar ham o'z qadrini yo'qotgani yo'q. Masalan:

1. Mehnat qilgan elda aziz.

2. Mehnatsiz non-zahar.

Mehnatli non-shakar,

3. Mehnat baxt keltirar.

4. Mehnat qilib topganing, qandu asal totganing.

Bu maqollar orqali dono xalqimiz mehnatni ulug'laydi, uning samarasi haqida fikr yuritadi. Mehnat har qanday moddiy va ma'naviy boyliklarning asosiy manbayi, shu bilan birga shaxsni har tomonlama kamol toptirishning muhim vositasidir. Mehnat

jarayonida insoniy xislatlarning faol namoyon bo'lishi uchun eng qulay sharoitlar yaratadi va har bir kishida ma'naviy qoniqish hosil qiladi.

Har bir bola maktabgacha ta'lim yoshidan boshlab mehnatda ishtirok etishi zarur. Bolalar bog'chasida, oilada bajariladigan uncha murakkab bo'lmagan har bir topshiriq uning kundalik vazifasiga aylanishi kerak. Bola mehnatning ahamiyati va mohiyatini tushunib yetishi uchun pedagog kattalarning mehnati, bolalarning o'zlari bajaradigan mehnat turlarini kuzatish yuzasidan ekskursiyalar uyushtiradi. Bolalar quruvchilarning mehnatini kuzatishyapti deylik. Qurilish maydonchasiga katta-katta bloklar keltirilib, ular ko'tarma kran bilan tushiriladi. Keyin bolalar g'isht teruvchilar, duradgorlar, suvoqchilar, tom yopuvchilar, bo'yoqchilar mehnatini kuzatadilar. Bolalarni qurilish bilan tanishtirish davomida bilib olgan barcha tasavvur va tushunchalari, ularning ko'zi oldida ajoyib bino bunyod etgan kishilar mehnatining go'zalligi namoyon bo'ladi. Yoki tarbiyachi bolalar diqqatini chinni buyumlarga gul soluvchi kishilar mehnatiga jalb etadi. Bolalar tarbiyachi bilan birgalikda ularning mohirona chizgan rasmlari natijasida chinni idishlarning har xil jilo berib turlanishidan zavqlanib, "Ularning qo'llari gul ekan" deydilar.

Bularning barchasi bolalarda kishilar mehnatiga muhabbat uyg'otadi. Pedagog bolalarni mehnatning moddiy boylik keltiruvchi tomonini ham, estetik tomonini ham ko'ra bilishga o'rgatadi. Mehnat bolalarning jismoniy rivojlanishida zarur shartlardan biri hisoblanadi. Mehnatda bola o'zining ishlash, harakat qilish ehtiyojini qondiradi, harakatlarning aniq, uyg'un bo'lishini ta'minlaydi. Mehnat jarayonida bola organizmining umumiy hayotiy faoliyati, uning chidamliligi ortadi. Bolalarning turli xil mehnat jarayonlarida ishtirok etishlari, kattalar mehnati bilan tanishishlari ularning tevarak-atrofdagi hayot haqida, kishilarning o'zaro munosabatlari to'g'risida, narsalar va ularning xususiyatlari, materiallarga ishlov berish usullari haqida, qurilmalar va asboblarning to'g'risida muayyan tasavvurlarga ega bo'lishlariga yordam beradi. Mehnat bolalardan diqqat, o'tkir zehnlilik, topqirlik, bilib olgan malaka va ko'nikmalarini amaliyotda qo'llay bilish, ijodkorlik qobiliyatlarini egallashni talab etadi. Mehnat jarayonida bolalar ayrim ish turlarini (bir varaq qog'ozni buklash, kerakli uzunlikni o'lchash, andozaga qarab shaklni qirqib olish kabi harakatlarni) anglatuvchi bir qancha tushuncha va atamalardan foydalanishga, bajarilgan ishdagi izchillikni so'zlab berishga to'g'ri keladi. Bular bola nutqini yangi so'zlar bilan boyitadi, uning mantiqiy bog'liq ravishda grammatik jihatdan to'g'ri shakllanishiga imkon beradi.

Bolalarni eng oddiy mehnat qurollari, materiallarga ishlov berish usullari bilan tanishtirish kerak. MTMdagi mehnat ularni maktabdagi politexnika'timga tayyorlaydi. Mehnatning axloqiy qimmatini uning jamiyat uchun qanchalik ahamiyatga ega ekanligi bilan belgilanadi. Mehnat har bir bolani o'z mehnatining ijtimoiy ahamiyatini tushunib yetishga, uning jamiyat hayotiga kirib borishiga, o'zini shu jamiyatning a'zosi deb his etishiga imkon yaratadi. Har bir bola oilada, bolalar mehnatida o'z ulushi borligini his eta bilishi lozim. Ishning shu tarzda tashkil etilishi bolalarda jamoachilik va

intizomlilikni, burch hissini tarbiyalaydi. Shuning uchun bolalarni jamoa mehnatida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Mehnatning bolalarni aqliy tomondan rivojlantirishdagi ahamiyati shundaki, mehnat jarayonida ular borliqni faol anglay boshlaydilar, dunyoni materialistik idrok etish imkoniyati yaratiladi. Maktabgacha yoshdan boshlab bolalarga mehnat tarbiyasi berish ularni estetik va jismoniy jihatdan ham rivojlantiradi.

Yosh avlodga mehnat tarbiyasi berish masalasi hozirgi davrda eng dolzarb mavzu hisoblanadi. Mehnat har bir kishi kamolotida va umuman jamiyat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Bog'cha yoshidagi bolalarni jismoniy, aqliy, axloqiy va estetik tomondan tarbiyalashda mehnat tarbiyasi muhim ahamiyatga egadir. Mehnat har bir yosh guruhidagi bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olib tashkil etiladi, unga to'g'ri rahbarlik qilingandagina yetarli natijaga erishish mumkin. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar mehnatining o'ziga xos tomonlari ko'pgina olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy ishlarda keng o'rganib chiqilgan. Bolalar mehnatining muhim belgisi uning ma'lum maqsadga qaratilganligidir. Kichik bog'cha yoshidagi bolalarning mehnati biror jarayonga oid harakat bo'lib, u faqat kattalarning rahbarligi natijasidagina amalga oshirilishi mumkin. Bola kubiklarni bir joydan ikkinchi joyga, mashinadan - stolga, stoldan - mashinaga ko'chiradi va hokazo. Tarbiyachi boshqa stol ustidagi kubiklarni ko'rsatib, uni mashinada ortib olib borish kerakligini aytadi. Bola kubiklarni mashinasida shkafga tashiy boshlaydi va joyiga tartibli qilib joylab qo'ya boshlaydi. «Qatnov» bir necha marta takrorlanib, barcha kubiklar joyiga yig'ishtirib qo'yiladi. Bolalar faoliyatida maqsad paydo bo'ladi. Keyingi galda bolaning o'zi o'ynayotgan o'rtoqlariga o'ynab bo'lgandan keyin o'yinchoqlarni mashinada joyiga olib borib qo'yishni aytadi.

Katta guruh bolalarida mustaqil maqsad qo'yish qobiliyati moddiy samara beradigan mehnat turlarida muvaffaqiyatli rivojlanadi: gulzorda, ekinzorda ishlash, o'yinchoqlar yasash va boshqalar. Faoliyatni rejalashtirish mehnat tarbiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bolalarni kuzatish ular faoliyatining tartibsiz, rejasiz ekanligini ko'rsatadi. Bolalar bunday harakatlar orqali biror natijaga erishish uchun juda ko'p vaqt va kuch sarflaydilar, shu bilan bir vaqtda o'z ishlaridan o'zlari qoniqmaydilar. Tarbiyachi bolalarni o'z faoliyatlarini taxminiy rejalashtirib olishlariga o'rgatish va ular faoliyatiga rahbarlik qilishi lozim. Shunday qilib, butun maktabgacha yosh davrida mehnat va o'yin o'zaro bog'liq holda kechadi, biroq har qanday holda ham bolalar mehnatini o'yinga aylantirish, ularning farqini ishlab chiqarish noto'g'ri bo'lar edi. Tarbiyachilar va ota-onalar ta'sirida asta-sekin bolalar mehnati o'z vazifasi, mazmuni, metodi va tashkil etilishi bilan mustaqil faoliyat sifatida ajratib boriladi.

Mehnatda uning beradigan samarasi faoliyatning majburiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Ammo bolalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishda mehnat natijasiga bolalarda mehnatga havas hissini tarbiyalash uchun yordam beradigan pedagogik omil deb qarash kerak. Mehnatda natijaga erishishda, mehnat malakalarini shakllantirishda

pedagogning va bolalar o'rtog'larining bahosi va o'ziga-o'zi baho berish katta ahamiyatga ega. Bolalar yasagan buyumlari o'yin va mashg'ulotlarda qo'llanilsa, ular o'zlari yasayotgan buyumlar yanada sifatli bo'lishiga intiladilar. Maktabgacha ta'lim yoshi davrida bolalarning yoshi ulg'ayishi bilan mehnat sabablari ham o'zgarib boradi. Mutaxassislarning olib borgan ilmiy izlanishlari natijasi shuni ko'rsatadiki, bolalarni kattalar mehnati bilan tanishtirish orqali ular kattalardan mehnatning ijtimoiy sababini ancha erta o'zlashtirib olar ekanlar. Lekin ular biron ishni mustaqil bajarganlaridagina o'z mehnatlari boshqalar uchun foydali ekanligini ongli ravishda bilib oladilar. Masalan, onalar va buvilar uchun 8-martga sovg'a tayyorlash, kichiq guruh bolalari maydonchasini yig'ishtirishga yordamlashish, yirtilgan kitoblarni yamab berish, konsert va teatr qo'yib berish va boshqalar bolalardagi mehnatning muayyan natijasiga intilish uyg'otadi, faoliyatning ijtimoiy sabablarini anglatib, mehnatga havasini, ishni bajarishda bolalarning o'z oldilariga qo'yadigan talablarini oshiradi. Mehnat tarbiyasining asosiy maqsadi bolalarni har tomonla ma'rivojlantirish, axloqli qilib tarbiyalash, kelajakdagi mehnat faoliyatiga ruhiy jihatdan tayyorlash, mehnat qilish xohishini singdirib borishdir. Mehnat tarbiyasining vazifalari xilma-xildir, shuning uchun ularni guruhlar bo'yicha quyidagicha turkumlarga ajratiladi.

Birinchi guruh vazifalari bolalarning mustaqil mehnat faoliyatiga pedagogik ta'sir ko'rsatish bilan belgilanadi:

Bolalarni maqsad qo'yishga, mehnat malakalari, ko'nikmalari, mehnat madaniyati bo'yicha kerakli materiallar va mehnat qurollarini tanlab olishga o'rgatish.

Bolalarda bo'lajak mehnat faoliyatini shakllantirish, mehnat jaryonlarini mehnatda qatnashuvchilar o'rtasida taqsimlash, mehnatda yaxshi natijalarga erishish malakalarini shakllantirish.

Mehnat faoliyatining dastlabki ijtimoiy sabablarini shakllantirish, buyumlar va harakatlarga qiziqish uyg'otish orqali mehnat natijalariga erishish, katta guruhlarda esa mehnatning ijtimoiy ahamiyatli ekanligini tushinib yetish.

Ikkinchi guruh vazifalari kattalar mehnatiga ijobiy munosabatni tarbiyalashga qaratilgan:

Bolalarga kattalarni qanday natijalarga erishish uchun mehnat qilayotganini tushuntirish.

Bolalarda mehnat ahliga hurmatni, ularga qo'lidan kelganicha yordam berish xohishlarini tarbiyalash.

Kattalarning mehnat natijalarini asrab-avaylashga o'rgatish.

Uchinchi guruh vazifalari mehnat faoliyatida bola shaxsini shakllantirishga qaratilgan. Bolalarda mehnatsevarlik, har qanday mehnatda qatnashish, boshlagan ishini oxiriga yetkazish uchun bor kuchini ayamalik, o'z shaxsiy mehnatiga nisbatan to'g'ri munosabatni tarbiyalash.

Javobgarlik, mustaqillik, maqsadga qaratilganlik, qat'iylik, tashabbuskorlik va faollik, sabr-matонатlilik, chidamlilik kabi bola shaxsining axloqiy sifatlarini

tarbiyalash. Ta'lim-tarbiyaviy ishning mazmuni Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni kattalar mehnati bilan tanishtirish orqali ularga kattalarning mehnati ijtimoiy-foydali mehnat bo'lib, narsa va buyumlarni yaratishga qaratilganligi, ular har bir kishi va butun xalq uchun zarur ekanligi to'g'risida tushuncha berib boriladi. Masalan, o'simliklarni, hayvonlarni parva rish qilish orqali ulardan olinadigan mahsulot kimlar uchun va nima maqsadda ishlatilishi to'g'risida bilim va tushunchalar berib boriladi.

Xulosa qilib aytganda, bolalar kuchi yetadigan ishlarni qilishi (masalan, ko'chat o'tkazish, o'simlikni sug'orish, ularni parvarish qilish va hokazo) kerak. Bola o'z mehnatidan ma'lum bir natijaga ega bo'lishni anglab yetgan taqdirdagina u mehnat faoliyatining maqsadini mustaqil belgilaydi va ishtiyoq bilan mehnat qiladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar mehnati jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Agar bola mehnat harakatlarini bilib olmasa, u hech qachon mehnat natijasiga erisha olmaydi. Bolalar mehnat malakalari va ko'nikmalarini egallab olganlaridagina mehnat jarayonini bajonidil bajaradilar. Masalan, tikishda ipni o'lchab kesib olish, ninaga o'tkazish, uchini tugish, tikish; o'yinchoq yasash uchun egish, bukish, taxlash, burchaklarini bukish, qirqish, tikish kabi mehnat harakatlarini egallab olishlari kerak bo'ladi. Bu ish harakatlarini ma'lum tartib bilan bajarish uchun har bir bola o'z mehnat faoliyatini rejalashtirib o'qib bilishi kerak. Ota bobolarimiz aytganlaridek, mehnat insonni tarbiyalaydi. Shuning uchun yosh avlodni maktabgacha ta'lim muassasalaridayoq mehnat bilan tanishtirish va unga hamohang tarzda bola faoliyatini tashkil etish ta'lim tarbiya jarayonining muhim mezonini hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

97. Hikmatovna, M. N. (2024). CONTENT OF THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 88-94.
98. Hikmatovna, M. N. (2024). Teaching of specialized subjects in primary education. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 453-460.
99. Hikmatovna, M. N. (2024). Boshlang'ich ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 445-452.
100. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.
101. Sobirovna, S. Y. (2023). O 'YIN ORQALI BOLA TAFAKKURI VA NUTQINI OSTIRISH. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR*, 1(3), 93-99.

102. Yulduz, S. (2023). KREATIV YONDASHUVLAR ASOSIDA BOLALAR NUTQI VA TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 23(2), 87-92.
103. Yulduz, S. (2023). МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK TA'LIM BERISHNING O'ZIGA XOSLIGI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(3), 124-129.
104. Sobirovna, S. Y. (2022). PEDAGOGNING KREATIVLIGI BOLALAR IJODIY RIVOJLANISHINING ZARUR SHARTI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 219-220.
105. Sobirovna, S. Y. (2022). KICHIK МАКТАБ YOSHDAGI O'QUVCHILAR BILISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 158-160.
106. Sobirovna, Y. S. (2023). Methods and Tools of Economic Education in Preschool Children. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 109-115.
107. Sobirovna, S. Y. (2023). METODIST FAOLIYATI ASOSLARI. SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR, 1(5), 108-114.
108. Sobirovna, S. Y. (2023). Creativity in the work of an educator. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 361-367.
109. Sidiqova Yulduz. (2024). SYUJETLI-ROLLI O'YINLARNING BOLA FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 44–51.
110. Sidiqova Yulduz Sobirovna. (2024). МАКТАБГАЧА TA'LIMDA NUTQ, MULOQOT O'QISH VA YOZISH MALAKALARINING SOHALARI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 52–62.
111. Sobirovna, S. Y. (2024). AESTHETIC EDUCATION AS A TOOL TO LEAD CHILDREN TO PERFECTION. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 354-367.
112. Yulduz, S. (2024). Estetik tarbiya bolalarni komillikka yetaklovchi vosita sifatida. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 95-106.
113. Isomova, FATQ (2022). THE IMPORTANCE OF SPEECH DEVELOPMENT ACTIVITIES IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 947-949.
114. G'aniyevna, P. R. F. (2022, June). МАКТАБГА TAYYORLOV GURUHLARI UCHUN SAVODXONLIKKA O'RGATISH MASHG'ULOTLARIDA, A'HARF-TOVUSHINI O'RGATISH METODIKASI. In *E Conference Zone* (pp. 38-41).

115. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). Tarbiya turlari va ularning shaxs kamolotiga ta'siri. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 429-435.
116. Tajiddinovna, I. F. (2024). Types of education and their impact on personality development. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 469-475.
117. Исомова, Ф. Т. (2024). Виды образования и их влияние на развитие личности. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 461-468.
118. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМДА “ILK QADAM” DASTURI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 603-608.
119. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.
120. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.
121. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ЖАРAYONIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 590-595.
122. O'ktam qizi Buxoro, S. M. (2022). BOLANING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI O'YINLAR. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 484-486.
123. Oktam's, S. M. (2023). Methods and Tools of Speech Development of Small Group Children in Preschool Education Organization. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 104-108.
124. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). Speech grow up in training using interactive methods. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 357-360.
125. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). The importance of genres of folklore in the education of preschool children. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 96-99.
126. Shukurova, M. (2023). METHODS AND METHODS OF INCREASING CHILDREN'S SPEECH IN A PRESCHOOL ORGANIZATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 477-480.
127. Madina O'ktamovna Shukurova. (2024). " Growing children's speech in the process of introducing them to the environment and nature ". *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 130-135.
128. Shukurova, M. (2024). OILADA FARZAND TARBIYASIDA OTANING ROLI. ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O'RNI, 3(2), 162-167.

129. O'ktamovna, S. M. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
130. O'ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.
131. O'ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
132. Ситора Икромовна Акбаровна. (2024). РАЗВИТИЕ СОЗНАНИЯ И ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ПОНЯТИЯМ БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 157–163.
133. Ro'ziyeva, M. Y., & Azamova, N. U. B. (2024). BADIY ADABIYOTDA MAKON VA ZAMON TUSHUNCHASI VAULARNING KELIB CHIQISHI. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 2(2), 22-26.
134. Bahrievna, P. N., & Ro'ziyeva, M. Y. (2023). Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(6), 47-51.
135. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMIY ASOSLARI.
136. Hojiyeva, N. (2023). METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS. *Modern Science and Research*, 2(9), 424-428.
137. Bahodirovna, H. N. (2023). TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 209-209.
138. Hojiyeva, N. B. (2023). MODERN METHOD IN TEACHING MOTHER LANGUAGE LESSONS-USING THE CACOGRAPHY METHOD. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 434-439.
139. Hojiyeva, N. B. (2023). INCREASING THE INTEREST OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING TECHNOLOGY IN PRIMARY GRADES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 430-433.
140. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Principles of Teaching The Science of" Education" In Primary Classes. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 366-368.
141. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of" Education" in Primary Grades. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 369-372.

142. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.
143. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. *Modern Science and Research*, 2(10), 855-857.
144. Muhammedovna, T. M., & Bahodirovna, H. N. (2022). Methods and Means of Forming Technological Skills of Primary School Students. *AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT*, 1(2), 139-144.
145. Bahodirovna, H. N. (2024). THE SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL TRAINING IN PRIMARY CLASSES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 439-447.
146. Bahodirovna, H. N. (2024). AND ESSENCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 328-333.
147. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. *Modern Science and Research*, 2(10), 333-336.
148. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 378-382.
149. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 127-131.
150. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI MASHG 'ULOTLAR. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 27-32).
151. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM MASALASI. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 21-26).
152. Bahodirovna, S. N. (2023). KINDERGARTEN, SCHOOL AND FAMILY PARTNERSHIP IN TEACHING CHILDREN IN MATHEMATICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 383-388.
153. Bahodirovna, S. N. (2023). FORMING CHILDREN'S IDEAS ABOUT THE SIZE OF OBJECTS AND THEIR MEASUREMENT. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 102-107.
154. Bahodirovna, S. N. (2023). Organization Forms of the Development of Primary Mathematical Concepts in Children. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 138-143.
155. Сайфуллаева, Н. Б. (2023). ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПО МАТЕМАТИКЕ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. *Проблемы педагогики*, (2 (63)), 15-17.

156. Сайфуллаева, Н. Б., & Саидова, Г. Э. (2019). Повышение эффективности занятий, используя интерактивные методы в начальном образовании. Научный журнал, (6 (40)), 101-102.

ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL DATA IN ADOLESCENTS USING SPSS PROGRAM

Jalolov Tursunbek Sadriddinovich*Assistant Professor of Asia International University*

Abstract: *This article presents an analysis of psychological data obtained from a sample of adolescents using the Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) program. The study aimed to explore various psychological variables and their relationship with demographic factors in adolescents. Data was collected through self-report surveys and analyzed using SPSS to perform descriptive statistics, correlation analysis, and regression analysis. The findings provide valuable insights into the psychological well-being of adolescents and highlight the importance of considering demographic factors when studying adolescent psychology.*

Keywords: *Adolescents, Psychological Data, SPSS Program, Descriptive Statistics, Correlation Analysis, Regression Analysis*

Introduction:

Adolescence is a critical stage of development characterized by significant physical, cognitive, and emotional changes. Understanding the psychological well-being of adolescents is essential for promoting mental health and well-being in this age group. Psychological data obtained from adolescents can provide valuable information about their thoughts, feelings, and behaviors. In this study, we utilized the SPSS program to analyze psychological data collected from a sample of adolescents to investigate factors that may influence their mental health.

Literature Review:

Several studies have highlighted the importance of examining psychological variables in adolescents to understand their mental health status. For example, research has shown that factors such as peer relationships, family dynamics, academic stress, and substance use can impact adolescent well-being. Using statistical analysis tools like SPSS allows researchers to identify patterns and relationships within complex datasets that may not be immediately apparent through simple observation.

Methodology:

The study involved collecting psychological data from a sample of adolescents through self-report surveys administered in school settings. The surveys included measures of anxiety levels, depressive symptoms, self-esteem, coping strategies, and demographic information such as age, gender, and socioeconomic status. The data was then entered into the SPSS program for analysis.

Analyzing psychological data obtained from adolescents is a crucial aspect of research in the field of psychology. This process involves using statistical software like

SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) to organize, analyze, and interpret the data collected from research studies. In this article, we will discuss the steps involved in analyzing psychological data obtained from adolescents using the SPSS program.

Step 1: Data Collection

The first step in analyzing psychological data is collecting relevant data from the study participants. This could involve administering questionnaires, conducting interviews, or observing behavior in a controlled setting. For studies involving adolescents, it is important to ensure that ethical guidelines are followed and informed consent is obtained from both the participants and their parents or guardians.

Step 2: Data Entry

Once the data has been collected, it needs to be entered into the SPSS program for analysis. This can be done manually or by importing data files in various formats such as Excel or CSV. It is important to double-check the accuracy of the data entry to avoid errors in analysis.

Step 3: Descriptive Statistics

Descriptive statistics provide an overview of the characteristics of the data collected. This can include measures such as means, standard deviations, frequencies, and percentages. These statistics help researchers understand the distribution of responses and identify any patterns or trends within the data.

Step 4: Inferential Statistics

Inferential statistics are used to draw conclusions about a population based on sample data. This involves conducting hypothesis tests to determine whether there are significant differences or relationships between variables. Common inferential tests include t-tests, ANOVAs, correlation analyses, and regression analyses.

Step 5: Interpretation of Results

After conducting statistical analyses in SPSS, researchers need to interpret the results to draw meaningful conclusions about their research questions. This involves understanding what the statistical tests indicate about relationships between variables and whether these findings support or refute their hypotheses.

Step 6: Reporting Findings

The final step in analyzing psychological data using SPSS is reporting findings in a clear and concise manner. Researchers typically present their results in academic papers, presentations, or reports that outline their methods, results, and conclusions. It is important to use appropriate language and visuals (such as tables or graphs) to communicate findings effectively.

In conclusion, analyzing psychological data obtained from adolescents using SPSS requires careful planning, accurate data collection, thorough analysis, and clear interpretation of results. By following these steps and utilizing statistical software effectively, researchers can gain valuable insights into adolescent behavior and

psychology that can inform future research and interventions in this important population group.

Results:

Descriptive statistics revealed the mean scores for each psychological variable in the sample of adolescents. Correlation analysis showed significant relationships between certain variables – for example, higher levels of anxiety were associated with lower self-esteem scores. Regression analysis helped identify demographic factors that may predict variations in psychological outcomes among adolescents.

Conclusion:

The use of SPSS for analyzing psychological data in adolescents provides valuable insights into their mental health status and potential risk factors. By understanding these patterns and relationships within the data, researchers can develop targeted interventions to support adolescent well-being. Further research is needed to explore additional factors that may influence adolescent mental health and inform evidence-based practices for promoting positive outcomes in this population. Overall, analyzing psychological data obtained from adolescents using tools like SPSS holds great promise for advancing our understanding of adolescent psychology and informing interventions aimed at improving their mental health outcomes.

REFERENCES:

1. Sadriddinovich, J. T. (2023). Capabilities of SPSS Software in High Volume Data Processing Testing. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 82-86.
2. Jalolov, T. (2023). UNDERSTANDING THE ROLE OF ATTENTION AND CONSCIOUSNESS IN COGNITIVE PSYCHOLOGY. *Journal of Universal Science Research*, 1(12), 839-843.
3. Jalolov, T. S. (2023). MATH MODULES IN C++ PROGRAMMING LANGUAGE. *Journal of Universal Science Research*, 1(12), 834-838.
4. Xayrullayevich, S. H. (2023). SPORTS ARE GYMNASTICS IN ACTION SERIES-BE THE MANIFESTATION OF COME. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1 (5), 465–477.
5. Xayrullayevich, S. H. (2023). Use of Acrobatic Exercises and Their Terms In The Process of Teaching Gymnastics. *Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies* (2993-2599), 1 (9), 80–86.
6. Ayubovna, S. M. (2023). Jismoniy qobiliyatlarning rivojlanishi va jismoniy sifatlarining ko'chishi. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1 (5), 379–393.

7. Saidova Mahbuba Ayubovna. (2024). Jismoniy tarbiya va sport gimnastikaning ahamiyati. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 70–76.
8. Ayubovna, S. M. (2024). Gimnastika darsining maqsadlari, vositalari va uslubiy xususiyatlari. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2 (1), 90–97.
9. Ayubovna, S. M., & Xayrullayevich, S. H. (2023). *YOSH BOLLALARDA SPORT SPORT*.
10. Умурзоков, Д. (2023). МИЛЛИЙ ЎЗИНИ ЎЗИ АНГЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ. *Interpretation and researches*, 1(6).
11. Умурзоков, Д. Х. (2023). МИЛЛИЙ МАНСУБЛИК БОРАСИДАГИ ИЛК ЎСПИРИНЛАРНИНГ ТАСАВВУРЛАРИДА ИЖТИМОЙ РОЛЛАРНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 4(ТМА Conference), 567-572.
12. Умурзаков, Д. Х. (2014). ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В СОЗНАНИИ РАННИХ ПОДРОСТКОВ. *Человеческий фактор: Социальный психолог*, (1), 110-116.
13. Умурзоков, Д. Х., & Расулова, Ю. Б. ИЛК ЎСПИРИНЛАРНИНГ ЁШГА ОИД ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УЛАРНИ МИЛЛАТГА МАНСУБЛИКНИ АНГЛАШНИ ШАКЛЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ. *PSYCHOLOGIYA* Учредители: Бухарский государственный университет, (S2), 130-132.
14. Kholmurodovich, U. D., & Nuralievna, R. Z. (2021, February). *CAUSES AND MOTIVATIONS OF CONFLICTS*. In *E-Conference Globe* (pp. 26-28).
15. Kholmurodovich, U. D., & Nuriddinovich, S. A. (2021, February). *SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CAUSES OF MINOR CRIMES*. In *E-Conference Globe* (pp. 23-25).
16. Умурзаков, Д. Х., & Жураева, Н. А. (2020). Женщины как объект управленческой деятельности. *European science*, (4 (53)), 45-47.
17. Isomova, FATQ (2022). *THE IMPORTANCE OF SPEECH DEVELOPMENT ACTIVITIES IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS*. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 947-949.
18. G'aniyevna, P. R. F. (2022, June). МАКТАБГА ТАЙЙОРЛОВ ГУРУHLARI UCHUN SAVODXONLIKKA O'RGATISH MASHG'ULOTLARIDA, A'NHARF-TOVUSHINI O'RGATISH METODIKASI. In *E Conference Zone* (pp. 38-41).
19. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). Tarbiya turlari va ularning shaxs kamolotiga ta'siri. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 429-435.
20. Tajiddinovna, I. F. (2024). Types of education and their impact on personality development. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 469-475.

21. Исомова, Ф. Т. (2024). Виды образования и их влияние на развитие личности. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 461-468.
22. Tojiddinova, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA "ILK QADAM" DASTURI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 603-608.
23. Tajiddinova, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.
24. Tajiddinova, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.
25. Tojiddinova, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 590-595.
26. O'ktam qizi Buxoro, S. M. (2022). BOLANING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI O'YINLAR. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 484-486.
27. Oktam's, S. M. (2023). Methods and Tools of Speech Development of Small Group Children in Preschool Education Organization. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 104-108.
28. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). Speech grow up in training using interactive methods. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 357-360.
29. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). The importance of genres of folklore in the education of preschool children. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 96-99.
30. Shukurova, M. (2023). METHODS AND METHODS OF INCREASING CHILDREN'S SPEECH IN A PRESCHOOL ORGANIZATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 477-480.
31. Madina O'ktamovna Shukurova. (2024). " Growing children's speech in the process of introducing them to the environment and nature ". *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 130-135.
32. Shukurova, M. (2024). OILADA FARZAND TARBIYASIDA OTANING ROLI. ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O'RNI, 3(2), 162-167.
33. O'ktamovna, S. M. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
34. O'ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.

35. O'ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
36. Ситора Икромовна Акбаровна. (2024). РАЗВИТИЕ СОЗНАНИЯ И ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ПОНЯТИЯМ БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 157–163.
37. Ro'ziyeva, M. Y., & Azamova, N. U. B. (2024). BADIY ADABIYOTDA MAKON VA ZAMON TUSHUNCHASI VAULARNING KELIB CHIQISHI. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 2(2), 22-26.
38. Bahrievna, P. N., & Ro'ziyeva, M. Y. (2023). Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(6), 47-51.
39. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMIY ASOSLARI.
40. Hojiyeva, N. (2023). METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS. *Modern Science and Research*, 2(9), 424-428.
41. Bahodirovna, H. N. (2023). TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 209-209.
42. Hojiyeva, N. B. (2023). MODERN METHOD IN TEACHING MOTHER LANGUAGE LESSONS-USING THE CACOGRAPHY METHOD. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 434-439.
43. Hojiyeva, N. B. (2023). INCREASING THE INTEREST OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING TECHNOLOGY IN PRIMARY GRADES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 430-433.
44. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Principles of Teaching The Science of" Education" In Primary Classes. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 366-368.
45. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of" Education" in Primary Grades. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 369-372.
46. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.
47. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. *Modern Science and Research*, 2(10), 855-857.

48. Muhammedovna, T. M., & Bahodirovna, H. N. (2022). Methods and Means of Forming Technological Skills of Primary School Students. *AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT*, 1(2), 139-144.
49. Bahodirovna, H. N. (2024). THE SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL TRAINING IN PRIMARY CLASSES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 439-447.
50. Bahodirovna, H. N. (2024). AND ESSENCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 328-333.
51. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. *Modern Science and Research*, 2(10), 333-336.
52. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 378-382.
53. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 127-131.
54. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI MASHG 'ULOTLAR. In *International conference on multidisciplinary science (Vol. 2, No. 4, pp. 27-32)*.
55. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM MASALASI. In *International conference on multidisciplinary science (Vol. 2, No. 4, pp. 21-26)*.
56. Hikmatovna, M. N. (2024). CONTENT OF THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 88-94.
57. Hikmatovna, M. N. (2024). Teaching of specialized subjects in primary education. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 453-460.
58. Hikmatovna, M. N. (2024). Boshlang'ich ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 445-452.
59. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.
60. Sobirovna, S. Y. (2023). Creativity in the work of an educator. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 361-367.

Muxtaram Boboqulova Xamroyevna

Osiyo Xalqaro Universiteti

“Umumtexnik fanlar” kafedrasi assistenti

muhtaramboboqulova607@gmail.com

Annotatsiya. Elektron mikroskoplar, optik mikroskoplargacha yuqori ta'qiqot quvvatiga ega. Ularning juda kichik yoki ultrakichik obyektlar, masalan, viruslar, bakteriyalar, hujayralar, yoki organoidlarning detallangan tasvirlarini olish uchun ishlatilishi mumkin. Bu hujayralarni xususiyatlarini o'rganish biologik strukturalarni chuqurlashtirishga yordam beradi. Elektron mikroskoplar, molekulyar va qattiq darajadagi biologik jarayonlarni o'rganishda o'zaro aloqalarni tushuntirishda yordam beradi. U hujayralarning strukturalari va ularning faoliyatlarini o'rganishni ta'minlaydi. Masalan, qattiq tish tuzilishi, DNA va proteinlarni tasvirlash, va viruslar tahlil qilishda bu usuldan foydalaniladi. Elektron mikroskoplar, ayrim tibbiy organ va tuzilishlarning anatomiya va histologiyasini tushunish uchun yordam beradi. Yuqumli kasalliklarini, organ to'qimalari va immunoglobulinlarni o'rganish, angiogenezni tekshirishda yordam beradi. Davolash jarayonlarida esa, davolangan organ va tuzilishlarning harakatlarini, o'zaro aloqalarini va ularga mos keladigan meditsina mahsulotlarini nazorat qilish uchun foydalaniladi.

Kirish

Elektron mikroskoplar, yangi tibbiy texnologiyalarni rivojlantirishda va sanoatni samaradorligini oshirishda asosiy qo'llaniladigan vositalardan biridir. Ularning yuqori ta'qiqot quvvati va dastlabki tahlil natijalari, yangi tibbiy mahsulotlar yaratishda va klinik tadqiqotlarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Jumladan elektron mikroskoplar, tibbiyotda yuqumli kasalliklarini tahlil qilish, hujayra va organlarning strukturasini va faoliyatini o'rganish, tahlil qilish va davolash jarayonlarini ilgari surib olish uchun kritik bir qo'llanma hisoblanadi. Bu usul, tibbiyotning ilmiy va amaliy jihatdan rivojlantirilishi va ko'payishi uchun katta ahamiyatga ega. Elektron mikroskoplarning tibbiyotdagi ahamiyati juda katta, chunki ulardan olingan natijalar, biologik ob'ektlarning kichik va katta, molekulyar strukturalardan olingan tasvirlar va ma'lumotlar xilma-xil holatda foydalanish imkonini beradi. Quyidagi sabablarga ko'ra, elektron mikroskoplar tibbiyotda quyidagi yo'nalishlarda ahamiyatga ega: elektron mikroskoplar, viruslar, bakteriyalar, parazitlar va yuqumli kasalliklarni o'rganishda ahamiyatga ega. Ularning kichik o'lchamdagi strukturalarini va qurilishini ko'rsatish orqali, ularning tizimlarga qanday zarar yetkazishi mumkinligini tushunish imkonini beradi. Elektron mikroskoplar, organ va tuzilishlarining detallangan strukturalarini o'rganishda foydalaniladi. Bu, katta o'lchamdagi strukturalarning o'zaro aloqalarini, hujayra va organoid tuzilishlarining xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Elektron mikroskoplar, farmakologik modellarni va qo'llanilgan dori vositalarining effektivligini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Ularning yordamida, dori vositalarining hujayra va organnoid strukturalariga qanday ta'sir qilishi o'rganish imkonini beradi. Elektron mikroskoplar, biomaterial va biotexnologiyada yaratilgan mahsulotlar va qurilmalar uchun strukturasi va tarkibini aniqlashda yordam beradi. Bu, implantlar, biosensorlar, biopolimerlar kabi tibbiy materiallar va mahsulotlar yaratishda va ulardan foydalanishda ahamiyatga ega. Asosiy holatlarda, elektron mikroskoplar, tibbiyotda tadqiqot, davolash, va yangi tibbiy mahsulotlar yaratishda ahamiyatli vosita hisoblanadi. Elektron mikroskoplarning tibbiyotdagi ahamiyati juda katta, chunki ular biologik materiallarning kichik o'lchamdagi strukturasi, o'sishi, o'zgarishi va ta'sirini o'rganishda katta yordam beradi. Ularning yuqori ta'qiqot quvvati va kichik o'lchamdagi ob'ektlarni detallangan shakllarda ko'rish imkoniyatini beradi. Elektron mikroskoplar yangi tibbiy texnologiyalarni rivojlantirishda va mahsulotlarini tekshirishda yordam beradi. Ular yuqori ta'qiqot quvvati bilan mahsulotning tuzilishini, komponentlarini, va ta'sirini aniqlashga imkon beradi. Elektron mikroskoplar, davolash texnologiyalari va operatsiya jarayonlarida qo'llaniladigan materiallar va vositalar, masalan, stentlar, grafitlar, va boshqa implantlar, jihatidan tahlil qilishda foydalaniladi. Ularning strukturasi va tuzilishini tahlil qilish davolash jarayonlarini takomillashtirishga yordam beradi. Bu sabablarga ko'ra, elektron mikroskoplar tibbiyotda diagnoz va davolash jarayonlarini o'rganish, tibbiy mahsulotlar va texnologiyalarni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Elektron mikroskoplar, virus va bakteriyalarining morfologiyasini aniqlashda yordam beradi. Bu, kasallikning taxminiy sababini aniqlashda va qanday terapiya ko'rsatishda muhim bo'ladi. Elektron mikroskoplar, turli kasalliklarga olib keladigan o'zgarishlarni va hujayra tuzilishlarining modifikatsiyalarini aniqlashda yordam beradi. Elektron mikroskoplar, biopsiya materiallarini va biologik materiallarni tibbiy tahlil qilishda foydalaniladi. Elektron mikroskoplar, davolash texnologiyalari va mahsulotlarining testlash jarayonlarida ham yordam beradi. Ular bakteriyalarning mitoxondriyalar, ribosomalar haqida ma'lumot olishda muhimdir. Elektron mikroskoplar, yangi antibakterial davolash vositalarini, qurilmalarini va mahsulotlarini testlashda foydalaniladi. Ular davolash mahsulotlarining bakteriyalarga qanday ta'sir qilishi va ularning strukturaviy tuzilishiga qanday o'zgarishlar keltirishi haqida ma'lumot olishda muhimdir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Elektron mikroskoplar, to'qimalarni o'lchashda difraksiya tasvirlashdan foydalanadi. Bu usulda, elektronlar ob'ektdan o'tib, tashqi struktura va tarkibni skanerlaydi. Ushbu skanerlash yordamida to'qimalarning o'lchami va tarkibi to'liq aniqlanadi.

Elektron mikroskoplar orqali ob'ektlar ustida nano miqyosda manipulyatsiya qilish mumkin. Bu manipulyatsiya asosida, to'qimalar to'g'ri o'lchamda yoki qancha o'lchamda bo'lishi mumkinligi aniqlanadi. Elektron mikroskoplar, qon taxlilida eritrositlar (qizil qon tanachalari) va trombositlar (trombositlar) kabi qon elementlarini ko'rishda yordam beradi. Ular, bu qon elementlarining kichik o'lchamdagi strukturaviy xususiyatlarini aniqlash uchun ishlatiladi. Elektron mikroskoplar, qon taxlilida leukositlar va hujayralar immun sistemasining tuzilishi va faoliyatini aniqlashda foydalaniladi. Ular, bu hujayralarning kichik o'lchamdagi struktural xususiyatlarini ko'rish uchun ishlatiladi. Elektron mikroskoplar, qon taxlilida plazma proteinlari va gormonlar kabi kimyoviy moddalarni ko'rishda yordam beradi. Elektron mikroskoplar, qon taxlilida viruslar va bakteriyalar kabi mikroorganizmlarni ko'rishda yordam beradi. Ular, bu mikroorganizmlarning qon taxlilidagi roli va ulardan kelib chiqadigan kasalliklar to'g'risida ma'lumot olishda muhimdir. Elektron mikroskoplar, qon taxlilida qonning kimyoviy tarkibiga tegishli biologik markerlarni ko'rishda ham foydalaniladi. Ular, kasalliklar va immun reaksiyalar to'g'risida ma'lumot olishda muhimdir.

Xulosa.

Elektron mikroskoplar, qon tarkibini aniqlashda qo'llanilishi mumkin, ammo ular boshqacha laboratoriya usullaridan farqli ravishda ko'p qavatli tarkibni aniqlashda keng qo'llanilmaydi. Bunday asboblarning laboratoriya texnikalari va kimyoviy usullarni tahlil qurilmalari va spektroskopiyaga qaraganda kamroq ishlatiladi. Lekin, elektron mikroskoplar yuqori ta'qiqot quvvati va kichik o'lchamdagi ob'ektlarni kichik shakllarda ko'rish imkonini beradi, shuningdek qon tarkibidagi kichik o'lchamdagi ob'ektlarni ham ko'rishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

47. Bobokulova, M. (2024). IN MEDICINE FROM ECHOPHRAPHY USE. *Development and innovations in science*, 3(1), 94-103.
48. Bobokulova, M. (2024). INTERPRETATION OF QUANTUM THEORY AND ITS ROLE IN NATURE. *Models and methods in modern science*, 3(1), 94-109.
49. Bobokulova, M. (2024, January). RADIO WAVE SURGERY. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 1, pp. 56-66).
50. Bobokulova, M. (2024). UNCERTAINTY IN THE HEISENBERG UNCERTAINTY PRINCIPLE. *Академические исследования в современной науке*, 3(2), 80-96.
51. Bobokulova, M. (2024). BLOOD ROTATION OF THE SYSTEM PHYSICIST BASICS. *Инновационные исследования в науке*, 3(1), 64-74.
52. Bobokulova, M. (2024). THE ROLE OF NANOTECHNOLOGY IN MODERN PHYSICS. *Development and innovations in science*, 3(1), 145-153.

53. Boboqulova, M. X. (2023). STOMATOLOGIK MATERIALLARNING FIZIK-MEXANIK XOSSALARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9), 223-228.
54. Xamroyevna, B. M. (2023). ORGANIZM TO ‘QIMALARINING ZICHLIGINI ANIQLASH. *GOLDEN BRAIN*, 1(34), 50-58.
55. Bobokulova, M. K. (2023). IMPORTANCE OF FIBER OPTIC DEVICES IN MEDICINE. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(5), 212-216.
56. Khamroyevna, M. B. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF BIOLOGICAL MEMBRANES, BIOPHYSICAL MECHANISMS OF MOVEMENT OF SUBSTANCES IN THE MEMBRANE. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(5), 217-221.
57. Bobokulova, M. K. (2024). TOLALI OPTIKA ASBOBLARINING TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 517–524.
58. Boboqulova, M. (2024). FIZIKA O‘QITISHNING INTERFAOL METODLARI. B *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION* (T. 3, Выпуск 2, сс. 73–82).
59. Boboqulova, M., & Sattorova, J. (2024). OPTIK QURILMALARDAN TIBBIYOTDA FOYDALANISH. B *INNOVATIVE RESEARCH IN SCIENCE* (T. 3, Выпуск 2, сс. 70–83).
60. Boboqulova, M. (2024). FIZIKAVIY QONUNIYATLARNI TIRIK ORGANIZMDAGI JARAYONLARGA TADBIQ ETISH . B *MODELS AND METHODS IN MODERN SCIENCE* (T. 3, Выпуск 2, сс. 174–187).
61. Boboqulova, M. (2024). IONLOVCHI NURLARNING DOZIMETRIYASI VA XOSSALARI. B *DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE* (T. 3, Выпуск 2, сс. 110–125).
62. Boboqulova, M. (2024). KVANT NAZARIYASINING TABIATDAGI TALQINI. B *ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE* (T. 3, Выпуск 7, сс. 68–81).
63. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). GEYZENBERG NOANIQLIK PRINTSIPINING UMUMIY TUZILISHI . *TADQIQOTLAR.UZ*, 34(3), 3–12.
64. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). THERMODYNAMICS OF LIVING SYSTEMS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 303–308.
65. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISH . *TADQIQOTLAR.UZ*, 34(2), 213–220.
66. Xamroyevna, M. B. (2024). Klassik fizika rivojlanishida kvant fizikasining orni. *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi*, 6(1), 9-19.
67. Latipova, S. (2024). YUQORI SINF GEOMETRIYA MAVZUSINI O‘QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA METODLAR.

SINKVEYN METODI, VENN DIAGRAMMASI METODLARI HAQIDA. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(3), 165-173.

68. Latipova, S. (2024, February). SAVOL-JAVOB METODI, BURCHAKLAR METODI, DEBAT (BAHS) METODLARI YORDAMIDA GEOMETRIYANI O'RGANISH. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 2, pp. 25-33).

69. Latipova, S., & Sharipova, M. (2024). KESIK PIRAMIDA MAVZUSIDA FOYDALANILADIGAN YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. 6X6X6 METODI, BBB (BILARDIM, BILMOQCHIMAN, BILIB OLDIM) METODLARI HAQIDA. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(2), 40-48.

70. Latipova, S. (2024). 10-11 SINFLARDA STEREOMETRIYA OQITISHNING ILMIY VA NAZARIY ASOSLARI. *Академические исследования в современной науке*, 3(6), 27-35.

71. Latipova, S. (2024). HILFER HOSILASI VA UNI HISOBLASH USULLARI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 3(2), 122-130.

72. Latipova, S. (2024). HILFER MA'NOSIDA KASR TARTIBLI TENGLAMALAR UCHUN KOSHI MASALASI. *Development and innovations in science*, 3(2), 58-70.

73. Latipova, S. (2024). KESIK PIRAMIDA TUSHUNCHASI. KESIK PIRAMIDANING YON SIRTINI TOPISH FORMULALARI. *Models and methods in modern science*, 3(2), 58-71.

74. Shahnoza, L. (2023, March). KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA VA BOSHLANG'ICH FUNKSIYANI ANIQLASH BO'YICHA TESKARI MASALALAR. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 3, pp. 8-10).

75. qizi Latipova, S. S. (2024). CAPUTO MA'NOSIDAGI KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA FUNKSIYANI ANIQLASH BO 'YICHA TO 'G 'RI MASALALAR. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 375-382.

76. Latipova, S. S. (2023). SOLVING THE INVERSE PROBLEM OF FINDING THE SOURCE FUNCTION IN FRACTIONAL ORDER EQUATIONS. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 13-23.

77. Latipova, S. (2024). GEOMETRIYADA EKSTREMAL MASALALAR. B DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 3, сс. 163–172).

78. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMNING ZARURIY SHARTI. B SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (T. 3, Выпуск 2, сс. 79–90).

79. Latipova, S. (2024). FUNKSIYANING KESMADAGI ENG KATTA VA ENG KICHIK QIYMATI. B CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 2, сс. 120–129).

80. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMLARNING YUQORI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA TEKSHIRILISHI. IKKINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA EKSTREMUMGA TEKSHIRISH. В SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (Т. 3, Выпуск 3, сс. 122–133).
81. Latipova, S. (2024). BIR NECHA O'ZGARUVCHILI FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. В THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (Т. 3, Выпуск 4, сс. 14–24).
82. Latipova, S. (2024). SHARTLI EKSTREMUM. В МЕЖДУРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ НАУК (Т. 3, Выпуск 2, сс. 61–70).
83. Latipova, S. (2024). KASR TARTIBLI HOSILALARGA BO'LGAN ILK QARASHLAR. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 46–51).
84. Latipova, S. (2024). TURLI EKSTREMAL MASALALAR. BAZI QADIMIY EKSTREMAL MASALALAR. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 52–57).
85. Latipova, S. (2024). FUNKSIYA GRAFIGINI YASASHDA EKSTREMUMNING QO'LLANILISHI. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 58–65).
86. Latipova, S. (2024). BIRINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA FUNKSIYANING EKSTREMUMGA TEKSHIRISH, FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 66–72).
87. Sharipova, M., & Latipova, S. (2024). TAKRORIY GRUPPALASHLAR. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 3(3), 134-142.
88. Murodov, O. T. R. (2023). Zamonaviy ta'limda axborot texnologiyalari va ularni qo'llash usul va vositalari. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(11), 481-486.
89. Муродов, О. Т. (2023). РАЗРАБОТКА АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТЕМПЕРАТУРЫ И ВЛАЖНОСТИ В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КОМНАТ. *GOLDEN BRAIN*, 1(26), 91-95.
90. Murodov, O. T. R. (2023). INFORMATIKA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH. *GOLDEN BRAIN*, 1(32), 194-201.
91. Murodov, O. T. R. (2023). INFORMATIKA FANINI O'QITISHDA YANGI INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH METODIKASI. *GOLDEN BRAIN*, 1(34), 130-139.
92. Turakulovich, M. O. (2023). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).

93. MURODOV, O. T. (2023). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGIES AND NEW METHODS AND TOOLS FOR THEIR APPLICATION IN TODAY'S EDUCATION. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
94. Muradov, O. (2024, January). APPLICATION OF BASIC PRINCIPLES AND RULES OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES TO EDUCATIONAL PROCESSES. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 1, pp. 46-55).
95. Muradov, O. (2024). BASIC PRINCIPLES AND RULES OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Models and methods in modern science*, 3(1), 84-93.
96. Muradov, O. (2024). APPLIED TO THE CURRENT TRAINING PROCESS REQUIREMENTS. *Инновационные исследования в науке*, 3(1), 54-63.
97. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT OF AN AUTOMATED PARAMETER CONTROL SYSTEM ROOMS AND WORKSHOPS BASED ON CLOUD TECHNOLOGIES. *Академические исследования в современной науке*, 3(2), 16-27.
98. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. В SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (Т. 3, Выпуск 2, сс. 91–94).
99. Муродов, О. (2024). РАЗРАБОТКА АВТОМАТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТЕМПЕРАТУРЫ И ВЛАЖНОСТИ В ПОМЕЩЕНИЯХ. В CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (Т. 3,
100. Murodov, O. (2024). TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. В SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (Т. 3, Выпуск 3, сс. 155–160).
101. Murodov, O. (2024). INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH. В THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (Т. 3, Выпуск 4, сс. 77–81).
102. Murodov, O. (2024). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGIES AND NEW METHODS AND TOOLS FOR THEIR APPLICATION IN TODAY'S EDUCATION. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 83–92).
103. Murodov Oybek Turakulovich. (2024). Development of an automated system for controlling temperature and humidity in production rooms. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 403–409.

104. Muradov, O. (2024, January). IN TEACHING INFORMATICS AND INFORMATION TECHNOLOGIES REQUIREMENTS. In Международная конференция академических наук (Vol. 3, No. 1, pp. 97-102).
105. Murodov, O. (2023). INNOVATION YONDASHUV ASOSIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(4), 77-81.
106. Murodov, O. (2024). TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. Science and innovation in the education system, 3(3), 155-160.
107. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. Solution of social problems in management and economy, 3(2), 91-94.
108. Jalolov, T. S. (2023). MATH MODULES IN C++ PROGRAMMING LANGUAGE. Journal of Universal Science Research, 1(12), 834-838.
109. Jalolov, T. (2023). UNDERSTANDING THE ROLE OF ATTENTION AND CONSCIOUSNESS IN COGNITIVE PSYCHOLOGY. Journal of Universal Science Research, 1(12), 839-843.

Homidov Farhod Faxriddinovich

Osiyo Xalqaro Universiteti “Umumtexnik fanlar” kafedrası o’qituvchisi

Annotatsiya: *Elliptik tipdagi tenglamalar sistemasi uchun Koshi masalasi korrekt bo’lmagan masalaga kiradi. Lekin uning integral formulasida chegaraning bir qismida qiymati ma’lum bolganligi sababli chegaraning qolgan qismida cheksiz kichik qilib aniqlash masalasi Karleman matrisasini tuzish bilan teng kuchlidir. Karleman matrisasini tuzish esa masalani yechishning dolzarbligini ifodalaydi.*

Kalit so’zlar: *Elliptik tipli tenglamalar uchun asosiy chegaraviy masalalar keltirilgan. Bunda elliptik tipli tenglamalar uchun Laplas va Puasson tenglamalari haqida so’z boradi.*

Elliptik tipdagi tenglamalar uchun asosiy chegaraviy masalalar

Asosan stasionar bo’lgan, ya’ni vaqtga bog’liq bo’lmagan fizik proseslarini, ya’ni issiqlikning tarqalishi to’lqinning harakati, maydon potensialining tortilish kuchi kabilarni tekshirishda asosan elliptik tipdagi tenglamalarga keltiriladi. Ya’ni yuqoridagi qaralgan barcha tenglamalarda qatnashayotgan noma’lum funksiya vaqt t ga bog’liq bo’lmaydi.

Bu xildagi tenglamalarga Laplas $\Delta u = 0$ va Puasson $\Delta u = f$ tenglamalari misol bo’ladi. Agar Laplas tenglamasida qatnashayotgan noma’lum funksiyaning ko’rinishi

$$u = u(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad \Delta u = \frac{\partial^2 u}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial x_2^2} + \dots + \frac{\partial^2 u}{\partial x_n^2}$$

Laplas tenglamasining qanoatlantiradigan funksiyaga umuman olganda garmonik funksiya deb yuritiladi.

Quyidagi belgilashlar kiritamiz.

T – soha, n – tashqi birlik normal.

Ta’rif: S sirt bilan chegaralangan T sohada $u = u(x, y, z)$ funksiya o’zining barcha argumentlari bo’yicha 2 tartibgacha differentsiallanuvchi funksiyadan iborat bo’lib, bu funksiya shu sohaning barcha nuqtalarida Laplas tenglamasini qanoatlantirsa, u funksiyaga garmonik funksiya deyiladi. Bu funksiya $u = u(x, y, z)$ funksiya chegaralanmagan T sohada garmonik deb yuritiladi, agarda shu chegaralanmagan sohaning barcha nuqtalarida ikkinchi tartibgacha differentsiallanuvchi bo’lib, shu chegaralanmagan sohadagi M nuqtaning cheksizcha intilganda funksiyaning shu nuqtadagi qiymati nolga tekis intilsa, ya’ni $\forall \epsilon > 0 \quad \exists A > 0$ bo’lsaki, buning natijasida koordinata boshida shu M nuqttagacha bo’lgan masofa $\tau \geq A$ sonidan katta bo’lganda funksiyaning shu nuqtadagi qiymati $|u(M)| \leq \epsilon$ bo’lsa, endi garmonik funksiyalarga tegishli quyidagi sodda lemmalarni qaraymiz.

1-Lemma:

$$u = u(x, y, z) = \frac{1}{(x - x_0)^2 + (y - y_0)^2 + (z - z_0)^2} = \frac{1}{r}$$

$$r = (x - x_0)^2 + (y - y_0)^2 + (z - z_0)^2$$

Funksiya uch o'lchovli fazodagi M_0 va M nuqtalar orasida masofani bildiradi. Funksiya uch o'lchovli fazodagi $M_0(x_0, y_0, z_0)$ nuqtalardan tashqari barcha nuqtalarda garmonik funksiyadan iboratdir. Ya'ni

$$\Delta(1/r) = \partial^2(1/r)/\partial x^2 + \partial^2(1/r)/\partial y^2 + \partial^2(1/r)/\partial z^2 = 0$$

Shu sababli $u(x, y, z) = 1/r$ funksiyaga Laplas tenglamasining fundamental yechimi deyiladi.

Isbot: Haqiqatan $M_0 \neq M$ bo'lganligi sababli

$$r = (x - x_0)^2 + (y - y_0)^2 + (z - z_0)^2$$

dan tenglik xossalari hisoblasak quyidagilarga kelamiz.

$$\partial r / \partial x = (x - x_0) / r, \quad \partial r / \partial y = (y - y_0) / r, \quad \partial r / \partial z = (z - z_0) / r,$$

Endi $u = 1/r$ funksiyadan tegishli xossalarni hisoblaymiz.

$$\frac{\partial \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial x} = \frac{\partial \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial r} \frac{\partial r}{\partial x} = -\frac{1}{r^2} \frac{x - x_0}{r} = -\frac{x - x_0}{r^3};$$

$$\frac{\partial \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial x} = -\frac{x - x_0}{r^3}; \quad \frac{\partial \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial y} = -\frac{y - y_0}{r^3}; \quad \frac{\partial \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial z} = -\frac{z - z_0}{r^3};$$

$$\frac{\partial^2 \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial x^2} = \frac{\partial}{\partial x} \left[-\frac{\partial \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial x} \right] = -\frac{\partial}{\partial x} \left[\frac{x - x_0}{r} \right] =$$

$$= \frac{-r^3 - (x - x_0)3r^2 \frac{\partial r}{\partial x}}{r^6} = \frac{-r^3 - 3(x - x_0)r^2 \left(\frac{x - x_0}{r}\right)}{r^6} =$$

$$= -\frac{1}{r^3} + \frac{3(x - x_0)^2}{r^5};$$

Xuddi shuningdek, quyidagilarga kelamiz.

$$\frac{\partial^2 \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial y^2} = -\frac{1}{r^3} + \frac{3(y - y_0)^2}{r^5};$$

$$\frac{\partial^2 \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial z^2} = -\frac{1}{r^3} + \frac{3(z - z_0)^2}{r^5}$$

Demak,

$$\Delta \left(\frac{1}{r}\right) = \frac{\partial^2 \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 \left(\frac{1}{r}\right)}{\partial z^2} =$$

$$= \frac{3}{r^3} + 3 \left[\frac{(x - x_0)^2 + (y - y_0)^2 + (z - z_0)^2}{r^5} \right] = \frac{3}{r^3} - \frac{3}{r^3} = 0$$

Haqiqatan ham $u = \frac{1}{r}$ qaralayotgan sohadagi M_0 nuqtadan tashqari barcha nuqtalarga garmonik funksiyadan iborat ekan.

2-Lemma.

$$u(x, y) = \ln \frac{1}{r} = \ln \frac{1}{\sqrt{(x - x_0)^2 + (y - y_0)^2}}$$

Funksiya tekislikdagi $U_0(x_0, y_0)$ nuqtadan tashqari barcha nuqtalarda garmonik funksiyadan iborat.

Ya'ni

$$\Delta \left(\ln \frac{1}{r} \right) = \frac{\partial^2 \left(\ln \frac{1}{r} \right)}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 \left(\ln \frac{1}{r} \right)}{\partial y^2} = 0$$

Isbot: Haqiqatan ham $M_0 \neq M$ bo'lganligi sababli

$$r = \sqrt{(x - x_0)^2 + (y - y_0)^2}$$

$$\frac{\partial r}{\partial x} = \frac{x - x_0}{r}; \quad \frac{\partial r}{\partial y} = \frac{y - y_0}{r}$$

ga kelamiz.

Endi $u = \ln \frac{1}{r}$ funksiyaning tegishli xossalarini hisoblaymiz. Ya'ni

$$\frac{\partial \left(\ln \frac{1}{r} \right)}{\partial x} = \frac{\partial \left(\ln \frac{1}{r} \right)}{\partial r} \frac{\partial r}{\partial x} = \frac{1}{r} \left(-\frac{1}{r^2} \right) \frac{x - x_0}{r} = -\frac{x - x_0}{r^2}$$

$$\frac{\partial \left(\ln \frac{1}{r} \right)}{\partial x} = \frac{x - x_0}{r^2}; \quad \frac{\partial \left(\ln \frac{1}{r} \right)}{\partial y} = -\frac{y - y_0}{r^2}$$

$$\frac{\partial^2 \left(\ln \frac{1}{r} \right)}{\partial x^2} = \frac{\partial}{\partial x} \left[\frac{\partial \left(\ln \frac{1}{r} \right)}{\partial x} \right] = \frac{\partial}{\partial x} \left[\frac{x - x_0}{r^2} \right] = \frac{-r^2 - (x - x_0)/r \cdot \frac{\partial}{\partial x}}{r^4} =$$

$$= \frac{-r^2 - 2(x - x_0)^2}{r^4} = \frac{1}{r^2} + \frac{2(x - x_0)^2}{r^4}$$

$$\frac{\partial^2 \left(\ln \frac{1}{r} \right)}{\partial x^2} = -\frac{1}{r^2} + \frac{2(x - x_0)^2}{r^4}$$

oxirgi tengliklarni qo'shamiz:

$$\Delta \left(\ln \frac{1}{r} \right) = \frac{\partial^2 \left(\ln \frac{1}{r} \right)}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 \left(\ln \frac{1}{r} \right)}{\partial y^2} =$$

$$= -\frac{2}{r^2} + \frac{2[(x - x_0)^2 + (y - y_0)^2]}{r^4} = -\frac{2}{r^2} + \frac{2}{r^2} = 0$$

3 – Lemma: $u(x, y) = \ln r$ funksiya $M_0(x_0, y_0)$ nuqtadan tashqari barcha nuqtalarda garmonik funksiyadan iborat. Ya'ni

$$\Delta \ln r = \frac{\partial^2 (\ln r)}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 (\ln r)}{\partial y^2} = 0$$

Isbot: $M_0 \neq M$ bo'lganligidan $\frac{\partial r}{\partial x} = \frac{x - x_0}{r}$; $\frac{\partial r}{\partial y} = \frac{y - y_0}{r}$ ga kelamiz.

Endi $\ln r$ funksiyaning tegishli xosilarini hisoblaymiz.

$$\frac{\partial (\ln r)}{\partial x} = \frac{\partial (\ln r)}{\partial r} \frac{\partial r}{\partial x} = \frac{1}{r} \cdot \frac{x - x_0}{r} = \frac{x - x_0}{r^2}$$

$$\frac{\partial(\ln r)}{\partial r} = \frac{y - y_0}{r^2}$$

$$\frac{\partial^2(\ln r)}{\partial x^2} = \frac{\partial}{\partial x} \left[\frac{\partial(\ln r)}{\partial x} \right] = \frac{\partial}{\partial x} \left[\frac{x - x_0}{r^2} \right] = \frac{r^2 - (x - x_0)/r \frac{\partial r}{\partial x}}{r^4} =$$

$$\frac{r^2 - 2(x - x_0)^2}{r^4} = -\frac{1}{r^2} - \frac{2(x - x_0)^2}{r^4}$$

Demak,

$$\frac{\partial^2(\ln r)}{\partial x^2} = -\frac{1}{r^2} - \frac{2(x - x_0)^2}{r^4}$$

$$\frac{\partial^2(\ln r)}{\partial y^2} = -\frac{1}{r^2} - \frac{2(y - y_0)^2}{r^4}$$

Demak bularni qo'shamiz

$$\Delta(\ln r) = \frac{\partial^2(\ln r)}{\partial x^2} + \frac{\partial^2(\ln r)}{\partial y^2} = 0$$

Yuqorida ko'rdikki, vaqtga bog'liq bo'lmagan stasionar chegaraviy masalalarni tekshirishda Laplas va Puasson tenglamalarini

$$\Delta u = 0 \quad (1.2.1)$$

$$\Delta u = -f(u) \quad (1.2.2)$$

ko'rgan edik.

Qaralayotgan masala stasionar chegaraviy masalalardan iborat bo'lganligi uchun bu masalalarda boshlang'ich shartlar ishtirok etmaydi. Xuddi yuqoridagilar kabi chegaraviy masalalarning ko'rinishlarini qarab chiqamiz.

Ma'lumki,

$$\Delta u = 0 \quad (1.2.3)$$

$$\Delta u = -f(u) \quad (1.2.4)$$

(1.2.1) va (1.2.2) ko'rinishdagi tenglamalar vaqtga bog'liq bo'lmagan proseslarning to'liq tarqalishi qonuniyatlarni aniqlashga yetarli emas. Shu sababli bu qonuniyatlarning to'la aniqlash uchun topilishi kerak bo'lgan funktsiyaning qaralayotgan sohaning sirtidagi qiymati ma'lum bo'lishi kerak.

1) S sirt bilan chegaralangan T sohada shunday bir funktsiyani $u = u(x, y, z)$ topish kerakki, bu natijada (1.2.1) yoki (1.2.2) shu sohaning sirtida $u/s = f_1(x, y, z)$ berilgan funktsiyaga aylansin. Ya'ni quyidagi masalalarga kelimiz.

$$\left. \begin{array}{l} \Delta u = 0 \\ u/s = f_1(x, y, z) \end{array} \right\} \quad (1.2.5)$$

$$\left. \begin{array}{l} \Delta u = -f \\ u/s = f_1(x, y, z) \end{array} \right\} \quad (1.2.6)$$

Bu keltirgan masalalarga elliptik tipdagi tenglamalar uchun qo'yilgan birinchi chegaraviy masala deb yoki Dirixle masalasi deyiladi.

2) S sirt bilan chegaralangan T sohada shunday bir $u = u(x, y, z)$ funktsiyani topish kerakki, natijada bu funktsiya (1.2.1) yoki (1.2.2) ni qanoatlantirib quyidagi chegaraviy shartni qanoatlantirsin.

$$\frac{\partial u}{\partial n}/S = f_2(x, y, z)$$

Bundagi

$$\frac{\partial u}{\partial n}/S = \left[\frac{\partial \varphi}{\partial x} \cos \alpha + \frac{\partial u}{\partial y} \cos \beta + \frac{\partial \varphi}{\partial z} \cos \gamma \right] / S$$

Tashqi normal bo'yicha olingan hosilaning S sirtidagi qiymati, ya'ni quyidagi masalaga kelamiz.

$$\left. \begin{aligned} \Delta u &= 0 \\ \frac{\partial \varphi}{\partial \bar{n}}/s &= f_2(x, y, z) \end{aligned} \right\} \quad (1.2.7)$$

$$\left. \begin{aligned} \Delta u &= -f \\ \frac{\partial u}{\partial \bar{n}}/s &= f_2(x, y, z) \end{aligned} \right\} \quad (1.2.8)$$

Bu masalalarga elliptik tipli tenglama uchun qo'yilgan ikkinchi chegaraviy masala yoki Neyman masalasi deyiladi.

3) S sirt bilan chegaralangan T sohada shunday bir funksiyani, ya'ni $u = u(x, y, z)$ ni topish kerakki, natijada bu funksiya shu qaralayotgan sohada (1.2.1) yoki (1.2.2) tenglamani qanoatlantirib, quyidagi chegaraviy shart bajarilsin.

$$\left[\frac{\partial \varphi}{\partial \bar{n}} + ku \right] / S = f_3(x, y, z)$$

ya'ni quyidagi masalaga kelamiz.

$$\left. \begin{aligned} \Delta u &= 0 \\ \left[\frac{\partial \varphi}{\partial \bar{n}} + Hu \right] / s &= f_3(x, y, z) \end{aligned} \right\} \quad (1.2.9)$$

Bu keltirgan masalalarga elliptik tipdagi tenglamalar uchun qo'yilgan uchinchi chegaraviy masala deb yuritiladi. Bunda ham uchinchi chegaraviy masala umumlashgan chegaraviy masaladan iboratdir. Bu masalalarning yechish jarayonida agar yechimi qaralayotgan T sohaning S sirtga nisbatan sohaning ichkarisida yoki tashqarisida topishni talab etiliishi mumkin. Shu sababli bu xildagi masalalarga ichki yoki tashqi masalalar deyiladi. Bu keltirgan masalalardagi f_1, f_2, f_3 lar sohaning sirtida berilgan funksiyalardan bo'lib hisoblanadilar.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Koshi Masalasi Yechimini Regulyarlashtirish FF Homidov Educational Research in Universal Sciences 2 (15 SPECIAL), 205-207.
2. Tekislikda momentli elastiklik nazariyasi sistemasi yechimi uchun somilian-betti formulasi F.F Homidov Educational Research In Universal Sciences 2 (11), 132-136.
3. Elastiklik Nazariyasi Sistemasi Fundamental Yechimlari Matritsasini Qurish F.F.Homidov Educational Research In Universal Sciences 2 (16), 300-302.
4. Koshi Masalasini Statika Tenglamalari Sistemasi Uchun Yechish FF Homidov GOLDEN BRAIN 2 (6), 80-83.

5. Tekislikda Somilian–Betti Formulasi FF Homidov Educational Research in Universal Sciences 3 (1), 587-589.
6. Latipova, S. (2024). YUQORI SINFLARDA GEOMETRIYA MAVZUSINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA METODLAR. SINKVEYN METODI, VENN DIAGRAMMASI METODLARI HAQIDA. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(3), 165-173.
7. Latipova, S. (2024, February). SAVOL-JAVOB METODI, BURCHAKLAR METODI, DEBAT (BAHS) METODLARI YORDAMIDA GEOMETRIYANI O'RGANISH. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 2, pp. 25-33).
8. Latipova, S., & Sharipova, M. (2024). KESIK PIRAMIDA MAVZUSIDA FOYDALANILADIGAN YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. 6X6X6 METODI, BBB (BILARDIM, BILMOQCHIMAN, BILIB OLDIM) METODLARI HAQIDA. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(2), 40-48.
9. Latipova, S. (2024). 10-11 SINFLARDA STEREOMETRIYA OQITISHNING ILMIY VA NAZARIY ASOSLARI. *Академические исследования в современной науке*, 3(6), 27-35.
10. Latipova, S. (2024). HILFER HOSILASI VA UNI HISOBLASH USULLARI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 3(2), 122-130.
11. Latipova, S. (2024). HILFER MA'NOSIDA KASR TARTIBLI TENGLAMALAR UCHUN KOSHI MASALASI. *Development and innovations in science*, 3(2), 58-70.
12. Latipova, S. (2024). KESIK PIRAMIDA TUSHUNCHASI. KESIK PIRAMIDANING YON SIRTINI TOPISH FORMULALARI. *Models and methods in modern science*, 3(2), 58-71.
13. Shahnoza, L. (2023, March). KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA VA BOSHLANG'ICH FUNKSIYANI ANIQLASH BO'YICHA TESKARI MASALALAR. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 3, pp. 8-10).
14. qizi Latipova, S. S. (2024). CAPUTO MA'NOSIDAGI KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA FUNKSIYANI ANIQLASH BO 'YICHA TO 'G 'RI MASALALAR. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 375-382.
15. Latipova, S. S. (2023). SOLVING THE INVERSE PROBLEM OF FINDING THE SOURCE FUNCTION IN FRACTIONAL ORDER EQUATIONS. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 13-23.
16. Latipova, S. (2024). GEOMETRIYADA EKSTREMAL MASALALAR. B DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 3, сс. 163–172).

17. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMNING ZARURIY SHARTI. B SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (T. 3, Выпуск 2, сс. 79–90).
18. Latipova, S. (2024). FUNKSIYANING KESMADAGI ENG KATTA VA ENG KICHIK QIYMATI. B CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 2, сс. 120–129).
19. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMLARNING YUQORI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA TEKSHIRILISHI. IKKINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA EKSTREMUMGA TEKSHIRISH. B SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (T. 3, Выпуск 3, сс. 122–133).
20. Latipova, S. (2024). BIR NECHA O'ZGARUVCHILI FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. B THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (T. 3, Выпуск 4, сс. 14–24).
21. Latipova, S. (2024). SHARTLI EKSTREMUM. B МЕЖДУРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ НАУК (T. 3, Выпуск 2, сс. 61–70).
22. Latipova, S. (2024). KASR TARTIBLI HOSILALARGA BO'LGAN ILK QARASHLAR. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 46–51).
23. Latipova, S. (2024). TURLI EKSTREMAL MASALALAR. BAZI QADIMIY EKSTREMAL MASALALAR. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 52–57).
24. Latipova, S. (2024). FUNKSIYA GRAFIGINI YASASHDA EKSTREMUMNING QO'LLANILISHI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 58–65).
25. Latipova, S. (2024). BIRINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA FUNKSIYANING EKSTREMUMGA TEKSHIRISH, FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 66–72).
26. Sharipova, M., & Latipova, S. (2024). TAKRORIY GRUPPALASHLAR. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 3(3), 134-142.
27. Murodov, O. T. R. (2023). Zamonaviy ta'limda axborot texnologiyalari va ularni qo'llash usul va vositalari. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(11), 481-486.
28. Муродов, О. Т. (2023). РАЗРАБОТКА АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТЕМПЕРАТУРЫ И ВЛАЖНОСТИ В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КОМНАТ. *GOLDEN BRAIN*, 1(26), 91-95.
29. Murodov, O. T. R. (2023). INFORMATIKA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH. *GOLDEN BRAIN*, 1(32), 194-201.

30. Murodov, O. T. R. (2023). INFORMATIKA FANINI O 'QITISHDA YANGI INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH METODIKASI. *GOLDEN BRAIN*, 1(34), 130-139.
31. Turakulovich, M. O. (2023). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
32. MURODOV, O. T. (2023). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGIES AND NEW METHODS AND TOOLS FOR THEIR APPLICATION IN TODAY'S EDUCATION. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
33. Muradov, O. (2024, January). APPLICATION OF BASIC PRINCIPLES AND RULES OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES TO EDUCATIONAL PROCESSES. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 1, pp. 46-55).
34. Muradov, O. (2024). BASIC PRINCIPLES AND RULES OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Models and methods in modern science*, 3(1), 84-93.
35. Muradov, O. (2024). APPLIED TO THE CURRENT TRAINING PROCESS REQUIREMENTS. *Инновационные исследования в науке*, 3(1), 54-63.
36. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT OF AN AUTOMATED PARAMETER CONTROL SYSTEM ROOMS AND WORKSHOPS BASED ON CLOUD TECHNOLOGIES. *Академические исследования в современной науке*, 3(2), 16-27.
37. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. В SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (Т. 3, Выпуск 2, сс. 91–94).
38. Муродов, О. (2024). РАЗРАБОТКА АВТОМАТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТЕМПЕРАТУРЫ И ВЛАЖНОСТИ В ПОМЕЩЕНИЯХ. В CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (Т. 3,
39. Murodov, O. (2024). TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. В SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (Т. 3, Выпуск 3, сс. 155–160).
40. Murodov, O. (2024). INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH. В THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (Т. 3, Выпуск 4, сс. 77–81).
41. Murodov, O. (2024). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGIES AND NEW METHODS AND TOOLS FOR THEIR APPLICATION IN TODAY'S

EDUCATION. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 83–92).

42. Murodov Oybek Turakulovich. (2024). Development of an automated system for controlling temperature and humidity in production rooms. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 403–409.

43. Khamroyevna, M. B. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF BIOLOGICAL MEMBRANES, BIOPHYSICAL MECHANISMS OF MOVEMENT OF SUBSTANCES IN THE MEMBRANE. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(5), 217-221.

44. Bobokulova, M. K. (2024). TOLALI OPTIKA ASBOBLARINING TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 517–524.

45. Boboqulova, M. (2024). FIZIKA O`QITISHNING INTERFAOL METODLARI. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 73–82).

46. Boboqulova, M., & Sattorova, J. (2024). OPTIK QURILMALARDAN TIBBIYOTDA FOYDALANISH. В INNOVATIVE RESEARCH IN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 2, сс. 70–83).

47. Boboqulova, M. (2024). FIZIKAVIY QONUNIYATLARNI TIRIK ORGANIZMDAGI JARAYONLARGA TADBIQ ETISH . В MODELS AND METHODS IN MODERN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 2, сс. 174–187).

48. Boboqulova, M. (2024). IONLOVCHI NURLARNING DOZIMETRIYASI VA XOSSALARI. В DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 2, сс. 110–125).

49. Boboqulova, M. (2024). KVANT NAZARIYASINING TABIATDAGI TALQINI. В ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 7, сс. 68–81).

50. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). GEYZENBERG NOANIQLIK PRINTSIPINING UMUMIY TUZILISHI . *TADQIQOTLAR.UZ*, 34(3), 3–12.

51. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). THERMODYNAMICS OF LIVING SYSTEMS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 303–308.

52. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISH . *TADQIQOTLAR.UZ*, 34(2), 213–220.

53. Xamroyevna, M. B. (2024). Klassik fizika rivojlanishida kvant fizikasining orni. *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi*, 6(1), 9-19.

54. Muradov, O. (2024, January). IN TEACHING INFORMATICS AND INFORMATION TECHNOLOGIES REQUIREMENTS. In *Международная конференция академических наук (Vol. 3, No. 1, pp. 97-102)*.

55. Murodov, O. (2023). INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(4), 77-81.

56. Murodov, O. (2024). TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. Science and innovation in the education system, 3(3), 155-160.

57. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. Solution of social problems in management and economy, 3(2), 91-94.

58. Jalolov, T. S. (2023). MATH MODULES IN C++ PROGRAMMING LANGUAGE. Journal of Universal Science Research, 1(12), 834-838.

59. Jalolov, T. (2023). UNDERSTANDING THE ROLE OF ATTENTION AND CONSCIOUSNESS IN COGNITIVE PSYCHOLOGY. Journal of Universal Science Research, 1(12), 839-843.

ILMIY TADQIQOT ISHI BILAN SHUG'ULLANUVCHILARDA ILM-FANDA SHAKLLANGAN METODLARGA TAYANGAN HOLDA IJODIY KREATIV POZITSIYADA TURISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Olimov Temir Hasanovich

Osiyo xalqaro universiteti dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: *ushbu maqolada ilmiy tadqiqot ishi bilan shug'ullanuvchilarda ilm-fanda shakllangan metodlarga tayangan holda ijodiy kreativ pozitsiyada turish ko'nikmalarini shakllantirishning ahamiyati yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *vositalar, mexanizmlar, shart-sharoitlar, yaratish, ilmiy-texnik empirik, gnoseologik, izlanishlar, natija, jamlash, ko'nikma, shakllantirish.*

Ijtimoiy taraqqiyotni bugun ilmiy-texnik kashfiyotlarsiz, ixtirolarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Inson mehnatini yengillashtirish va samaradorligini oshirish, ijodiy salohiyatini to'la ro'yobga chiqarish imkoniyatini beruvchi vositalar, mexanizmlar va shart-sharoitlar yaratish ilmiy-texnik taraqqiyotning bosh vazifasidir. Bugun jon-jahd va fidoyilik bilan mehnat qilish yetarli emas, mehnatni, faoliyatni ratsional tashkil etish, samaradorligini oshirish yo'llarini izlash muhimdir. Jamiyatga ilmiy aqliy quvvatlariga tayanib, mehnatni, faoliyatni oqilona uyushtirishga, ijtimoiy ehtiyojlarni to'la qondirishga qaratilgan usullarga, vositalarga tayanadigan, ushbu usullarni va vositalarni kashf etadigan shaxslar kerak. Shuning uchun ham tadqiqot mavzusini ilmiy-texnik rivojlanish maqsadidan kelib chiqib tanlash talab etiladi. Ilm-fan oldiga ijtimoiy-siyosiy tuzum ham o'z talabini qo'yadi. Ijtimoiy-siyosiy tuzum ichki institutlarini o'z maqsadiga muvofiq faoliyat olib borishini istaydi, aks holda tuzum bilan institutlar o'rtasida begonalashuv yuzaga keladi. Aniq strategik maqsadi va rivojlanish dasturiga, modeliga ega ijtimoiy-siyosiy tuzum barcha sohalarni institutlarni, shu jumladan ilm-fanni ham ana shu strategik maqsad va rivojlanish dasturiga, modeliga xizmat qilishga yo'naltiradi. Ushbu obyektiv, ijtimoiy talabga xizmat qilishga tayyor tadqiqotgina siyosiy tuzum tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.

Iqtisodiy rivojlanish barcha davrlarda, barcha davlatlarda ilm-fan rivojlanishiga ta'sir etuvchi obyektiv omil bo'lib kelgan. Inson va jamiyatning moddiy ehtiyojlarini qondirish orqaligina ilm-fan, ilmiy izlanishlar o'zining ijtimoiy foydali mashg'ulot, faoliyat ekanini isbotlagan. Demak, ilmiy tadqiqot mavzusini tanlashda iqtisodiy rivojlanish omili unutilmasligi kerak.

Ilmiy tadqiqot o'tkazish ratsional tashkil etiladigan, o'ziga xos metodika va metodlarga ega ijodiy faoliyatdir. Uning ratsionalligi inson aqlu idroki va real hayotiy talablarni bilan bog'liqligida, metodikasi va metodlari esa, ilm-fanda qabul qilingan, ijodiy faoliyatni samarali o'tkazishga yordam beradigan usullar va mexanizmlardan foydalanganidadir.

Ilmiy izlanish murakkab, serqirra va ziddiyatli kechadigan jarayondir. Tadqiqotchi ichki va tashqi ta'sirlari ostida izlanish olib boradi, mazkur ta'sirlarni ilmiy maqsadga yo'naltirish oson emas. Ilmiy tadqiqot o'tkazish metodikasini egallagan, ilmiy metodlardan yaxshi xabardor va ularni qo'llay oladigan shaxs ko'zlagan maqsadiga erishadi, ilm-fan sohasida biror e'tiborli fikr ayta oladi. Ilmiy tadqiqot o'tkazishning asosiy maqsadi obyektning real holatini ideal holatga ko'tarish hisoblanadi. Mazkur maqsadga yetishning samarali yo'llarini, mexanizmlarini topish va jamiyatga taklif etish olimning vazifasidir. Mualliflar yosh tadqiqotchilarni o'z burchini obyektiv bajarishga, buning uchun esa ilm-fanda shakllangan metodlarga tayangan holda ijodiy kreativ pozitsiyada turishga da'vat etadilar.

Ilmiy tadqiqot mavzusini tanlashgacha bo'lgan jarayonlarni tadqiqotchining «o'zini o'zi izlash», «o'zligini topish» davri deb atash mumkin. Bu davrda tadqiqotchi hali biror-bir mavzuni tanlashdan, uni biror muammo bilan bog'lashdan uzoq bo'ladi. Tajriba ko'rsatadiki, ilm sohasiga birinchi qadam tashlaganidayoq mavzu topib, uni biror muammo bilan bog'lay olgan tadqiqotchi deyarli uchramaydi. Demak, mavzu tanlashda ilm sohasidan, mavzuga oid izlanishlar va muammolardan yaxshi xabardor mutaxassisning yordami, maslahati zarur. Bunday mutaxassis mavzu tanlashga ta'sir etuvchi obyektiv omillardan xabardor bo'lgani uchun ham «ilmiy rahbar», «ilmiy maslahatchi», tadqiqotni ratsional olib borishni o'rgatuvchi «ustoz» deb ataladi.

Mavzuni tanlashga undovchi obyektiv omillar quyidagilardanI borat:

- ijtimoiy taraqqiyot talabi;
- ilmiy-texnik taraqqiyot talabi;
- iqtisodiy rivojlanish omili;
- madaniy yuksalish ehtiyoji.

Ilm-fanning ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qilishi aksiomadir. Shuning uchun tanlanadigan mavzu ijtimoiy taraqqiyot maqsadlari va vazifalari bilan bog'liq bo'lishi zarur. Ijtimoiy taraqqiyot deganda umuminsoniy rivojlanish, umumbashariy qadriyatlarni asrash va ko'paytirish, ijtimoiy hayotni yanada insoniylashtirish, global muammolarni hal etish, insoniyat erishgan yutuqlarni, pozitiv tajribalarni yanada ko'paytirish nazarda tutiladi. Mazkur maqsad va vazifalarga xizmat qilish orqaligina ilm-fan, o'tkaziladigan tadqiqot, tanlanadigan mavzu pozitiv ahamiyat kasb etadi.

Mavzuning dolzarbligini asoslash orqali tadqiqotchi muammoning davr, taraqqiyot, ilm-fan uchun qanchalik muhimligini isbotlaydi. Mavzuning dolzarbligini yuqoridagi obyektiv va subektiv omillar orqali asoslash mumkin. Mavzuning o'rganilmaganligi yoki kam o'rganilgani, muammoga oid ziddiyatli yondashuvdir, konsepsiyalar yoki pastulatlilar ilgari surilayotgani, u yoki bu hodisaning pozitiv natijalariga olib kelmayotgani, taraqqiyotga to'siq bo'layotgani, shaxs va jamiyat munosabatlarida «begonalashuv» hollarining paydo bo'layotgani, huquqiy normalarni deviant xulq-atvoriga samarali ta'sir etolmayotgani dolzarb mavzular sifatida tadqiq etilishi mumkin. Biroq mavzu dolzarbligini asoslashda ilmiy izlanishlardan kelib

chiqarilgan bitta pastulatga tayanish darkor. U – tadqiqot obyekti (predmeti)ning real holati bilan ideal holati oʻrtasidagi qarama-qarshiliklardan kelib chiqishdir. Masalan, obʻekt (inson) bugun, real holatida ikkita – oʻzbek va rus tillarini biladi. Lekin u ideal holatida qirqta tilni bilishi, oʻrganishi va ularda bemalol gaplashishi mumkin. Tadqiqot qanday sabablar, omillar insonning ideal holatga yetishiga toʻsiq boʻlmoqda, nimalar qilganda insonni ideal holatga yetkazish, tarbiyalash mumkin, degan savollarga javob izlashi darkor. Tadqiqot mavzusining dolzarbligini asoslayotganda obyekti (predmet)ning ideal holatga ketishiga gʻov boʻlayotgan asosiy sabablar, omillar koʻrsatilishi zarur.

Tadqiqot obyekti (predmeti)ning real holati bilan ideal holati oʻrtasidagi fundamental mushtaraklik uning (obyekt yoki predmetning) makon va zamonda mavjudligidir. Tadqiqot obyekti (predmeti) izlanishdan oldin ham makon va zamonda mavjud edi, u izlanishdan keyin ham makon va zamonda mavjud boʻlishi zarur. Lekin u real holatdan ideal holatga oʻtganida sifatan oʻzgarishi, yaʼni real holatida yoʻq xislatlar, qarashlar, koʻnikmalar va aloqalarni oʻzida shakllantirishi mumkin. Real holat ideal holatning antagonistidir, u ideal holatning takomillashtirilishi zarur boʻlgan koʻrinishidir. Ideal holat ham real holatning antagonistidir, u real holatning takomillashtirilgan koʻrinishidir. Biroq ijtimoiy taraqqiyot real holatni boricha, mavjudligicha qoldirolmaydi, uni takomillashtirmay, ijtimoiy taraqqiyot amalga oshmaydi. Ijtimoiy taraqqiyotning immanent qonuni real holatdagi gʻov, toʻsiq, konservativ qarashlarni ideal holatning ziddi, hatto raqibiga aylantirishi mumkin. Shuning uchun ham jamiyat bir ijtimoiy-tarixiy bosqichidan ikkinchi, koʻpincha ilgari bosqichga zid, qarama-qarshi bosqichga oʻtayotganida real holatdagi mavjud toʻsiqlarni kuch bilan bartaraf etadi.

Koʻpincha tadqiqotchilar mavzu dolzarbligini asoslashda tasdiqlash usulidan foydalanadilar. Aslida muammo mavjudligini taʼkidlash ham konstatatsiya usulidir. Ammo, bizning fikrimizcha, mavzu dolzarbligini asoslashda nafaqat konstatatsiya, shuningdek, ziddiyatlarni keltirish, real holatdagi toʻsiqlarni sanash, ideal holatga yetishishning ijtimoiy zaruriyat ekanini taʼkidlash usulidan ham foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chunki, ijtimoiy hayotning sotsiodinamik xususiyati mavzu dolzarbligini real holatdan ideal holatga borish yoʻllarini izlash orqali asoslashga undaydi. Konstatatsiya usuli koʻpincha barqaror, turgʻun narsalarni, amalga oshirilgan hodisalarni qayd etish bilan chegaralanadi. Tadqiqot obyekti (predmeti)ning real holatidan ideal holatiga borishi esa ijtimoiy taraqqiyotning sotsiodinamik xususiyatiga muvofiqdir, shuning uchun mavzu dolzarbligini asoslashga sotsiodinamik yondashish darkor.

Har bir ilm sohasida mavjud empirik tajribalarni, gnoseologik izlanishlar natijalarini jamlash, umumlashtirishga zaruriyat mavjuddir. Bunday ilmiy izlanish fundamental ahamiyatga ega boʻlib, u ilm sohasining real holatini, u duch kelayotgan nazariy, falsafiy, metodologik muammolar nimalardan iborat ekanini va uning

rivojlanish yo'llarini, ideal holatga yetish bosqichlarini aniqlab olishga yordam beradi. Ilm sohasining bunday xususiy muammolarini o'rganish tadqiqotchidan katta gnoseologik tajriba va ilm-fanning falsafiy metodologik muammolaridan yaxshi xabardorlikni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Olimov, T. H. (2019). SPIRITUAL AND MORAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CIVIL CULTURE IN FUTURE SPECIALISTS OF HIGHER EDUCATION. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.
2. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.
3. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. *Pedagogical skill-Bukhara*, 2.
4. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent*, 4.
5. Olimov, T. (2020). BO'LAJAK OLIY MA'LUMOTLI MUTAXASISLARDA FUQAROLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AYRIM YO'NALISHLARI. *FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI*, 1(1), 20-27.
6. Olimov, T. THE ROLE OF NATIONAL SPIRITUALITY AND VALUES IN THE DEVELOPMENT OF CIVIL CULTURE IN FUTURE SPECIALISTS WITH HIGHER EDUCATION.
7. Jalolov, T. S. (2023). PSIXOLOGIYA YO 'NALISHIDA TAHSIL OLAYOTGAN TALABALARGA SPSS YORDAMIDA MATEMATIK USULLARNI O 'RGATISHNING METODIK USULLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 323-326.
8. Jalolov, T. S. (2023). PYTHON INSTRUMENTLARI BILAN KATTA MA'LUMOTLARNI QAYTA ISHLASH. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10), 320-322.
9. Jalolov, T. S., & Usmonov, A. U. (2021). "AQLLI ISSIQXONA" BOSHQARISH TIZIMINI MODELLASHTIRISH VA TADQIQ QILISH. *Экономика и социум*, (9 (88)), 74-77.
10. Sadriddinovich, J. T. (2023). Capabilities of SPSS Software in High Volume Data Processing Testing. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 82-86.
11. Sadriddinovich, J. T. (2023, November). IDENTIFYING THE POSITIVE EFFECTS OF PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL WORK FACTORS BETWEEN INDIVIDUALS AND DEPARTMENTS THROUGH SPSS SOFTWARE. In

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 2, No. 18, pp. 150-153).

12. Jalolov, T. S. (2023). TEACHING THE BASICS OF PYTHON PROGRAMMING. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(11).

13. Jalolov, T. S. (2023). Solving Complex Problems in Python. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 481-484.

14. Jalolov, T. S. (2023). PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF DATA PROCESSING USING THE SPSS PROGRAM. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(23), 220-223.

15. Jalolov, T. S. (2023). ADVANTAGES OF DJANGO FEMWORKER. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).

16. Jalolov, T. S. (2023). ARTIFICIAL INTELLIGENCE PYTHON (PYTORCH). Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research, 1(3), 123-126.

17. Jalolov, T. S. (2023). SPSS YOKI IJTIMOY FANLAR UCHUN STATISTIK PAKET BILAN PSIXOLOGIK MA'LUMOTLARNI QAYTA ISHLASH. Journal of Universal Science Research, 1(12), 207–215.

18. Jalolov, T. S. (2023). THE MECHANISMS OF USING MATHEMATICAL STATISTICAL ANALYSIS METHODS IN PSYCHOLOGY. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 138-144.

19. Jalolov, T. S. (2023). PROGRAMMING LANGUAGES, THEIR TYPES AND BASICS. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 145-152.

20. Xayrullayevich, S. H. (2023). SPORTS ARE GYMNASTICS IN ACTION SERIES-BE THE MANIFESTATION OF COME. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1 (5), 465–477.

21. Jalolov, T. S. (2023). PYTHON TILINING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 153-159.

22. Jalolov, T. S. (2023). PYTHON DASTUR TILIDADA WEB-ILOVALAR ISHLAB CHIQISH. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 160-166.

23. Jalolov, T. S. (2023). SUN'IY INTELLEKTDI PYTHONNING (PYTORCH) KUTUBXONASIDAN FOYDALANISH. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 167-171.

24. Jalolov, T. S. (2023). WORKING WITH MATHEMATICAL FUNCTIONS IN PYTHON. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 172-177.
25. Jalolov, T. S. (2023). PARALLEL PROGRAMMING IN PYTHON. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 178-183.
26. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). STUDY THE PSYCHOLOGY OF PROGRAMMERS. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 563–568.
27. Jalolov, T. S. (2023). MATH MODULES IN C++ PROGRAMMING LANGUAGE. Journal of Universal Science Research, 1(12), 834-838.
28. Jalolov, T. (2023). UNDERSTANDING THE ROLE OF ATTENTION AND CONSCIOUSNESS IN COGNITIVE PSYCHOLOGY. Journal of Universal Science Research, 1(12), 839-843.
29. Ikromova, S. (2023). INTERPRETATION OF THE PSYCHOLOGICAL SAFETY FACTOR IN RELATION TO DESTRUCTIVE INFORMATION IN ADOLESCENTS. Modern Science and Research, 2(9), 390-394.
30. Ikromova, S. (2023). CONCEPT OF IDEOLOGY AND FORMATION OF IDEOLOGICAL IMMUNITY IN YOUTH STUDENTS. Modern Science and Research, 2(6), 1223-1226.
31. Ikromova, S. (2023). FORMATION OF IDEOLOGICAL IMMUNITY TO DESTRUCTIVE INFORMATION IN TEENAGERS. Modern Science and Research, 2(5), 1009-1014.
32. Ikromova, S. A. (2022). MILLIY VA DINIY QADRIYATLARNING INSON TARBIYASIDAGI O’RNI. Экономика и социум, (12-2 (103)), 675-678.
33. Ikromova, S. A. (2023). SHAXS OG ‘ISHGAN XULQINING KO ‘RINISHLARI VA DESTRUKTIV AXBOROTLARNING KO ‘RINISHLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 528-532.
34. Akbarovna, I. S. (2023). YOSHLARDA DESTRUKTIV G’OYALARGA QARSHI IMMUNITET HOSIL QILISH OMILLARI.
35. Xayrullayevich, S. H. (2023). Use of Acrobatic Exercises and Their Terms In The Process of Teaching Gymnastics. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1 (9), 80–86.
36. Akbarovna, I. S. (2023). TALABA YOSHLARDA MAFKURA TUSHUNCHASI VA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH.
37. Akbarovna, I. S. (2023). O'SMIRLARDA DESTRUKTIV AXBOROTLARGA NISBATAN MAFKURAVIY IMMUNITET SHAKLLANTIRISH.
38. Akbarovna, I. S. (2023). DESTRUKTIV AXBOROTLARGA NISBATAN MAFKURAVIY IMMUNITET SHAKLLANTIRISH IJTIMOY MUAMMO SIFATIDA. Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari, 1(6), 26-29.

39. Akbarovna, I. S. (2023). **MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING BOLALAR TARBIYASIDAGI IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.**
40. Sitara Akbarovna Ikromova. (2023). **Formation of Ideological Immunity to Destructive Information. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1(9), 50–54.**
41. Akbarovna, I. S. (2023). **Study of the Formation of Ideological Immunity By Foreign and Russian Researchers. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 235-239.**
42. Akbarovna, I. S. (2023). **Adolescence during Destructive Behavior Appearances the Problem Learning Condition. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1(9), 105-109.**
43. Akbarovna, I. S. (2023). **RESEARCH METHODS OF YOUTH PSYCHOLOGY. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).**
44. Ayubovna, S. M., & Xayrullayevich, S. H. (2023). **YOSH BOLLALARDA SPORT SPORT.**
45. Ikromova Sitara Akbarovna. (2023). **NEUROPHYSIOLOGY BASIS OF HORMONES. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 68–77.**
46. Ayubovna, S. M. (2024). **Gimnastika darsining maqsadlari, vositalari va uslubiy xususiyatlari. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 2 (1), 90–97.**
47. Akbarovna, I. S. (2023). **Formation of Ideological Immunity to Destructive Information in Adolescents. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 119-122.**
48. Akbarovna, I. S. (2023). **THE DEVELOPMENT OF CONSCIOUSNESS AND THE TEACHING OF CONCEPTS OF THE UNCONSCIOUS TO STUDENTS. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 107-114.**
49. Ikromova, S. A. (2023). **Cognitive processes and their description in psychology. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 115-133.**
50. Akbarovna, I. S. (2023). **SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF BEHAVIOR FORMATION IN ADOLESCENTS. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 184-191.**
51. Akbarovna, I. S. (2023). **NEGATIVE AND POSITIVE CHANGES IN ADOLESCENT BEHAVIOR. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 192-197.**
52. Ikromova, S. A. (2023). **FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF IMMUNITY TO DESTRUCTIVE IDEAS IN ADOLESCENTS. Innovation in Science, Education and Technology.**

PEDAGOGIK MULOQOT USLUBLARINI TANLASHDA O'QITUVCHINING
MAHORATI

Xalilova Shaxlo Ravshanovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotasiya: *Pedagogik muloqot uslublari to'g'ri tanlash o'qituvchining mahoratiga bevosita bog'liq. Maqolada zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirish uchun pedagogik muloqot uslublari tanlashda o'qituvchi mahorati nimalarda aks etishibu orqali ta'lim tizimidagi bir qator muammolarning oldini olish mumkinligi ifodalangan.*

Правильный выбор методов педагогического общения напрямую зависит от навыков педагога. В статье показано, как умения учителя отражаются в выборе методов педагогического общения для совершенствования современной системы образования и как можно предотвратить ряд проблем в системе образования.

Kirish: Dunyo «oliy ta'lim taraqqiyotida internasionallashuv, globallashuv va axborotlashtirish tendensiyalarining kuchayib borishi» o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish maqsadida samarali muloqotga tayyorlash, muloqot uslublari o'rinli foydalanish hamda ularning dunyoqarashini takomillashtirishning pedagogik mexanizmlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mustaqilligimizning dastlabgi yillaridanoq oliy ta'lim muassasalaridagi ta'lim sistemasini jahon andozalariga mos ravishda kadrlar tayyorlash, ularni yuksak madaniyatli, o'qitish uslublari mukammal yegallagan mutaxassislar qilib tayyorlash vazifalari turadi. Taraqqiyot yo'lidan borayotgan yurtimiz yoshlarini yangicha ijtimoiy muhitga tayyorlash, ajdodlariga munosib avlod bo'lib kamol toptirish, hozirgi zamon talabiga muvofiq tarbiyalash - bugungi kunda dolzarb va ustuvor ahamiyat kasb etadi. Yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning taqdiri, yoshlarning ma'naviy qiyofasi, shaxsiy barkamolligi bugungi kunda pedagog kadrlarning vazifasini yanada orttiradi. Yurtboshimizning “Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu – ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq”, - degan fikrlari bejiz yemas. Bu vazifalarni amalga oshirish pedagog kadrlarning o'zaro munosabatlarga kirishuvchanligini, muloqotchanglik qobiliyatini oshirishni taqozo etadi. Pedagog kadrlar va o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar milliy pedagogik tizimida o'ziga xos va har bir millat ruhiyatiga mos holda shakllantirishdir. Pedagogik mahoratga yega kadrlar oldiga talaba – muloqot uslubini to'g'ri tanlash, yoshlarni ma'naviy dunyosini boyitish, ularning ongiga milliy g'oya asoslarini singdirish, vatanparvarlik hissini tarbiyalash, o'tmish va buyuk kelajak haqida fikrlash, u bilan faxrlanish hissini, yangicha tafakkurni shakllantirish, bozor iqtisodiyotiga mos keladigan muloqot

madaniyatini o'zlashtirishni ta'minlash kabi maqsadlar qo'yiladi. Pedagoglar ma'nan yetuk, intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash jarayonida ishtirok etar ekan, nafaqat ma'naviy-ahloqiy madaniyati bilan barchaga o'rnak bo'la olishi, muloqot uslubini to'g'ri tanlash orqali pedagogik mahorat qirraldarini namoyon eta olishi zarur. Mahoratli o'qituvchi sifatida malakali kadrlarni tarbiyalash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shishi zarur.

Asosiy qism: Mahoratli pedagoglar o'qituvchi va o'quvchi jamoasining o'zaro ta'sir malakasi, usuli va tizimini anglatib uning mohiyati, o'zaro axborot almashishida, ta'lim tarbiyaviy ta'sir o'tkazishida, o'zaro bir birlarini tushunishga erishishlarida namoyon bo'ladi. Jamiyatning yangilanish davrida pedagoglarning muloqot uslublarini rivojlantirishda ro'y berayotgan o'zgarishlarning pedagogik mahoratini ochib berish lozim. Dastavval muloqot, pedagogik muloqot va pedagogik mahorat atamalariga aniqlik kiritib olishimiz zarur. Muloqot yunoncha so'z bo'lib, suhbatlashuv, shaxslararo suhbat va o'zarofikr almashuv ma'nosini bildiradi hamda ikki va undan ortiq kishilarning so'zlashuvida paydo bo'ladi. Pedagogik muloqot –bu o'qituvchining o'quvchilar bilan darsda va darsdan tashqari faoliyatda o'zi uchun qulay bo'lgan psixologik muhitni vujudga keltirib, ijobiy ruhiy iqlimni yaratishi uchun imkoniyat beruvchi kasbiy munosabatdir. Shu o'rinda “pedagogik mahorat” tushunchasiga aniqlik kiritadigan bo'lsak pedagogik ensiklopediyada tarif quyidagicha izoxlangan: “Pedagogik mahorat – O'z kasbining mohir ustasi ustasi bo'lgan, yuksak darajada madaniyatli, o'z kasbini chuqur biladigan, yondash fanlar sohalarini yaxshi tahlil eta oladigan tarbiyalash va o'qitish uslubiyatini mukammal yegallagan mutaxassis”. Pedagogik mahorat o'qituvchining oliy ta'lim muassasasida faoliyat olib borish jarayonida rivojlanib, shakllanib boradi. Malakali, keng fikrlovchi kadrlar malakasini oshirish, o'z ustida ishlash, takomillashib borishi jarayonida o'sib borishiga zamin bo'ladi. Ilmiy-nazariy bilimlarni yegallash va o'z ustida ishlash, pedagogik muhitda doimiy faoliyat olib borish va pedagog kadrlar bilan o'zaro fikr almashish o'qituvchi pedagogik mahoratini oshirishda yordam beradi. A'zam Xoliqovning “Pedagogik mahorat” risolasida yuksak pedagogik tafakkur, ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati deya tariflanadi. (21 bet) Pedagogik mahoratga ega mutaxassislar bo'lish uchun bir necha yillik ish stajiga yega bo'lib kasbiy takomillashib borishi lozim. Ajdodlar merosi, O'rta Osiyoning buyuk mutafakkirlar ilmiy ijodini chuqur o'rganish bilan, xalqaro standartlar talablariga javob bera oladigan, chet tillarida so'zlasha oladigan va raqobatbardosh kadrlar qatorida zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan xabardor bo'ladi. Mahoratli pedagoglarning muhim jihatlaridan biri o'quvchilar bilan do'stona kirisha olishi, ta'lim-tarbiya jarayonini hamkorlikda tashkil qilib, qizg'in muloqotga kirisha olishidir. Sermahsul muloqot uslubini tanlashda ham pedagogik mahoratidan telib chiqqan holda tanlaydi. O'quvchilar jamoasida darslarni samarali tashkil etish uchun ularni rag'batlantiruvchi, bilim olish faoliyatiga turtki bo'ladigan zamonaviy usullardan foydalanadi. Qachonki o'qituvchilar o'z kasbini sevsa,

kasbiga nisbatan vijdonan yondashsa pedagogik qizg'in muloqotga kirishish qobiliyati rivojlanib, layoqati oshib boradi.

Pedagogik faoliyatda muloqot o'quvchilarga zamon talablari asosida ta'lim berish vazifalarini hal qilish vositasi, tarbiyaviy jarayonlarni ijtimoiy

Insoniyat hayot tarzining muhim tarkibiy qismi hisoblangan muloqot jarayoni pedagogik faoliyatda bir necha turlarga bo'linadi.

Alisher Navoiy "Voiz olimning o'zi avvalo haiol ish ko'ruvchi bo'lishini, uning nasihatidan chiqmaslikni" o'z asarlarida bayon etgan. Shuning uchun til shirinligi va notiqlik san'ati ustida ishlash, nutq madaniyatini takomillashtirib borish har bir o'qituvchining eng asosiy ijtimoiy burchi va mas'uliyati hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida nutqning ta'sir kuchi nihoyatda beqivosdir. O'qituvchining tili, nutqiy qobiliyati o'quvchilarning o'zlarini tuta bilishlariga, xulq-atvori va fikr yuritishlariga ulkan ta'sir etuvchi kuchli vositalardir. O'qituvchining "til boyligi va notiqlik san'ati barcha zamonlarda yonma-yon yashab kelgan" (A.P.Chexov). Uning his-tuyg'usi, intilishlari, iroda va e'tiqodi nutqida aks etadi. O'qituvchi til boyligi bilan o'quvchilarda xursandchilik, ruhlanish, muhabbat, Vatanga sadoqat, g'azablanish, nafratlanish hissiyotlarini uyg'otadi, bilim olishga undaydi. Shuning uchun o'qituvchi "tilning xalq o'tmishi, hozirgi va kelajak avlodni buyuk bir yaxlitlikka, tarixiy, jonli bir jipslikka aylantiruvchi eng hayotiy, eng boy va eng mustahkam vosita" (K.D. Ushinskiy) ekanligini unutmasligi kerak. Kishilarning bir-birlari bilan o'zaro munosabatlarida shirin-suxanlik, go'zallik, so'zlashuv ohangidagi muloyimlik muosharat odobi deyiladi. Muosharat odobi insonning go'dakligida ota-ona bag'rida, oilada shakllantirilishi kerak. "Qush uyasida ko'rganini qiladi" deyiladi xalq maqollarida. Oilada o'rganilgan muosharat odobining poydevori mustahkam bo'ladi. Bola maktabda, ulg'avgach esa, ijtimoiy muhitda ko'nikma hosil qilish jarayonida oilasida o'rganilgan muosharat odobining kuch-qudratini doimo his qiladi. O'quvchilarda muosharat odobini shakllantirish uchun o'qituvchining o'zi avvalo xushmuomalaligini namoyish etib, o'quvchilar qalbiga yo'l topa olishi, mehribonligi, ular bilan hamdard, hamfikir bo'lib, o'mak bo'lishi muhim ahamiyatga ega Sharq mutafakkirlari asarlarida muosharat odobi turli ko'rinish va nomlarda bayon etiladi. Jumladan, Al Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida asosiy g'oya - fozil kishilar obrazi. U kim bo'lishidan qat'iy nazar shohmi, gadomi, oddiy fuqaromi fozil kishidir. Shahaming fozil kishilari bir-birlariga nisbatan hurmat va izzatda bo'ladilar. Ota-ona va farzand, ustoz va shogird, do'stlar, qarindoshlar o'rtasida sharqona nazokat, mehr va ehtirom mavjud. Forobiy asarida bundan bir necha asr ilgari ham ota-bobolarimizning ma'naviyati naqadar yuksak bo'lganligi va bu avlodlarga o'mak bo'lishi ta'kidlanadi. Onore de Balzak "Xushmuomalalik va kamtarlik kishining chinakam ma'rifatli ekanligidan dalolat beradi" deydi.

O'qituvchi o'quvchilar bilan muloqot jarayonida yuz berishi mun kin bo'lgan turli ziddiyatli vaziyatlarni tezda bartaraf etishi uchun, awal o'z iqtidoriga, pedagogik mahoratiga tayanishi kerak. Pedagogik muloqot asosida erishiladigan yutuqlar

o'qituvchining ijodiy mehnati mahsulidi Ushbu mehnatning salbiy va ijobiy tomonlari bo'lishi shubhasiz. Har b vaziyatni oqilona baholash, uni to'g'ri rejalashtirish, tarbiyaviy jars yonlarda aql-idrok bilan muloqotni tashkil etish zarur. O'qituvchi bilan o'quvchilarning muloqotda bir-birlarini o'zaro ti shunmasliklari, muloqot vositalarining qashshoqligi, har bir o'quvchinin ruhiyatiga qarab muomala qilinmasligi, barchaga bir xil majburiy itoa korlik munosabati, o'quvchilarni tor doiradagi intizomga chaqiruvcl emotsional jihatdan salbiy tus berilgan buyruq shaklidagi muloqot do miy ziddiyatlaml keltirib chiqaradi. Pedagogik muloqot usullari ustic ishlashning asoslangan tizimini tuzish uchun, har bir o'qituvchi o'zinin muammolaridan, yo'l qo'yilgan kamchiliklaridan kelib chiqib, qiyinch liklami tahlil qilish bilan bartaraf etishi lozim. Pedagogik muloqotga doir barcha mashqlaming umumiy yo'ns lishini mavjud pedagogik vaziyatlarda malaka hosil qilish uchun, har bir muloqot ishtirokchilarining imkoniyatlarini ochishga ko'maklashuvchi uning shaxsiy hislatlarini rivojlantirib borishni ta'minlovchi vositalarda foydalanish taklif qilinadi. Muloqotga ba'zi o'quvchilarning subyekti qarashlarini aniqlash, shu o'quvchi bilan muloqotni oqilona hal qilinish uchun zarur bo'lgan vazifalarni belgilash, uning xulqini tuzatish yol unda shunchaki ishonch kayfiyatini yaratish kerak.

Muhokamalar va natijalar: Ko'pincha yosh pedagoglar, talabalar har doim o'qituvchiga o'z diqqatlarini qaratishlari lozim deb hisoblaydilar va o'zaro fikr almashishga doir bu muhim vazifalarni sobit qadamlik bilan hal qilmaydilar.

Ko'rsatib o'tilgan bevosita muomala bosqichlari pedagogik ta'sir ko'rsatishning nisbatan mustaqil, har bir ko'rinishida vaqti-vaqti bilan takrorlanib turadi, tarbiyaviy jarayonni tashkil etganda ularni nazarda tutish kerak bo'ladi.

Muloqot jarayonida pedadogga qo'yiladigan talablardan: Tarbiyachi jamoa, guruh va individual ish olib borish jarayonida odamlar bilan muomala qila bilishi, uni talabalar bilan aniq maqsadni ko'zlagan holda tashkil eta olishi va ularni boshqara bilishi lozim. Kasb-korga oid pedagogik dilkashlikning yosh o'qituvchi amal qiladigan quyidagi mezonlarini alohida ajratib ko'rsatish mumkin: talabalar bilan turli sohalarda muntazam muomala qilishda barqaror ehtiyojning mavjudligi, muomalaning barcha bosqichlarida hissiy osoyishtalikning namoyon bo'lishi, o'zaro fikr almashishga doir sifatlar, ko'nikmalar va malakalarning mavjudligidir. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maqolada jahon pedagogikasining klassik muloqot uslublari, ularga buyuk pedagoglar tomonidan berilgan ta'riflar, zamonaviy pedagoglarning qarashlari bilan bir qatorda, sharqona muloqot uslublarining o'ziga xosligi ko'rsatildi. Qadimgi didaktik qarashlardan bugungi ta'lim jarayoning zamonaviy pedagogik jihatlari o'rin oldi. Jahon pedagogikasida zamonaviy pedagogik muloqot uslublari va uning milliy pedagogik muloqot uslublariga transformatsiyasi va rivojlanish istiqbollari ko'rsatildi. Zamonaviy pedagogik muloqot uslublarining bugungi ta'lim tizimidagi ahamiyati atroflicha yoritib berildi.

Xulosa: Muloqot uslublarini rivojlantirish texnologiyalari ustida bir necha asrlar davomida izlanishlar olib borilmoqda. Jahon pedagogikasida zamonaviy pedagogik muloqot uslublari va uning milliy pedagogik muloqot uslublariga transformatsiyasi va rivojlanish istiqbollari o'rganish zamonaviy pedagogik kadrlar faoliyatida kelib chiqadigan muammolarni bartaraf etishga yordam beradi. Pedagogik faoliyatda muloqot uslublaridan to'g'ri foydalangan holda pedagog kadrlar orasida munosabatga kirishishi osonlashtirish mumkin. Har qanday vaziyatda ham shirin so'zlik insonning mudroq hayolotini yoritadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ravshanovna, X. S. (2023). PEDAGOGIK MULOQOT O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI. *Journal of Universal Science Research*, 1(8), 131-139.
2. Ravshanovna, X. S. (2023). PEDAGOGIK MULOQOT O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI. *Journal of Universal Science Research*, 1(8), 131-139.
3. Khalilova, S. (2022). PHILOSOPHICAL ASPECTS OF GLOBALIZATION. *Gospodarka i Innowacje.*, 28, 6-11.
4. Ravshanovna, X. S. (2023). Bo 'lajak o'qituvchi pedagogik muloqot usullarini rivojlantirish texnologiyasining zamonaviy modellari va ularni qo 'llash metodlari. *Journal of Universal Science Research*, 1(9), 223-234.
5. XALILOVA, S. (2021). JAHON PEDAGOGIKASIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK MULOQOT VA MILLIY PEDAGOGIK MULOQOT USLUBLARIGA TRANSFORMATSIIYASI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 1(1).
6. Ravshanovna, K. S. (2023). Factors Affecting the Formation of a Positive Attitude to the Learning Activity in Students. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 116-122.
7. Ravshanovna, X. S. (2023). Globallashuv sharoitida o 'quvchilar aqliy-ruhiy qiyofasini shakllantirishda muloqot uslublarining ahamiyati. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 100-106.
8. Ravshvnovna, K. S. (2023). THE ROLE OF THE CULTURE OF COMMUNICATION IN MODERN EDUCATION AND EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(3), 356-361.
9. Ravshanovna, X. S. (2022). BO'LAJAK O'QITUVCHILAR VA O'QUVCHILAR O 'RTASIDAGI MULOQOT JARAYONI VA UNGA QO'YILADIGAN TALABLAR. *Лучший инноватор в области науки*, 1(1), 814-819.
10. Ravshanovna, X. S. (2023). O'qituvchi kasbiy faoliyatida pedagogik muloqot usullarining o'zlashtirish jarayoniga ta'siri va ahamiyati. *Journal of Universal Science Research*, 1(10), 803-816.

11. Mustafoyev K., & Muxamedjanov , . M. (2022). ZANJIRSIMON BAXYAQATORLI YO`RMAV TIKISH MASHINALARIDAGI CHALISHTIRGICH MEKANIZMLARI. Евразийский журнал академических исследований, 2(11), 398–402.
12. 15. Mustafoyev Komiljon Ilxom o'g'li. (2023). New Construction of the Looper Mechanism. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 255–257. Retrieved from <http://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/1488>
13. Mustafoyev , K. . (2023). LOOPER MECHANISM OF THE SEWING MACHINE. Евразийский журнал академических исследований, 3(4), 16–18. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/11848>
14. Ilxom o'g'li, M. K. (2023). IMPROVEMENT OF THE LOOPER MECHANISM OF THE SEWING MACHINES. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
15. Xalilova Shaxlo Ravshanovna. (2024). The teacher's views on the technologies for the development of pedagogical communication methods. МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, 2(2), 368–376.
16. Hikmatovna, M. N. (2024). Teaching of specialized subjects in primary education. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 453-460.
17. Hikmatovna, M. N. (2024). Boshlang'ich ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 445-452.
18. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.
19. Sobirovna, S. Y. (2023). Creativity in the work of an educator. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 361-367.
20. Sidiqova Yulduz. (2024). SYUJETLI-ROLI O`YINLARNING BOLA FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 2(1), 44–51.
21. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМДА “ILK QADAM” DASTURI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 603-608.
22. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.
23. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.

24. O'ktamovna, S. M. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
25. O'ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.
26. O'ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
27. Ситора Икромовна Акбаровна. (2024). РАЗВИТИЕ СОЗНАНИЯ И ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ПОНЯТИЯМ БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 157–163.
28. Ro'ziyeva, M. Y., & Azamova, N. U. B. (2024). BADIY ADABIYOTDA MAKON VA ZAMON TUSHUNCHASI VAULARNING KELIB CHIQISHI. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 2(2), 22-26.
29. Bahrievna, P. N., & Ro'ziyeva, M. Y. (2023). Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(6), 47-51.
30. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMIY ASOSLARI.
31. Hojiyeva, N. (2023). METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS. *Modern Science and Research*, 2(9), 424-428.
32. Bahodirovna, H. N. (2023). TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 209-209.
33. Hojiyeva, N. B. (2023). MODERN METHOD IN TEACHING MOTHER LANGUAGE LESSONS-USING THE CACOGRAPHY METHOD. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 434-439.
34. Hojiyeva, N. B. (2023). INCREASING THE INTEREST OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING TECHNOLOGY IN
35. PRIMARY GRADES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 430-433.
36. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Principles of Teaching The Science of" Education" In Primary Classes. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 366-368.
37. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of" Education" in Primary Grades. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 369-372.

38. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.
39. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. *Modern Science and Research*, 2(10), 855-857.
40. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. *Modern Science and Research*, 2(10), 333-336.
41. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 378-382.
42. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 127-131.
43. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI MASHG 'ULOTLAR. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 27-32).
44. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM MASALASI. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 21-26).

SUD PSIXOLOGIK EKSPERTIZASI TARIXI RIVOJLANISH JARAYONI
BOSQICHLARI.

Elov Ziyodullo Sattorovich

Osiyo xalqaro universiteti dotsenti,

Psixologiyafanlaridoktori (DSc)

elovziyo2021@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada hozirgi kunga qadar chuqur izlanishga va qator ilmiy tadqiqotlar o'tkazishga, shuningdek juda ko'plab munozara va baxslarga sabab bo'layotgan, aniqlik va diqqat, juda katta bilim talab etilayotgan, sudga oid psixologik ekspertiza soxasining asl xususiyati va ushbu jarayonning qanday tarixga ega ekanligi tahlil qilingan bo'lib, ushbu soxadagi ulkan o'zgarishlar qilish, aniqliklarni zamonaviy texnologiyalar bilan yanada mukammlashtirish, bugungu zamonning muhim talabi ekanligi keng yoritib berilgan.*

Kalit so'zlari: *Sud ekspertizasi, psixolog, ekspert, barmoqizi, ekspertizaturлари, sudlovjarayoni, sudya, affekt, depressiya.*

**ИСТОРИЯ СУДЕБНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ЭТАПЫ
ПРОЦЕССА РАЗВИТИ**

Аннотация: *В данной статье раскрывается своеобразие области судебно-психологической экспертизы, которая стала предметом глубоких исследований и ряда научных исследований, а также большого обсуждения, что требует точности и внимания, большого количества знаний и того, как этот процесс осуществляется. Проанализировано, что он имеет историю, и широко объяснено, что внесение огромных изменений в этой области, повышение точности с помощью современных технологий является важным требованием сегодняшнего времени.*

Ключевые слова: *Судебная экспертиза, психолог, эксперт, отпечаток пальца, виды экспертиз, судебный процесс, судья, аффект, депрессия.*

**HISTORY OF FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXPERTISE DEVELOPMENTAL
PROCESS STAGE.**

Abstract: *In this article, the original nature of the field of forensic psychological expertise, which has been the subject of deep research and a number of scientific studies, as well as a lot of discussion, which requires precision and attention, a great deal of knowledge, and how this process is carried out. It has been analyzed that it has a history, and it is widely explained that making huge changes in this field, improving accuracy with modern technologies, is an important requirement of today's time.*

Key words: *Forensic expertise, psychologist, expert, fingerprint, types of expertise, judicial process, judge, affect, depression.*

Kirish. XXI asrda inson va uning baxtli hayot kechirishi muammosi har qachongidan ham dolzarb masalaga aylandi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev aytganlaridek: “....., biz har bir fuqaro o‘zining kuch va imkoniyati, qobiliyati va salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun keng sharoit va imkoniyat yaratib berishimiz kerak³⁸”. Bu esa jamiyat a‘zolaridagi ijtimoiy psixologik muammolarni o‘z vaqtida yuqori darajada yechimini topishni talab qiladi.

Biz bilamizki har narsani ibtidosi va intihosi bor, ammo ilm-fan ma‘rifatda aslo yakun bo‘lmaydi. Qancha bilib o‘rganganiz qadar shuncha ko‘p yangiliklar yaratishimizni va albatta jamiyatga foydamiz tegishini anglab yetamiz. Ushbu bilimlar orqali kelajak avlodlarga, juda katta ma‘naviy ozuqa yetkazib beramiz. Hozirgi kunda o‘rganilayotgan ba‘zi bir soxalar uzoq bir davrlarni bosib o‘tganini ko‘rishimiz mumkin. Ammo, qaysidir davrlarda ma‘lum sohalardagi tanazzul tufayli, rivojlanish va o‘shida susayish keying davrlarda o‘zining kamchiliklari bilan taraqqiyotga ta‘sir etayotganini ko‘rishimiz mumkin. Bugun bu kabi sohalarda orasida o‘zgarishga va rivojlanishga yanada muhtoj bo‘lgan sudga oid psixologik ekspertiza jarayoni haqidagi ilmiy ma‘lumotlarni tadqiq qildik.

Asosiy tahlillar: Bugungi kunda, yuridik sohaning kun sayin rivojlanib borayotganligi natijasida, uning qator tarmoqlari shu jumladan yuridik psixologiya ham rivojlanmoqda. Natijada sohaning muammolari yuzasidan turli amaliy tadbirlarda sifat bosqichiga erishish uchun mavjud tajribalarga tayanib, mahalliy mutaxassislar tomonidan bir qator masalalar qayta ko‘rib chiqilishi lozim³⁹:

1. Bugun Jahon psixologiyasida qo‘llanilib kelayotgan “Standartlar”ga tayanib, yuridik psixologiyada psixologik metodikalardan foydalanish borasida mahalliy muhit uchun aniq ko‘rsatmalar ishlab chiqish;

2. Mahalliy sharoit uchun qo‘llanishi lozim bo‘lgan yuridik psixologiya sohasidagi qo‘llanmalarni nashr ettirib borishni yo‘lga qo‘yish;

3. Yuridik psixologiya imkoniyatlaridan foydalanish bo‘yicha amaliy qo‘llanmalar ishlab chiqish;

4. Mutaxassislar tayyorlash jarayonida Yuridik psixologiyaning boshqa tarmoqlari bo‘yicha ularning standartlari masalasi uchun alohida mashg‘ulot mavzularini ajratish lozim.

Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida, fanlar tizimida psixologiya fani muhim ahamiyatga ega. Akademik B.M.Kedrovning fikricha – psixologiya o‘zlashtirilayotgan gumanitar, aniq va maxsus fanlarning markazini tashkil etadi.

³⁸Mirziyoyev Sh.M. Erkin vafarovon, demokratik O‘zbekistondavlatinibirgalikdabardoetamiz. T.: O‘zbekiston. 2016. 23-bet.

³⁹Elov Z.S. Yuridikpsixologiya. B.: 2023 Kamolot nashriyoti 238-b.

Huquqni muhofaza qilish faoliyatida psixologik bilimlar quyidagi jarayonlarda qo'llaniladi:

- ✚ Shaxsni to'g'ri diagnostika qilish;
- ✚ Insonga nisbatan individual yondashish;
- ✚ taktik usul va qarorlarni tanlash va ishlatish;

Sud – psixologik ekspertizasining asosiy vazifasi psixik jarayonlarning kechishi natijasida, so'roq qilinuvchi shaxsning individual xususiyatlariga ko'ra, isbot uchun tegishli bo'lgan faktlarni u tomonidan adekvat qabul qilinishi, eslab qolishi va so'zlab berish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Yuridik sohada shaxsni manashu kabi jarayonlar bilan tadqiq qilish va o'rganish sudga oid psixologik ekspertizada amalga oshiriladi.

Asli sudga oid psixologik ekspertiza biz uchun nimaga kerak degan savol paydo bo'ladi. Javob shundaki, aniq tashxis, tahlil, bir insonni hayot-mamoti uchun ham vijdonan kurash olib boorish uchun, bir insonni hayotini asrab qolish uchun ham bizga sudga oid psixologik eksperrtiza kerak.

Sud psixologik ekspertisasi bu – sudda huquqiy masala uchun ishlatiladigan baxs yoki munozara. Shu sababli sudga oid psixologik ekspertisasi bu– sud sharoitida ilmiy psixologik nazariyalar haqidagi suhbat yoki munozara olib boorish jarayoni hisoblanadi.

Sudga oid psixologik ekspertiza nomi ya'ni argumenttativ mashq degan ma'noni anglatuvchi sud tibbiyoti sifatdooshidan kelib chiqqan bo'lib, uning ingliz tilidagi eng qadimgi ma'nosi sudlarga tegishli, qo'llanilgan yoki sudlarga yoki ommaga muhokama va muzokaralarga mos keladi. Ingliz tilidagi ushbu so'z, lotincha sud tibbiy so'zidan olingan bo'lib bozor yoki shakli, ommaviy degan manoni anglatadi, bu esa o'z navbatida lotincha forum so'zidan kelib chiqqan bo'lib bozor joyi, degan ma'noni anglatadi.

Sudga oid psixologik ekspertiza tarixiga nazar soladigan bo'lsak, bu yo'nalishdagi dastlabki ishlar milodiy I-asrning boshlarida Rimlik notiq va huquqshunosh Kvintilian tomonidan, aybsiz kishini oqlash uchun asosiy sud ekspertizasidan foydalanganligi ma'lum⁴⁰.

Rim modeli zamonaviy sud va huquq tizimining asosini tashkil qiladi. Shunday qilib, qadimgi Rimda dalillarni tekshirishda ilmiy tamoyillar qo'llash ajablanarli emas. Ammo, G'arbda Rim imperiyasining qulashi bilan sud ekspertizasini qo'llanilishini keying mingyillikdagi jarayoni to'xtab qolgan desak mubolag'a bo'lmaydi.

Milodning V-asrlarga borib, German va slyavyanlar jamiyatida birinchi bo'lib o'lim sabablarini aniqlashda tibbiy mutaxasislarni jalb qilish to'g'risida qonun chiqarilgan edi. Bu qonunga asosan tibbiyot hodimlarini alohida sud ishlariga jalb qilishini talab etilgan.

⁴⁰Elov Z.S. Yuridik psixologiya. B.: 2023 Kamolot nashriyoti 238-b.

N.T.Tojiyeva., Z.S.Elov., Voyaga yetmaganlarda sudga oid psixologik ekspertiza o'tkazishning psixologik xususiyatlari. Pedagogik va psixologik tadqiqotlar. 2024 №1

Tarixiy ekspertlarni izlanishlari natijasida VI-asrlarda Xitoy mutaxassisleri ham ushbu sohada yaxshigina bilimlarga ega ekanligini aytib o'tish lozim. Ushbu faktlar bo'yicha o'sha davrdagi muhim qimmatga ega bo'lgan asar Ming Yuen Shin Lu nomli muallifning kitobida eslab o'tilganligini manbalar ko'rsatib o'tadi.

VII-asrda barmoq izlaridan indentifikasiya qilish vositasi sifatida foydalanish tushunchasi birinchi marta qo'llanildi. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra savdogarlar o'zlaridan qarzdor bo'lgan mijozlarini kimligini uning barmoq izlarini hisob qog'oziga olish orqali tekshirishga Musharraf bo'lgan. Keyinchalik esa bu metodikani sudyalar inkor etib bolmaydigan dalil sifatida qabul qilishgan.

Mana biz hozirgi zamonda qo'llab kelayotgan barmoq izlari aslida qanchalik tarixiy jarayonlarni bosib o'tganligini guvohi bo'lyapmiz, aslida oddiygina savdogarlarni mijozlar bilan o'rasidagi o'rnatilgan bu kabi muloqot, bugungi davrda ham foydalanib kelinayotganligini ko'rishimiz mumkin.

Eramizdan avvalgi 1000-yilga kelib, o'sha davrlarda Xitoy, Bobil, Fors va yangi Shotlandiya kabi joylarda rasmiy hujjatlarni imzolashda ham barmoq izlarini ishlata boshlashgan. Bu birgina barmoq izi ekspertizasini qisqacha tarixiy jarayoni hisoblanadi. Biz izlanish olib borayotgan ushbu soxada juda ko'plab mingyillik tarixga ega bo'lgan metodikalar borligini ko'rishimiz mumkin. Balki ba'zi bir metodikalarni hozirgi zamonaviy texnologiya asrida ham tatbiq etib uni zamon bilan ham fikr bo'lgan holda o'rganib chiqishimiz yoki yanada chuqurroq o'rgangan holda bu sohada yanada ulkan yutuqlarga erishishimiz mumkin. Bunday tarixiy ma'lumotlardan tashqari, bugun zamonaviy ekspertiza jarayonida barmoq izlari bo'yicha yirik olim, sohaning otasi sifatida, AQShning Takoma shtatidagi indentifikasiya byurosi (*HM Smit barmoqizi*) rahbari Frensis Galton⁴¹ hisoblanadi. Ko'pgina malumotlarda bu inson, barmoq izlari bo'yicha bugun dunyodagi eng asosiy shaxs sifatida qaraladi.

Xulosa va tahlillar: Yillar davomida o'rganilib asta-sekin taraqqiy eta boshlangan bu soxa hali ham rivojlanib bormoqda. Shu o'rinda o'quvchida sudga oid psixologik ekspertiza bo'yicha tadqiqotchi kim degan savol paydo bo'lishi tabiiy jarayondir.

Arximed ehtimol birinchi sudga oid psixologik ekspertizani asoschisi bo'lgandir. Bir tarixiy ma'lumotda aytilishicha, qirol mahaliy zargardan maxsus oltin toj buyurtma qiladi, ammo, bu sof oltin emas deb gumon qilgan. U Arximeddan aldanganmi yoki yo'qligini aniqlashini so'raydi, lekin u tayyorlangan tojda biror bir sinov o'tkazmasdan, unga zarar etkazmasdan tekshirilishini xoxlaydi.

Yuqorida aytib o'tilgan afsonaga qo'shimcha ravishda sudga oid psixologik ekspertiza Xitoyda vujudga kelgan degan taxmin ham borligini unitmaslik lozim.

Yani bir dehqon o'z dalasida o'roq bilan o'ldirilgan. Tergovchilar tomonidan barcha dehqonlarning o'roqlari yig'ib olinadi. Bir necha soniyalardan keyin bir o'roq

⁴¹Elov Z.S. Yuridik psixologiya. B.: 2023 Kamolot nashriyoti 238-b.

N.T.Tojiyeva., Z.S.Elov., Voyaga yetmaganlarda sudga oid psixologik ekspertiza o'tkazishning psixologik xususiyatlari. Pedagogik va psixologik tadqiqotlar. 2024 №1

chivnlarni o'ziga tortayotganligini ko'rishadi va aynan shu o'roq qotillikda ishlatilganligini va uning sohibi qotil ekanligini aniqlashadi.

Davrlar o'tgani sayin, bu soxada ham asta-sekin rivojlanishlar bo'ldi, 1247-yillarda Xitoyda sudga oid psixologik ekspertiza bo'yicha birinchi darslik nashr etilgan bo'lib, u shubhali o'limni tekshirishda amal qilish kerak bo'lgan tartiblarni hujjatlashtiriladi.

Yana bir ma'lumotga qaraganda miloddan avvalgi 44-yilda Yuliy Sezar o'ldirilganidan keyin davolovchi doctor jasaddan topilgan 23 ta jaroxatdan faqat bittasi halokatli ekanligini aytib o'tganligini ham ko'rishimiz mumkin.

Yuqoridagilarga asoslanib va boshqa qator juda ko'plab manbalar o'rganilib chiqqan holda, sudga oid psixologik ekspertiza naqadar uzoq yillik tarixiga ega ekanligini ham korishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Z.S.Elov. SUD-PSIXOLOGIK EKSPERTIZASI TARIXI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI (ilmiy manbalar tahlili asosida). Pedagogik va psixologik tadqiqotlar. 2 (1), 3-8 2024
2. Z.S.Elov. AFFEKT HOLATI VA UNING SUD-PSIXOLOGIK EKSPERTIZASI: <https://doi.org/10.53885/edinres>. Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2022 йил № 9) ISSN 2181-1709 (P) 306-311
3. Z.S.Elov. Yuridik psixologiya. Darslik. Buxoro-2023 486b
4. N.T.Tojiyeva, Z.S.Elov., VOYAGA YETMAGANLARGA SUDGA OID PSIXOLOGIK EKSPERTIZASINI O'TKAZILISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Pedagogik va psixologik tadqiqotlar. 2 (1), 9-14 2024
5. Elov, Z. (2023). ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ЎСМИРЛАР ОРАСИДА СУИЦИДАЛ АҲЛОҚ ТУШУНЧАСИ ВА ИЛМИЙ ТАҲЛИЛЛАР. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 40(40).
6. Элов, З. С. (2023). Ўсмир шахсида деликвент ахлоқ–девиант хулқ-атвор шакли сифатида. Та'лим ва innovatsion tadqiqotlar xalqaro ilmiy metodik jurnal.– Buxoro, 6, 376-378.
7. Elov, Z. (2021). Qobiliyatning shaxs psixologiyasidagi o'rni va danning-kryuger effekti. Pedagogik mahorat, 1(5), 143-144.
8. Элов, З. С. (2023). ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ЎСМИРЛАР ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛАЁТГАН НОҚОНУНИЙ ХАТТИ-ҲАРАКАТЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК САБАБЛАРИ: Элов Зиёдулло Сатторович, Бухоро давлат университети, Тарих ва юридик факультети Психология ва социология кафедраси доценти, Психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (2), 292-296.
9. Elov, Z. S. (2022). Suitsidal xulq motivatsiyasi: nazariya va amaliyot.

10. Элов, З. С. (2017). ПРОФИЛАКТИКА САМОУБИЙСТВ СРЕДИ СОТРУДНИКОВ ОБД. In Психология XXI столетия (pp. 473-477).
11. Hikmatovna, M. N. (2024). CONTENT OF THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 88-94.
12. Hikmatovna, M. N. (2024). Teaching of specialized subjects in primary education. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 453-460.
13. Hikmatovna, M. N. (2024). Boshlang'ich ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 445-452.
14. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.
15. Isomova, FATQ (2022). THE IMPORTANCE OF SPEECH DEVELOPMENT ACTIVITIES IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 947-949.
16. G'aniyevna, P. R. F. (2022, June). МАКТАБГА ТАЙЙОРЛОВ ГУРУHLARI UCHUN SAVODXONLIKKA O'RGATISH MASHG'ULOTLARIDA, A"HRIF-TOVUSHINI O'RGATISH METODIKASI. In *E Conference Zone* (pp. 38-41).
17. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). Tarbiya turlari va ularning shaxs kamolotiga ta'siri. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 429-435.
18. Tajiddinovna, I. F. (2024). Types of education and their impact on personality development. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 469-475.
19. Исомова, Ф. Т. (2024). Виды образования и их влияние на развитие личности. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 461-468.
20. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). МАКТАБГАЧА ТА'LIMDA "ILK QADAM" DASTURI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 603-608.
21. Xayrullayevich, S. H. (2023). Use of Acrobatic Exercises and Their Terms In The Process of Teaching Gymnastics. *Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies* (2993-2599), 1 (9), 80–86.
22. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.
23. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.

24. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 590-595.
25. Madina O'ktamovna Shukurova. (2024). " Growing children's speech in the process of introducing them to the environment and nature ". *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 130–135.
26. Shukurova, M. (2024). OILADA FARZAND TARBIYASIDA OTANING ROLI. ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O 'RNI, 3(2), 162-167.
27. O'ktamovna, S. M. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
28. O'ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.
29. O'ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
30. Ro'ziyeva, M. Y., & Azamova, N. U. B. (2024). BADIY ADABIYOTDA MAKON VA ZAMON TUSHUNCHASI VAULARNING KELIB CHIQISHI. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 2(2), 22-26.
31. Bahrievna, P. N., & Ro'ziyeva, M. Y. (2023). Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(6), 47-51.
32. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMIY ASOSLARI.
33. Hojiyeva, N. (2023). METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS. *Modern Science and Research*, 2(9), 424-428.
34. Bahodirovna, H. N. (2023). TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 209-209.
35. Hojiyeva, N. B. (2023). MODERN METHOD IN TEACHING MOTHER LANGUAGE LESSONS-USING THE CACOGRAPHY METHOD. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 434-439.
36. Hojiyeva, N. B. (2023). INCREASING THE INTEREST OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING TECHNOLOGY IN PRIMARY GRADES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 430-433.

37. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Principles of Teaching The Science of" Education" In Primary Classes. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 366-368.
38. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of" Education" in Primary Grades. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 369-372.
39. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.
40. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. *Modern Science and Research*, 2(10), 855-857.
41. Muhammedovna, T. M., & Bahodirovna, H. N. (2022). Methods and Means of Forming Technological Skills of Primary School Students. *AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT*, 1(2), 139-144.
42. Bahodirovna, H. N. (2024). THE SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL TRAINING IN PRIMARY CLASSES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 439-447.
43. Bahodirovna, H. N. (2024). AND ESSENCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 328-333.
44. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. *Modern Science and Research*, 2(10), 333-336.
45. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 378-382.
46. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 127-131.

OKSIDATIV STRESSDA TURLI TO‘QIMALAR ANTIOKSIDANT TIZIMIGA VA MITOXONDRIYALAR FUNKSIYASIGA SINAROSID FLAVONOIDINING TA’SIRI.

Suyunov G‘olib Tufli o‘g‘li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

suyunovgolib0707@gmail.com

Mirzayeva Malika Xurram qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Saidmurodova Inoyat Ilhomovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya *Keyingi yillarda respublikamizda va dunyoda turli kasalliklarni, jumladan yurak qon tomir, saraton, endokrin, nerv va boshqa tizim kasalliklarini davolashda yangi samarali farmakologik vosita yaratish va ularni tibbiyotga tadbiq etish dolzarb mavzulardan biri bo‘lib qolmoqda. Tabiiy birikmalar sintetik preparatlarga nisbat xavfsizroqdir. Ushbu tabiiy birikmalar orasida polifenol birikmalarga katta ahamiyat qaratilmoqda. Shu sababli polifenollarni hujayra, mitoxondriyalar va molekulyar darajada ta’sir mexanizmlarini o‘rganish juda muhim.*

Kalit so‘zlar: *NN - nafas nazorati, EGTA – etilenglikol’-bis-aminoetil-tetraasetat, EDTA – etilendiamintetraasetat, NAD – nikotinamidadenindinukleotid, FAD – flavinadenindinukleotid.*

OXIDATIVE STRESS TURLI TOKIMALAR ANTIKSIDANT TIZIMIGA AND MITOCHONDRIAL FUNCTIONSIGA CINAROSIDE FLAVONOIDINING EFFECTS.

Annotation *In the following years, the creation of a new effective pharmacological agent in the treatment of various diseases in our republic and in the world, including cardiovascular, cancer, endocrine, nervous and other systemic diseases, and their application to medicine remain one of the relevant topics. The ratio of natural compounds to synthetic preparations is safer. Great importance is paid to these natural compounds oracidate polyphenol compounds. For this reason, it is very important to study the mechanisms of action of polyphenols at the cellular, mitochondrial and molecular levels.*

Keywords: *NN-breath control, EGTA – ethylene glycol’-bis-aminoethyl-tetraacetate, EDTA – ethylendiamintetraacetate, NAD – nicotinamidadenindinucleotide, FAD – flavinadenindinucleotide.*

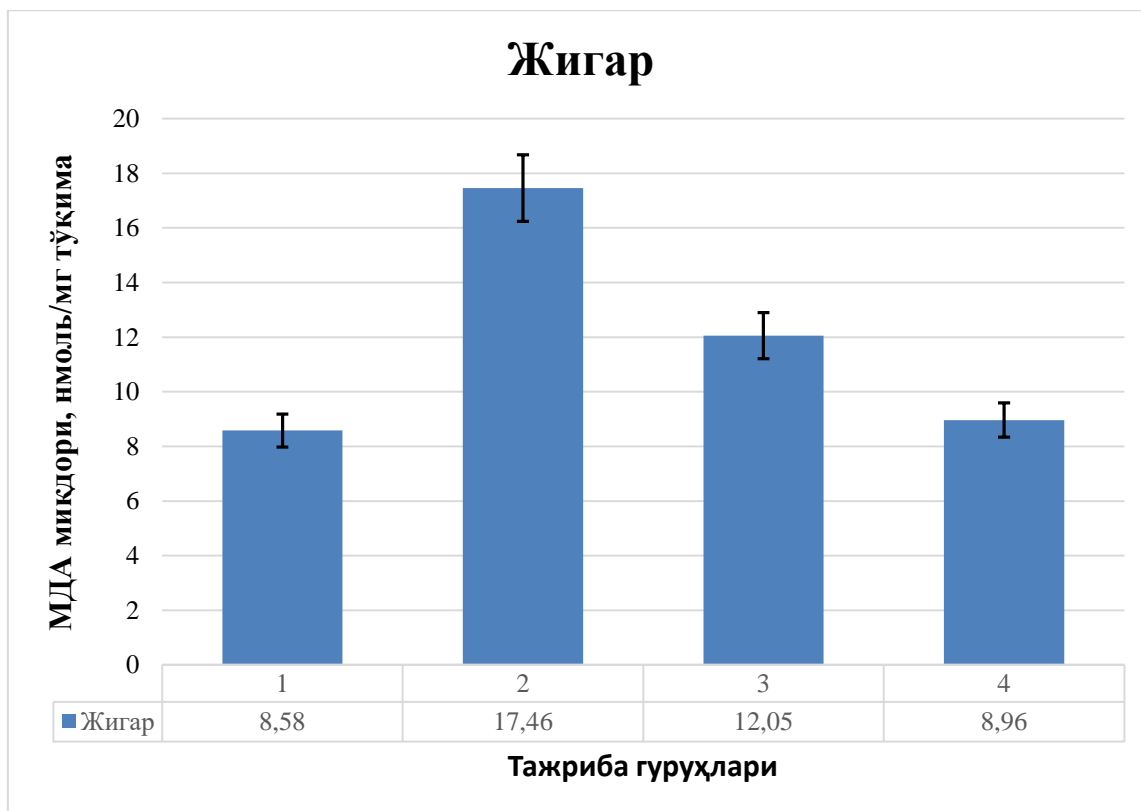
ОКИСЛИТЕЛЬНЫЙ СТРЕСС ТУРЛИ ТОКИМАЛАР ANTIKSIDANT TIZIMIGA И МИТОХОНДРИАЛЬНАЯ ФУНКЦИЯСИГА ЦИНАРОЗИД ФЛАВОНОИДИНИНГ ЭФФЕКТЫ.

Аннотация В последующие годы одной из актуальных тем в нашей республике и в мире остается создание нового эффективного фармакологического средства для лечения различных заболеваний, включая сердечно-сосудистые, онкологические, эндокринные, нервные и другие системные заболевания, а также их применение в медицине. Натуральные соединения безопаснее соотносить с синтетическими препаратами. Среди этих природных соединений большое значение придается полифенольным соединениям. По этой причине важно изучить механизмы действия полифенолов на клеточном, митохондриальном и молекулярном уровне.

Ключевые слова: NN - контроль дыхания, EGTA – этиленгликоль'-бис-аминоэтилтетраацетат, ЭДТА-этилендиаминтетраацетат, над – никотинамидадениндинуклеотид, ФАД – флавинадениндинуклеотид.

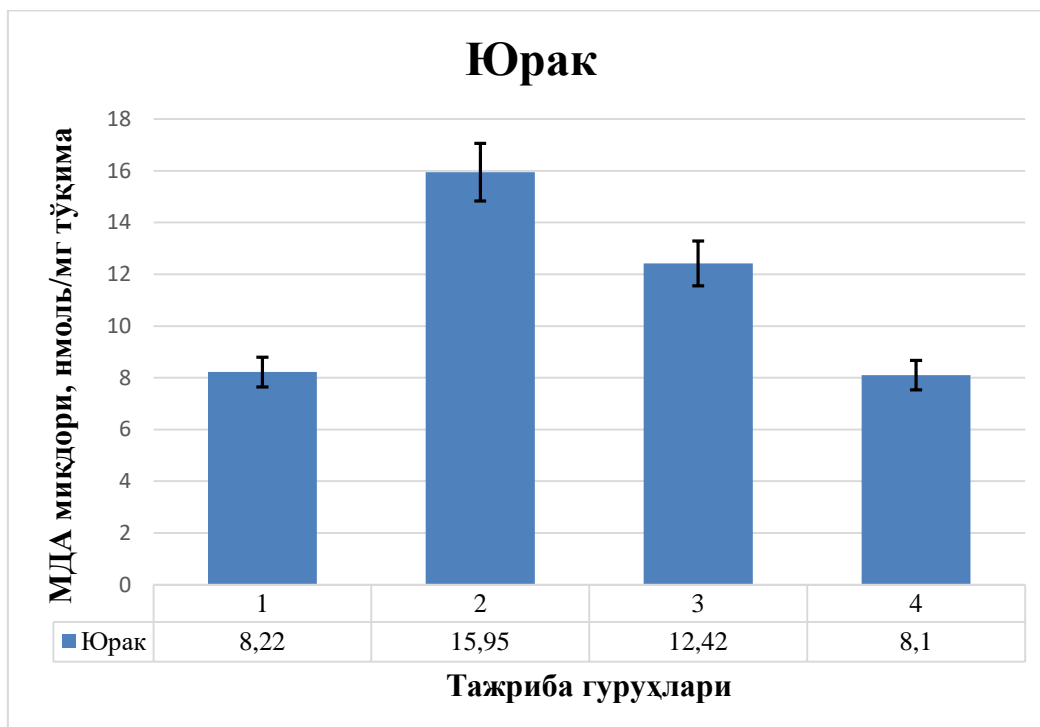
Ma'lumki, turli fiziologik, va ayniqsa, patologik jarayonlarda hujayra va to'qimalarda lipidlarning peroksidlanishi (LPO) natijasida har xil turdagi erkin radikallarning hosil bo'lishi ko'rsatilgan. Organizmda kechayotgan metabolik jarayonlar natijasida a'zo va to'qimalarda erkin radikallar miqdorining ortishi energiya almashinuv jarayonlarini izdan chiqishiga sababchi bo'ladi. Bundan xulosa qilish mumkinki, oksidativ stress holatida LPO jarayonining tezkor rivojlanishi butun organizmga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi vaqtda ushbu jarayonlarni oldini olish uchun turli o'simliklardan ajratib olinayotgan biologik faol moddalarga, xususan polifenol birikmalarga va flavonoidlarga katta e'tibor qaratilmoqda. Chunki ushbu biologik faol moddalar yuqori antioksidant xossaga ega bo'lib, ular organizmda oksidativ stress natijasida kelib chiqadigan LPO jarayonini oldini olishda muhim moddalar hisoblanadi. Shuningdek, ushbu moddalar antioksidant faollikdan tashqari, antibakterial, membranafaol, antivirus, immunomodulyatorlik, antikanserogen, antiallergik, antigipertenziv va boshqa faolliklarga egaligi ham ko'rsatilgan. Shu bois ishimizda sinarozid va uning aglikoni lyuteolinning in vivo tadqiqotlarda alloksan monogidrat bilan chaqirilgan oksidativ stressda a'zo va to'qimalarda malondialdegid hosil bo'lish jarayoniga ta'sirini o'rgandik. Ma'lumki, alloksan monogidrat streptozotsinga nisbatan oshqozon osti bezi beta-hujayralariga nisbatan boshqa a'zolariga ham o'z salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Bunda alloksan monogidrat yuborilgan hayvonlarda diabet bilan birga boshqa a'zo va to'qimalarda oksidativ stress rivojlanib borishi ko'rsatilgan.

Polifenol gall kislotasi 20 mg/kg hisobda "jigardagi" oksidativ stressni kamaytirib, tiklangan glutationni oshirib, antioksidant tizimni yaxshilagani ta'kidlangan.

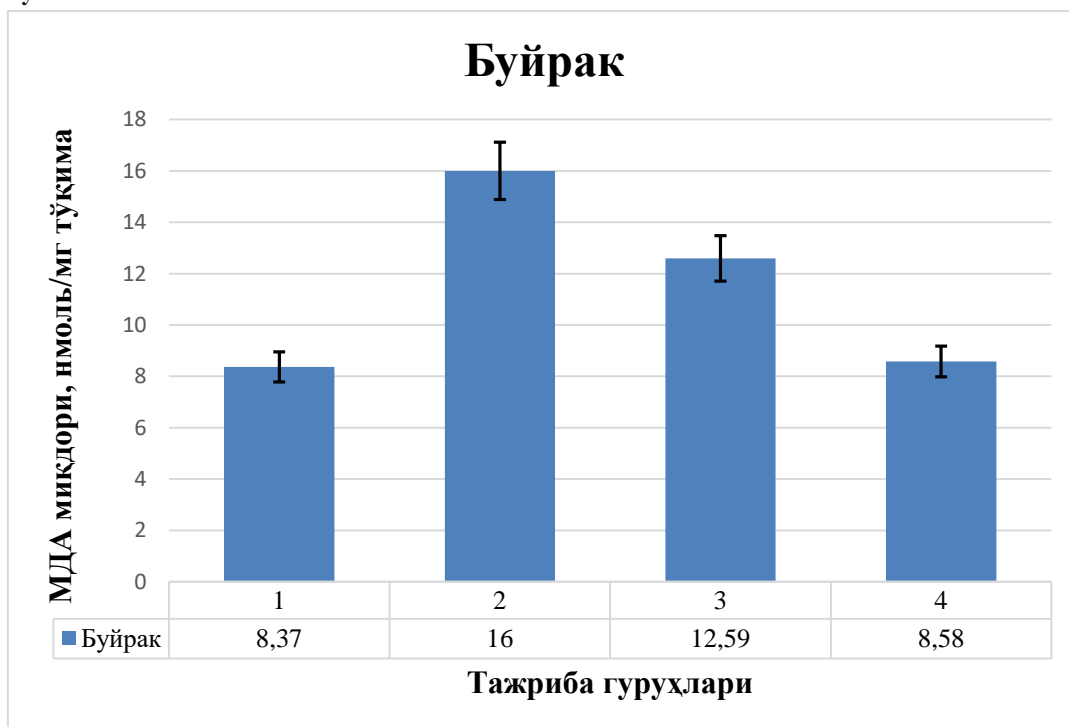
1-rasm. Flavonoidlarning jigarda MDA hosil bo'lishiga ta'siri: 1-nazorat guruhi, 2-oksidiativ stress guruhi, 3-sinarozid 10 mg/kg berilgan guruh, 4-sinarozid 50-mg/kg berilgan guruh.

Sinarozid flavonoidi alloksan monogidrat bilan chaqirilgan oksidiativ stressni oldini olgan holda “yurak” to'qimasida lipidlarning perekisli oksidlanish mahsuloti hisoblangan malondialdegid miqdorini dozasiiga bog'liq ravishda kamaytirishi ko'rsatildi.

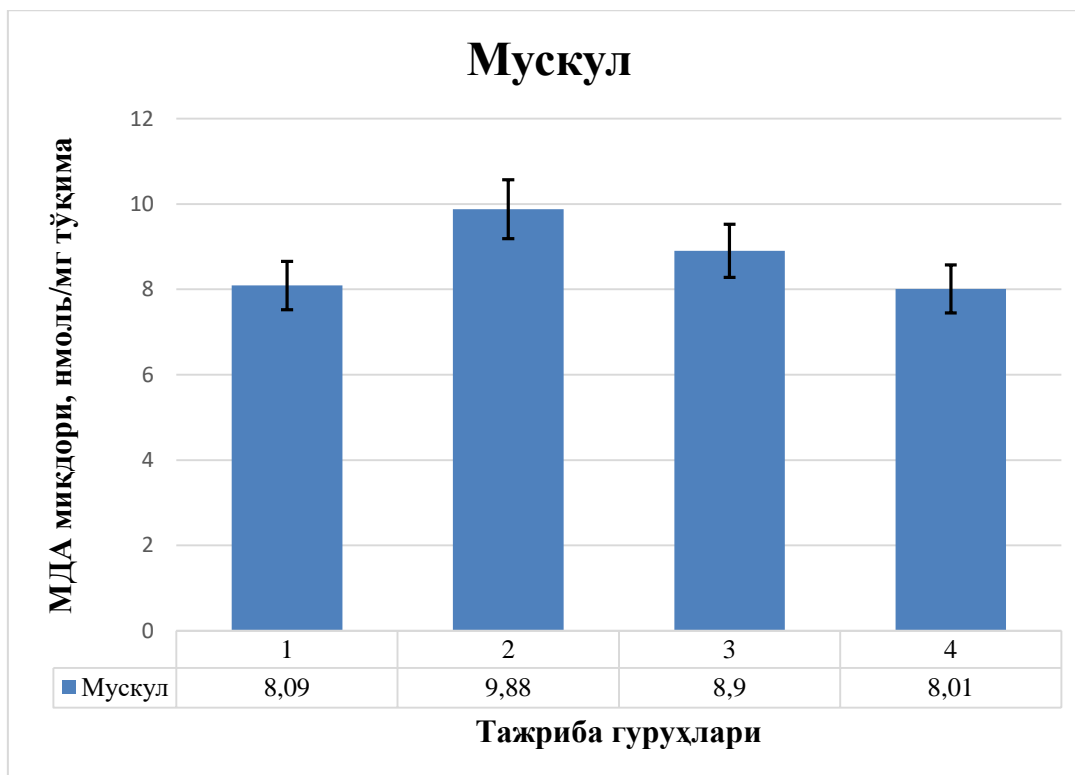
2-rasm. Flavonoidlarning yurakda MDA hosil bo‘lishiga ta’siri: 1-nazorat guruhi, 2-oksidativ stress guruhi, 3-sinarozid 10 mg/kg berilgan guruh, 4-sinarozid 50-mg/kg berilgan guruh.

Alloksan monogidrat bilan chaqirilgan oksidativ stress natijasida “bo‘yrak” to‘qimasida lipidlarning perekisli oksidlanishi sodir bo‘lib, malondialdegid hosil bo‘lishi kuchayadi.

3-rasm. Flavonoidlarning buyrakda MDA hosil bo‘lishiga ta’siri: 1-nazorat guruhi, 2-oksidativ stress guruhi, 3-sinarozid 10 mg/kg berilgan guruh, 4-sinarozid 50-mg/kg berilgan guruh.

Alloksan monogidrat bilan chaqirilgan oksidativ stress natijasida “muskul” (orqa oyoq son muskullarida) to‘qimasida lipidlarning perekisli oksidlanishi sodir bo‘lib, malondialdegid hosil bo‘lishi kuchayadi.

4-rasm. Flavonoidlarning muskullarda MDA hosil bo'lishiga ta'siri: 1-nazorat guruhi, 2-oksidiativ stress guruhi, 3-sinarozid 10 mg/kg berilgan guruh, 4-sinarozid 50-mg/kg berilgan guruh.

Sinarozid flavonoidi lipidlarning perekisli oksidlanish jarayoniga ingibirlovchi ta'sir ko'rsatishi, in vivo sharoitda alloksan monogidrat bilan chaqirilgan oksidativ stress holatida oshqozon osti bezi, jigar, yurak, bo'yрак va muskul to'qimalarida lipidlarning perekisli oksidlanish mahsuloti MDA miqdorini dozaga bog'liq ravishda ingibirlashi aniqlandi. Shuning bilan birga in vitro tajribalarda kalamush jigar mitoxondriyalari megaporasiga ingibirlovchi va mitoK_{ATP}-kanalni faolligiga esa faollashtiruvchi ta'sir ko'rsatib, membrana stabillovchi xossasini namoyon qildi.

Demak, sinarozid flavonoidi tadqiqotlar olib borish uchun va kelajakda uning asosida dori vositasi yaratish uchun muhim biologik faol birikma hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asrarov M.I., Komilov E.Dj., Ergashev N.A. i dr. Mexanizm deystviya flavona lyuteolina na funkzii mitoxondriy pecheni kыs // Vopr. biol. med. i farm. ximii. – 2015. - №12. – S. 38-43.
2. Brel Yu.I., Lyzikov A.N., Pitkevich E.S. Preparaty rastoropshi: mexanizmy deystviya i primeneniye pri zabolovaniyax pecheni // Problemy zdorovya i ekologii. – 2009. - №4. – S. 36-42.
3. Vadzyuk O.B., Kosterin S.A. Indutsirovannoe diazoksidom nabuxanie mitoxondriy miometriya kыs kak svidetelstvo aktivatsii ATF-chuvstvitelnogo K⁺

kanala // Ukr. bioxim. jurn. – 2008. – T. 80. - № 5. – S. 45-51.

4. Vladimirov Yu.A. Narushenie barernыx svoystv vnutrenney i narujnoy membran mitoxondriy, nekroz i apoptoz // Biol. Membrany. – 2002. – T.19(5). – S. 356-377.

5. Vladimirov Yu.A., Proskurnina Ye.V., Demin Ye.M. i dr. Digidrokversetin (taksifolin) i drugie flavonoidы kak ingibitorы obrazovaniya svobodnyx radikalov na klyuchevыx stadiyax apoptoza // Bioximiya. – 2009. – T. 74(3). – S. 372-379.

6. Zalesskiy V.N., Velikaya N.V. Antiapopticheskie, proapopticheskie i antitoksicheskie reakcii molekul flavonoidov - rastitelnyx fenolov // Problemi xarchuvannya. – 2003. - № 1. - S.38-43.

7. Zverev Ya.F. Antitrombositarnaya aktivnost flavonoidov // Vopr. pitaniya. – 2017. – T. 86(6). – S. 6-20.

8. Zinoveva V.N., Spasov A.A. Mexanizmy antikanserogennyx effektovrastitelnyx polifenolov. II. Cupressiya opuxolevogo rosta // Biomeditsinskaya ximiya. – 2012. – T. 58(3). - C. 257-271.

INTELLEKTUAL MULK SOHASIDA TA'LIM METODIKASI VA TARG'IBOTNING
MUHIM JIHATLARI

Nasriyev Anvar Abduxalimovich,

O'zbekiston Respublikasi

Sudyalar Oliy Kengashi huzuridagi

Sudyalar Oliy Maktabi tinglovchisi

Annotatsiya. *Maqolada Butunjahon intellektual mulk tashkilotining “internet shartnomalari” o‘rni, internet tarmog‘ida mualliflik huquqi himoyasining texnik vositalari hamda O‘zbekiston qonunchiligi normalari va amaliyoti haqida bayon etilgan. Mualliflik huquqi ob‘ektlarini himoya qilishda blokcheyn texnologiyasidan foydalanishning samarali vosita ekanligi va uni qo‘llash bilan bog‘liq masalalar keng muhokama qilingan. Zero, telekommunikatsiya tarmoqlari va internetda nafaqat mualliflik huquqini ta‘minlash, balki ushbu sohani rivojlantirish, davlat xizmatlarini ko‘rsatishda ushbu tarmoqlardan keng foydalanish, undagi axborot xavfsizligini ta‘minlash ham muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Shu bilan birga, mazkur tizim (blokcheyn)ning eng muhim jihati undagi raqamli ma‘lumotlarni buzilmasligi bilan xarakterlanishi, ya‘ni tizimning ishonchligi pul operatsiyalarini va jismoniy shaxslar, korporatsiyalar o‘rtasidagi axborot almashinuvlarini samaradorligini oshirishda muhim o‘rin tutishligi haqida fikrlar bildirilgan.*

Kalit so‘zlar: *mualliflik huquqi, blokcheyn, telekommunikatsiya tarmog‘i, internet tarmog‘i, texnik vosita, BIMT, xalqaro shartnoma, huquqiy himoya, mutlaq huquq, axborot almashinuvi.*

Mazkur sohada bo‘layotgan har bir yangilik ommaviy axborot vositalarining eng oldi qatorlarida turibdi. Bu esa o‘z-o‘zidan intellektual mulk bilan bog‘liq jarayonlarning jadallashayotganiga hamda unga nibatan huquq egalari va mualliflarda mulkiy huquqlarni anglashlik bilan bog‘liq qarashlarning uyg‘onayotganligi bilan ifodalanadi. So‘zsiz bugungi kunda intellektual mulk sohasini rivojlantirish, intellektual mulkning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi o‘rnini yaratish va oshirish, intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirish masalalari, muallif va huquq egalarining qonuniy manfaatlarini yetarli darajada muhofaza va himoya qilishga muhim e‘tibor berilmoqda.

Fikrimizcha, ushbu sohadagi islohotlar, xususan mualliflar huquqlarini himoya qilish, tijoratlashtirish, tadbirkorlarning o‘zining “brend”iga egalik qilishi bilan bog‘liq masalalar avvalo intellektual mulk yo‘nalishidagi ta‘lim va targ‘ibotga daxldor. Shuni ta‘kidlash kerakki, mamlakatimizda har kimga ilmiy va texnikaviy ijod erkinligi kafolatlanadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyada mustahkamlangan mazkur modda “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 27-moddasi bilan o‘zaro hamohangdir. Unga ko‘ra, har bir inson jamiyatning madaniy hayotida erkin ishtirok etishga, san‘atdan bahramand bo‘lishga, ilmiy taraqqiyotda ishtirok etish va uning

samaralaridan foydalanish huquqiga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, intellektual mulkni rag'batlantirishga doir normalar ko'plab rivojlangan mamlakatlarning bosh qomusidan o'rin olgan. Xususan, AQSH Konstitutsiyasiga ko'ra, mamlakat Kongressi ilm-fani rivojlantirish hamda mualliflar va ixtirochilarga ularning ijodiy mahsulotlariga nisbatan mutlaq huquqlarni belgilash bilan bog'liq vakolatga ega. Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasining 44-moddasiga ko'ra, har bir shaxsga adabiy, badiiy, ilmiy, texnik va ijodiyotning boshqa turlari hamda ta'lim berish kafolatlanishi hamda intellektual mulk qonun bilan himoya qilinishi belgilangan. To'g'ri, ijodiy faoliyat har bir shaxsda turli darajada bo'lishi mumkin, u katta qiymatga ega bo'lishi yoki faqat uning muallifinigina qanoatlashtirishidan qat'i nazar u mulk sifatida himoya qilinishi kerak.

O'zbekistonda har bir jabhada bo'lgani kabi intellektual mulk yo'nalishida ham keng qamrovli islohotlar amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2020 yil 12 oktabrda intellektual mulk obyektlarini muhofaza qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari yuzasidan o'tkazilgan yig'ilishda ham bir qator masalalar qatori tadbirkorlar uchun intellektual mulkni yaratish va himoya qilish bo'yicha o'quv-kurslar tashkillashtirish, tadbirkorlar mahsulotlarini brendga aylantirish dasturi va elektron maydonchasini ishlab chiqish kabi muhim vazifalar amalga oshirilishi lozimligi aytib o'tildi. Mazkur uchrashuvda ko'tarilgan masalalar yuzasidan joriy yilning 28 yanvar kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Intellektual mulk ob'ektlarini muhofaza qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4965-son qarori qabul qilindi. Mazkur qarordan intellektual mulk ob'ektlari ekspertizasini tashkil etishning tezkor usullarini qo'llash, tadbirkorlik sub'ektlari va ixtirochilar uchun zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda tashkiliy ishlarni amalga oshirish, shuningdek intellektual mulk ob'ektlarini tijoratlashtirish, sohada ta'lim bilan bog'liq islohotlarni amalga oshirish kabi muhim masalalar o'rin olgan.

Qayd etish lozimki, yuqoridagi vazifalarni bajarish uchun faqatgina qonunchilik bazasini takomillashtirishning o'zini yetarli deb bo'lmaydi. Muallif va huquq egalarning ijodiy faoliyati natijalaridan foydalanilganlik uchun haq olishga bo'lgan intilishlarini oshirish maqsadida ta'lim va huquqiy targ'ibot masalalari muhim ahamiyat kasb etadi. E'tiborli jihati, yuqoridagi qaror bilan quyidagilar:

- intellektual mulk sohasiga oid fanlarni kadrlar tayyorlash tizimiga, jumladan respublika ta'lim tashkilotlari, qayta tayyorlash va malaka oshirish markazlarida bosqichma-bosqich joriy etish;

- intellektual mulk sohasiga oid fanlarni kadrlar tayyorlash tizimiga joriy etishning birinchi bosqichida, 2021/2022 o'quv yilidan boshlab oliy ta'lim tashkilotlarida, xususan, ishlab chiqarish va texnik, qishloq va suv xo'jaligi sohalaridagi ta'lim yo'nalishlarida ilg'or xorijiy tajriba asosida hamda yosh avlod orasida ijodkorlarning mehnatiga bo'lgan hurmat hissini shakllantirishga qaratilgan intellektual mulk fanlari

joriy etiladi va ular bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlarda sohada faoliyat olib boruvchi amaliyotchilar ishtirok etishi ta'minlanish;

- oliy ta'lim muassasalari, ilmiy tashkilotlar va ishlab chiqaruvchilar o'rtasida uzviy hamkorlikni yo'lga qo'yish;

- oliy ta'lim tizimida "Patentshunoslik" (bakalavr) yo'nalishini tashkil etish hamda Intellektual mulk agentligi, Fanlar akademiyasi, oliy ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarini uchun bugungi kunda o'ta zarur bo'lgan intellektual mulk sohasidagi kadrlarni tayyorlashni yo'lga qo'yish;

- oliy ta'lim muassasalari va tarmoq tadqiqot institutlarida yaratiladigan ilmiy ishlanmalarni patentlash va tijoratlash tirish ishlarining samaradorligini oshirish;

- hududlarda sohaviy "fan – ta'lim – ishlab chiqarish" integratsiyalashuvini ixtirochilar, innovatorlar, biznes-jamoalar, ta'lim va ilm yoshlariga maxsus axborotlar bazasi, boshqa axborot resurslardan foydalanishni o'rgatuvchi konferensiyalar, ta'lim seminarlari, trening va davra suhbatlarini o'tkazish xizmatlarini ko'rsatuvchi axborot maydonchalari yaratilishida Texnologiyalar va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash markazlari rolini oshirish kabi masalalar aniq belgilab berildi.

Respublikamizda Toshkent davlat yuridik universiteti eng birinchi bo'lib, intellektual mulk sohasida kadrlarni tayyorlash va mazkur yo'nalishdagi fanlarni oliy yuridik ta'lim tizimiga kiritish bo'yicha muhim ishlarni amalga oshirdi. Jumladan, 2018 yilda Butunjahon intellektual mulk tashkilotining bevosita hamkorligida universitetda Intellektual mulk huquqi kafedrasini hamda 2019/2020 o'quv yilidan esa magistratura mutaxassisligi yo'lga qo'yildi. Bakalavr bosqichi talabalari uchun "Intellektual mulk huquqi" o'quv fanidan, magistratura bosqichi talabalari uchun esa "Xalqaro intellektual mulk huquqi", "Patent huquqi", "Intellektual mulk sohasida shartnomalar tizimi", "Intellektual mulk sohasidagi nizolarni hal etish" va "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar" o'quv dasturlari bo'yicha mashg'ulotlar olib boriladi.

Bakalavr ta'lim bosqichi talabasi "Intellektual mulk huquqi" o'quv kursini tugatganda, intellektual mulk tushunchasi, uning iqtisodiy-ijtimoiy munosabatlarda tutgan o'rni, mulkiy huquqlar va ularning tasnifi, uning iqtisodiy daromad manbasi ekanligi, huquqiy muhofaza va himoya masalalari, shuningdek undan noqonuniy foydalanilganlik uchun javobgarlik jihatlari bo'yicha bilimlarga ega bo'ladi.

"Intellektual mulk huquqi" o'quv dasturi quyidagicha tizimlashtirilgan holda olib boriladi:

- intellektual mulk huquqining umumiy qoidalari;
- intellektual mulk tizimi va uning boshqa sohalar bilan aloqadorligi;
- intellektual mulkning huquqiy muhofazasi;
- intellektual mulkning iqtisodiy ahamiyati;
- intellektual mulk himoyasi va uni ta'minlash choralari;
- intellektual mulk sohasidagi shartnomalar;
- intellektual mulkning xalqaro-huquqiy muhofazasi;

- intellektual mulkni tijoratlashtirish va baholash asoslari.

Intellektual mulkning yuqoridagi tarmoqlari bo'yicha bazaviy bilimga ega bo'lgan talaba, davlat organi yoki xalq xo'jaligining turli sohalarida intellektual mulk siyosatiga doir faoliyat bilan shug'ullanishi mumkin. Magistratura bosqichida esa mazkur yo'nalish mutaxassisligi talabalar quyidagi yo'nalishlardan kelib chiqib maxsus chuqurlashtirilgan bilim va malakaga ega bo'ladi:

- mualliflik huquqi va turdosh huquqlar;
- patent huquqi;
- patent huquqi sub'ektlarining huquq va majburiyatlari;
- sanoat mulki ob'ektlariga nisbatan patent qidiruvini amalga oshirish layoqati;
- sanoat mulki ob'ektlari, tovar (xizmat ko'rsatish) belgisi, seleksiya yutug'i, EHM uchun dastur va ma'lumotlar bazasiga talabnoma to'ldirish va topshirish qobiliyati;
- intellektual mulk sohasida litsenziya shartnomasi va huquqlarni o'tkazishga doir shartnomalarni yuritish bo'yicha bilimlar;
- intellektual mulkning noan'anaviy turlari.

Ta'kidlash kerakki, intellektual mulk yo'nalishi mamlakatimiz uchun endi rivojlanib kelayotgan yurisprudensiyaning muhim va tor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli ham bugungi kunda talabalarni bu yo'nalishdagi amaliy bilimlarini yanada mustahkamlash maqsadida dars mashg'ulotlariga patent vakillari, sohadagi vakolatli organlar mutaxassis va ekspertlarini jalb qilish amaliyoti yo'lga qo'yilgan. Shu bilan birga, ushbu sohadagi nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Intellektual mulk agentligida Amaliy huquqshunoslik kafedrasini tashkil etilgan. Yuqoridagi aytilganidek ushbu soha bevosita amaliyot bilan bog'liq bo'lib, magistratura bosqichi talabasi intellektual mulk bo'yicha yetuk mutaxassis bo'lib yetishadi. Bu esa o'z-o'zidan mazkur soha vakili sifatida faoliyat yuritish imkonini beradi. Shu sababdan ham bugungi kunda mazkur soha magistratura bitiruvchisiga patent vakili maqomini berish taklifi ilgari surilmoqda. Sababi, patent vakili deganda nafaqat intellektual mulk ob'ektlariga talabnoma topshiruvchi shaxs tushunilishi kerak, balki soha bo'yicha nazariy bilimlarga ega bo'lishi lozim. Aynan patent vakili instituti davlat va tadbirkorlar, ixtirochilar o'rtasida ko'prik hamda aholining bu yo'nalishdagi bilimlarini oshiruvchi sifatida qaralishi kerak.

Intellektual mulkka doir ta'limning rivojlanib borishi quvonarli hol, xususan joriy yil O'zbekiston milliy universiteti Ijtimoiy fanlar fakultetida yurisprudensiya sohasida 60421100 – Patentshunoslik yo'nalishi tashkil etildi. Bu esa o'z-o'zidan kelgusida ijobiy natijalarni beradi. Kelgusida OTMLararo kafedralar faoliyatini ham yo'lga qo'yilishi maqsadga muvofiq sanaladi. Sababi intellektual mulkda nafaqat yuridik bilimlar balki texnik, iqtisodiy bilimlarga ham ega bo'lishlik ham talab etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Intellektual mulk agentligi hamda Toshkent davlat yuridik universiteti, Yuristlar malakasini oshirish markazi, bir

qator OTMlarda faoliyat yuritayotgan Texnologiyalar va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash markazlari bilan hamkorlikda aholi o'rtasida keng tushuntirish va targ'ibot tadbirlarini o'tkazish maqsadga muvofiq sanaladi. Yuqoridagilarga ko'ra, ta'lim yo'nalishiga doir quyidagi takliflar ilgari surilmoqda:

I. Intellektual mulk huquqi yo'nalishi o'zining xususiyati va yo'nalishlaridan kelib chiqib quyidagi 3ta tarmoqqa (guruh) bo'linadi:

- patent (sanoat mulki) huquqi yo'nalishi (ixtiro, foydali modellar, sanoat namunalari (dizayn);

- mualliflik huquqi va turdosh huquqlar ob'ektlari (adabiy, badiiy, san'at asarlari, ijrolar, eshittirish va ko'rsatuv beruvchi tashkilotlar huquqi);

- individuallashtirish vositalari (tovar belgisi, firma nomi, domen nomi).

Ushbu yo'nalishlardan kelib chiqib malaka oshirish va qayta tayyorlash bilan bog'liq kurslarni tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Sababi ushbu uchta yo'nalish o'zining auditoriyasi va amaliyotdagi faoliyati nuqtai nazaradan keskin farq qiladi. Xususan, patent huquqi – Fanlar akademiyasi ilmiy-tadqiqot institutlari, sanoat koxonalari (NKMK, OKMK kabi), aniq va tabiiy fanlar yo'nalishida faoliyat ko'rsatuvchi olim va mutaxassislar uchun, mualliflik huquqi va turdosh huquqlar – shoir, yozuvchi va turdagi ijodkorlar (Bastakorlar uyushmasi, Yozuvchilar uyushmasi, Badiiy ijodkorlar uyushmasi, radio, televideniya (davlat, xususiy), IT parklar, kutubxonalar kabi) uchun, individuallashtirish vositalari esa barcha turdagi tadbirkorlik sub'ektlari uchun ahamiyatli sanaladi. Fikrimizcha, ushbu yo'nalishlarning har biri bo'yicha tegishli kurslarni tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

II. Amaldagi patent vakillari hamda patent vakiligiga nomzodlar uchun maxsus malaka oshirish va tayyorlov o'quv kurslarini tashkil qilish. Ilgari Intellektual mulk agentligi qoshidagi IP Center O'quv markazida 120 soatga mo'ljallangan (1 oylik) o'quv kurslari mavjud edi. Bunda yuqoridagi barcha yo'nalishlarni qamrab olgan holda o'quv kurslarini tashkil etish lozim.

III. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida tijoratlashtirish masalalariga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Xususan, oliy ta'lim vazirligi va ta'lim inspeksiyasi tomonidan ta'lim muassasalari tomonidan yaratilgan intellektual mulk ob'ektlarini tijoratlashtirish bo'yicha maxsus reytinglar yuritiladi, KPI tizimga ham alohida ball bo'yicha kiritilgan. Shu bilan birga, xususiy tartibda maxsus venchur fondlar, innovatsion va raqamli markazlar faoliyati yo'lga qo'yilmoqda. Shu maqsadda "Intellektual mulk asoslari" rukni ostida maxsus o'quv kurslarini tashkil etilishi maqsadga muvofiq va o'ylashimcha qamrov doirasi ham oshishi mumkin.

Mazkur takliflardan asosiy maqsad muallif va patent egalarining huquq hamda manfaatlarini himoya qilish hamda intellektual mulk ob'ektlarini amaliyotga tijoratlashtiriga keng joriy etishdan iborat.

1. <https://trends.rbc.ru/trends/industry/5f05c0a79a7947aac5c7577a>
2. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/xs/Documents/technology/BlocKchain.pdf>
3. <https://iq.hse.ru/more/media/zashita-prav-intellektualnoj-sobstvennosti>
4. Отчет «Экономические последствия от распространения контрафактной и пиратской продукции», подготовленный исследовательской фирмой Frontier Economics по заказу Бизнес-инициативы по борьбе с пиратством и контрафактной продукцией (BASCAP) Международной торговой палаты (ICC) и Международной ассоциации по товарным знакам (INTA) http://www.inta.org/Communications/Documents/2017_Frontier_Report.pdf
5. <https://www.wipo.int/treaties/en/>
6. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 16.02.2019 й., 03/19/520/2626-сон; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 16.02.2019 й., 03/19/519/2625-сон.
7. <https://docs.cntd.ru/document/901817956>
8. <https://wipolex.wipo.int/en/text/295480>
9. Ўзбекистон Республикаси “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонуни (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 21.08.2021 й., 03/21/709/0808-сон).
10. А.Юлдашов. “Муаллифлик ҳуқуқини халқаро доирада муҳофаза қилишнинг муҳим жиҳатлари ва шартномавий-ҳуқуқий базани ривожлантириш”. Юридик фанлар ахборотномаси – Вестник юридических наук – Review of law sciences. Махсус сон. 2020 й. 231-б.
11. <https://www.kommersant.ru/doc/3966837>
12. Бобур М. Правовая охрана объекта в интеллектуальной собственности–залог развития предпринимательской деятельности //Review of law sciences. – 2020. – Т. 2. – №. Спецвыпуск.
13. Юлдашов А., Чориев М. Договорно-правовые отношения в области авторского права и ответственности за нарушение авторского права: национальный и зарубежный опыт //Общество и инновации. – 2020. – Т. 1. – №. 1/с. – С. 511-522.
14. Юлдашов А. Интеллектуал мулк бўйича миллий стратегияларнинг аҳамияти ва бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотининг бу борада тутган ўрни //юрист ахборотномаси. – 2020. – Т. 1. – №. 2. – С. 53-59.
15. Уктамжонова М., Хужаев Ш. Формы защиты смежных прав в телекоммуникациях //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 4/С. – С. 34-41.
16. ЮЛДАШОВ А. ГЕОГРАФИК КЎРСАТКИЧ ТУШУНЧАСИ ВА ИҚТИСОДИЁТНИ МУСТАҲКАМЛАШДА УНИНГ ТУТГАН ЎРНИ //ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 249-257.

17. Yuldashov, A. (2020). Intellektual mulk bo'yicha milliy strategiyalarning ahamiyati va Butunjahon intellektual mulk tashkilotining bu borada tutgan o'rni. [The importance of national intellectual property strategies and the role of the World Intellectual Property Organization in this regard. Legal Information,] Yurist axborotnomasi, 1(2), 53-59.

18. Yuldashov, A. A. "Government policies related to social protection of disabled persons in Uzbekistan: National and international aspects." (2012): 186-191.

19. Abdugopirovich, Yuldashov Abdumumin. "Types Of Legal Protection Of A Trademark (Service Mark) In Foreign Countries: The Example Of The Madrid System." Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT) 12.4 (2021): 1068-1073.

20. ЮЛДАШОВ А. А. НЕОБХОДИМОСТЬ УЧАСТИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГАХ И ИНДЕКСАХ В ОБЛАСТИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ //Электронный инновационный вестник. – 2021. – №. 1. – С. 18-20.

21. Kang H. Y. Open Letter by over 180 International IP Academics in Support of the TRIPS Waiver.

22. Юлдашов А. А. Роль организаций, управляющих имущественными правами на коллективной основе, в обеспечении защиты авторских прав: опыт Узбекистана и мира //Цифровая среда и политика университетов в сфере интеллектуальной собственности. – 2021. – С. 198-205.

23. Yuldashov A. Oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarning intellektual mulk hamda innovatsiyalarni yaratishga doir faoliyatini takomillashtirish masalalari //Models and methods for increasing the efficiency of innovative research. – 2023. – T. 2. – №. 24. – С. 58-65.

24. Юлдашов А. Кутубхона, рақамли контент ва муаллифлик ҳуқуқи //Information Library Magazine'INFOLIB'. – 2022. – №. 4.

КОРРУПЦИЯ МУАММОСИНИ ЎРГАНИШДА ФАЛСАФИЙ ЁНДАШУВНИНГ АҲАМИЯТИ.

Арипов Алишер Сайфиддинович

навоий давлат педагогика институти “ижтимоий фанлар” кафедрасининг мустақил тадқиқотчиси.

тел:+99898-189-78-88

Ўзбекистон. навоий вилояти. навоий шаҳри.

Аннотация *Мақолада коррупция муаммосини фалсафий ўрганиш ва уни профилактикасининг ўзига хос аҳамияти, коррупцияни фалсафий ёндашув орқали аниқлаш, коррупциянинг жамият ҳаётига салбий таъсири ва уни бартараф этишининг зарурлиги тўғрисида баён этилган.*

Калит Сўзлар: *Коррупцияни фалсафий ёндашув орқали аниқлаш, коррупцияга қарши кураш, коррупцияни олдини олиш, коррупциянинг салбий таъсири.*

Аннотация *В статье описано философское исследование проблемы коррупции и особая важность ее предотвращения, определение коррупции через философский подход, негативное влияние коррупции на общественную жизнь и необходимость ее устранения.*

Ключевые Слова: *Определение коррупции через философский подход, борьба с коррупцией, предотвращение коррупции, негативные последствия коррупции.*

Annotation *The article describes the philosophical study of the problem of corruption and the specific importance of its prevention, the definition of corruption through a philosophical approach, the negative impact of corruption on public life and the need to eliminate it.*

Key Words: *Definition of corruption through a philosophical approach, fight against corruption, prevention of corruption, negative effects of corruption.*

Дунёда турли хил назарий билимлар мавжуд бўлсада, амалда баъзи бир нарсалар фарқланиб туради. Фақатгина фараз қилиниб, амалга ошмайдиган ишлар эса ҳеч қандай нафга эга бўлмайди. Қаерда назария ва амалиётнинг уйғунлиги бўлса, ўша ерда ривожланишни учратиш мумкин. Қаерда қонунлар, қоидалар ёки муайян бир билим бўлса-ю, амалда иш бермаса, яъни назария билан амалиётнинг ўртасида тафовут бўлса, ўша ерда ўз ечимини кутаётган бир талайгина муаммолар пайдо бўлиб, жамият тараққиётига ўзининг салбий таъсирини кўрсатиб туради. Коррупция эса азалдан жамиятнинг фаровон ҳаётига доимий таҳдид солиб келган долзарб муаммолардан бири бўлиб келган.

Коинотда фалсафани қизиқтирмайдиган ва қизиқилмайдиган ҳеч нарса йўқ. Мавзунинг умумийлиги ва кенглиги туфайли фалсафа бошқа барча фанларнинг мавзулари билан қизиқади, чунки фалсафий мулоҳазалар ҳар қандай мавзу бўйича

олиб борилиши мумкин. Бошқача қилиб айтганда, ҳар бир фан фалсафий тадқиқот аниқлик киритишга ёрдам берадиган саволларни туғдиради ва инсоният мавжудлигининг ҳар бир соҳаси бизни фалсафий мулоҳаза юритиши мумкин бўлган муаммоларга дуч келади, масалан, коррупция, таълим, иқтисод, ҳуқуқ ва ҳоказолар билан боғлиқ масалалар⁴².

Инсоният яралибдики, коррупция муаммосига доимий дуч келган, фақатгина ўтмишда коррупциянинг кўриниши, номланиши ва турлари бошқача номлар билан номланиб келган. Яқин замонлардан бери бу билан боғлиқ барча ҳодисалар умумий номланиб, коррупция деб атала бошланди. Қадим замонлардан буён турли соҳаларда изланиш олиб борган илм эгалари коррупциянинг турли кўринишларини аниқлаб, бундай муаммоларни ечимини излаб топиш чораларини излашган. Фалсафий ёндашиш орқали жамиятга коррупциянинг илдиз отишини олдини олиш йўлларини кидиришган.

Коррупция ҳар қандай давлат ижтимоий тузилмаларининг турли элементларига хос бўлган мураккаб ҳодиса бўлиб, ижтимоий ҳодиса сифатида коррупцион характердаги ҳаракатларга мос келадиган кўп қиррали хусусиятлар арсеналига ва моддий бойликнинг кўплаб шаклларига эга. Бугунги кунда давлат органлари ва жамоатчилик билан алоқалар тизимидаги коррупция феномени хорижий ва маҳаллий олимлар томонидан ушбу мураккаб соҳага турлича эътибор қаратилаётган тадқиқот мавзусига айланмоқда⁴³. Олимлар томонидан ўз йўналишларига қараб, коррупциянинг моҳиятини англашга, уни аниқ бир формуласини топишга ҳамда бартараф қилиш чораларининг механизмини ишлаб чиқишга уринилмоқда. Бироқ, бунинг учун, даставвал коррупция тушунчасининг мукамал таърифини ва чизмасини аниқлаш зарурати бир қанча масалаларнинг тўғри ечимини топишга тўсқинлик қилади.

Кўп йиллик стандарт таърифлардан энг машхурини кўриб чиқайлик, яъни "Коррупция - бу давлат мансабдор шахсининг шахсий манфаатлар учун ўз ваколатларини суиистеъмол қилишидир" дейилади. Шак-шубҳасиз, шахсий манфаатлар учун давлат лавозимларини суиистеъмол қилиш коррупция парадигмаси ҳисобланади. Аммо, жанг учун пул тикаётган киши боксчига жанг ўтказиш учун пора берса, бу шахсий манфаат кўзлаган коррупциядир, лекин бунга ҳеч қандай давлат лавозими эгасини жалб қилиш шарт эмас; боксчи ва жанг учун пул тикаётган киши ўртасидаги муносабат одатда давлат идорасида бўлмайди⁴⁴. Амалдаги конунчилигимизда “пора” сўзига аниқ бир тавсиф мавжуд эмаслиги учун ҳам коррупциянинг ўзаги бўлган пора олиш айнан қайси ҳаракатлар эканлиги расмий

⁴² Энтони О.О. The role of philosophy in the fight against corruption in contemporary society. <https://www.journalijcar.org/issues>.

⁴³ Бондарева Я.В., Бурмакин В.М. Алгоритм философского анализа коррупции антикоррупционная просветительская деятельность. <https://www.researchgate.net/publication>.

⁴⁴ Corruption. <https://plato.stanford.edu/entries/corruption>. First published Wed Sep 14, 2005; substantive revision Fri Oct 13, 2023.

хужжатларда ва амалда кишилар онгида шаклланган тушунчалардаги ўзаро маънолари ўртасида бир қанча фарқлар мавжуд.

Асрлар давомида кўплаб файласуфлар коррупция ҳақида гапирган; 17-асрда Паскал инсониятни ёмонликка ҳасад қилишга мойиллиги учун айблаган ва Томас Хоббс: "Ҳомо хомини лупус" дегани, одамлар бошқа одамлар учун бўри эканлигини англатади⁴⁵.

Коррупцияни ўрганувчилар жуда яхши кўрадиган гўзал бир иқтибос бор: "Сув тубида сузаётган балиқлар сув ичадими ёки ичмайдими, буни аниқлашнинг иложи бўлмагани каби, иш олиб бориш учун тайинланган мансабдор шахслар ҳам сув ичадими ёки йўқми, буни ҳам билиб бўлмайди. бойликни талон-тарож қилиш ёки қилмаслик". Қадимги ҳинд сиёсий ва иқтисодий рисоласидан "Архашастра" (милоддан аввалги III аср) дан олинган. Шундай қилиб, одамлар ўшанда ҳам давлат бошқарувида жуда катта қийинчиликлар борлигини тушундилар⁴⁶. Фикримизча, коррупция, пора олиш, порахўрлик, таъмагирлик каби тушунчаларни фалсафий ёндашган ҳолда қайтадан кўриб чиқиш лозим. Чунки коррупцияни ўзи нима эканлигини аниқ билиш, уни қандай қилиб профилактика қилишни билишга имкон беради.

Яқин-яқингача коррупцияни чеклаб бўлмайди деган гоё ҳукмрон эди. Дарҳақиқат, тадқиқотчилар кўплаб жиддий муаммоларга дуч келишди, масалан:

Биринчидан: тадқиқот мавзусининг янгилиги;

Иккинчидан: коррупциянинг яширин табиати;

Учинчидан: объектив статистиканинг йўқлиги;

Тўртинчидан: Ҳукуматларнинг бундай статистик маълумотларни тўплашдан манфаатдор эмаслиги.

Бироқ, 1995 йилда Транспаренсй Интернационал томонидан ишлаб чиқилган СРІ, коррупцияни идрок этиш индекси биринчи марта нашр этилди. Ушбу композит индекс бугунги кунда энг нуфузли ҳисобланади. Ушбу ишда фойдаланилган СРІ 2008 13 та манбадан тузилган, уларнинг ҳар бири ўз рейтинг ва рейтинг тизимига эга. Транспаренсй Интернационал экспертларининг вазифаси даражаларни стандартлаштириш ва балларни ягона шаклга, яъни СРІга айлантиришдир. Дастлабки индексларни тайёрлашда эксперт гуруҳлари (кўпинча ўрганилаётган мамлакатларнинг тадбиркорлари), социологик сўровлар респондентлари ва турли халқаро ташкилотларнинг вакиллари иштирок этадилар⁴⁷.

Шундай бўлсада, коррупцияни очиб берувчи янада кўпроқ кўрсаткичлар рўйхатини тузишимиз мумкин, фақатгина маълум бир доирадаги экспертлар гуруҳининг ёки ташкилотларнинг фикрлари, социологик сўровлар, жинойтчиликни

⁴⁵ Фади А. The Philosophy of Corruption. <https://www.linkedin.com/pulse/philosophy-corruption>. October 29, 2023.

⁴⁶ Другов М. Непобедимая коррупция: во сколько она обходится обществу и как ее лечить. <https://www.forbes.ru/obshchestvo/403071>.

⁴⁷ Коррупция: причины возникновения, влияния и методы борьбы. <https://mirec.mgimo.ru/2009/2009-01>.

рақамларда бўлган ифодаси коррупция даражасини тўлиқ намоён қила олмайди. Коррупциянинг ошқор бўладиган кўринишларидан кўра, яширин кўринишлари жуда ҳам кўп бўлади.

Фуқаролар, жамият ва давлат учун энг хавфли ҳодисалардан бири бўлган коррупция чуқур тарихий ва психологик илдизларга эга. Афсуски, кўпчиликнинг онгида бу курашиш учун фойдасиз кенг тарқалган ҳодиса сифатида оддий ҳолга айланди ва коррупцияга қарши ҳар қандай чора-тадбирлар самарадорлиги кўпинча фуқаролар томонидан жуда паст баҳоланади⁴⁸. Шунинг учун ҳам коррупциянинг яширилиши осон кечади ва жамиятнинг турли муносабатлари ичига сувга тушган тош каби йўқ бўлиб кетади.

Коррупция натижасида ҳокимият органларининг нормал фаолияти бузилади, моддий зарар етказилади, нафақат алоҳида фуқаролар ёки ташкилотларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари, балки бутун жамият ва давлат манфаатларига путур етказилади⁴⁹. Бироқ ривожланган ва авж олган коррупция жамиятда кўринмас тус олади. Уни кўриб, билиб турганлар учун эса одатий ҳол ва турмуш тарзига айланади. Ундан азият чекувчилар эса кундан кунга кўпайиб боради, охир оқибат коррупция асосида қурилган жамият ҳаёти таназзулга учрайди. Бунга яққол мисол қилиб, собиқ совет даврини келтиришимиз мумкин.

Коррупция инсоният жамиятининг тузилишини йўқ қилиши мумкин бўлган эндемик муаммодир. Муайян жамиятдаги қашшоқлик ва азоб-уқубатлар миқдори маълум даражада жамиятнинг коррупция индексидан далолат беради. Аммо коррупция вакуумда ривожланмайди⁵⁰.

Айтиш жоизки, коррупция мавжуд бўлмаган жамият ва давлатнинг ўзи йўқ. Бироқ, коррупциянинг профилактикаси ўз вақтида таъминланмас экан, ўша давлат ёки жамият тез орада инқирозга юз тутаети, яъниким коррупция уни таянч устунларини кемириб йўқ қилади.

⁴⁸ Атагимова Э.И. Что такое коррупция и как с ней бороться. Москва-2015. 4-бет. <https://minjust.gov.ru>.

⁴⁹ Что такое коррупция? <https://barnaul.org/advisor/pravoporyadok-i-bezopasnost/chto-takoe-korrupsiya>.

⁵⁰ Бартоломей Н. The Role of Philosophy in a Corrupt Society: Deconstructive-Reconstructive Approach. <https://www.acjoi.org/index.php/jatrep/article/view/2226/2193>.

INTEGRATING ENGLISH LANGUAGE WITH ART, MUSIC AND ALPHABET,
READING LESSON

Dildora Tursunkhujaeva

Student, Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti

dildoratorsunkhujayeva@gmail.com

Annotation: *This article analyzes the integrating English language which consists of art and music that are common in teaching and acquiring process as well as set combinations between learning foreign language and art, music. Moreover, the main importance and features of this phenomenon are explained.*

Keywords: *Art integration, artist, song, alphabet and visual art.*

INTRODUCTION

The definition of arts integration by the Kennedy Center for the Performing Arts serves as an anchor for this literature review. According to Silverstein and Layne (2010), teaching artists at the Kennedy Center for the Performing Arts, arts integration is defined as “an approach to teaching in which students construct and demonstrate understanding through an art form. Students engage in a creative process which connects an art form and another subject area and meets evolving objectives in both” (p. 1). Although there are some variations in defining arts integration among scholars, most of them acknowledge the integrative component of arts and other subject areas in arts integration (Baker, 2013; Burnaford et al., 2013; Chapman, 2015; Goldberg, 2016; Hardiman et al., 2014; Hayes et al., 2017; LaJevic, 2013; Rabkin & Redmond, 2006; Reif & Grant, 2010; Žemberová, 2014). However, oftentimes, arts integration is confused with arts enhancement.

MAIN PART

According to the Kennedy Center for the Performing Arts, there are three ways the arts are taught in schools: Arts as Curriculum, Arts-Enhanced Curriculum, and Arts-Integrated Curriculum. Silverstein and Layne (2020) explain “If a school has a music, art, drama, or dance teacher, their approach is most likely and primarily Arts as Curriculum. Students develop knowledge and skills in a particular art form” and “the programs are guided by national, state, or local standards for each of the art forms.” They also note that Arts-Enhanced Curriculum is “when the arts are used as a device or strategy to support other curriculum areas, but no objectives in the art form are explicit.” However, Arts-Integrated Curriculum is when “Students meet dual learning objectives when they engage in the creative process to explore connections between an art form and another subject area to gain greater understanding in both” (paras. 9-11). Therefore, during arts integration, content and arts standards are naturally aligned, taught and assessed equitably, whereas arts enhancement utilizes arts as a tool or

medium to teach another subject. Teaching English by integrating art, music, and reading will make the lesson more interesting and at the same time help children learn about subjects other than English. For example, in order to teach children, the names of fruits and animals in English, if we first draw small pictures of them, and then write the name of the picture in English under the picture, if we make it a task to paint the picture and teach the name of the colors used in English, then we have integrated the science of English and painting. We teach children how to draw, paint and English in 1 lesson. If we teach to sing a piece of music in English, we teach music and English together. Children learn to sing music and English. Drawing lesson. The student learns a new subject together with the subjects he likes even if we start mastering it, we will achieve success. Picture as an example let's take a lesson. Most children start school at the age of 6 or 7. This in addition to learning new knowledge, creating and drawing pictures and there will be great interest in painting. Learn English with pictures we can teach fruits and vegetables by tying them. A picture of fruit from the student we ask him to draw and color it. After the student finishes, we How to pronounce the name of this fruit in English and tell the child its colors we instill in his mind. For example, if there is a picture of an apple: It is an apple. It is red and green. It is a banana. It is yellow. It is an orange. It is orange. Vegetables same with, it is an onion. It is white. Or It is a cabbage. It's a dog green. In the future, "What is it?", "What color is it?" answer to our questions it is enough to remind you by showing this picture. Music. Children like to listen to music and dance. In every lesson, put interesting and cheerful music in English If we teach dance movements according to the words of the music, this is what the child has a wider understanding of the studied material appears. If we repeat these songs in every lesson, this is involuntarily in the minds of children correct pronunciation of words, its characteristics (fruits and vegetables on the topic) and show them (on the topic of body parts). That's it is worth noting that young children are allowed to sit still for 45 minutes difficult with this music and action games, the child will not be bored. Alphabet, reading lesson. As soon as the students start to recognize the letters, they have them to read new things, to hear encouragement from his teacher and parents he wants to and gradually gets excited about studying. In this case, the English language we can show that it is different from our mother tongue by teaching letters. In English, the letters are written and read differently. That's it because of this, primary classes will have problems in mastering them. If we only teach them the English alphabet, the difference between reading and writing We will gradually teach you during the study. In conclusion, language learning can be a difficult task when, if the student himself has no interest, but different methods and tools we can solve this with the help of the integration method is a helper. After all, teaching children to open new worlds, them It is in the hands of teachers to interest and increase their love for science. Visual and performing arts, such as paintings, music, theater, and dance, can open a window into the culture and history of the target language. Artistic expressions have been part of

human culture since the beginning of time, and they are deeply rooted in the history and traditions of each society. By studying the art of a target language, learners can gain insight into the values, beliefs, attitudes, and practices of the people who speak that language. Visual arts can play a fundamental role in language acquisition by providing a visual representation of language concepts. They can help learners understand new vocabulary and grammar structures in a way that is tangible and memorable. In addition, visual arts can help learners immerse themselves in the language and culture they are studying, leading to a deeper understanding of both. Moreover, art can also help learners develop their language skills in various ways. For example, analyzing a painting or an artifact in the target language can support learners in improving their vocabulary, grammar, and comprehension skills. Also, performing arts can be used as a means to develop listening and speaking skills, as learners may have to work in groups and interact with others through dialogues and role-plays. By incorporating art in second language teaching, teachers may be assisted in several ways such as:

- Creating bridges between written and spoken language,
- Make learning relevant and meaningful,
- Help students develop self-esteem,
- Foster creativity,
- Highlight similarities and differences, including cultural ones,
- Promote analytical, reasoning, and questioning skills,
- Boosting students' skills of observing, responding to, and representing the world.

CONCLUSION

In conclusion, art can support and enhance second language acquisition by providing learners with cultural, historical, and linguistic input. Educators should incorporate art in their language teaching practices to create a more immersive and engaging learning environment for their students. By doing so, learners can develop a deeper understanding of the target language and its cultural contexts, which can ultimately lead to more successful language acquisition.

REFERENCES:

1. M.Qurbonova, D.Yusupova, Ingliz tili o'qitishning boshlang'ich bosqichida grammatika o'rgatishning samarali yo'llari, «Молодой учёный» №3.1 (107.1). Fevral, 2016
2. De Jesus, O. N. (2016). Integrating the Arts to Facilitate Second Language Learning. Open Online Journal for Research and Education, 5, 1- 4.
3. Victoria State Government (2021), Literacy Teaching Toolkit: Introduction to literacy in Visual Arts. Retrieved on April 30, 2023 at

4. Omonova, M. S. (2023). TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN NON-PHILOLOGICAL STUDENTS STEP BY STEP. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(5), 461-464.
5. Omonova, M. S. (2023). Importance of Foreign Language for Non-Native Students. *Open Academia: Journal of Scholarly Research*, 1(1), 74-76.
6. Pulatova, K. (2023). Communicative approach in language teaching. *Journal of language and linguistics*, 6(5), 111-115.
7. Pulatova, K. (2023). Communicative competence in English language teaching. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(23), 522-532.
8. Pulatova, K. (2023). A communicative teaching approach for language. *Pedagog*, 6(12), 185-189.
9. Pulatova, K. (2022). Theoretical-pedagogical foundations of information-communicative competence development in future English language teachers. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 6(6), 74-82.
10. Omonova, M. S. (2024). THE SIGNIFICANCE OF LANGUAGE COMPETENCES FOR NON-PHILOLOGICAL EDUCATION STUDENTS. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 5(02), 190-196.
11. OMONOVA, M. (2024). PRINCIPLES OF IMPROVING STUDENTS' LANGUAGE COMPETENCES OF NON-PHILOLOGICAL EDUCATION. *News of UzMU journal*, 1(1.2. 1), 171-175.

**FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODS TO HELP CHILDREN MASTER A
FOREIGN LANGUAGE****Rukhsora Tursunboyeva***Student, Chirchik State Pedagogical University*

Abstract: *The given thesis discusses children who started learning a foreign language and the usage of effective ways, methods and tips of facing while gaining knowledge in their solutions given by teachers and parents.*

Key words: *learning online, play games, singing songs, learn together, watch cartoons.*

INTRODUCTION

To help children solve math problems, you need to be able to do arithmetic. If you want to teach them to read and write, you have to be literate yourself. And what about foreign languages, do you have to speak a language in order to help your child acquire it? If you have already mastered the basics of the foreign language your child is learning, it will certainly be much easier to help them by learning together with them. Grab this opportunity to master the basics of a foreign language with your child. Don't be embarrassed and don't hold back: your goal is, first and foremost, to help your child, and you know you are ready to do anything for them. In addition, this is also an opportunity for you to learn the basics of a foreign language, so use it. Think of this as a great opportunity to spend quality time with your child doing something useful and constructive. Children learn through observation and models, i.e. they imitate examples from their environment. This way, you will teach your child much more than the knowledge of language – you will imbue them with a positive attitude toward learning.

MAIN BODY***Play games in a foreign language***

When they are young, children learn spontaneously about the world around them – through everyday activities. However, one of the best and most efficient forms of learning is through their favorite activity – play. Learning through play is a proven method for the acquisition of a foreign language. For example, playing hide-and-seek with children can be a great way to teach them to count in that language. Also, the use of educational technology gives excellent results in foreign language learning at an early age. You can find a number of interesting games or applications online, such as interactive puzzles that can help your child to learn the names of colors, animals and shapes in different languages. This way, apart from adopting words of a foreign language, the child will simultaneously acquire other important knowledge about the world.

Play cartoons and children's shows in a foreign language

When learning a foreign language, you must take the following into account – there is a big difference between language exposure and language learning. Usually, when we talk about language learning, we mean learning the grammar rules, memorizing words and drills. However, the most important thing for young children is to be exposed to the sounds, rhythm and melody of a language. And one of the best ways to do it is playing cartoons and children's shows. At a young age, children master speech by listening, repeating and associating words with certain actions. This is why many children are able to master a foreign language simply by watching cartoons in that language. Also, many cartoons and TV shows are designed specifically for language learning where children are introduced to the meaning and pronunciation of words through the adventures of the cartoon heroes. Exposure to a foreign language from an early age has another great effect on your child. It will make their pronunciation similar or indistinguishable from the pronunciation of a native speaker. Simply, children are great imitators and adopt new things easily at an early age, including pronunciation, unlike older students who almost always retain their native accent.

Singing songs in a foreign language

Children love songs, and melody helps them memorize a number of words, which is why songs are a great memorization and learning technique. Singing songs in the target language is a great and efficient way to help your child master a foreign language, but also a great opportunity to spend some time together and have fun. Find children's songs on YouTube that your child may like and don't be afraid to sing along. Before you know it, your child will learn the song by heart.

Read books in a foreign language

You will find a number of specialized books for learning different languages from an early age in bookstores. With your help in reading, writing and meaning of words, your child will soon master the meaning and pronunciation of foreign words. You can also read simple bedtime stories in a foreign language. Such stories usually contain common phrases so the child will easily memorize them.

Include a foreign language into your daily activities

In early childhood, children absorb everything like sponges, so you don't need any special aids for learning. Simply, go to the park, shop, or the playroom and play a game by first naming the objects, shapes and colors you encounter in your native language, and then in the target language. This is the best way for a child to learn words of the target language, because they will associate them with the objects and phenomena in their surroundings, and thus they will be able to actually use them when necessary. This way, in addition to the foreign language, the child will also unconsciously strengthen their native language through play.

Learn a foreign language online

If your child has a second language at school, adopting a language in another, less formal way is a welcome distraction from classes, and a desirable and effective learning

strategy. Learning a foreign language online is not only fun and often free, but also a good way for your child to further advance their language skills.

The great thing about learning a foreign language online is that it is completely in line with the children's lifestyle: lessons are short and include tests, and children can solve these tests on their phone anywhere, between other activities. These sites and applications are packed full of engaging and fun activities for kids that will hold your child's attention much better than traditional classes.

CONCLUSION

Acquiring a second language broadens our horizons, introduces us to other cultures and represents a valuable tool in our formation as a personality, and in our professional life. Parents have an important role in this process, just like school does. We hope the tips from this text will help you make the foreign language more relatable to your child. Namely, when your child sees that learning is something you do with pleasure, they will understand that it is a positive activity people practice all their lives, and that this activity can be fun and will bring them closer to their parents, which is the ultimate desire of every child. If your child adopts a positive attitude toward learning at an early age, they will cultivate it throughout their life, and this means that you will not have the problem most parents face. You will not have to force your child to study, because they will acquire good work habits and develop a responsibility toward learning from an early age.

REFERENCES

1. U. Hashimov. I. Yakubov. Methods of teaching English -Tashkent 20034.<https://www.ukessays.com/essays/english-language/the-many-benefits-of-learning-english-english-language-essay>.
2. Николаева, Е. В. (2013). Фрактальные модели городского пространства. Обсерватория культуры, (1), 13-20.
3. Omonova, M. (2020). Innovative ways of teaching vocabulary in ESL and EFL classrooms. Science and Education,1(7), 229-233.
4. Maftuna Shermatovna Omonova. (2023). Importance of Foreign Language for Non-Native Students 74-76
5. Agzamova Zamira Izzatullayevna. METHODOLOGICAL FEATURES OF FOREIGN LANGUAGE IN NON- PHILOLOGIC FACULTY. 1240-1245
6. Bakhodir Kholikov. IMPROVEMENT WAYS OF TEACHING SPECIALIZING SUBJECTS IN A FOREIGN LANGUAGE ON NON-PHILOLOGICAL DIRECTIONS.
7. Maftuna Shermatovna Omonova. (2023). Importance of Listening for Non-Native Students.

8. Omonova, M. S. (2023). TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN NON-PHILOLOGICAL STUDENTS STEP BY STEP. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(5), 461-464.
9. Omonova, M. S. (2023). Importance of Foreign Language for Non-Native Students. *Open Academia: Journal of Scholarly Research*, 1(1), 74-76.
10. Pulatova, K. (2023). Communicative approach in language teaching. *Journal of language and linguistics*, 6(5), 111-115.
11. Pulatova, K. (2023). Communicative competence in English language teaching. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(23), 522-532.
12. Pulatova, K. (2023). A communicative teaching approach for language. *Pedagog*, 6(12), 185-189.
13. Pulatova, K. (2022). Theoretical-pedagogical foundations of information-communicative competence development in future English language teachers. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 6(6), 74-82.
14. Omonova, M. S. (2024). THE SIGNIFICANCE OF LANGUAGE COMPETENCES FOR NON-PHILOLOGICAL EDUCATION STUDENTS. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 5(02), 190-196.
15. OMONOVA, M. (2024). PRINCIPLES OF IMPROVING STUDENTS' LANGUAGE COMPETENCES OF NON-PHILOLOGICAL EDUCATION. *News of UzMU journal*, 1(1.2. 1), 171-175.

BASIC TECHNOLOGIES OF DEVELOPING LISTENING SKILLS OF YOUNG LEARNERS

Sevinch Usmonaliyeva

Student, Chirchik State Pedagogical University

usmonaliyevasevinch2@gmail.com

Abstract: *This article is dedicated to show how to develop listening skills in kindergarten and primary school learners. Young learners need to be engaged and have a reason for listening. Moreover, it isn't enough to pre-teach new vocabulary to have them recognize it in the track or just ask some questions to check comprehension. These kinds of tasks are not enough to motivate kids.*

Key words: *Developing English Language, Comprehension, strategies, methods, approach, pre-tech.*

INTRODUCTION

Listening tasks are the first we start with when we teach very young learners and young learners who are true beginners at learning the English language. As they cannot read, write or speak in English yet, it's the first model of language acquisition for them, as a result, for further speaking practice. Therefore, it's one of the most essential language skills for young learners' language development. Materials should relate to their real life or experience. In addition, they should be manageable and graded (for example, vocabulary pre-teaching, pre-listening tasks, visuals, examples). The content itself must be interesting and appealing to young learners; be visually attractive. It should relate to their interests and be age appropriate. Moreover, it's good when materials are fun and gamified to make learning process enjoyable.

MAIN PART

Young learners get information from their experience. Teachers are supposed to create real-life conditions in the classroom to help learners develop skills for understanding messages. The tasks must reflect learners' real life experience and the knowledge they acquire every day. What tasks can reflect their real life? For example, when they listen to game instructions or doing craft activities. They have a certain purpose therefore the tasks become meaningful for them. Young learners are naturally curious, new things engage them. So it's quite important to create materials that can captivate and stimulate their imagination. They also learn through visuals, videos, games. They want to share what they learn with their friends. So they task should keep them involved while they are learning the language, they should raise and generate interest. Furthermore, it's great when tasks develop students' imagination and creativity.

Listening stages. Pre-listening: These tasks prepare students for listening activities. This stage is supposed to arouse students' interests and spark their curiosity, e.g. look at the picture, guess what the recording will be about or predict the words. It's also aimed at contextualizing the listening activity and activating schemata to help learners understand the track and make the process easier and more natural. We also pre-teach some structures, expressions or vocabulary to facilitate listening.

While-listening: Student should have a purpose, reason for listening, or task. Moreover, students should listen to a recording several times to do the task. The tasks are usually graded. The first task is usually easy and students listen for general information or gist. The second one is more difficult, it usually requires students to listen for specific information or details. The third listening is usually aimed at checking their answers or at finding implied meanings.

Post-listening: There are two main post-listening activities. First is discussion of the recording, giving opinions on the content (agree/disagree; like/dislike), personalization. Second is focus on language : it's aimed more at language development rather than listening or speaking skills, e.g. find and analyze collocations.

Here are some typical listening tasks:

- 1.Listen and point (e.g. when students listen to new words and point at the pictures).
- 2.Listen and say what it is about (e.g. when students listen to a story).
- 3.Listen and number (e.g. students have pictures from a comic strip and should number the pictures).
- 4.Listen and order the lines (e.g., for the song or the steps of the story).
- 5.Listen and answer comprehension questions (e.g., for the fairytale)
- 6.Listen and choose "True" or "False" (e.g., for some factual information from a CLIL lesson).
- 7.Listen and correct the information. (e.g., biography of a child).
- 8.Listen and match. (e.g., phrases with pictures)
- 9.Listen and make (e.g, craft activity).
- 10.Listen and draw/visualise (e.g, activities aimed at developing students' imagination and creativity)
- 11.Listen and repeat. (e.g., chant or song or story lines)
- 12.Listen and role-play (e.g., a part from a story)

The difficulty of listening. It is necessary to acknowledge that listening can be quite challenging, especially for young learners. When presented with a new language, learners try to understand it in terms of cues of their first language , which is still in a developing process itself.

As people are not always communicating face-to-face listeners cannot predict the communication because there is no visual support, nor can they ask someone to repeat

or try to explain it differently, for instance, when you listen to a CD. Thus, listening is regarded as one of the most difficult skills to learn and consequently to teach due to the fact that listening is quite complex and requires an active process of interpretation in which listeners must try to understand the messages they hear with the use of the knowledge they already possess. In addition, they cannot control the choice of vocabulary, structure or rate of delivery of the speakers.

As language teachers we should also make sure that children are aware that despite their best effort, at times, they will still encounter some difficulties and challenges as improving listening is a process that requires time and practice and that they are not expected to understand every word each time that they are asked to do listening activities (Brewster, Ellis & Girard, 2002). According to Bloomfield et al. , there are some other factors regarding the characteristics of the listeners that can also have a major impact on their ability to listen effectively. Namely, listeners' working memory capacity which is reflected by their capability of understanding more of what they hear when they are listening to L2 language. In addition, a number of factors pertaining to listeners' experience with the L2 influence their listening skills, such as the amount of exposure to the language, familiarity and ability to understand the phonology of the target language,

the amount of vocabulary provided and background knowledge about the topic.

Bloomfield et al. also claim that it is crucial to be mindful that listeners' anxiety impacts their ability to understand what they can hear, especially young learners who tend to succumb to distractions sometimes and are unable to focus their attention for long periods of time on the same activity, which makes it even more challenging for them to listen effectively. Therefore, we must try to maximize our students' learning ability in class through listening as this skill is the first phase that connects language with meaning. Furthermore, speaking, proceeds listening cognitively thus, listening provides the input that supplies the basis for language acquisition and allows learners to interact in spoken communication.

Listening for gist. Even though it is possible to understand the overall sense or presentation of a situation when listening, learners are aware that information comes in a sequence. In that sequence of information, there are content words that can help them form the 'bigger picture' of what they are listening to. This is often called listening for gist, meaning that, when learners listen for gist they become aware that just by gathering broad information of what they can hear they are already able to obtain a general understanding of a topic or situation and use it to discuss it further. When listening for details, learners are interested in listening for a specific kind of information – a number, name or object – therefore, ignoring anything that sounds irrelevant for that particular situation. This way they are able to narrow down their search and obtain the details they need.

CONCLUSION

Listening skills are vital for the growth and development of children. They lay the foundation for effective communication, understanding, and learning. Through listening, kids learn to interpret the world around them, build vocabulary, and develop social skills. However, nurturing these skills in young learners requires engaging methods that capture their attention and interest. This is where listening activities for kids come into play. Overall the listening strategies chosen to be taught and put in practice in this action research were helpful as they worked as guidelines for me as teacher which allowed me to create a more specific set of exercises that were in accordance with strategies known to help language learners improve their listening comprehension of stories and also in other listening tasks in the classroom. I also realized my students were becoming more confident when we discussed the stories after they listened to them because as I asked them specific questions that were in accordance with the listening strategies that they were taught they already knew what I expected them to answer and in turn it made it easier for them to answer more quickly but still accurately. However, even though children were able to improve their results in general I was still not able to be positive that these strategies helped them indeed since as the final questionnaire results show, they admitted not have used them. Therefore, I am not sure if these strategies were the best strategies to be chosen to improve learners' listening skills but at least I believe it helped children become aware that there are strategies they can try to see if they are able to improve their listening skills and overall performance in class.

REFERENCES

1. Ahmed, R. (2015). Five essential listening skills for English learners. Retrieved January 2, 2018, from <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/five-essential-listening-skills-english-learners>
2. Anderson, A., & Lynch, T. (2003). Listening (11th ed.). Oxford: Oxford University Press. Bala, E. (2015). Storytelling in EFL classes. *International Journal of Social Sciences & Educational Studies*, 2 (2), 20-23.
3. Omonova, M. (2020). Innovative ways of teaching vocabulary in ESL and EFL classrooms. *Science and Education*, 1(7), 229-233.
4. Bloomfield, A., Wayland, S. C., Rhoades, E., Blodgett, A., Linck, J., & Ross, S. (2011). What makes listening difficult? Factors affecting second language listening comprehension (Technical Report TTO 81434 E.3.1). College Park, MD: University of Maryland Center for Advanced Study of Language.
5. Maftuna Shermatovna Omonova. (2023). Importance of Listening for Non-Native Students.

6. Omonova, M. S. (2023). TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN NON-PHILOLOGICAL STUDENTS STEP BY STEP. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(5), 461-464.
7. Omonova, M. S. (2023). Importance of Foreign Language for Non-Native Students. *Open Academia: Journal of Scholarly Research*, 1(1), 74-76.
8. Pulatova, K. (2023). Communicative approach in language teaching. *Journal of language and linguistics*, 6(5), 111-115.
9. Pulatova, K. (2023). Communicative competence in English language teaching. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(23), 522-532.
10. Pulatova, K. (2023). A communicative teaching approach for language. *Pedagog*, 6(12), 185-189.
11. Pulatova, K. (2022). Theoretical-pedagogical foundations of information-communicative competence development in future English language teachers. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 6(6), 74-82.
12. Omonova, M. S. (2024). THE SIGNIFICANCE OF LANGUAGE COMPETENCES FOR NON-PHILOLOGICAL EDUCATION STUDENTS. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 5(02), 190-196.
13. OMONOVA, M. (2024). PRINCIPLES OF IMPROVING STUDENTS' LANGUAGE COMPETENCES OF NON-PHILOLOGICAL EDUCATION. *News of UzMU journal*, 1(1.2. 1), 171-175.

THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Maftuna Omonova

Teacher, Chirchik State Pedagogical University

Shakhlohon Sherqulova

Student, Chirchik State Pedagogical University

Abstract: *The given article gives the use of innovative technologies in teaching of foreign languages improves the quality the learning process. The use of innovative methods in teaching and provides new content foreign language communication of students, develops the ability to motivate actions, independently orient in the received information, activate creative thinking, identify their creative abilities.*

Keywords: *innovative technologies, teaching methods, internet resources, teaching and learning, strange languages, language reference, qualifications.*

INTRODUCTION

Currently, the universities of our country make maximum use of innovative technologies in the process of training; periodically hold seven-days, trainings, conferences on the introduction of innovative technologies. They are attended by specialists of higher professional education, teachers of schools, teachers of universities of foreign countries. The goal of higher education in the context of the modern information society is the formation of a harmoniously developed creative personality, capable of social and professional mobility, hence the urgent need for indigenous changes in the educational process of higher education institutions.

MAIN PART

Today, there is a huge choice of forms and methods of teaching that are quite effective. The development of modern society requires the search and use of more advanced methods and technologies. Innovative training methods take the training process to a higher level and are aimed at formation practical skills of future young professionals able to solve professional tasks for level of foreign communication competence. In the curriculum of such universities are necessarily present such forms of training, as project development, training, industrial training and participation in research organizations.

The modern English lesson cannot be imagined and implemented effectively without the use of modern educational technologies. Pedagogical technology is some projection of the theory and teaching methods on the practice. Any technology should be clear in application by teachers and students in various educational institutions. The most productive technologies are the use of new information technologies, design technology, critical thinking technology, problem management technology, case of

technology, technology cooperation, which help to implement a personalized approach to training, provide individualization and differentiation of teaching, taking into account the abilities of students, their level of knowledge.

Information Technology

Information technologies appeared with the invention of computer, multimedia technologies, introduction of global information computer network Internet. They widely used in almost all professional areas and in everyday life. Opportunities for using the Internet resources are huge. The Global Internet Network enables the acquisition of any necessary information anywhere in the world: country reports, news from youth, articles from newspapers and magazines, etc.

In English classes with the help of The Internet can solve a number of didactic tasks: to build skills and reading skills using materials Global Network: improve students' writing skills; expand students' vocabulary; motivate students to learn English. The use of the Internet broadens the horizons of students, helps to establish and maintain business contacts and contacts with their peers in English-speaking countries. In the lessons of foreign language learn lekshika, develop pronunciation, teach dialogical and monological speech, writing.

Students can take part in tests, quizzes, competitions, Olympiads held on the Internet, Correspond with their peers from other countries, participate in chat rooms, videoconferences, etc.

Interactive activities not only create real life situations, but also force students to respond to them adequately through a foreign language. The use of the Internet helps to form a communication competence of the main purpose of learning a foreign language, teaches communication, forms the ability to intercultural interaction. The main uses of information technology are as follows:

- *computer-based multimedia aurochs Specific training programmes
- * lessons - presentations. With the help of the Power Point computer program, teachers offer multimedia lessons, electronic tutorials, various forms of graphics, slides, text, video, etc.;
- * computer testing;
- * Distance learning, including all forms of educational activity, without the personal contact of the teacher and student.
- * local area network voice chat, use-
It was designed for learning phonetics.
- *Language devices to help you train in speech, speaking; audio devices allow you to record your speech on a tape recorder, then listen to this recording and compare it with a sample formation of reading skills;
- *vocabulary replenishment Language;
- *improving written skills
speeches.

* familiarity with the culture, speech etiquette, features of the language of the country studied.

Design technology

Project method - a complex learning method that allows to individualize the learning process, allows students to show their independence in planning organization and control of their activities, a way to develop creativity, cognitive activity, independence. Project typologies vary. According to M. E. Breygina, projects can be divided into single projects, collective, oral, specific, written and Internet projects. In actual practice, we are faced with mixed projects where there are signs of research, creative, practice-oriented and information technologies. Project work is a multi-level approach to language learning, covering reading, listening, speaking and grammar. The project method promotes the development of active independent thinking of students and directs them to joint research work. Project training teaches cooperation, and learning to cooperate nurtures such moral values as mutual assistance and the ability to empathize, forms creativity, communicative skills, communication culture, creates a language environment. In the process of project learning, the indivisibility of education and upbringing is traced.

The project form of work is one of the current technologies that allow students to apply the accumulated knowledge on the subject. Students expand their horizons, language skills, gaining experience from its practical use, learn to listen to foreign language and hear, understand each other in protecting projects. Students work with reference literature, dictionaries, computers, thus creating the possibility of direct contact with the authentic language, which does not give the study of the language only through the textbook in the classroom.

Working on the project is a creative process

The student, alone or under the guidance of a teacher, is looking for a solution to a problem this requires not only knowledge of the language, but also knowledge of a large object. knowledge, creative, communicative and intellectual skills. Working on projects develops imagination, imagination, creative thinking, autonomy and other personal qualities. Some examples of project technology City tours

or by country».

Los Angeles, USA. Several pairs of students are giving excursions on what attractions of the city, at the same time use presentations: maps, posters, photos. Everyone is very interested to learn something new, to set

The results are obvious: the project methodology not only allows students to learn more and more about the subject, but also significantly expands their common horizon, teaches communication, the ability to independently mine and select the necessary material. will give the opportunity to develop not only the number volitional creativity but also the individual talents and abilities of students. Students can take a new look at themselves and on the reality of their everyday life, on the history and culture of their

country and, of course, to learn «3 first-hand» that, they are interested in the country of the language being studied.

Thus, the use of modern educational technologies allows to organize the educational process more productive, effective, interesting, informational saturated and is one of the activities of universities. By applying new pedagogical technologies in the English language classes at a completely new level it is possible to ensure the interactivity of learning, create a special foreign language learning environment, which helps to increase the motivation of learning a foreign language and improve the quality of training.

REFERENCE:

1. Barkhaev B.P. New arguments in pedagogy// School technology. N\$4. - c. 14
2. Bim I.L. Personalized approach basic updating strategy school upgrade. Foreign languages at school.
3. Bogomolova N.N., Petrovskaya L.A. Group discussion. // Socio-psychological climate of the collective. / Under Rev. Y.M. Zhukova, M., 1981.
4. Maftuna Shermatovna Omonova. (2023). Importance of Listening for Non-Native Students.
5. Omonova, M. S. (2023). TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN NON-PHILOLOGICAL STUDENTS STEP BY STEP. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(5), 461-464.
6. Omonova, M. S. (2023). Importance of Foreign Language for Non-Native Students. *Open Academia: Journal of Scholarly Research*, 1(1), 74-76.
7. Pulatova, K. (2023). Communicative approach in language teaching. *Journal of language and linguistics*, 6(5), 111-115.
8. Pulatova, K. (2023). Communicative competence in English language teaching. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(23), 522-532.
9. Pulatova, K. (2023). A communicative teaching approach for language. *Pedagog*, 6(12), 185-189.
10. Pulatova, K. (2022). Theoretical-pedagogical foundations of information-communicative competence development in future English language teachers. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 6(6), 74-82.
11. Omonova, M. S. (2024). THE SIGNIFICANCE OF LANGUAGE COMPETENCES FOR NON-PHILOLOGICAL EDUCATION STUDENTS. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 5(02), 190-196.
12. OMONOVA, M. (2024). PRINCIPLES OF IMPROVING STUDENTS'LANGUAGE COMPETENCES OF NON-PHILOLOGICAL EDUCATION. *News of UzMU journal*, 1(1.2. 1), 171-175.

**THE METHODS THAT REQUIRE GAMES TO IMPROVE STUDENTS LEARNING
PROCESS IN TEACHING PHRASAL VERBS****Jamilakhon Khaydaraliyeva***Student, Chirchik State Pedagogical University*

Annotation: *The paper explores the use of some kind of methods in teaching phrases to children. It discusses various ways and resources such as games that can be used to teach phrases in an interactive and engaging way. The paper suggests that technology can enhance children's learning experience by providing additional resources and opportunities to practice using phrases. The paper highlights some popular interesting activities that can be used to teach phrases, such as Domino, Funny cards, Reporter and this type of games. Overall, the paper emphasizes that teaching ways can be an effective and productivity in teaching phrases to children and can help create a fun and interactive learning environment with games.*

Key words: *Phrasal verbs, games, methods, Reporter, Radio news anchor, Domino, Life list.*

Аннотация: *В статье исследуется использование некоторых методов в обучении детей фразам. В нем обсуждаются различные способы и ресурсы, такие как игры, которые можно использовать для обучения фразам в интерактивном режиме. В документе предполагается, что технологии могут улучшить процесс обучения детей, предоставляя дополнительные ресурсы и возможности попрактиковаться в использовании фраз. В статье освещены некоторые популярные интересные занятия, которые можно использовать для обучения фразам, такие как Домино, Веселые карты, Репортер и подобные игры. В целом, в статье подчеркивается, что способы обучения могут быть эффективными и продуктивными при обучении детей фразам и могут помочь создать веселую и интерактивную среду обучения.*

Ключевые слова: *фразовые глаголы, игры, методы, репортер, ведущий радионовостей, домино, жизненный список.*

Annotatsiya: *Maqola bolalarga iboralarni o'rgatishda turli usullardan foydalanishni o'rganadi. Unda iboralarni o'rgatish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan o'yinlar va shu kabi turli usullar va manbalar muhokama qilinadi. Maqolada aytilishicha, qo'shimcha manbalar va iboralar yordamida mashq qilish imkoniyatlarini taqdim etish orqali bolalarning o'rganish tajribasini oshirishi mumkin. Maqolada Domino, Qiziqarli kartalar, Reportyor va shu turdagi qiziqarli mashg'ulotlar orqali iboralarni o'rgatish mumkinligi ta'kidlangan. Umuman olganda, maqola bolalarga iboralarni o'yinlar bilan o'rgatishda o'qitish usullari yanada samarali, qiziqarli bo'lishi va interaktiv o'quv muhitini yaratishga yordam berishi mumkinligini ta'kidlaydi.*

Kalit so'zlar: *Frazali fe'llar, o'yinlar, usullar, Reportyor, Radio yangiliklari, Domino, Life list.*

INTRODUCTION

Phrases are essential components of the English language, and teaching children phrases can be a fun and interactive experience, especially with the use of games. Children are often more engaged and interested when games are involved in the learning process. This paper will explore how activities can be used to teach phrases to children.

MAIN PART

Looking through the different classifications on game methods helped the researcher create some game methods in teaching phrasal verbs. Further is given the classification of some games in teaching phrasal verbs:

1. "Listening" games
2. "Speaking" games
3. "Reading" games
4. "Writing" games

The classification includes all 4 main skills of the language and it also very advantageous in preparing for numerous examinations or international tests, as phrasal verbs are very broadly used in foreign test as TOEFL/IETLS and etc. Some of the games at the given classification were defined into 2 types, e.g.: speaking and writing.

"Listening" games help to remember new phrasal verbs very quickly, to understand phrasal verbs in the first mentioning and to define comprehension of the phrasal verbs in a speech of other people, to develop students' listening memory skills.

Movie. Teacher can take different movies or just an extract of the movie (drama, show and etc.) and play it. After 15 minutes movie should be stopped. While listening students have to write phrasal verb which they might hear and explain their meaning.

Song. Students will listen to a song with phrasal verbs, they have to point them out and give explanations. After the whole song is done, students will get a printed version of the song in order to check other missed verbs.

You are an Actor. Students will watch an extract of a movie. The main aim of the game to put movie on a silent mode and let students to speak instead of the heroes, but to express themselves, it is obligatory to use in speech phrasal verb.

Reporter. This game is played in a small group. One of the group records their any news story with phrasal verbs on cell phone's Dictaphone. The other group has to listen and give correct answers to the missed phrasal verbs. The winner group prepares the next story on Dictaphone.

Radio news anchor. There are several news anchors telling their news stories on a radio using phrasal verbs. The main aim is to explain the general meaning of the news

and definition of phrasal verbs. Teachers can prepare fusion of different news stories not only from radio station, but from TV shows and many others.

“Speaking” games –help to develop students’ speech skills: their ability to use phrasal verbs in speech and to know the right meaning, to develop speech -thinking ability in using phrasal verbs, to develop students’ speech reaction, to develop sureness in using phrasal verbs in speech. Matching phrasal verbs on the pictures. The given exercise is shown on an interactive board. The purpose is to match a verb with the correct picture. And speak about the meaning of the phrasal verb. As the meaning to pick up someone means: (Collect (a person) this differs from the 'collect a thing' meaning - as that means 'collect and bring back' whereas this means either (1) 'collect and drop off on your way' or (2) 'collect and bring to the same destination'. Example: 1) Can you pick me up and take me to the George when you go to the party? 2) Can you pick up some friends of mine on your way to the party? They're going too.

Pick up words. Students are divided into groups. Each team tells 5 phrasal verbs to each other. The main purpose of the game to make a sketch (make a story) using all phrasal verbs. Given verbs must to be different, so it will be interesting to make a sketch. Teachers can devote this game to their own themes. e.g. the theme of the lesson according to their syllabus is Student’s life. So, they can use all phrasal verbs connected to the educational sphere, but it is not necessary.

Domino. The main purpose of this game is to play a game and use correct collocation of phrasal verbs. Player should put correct preposition on verb and explain the meaning of the verb, and keep playing until he/she gets wrong usage or he can’t explain the meaning of the phrasal verb.

30 days on uninhabited island. The main aim of the game is to create and speak on a story about 30 days on uninhabited island. Students have to use 20 different phrasal verbs in their story.

Winner. Students are divided into groups; they have to write as many phrasal verbs as they know and speak on their explanations. The winner will be a group who writes more phrasal verbs and explains them.

Funny cards. There are 30 cards with phrasal verbs. This game is played by two people. The main aim of the game is to gather as more as possible correct usage of the phrasal verbs. Let’s say, if student gathers 18 from 30 cards it will mean that students win. Cards are given in next way: students are given 4 cards (verbs only), other 5 cards (prepositions only) are opened on table. According to the lot students’ start they first run. So, they have to gather as much as possible correct prepositions to their phrasal verbs, and speak on a correct collocation of phrasal verbs.

“Reading” games–help to immediately define phrasal verbs in a context and to understand their meaning.

Stars. Students are given papers in shape of stars with short text on it. The main aim is to read out the text and fill in the gaps with correct phrasal verb.

Bubbles. This game is shown on interactive board. Students are divided into groups into green bubbles and pink bubbles. Green and pink bubbles will appear in order. Inside of the bubbles are phrasal verbs or the meaning of the phrasal verb. Each team has to read own bubble and to define the correct answer.

“Writing” games – help to write correctly phrasal verbs in a letter, an essay, to remember many before studied and new phrasal through out writing skills. Students are divided into 2 groups. Each team writes 5 phrasal verbs to each other. The main purpose of the game to write a story using all phrasal verbs. Given verbs must to be different, so the story will be interesting.

Life list. Students write their life list - 12 important things which they have to do before they complete their studies at the university using phrasal verbs. Winner. Students are divided into groups; they have to write as many phrasal verbs as they know with their explanations. The winner will be a group who writes more words. Stars. Students are given papers in shape of stars with short text on it. The main aim is to read out the text and fill in the gaps with correct phrasal verb.

CONCLUSION

To sum up, language teaching is really fiery and demands the teachers to be so patient, experienced, sophisticated and skilled in this sphere in order to gain the aspired goals. Particularly, in teaching phrasal verbs to B1 level learners the teacher needs to know about their knowledge, age, gender, interests as well as class condition in order to select appropriate teaching materials and design the lesson adequately. Additionally, teachers are also required to consider their length of attention that the student have as well as the purpose of teaching English to them. Hence, one of the effective and productive methods in teaching learners is through games which have a great educational value as a means of facilitating learning efficaciously. Phrasal verbs are an important aspect of English language communication. However, they can be challenging for children to learn. Therefore, it is important to use effective methods of teaching phrasal verbs to children. Visual aids, contextual learning, games and activities, and repetition and practice are all effective methods that can help children to learn phrasal verbs. By using these methods, teachers can help children to develop a strong understanding of phrasal verbs and to use them confidently in their everyday language.

REFERENCES

1. Gökçe, N. Ç., & Çetin, B. (2019). The Effect of Visual Aids on Students' Vocabulary Learning in English Language Teaching. *International Journal of Social Sciences & Educational Studies*, 5(4), 153-157.
2. Yolageldili G, Arikan A (2011). Effectiveness of Using Games in Teaching Grammar to Young Learners. *Elementary Education Online* 10(1):219-229. Retrieved from: <http://ilkogretimonline.org.tr>

3. Harmer, J. (2015). *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Education Limited.
4. Nation, I. S. P. (2008). *Teaching Vocabulary: Strategies and Techniques*. Heinle Cengage Learning.
5. Peregoy, S. F., & Boyle, O. F. (2013). *Reading, Writing, and Learning in ESL: A Resource Book for K-12 Teachers*. Pearson Education.
6. Rumley G (1999). Games and songs for teaching modern languages to young children. *The teaching of modern foreign languages in the primary school*, ed. P Driscoll, D. Frost, 114–25. London: Routledge
7. Thornbury, S. (2002). *How to Teach Vocabulary*. Pearson Education Limited.
8. Yule G (2014). *The study of language*, (5th ed.) Cambridge, UK: Cambridge University Press., <https://www.pluggedin.com/blog/what-do-kids-video-games-and-reading-skills-have-in-common>
9. Omonova, M. S. (2023). TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN NON-PHILOLOGICAL STUDENTS STEP BY STEP. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(5), 461-464.
10. Omonova, M. S. (2023). Importance of Foreign Language for Non-Native Students. *Open Academia: Journal of Scholarly Research*, 1(1), 74-76.
11. Pulatova, K. (2023). Communicative approach in language teaching. *Journal of language and linguistics*, 6(5), 111-115.
12. Pulatova, K. (2023). Communicative competence in English language teaching. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(23), 522-532.
13. Pulatova, K. (2023). A communicative teaching approach for language. *Pedagog*, 6(12), 185-189.
14. Pulatova, K. (2022). Theoretical-pedagogical foundations of information-communicative competence development in future English language teachers. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 6(6), 74-82.
15. Omonova, M. S. (2024). THE SIGNIFICANCE OF LANGUAGE COMPETENCES FOR NON-PHILOLOGICAL EDUCATION STUDENTS. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 5(02), 190-196.
16. OMONOVA, M. (2024). PRINCIPLES OF IMPROVING STUDENTS' LANGUAGE COMPETENCES OF NON-PHILOLOGICAL EDUCATION. *News of UzMU journal*, 1(1.2. 1), 171-175.

удк514

ТИПИЧНЫЕ ОШИБКИ, ДОПУСКАЕМЫЕ УЧАЩИМИСЯ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЧЕРТЕЖЕЙ ПО ДИСЦИПЛИНЕ ИНЖЕНЕРНАЯ ГРАФИКА.**Рустамов Эркин Тохирович***Узбекистан. Азиатский международный университет кафедры “Общетехнические дисциплины”.*

Аннотация. В данной статье представлен анализ сложных процессов выполнения чертежей, методов повышения графической грамотности учащихся по предмету инженерная графика и оптимальных путей предотвращения ошибок, допускаемых учащимися.

Ключевые слова: графическая культура; условные графические символы; кинематические и электрические схемы; изометрия; диметрия; проекция; эллипс; вал; шлица; разрез.

TYPICAL MISTAKES MADE BY STUDENTS WHEN MAKING DRAWINGS IN THE ENGINEERING GRAPHICS DISCIPLINE.

Annotation: This article presents an analysis of complex drawing processes, methods for improving students' graphic literacy in the subject of engineering graphics, and optimal ways to prevent mistakes made by students.

Keywords: graphic culture; conditional graphic symbols; kinematic and electrical circuits; isometry; dimetry; projection; ellipse; shaft; slot; section.

Трудно представить развитие техники и техники без развития науки. Основа развития науки лежит в системе школьного образования. Неотъемлемой частью технических областей являются чертежи. Поэтому необходимо правильно и точно выполнять чертежи, повышать графическую грамотность, начиная со школы. Если учитель с первых занятий по черчению не может привить у учащихся чувство интереса к предмету и стремление к его углубленному изучению, то у учеников сложно произойдет в дальнейшем формирование глубоких знаний, умений и навыков по черчению. В обратном случае для своевременного усвоения потока новой информации, терминов, правил а также требований стандарта, которые излагается на каждом уроке черчения у учащихся создаются непреодолимые трудности.

Если ученики эти информации осознанно усваивают, в дальнейшем они при освоении курса черчения, не встречают существенных трудностей. При формировании графической грамотности учеников весьма велики значения учебно-методических комплексов, подготовленных, учитывая их возрастных особенностей и увлечение, особенно учебников и учебных пособий.¹ В учебниках и учебных

пособиях, изданных в последние годы для общеобразовательных школ, профессиональных колледжей а также высших учебных заведений встречаются ошибки из-за невнимательности авторов. Это в свою очередь приводит к тому, что преподаватели черчения становятся виновниками преподнесения ученикам неправильных информации. С целью предотвращения таких явлений, кратко остановимся на основных ошибках, допущенных в учебниках:

- в большинстве учебников и учебных пособий изданных до сих пор не соблюдается порядок обозначения сечения и разрезов по новым правилам (параграф 2.7);

- развёрнутых и повернутых изображениях сечений и разрезов в большинстве случаев не применяются знаки, принятые по новым правилам ;

- в сечениях, разрезах и видах в большинстве случаев на ряду с новыми условными обозначениями материалов применяются старые обозначения. А это в усвоении учащимися материалов всегда приводят к путаницам.

Преподаватели черчения начиная с первых уроков должны придавать большое значение правильному формированию у учащихся элементов культуры графики.⁴

Под культурой графики имеется в виду умение людей уместно использовать в различных областях, таких направлений как наука, техника, дизайн графических знаний и сведений а также умений, правильно понимать их. На занятиях черчения учащиеся осваивают умение работать инструментами черчения; учатся проводить линий различных толщин и линий чертежей, выполняющих различного назначения; провести параллельных и перпендикулярных прямых линий; делить отрезков и окружностей на равные части; выполнять чертежи и контура плоских фигур; научатся с помощью условных графических знаков читать и выполнять простых кинематических и электрических схем. Эти и подобные знания и умения считаются составными частями графической культуры.

От каждого современного человека требуется усвоение основ графической культуры.

С первых занятий преподаватель показывая основных инструментов черчения, должен объяснить их названия и область применения, также показать способы с ними работать.

В результате незнания учащимися стандартных требований выполнения чертежей и их доведения до конца, недостаточного развития в них пространственных представлений, неуспеваемости ими основных тем курса черчения, при подготовке чертежа, часто встречается следующие характерные типичные ошибки:

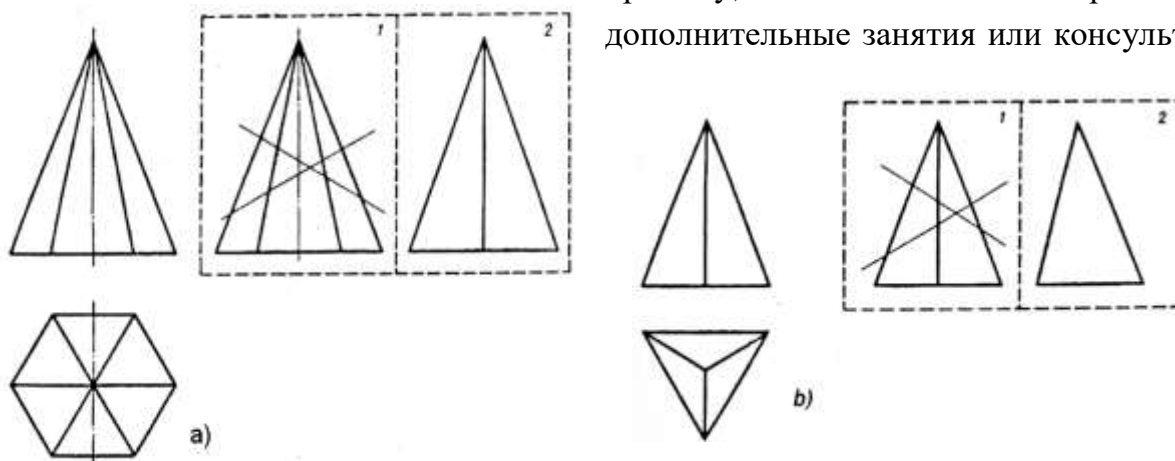
1. Виды одинаковых линий на чертежах выполняются различной толщиной, на штриховых и штрих-пунктирных линиях не соблюдаются расстояния между штрихами а также размеры самых штрихов.

2. При выполнении шрифтов чертежей вообще не соблюдаются требования стандартов.

3. Перед тем как чертить окружность предварительно осевые и центровые линии не проводятся.
4. На листе чертёжной бумаги размещение компоновки изображений не соответствуют друг-другу.
5. При выполнении чертежа с изменением масштаба вместо действительных размерных чисел ставятся уменьшенные или увеличенные размерные числа.
6. При выполнении сопряжений линии проводятся без определения центров и точек сопряжений.
7. В случаях, когда для определения формы детали достаточно одна или две ее проекций, выполняются лишние проекции.
8. Нарушаются проекционная связь.
9. В изометрической (диметрической) проекции оси эллипса неправильно рисуется.
10. При выполнении сечения детали вместо штриховки попадающую под секущую плоскость части детали, штрихуются и части детали за секущей плоскости.
11. Половина вида и половина сечения разделяется линией видимого контура.
12. Целостный вал, шлица, рёбра жесткостей в продольном сечении изображает штриховкой.
13. Резьба в отверстиях неправильно изображается и обозначается.
14. Они имеют неточное представление о разборных и неразборных соединениях.
15. Не сформировано понятие о выполнении рабочих чертежей деталей сборочного чертежа.
16. Не усвоено умение самостоятельного пользования дополнительной литературой.

Этот список можно было дополнить еще несколькими пунктами. Но самое главное для преподавателя черчения в первую очередь считается важным предотвращение выше приведенных типичных ошибок.

При работе с неуспевающими учащимися сначала необходимо определить ее причину, а потом организовать дополнительные занятия или консультации.

Обычно, дополнительные занятия имеют характер индивидуальный и посвящаются тем темам, по усвоению которых учащийся затрудняется.

Типичные ошибки, допущенные при подготовке чертежа, со стороны учащихся, преподавателем могут быть устранены путем закрепления материалов по стандартам чертежей.

Ниже подробно остановимся на типичных ошибках, допускаемых при изображении сечений и разрезов многогранников а также резьб и приведем некоторые методические рекомендации по ним.

Ниже приведены типичные ошибки, допущенные учащимися на чертежах многогранников.

При обучении способам проектирования и геометрическим анализам формы деталей в обязанность преподавателя входят самые сложные ситуации образования а также определение ошибок, допущенных учащимися.³

В рабочих тетрадях учащихся преподаватель увидит неправильно выполненных чертежах геометрических тел ошибок, допущенных ими. Но за эти ошибки возложить ответственность полностью на учащихся также будет неправильно. Например, учащиеся затрудняются при определении необходимости проведения осевых линий на проекциях геометрических тел и часто встречаются ошибки, подобные приведенным на рис.1. В рамке, показанной на рис.1 изображена неправильная третья проекция пирамиды. Профильная проекция изображена полностью подобна фронтальной проекции. В чем причина происхождения ошибок. Учащиеся по причине, что они имеют некоторые понятия о симметрии из курса геометрии, понимают, что правильная пирамида и призма являются симметричными фигурами. И потому они приходят к выводу, что если вращать фигуру вокруг оси симметрии, проекции не меняются.

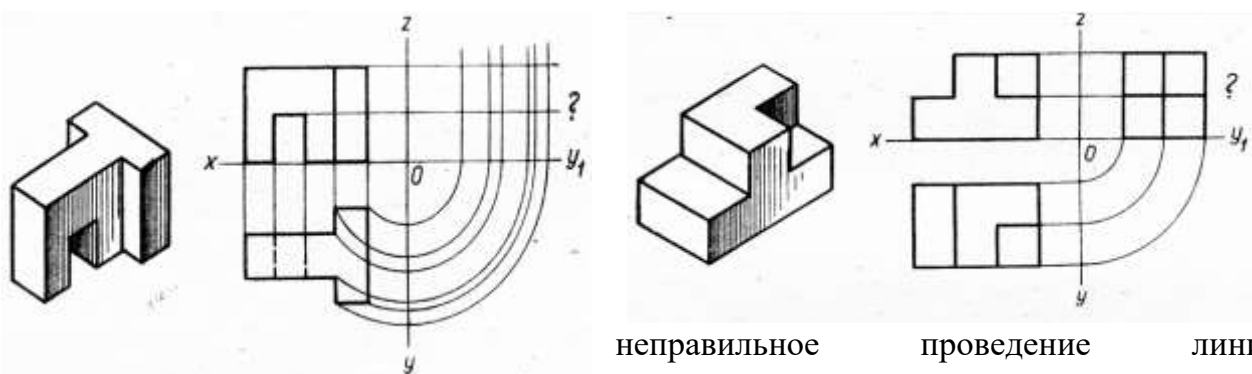
Все дело в том, что правильные многогранники имеют одного вида симметрии. В случаях, когда фронтальные и профильные проекции четырехугольной пирамиды одинаковые, а фронтальные и профильные проекции треугольных и шестиугольных пирамид бывают разными. Правильные пирамиды и призмы, имеющие основания, состоящая из 4,8,16 и т.д. (число граней кратно четырем) образуют одинаковые парные проекции. Это свойство не присуще призмам и пирамидам, у которых число сторон основания не кратные четырем.

Необходимо особо остановиться свойствам треугольных пирамид (Рис1, б). Несмотря на то, что пирамида относится к одному определенному виду симметрии, ее профильная проекция будет в виде неравностороннего треугольника. В этом случае в профильной проекции не проводится линия симметрии.

Проекции правильных призм бывают в виде равностороннего треугольника и если осевая линия не совпадает с гранью, то она проводится. На чертежах деталей в форме тел вращения ось вращения проводится в изображениях параллельных плоскостях проекций.

В изображениях проектируемого тела в виде круга проводятся два взаимопересекающиеся центральные линии. При построении третьего вида по двум заданным, из-за незнания учащиеся порядка проведения линии проекционной связи, изображение получается неправильно (Рис.2,в). В этом случае преподаватель особое внимание должен уделять процессу пояснения учащимся линии связи ортогонального проектирования.

Типичные ошибки, допускаемые учащимися при построении третьего вида по заданным двум рис.2: а) при изображении видимых-невидимых частей; б)

неправильное проведение линий проекционной связи.

В обоих случаях образование положений проекций пояснить с помощью модели проекционных плоскостей дасть хорошие результаты.

ЛИТЕРАТУРА:

1. С. К. Боголюбов и др. Курс технического рисования. Ташкент. "Учитель", 1977
2. Я. Киргизбоев и др. Курс технического рисования. Ташкент. "Учитель", 1987г .
3. Дж.Ёдгоров, Р.Ишенко. Черчения. Бухара, 1989 г.
4. Т.Р. Собиров Задания по геометрическому и проекционному рисованию и примеры их выполнения. Бухара, 2003 г.
5. Э. Рузиев. Графические рисунки. Ташкент, 1995 г.
6. Чередование изображений в рисовании. Бухарский областной институт РНМО и QT. Бухара, 2001.
7. Methodology of using autocad software in developing technical creativity of students SD Ahmadovna, RE Tohirovich, RD Dilmurodovna, KD Odilovna Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10 (4), 661-671
8. Bo'lajak o'qituvchilarning mahoratini rivojlantirishda akmeologik yondashuvlar ST Tavakkalovich, RE Tohirovich, RD Dilmurodovna BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMY JURNALI 2 (1), 352-356
9. Texnologiya fanini o'qitishda interfaol usullarni qo'llash metodikasi BSI Qizi, RD Dilmurodovna, RE Tohirovich, P Norjona Ta'lim fidoyilari 4 (1), 191-197

10. Typical mistakes made by students when making drawings in the engineering graphics discipline RE Tohirovich, RD Dilmuradovna E-Conference Globe, 339-343

**O'SPIRINLIK YOSHIDA EMPATIYANING NAMOYON BO'LISHI VA UNING
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Shaxnoza Narziyeva

Osiyo xalqaro universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'spirinlarda empatiya namoyon bo'lishining psixologik jihatlari, empatiya tushunchasining mazmuni va uning psixologik xususiyatlari nazariy va amaliy g'oyalarga ilgari suriladi.*

Kalit so'zlar: *empatiya, hamdardlik, shaxslararo munosabatlar, muloqot, empatiyani rivojlantirish, empatiya darajalari, hissiyotlar, individual, o'spirin.*

KIRISH

Hozirgi kunda mamalakatimizda yosh avlod ta'lim tarbiyasiga aloxida e'tibor qaratilmoqda. O'g'il qizlarning zamonaviy bilimlarni olishi, yuksak ma'naviyatli bo'lib ulg'ayishi uchun zarur shart-sharoitlar borasidagi ishlar izchil davom ettirilmoqda. Har qanday jamiyatda uning kelajagini ta'minlaydigan yosh avlodni sog'lom va barkamol qilib vayaga yetishi hal qiluvchi o'rin tutadi. Shu sababli biz islohotlarimiz ko'lami va samarasini yanada oshirishda har tamonlama yetuk, zamonaviy bilim va hunarlarni egallagan, azmu shijoatli, tashabbuskor yoshlarimizga tayanamiz. Zamonaviy psixologiyada bola emotsional faolligining barcha ko'rinishlari, aynan hamdardlik, qo'llab-quvvatlash, ichki birdamlik, empatiyaning yagona muammosi ichida ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Empatiya inson tomonidan boshqa insonning kechinmalari dunyosini tushunishi yoki boshqa insonning emotsional hayotida ishtirok etish qobiliyati deb izoh berish qabul qilingan. Odatda empatiya ob'ekti sifatida boshqa odam ko'riladi, ammo bir qator tadqiqotlarda empatiya ob'ekti sifatida, kuzatuvchi tomonidan antropomorfologik qabul qilingan neytral buyum, tabiat yoki san'at obrazi ko'riladi. Empatiya tushunchasini refleksiv (anglanadigan) tushunish jarayonlari qatoriga ham, hissiy anglash jarayonlariga kiritishadi, ba'zida empatiyada ikkalasining ham belgilarini kuzatishadi. Empatiyaning ilmiy tushunchasi psixologiyaga hozirgi asrning boshida kirib keldi, lekin bu savolning tarixi ancha oldin boshlangan. Bu hodisaning rivojlanishi birinchi navbatda simpatiya tushunchasiga borib taqaladi. Bu atama bizgacha qadimgi yunonlar tomonidan kiritilgan bo'lib, u odamlar bir-biriga hamdard bo'lishining mazmunini belgilash uchun kerak bo'lgan. Keyinchalik, bu konsepsiya, simpatiyada adolat va altruizmning asosini ko'ra olgan A.Smit va simpatiyani insonlarga hamdardlik qila olish qobiliyati va odam ruhiy rivojlanishi bilan birga o'sib boradigan hodisa sifatida ko'rgan G.Spenser tomonidan takomillashtirilgan. Simpatiya nazariyasining tarafdorlari empatiyani tug'ma xususiyat deb hisoblashgan. U.Mak-daugl

simpatiyaning instinktiv kelib chiqish nazariyasini olg'a surgan bo'lsa, T.Ribo esa, uni ham odamga, ham jonivorga xos psixofiziologik xususiyat deb taxmin qilgan. Simpatiya birlamchi tuyg'u hisoblangan bo'lib, uning asosida ijtimoiy va axloqiy tuyg'ular shakllanadi. Shu o'rinda uni o'zining tuyg'ularini boshqalarning emotsional holatlari bilan moslashtirish, odamlarning ruhiy birdamligi sifatida, ular o'rtasidagi haqiqiy munosabatlar ko'rinishi sifatida qaralgan. Simpatiya tushunchasi vaqt o'tishi bilan birlamchi ma'nosini yo'qotgan. Uning o'rniga "empatiya" tushunchasi kelgan. Empatiya haqidagi bilimlarning rivojlanishining ikkinchi yo'nalishi T.Lipps tomonidan ishlab chiqilgan his qilish nazariyasi sifatida ko'riladi. His qilish – bu san'ant asarini tushunish jarayoni, keyinchalik esa – odamning o'zini tushunish jarayonidir. T.Lipps bo'yicha his qilish – bu predmet yoki ob'ekt mohiyatini anglashning o'ziga xos turidir. Individ o'zini va o'zining kechinmalarini predmet va ob'ekt mazmuni orqali, o'z meniga proeksiyalab anglaydi. His qilish bu xuddi qabul qilingan predmetni o'zlashtirish: qabul qilish jarayonida proeksiya orqali individ o'zi va predmet orasida birdamlikni tubiga yetadi, natijada predmet "o'z-o'zidan yuzaga keladi", yoki "shu kabi jarayon tufayli o'zini o'zi chaqiradi". Shu o'rinda muallif simpatiya tabiatini beixtiyor-immitatsion sifatida ko'rib chiqqan. Keyinchalik, ushbu nazariyaga asoslanib, san'at psixologiyasida S.Markus o'rgangan. U empatiyani estetik zavqlanish ob'ektini tushunish, ushbu ob'ektini his qilish, tasviriy obrazga kirib borish usuli sifatida qabul qilgan. Bu nazariyalarni birlashtirgan holda, 1909 yili E.Titchener ilmiy psixologiyaga empatiya tushunchasini kiritgan. Shu bilan birga, bu tushuncha ilmiy psixologiyaga T.Lipps tomonidan kiritilgan degan nuqtai nazarlar ham mavjud. Zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan empatiya emotsional hodisa sifatida, tushunish jarayoni sifatida, boshqalarning xayollari va kechinmalarini his qilish sifatida qaraladi. L.B.Merfi empatiyani boshqalarning tushkunligiga bee'tibor bo'lmaslik, uning holatini yengillashtirish va yordamlashish sifatida aniqlanadi. Empatiya adekvat shaklda, ijtimoiy hayotga moslashgan, oilada maksimum ishonch, muhabbat va mehr olgan bolalarda kuzatiladi. X.L.Rosh va A.G.Kovalev empatiyani bola shaxsi rivojlanishining muhim omillaridan biri deb hisoblashadi. Ularning fikricha empatiya – iliqlik, e'tibor va ta'sirning birlashmasidir. Ehtiyojlar muvozanatiga rioya qilish tarbiyani yanada samaraliroq qiladi. Agarda empatiya bolani o'qitishning psixologik iqlimini belgilasa bundan qulay jihat bo'lmasligi ham mumkin. Empatiyani tushuncha sifatida o'rganuvchi, psixologlar Daymond va Bronfrenbrenner tomonidan, bu jarayonning shaxs emotsional tomonlari bilan o'zaro bog'liqligi ko'rsatilgan. Ularning talqini bo'yicha empatiya – bu senzitivlik va ijtimoiy insayt, ya'ni individ boshqa odamning tuyg'u va o'ylarini qabul qila olish qobiliyatidir. Bu tadqiqotchilar o'z tajribalarini empatiyaning perpektiv tipida qurishadi. Ularni maxsus uyushtirilgan vaziyatda begona odamlar bir birining javoblarini bashorat qilishlari qiziqtiradi. Daymondning so'zlari bo'yicha, empatiya bu vaziyatda "insonning ichki dunyosini intellektual reproduksiyasi" sifatida amalga oshiriladi. Daymond va Bronfrenbrennerlarning qarashlariga ko'ra, empatiya

odamlarni tushunishda kognitiv qobiliyat deb qarashsa-da, anglash jarayonini yengillashtiruvchi xususiyatlar yetakchi bo'lib chiqishdi.

Empatiyani kognitiv va emotsional hodisa sifatida talqin qilishdagi kelishmovchiliklar, tushunish va empatiya jarayoni, ongning ham u, ham bu taraflari bilan bog'langanligi tufaylidir. Bu ikkala jarayon ham insonning ichki dunyosini tushunishdagi nafaqat turli xil usul hisoblablanadi balki, xulq-atvorda turli xil tuzilish va vazifaga egadir. Agar tushunish – bu individ tomonidan boshqa odamning xulq-atvorini intellektual tahlil qilish jarayoni bo'lsa, empatiya esa – boshqa odamlarning kechinmalariga emotsional hamdard bo'lishdir.

Psixologiyada T.P.Gavrilov tadqiqotlarida empatiya tushunchasi individning boshqa odam, jonivor va boshqalarning kechinmalariga nisbatan emotsional qarashidir. Muallif empatiyaning ikki turini ajratadi: birga qayg'urish, ya'ni sub'ekt boshqa sub'ekt his qilayotgan tuyg'ularni his qila olishi, va achinish, ya'ni boshqa odam tuyg'ulari haqida qayg'urish va boshqalar. Empatiya boshqa odamning ichida nima bo'layotganini, nima haqida qayg'urayotganini, atrofni qanday baholayotganini to'g'ri tasavvur qila olish qobiliyatiga asoslangan. Aynan empatiya tufayli, kitob o'qib yoki film ko'rib turib, turli xil vaziyatlarga tushib qolgan odam his qiladigan narsalarni his qilamiz. Masalan: urush liniyasida tikanli sim ostida sudralib ketayotgan josusning xavotiri va najotini; zarba urgan futbolchining quvonchini; imtixonidan o'ta olmagan o'quvchining alami va tushkunlikka tushushiga olib keladi.

Shuning uchun odam u yoki bu holatlar boshqa odamlar tomonidan qanday qabul qilinishini qanchalik yaxshi tasavvur qila olsa, empatiya shunchalik yuqori bo'ladi. Odamning empatik qobiliyatlari hayotiy tajriba oshishi bilan oshib boraveradi. Ko'p narsani ko'rgan va ko'p narsani boshidan o'tkazgan keksa odamlar, u yoki bu vaziyatga tushib qolgan odamlar nimani his qilishini, kichkina o'quvchiga nisbatan yaxshiroq tushunishadi. Empatiyaning rivojlanishi – bu boshqa insonning foydasiga hal bo'luvchi bevosita ta'sir qiluvchi axloqiy motiv va motivatsiyalarning shakllanishidir.

Empatiya yordamida kichkina bolaning boshqa odamlar kechinmalari dunyosiga kirib borishi jarayoni paydo bo'ladi hamda boshqalarning qadriyatlari haqidagi tushuncha yuzaga keladi natijada boshqalar hotirjamligini o'ylash kabi xususiyat rivojlanadi. Empatiya rivojlanishining, axloqiy me'yorlarni o'zlashtirish asosida bolaning atrofida qilargalarga nisbatan shakllanayotgan yondashuvi yotadi.

O'spirinlarda empatiya

Tug'ilgan paytdan boshlab ota-onalar va oila insonning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Oila inson hayotining rivojlanishidagi muhim tarkibiy qismidir. Empatiyani rivojlantirishda bolalarning ota-onalar bilan aloqasi juda katta rol o'ynaydi. Tajribaning etishmasligi tufayli o'spirin mustaqil ravishda his qilishni o'rgana olmaydi. U og'riq hisini hali ham bilmaydi. O'spirinlarda empatiyaning rivojlanishi oilada sevgi, g'amxo'rlik, e'tibor va iliqlikni berishga qodir bo'lgan bolalar hayotida o'zini namoyon qiladi.

O'spirinlarda hamdardlik ota-onalar farzandlarining his-tuyg'ularini va his-tuyg'ularini tushunganlarida mumkin. Ota-onalar bilan aloqaning uzilishi o'spirinning ruhiyatiga zarar etkazadi, uning rivojlanishida salbiy namoyon bo'ladi. Hissiy tuyg'ularga ega bo'lish, boshqa odamning dunyosini, uning og'rig'i va baxtini anglashni anglatadi. Ishonchli his-tuyg'ularga asoslangan oila, o'spirin shaxsiyatining barkamol rivojlanishiga qaratilgan. Shuning uchun, oilaviy munosabatlar har doim do'stona bo'lib qolishi kerakligini hisobga olish kerak.

Siz boshqa odamlarni xuddi o'zingiznikidek juda yaxshi his qilyapsizmi? Ehtimol, siz hamdardlik tuyg'usini uyg'otgandirsiz! Buni qanday tekshirishni bilib oling!

Empatiya nima va u qanday paydo bo'ladi?

Empatiya (empatiya) - ikkinchisining his-tuyg'ularini o'zlariga o'xshab his qilish qobiliyati. Buni qila oladigan odamlar empatlar deb ataladi. Empatiya - bu boshqalarning his-tuyg'ularini va his-tuyg'ularini his qiladigan kishi. Ba'zida empatiya qobiliyat bilan birga keladi.

Tabiiyki, odamlar bu qobiliyatga ikki holatda erishadilar:

1. Ular tug'ilish empatiyalaridir.
2. Ushbu sovg'a o'sib ulg'aygan va sotsializatsiya davrida o'z-o'zidan uyg'onadi.

Agar siz uni qanday qilib to'g'ri ishlatishni bilsangiz, hamdardlik ajoyib sovg'adir. Hamma empatiyalar ham qobiliyatni ongli ravishda boshqarishga qodir emas - aksariyat hollarda bu ongsiz ravishda sodir bo'ladi. Ba'zida ko'p odamlar boshqa odamlarning his-tuyg'ularini "ushlashadi". Aksariyat hollarda hamdardlik sovg'asi tan olinmaydi: mantiqiy ong bilan bunday ko'rinish oddiy psixologiya yoki o'z-o'zidan paydo bo'ladigan NLP kabi tushuntiriladi.

Empatiya - bu noyob qobiliyat, u har bir odamga berilmaydi. Ushbu atama birinchi marta mashhur psixoterapevt Edvard Titchner tomonidan ilmiy qo'llanishga kiritildi. Olimlar odamlarda hamdardlik darajasini, uni tasniflash tamoyillarini aniqlash uchun shkala ishlab chiqdilar. Uning rivojlanishi zamonaviy psixologiyada qo'llaniladi.

XULOSA

Shunday qilib, empatiya juda murakkab va ko'pqirrali tushuncha bo'lib, juda chuqur qayg'urishni belgilaydi. Empatiyay etakchii jtimoiy tuyg'u bo'lib, individning boshqa odamlar kechinmalariga emotsional javob bera olish qobiliyati sifatida ko'riladi. U boshqa odamni sub'ektiv qabul qilish, uning kechinmalarini, xayollari va tuyg'ularini tushunishni o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

157. Hikmatovna, M. N. (2024). CONTENT OF THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 88-94.

158. Hikmatovna, M. N. (2024). Teaching of specialized subjects in primary

education. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 453-460.

159. Hikmatovna, M. N. (2024). Boshlang'ich ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 445-452.

160. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.

161. Sobirovna, S. Y. (2023). Creativity in the work of an educator. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 361-367.

162. Sidiqova Yulduz. (2024). SYUJETLI-ROLLI O'YINLARNING BOLA FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 44–51.

163. Sidiqova Yulduz Sobirovna. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA NUTQ, MULOQOT O'QISH VA YOZISH MALAKALARINING SOHALARI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 52–62.

164. Sobirovna, S. Y. (2024). AESTHETIC EDUCATION AS A TOOL TO LEAD CHILDREN TO PERFECTION. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 354-367.

165. Yulduz, S. (2024). Estetik tarbiya bolalarni komillikka yetaklovchi vosita sifatida. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 95-106.

166. Isomova, FATQ (2022). THE IMPORTANCE OF SPEECH DEVELOPMENT ACTIVITIES IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 947-949.

167. G'aniyevna, P. R. F. (2022, June). MAKTABGA TAYYORLOV GURUHLARI UCHUN SAVODXONLIKKA O'RGATISH MASHG'ULOTLARIDA, A'HARF-TOVUSHINI O'RGATISH METODIKASI. In *E Conference Zone* (pp. 38-41).

168. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). Tarbiya turlari va ularning shaxs kamolotiga ta'siri. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 429-435.

169. Tajiddinovna, I. F. (2024). Types of education and their impact on personality development. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 469-475.

170. Исомова, Ф. Т. (2024). Виды образования и их влияние на развитие личности. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 461-468.

171. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA "ILK QADAM" DASTURI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 603-608.

172. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.

173. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.
174. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 590-595.
175. O'ktam qizi Buxoro, S. M. (2022). BOLANING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI O'YINLAR. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 484-486.
176. Oktam's, S. M. (2023). Methods and Tools of Speech Development of Small Group Children in Preschool Education Organization. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 104-108.
177. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). Speech grow up in training using interactive methods. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 357-360.
178. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). The importance of genres of folklore in the education of preschool children. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 96-99.
179. Shukurova, M. (2023). METHODS AND METHODS OF INCREASING CHILDREN'S SPEECH IN A PRESCHOOL ORGANIZATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 477-480.
180. Madina O'ktamovna Shukurova. (2024). " Growing children's speech in the process of introducing them to the environment and nature ". *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 130-135.
181. Shukurova, M. (2024). OILADA FARZAND TARBIYASIDA OTANING ROLI. ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O'RNI, 3(2), 162-167.
182. O'ktamovna, S. M. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
183. O'ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.
184. O'ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
185. Ситора Икромова Акбаровна. (2024). РАЗВИТИЕ СОЗНАНИЯ И ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ПОНЯТИЯМ БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 157-163.

186. Ro'ziyeva, M. Y., & Azamova, N. U. B. (2024). BADIY ADABIYOTDA MAKON VA ZAMON TUSHUNCHASI VAULARNING KELIB CHIQISHI. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 2(2), 22-26.
187. Bahriyeva, P. N., & Ro'ziyeva, M. Y. (2023). Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(6), 47-51.
188. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMIY ASOSLARI.
189. Hojiyeva, N. (2023). METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS. *Modern Science and Research*, 2(9), 424-428.
190. Bahodirovna, H. N. (2023). TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 209-209.
191. Hojiyeva, N. B. (2023). MODERN METHOD IN TEACHING MOTHER LANGUAGE LESSONS-USING THE CACOGRAPHY METHOD. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 434-439.
192. Hojiyeva, N. B. (2023). INCREASING THE INTEREST OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING TECHNOLOGY IN PRIMARY GRADES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 430-433.
193. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Principles of Teaching The Science of" Education" In Primary Classes. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 366-368.
194. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of" Education" in Primary Grades. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 369-372.
195. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.
196. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. *Modern Science and Research*, 2(10), 855-857.
197. Muhammedovna, T. M., & Bahodirovna, H. N. (2022). Methods and Means of Forming Technological Skills of Primary School Students. *AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT*, 1(2), 139-144.
198. Bahodirovna, H. N. (2024). THE SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL TRAINING IN PRIMARY CLASSES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 439-447.
199. Bahodirovna, H. N. (2024). AND ESSENCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 328-333.

200. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. *Modern Science and Research*, 2(10), 333-336.
201. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 378-382.
202. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 127-131.
203. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI MASHG 'ULOTLAR. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 27-32).
204. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM MASALASI. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 21-26).
205. Xayrullayevich, S. H. (2023). SPORTS ARE GYMNASTICS IN ACTION SERIES-BE THE MANIFESTATION OF COME. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1 (5), 465–477.
206. Xayrullayevich, S. H. (2023). Use of Acrobatic Exercises and Their Terms In The Process of Teaching Gymnastics. *Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599)*, 1 (9), 80–86.
207. Ayubovna, S. M. (2023). Jismoniy qobiliyatlarning rivojlanishi va jismoniy sifatlarning ko'chishi. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1 (5), 379–393.
208. Saidova Mahbuba Ayubovna. (2024). Jismoniy tarbiya va sport gimnastikaning ahamiyati. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 2(2), 70–76.
209. Ayubovna, S. M. (2024). Gimnastika darsining maqsadlari, vositalari va uslubiy xususiyatlari. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 2 (1), 90–97.
210. Ayubovna, S. M., & Xayrullayevich, S. H. (2023). YOSH BOLLALARDA SPORT SPORT.

Ikromova Sitora Akbarovna

Teacher of Asian International University

Abstract: *Psychological consultation is a process in which individuals seek professional help to address their psychological concerns and improve their well-being. This article explores the stages of psychological consultation, including the initial contact, assessment, intervention, and termination. Understanding these stages can help both clients and mental health professionals navigate the consultation process effectively.*

Keywords: *psychological consultation, stages, assessment, intervention, termination*

Introduction:

Psychological consultation is a collaborative process between a client and a mental health professional aimed at addressing psychological issues and promoting overall well-being. The stages of psychological consultation provide a framework for this process, guiding both the client and the consultant through each step towards achieving the desired outcomes. In this article, we will explore the four main stages of psychological consultation: initial contact, assessment, intervention, and termination.

Initial Contact:

The first stage of psychological consultation involves making initial contact with a mental health professional. This may occur through a phone call, email, or direct visit to the consultant's office. During this stage, the client shares their reasons for seeking help and discusses their goals for therapy. The consultant gathers relevant information about the client's history and current concerns to determine if they are a good fit for working together.

Psychological consultation is a process in which a trained mental health professional provides guidance, support, and intervention to individuals seeking help with their emotional and mental well-being. The stages of psychological consultation can vary depending on the specific needs of the client and the approach of the therapist, but generally follow a similar structure. In this article, we will explore the common stages of psychological consultation.

1. **Initial Contact and Assessment:** The first stage of psychological consultation involves the client reaching out to a therapist or mental health professional to schedule an initial appointment. During this appointment, the therapist conducts an assessment to gather information about the client's presenting concerns, history, symptoms, and goals for therapy. This stage is crucial for establishing a rapport between the client and therapist and determining if therapy is an appropriate course of action.

2. **Goal Setting:** Once the assessment is complete, the therapist works with the client to set specific goals for therapy. These goals may include reducing symptoms of

anxiety or depression, improving communication skills, resolving conflicts in relationships, or developing coping strategies for managing stress. Setting clear goals helps both the client and therapist stay focused and measure progress throughout the consultation process.

3. **Intervention and Treatment:** After setting goals, the therapist begins implementing interventions and treatment strategies to help the client work towards their objectives. This may involve individual counseling sessions, group therapy, cognitive-behavioral techniques, relaxation exercises, or other evidence-based approaches tailored to meet the needs of the client. The therapist guides the client through these interventions while providing support and encouragement along the way.

4. **Progress Monitoring:** Throughout the consultation process, it is important for both the client and therapist to regularly monitor progress towards achieving treatment goals. This may involve tracking changes in symptoms or behaviors over time, discussing challenges or setbacks that arise during therapy sessions, and adjusting treatment strategies as needed to ensure continued progress. Progress monitoring helps maintain accountability and motivation for both parties involved in the therapeutic relationship.

5. **Termination and Follow-Up:** As clients make progress towards their treatment goals and begin to see improvements in their mental health and well-being, they may reach a point where they feel ready to end their consultations with their therapist. The termination stage involves discussing achievements made during therapy sessions, reflecting on personal growth and insights gained through treatment, addressing any remaining concerns or unresolved issues, and developing a plan for maintaining progress moving forward. Follow-up appointments may be scheduled as needed to check-in on clients' progress after completing therapy.

In conclusion, psychological consultation is a collaborative process that involves multiple stages aimed at helping individuals improve their mental health and well-being. By following these stages of psychological consultation – including initial contact and assessment, goal setting, intervention and treatment, progress monitoring,

and termination – clients can work towards achieving their treatment goals with support from a trained mental health professional by their side.

Assessment:

Once the initial contact has been made, the next stage of psychological consultation is assessment. This involves gathering more detailed information about the client's background, current symptoms or difficulties, and any relevant psychosocial factors that may be contributing to their distress. The consultant may use standardized assessments or interviews to gather this information and develop an understanding of the client's unique needs.

Intervention:

After completing the assessment stage, the consultant develops an intervention plan tailored to the client's specific needs and goals. This may involve various therapeutic techniques such as cognitive-behavioral therapy, psychodynamic therapy, or mindfulness-based interventions. The consultant works collaboratively with the client to implement these strategies and monitor progress towards achieving therapeutic goals.

Termination:

The final stage of psychological consultation is termination. This involves reviewing progress made during therapy sessions, discussing any remaining concerns or goals that need to be addressed before ending treatment. The consultant helps clients develop strategies for maintaining gains achieved in therapy beyond their formal sessions together.

Conclusion:

Understanding the stages of psychological consultation can help both clients and mental health professionals navigate the therapeutic process effectively. By recognizing each stage's importance in addressing psychological concerns and promoting overall well-being, individuals can make informed decisions about seeking help and working towards positive change in their lives.

REFERENCES:

211. Hikmatovna, M. N. (2024). CONTENT OF THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 88-94.
212. Hikmatovna, M. N. (2024). Teaching of specialized subjects in primary education. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 453-460.
213. Hikmatovna, M. N. (2024). Boshlang'ich ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 445-452.
214. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.
215. Sobirovna, S. Y. (2023). Creativity in the work of an educator. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 361-367.
216. Sidiqova Yulduz. (2024). SYUJETLI-ROLLI O`YINLARNING BOLA FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 44–51.
217. Sidiqova Yulduz Sobirovna. (2024). МАКТАБГАЧА ТА`ЛИМДА НУТҚ, МУЛОҚОТ О`ҚИШ ВА YOZISH MALAKALARINING SOHALARI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 52–62.
218. Sobirovna, S. Y. (2024). AESTHETIC EDUCATION AS A TOOL TO LEAD CHILDREN TO PERFECTION. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И*

ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, 2(2), 354-367.

219. Yulduz, S. (2024). Estetik tarbiya bolalarni komillikka yetaklovchi vosita sifatida. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(2), 95-106.

220. Isomova, FATQ (2022). THE IMPORTANCE OF SPEECH DEVELOPMENT ACTIVITIES IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 947-949.

221. G'aniyevna, P. R. F. (2022, June). MAKTABGA TAYYORLOV GURUHLARI UCHUN SAVODXONLIKKA O'RGATISH MASHG'ULOTLARIDA, A"HARF-TOVUSHINI O'RGATISH METODIKASI. In *E Conference Zone* (pp. 38-41).

222. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). Tarbiya turlari va ularning shaxs kamolotiga ta'siri. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 429-435.

223. Tajiddinovna, I. F. (2024). Types of education and their impact on personality development. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 469-475.

224. Исомова, Ф. Т. (2024). Виды образования и их влияние на развитие личности. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 461-468.

225. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA "ILK QADAM" DASTURI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 603-608.

226. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.

227. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.

228. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 590-595.

229. O'ktam qizi Buxoro, S. M. (2022). BOLANING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI O'YINLAR. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 484-486.

230. Oktam's, S. M. (2023). Methods and Tools of Speech Development of Small Group Children in Preschool Education Organization. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 104-108.

231. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). Speech grow up in training using interactive methods. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 357-360.

232. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). The importance of genres of folklore in the education of preschool children. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 96-99.
233. Shukurova, M. (2023). METHODS AND METHODS OF INCREASING CHILDREN'S SPEECH IN A PRESCHOOL ORGANIZATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 477–480.
234. Madina O'ktamovna Shukurova. (2024). " Growing children's speech in the process of introducing them to the environment and nature ". *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 130–135.
235. Shukurova, M. (2024). OILADA FARZAND TARBIYASIDA OTANING ROLI. ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O 'RNI, 3(2), 162-167.
236. O'ktamovna, S. M. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
237. O'ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.
238. O'ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
239. Ситора Икромова Акбаровна. (2024). РАЗВИТИЕ СОЗНАНИЯ И ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ПОНЯТИЯМ БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 157–163.
240. Ro'ziyeva, M. Y., & Azamova, N. U. B. (2024). BADIY ADABIYOTDA MAKON VA ZAMON TUSHUNCHASI VAULARNING KELIB CHIQISHI. *Analysis of world scientific views International Scientific Journal*, 2(2), 22-26.
241. Bahrievna, P. N., & Ro'ziyeva, M. Y. (2023). Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(6), 47-51.
242. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMIY ASOSLARI.
243. Hojiyeva, N. (2023). METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS. *Modern Science and Research*, 2(9), 424-428.
244. Bahodirovna, H. N. (2023). TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 209-209.

245. Hojiyeva, N. B. (2023). MODERN METHOD IN TEACHING MOTHER LANGUAGE LESSONS-USING THE CACOGRAPHY METHOD. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 434-439.
246. Hojiyeva, N. B. (2023). INCREASING THE INTEREST OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING TECHNOLOGY IN PRIMARY GRADES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 430-433.
247. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Principles of Teaching The Science of" Education" In Primary Classes. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 366-368.
248. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of" Education" in Primary Grades. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 369-372.
249. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.
250. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. *Modern Science and Research*, 2(10), 855-857.
251. Muhammedovna, T. M., & Bahodirovna, H. N. (2022). Methods and Means of Forming Technological Skills of Primary School Students. *AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT*, 1(2), 139-144.
252. Bahodirovna, H. N. (2024). THE SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL TRAINING IN PRIMARY CLASSES. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 439-447.
253. Bahodirovna, H. N. (2024). AND ESSENCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 328-333.
254. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. *Modern Science and Research*, 2(10), 333-336.
255. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 378-382.
256. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 127-131.
257. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLAR. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 27-32).
258. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM MASALASI. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 4, pp. 21-26).

259. Xayrullayevich, S. H. (2023). SPORTS ARE GYMNASTICS IN ACTION SERIES-BE THE MANIFESTATION OF COME. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1 (5), 465–477.
260. Xayrullayevich, S. H. (2023). Use of Acrobatic Exercises and Their Terms In The Process of Teaching Gymnastics. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1 (9), 80–86.
261. Ayubovna, S. M. (2023). Jismoniy qobiliyatlarning rivojlanishi va jismoniy sifatlarning ko'chishi. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1 (5), 379–393.
262. Saidova Mahbuba Ayubovna. (2024). Jismoniy tarbiya va sport gimnastikaning ahamiyati. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 2(2), 70–76.
263. Ayubovna, S. M. (2024). Gimnastika darsining maqsadlari, vositalari va uslubiy xususiyatlari. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 2 (1), 90–97.
264. Ayubovna, S. M., & Xayrullayevich, S. H. (2023). YOSH BOLLALARDA SPORT SPORT.

**ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД К ПРЕПОДАВАНИЮ ПРЕДМЕТА
«ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИИ» В ВУЗАХ****Ашуров Жасур Джураевич***PhD, доцент кафедры «Общетехнических дисциплин» Азиатского
международного университета.*

Аннотация: В статье рассмотрен интегративный подход к преподаванию предмета «Информационные технологии в образовании» в высших учебных заведениях способствующий подготовке высококвалифицированных кадров умеющих адаптироваться к применению быстро развивающихся информационно-коммуникационных технологий в своей сфере деятельности и при этом реализовать свой творческий потенциал на основе интегративного стиля мышления.

Ключевые слова: интеграция в педагогическом процессе, информационные технологии, междисциплинарная интеграция, интегрированный подход, продуктивный метод, репродуктивный метод.

Введение. В последние годы наблюдается значительный рост научного интереса к проблемам междисциплинарной интеграции, так как она способствует усовершенствованию научных основ педагогики и тем самым предопределяет стратегию развития образования, которое призвано удовлетворить потребности общества в высококвалифицированных специалистах, обладающих интегративным стилем мышления и способных реализовать свой творческий потенциал, как в собственных интересах, так и в интересах общества. Такие специалисты должны критически относиться и к самим себе и к своему окружению и адаптироваться к быстро изменяющимся условиям в своей сфере деятельности. Проблема междисциплинарной интеграции также имеет важное значение для практической деятельности преподавателей, так как данная проблема тесно связана с проблемой структурирования содержания образования и определение системообразующих связей между ними [1].

Метод. Под интеграцией в педагогическом процессе исследователи подразумевают одну из направлений процесса развития, связанную с объединением в целое ранее разрозненных частей. Этот процесс может проходить как в рамках новой системы, так и в рамках уже сложившейся системы.

В настоящее время растет осознание того, что система образования зависит от наличия квалифицированных педагогов обладающих соответствующими знаниями и навыками не только в пределах своего направления, но и в применении информационных технологий в своей сфере деятельности. Исходя из этого предмет «Информационные технологии в образовании» на основе современной концепции, которая представляет собой междисциплинарное научное направление и предмет

преподавания, можно условно разделить на следующие компоненты: комплекс технических средств, системы программных средств, системы организационно – методического обеспечения [2].

Информационные технологии являются одной из самых перспективных и быстрорастущих направлений современности, а в качестве учебной дисциплины является логическим продолжением курса «Информатика» и служит основой для изучения цикла специальных дисциплин [3]. Целью данной дисциплины является получение базовых знаний и навыков работы с компьютером, применение компьютерных технологий и программного обеспечения в обучении и научных исследованиях

Для эффективного освоения информационных технологий и их использования в образовательном процессе, а также для развития данного направления требуется подготовка высококвалифицированных кадров в области математики, информатики, информационных технологий, программирования, информационной безопасности и педагогики [4]. Именно по этой причине интегративный подход к преподаванию информационных технологий помогает будущим специалистам в этой сфере собирать факты в единую цепь с тем, чтобы получить полную картину направлений развития своей сферы деятельности и разработать целостный подход к применению информационных технологий в образовательном процессе [5].

В методах интеграции вышеуказанных дисциплин необходимо учитывать:

1. Организация занятий по предмету «Информационные технологии в образовании» предусматривает аудиторные, лабораторные, практические занятия и внеаудиторные формы ведения занятий.

2. Формирование знаний, умений и навыков у обучающихся по способу усвоения предусматривает:

- объяснительно-иллюстрационный метод;
- проблемный метод;
- продуктивный метод;
- репродуктивный метод;
- исследовательский метод.

3. Использование продуктивного метода в сочетании с репродуктивным методом способствует достижению развития теоретического, практического и творческого мышления у студентов. Преподаватель при использовании этого сочетания методов приводит студентам примеры проблемных ситуаций, находит и показывает противоречия, затем показывает последовательность и логическое решение. Также, он предлагает учащимся решить подобную проблемную ситуацию на основе указанного алгоритма самостоятельно. Это позволяет обучить студентов умению видеть проблемную ситуацию и находить оптимальное решение для выхода из этой ситуации, а также способствует активному участию их на занятиях. В этом процессе студенты уже не получают готовых знаний, а должны сами искать способ решения

новой задачи, опираясь на собственный опыт и умения. Еще одним важным моментом является то, что, проблемная ситуация заставляет учащихся осознать недостаток своих знаний, побуждает их искать новые знания и умения [5]. Как известно, поиск является одной из важнейших условий развития творческого мышления. Так же данная структура занятия побуждает студентов учиться.

В данном контексте необходимо учитывать некоторые приёмы, соответствующие репродуктивному методу обучения:

- задание студентам задаются в связке с изложением известных правил, определений по теоретической части темы в процессе решения задач;
- спрашивать у студентов краткие пояснения к ходу выполнения задания;
- вслед за учителем студенты выполняют задание на заполнение схем и таблиц;
- с помощью ситуационных задач осуществляется организация усвоения студентами стандартных последовательностей;
- задание студентам на приведение собственных примеров, очевидно подтверждающих правило, свойство и т.д.;
- наводящие вопросы учащимся, побуждающие к актуализации знаний и способов действия.

Результаты и обсуждение. Вышеизложенная теория интеграции реализована в практическом плане на кафедре «Общетеchnические дисциплины» Азиатского международного университета и в кафедре «Биофизика и информационные технологии в медицине» Бухарского государственного медицинского института.

Практическое занятие по предмету «Информационные технологии в образовании» на тему «Основы электронного обучения» проведен интегрировано с другими предметами высшего образования. Было рассмотрено развитие информационных технологий и расширение технических возможностей, появление новых разработок и их тесное вхождение в образовательный процесс.

Целью изучения материала является ознакомление студентов направлениями развития информационно-коммуникационных технологий, таких как цифровые устройства, смартфоны, Интернет и информационные сети, а также их использованием в образовательном процессе. В частности, цифровизация учебного процесса и организация электронного обучения потребовало от преподавателей и создателей образовательных программ учитывать все это в своей работе, в том числе и для повышения интереса студентов к процессу обучения.

Очевидно, что меняющиеся информационное поле требуют изменений и в принципах, и в методах обучения. Развитие информационных технологий и расширение технических возможностей, появление новых разработок и их возможности требуют адаптировать учебные мероприятия к современным условиям, то есть сделать их ценными и важными. Для достижения данной цели важно видеть не просто направление развития образования, но векторы развития общества, человека и образа мышления.

Происходящее на занятиях в ВУЗе должно привлекать практической ценностью, например диалогами, дискуссиями, совместное создание чего-то нового, что позволит получить уникальные, практичные знания, которые уже завтра можно будет применить на рабочем месте или в своем проекте.

В качестве наглядных пособий рекомендуется использование таблиц, рисунков, графиков, а также различных анимационных роликов созданных с применением мультимедийных технологий и соответствующих темам лекционных, практических и лабораторных занятий. Следует отметить, что приёмы визуализации также способствует установлению межпредметных связей и таким образом содействует усвоению интегрируемого материала студентами.

При изучении материалов каждой из тем, необходимо учитывать междисциплинарную связь таких дисциплин как математика, физика, информатика, информационная безопасность и педагогика.

Результаты проведенных нами исследований с применением интегративного подхода в преподавании информационных технологий в вузах свидетельствуют о положительном влиянии данного подхода на мотивацию к изучению и освоению ресурсов со стороны обучающихся, способствует формированию умения решать будущие профессиональные задачи на основе технологических знаний и умений (Рис .1).

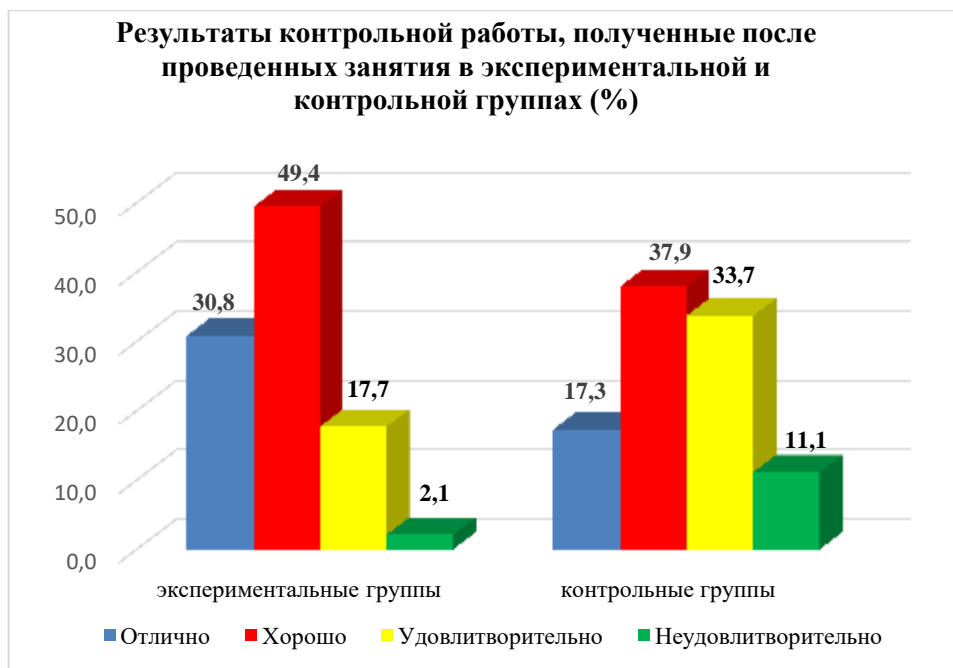

Рисунок 1. Анализ показателей обучаемости экспериментальных групп и контрольных групп.

Также на это указывает и результаты проведенного нами анкетирования среди студентов после окончания занятий. Суть анкетирования заключалось выяснении мнений студентов о занятии интегрированного характера. В анкетировании участвовали 104 студентов и все они дали положительную оценку.

Заключение. В процессе обучения особая роль отводится развитию системного мышления, умению самостоятельно пополнять свои знания, ориентируясь в стремительно растущем потоке информации различной степени сложности и направленности. В конечном итоге, результатом применения интеграционного подхода в преподавании информационных технологий является улучшение качества образования, проявляющийся определенным уровнем структурированности, целостности, взаимосвязи, взаимообусловленности полученных студентами знаний, навыков и умений. Повышается интерес учащихся к предмету, о чём свидетельствуют результаты проведенного нами анкетирования.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Атахожаев В., Алибеков Ш.А. "Преимущество педагогического метода "Инсерт" и его значение в повышении степени успеваемости студентов" Экономика и социум, no. 3-1 (82), 2021, pp. 443-445.
2. Н.Ф. Бахтияровна, Н. Э. Махамова, У. Н. Вохидов. — Интегративный подход к преподаванию биофизики в медицинском вузе на примере раздела «Биоакустика»// Молодой ученый. — 2022. — № 12 (407). — С. 261-264. — URL: <https://moluch.ru/archive/407/89305/>
3. Хамроев Р. Интеграция как роль информационных технологий в передаче знаний //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 1/3. – С. 170-177. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/integratsiya-kak-rol-informatsionnyh-tehnologiy-v-peredache-znaniy>
4. Информационные технологии: учебник / Ю. Ю. Громов, И. В. Дидрих, О. Г. Иванова, М. А. Ивановский, В. Г. Однолько. – Тамбов: Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2015. – 260 с.
5. Рахматова З. "Роль интерактивных методов в обучении студентов самостоятельному мышлению" Экономика и социум, no. 10-2 (101), 2022, pp. 521-524.
6. Ishmuhamedov R. «Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Toshkent "Nizomiy nashriyoti". TDPU 2005 yil. 18-20 betlar.
7. Ashurov, J. (2023). TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANI O 'QITISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(4), 105-109.
8. Ashurov, J. D. (2023). FSMU METODI YORDAMIDA "AXBOROT JARAYONLARINING DASTURIY TA 'MINOTI" MAVZUSINI YORITISH. *Journal of new century innovations*, 41(2), 238-243.
9. J Ashurov (2023). THE IMPORTANCE OF USING INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING THE SCIENCE OF

INFORMATION TECHNOLOGY AND MATHEMATICAL MODELING OF PROCESSES . Development and innovations in science 2 (12), 80-86.

10. JD Ashurov AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA JARAYONLARNI MATEMATIK MODELLASHTIRISH FANINI O 'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVGA ASOSLANGAN METODLARNING AHAMIYATI. *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal* 2 (1), 72-78.

11. Ashurov, J. (2024). TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANI O'QITISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI. B THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (T. 3, Выпуск 4, сс. 105–109).

12. Ashurov Jasur Djo'rayevich. (2024). THE IMPORTANCE OF USING THE PEDAGOGICAL METHOD OF THE "INSERT" STRATEGY IN INFORMATION TECHNOLOGY PRACTICAL EXERCISES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 425–432.

13. Latipova, S. (2024). YUQORI SINFLARDA GEOMETRIYA MAVZUSINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA METODLAR. SINKVEYN METODI, VENN DIAGRAMMASI METODLARI HAQIDA. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(3), 165-173.

14. Latipova, S. (2024, February). SAVOL-JAVOB METODI, BURCHAKLAR METODI, DEBAT (BAHS) METODLARI YORDAMIDA GEOMETRIYANI O'RGANISH. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 2, pp. 25-33).

15. Latipova, S., & Sharipova, M. (2024). KESIK PIRAMIDA MAVZUSIDA FOYDALANILADIGAN YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. 6X6X6 METODI, BBB (BILARDIM, BILMOQCHIMAN, BILIB OLDIM) METODLARI HAQIDA. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(2), 40-48.

16. Latipova, S. (2024). 10-11 SINFLARDA STEREOOMETRIYA OQITISHNING ILMIY VA NAZARIY ASOSLARI. *Академические исследования в современной науке*, 3(6), 27-35.

17. Latipova, S. (2024). HILFER HOSILASI VA UNI HISOBLASH USULLARI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 3(2), 122-130.

18. Latipova, S. (2024). HILFER MA'NOSIDA KASR TARTIBLI TENGLAMALAR UCHUN KOSHI MASALASI. *Development and innovations in science*, 3(2), 58-70.

19. Latipova, S. (2024). KESIK PIRAMIDA TUSHUNCHASI. KESIK PIRAMIDANING YON SIRTINI TOPISH FORMULALARI. *Models and methods in modern science*, 3(2), 58-71.

20. Shahnoza, L. (2023, March). KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA VA BOSHLANG'ICH FUNKSIYANI ANIQLASH BO'YICHA TESKARI

MASALALAR. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 3, pp. 8-10).

21. qizi Latipova, S. S. (2024). CAPUTO MA'NOSIDAGI KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA FUNKSIYANI ANIQLASH BO 'YICHA TO 'G 'RI MASALALAR. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 375-382.

22. Latipova, S. S. (2023). SOLVING THE INVERSE PROBLEM OF FINDING THE SOURCE FUNCTION IN FRACTIONAL ORDER EQUATIONS. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(10), 13-23.

23. Latipova, S. (2024). GEOMETRIYADA EKSTREMAL MASALALAR. B DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 3, сс. 163–172).

24. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMNING ZARURIY SHARTI. B SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (T. 3, Выпуск 2, сс. 79–90).

25. Latipova, S. (2024). FUNKSIYANING KESMADAGI ENG KATTA VA ENG KICHIK QIYMATI. B CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 2, сс. 120–129).

26. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMLARNING YUQORI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA TEKSHIRILISHI. IKKINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA EKSTREMUMGA TEKSHIRISH. B SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (T. 3, Выпуск 3, сс. 122–133).

27. Latipova, S. (2024). BIR NECHA O'ZGARUVCHILI FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. B THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (T. 3, Выпуск 4, сс. 14–24).

28. Latipova, S. (2024). SHARTLI EKSTREMUM. B МЕЖДУРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ НАУК (T. 3, Выпуск 2, сс. 61–70).

29. Latipova, S. (2024). KASR TARTIBLI HOSILALARGA BO'LGAN ILK QARASHLAR. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 46–51).

30. Latipova, S. (2024). TURLI EKSTREMAL MASALALAR. BAZI QADIMIY EKSTREMAL MASALALAR. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 52–57).

31. Latipova, S. (2024). FUNKSIYA GRAFIGINI YASASHDA EKSTREMUMNING QO'LLANILISHI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 58–65).

32. Latipova, S. (2024). BIRINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA FUNKSIYANING EKSTREMUMGA TEKSHIRISH, FUNKSIYANING EKSTREMUMLARI. B CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (T. 3, Выпуск 2, сс. 66–72).

33. Sharipova, M., & Latipova, S. (2024). TAKRORIY GRUPPALASHLAR. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 3(3), 134-142.
34. Murodov, O. T. R. (2023). Zamonaviy ta'limda axborot texnologiyalari va ularni qo'llash usul va vositalari. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(11), 481-486.
35. Муродов, О. Т. (2023). РАЗРАБОТКА АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТЕМПЕРАТУРЫ И ВЛАЖНОСТИ В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КОМНАТ. *GOLDEN BRAIN*, 1(26), 91-95.
36. Murodov, O. T. R. (2023). INFORMATIKA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH. *GOLDEN BRAIN*, 1(32), 194-201.
37. Murodov, O. T. R. (2023). INFORMATIKA FANINI O'QITISHDA YANGI INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH METODIKASI. *GOLDEN BRAIN*, 1(34), 130-139.
38. Turakulovich, M. O. (2023). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
39. MURODOV, O. T. (2023). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGIES AND NEW METHODS AND TOOLS FOR THEIR APPLICATION IN TODAY'S EDUCATION. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(12).
40. Muradov, O. (2024, January). APPLICATION OF BASIC PRINCIPLES AND RULES OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES TO EDUCATIONAL PROCESSES. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 1, pp. 46-55).
41. Muradov, O. (2024). BASIC PRINCIPLES AND RULES OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Models and methods in modern science*, 3(1), 84-93.
42. Muradov, O. (2024). APPLIED TO THE CURRENT TRAINING PROCESS REQUIREMENTS. *Инновационные исследования в науке*, 3(1), 54-63.
43. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT OF AN AUTOMATED PARAMETER CONTROL SYSTEM ROOMS AND WORKSHOPS BASED ON CLOUD TECHNOLOGIES. *Академические исследования в современной науке*, 3(2), 16-27.
44. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. В SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY (Т. 3, Выпуск 2, сс. 91–94).

45. Murodov, O. (2024). РАЗРАБОТКА АВТОМАТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТЕМПЕРАТУРЫ И ВЛАЖНОСТИ В ПОМЕЩЕНИЯХ. В CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (Т. 3, Выпуск 3, сс. 155–160).
46. Murodov, O. (2024). TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. В SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (Т. 3, Выпуск 3, сс. 155–160).
47. Murodov, O. (2024). INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH. В THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES (Т. 3, Выпуск 4, сс. 77–81).
48. Murodov, O. (2024). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGIES AND NEW METHODS AND TOOLS FOR THEIR APPLICATION IN TODAY'S EDUCATION. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 83–92).
49. Murodov Oybek Turakulovich. (2024). Development of an automated system for controlling temperature and humidity in production rooms. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 403–409.
50. *pedagogical technologies in modern sciences*, 3(3), 134-142.
51. Khamroyevna, M. B. (2023). PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF BIOLOGICAL MEMBRANES, BIOPHYSICAL MECHANISMS OF MOVEMENT OF SUBSTANCES IN THE MEMBRANE. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 3(5), 217-221.
52. Bobokulova, M. K. (2024). TOLALI OPTIKA ASBOBLARINING TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(1), 517–524.
53. Boboqulova, M. (2024). FIZIKA O'QITISHNING INTERFAOL METODLARI. В CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION (Т. 3, Выпуск 2, сс. 73–82).
54. Boboqulova, M., & Sattorova, J. (2024). OPTIK QURILMALARDAN TIBBIYOTDA FOYDALANISH. В INNOVATIVE RESEARCH IN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 2, сс. 70–83).
55. Boboqulova, M. (2024). FIZIKAVIY QONUNIYATLARNI TIRIK ORGANIZMDAGI JARAYONLARGA TADBIQ ETISH . В MODELS AND METHODS IN MODERN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 2, сс. 174–187).
56. Boboqulova, M. (2024). IONLOVCHI NURLARNING DOZIMETRIYASI VA XOSSALARI. В DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 2, сс. 110–125).
57. Boboqulova, M. (2024). KVANT NAZARIYASINING TABIATDAGI TALQINI. В ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 7, сс. 68–81).

58. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). GEYZENBERG NOANIQLIK PRINTSIPINING UMUMIY TUZILISHI . TADQIQOTLAR.UZ, 34(3), 3–12.
59. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). THERMODYNAMICS OF LIVING SYSTEMS. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 303–308.
60. Muxtaram Boboqulova Xamroyevna. (2024). QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISH . TADQIQOTLAR.UZ, 34(2), 213–220.
61. Xamroyevna, M. B. (2024). Klassik fizika rivojlanishida kvant fizikasining orni. *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi*, 6(1), 9-19.

СКОРСТНО – СИЛОВАЯ ПОДГОТОВКА БОРЦОВ ВОЛЬНОГО СТИЛЯ

Сафин Дамир Абдурахманович*старший преподаватель Казанский (Приволжский) Федеральный Университет
в городе Джизаке***Валиева Эльвина Рамил кизи***студентка 1 курса Филиала Казанского (Приволжского) Федерального
Университета.*

Аннотация: *Статья посвящена развитию скоростно-силовых способностей борцов вольного стиля. Анализ состояния спорта высших достижений в нашей стране свидетельствует о том, что одним из приоритетных видов является спортивная борьба. Особые традиции заложены у нас в развитии такого направления спортивной борьбы как вольная борьба. Без должной физической подготовки в вольной борьбе нельзя добиться высших результатов и одной из главных является скоростно- силовая подготовка.*

Ключевые слова *физические качества, вольная борьба, спорт высших достижений, физическая культура и спорт.*

Annotatsiya *Maqola erkin kurashchilarning tezlik-kuch qobiliyatini rivojlantirishga bag'ishlangan. Mamlakatimizda elita sportining ahvoli tahlili shuni ko'rsatadiki, sportning ustuvor turlaridan biri kurashdir. Sport kurashining erkin kurash kabi yo'nalishini rivojlantirishda o'ziga xos an'analarimiz bor. Erkin kurashda to'g'ri jismoniy tayyorgarliksiz yuqori natijalarga erishib bo'lmaydi, eng asosiylaridan biri tezlik-kuch mashqlaridir.*

Kalit so'zlar: *jismoniy sifatlar, erkin kurash, elita sporti, jismoniy tarbiya va sport.*

Abstract *The article is devoted to the development of speed-strength abilities of freestyle wrestlers. An analysis of the state of elite sports in our country indicates that one of the priority sports is wrestling. We have special traditions in the development of such a branch of sports wrestling as freestyle wrestling. Without proper physical training in freestyle wrestling, it is impossible to achieve the highest results, and one of the main ones is speed-strength training.*

Keywords: *physical qualities, freestyle wrestling, elite sports, physical culture and sports.*

Введение

Среди различных физических качеств важное место в подготовке борца-вольника занимают скоростно-силовые способности. Высокий уровень развития скоростно-силовых качеств необходим борцу, поскольку выполнение атакующих, контратакующих и защитных действий производится в условиях непосредственного интенсивного и экстремального спортивного единоборства. Во многих случаях выполнение приемов сопровождается отрывом соперника от ковра. Для того чтобы

успешно выполнить атакующие действия борцу необходимо действовать как можно быстрее и сильнее. Способность проявлять усилия взрывного характера позволяет борцу эффективно выполнять приемы в атаке, защите и контрприемы. Все выше сказанное свидетельствует о важном значении для спортсменов повышения способности проявлять значительные усилия в наименьшие промежутки времени. Вместе с тем специальное изучение данного вопроса показывает, что методика развития скоростно-силовых способностей у борцов вольного стиля в настоящее время разработана не в полной мере обстоятельно и совершенно с современных позиций педагогической науки. Наше исследование направлено на то, что бы решить сложившиеся в практике спортивной борьбы противоречие между потребностью страны в высококвалифицированных спортсменах и недостаточной разработанностью современных методик спортивной тренировки при подготовке борцов вольного стиля.

К основным физическим качествам борцов относят ловкость, силу, гибкость, быстроту и выносливость.

От других свойств личности физические качества отличаются тем, что могут проявляться только при решении двигательных задач через двигательную деятельность. Физические качества взаимосвязаны между собой, поэтому их надо развивать комплексно и постоянно. Благодаря развитию и совершенствованию всех физических качеств разными упражнениями повышается технико-тактическая подготовленность, следовательно, и спортивные результаты.

Основные средства тренировки борцов.

По мнению различных авторов, основными средствами подготовки являются, различные комплексы упражнений это общеразвивающие и специальные упражнения. Общеразвивающие упражнения имеют разнообразную по координации и динамике форму движения, отличающуюся от движений в борьбе. Применяются для овладения техникой борьбы, развития физических качеств, восстановления работоспособности. К обще-подготовительным средствам относятся средства, при которых происходит всестороннее функциональное развитие организма спортсмена. Вспомогательные включают двигательные действия создающие специальный фундамент для последующего совершенствования в той или иной спортивной деятельности.

Специально подготовительные упражнения занимают центральное место в системе тренировки квалифицированных спортсменов и охватывают круг средств исключаящих элементы соревновательной деятельности, а также действий приближенных к ним по форме структуре и по характеру проявляемых качеств и деятельности функциональных систем организма.

Соревновательные упражнения это комплекс двигательных действий являющихся предметом спортивной специализации и выполняемых в соответствии с существующими правилами соревнований .

Рассматривая этот вопрос, Л.К. Гуков говорит, что спортивный результат в большей степени обусловлен качеством проделанной спортсменом тренировочной работы. В тоже время содержание и параметры ее определяются квалификацией спортсмена стоящими перед ним задачами планируемым результатом на тех или иных соревнованиях. Повышения уровня достижения базируется, как правило, на соответствующем уровне качественном и количественном изменении условий подготовленной работы. В спортивной борьбе, как и в других видах спорта, каждый новый олимпийский цикл связан со значительным приростом тренировочных нагрузок.

Развитие физических качеств на уроках по борьбе должно осуществляться с учетом того обстоятельства, что в условиях единоборства в равной мере проявляется сила и быстрота, ловкость и гибкость, координация движений и др. Все эти качества проявляются в тесном взаимодействии между собой, что требует комплексного подхода при организации занятий.

Широко используются разнообразные средства, акробатические упражнения. Упражнения с отягощениями, подвижных игр, эстафет простейших форм борьбы выведения из равновесия, борьбы за захват территорию и др. А также специальные упражнения борца на мосту с манекеном, партнером и др. Развитие физических качеств осуществляется в подготовительной и основной частях тренировки, с общепринятыми методическими требованиями, и учетом возрастных особенностей спортсменов.

Развитие силы

«Сила – одно из главных качеств борца». Развитие мышц туловища и конечностей, высокий уровень силовой подготовки, предпосылка к сохранению здоровья и достижению хорошего результата. Не достаточного развития мышечно-суставного аппарата, как правило, не позволяет реализовать в полной мере технико-тактические возможности спортсмена.

Силовая подготовленность борцов имеет сложную структуру и включает в себя практически все отмеченные виды силовых способностей. Значимость элементов этой структуры для борцов разных весовых групп различна. Основными средствами силовых способностей, являются силовые упражнения. Под скоростными способностями понимается комплекс функциональных свойств обеспечивающих выполнение двигательных действий за минимальное время. Различают элементарные и комплексные формы проявления скоростных способностей. Элементарные формы это формы проявления быстроты в различных сочетаниях и в совокупности с другими двигательными качествами техническими навыками обеспечивают комплексное проявление скоростных способностей в сложных двигательных актах. Характерные для тренировочной и соревновательной деятельности.

Развитие быстроты

Понятие «быстрота» характеризует способность выполнения с максимальной возможной скоростью. Решающий фактор в развитии быстроты, это высокая скорость выполнения движений, однако, это должно происходить в полном соответствии с уровнем освоенной техники. Прежде чем выполнять прием на полной скорости, необходимо усвоить технику, на средней и субмаксимальной скоростях, чтобы предупредить явления судорожной напряженности. Однако «перенос» изученной техники в условиях с более высокими требованиями к скорости в большинстве случаев, дело весьма сложное. По этому сразу после вводной части нужно переходить к наиболее действенным скоростным нагрузкам.

В качестве скоростных способностей принято выделять быстроту простой и сложной двигательной реакции (измеряют латентным временем реагирования), быстроту отдельных движений, темп (частоту) движений. По сравнению с другими компонентами физической подготовленности скоростные способности развиваются труднее и в наименьших пределах. Так, отмечается, что диапазон возможного сокращения латентного времени простой реакции за период многолетней тренировки составляет 0,10-0,15 с. Двигательная реакция является важнейшей координационно-моторной предпосылкой достижения спортивного результата. В видах спорта с разнообразной вариативностью конфликтных ситуаций,

к которым относится борьба, двигательная реакция определяет возможность эффективного освоения и использования технических навыков. Наибольшее внимание совершенствованию быстроты двигательной реакции рекомендуется уделять на начальных этапах занятий спортом, т. е. в период развития организма.

Основой методики воспитания быстроты простой двигательной реакции является выполнение заданного действия на заранее обусловленный сигнал. В борьбе к упражнениям подобного рода относится имитация конкретного приема в ответ на принятие тренером (партнером) определенного положения. При этом быстроту реагирования характеризует не движение, а время его начала. В тех случаях, когда требуется доводить движение до конца, а установка на быстроту сохраняется, совершенствуется не только быстрота реагирования, но и выполнение этого движения.

Заключение

Исходя из выше изложенного можно сделать вывод что развитие скоростно-силовых качеств у борцов вольного стиля являются основными слагаемыми результативности на ковре во время участия их на крупных международных соревнованиях. Силовая подготовка борцов вольников так же оказывает большое влияние на физическую и техническую подготовку борцов и вместе с развитием

быстроты проведения бросков принятие молниеносных решений при ведении схватки является необходимым условием достижения высоких спортивных результатов. Для достижения высоких результатов необходимо грамотно организовать тренировочные занятия таким образом что бы у спортсменов развивались основные физические качества необходимые для достижения высоких результатов, у борцов вольников это такие физические качества как гибкость, выносливость, сила и быстрота. Двигательные качества борцов очень важный аспект технико – тактической подготовки.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Батурин К. А. К характеристике силовых и скоростно-силовых показателей борцов различных весовых категорий. В кн. X научно-методическая и практическая конференция республик Сов. Прибалтики и Белорусской ССР. – «Проблемы спортивной тренировки» / К. А. Батурин, П. В. Григорьев. – Вильнюс, 1984. – С. 30-31.
2. Бирюков З. И. Высшая нервная деятельность спортсменов в исследовании особенностей нервной системы / З. И. Бирюков. – М. : ФиС, 1961.-293 с.
3. Блеер А. Н. Как повысить соревновательную надежность высококвалифицированных борцов А. Н. Блеер, Л. А. Игуменова // Теория и практика физической культуры. – 1999. – № 2. – С. 53 – 54.
4. Богидов В. С. Методика силовой подготовки дзюдоистов 15 – 17 летнего возраста / В. С. Богидов, В. Н. Селуянов // Теория и практика физической культуры. – 1993. – № 5 – 6. – С. 5 – 6.
5. Бурдин И. Ф. Исследование эффективности максимальных тренировочных нагрузок, выполняемых интервально круговым методом, в связи с совершенствованием специальной выносливости (на примере борцов высших разрядов) : Автореф. дис, ... канд. пед. наук / Бурдин И. Ф. – Л., 1977. -18 с,
6. Волков Л. В. Система направленного развития физических способностей в разные возрастные периоды : Автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Волков Л. В. – М., 1986. – 38 с.
7. Галковский Н. М. Модельные характеристики сильнейших борцов в вольной борьбе / Н. М. Галковский, А., А. Новиков, Б. В. Шустин // Спортивная борьба. – М. : Физкультура и спорт, 1976. – С. 9 – 11.
8. Григорьев П. В. Исследование скоростно-силовых и силовых показателей борцов высокой спортивной квалификации при подготовке к соревнованиям / П. В. Григорьев и др. // XIV Всесоюзная конференция. Физиологическая и биохимическая характеристика скоростно-силовых и сложно-координационных спортивных упражнений. – М., 1976. – С. 118 — 119.

9. Дахновский В. С. Подготовка борцов высокого класса / В. С. Дахновский, С. С. Лещенко. – К. : Здоровье, 1989. – 188 с.

10. Дьячков В. М. Целевые параметры управления технико-физическим совершенствованием спортсменов, специализирующихся в скоростно-силовых видах спорта / В. М. Дьячков // Методологические проблемы совершенствования системы спортивной подготовки квалифицированных спортсменов. – М., 1984. – С. 85 – 109.

11. Зациорский В. М. Материалы к обоснованию педагогического контроля в скоростно-силовых видах спорта / В. М. Зациорский, И. А. Тер-Ованесян, В. А. Запорожанов // Теория и практика физической культуры. -1971.-№2.-С. 6- 10.

12. Зейналов А. А. Методы развития силы ног. – Тяжелая атлетика / А. А. Зейналов. – М., 1976. – С. 13 – 15.

Quvvatov Behruz Ulug`bek o`g`li
Osiyo Xalqaro Universiteti
“Umumtexnik fanlar” kafedrası o`qituvchisi
ulug`bekovich.bekhruz@mail.ru

Kirish

Kompyuter grafikasi tasvirlarni yaratish va qayta ishlashda vosita sifatida kompyuter qo`llaniladigan faoliyat sohasi hisoblanadi. Kompyuter grafikasini qo`llash sohasiga qarab ilmiy grafika, biznes grafika, konstruktorlik grafika, tasviriy grafika, badiiy grafika, kompyuter animatsiyasi, multimediya va boshqalarga ajratadi. Kompyuter grafikasining turiga qarab rastri, vektorli va fraktal kompyuter grafikalarini ajratish mumkin.

Adobe Photoshop CC dasturida ishlash

Adobe Photoshop dasturi rastri grafik muharriri hisoblanib Adobe Inc. kompaniyasi tomonidan Windows va MacOS operatsion tizimlari uchun ishlab chiqilgan. Photoshop dasturi ko`p qavatli rastri tasvirlarni yaratish va tahrirlash, maska va ko`p rang modellarini qo`llash imkoniyatini beradi. Ushbu xususiyatlarni qo`llash uchun dastur o`zining PSD va PSB fayl formatlarini ishlatadi. Rastri grafikadan tashqari dastur vektorli grafika va 3D grafikalar bilan ishlash uchun cheklangan imkoniyatlari mavjud. Photoshop dasturi tasvirlarni piksellar to`plami sifatida yaratadi. Photoshop dasturining mo`yqalam, aerograf, pero va qalam kabi uskunalari yordamida tasvirni rassom kabi xolatda yaratib olish mumkin. Dasturdagi barcha uskunalarining xususiyatlarini foydalanuvchi talabiga mos ravishda o`zgartirib olish mumkin. Photoshop dasturining ustunlik tomonlaridan biri bu qavatlarining qo`llanilishi. Har bir qavatni tasvirning qolgan qismiga ta`sir qilmagan holda mustaqil ravishda o`zgartirish va xususiyatlarini belgilab olish mumkin. Photoshop dasturining asosiy qo`llanilish sohasiga tasvirlarni retushlash, matn bo`laklarini o`z ichiga oluvchi kompozitsiyalarni yaratish, boshqa grafik muharrirlarda yaratilgan tasvirlarni tahrirlash, dasturning uskunalari va vositalaridan foydalanib chizish texnikasini taqlid qilgan holda tasvir yaratish kiradi. Photoshop dasturining asosiy imkoniyatlariga raqamli tasvirlarni qayta ishlash, ranglarni sozlash, tasvir nuqsonlarini yo`qotish, ko`p qavatli tasvirlarni yaratish, fotomontaj, fotokollajlarni yaratish, retushlash va eski rasmlarni tiklash, eskizlar yaratish, matnlar bilan ishlash, teksturalar yaratish, tasvirlarni chop etishga tayyorlash, tasvirlarning turli standartlari va formatlarini qo`llash kiradi.

Photoshop dasturida yangi hujjat yaratish. Photoshop dasturida hujjat yaratishda bo`sh xolst o`rniga Adobe Stock ning keng ko`lamdagi andozalaridan foydalanish mumkin. Andozalar loyiha uchun tayyor tasvir va boshqa lementlardan tashkil topadi.

Photoshop dasturida andozlar bilan ishlash odatiy hujjatlar bilan ishlagandek amalga oshiriladi. Bundan tashqari yangi hujjat yaratishda tayyor hujjat o'lcham andozalaridan ham foydalanish yoki hujjat o'lchamini mustaqil berish ham mumkin. Keyin foydalanish uchun foydalanuvchi hujjat o'lchamini saqlab olish imkoniyati mavjud.

Andozalar va o'lcham andozalari. Andozalar hujjat uchun andoza va qayta ishlanadigan elementlarni taqdim etadi. Sifatli tasvirlar va grafiklardan tashkil topgan andozalarni Photoshop dasturi ichidan Adobe Stock dan yuklab olish mumkin. Ushbu andozalar asosida belgilangan xususiyat va dizayn elementlariga ega hujjat yaratib olish mumkin.

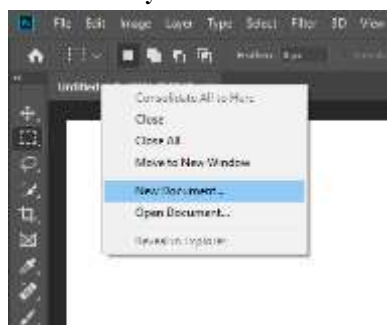
Andozalar *.psd* kengaytmasiga ega. Bo'sh hujjat o'lcham andozalari - oldindan belgilangan o'lcham va xususiyatga ega bo'sh hujjat. O'lcham andozalari ma'lum qurilmalar uchun hujjat yaratishni osonlashtiradi. Bo'sh hujjat o'lcham andozasi oldindan belgilangan o'lcham, rang rejimi, o'lchov birligi, yo'nalishi, joylashishi va nuqtalar zichligi kabi xususiyatlariga ega.

Andozalar va o'lcham andozalarni quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin:

- tasvir;
- chop etiluvchi;
- grafik;
- veb;
- mobil;
- video.

Yangi hujjat yaratish dialog oynasi. Yangi hujjat yaratish dialog oynasini ochish uchun Photoshop dasturini ishga tushirib quyidagilardan birini amalga oshirish kerak:

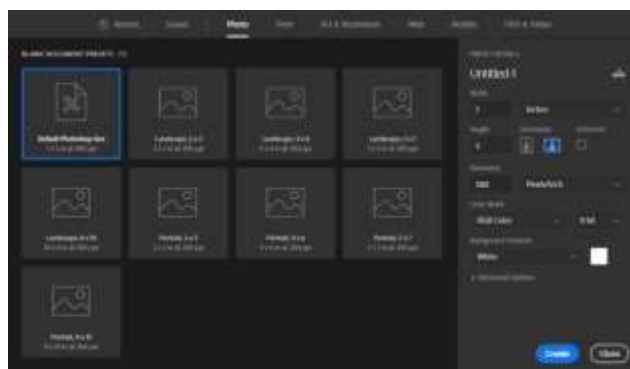
- *Ctrl+N* tugmalar kombinatsiyasini bosish;
- *File* menyusidan *New* qatorini tanlash;
- *Start* ishchi sohasida *New* yoki *Start New* tugmalarini bosish;
- Ochiq hujjatning sarlavha qismi ustiga sichqon ko'rsatkichini joylab o'ng tugmasini bosish va ochilgan kontekst menyusidan *New Document* qatorini tanlash:

1-rasm.

Dialog oynasining elementlari

Yangi hujjat yaratish dialog oynasi quyidagi imkoniyatlarni beradi:

2-rasm.

- Adobe Stockning bir nechta kategoriyalari (tasvir, chop etiluvchi, grafik, veb, mobil, video)dan tanlangan andozalaridan foydalanib yangi hujjat yaratish;
- Boshqa andozalarni izlash va ular asosida hujjat yaratish;
- Fayllar, andozalar va oxirgi ishlangan elementlarga tez murojaat qilish;
- Qayta foydalanish uchun foydalanuvchining hujjat o'lcham andozalarini saqlash va keyinchalik ularga tez murojaat qilish;
- Bo'sh hujjat o'lcham andozasi yordamida hujjat yaratish.

O'lcham andozasidan foydalanib hujjat yaratish. O'lcham andozasidan foydalanib hujjat yaratish uchun quyidagilarni bajarish kerak:

1. Yangi hujjat yaratish dialog oynasida kerakli kategoriya bo'limi tanlanadi;
2. O'lcham andozasi tanlanadi;
3. Zarur hollarda o'lcham andozasi qiymatlariga o'zgartirishlar kiritiladi;
4. Dialog oynasining *Create* tugmasi bosiladi va dastur o'lcham andozasi asosida yangi hujjat yaratadi.

O'lcham andozasi qiymatlarini o'zgartirish. O'lcham andozasi asosida yangi hujjat yaratishdan oldin yangi hujjat yaratish dialog oynasining o'ng qismida joylashgan O'lcham andozasi xususiyatlari panelidan andozaning quyidagi qiymatlarini o'zgartirib olish mumkin:

3-rasm.

1. Yangi hujjatning nomini belgilash;
2. *Width* va *Height*: hujjatning o'lchamlarini belgilash; ochiluvchi menyudan o'lchov birligini belgilash;
3. *Orientation*: hujjat varog'ining yo'nalishini belgilash;
4. *Artboards*: hujjatga artboard elementlarini qo'shish;
5. *Resolution*: hujjatning nuqtalar zichligini belgilash;
6. *Color Mode*: hujjatning ranglar rejimini belgilash;
7. *Background Contents*: hujjatning orqa fon rangini belgilash mumkin.

Foydalanuvchi o'lcham andozasini saqlash. Mavjud o'lcham andozasini yangi qiymatlar bilan saqlash yoki yangi o'lcham andozasi sifatida saqlash mumkin. Yangi o'lcham andozasini yaratish uchun quyidagilarni bajarish kerak:

1. O'lcham andozasining qiymatlarini belgilagandan keying o'lcham andozasi xususiyatlari panelida tugmasi bosiladi;
2. Yangi o'lcham andozasi uchun nom beriladi;
3. Saqlash tugmasi bosiladi.

Yaratilgan o'lcham andozasiga Yangi hujjat yaratish dialog oynasining *Saved* bo'limidan murojaat qilish mumkin.

Stock andozalari yordamida yangi hujjat yaratish

Photoshop dasturida Adobe Stockdan turli hujjat andozalari mavjud. Andoza yordamida hujjat yaratish uchun quyidagilarni bajarish kerak:

1. Yangi hujjat yaratish dialog oynasida tasvir, chop etiluvchi, grafik, veb, mobil, video bo'limi tanlanadi;
2. Bo'limdan kerakli andoza tanlanadi;
3. Hujjat andozasini ko'rib olish uchun dialog oynasining o'ng qismidan *See Preview* tugmasi bosiladi;
4. Andoza *Download* tugmasi yordamida yuklab olinadi;
5. Hujjat andozasi yuklab olinganidan so'ng *Open* tugmasi bosiladi.

Adobe Stockdan hujjat andozalarini izlash

Adobe Stockdan oldindan tanlangan hujjat andozalaridan tashqari Yangi hujjat yaratish dialog oynasidan boshqa hujjat andozalarini izlash va yuklab olish mumkin.

Yangi hujjat yaratish dialog oynasida Adobe Stockdan hujjat andozalarini qidirish uchun matn kiritib *Go* tugmasi bosiladi. Photoshop dasturi Adobe Stock veb sahifasini brauzer yordamida ochib beradi. Kiritilgan matn asosida topilgan hujjat andozalarini ko'rib kerakligini yuklab olish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Babaev, S., Olimov, N., Imomova, S., & Kuvvatov, B. (2024, March). Construction of natural L spline in $W_2, \sigma(2, 1)$ space. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 3004, No. 1). AIP Publishing.

2. Behruz Ulugbek og, Q. (2023). TECHNOLOGY AND MEDICINE: A DYNAMIC PARTNERSHIP. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(11).
3. Behruz Ulug'bek o'g, Q. (2023). USE OF ARTIFICIAL NERVOUS SYSTEMS IN MODELING. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(5), 269-273.
4. Quvvatov, B. (2024). ALGEBRAIK ANIQLIGI YUQORI BOLGAN KVADRATUR FORMULALAR. KLASSIK GAUSS KVADRATURALARI. *Инновационные исследования в науке*, 3(2), 94-103.
5. Quvvatov, B. (2024). ALGEBRAIK ANIQLIGI YUQORI BOLGAN KVADRATUR FORMULALAR. SIMPSON FORMULASI. *Models and methods in modern science*, 3(2), 223-228.
6. Quvvatov, B. (2024). ALGEBRAIK ANIQLIGI YUQORI BOLGAN KVADRATUR FORMULALAR. ROMBERG INTEGRALLASH FORMULASI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 3(2 Part 2), 107-112.
7. Quvvatov, B. (2024, February). TORTBURCHAK ELEMENT USTIDA GAUSS-LEJANDR FORMULASI. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 2, pp. 101-108).
8. Behruz Ulug'bek o'g, Q. li.(2023). Mobil ilovalar yaratish va ularni bajarish jarayoni. *International journal of scientific researchers*, 2(2).
9. Quvvatov, B. (2024, February). ALGEBRAIK ANIQLIGI YUQORI BOLGAN KVADRATUR FORMULALAR. REKURSIV TRAPETSIYALAR QOIDASI. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 2, pp. 41-51).
10. Quvvatov, B. (2024). ALGEBRAIK ANIQLIGI YUQORI BOLGAN KVADRATUR FORMULALAR. ORTOGONAL KOPHADLAR. *Инновационные исследования в науке*, 3(2), 47-59.
11. Quvvatov, B. (2024). ALGEBRAIK ANIQLIGI YUQORI BOLGAN KVADRATUR FORMULALAR. GAUSS KVADRATUR FORMULALARI. *Models and methods in modern science*, 3(2), 114-125.
12. Quvvatov, B. (2024). GLOBAL IN VIRTUAL LEARNING MOBILE APP CREATION INFORMATION SYSTEMS AND TECHNOLOGIES. *Science and innovation in the education system*, 3(1), 95-104.
13. Quvvatov, B. (2024). WEB FRONT-END AND BACK-END TECHNOLOGIES IN PROGRAMMING. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(1), 208-215.
14. Quvvatov, B. (2024). FINDING SOLUTIONS OF SPECIAL MODELS BY INTEGRATING INTEGRAL EQUATIONS AND MODELS. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(1), 122-130.

15. **Quvvatov, B. (2024). CONSTRUCTION OF SPECIAL MODELS THROUGH DIFFERENTIAL EQUATIONS AND PRACTICAL SOLUTIONS. *Solution of social problems in management and economy*, 3(1), 108-115.**

16. Karimov, F. (2022). ANIQ INTEGRALNI TAQRIBIY HISOBLASH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 14(14).

17. Quvvatov, B. (2024). SQL DATABASES AND BIG DATA ANALYTICS: NAVIGATING THE DATA MANAGEMENT LANDSCAPE. *Development of pedagogical technologies in modern sciences*, 3(1), 117-124.

18. Quvvatov, B. (2023). ALGEBRAIK ANIQLIGI YUQORI BOLGAN KVADRATUR FORMULALAR. UMUMLASHGAN TRAPETSIYALAR QOIDASI. *Академические исследования в современной науке*, 3(7), 137-142.

19. Latipova, S. (2024). HILFER MA'NOSIDA KASR TARTIBLI TENGLAMALAR UCHUN KOSHI MASALASI. *Development and innovations in science*, 3(2), 58-70.

20. Latipova, S. (2024). KESIK PIRAMIDA TUSHUNCHASI. KESIK PIRAMIDANING YON SIRTINI TOPISH FORMULALARI. *Models and methods in modern science*, 3(2), 58-71.

21. Shahnoza, L. (2023, March). KASR TARTIBLI TENGLAMALARDA MANBA VA BOSHLANG'ICH FUNKSIYANI ANIQLASH BO'YICHA TESKARI MASALALAR. In " *Conference on Universal Science Research 2023*" (Vol. 1, No. 3, pp. 8-10).

22. Latipova, S. (2024). FUNKSIYANING KESMADAGI ENG KATTA VA ENG KICHIK QIYMATI. B CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES (T. 3, Выпуск 2, сс. 120–129).

23. Latipova, S. (2024). EKSTREMUMLARNING YUQORI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA TEKSHIRILISHI. IKKINCHI TARTIBLI HOSILA YORDAMIDA EKSTREMUMGA TEKSHIRISH. B SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM (T. 3, Выпуск 3, сс. 122–133).

24. Muradov, O. (2024, January). IN TEACHING INFORMATICS AND INFORMATION TECHNOLOGIES REQUIREMENTS. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 1, pp. 97-102).

25. Murodov, O. (2023). INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(4), 77- 81.

26. Murodov, O. (2024). TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. *Science and innovation in the education system*, 3(3), 155-160.

27. Murodov, O. (2024). DEVELOPMENT AND INSTALLATION OF AN AUTOMATIC TEMPERATURE CONTROL SYSTEM IN ROOMS. Solution of social problems in management and economy, 3(2), 91-94.

28. Murtazoyeva Mohigul Sunnatillo qizi. (2024). " TEACHER STUDENT THE " MODULE AT A GLANCE " . CREATE (PART 2). Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 319–327.

29. Murtazoyeva, M. (2024). "O'QITUVCHI TALABA NIGOHIDA" MODULINI YARATISH. B DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE (Т. 3, Выпуск 2, сс. 138–147).

ENVIRONMENTAL PROTECTION: PRESERVING OUR PLANET FOR FUTURE GENERATIONS

Shakhnoza Sharofova

BA student at Uzbekistan State World Languages University

shakh1.1607@gmail.com, +99899 595 80 16

Tursunova Nigora

Senior teacher, Uzbek State World Languages University, Tashkent, Uzbekistan.

nigoratursunova75@gmail.com +99897 706 67 47

Abstract: *Environmental protection is paramount in the face of escalating environmental degradation and climate change. This abstract delves into the significance of environmental conservation, identifies key challenges hindering conservation efforts, and outlines strategies for fostering sustainability. Recognizing the pivotal role of healthy ecosystems in supporting life, the abstract emphasizes the urgent need for action to mitigate pollution, conserve natural resources, and combat climate change. Challenges such as unsustainable resource exploitation, pollution, and political barriers are addressed, underscoring the complex nature of environmental issues. Furthermore, the abstract highlights the importance of policy interventions, technological innovations, and individual actions in promoting environmental stewardship. By fostering environmental awareness and collective responsibility, we can pave the way for a sustainable future for humanity and the planet. This abstract provides a succinct overview of the critical importance of environmental protection and the multifaceted approaches needed to address pressing environmental challenges.*

Keywords: *environmental protection, conservation, sustainability, biodiversity, pollution, climate change, challenges, strategies, policy interventions, technological innovation, individual actions, stewardship, awareness, collective responsibility, sustainable future.*

Introduction: In an era marked by rapid industrialization and urbanization, environmental protection has emerged as a critical imperative for safeguarding the health and sustainability of our planet. The degradation of natural ecosystems, pollution of air and water, and the looming threat of climate change underscore the urgent need for concerted action to preserve our environment for future generations. This article explores the importance of environmental protection, key challenges facing conservation efforts, and strategies for fostering a sustainable relationship between humanity and the natural world.

The Importance of Environmental Protection

Environmental protection is essential for maintaining the delicate balance of ecosystems upon which all life depends. From the air we breathe to the water we drink,

the health of the environment directly impacts human well-being. Ecosystem services such as pollination, soil fertility, and climate regulation are indispensable for sustaining agricultural productivity, biodiversity, and overall ecological stability (Daily, 1997). Moreover, healthy ecosystems contribute to economic prosperity through tourism, recreation, and the provision of natural resources vital for industry and agriculture. The importance of environmental protection is multi-faceted and pervasive, affecting all aspects of life on Earth. Environmental protection refers to the practices and policies aimed at preserving the health of the natural environment from degradation or pollution, ensuring the sustainability of ecosystems, and safeguarding human health and well-being. Here are key reasons highlighting its importance:

1. **Conservation of Biodiversity:** Biodiversity is crucial for ecosystem resilience, providing essential services such as pollination, nutrient cycling, and climate regulation. Protecting natural habitats helps conserve the vast array of species that inhabit the Earth, maintaining ecological balance and supporting the survival of human populations.

2. **Sustainability of Resources:** Environmental protection ensures the sustainable management of natural resources like water, soil, and forests, which are vital for survival. Overexploitation and pollution of these resources threaten their availability for future generations. Sustainable practices ensure that these resources remain abundant and viable.

3. **Climate Change Mitigation:** Environmental protection efforts play a critical role in combating climate change by reducing greenhouse gas emissions, preserving carbon sinks like forests, and promoting sustainable practices. These efforts help mitigate the impact of climate change, reducing the frequency and severity of natural disasters and their impacts on human societies.

4. **Economic Benefits:** Investing in environmental protection can have significant economic benefits. It can create new jobs in renewable energy sectors, reduce healthcare costs by minimizing pollution-related diseases, and safeguard industries that rely on natural resources, such as agriculture and tourism.

5. **Health and Well-being:** Pollution and environmental degradation pose significant risks to human health, leading to respiratory diseases, heart conditions, and other health issues. Environmental protection efforts reduce pollution, improving air and water quality and directly benefiting human health.

6. **Ethical Responsibility:** Protecting the environment is also seen as an ethical obligation to preserve the planet for its own sake and for future generations. This perspective emphasizes respect for all living beings and the intrinsic value of nature.

7. **Global Stability and Security:** Environmental degradation can exacerbate resource scarcity, leading to conflicts and displacement. By promoting environmental protection, we can contribute to global stability, peace, and security by reducing the drivers of conflict and enabling communities to sustainably manage their resources.

8. Cultural and Aesthetic Value: Many cultures have deep connections to their natural environment, with landscapes, species, and ecosystems forming an integral part of their heritage and identity. Environmental protection helps preserve these cultural values and the aesthetic beauty of nature, enriching human experience.

In summary, environmental protection is essential for maintaining the health of our planet, ensuring the well-being and prosperity of current and future generations, and upholding ethical, cultural, and aesthetic values. It requires a concerted effort from individuals, communities, businesses, and governments worldwide to adopt sustainable practices and make a lasting commitment to preserving our natural environment.

Challenges Facing Environmental Protection

Despite growing awareness of environmental issues, numerous challenges hinder effective conservation efforts. One of the primary obstacles is the unsustainable exploitation of natural resources driven by economic interests and consumer demand (Levin et al., 2017). Deforestation, overfishing, and habitat destruction threaten biodiversity and disrupt vital ecological processes. Additionally, pollution from industrial activities, transportation, and waste disposal poses serious risks to human health and the environment (Kampa & Castanas, 2008). Furthermore, the global nature of environmental problems, such as climate change, necessitates international cooperation and coordination, which can be hindered by political differences and conflicting priorities among nations.

Strategies for Environmental Protection

Addressing the complex challenges of environmental protection requires a multifaceted approach encompassing policy interventions, technological innovation, and individual actions. Governments play a crucial role in formulating and enforcing regulations to mitigate pollution, conserve natural resources, and promote sustainable development (Barrett, 2003). Investing in renewable energy sources, improving energy efficiency, and implementing carbon pricing mechanisms are key strategies for reducing greenhouse gas emissions and combating climate change (IPCC, 2018).

Moreover, fostering environmental awareness and promoting sustainable lifestyles are essential for empowering individuals to make environmentally conscious choices in their daily lives (Hungerford & Volk, 1990). Educating the public about the importance of conservation, recycling, and biodiversity conservation can cultivate a culture of environmental stewardship and collective responsibility for protecting our planet (Clayton & Myers, 2015). Environmental protection is not merely a moral obligation but a pragmatic imperative for ensuring the well-being of current and future generations. By preserving biodiversity, mitigating pollution, and addressing climate change, we can safeguard the ecological integrity of our planet and secure a sustainable future for humanity. However, achieving meaningful progress in environmental protection

requires concerted efforts at the individual, community, and global levels. By working together towards a shared vision of a healthy and resilient environment, we can build a more sustainable world for ourselves and generations to come.

Conclusion

As we stand on the precipice of irreversible environmental degradation, it becomes increasingly clear that concerted efforts in environmental protection are not just advisable but imperative for the sustenance of life on Earth. Throughout this article, we have explored the multifaceted aspects of environmental challenges, from the degradation of natural habitats and the loss of biodiversity to the pernicious effects of pollution and climate change on both the planet and human health. These issues, compounded by the relentless march of industrialization and consumerism, underscore the urgent need for a paradigm shift in how we interact with our environment. The evidence presented herein highlights the critical role that policy, technology, and individual actions play in shaping a sustainable future. It is evident that while technological innovations and regulatory frameworks provide the backbone for systemic change, the cumulative effect of individual behaviors cannot be underestimated. The transition towards a more sustainable lifestyle and economy requires not only the adoption of green technologies but also a fundamental change in consumption patterns, energy use, and societal values.

In light of these discussions, it becomes clear that environmental protection is not the responsibility of a single entity or sector but a shared duty that transcends geographical, political, and social boundaries. The path forward should be characterized by collaborative efforts that leverage the strengths of governments, businesses, communities, and individuals. Policies need to be not only enacted but enforced, with a focus on long-term sustainability over short-term gains. Moreover, investment in research and development of sustainable technologies and practices should be prioritized to ensure that the solutions we adopt are not only effective but also equitable and adaptable across different contexts. As we move forward, it is crucial that education and awareness regarding environmental issues are intensified, creating an informed populace that values and advocates for the protection of the natural world. The role of academia and media in disseminating knowledge and fostering a culture of sustainability cannot be overstated. Additionally, the integration of environmental education into the curriculum at all levels of schooling will prepare future generations to better understand and tackle these challenges. In conclusion, the protection of our environment requires a concerted, global effort that embraces innovation, prioritizes sustainability, and recognizes the interconnectedness of human and ecological health. Let this article serve as a call to action for all stakeholders to commit to environmental stewardship, recognizing that the decisions we make today will echo through the generations. As we forge ahead, let us do so with the resolve to not only mitigate the impacts of our past

actions but to pave the way for a future where humanity thrives in harmony with the natural world.

REFERENCES:

1. Barrett, S. (2003). *Environment and statecraft: The strategy of environmental treaty-making*. Oxford University Press.
2. Clayton, S., & Myers, G. (2015). *Conservation psychology: Understanding and promoting human care for nature*. John Wiley & Sons.
3. Daily, G. C. (1997). *Nature's services: Societal dependence on natural ecosystems*. Island Press.
4. Hungerford, H. R., & Volk, T. L. (1990). Changing learner behavior through environmental education. *The Journal of Environmental Education*, 21(3), 8-21.
5. IPCC. (2018). Summary for policymakers. In *Global warming of 1.5°C. An IPCC special report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty* (pp. 1-32). World Meteorological Organization.
6. Kampa, M., & Castanas, E. (2008). Human health effects of air pollution. *Environmental Pollution*, 151 (2), 362-367.
7. Levin, S. A., Xepapadeas, T., Crépin, A. S., Norberg, J., de Zeeuw, A., Folke, C., ... & Hughes, T. P. (2017). Social-ecological systems as complex adaptive systems: modeling and policy implications. *Environment and Development Economics*, 22(2), 117-137.

**YANGI O‘ZBEKISTONDA YOSHLARGA OID SIYOSATNI AMALGA OSHIRISHNING
MUHIM MASALALARI**

Adashaliyeva Mexribonu Mirzoxid qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Tel: +99893 976 97 66

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada mamlakatimizda yoshlarga berilayotgan e’tibor, yoshlarga oid davlat siyosati, uni amalga oshirish mexanizmlari, yoshlar muammolari, muomala madaniyati, yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb qilish imkoniyatlari kabi masalalarda fikr-mulohazalar bayon qilingan.*

***Kalit so‘zlar:** yoshlar, davlat, odob-axloq, muomala, ota-ona, oila, ta’lim-tarbiya, tadbirkorlik.*

Respublikamizda mustaqillik yillarida olib borilayotgan yoshlarga oid islohotlarning, jumladan yoshlarning jamiyatda o‘z o‘rnini topib borishlari, puxta va chuqur bilim olishlari, kelajakda kasb-hunar sirlarini mukammal egallashlari borasidagi islohotlarning amalga oshirilishi yangi bosqichni boshlanishiga zamin yaratib berdi. Islohotlarning huquqiy va mantiqiy davomi sifatida 2016-yil 14-sentabrda e’lon qilingan O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonunining qabul qilinishi mamlakatimizda yoshlarga bo‘lgan kuchli e’tiborning yana bir yorqin ifodasidir.

O‘zbekiston Respublikasining davlat siyosatida yoshlarga oid masalalar strategik maqsad, ta’lim va tarbiyaning uyg‘unligi uning mazmunini ifodalaydi. Ayniqsa, yoshlarning axloqiy tarbiyasi globallashuv, ommaviy axborot vositalarining taraqqiyoti sharoitida ustuvor davlat siyosati sifatida e’tirof etilmoqda.

Darhaqiqat, o‘zbek xalqining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri yoshlarni axloqiy tarbiyasi, barkamol avlodni voyaga yetkazish saodatli yo‘l deb hisoblashidir. A.Avloniy “Tarbiya biz uchun yo hayot, yo momot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir”, - deganida ming bora haq edi. Har bir xalq yoshlar tarbiyasida o‘zining yorug‘ kelajagini ko‘rishi, millatni taqdirini belgilashi bilan mazkur masalani milliy taraqqiyotning tamal toshi deb hisoblagan.

Bu borada Ma’naviyat va ma’rifat markazlari hamda iqtidorli talabalar bilan ishlash bo‘limlari tashabbusi ostida bir qator ijobiy ishlar olib borilmoqda. Jumladan, iqtidorli talabalarni aniqlab, ularning qiziqishlarini o‘rganib, shu asosda maqsadli tayyorlash tashkil etilmoqda. Bu ishlarni amalga oshirishda talabalarda fanlarni yuqori darajada o‘zlashtirish, kompyuter savodxonligi va dasturlash, chet tillarini puxta egallash, ilmiy-ijodiy ishlarda mustaqil fikr-mulohazaga ega bo‘lish, uni amalda qo‘llash, joriy etish va himoya qila olish, soha bo‘yicha mustaqil bilim olishga yo‘naltirish va ilm-fan yangiliklarini tezkor ravishda egallash xususiyatlarini

shakllantirish, davlatimizning ichki va tashqi siyosatini to‘g‘ri tushunib, qo‘llab-quvvatlaydigan, vatanparvar barkamol yoshlarni tarbiyalash kabi jihatlarni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni 33 ta moddadan iborat bo‘lib, uning asosiy maqsadi yoshlarga oid davlat siyosati sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratdir.

Umuman olganda, yoshlar deganda kimlar tushuniladi. Avvalo, ushbu tushunchaga izoh berib o‘tish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Yuqorida keltirilgan O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonunining 3-moddasida yoshlar (yosh fuqarolar) deganda o‘n to‘rt yoshga to‘lgan va o‘ttiz yoshdan oshmagan shaxslar deb belgilab qo‘yilgan.

Yoshlarga oid davlat siyosati esa davlat tomonidan amalga oshiriladigan hamda yoshlarni ijtimoiy jihatdan shakllantirish va ularning intellektual, ijodiy va boshqa yo‘nalishdagi salohiyatini kamol toptirish uchun shart-sharoitlar yaratilishini nazarda tutadigan ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy va huquqiy chora-tadbirlar tizimidir.

Mazkur Qonunda yoshlarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish, demokratik davlat qurish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonlarida ularning faolligini oshirish, yuksak ma‘naviyatli, mustaqil fikrlovchi, keng dunyoqarash va chuqur bilimlarga ega bo‘lgan vatanparvar yoshlarni tarbiyalash, ularda turli xil mafkuraviy tahdidlarga qarshi immunitetni shakllantirish, yoshlarni ijtimoiy himoya qilish, zamonaviy kasb-hunarlarini puxta egallashlari uchun munosib sharoitlar yaratish, ularni ish bilan ta‘minlash va tadbirkorlikka jalb qilish, iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ijodiy va intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarishga qaratilgan ishlarni tizimli yo‘lga qo‘yish, yoshlarni jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanishga keng jalb qilish, yoshlar orasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, voyaga yetmaganlar va yoshlar o‘rtasida huquqbuzarlik va jinoyatlar sodir etilishini oldini olish, barkamol avlodni tarbiyalashda ommaviy axborot vositalari va zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish borasidagi vazifalar qamrab olingan.

O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati quyidagi qoidalarga asoslanadi:

- millati, irqi, tili, dini, ijtimoiy mavqei, jinsi, ma‘lumoti va siyosiy e‘tiqodidan qat‘iy nazar yoshlar to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilish;
- yoshlarni huquqiy va ijtimoiy jihatdan himoya qilish;
- milliy, madaniy an‘analarning avloddan avlodga o‘tishi, avlodlarning ma‘naviy aloqasi;
- yoshlarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, yoshlar O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari doirasida o‘z manfaatlarini amalga oshirish yo‘llarini erkin tanlab olishlariga kafolat berish;

- jamiyatni rivojlantirishga, ayniqsa respublika yoshlari hayotiga oid siyosat va dasturlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda yoshlarning bevosita ishtirok etishi;
- huquq va burchlarning, erkinlik va fuqarolik mas'uliyatining birligini ta'minlash.

Bugungi kunda dunyoning bir qator mamlakatlarida kuzatilayotgan turli salbiy jihatlardan, to'polonlar, tartibsizliklar negiziga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ularda davlatning o'sib-unib kelayotgan yoshlarga, ularning jamiyatdagi qiziqishlariga, huquq va erkinliklariga, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy manfaatlariga e'tiborsizligi, ulardagi yoshlarga oid siyosatning hozirgi zamonning yangi tahdidlariga javob bermasligi oqibati ekanligi alohida ko'zga tashlanadi. Ayniqsa, hozirda qator jamiyatlar, hattoki rivojlangan jamiyatlarda ham muammo bo'lib kelayotgan yoshlar tarbiyasi, ularni milliy xususiyatlarni hurmat qilishga undash, ish bilan band qilish, ular o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va o'rgatish o'ziga xos tarzda amalga oshirib kelinayotganligini, ayrim mamlakatlarda esa bu boradagi vazifalarni umuman uddasidan chiqilmayotganligi achinarli hol ekanligini alohida ta'kidlash lozim.

Sir emaski, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotida hamda uning jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallashida ta'lim tizimida yuksak kasbiy bilim va qobiliyatga ega bo'lgan mutaxassislarni ma'naviy-axloqiy fazilatlarini ham shakllantirish o'ta dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoldi. Shu munosabat bilan yuksak iqtidor, iste'dod sohiblarini ilm-fanning aniq yo'nalishlari va sohaları bo'yicha namoyon etish, intellektual elitani tayyorlash uchun mamlakatimizda keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Respublikamizda taraqqiyot va o'zgarishlarga boy hozirgi paytda yoshlarning har tamonlama kamol topishi davr talabi va ehtiyojidir. O'quv dargohlarimiz ma'naviy baquvvat, bilimli, mustaqil Vatanimizda fahrlanish tuyg'usiga boy kishilarni tarbiyalashi kerak. Bu esa ta'lim-tarbiya oldidagi murakkab, keng ko'lamlı muammolardan biridir.

Fikrimizcha, yuqoridagi muammolarni hal qilishda bugungi kundagi mavjud vaziyatdan kelib chiqib, eng avvalo, yoshlarimiz tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratish, ta'lim-tarbiya sifatini yanada oshirish lozim bo'lsa, keyingi masala esa ularning bandligini ta'minlash, ya'ni yoshlarni tadbirkorlikka keng jalb qilish kerak.

Yoshlar tarbiyasi o'ta muhim, murakkab va mas'uliyatli vazifa bo'lib, u otalar, o'qituvchilar bilan birgalikda jamoatchilik yordamida amalga oshiriladigan ko'p qirrali uzluksiz jarayondir. O'qituvchi bolaga ta'lim berishdan oldin o'quvchining fe'l-atvorini o'rganishi va bilim darajasini aniqlashi lozim. Bunda avvalo, bolaning dunyoqarashini, qiziqishini va qobiliyatlarini e'tiborga olish kerak. Zero, o'zbek xalqida murabbiy, ustoz eng hurmatli, mo'tabar inson sifatida ulug'lanadi. Ustoz otangdek ulug', ota-ona bolani dunyoga keltiradi, ustoz esa uni yuksaklikka ko'taradi kabi e'tiroflar bejiz keltirilmagan.

Yuqoridagi fikrlar shoir Abdusaid Norovning quyidagi misralarida ham o'z ifodasini topgan:

Umr yo'li uzun naqadar,

Ko‘p dovon bor, sog‘-u so‘llarda.

Farzandini yetaklab padar,

Qolib ketar yarim yo‘llarda.

Yo‘lning qolgan qismidan balkim,

Ustoz eltar manzilga to‘lug‘.

Shu sababdan bo‘lsa kerakkim,

Derlar: Ustoz otangdan ulug‘.

Markaziy Osiyo xalqlarida axloqiy tarbiya odatda odob va xulqdan iborat bo‘lib, odob esa salomlashish va xushmuomalalikni o‘z ichiga qamrab oladi. Odob orqali xulq shakllangan, shaxsning inson sifatida maqomini belgilab bergan. Qo‘pol va dilozorlik odobsizlik sanalgan. Tarbiyada xushfe‘l, shirinsuhan, muomalalik kishilarning axloqiy didini hosil qilgan. Bolani yoshligidanoq axloqiy komillikka yetishda xushmuomala bo‘lish ijtimoiy barqarorlik omiliga aylantirilgan. «Til yarasi ketar, so‘z yarasi ketmas» degan xalq maqoli so‘z orqali yetkazilgan ozor nechog‘li inson qalbida chuqur iz qoldirishini ifodalaydi. Chunki, so‘zning qudrati benihoya katta. Inson o‘z so‘ziga, tiliga nihoyatda ehtiyotkor bo‘lmog‘i lozim.

Muomala – axloq ko‘rki sanalgan. Har bir kishining qanday dunyoqarashga egaligi, bilimliligi uning muomalasidan ma‘lum bo‘ladi. Muomala – insonlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqa vositalaridir. «Til shirinligi – ko‘ngilga yoqimlidir, muloyimligi esa foydali. Shirin so‘z ko‘ngilllar uchun asal kabi totlidir», - deydi A.Navoiy.

Afsuski bugungi kunda ayrim yoshlarimizda aynan mana shu muomala madaniyatining o‘ta sayoz darajada ekanligi barchani tashvishlantiradi. Lekin, bugun quyosh botishiga qarab ertangi kunning qanday bo‘lishi belgilangani kabi yoshlarimizning kelajakda qanday bo‘lishi bugun bizga bog‘liq, chunki bugunning botayotgan quyoshlari bizmiz. Nuroniy otaxon va onaxonlarimiz insonlarga ozor yetkazuvchi yo‘lda yotgan narsalarni bir chetga olib tashlashida, siz bizdan oldin salom berishlarida, nonni e‘zozlab ko‘zga surishlarida qanchalar o‘rnak bo‘lishlarini bir ko‘z oldingizga keltiring. Bugun biz ham yosh avlod tarbiyasiga xuddi shunday yondashsak maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Yoshlar tarbiyasida axloqiy madaniyat va ma‘rifatning zaruriyatini dunyoning bir qator mamlakatlarida kuzatilayotgan turli salbiy jihatlar, to‘polonlar, tartibsizliklar negiziga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, ularda davlatning o‘sib-unib kelayotgan yoshlarga, ularning jamiyatdagi qiziqishlariga, huquq va erkinliklariga, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy manfaatlariga e‘tiborsizligi, ulardagi yoshlarga oid siyosatning hozirgi zamonning yangi tahdidlariga javob bermasligi oqibati ekanligi alohida ko‘zga tashlanadi. Ayniqsa, hozirda qator jamiyatlar, hattoki rivojlangan jamiyatlarda ham muammo bo‘lib kelayotgan yoshlar tarbiyasi, ularni milliy xususiyatlarni hurmat qilishga undash, ish bilan band qilish, ular o‘rtasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish va o‘rgatish o‘ziga xos tarzda amalga oshirib kelinayotganligini, ayrim

mamlakatlarda esa bu boradagi vazifalarni umuman uddasidan chiqilmayotganligi achinarli hol ekanligini alohida ta’kidlash lozim.

Yuqoridagi fikrlarga tayangan holda, yoshlarning ta’lim-tarbiyasi haqida gap ketganda mahallaning ijtimoiy-ma’naviy ta’sirini yodda tutish lozim. Xalqimizda «Mahalla ham ota, ham ona» degan hikmatda chuqur tarbiyaviy ma’no bor. O’zaro mehr-oqibat, ahillik va totuvlik kabi xalqimizga xos urf-odat va an’analar aynan mahalla muhitida rivojlangan. Bular esa yosh avlodning ongu tafakkurini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Demak, yoshlar ta’lim-tarbiyasida mahallaning o’rnini hech narsa bilan tenglashtirib bo’lmaydi.

Yana bir xulosamiz shuki, so’nggi vaqtlarda «ommaviy madaniyat» niqobi ostida butun dunyoga keng tarqalayotgan ma’naviy va axloqiy buzuvchi yoshlarimizning dunyoqarashiga ham jiddiy xavf solmoqda. Axloqiy buzuvchi, zo’ravonlik, individualizm, egosentrizm kabi yot va buzg’unchi g’oyalarni Internet saytlari orqali yoshlar ongiga singdirishga urinishlar kuchayib bormoqda. Shu bois, bugungi murakkab mafkuraviy jarayonlarni atroflicha tahlil qila oladigan mutaxassislarni jalb etgan holda yoshlar uchun maxsus o’quv kurslarini, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni, davra suhbatlarini tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunki, bunday tadbirlar milliy manfaatlarimizga, hayot tarzimizga zid bo’lgan g’oya va mafkuraviy xurujlarning mohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Bu esa o’sib kelayotgan yosh avlod qalbida milliy tafakkur va sog’lom dunyoqarashni mustahkamlashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Yoshlar faoliyatiga oid yana muhim jihatlardan biri – yoshlar tadbirkorligi masalasidir. Mamlakatimizda ayni vaqtda yosh tadbirkorlarni har tomonlama qo’llab-quvvatlash maqsadida bir qator imkoniyatlar yaratilmoqda. Xususan, Prezidentimizning 2021-yil 20-apreldagi “Yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini qo’llab-quvvatlash va bandligiga ko’maklashish, ularni ijtimoiy himoya qilish hamda bo’sh vaqtini mazmunli tashkil etishga oid qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi Farmoni bilan yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb qilish, ularni doimiy ish bilan band qilish, qo’shimcha daromad olishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish bo’yicha yangi tartib joriy qilindi.

Yangi Tartibga ko’ra, “Yoshlar daftari”ga kiritilgan yoshlarga tadbirkorlik faoliyatini boshlash va o’zini o’zi band qilishga zarur bo’lgan asbob-uskunalar va mehnat qurollarini xarid qilish uchun bazaviy hisoblash miqdorining 40 baravaridan ko’p bo’lmagan miqdorda “Yoshlar daftari” jamg’armalari hisobidan subsidiyalar ajratiladi. “Yoshlar daftari”ga kiritilgan ishsiz yoshlarni ishga qabul qilgan tadbirkorlik sub`ektlariga davlat mulkini ijaraga olishda ijara to’lovlaridan imtiyozlar taqdim etiladi.

Professional ta’lim tashkilotlarida tahsil olayotgan “Yoshlar daftari”ga kiritilgan yoshlarga ular ishlab-chiqarish yoki xizmat ko’rsatish korxonalarida amaliyot o’tagan vaqtida, biroq olti oydan ko’p bo’lmagan muddatda professional ta’lim tashkilotlari

tomonidan Davlat byudjeti mablagʻlari hisobidan bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravari miqdorida har oylik subsidiya ajratiladi.

Xususiy korxonalar va tashkilotlarga ishga qabul qilingan hamda faoliyat boshlaganiga olti oydan oshmagan “Yoshlar daftari”ga kiritilgan yoshlarni qayta tayyorlov kurslarida oʻqitish bilan bogʻliq boʻlgan xarajatlarning bazaviy hisoblash miqdorining 4 baravarigacha boʻlgan qismi mazkur xususiy korxonalar va tashkilotlarga Davlat byudjetidan Yoshlar ishlari agentligiga ajratilgan mablagʻlar hisobidan kompensatsiya qilinadi.

“Yoshlar daftari”ga kiritilgan dehqon xoʻjaligi faoliyati bilan shugʻullanayotgan yoshlarga “Yoshlar daftari”, “Temir daftar” hamda “Ayollar daftari” jamgʻarmalari hisobidan urugʻliklar va koʻchatlarni xarid qilish uchun bazaviy hisoblash miqdorining 8 baravari miqdorigacha subsidiya ajratiladi.

Yoshlar tadbirkorligini qoʻllab-quvvatlash borasida yaratilgan eng muhim shart-sharoitlardan biri – bu yoshlarning investitsion tadbirkorlik loyihalarini moliyalashtirish uchun taqdim etilayotgan imtiyozli kreditlardir.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 21-apreldagi “Yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonalari faoliyatini tashkil etish hamda yoshlarning tadbirkorlikka oid tashabbuslarini qoʻllab-quvvatlash chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-5088 sonli Qaroriga muvofiq, yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonalari hamda Yosh tadbirkorlarni qoʻllab-quvvatlash jamgʻarmasi tashkil etiladi. Ushbu Sanoat zonalarida «startaplar» tashkil etish, yoshlarga tadbirkorlik faoliyatini boshlashi va yuritishlari, shu jumladan, innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqarish jarayoniga joriy etish va natijalarini tijoratlashtirish, yirik sanoat korxonalarini bilan kooperatsiya aloqalarini oʻrnatish uchun barcha sharoitlar taʼminlanadi.

Imtiyozli kreditlar yosh tadbirkorlarga barcha yoʻnalishdagi investitsion loyihalar uchun ajratiladi:

- meva-sabzavot va qishloq xoʻjaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash, saqlash va qadoqlash;
- toʻqimachilik, poyabzal va charm-galantereya;
- kimyo, farmatsevtika;
- oziq-ovqat;
- elektrotexnika sanoati, mashinasozlik, zamonaviy qurilish materiallari;
- hunarmandchilik hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Yosh tadbirkorlarga oʻz faoliyatini amalga oshirish uchun bino va inshootlardan foydalanish boʻyicha ham imtiyozlar mavjud.

1. Yosh tadbirkorlar Yoshlar sanoat zonalaridagi bino va inshootlardan ijara asosida foydalanishlari mumkin. Bunda, boʻsh bino va inshootlar davlat koʻchmas mulkidan foydalanganlik uchun belgilanadigan ijara toʻlovining eng kam miqdoridan oshmagan stavkalarida ijaraga beriladi.

2. Keyinchalik bino yoki inshootlarni o‘z balansida aktiv sifatida ko‘rishni xohlovchi yosh tadbirkorlar lizing asosida binolarni sotib olish imkoniyatiga ega.

Ta‘kidlash joizki, faqatgina yosh tadbirkorlar emas, balki, yoshlarni ish bilan ta‘minlashga o‘z hissasini qo‘shayotgan ish beruvchilar ham ma‘lum bir imtiyozlarga ega bo‘lishlari mumkin.

Umuman olganda, mamlakatimizda har jabhada yoshlarga berilayotgan e‘tibor va yaratilayotgan imkoniyatlar cheksiz. Faqatgina ulardan oqilona foydalanish hamda o‘z mehnati bilan mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shish lozim.

Ta‘lim va tarbiyada xorijiy tajribalarga nazar tashlaydigan bo‘lsak, eng avvalo, faol fuqaro tarbiyasi muhim ekanki, biz ham yurtimizni rivojlangan davlatlar safidan o‘zining o‘rnini egallashi va har bir fuqaro uchun munosib turmush sharoiti uchun yuksak malakali mutaxassisni ma‘naviy go‘zalligi bilan yorug‘ kunlarimizni kafolatlash mumkin, deb hisoblaymiz.

Bugun o‘quv dargohlarimizda ta‘lim olib tarbiyalanayotgan yoshlarimiz qalbiga asriy sanalgan udumlarimizni joylab, qadriyatlarimiz asosida tarbiyalash, xalqimizga xos bo‘lgan oliyjanob tuyg‘ularni e‘zozlaydigan, milliy urf-odatlarimizni davom ettiradigan kelajagimiz vorislarini ulg‘aytirish milliy taraqqiyotning axloqiy asosidir.

Hozirgi kunda mamlakatimiz aholisining qariyb 60 foizini yoshlar tashkil etayotganligi, ularning aksariyat qismi akademik lisey, kasb-hunar maktablari, texnikum hamda oliy ta‘lim muassasalarida tahsil olayotganligini e‘tiborga oladigan bo‘lsak, dasturda keltirilgan bandlarning barchasi bevosita ta‘lim muassasalari professor-o‘qituvchilari va talaba-yoshlari zimmasiga alohida mas‘uliyat yuklaydi hamda belgilangan vazifalar ijrosini so‘zsiz ta‘minlashga barchamiz birdek mas‘ul ekanligimizni anglatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2016-yil 12-avgustda qabul qilingan, Senat tomonidan 2016-yil 24-avgustda ma‘qullangan. 2016-yil 14-sentabrda e‘lon qilingan.

2. Abdusaid Norov. “Ustoz otangdan ulug‘”. <https://ziyouz.uz/ozbek-sheriyati/ozbek-zamonaviy-sheriyati/abdusaid-norov>

3. Alisher Navoiy hikmatlari. <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/hikmatlar/qisqa-hikmatlar>

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va bandligiga ko‘maklashish, ularni ijtimoiy himoya qilish hamda bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni. 2021-yil 20-aprel.

5. <https://yuz.uz/news/yoshlar-tadbirkorligi>

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonalari faoliyatini tashkil etish hamda yoshlarning tadbirkorlikka oid tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5088 sonli Qarori. 2021-yil 21-aprel.

7. M.A.Bekmirzayev., M.M.Adashaliyeva. Yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash // “Tikuv-trikotaj sanoatida innovatsion texnologiyalar, ishlab chiqarishdagi muammo, tahlil va sohani rivojlanish istiqbollari” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya tezislari to‘plami, Namangan, 2022-yil, 7-8 oktabr, 60-64 betlar.

8. Axmadjanovna, B. O. (2022, December). PROSPECTS OF INCLUSIVE EDUCATION. In *Conference Zone* (pp. 272-277).

9. Toxirjon o‘g‘li, H. J., & Adashaliyevich, B. M. (2023). PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF THE SERVICES FIELD. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(27), 274-279.

10. Adashaliyeva, M. ., Bekmirzayev, . M. ., & Bekmirzayeva, O. (2022). TRAINING OF QUALIFIED SPECIALISTS IS A CHALLENGING PROBLEM. *Scientific Impulse*, 1(3), 1104–1106. Retrieved from <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1247>

11. Adashaliyeva, M., Bekmirzayev, M., & Bekmirzayeva, O. (2022). TRAINING OF QUALIFIED SPECIALISTS IS A CHALLENGING PROBLEM. *Международный научный журнал «Научный импульс»*. № 3 (100), часть 1. *Октябрь*.

12. Axmadjanovna, B. O. (2022, November). BOLALAR NUTQINING RIVOJLANISHIDA LOGOPEDIK O ‘YINLARNING AHAMIYATI. In *Conference Zone* (pp. 311-314).

13. Abduolimova, L., & Bekmirzaeva, O. (2021). Iskhokhon Tura Dzhunaidullo-Khoja oglu Ibrat and its scientific and historical heritage. *Молодой ученый*, (21), 375-378.

14. Axmadjanovna, B. O. (2022, December). PROSPECTS OF INCLUSIVE EDUCATION. In *Conference Zone* (pp. 272-277).

15. Mirzoxid, B., Onaxon, B., & Mexribonu, A. (2023). USE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(6), 1013-1018.

16. A.Ш.Бекмирзаев, М.А.Бекмирзаев, О.А.Бекмирзаева. Рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг долзарб масалалари. “Маҳаллий хом-ашёлардан рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришнинг илмий-технологик масалалари” номли Республика илмий-амалий анжумани тезислари тўплами, Наманган, НамМТИ, 2011 йил.

17. Adashaliyeva, M. Bekmirzayev., M., & Bekmirzayeva, O.(2022). TRAINING OF QUALIFIED SPECIALISTS IS A CHALLENGING PROBLEM. *Scientific Impulse*, 1(3), 1104-1106.

18. Adashaliyevich, B. M. (2024, January). THEORETICAL PRINCIPLES OF THE STUDY OF AGRICULTURAL ACTIVITY IN ENSURING STATE ECONOMIC SECURITY. In *INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 2, No. 16, pp. 84-89).

19. Adashaliyevich, B. M., & Toxirovich, M. B. (2023). SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP-DEVELOPMENT GUARANTEE. *INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2022*, 2(16), 73-78.

20. Бекмирзаев, А. Ш., Бекмирзаев, М. А., & Бекмирзаева, О. А. (2011). Рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг долзарб масалалари.“.

21. Bekmirzayev, M. A. (1788). Ensuring stability of agriculture based on the development of the farm economy of the republic of Uzbekistan. *Indo-Asian Journal of Multidisciplinary Research (IAJMR)*. pg, 1793.

22. BEKMIRZAYEV, M. Distinctive features of sustainable farming development. In *ORGANIZED BY GLOBAL RESEARCH NETWORK" LLC AND IDEAS LAB//International conference on sustainable development and economics*. pg (pp. 154-158).

23. Бекмирзаев, М. А., & Холиков, Ж. Т. У. (2022). ВАЖНОСТЬ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. In *Colloquium-journal* (No. 4 (127), pp. 18-21). Голопристанський міськрайонний центр зайнятості.

24. ADASHALIYEVA, M. (2024). LOGOPEDIK O‘YINLARNING ANAMIYATI. *News of UzMU journal*, 1(1.1. 1.), 37-40.

25. Адашалиева, М. М. (2024). ЗНАЧЕНИЕ ЛОГОПЕДИЧЕСКИХ ИГР В РАЗВИТИИ РЕЧИ ДЕТЕЙ. *INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2022*, 3(25), 120-123.

26. Bekmirzayev, M., & Mirzatov, B. (2023). Issues of econometric modeling and forecasting of sustainable development of agribusiness subjects. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 452, p. 01022). EDP Sciences.

27 . Bekmirzayev, M., & Xolikov, J. (2023). PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SERVICE INDUSTRIES. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 8(1), 233-237.

28. Bekmirzayev, M. A. (2023). O‘ZBEKISTONNING “YASHIL IQTISODIY STRATEGIYASI” VA UNI AMALGA OSHIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI.

29. Bekmirzayev, M. (2024). Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlashda qishloq xo‘jaligi faoliyatining nazariy tamoyillari va o‘ziga xos xususiyatlari.

30. И.Маҳкамов, М.Бекмирзаев, Б.Мирзатов. Уй меҳнати – оила таянчи // “Инновацион ишланмалар самарадорлигини оширишда таълим, фан ва ишлаб чиқариш ўртасидаги ҳамкорликнинг роли” мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани тезислари тўплами, Наманган, НамМТИ, 2013 йил.

**BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA DIDAKTIK MAHORATNI RIVOJLATIRISH
METODIKASI**

Yulduz Xudoyberdiyeva

Fizika va Astronomiya kafedrası o‘qituvchisi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ikromjon Tursunov

Fizika va kimyo fakulteti dekani

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: *Maqolada pedagogika oliy ta‘lim muassasalaridagi talabalarning mustaqil ta‘lim olishida zarur bo‘lgan tashkiliy, kommunikativ va didaktik kompetensiyalar haqida, xususan didaktik kompetensiyalarini takomillashtirish to‘g‘risida fikrlar, ma‘lumotlar va takliflar berilgan. Talabalarning mustaqil ta‘limdagi interfaol metodlarni qo‘llashlaridagi kerakli ma‘lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *interfaol, didaktika, kompetensiya, kommunikativ, refleksiya, diagnostik, loyiha, metod, integratsiya.*

Kirish

Jahon tajribalarga asosan bir qancha rivojlangan mamlakatlarning nufuzli ilmiy-tadqiqot markazlarida professional ta‘lim jarayonini kompetentli yondashuv asosida loyihalashni amalga oshirishning ilmiy asoslangan metodik tizimini yaratish borasida salmoqli amaliy natijalarga erishilgan. Shunga ko‘ra, malakali kadrlarni tayyorlashda amaldagi ta‘lim yondashuvlarini o‘zgartirish va o‘zlashtirilgan nazariy bilimlarni mustaqil ishlash orqali amaliyotda qo‘llay olish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi

Mamlakatimizda zamonaviy talablar asosida ta‘lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan tub islohotlar natijasida professional ta‘lim tizimini joriy etish asosida bo‘ljak mutaxassislarining kasbiy faoliyat yo‘nalishlari qamrovi kengaytirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan “...mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish ...”1 ustuvor vazifasining ijrosini ta‘minlash maqsadida pedagogika oliy ta‘lim muassasalarida talabalarning didaktik kompetensiyalarini shakllantirishni interfaol o‘qitish metodlari asosida yanada jadallashtirish zaruriyati yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Bu esa pedagogika oliy ta‘lim muassasalari talabalarida mustaqil ishlash jarayonida didaktik kompetensiyalarni shakllantirishning amaldagi metodik tizimini va o‘quv-uslubiy ta‘minotini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Mavzuning dolzarbligi. Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining mustaqil ish jarayonida didaktik kompetensiyasini takomillashtirishda ularning faoliyatlarida kasbiy muammolarga yechim topish va amalga tatbiq etishda o'qitishning interfaol metodlaridan foydalanish ko'nikmalari muhim o'rin egallaydi. Shu nuqtai nazardan o'zlashtirilgan nazariy bilimlarni mustaqil ishlash orqali amaliyotda qo'llay olish ko'nikmalarini rivojlantiruvchi, mustaqil faoliyatlarida kasbiy muammolarga yechim topish va amalga tatbiq etishda o'qitishning interfaol metodlaridan foydalana oluvchi, oliy ta'lim muassasalarida faol ijodiy fikrlovchi, izlanuvchan, kerakli ma'lumotlarni mustaqil ravishda izlab topuvchi va ularni o'z amaliy faoliyatida qo'llay oluvchi mutaxassislarni tayyorlashga e'tibor qaratish zarur hisoblanadi.

Mavzu bo'yicha ilmiy izlanishlarning qisqacha tahlili.

Oliy ta'lim muassasalarida "kompetensiya", "kompetentlik" va "tayanch kompetensiyalar" kabi tushunchalarning mazmun va mohiyatini o'rganish va tadqiq qilish, shakllantirish, rivojlantirish va tashxislash hamda mustaqil ishlarni tashkil etish masalalarida respublikamiz olimlaridan O.A.Qo'ysinov, MDH hamda xorijiy mamlakatlardan I.A.Zimnyaya, R.Berger va boshqalar tomonidan izlanishlar olib borilgan hamda rivojlantirilgan.

O.A.Qo'ysinovning fikriga ko'ra, mustaqil ta'lim olish maqsadini belgilash va uning o'quvchilarda mustaqil bilim olish, mustaqil ishlash, ijodkorlik, egallagan bilimlarni amaliyotda qo'llash, o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikma va imkoniyatlarini shakllantirish umumiy kasbiy rivojlanishni ta'minlashga asos bo'ladi.

sos bo'ladi. N.A.Muslimovning fikricha, "Mustaqil ta'lim – bilimlarni o'zlashtirish, tasavvurlarini rivojlantirish tushunchalari, ko'nikma va malakalarini hosil qilish bo'yicha o'quv jarayonining sub'ektiv maqsadga muvofiq, muntazam, mustaqil hamda avtonom faoliyatni tashkil etish demakdir".

R.X.Djuraev va L.V.Golishlarning qayd etishicha, mustaqil ta'lim – bu insonning o'zi tanlagan vositalar va adabiyotlar yordamida ajdodlar tajribasini, fan va pedagogika yutuqlarini o'rganishga yo'naltirilgan shaxsiy harakatlar jarayoni. Bunda insonning ichki dunyosi, his-tuyg'ulari, mustaqil fikrlash qobiliyati asosiy rol o'ynaydi.

Interfaol metod – bu ("inter" – bu o'zaro, "act" – harakat qilmoq) ma'nolaridan kelib chiqib, o'zaro harakat qilmoq, hamkorlik qilmoq, hamkorlik muloqot tartibida bo'lishni anglatadi.

Interfaol metodlar deganda, ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondashuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim samarasi yuqoriroq bo'lgan o'qish-o'rganish;
- ta'lim oluvchining yuqori darajada rag'batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e'tiborga olinishi;

- o‘qish shiddatini ta’lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- ta’lim oluvchining tashabbuskorligi va mas’uliyatining qo‘llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o‘rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

Interfaol o‘qitish usullari talabalarning bir-birlari, o‘qituvchi, dialog, ta’lim, ishbilarmon va rolli o‘yinlar shaklida turli xil axborot manbalari bilan faol samarali hamkorligi, yangi ijtimoiy va professional tajribani o‘zlashtirish uchun o‘quv (kasbiy) vazifalarni hal etishga asoslangan aniq vaziyatlarni tahlil qilish sifatida ko‘rib chiqamiz.

Tadqiqotlarni tahlil qilish asosida interaktiv o‘qitish usullarining xususiyatlari (metodlari) boshqa guruh usullaridan ajralib turadigan xususiyatlar aniqlandi: faoliyatning guruhiy tarkibi; talabalarni guruh faoliyatida o‘quv va kasbiy vazifalarni hal qilishda o‘zaro muloqotga jalb qilish; “talaba-talaba”, “talaba-o‘qituvchi”, “talaba-kompyuter”, “talaba-kitob” o‘zaro munosabatlar sub’ektlarining konstruktiv, teng huquqli muloqotiga yo‘naltirilgan; turli madaniy matnlar (diagramma, grafik, formulalar, vazifa, ilmiy, badiiy matnlar, internet va boshqalar) bilan ishlashga yo‘naltirilganligi; o‘zaro hamkorlikning faol ishtirokchilari; natija olish uchun konstruktiv mahsulotni (natijalarni) va guruhlarning o‘z-o‘zini boshqarishini ta’minlaydigan ta’sir doirasini tashkil etish; interfaol o‘qitish usullarining gumanitar tabiati, kommunikativ vaziyatlarni yaratish, muhim kasbiy muammolarni hal qilish, ko‘plab kasbiy pozitsiyalarning paydo bo‘lishi va qabul qilinishi, refleksiya (guruhli va individual).

Mustaqil fikrlashga o‘rgatish. Har qanday o‘quv fani bo‘yicha darsliklarning asosiy didaktik ashyosi matnlar, savoltopshiriqlar, mashqlar yoki misol-masalalar hisoblanadi.

Ta’lim oluvchini mustaqil fikrlashga o‘rgatishda darslik, o‘quv qo‘llanmalar va ta’lim beruvchining alohida-alohida ahamiyatini ta’kidlash shart emas, balki uni mavzudagi ilg‘or fikrlar, ilmiy xulosalar, amaliy haqiqatlar, voqea-hodisa yoki inson shaxsiga o‘z munosabatini bildirishga yo‘naltirish kerak bo‘ladi.

Muayyan fanlar bo‘yicha ta’lim oluvchini mustaqil fikrlashga o‘rgatishga darsliklardan o‘rin olgan, ilm ahliga, darslik muallifi va ta’lim beruvchiga avval ma’lum bo‘lgan ilmiy va hayotiy haqiqatlarni har bir ta’lim oluvchi o‘zining imkoniyati doirasida o‘z yo‘li bilan anglatiladi. Darslik yoki o‘quv qo‘llanmalardagi yoki ta’lim beruvchi tomonidan qo‘yilgan savol-topshiriqlar ta’lim oluvchini matn mazmunini hikoya qilishga (ayrim hollarda yodlab olishga) majburlamasligi kerak.

Demak, mustaqil ta’lim – bu olingan bilim ko‘nikma va malakalarni mustahkamlash, qo‘shimcha ma’lumot yoki materiallarni mustaqil o‘rganish maqsadidagi o‘quv shakli.

Albatta, talabalarning mustaqil bilim olishini yo‘lga qo‘yish natijasida dars jarayoni samaradorligini oshirish va ta’lim sifatini ko‘tarish o‘qituvchining asosiy vazifalaridan biri hisoblanib, uning ta’lim berish jarayonini to‘g‘ri tashkil eta olishiga bog‘liqdir. Agar talaba uchun barcha yetarli sharoitlar – o‘quv materiallari, kompyuter

pedagogika si, avtomatlashtirilgan dastur - kabilar bo'lsa-yu, undan foydalanish yaxshi yo'lga qo'yilmagan, o'quv jarayoni to'g'ri tashkil etilmagan bo'lsa, yuqori natijaga erishib bo'lmaydi. Har qanday holatda ham o'qituvchi va talabaning o'zaro munosabatlari muhim o'rin egallaydi.

Mustaqil ishni bajarish uchun fanlar bo'yicha talabalarga zaruriy uslubiy ko'rsatma va tavsiyalar hamda turli shakldagi mustaqil ish topshiriqlari ishlab chiqildi (1-rasmga qarang).

Og'zaki mustaqil topshiriqlar:

- darslik bo'yicha materialni o'rganish va takrorlash, chizmalar va sxemalarni o'qish, turli texnik adabiyotlar, hujjatlar va materiallarni o'rganish asosida o'qituvchi savollariga javob tayyorlash, ishlab chiqarish faoliyati tahlili kabilar kiradi.

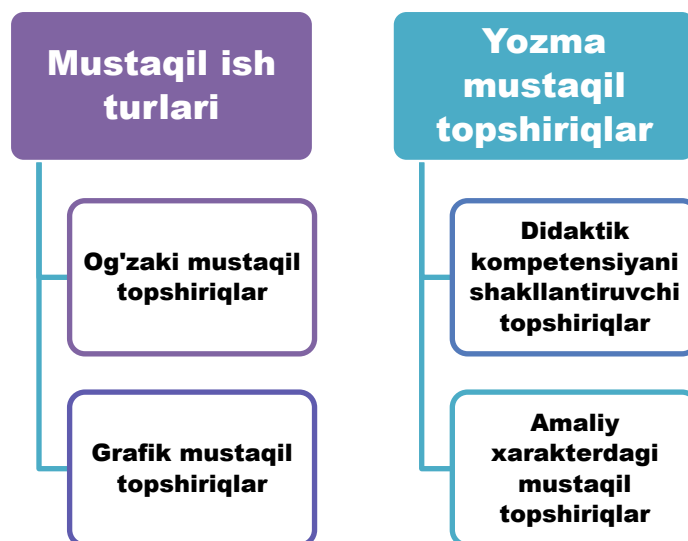
Didaktik kompetensiyani shakllantiruvchi mustaqil topshiriqlar: o'quv materiali mazmuni va mohiyatini yorituvchi o'quv axborotlari majmuasini hamda didaktik materiallarini ishlab chiqishga qaratilgan.

Yozma mustaqil topshiriqlar: hisoblash uchun berilgan vazifalarni bajarish, umumlashiruvchi va takrorlanuvchi jadvallarni to'ldirish, texnologik xaritalarni ishlab chiqish, laboratoriya, amaliy ishlar to'g'risida hisobotlar tuzish va shunga o'xshash vazifalarni o'z ichiga oladi.

Grafik mustaqil topshiriqlar: ularga turli chizmachilik ishlarini eskizlashtirish, kesmalar va kesishmalarni tasvirlash, ayrim detal va tugunlarni chizib ko'rsatish, sxemalar, grafiklar, diagrammalarni tuzish, kuzatish natijalarini tasvirlash va shunga o'xshash vazifalarni o'z ichiga oladi.

Amaliy xarakterdagi mustaqil topshiriqlar: talabalar o'qituvchi topshirig'i asosida mustaqil ishni bajarish jarayonida ma'lum detal tayyorlash, tugun va mexanizmlarni yig'ish, texnik jarayonlarni ishlab chiqadilar. Ushbu ishlarni bajarganda talabalar asbob-uskunalarni tanlash, ishlov berish rejasini aniqlash va hisoblash, yangi moslamalarni loyihalash, maket va modellar, namunalar kabi ishlarni amalga oshiradilar.

Aqliy harakatlarning bosqichma-bosqich shakllanishi nazariyasini amalga oshirish, bizning fikrimizcha, didaktik kompetensiyani takomillashtirishda mustaqil ishlash bosqichlarini bosqichma-bosqich amalga oshirish kerak (1 jadval).

1-rasm. Mustaqil ish topshiriqlari turlari

Bosqichlar	Mazmuni
1- bosqich	Talabalarni faoliyat va uning bilimlari bilan tanishtirish bosqichi, ya'ni harakatlar uchun indikativ asosni yaratish (fanlarni nazariy metodologik asoslarini o'zlashtirish)
2- bosqich	O'zlashtirilgan nazariy bilimlarni mustaqil ish jarayonida amaliyotga tatbiq etish ko'nikmalarini hosil qilish
3- bosqich	Mustaqil ravishda o'qib o'rganish va ijodiy izlanish asosida hosil qilingan amaliy ko'nikmalarni malakaga aylanishiga erishish
4- bosqich	Mavjud nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarga tayangan holda didaktik kompetensiyani takomillashtirish

1-jadval. Talabalarning mustaqil ta'limdagi didaktik kompetensiyalarini bosqichma bosqich amalga oshirish jadvali

Ushbu jadvalda talabalarning mustaqil ta'limdagi didaktik kompetensiyalarini bosqichma-bosqich amalga oshirish jarayoni taklif etiladi. Birinchi bosqichdan so'ng material shaklidagi harakatni shakllantirish bosqichi ajratiladi. Ushbu bosqichda o'qituvchi taklif etilgan strategiya va metodlar orqali ma'lum bir o'quv vazifasini bajarishni taklif qiladi. Talabalar ko'rsatma va yo'riqnomalarga rioya qilgan holda, o'qituvchi tomonidan o'rnatilgan namunaga muvofiq ketma-ket yechadilar.

Ushbu bosqichdagi asosiy yo'l – bu birgalikdagi faoliyat, usul esa tashqi harakatlarni amalga oshirishdir. Bundan tashqari, tashqi harakatlar birinchi navbatda maksimal darajada joylashtirilishi kerak va shundan keyingina ularni qisqartirish mumkin. Tashqi nutq harakatlarining shakllanish bosqichida talabalar ovoz chiqarib aytadilar, ular bajargan barcha narsalar haqida sharhlaydilar. Ushbu bosqichda talabalar topshiriqni bajarishda endi qo'llabquvvatlanmaydilar. Bunday ish har xil shakllarda, ham individual, ham juft, guruhda va boshqalar yordamida bajarilishi mumkin.

Talabalarda mustaqil ta'limdagi interfaol ta'lim metodlari orqali didaktik kompetensiyasini takomillashtirish bo'yicha tajribasnov ishlari 2016-2019 yillarda Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti, Buxoro muhandislik texnologiya instituti va Namangan muhandislik-qurilish instituti "Kasb ta'limi" yo'nalishlarida olib borildi. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, tajribadan oldin tajriba guruhida talabalarning 56,7 foizi uchun didaktik kompetensiyaning past darajasi shakllangan, tajribadan keyin esa 36,8 foiz. O'rta daraja tajribadan oldin 32,5 foiz edi, undan keyin u 41 foizni ko'rsatdi. Tajribadan oldin 10,8 foiz yuqori darajani, undan keyin esa 22,2 foizni ko'rsatdi. Tajribadan keyin tajriba guruhi ko'rsatkichining muhim dinamikasi pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining didaktik kompetensiyasini shakllantirish darajasining o'sishini aks ettiradi

Xulosalar:

Shunday qilib, mustaqil faoliyatni shakllantirishda aqliy harakatlarning barcha bosqichlarining o'tishi fanni o'zlashtirishga yo'naltirilgan tashqi harakatlar ichki faollikka aylanishiga va bu jarayonda o'qituvchining ishtirokisiz aqliy ravishda amalga oshirilishiga olib keladi.

Talabalarda mustaqil ish jarayonida didaktik kompetensiyasini takomillashtirishda interfaol o'qitish usullaridan foydalanish talabalarning o'quv-tarbiya jarayoniga munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirishi aniqlandi: o'rganish predmetidan olingan ma'lumotni mashq bajaruvchi sub'ektga mustaqil ravishda (yakka tartibda yoki guruhda) kerakli axborotlarni olishga erishish va asoslash. Interfaol o'qitish usullaridan foydalanganda o'qituvchining kasbiy mavqe o'zgaradi: ta'lim mazmunining tarjimonidan boshlab, u aloqa tashkilotchisi, maslahatchi va mutaxassis (ekspert)ga aylanadi, muammolarni hal qilish jarayonini tashkil qiladi va maslahat beradi hamda talabalar tomonidan olingan natijalar (echimlar)ni o'rganadi.

Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining mustaqil ish jarayonida didaktik kompetensiyasini interfaol ta'lim metodlari asosida takomillashtirish bo'yicha quyidagi takliflarni ishlab chiqdik:

- 1) o'quv jarayoniga pedagogika oliy ta'lim muassasalari "Kasb ta'limi" yo'nalishlari talabalarining didaktik kompetensiyasini shakllantirishga qaratilgan mustaqil ishlarni faollashtirishning motivatsion usullarini kiritish;
- 2) didaktik yo'naltirilgan o'quv axborot muhiti, ya'ni, talabalarning didaktik materiallar hamda internet tarmog'i va ilg'or pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish orqali olingan bilimlari pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etishni ta'minlash;
- 3) pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarini kompetensiyaviy yo'naltirilgan ko'p bosqichli o'quv vazifalarini bajarish orqali mustaqil ishlarga jalb qilish;

4) pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining didaktik kompetensiyasini shakllantirishda mustaqil ishlari natijalarini nazorat qilishni amalga oshirilishini maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz

ADABIYOTLAR:

1. Pulatova, K. (2023). A communicative teaching approach for language. *Pedagog*, 6(12), 185-189.
2. Allayorova, S. (2024). Proper names and their translation. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 5(02), 45-54.
3. Khudaikulova, F. B., & qizi Sherkulova, S. S. (2023). The importance of forming the professional competence of new generation pedagogues. *the role of science and innovation in the modern world*, 2(3), 5-9.
4. Khaitmirzayevna, M. D. (2024). Pedagogical ways of cognitive competences in future teachers based on acmeological approach. *World Economics and Finance Bulletin*, 32, 146-148.
5. Akhmedov, B. A., Makhmudova, D. M., & Akhmedjonov, D. G. (2024). Using the Socrates method in improving the quality of education in pedagogical universities. *Sciental Journal of Education Humanities and Social Sciences*, 2(1), 16-24.

Homidova Gulchiroy Jo'raqul qizi

O'zbekiston Davlat Jahon tillar Universiteti

2- kurs magistratura

Adabiyotshunoslik (ingliz adabiyoti) 22-18 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: PhD, Dotsent, Mukhammedova X. E

Annotatsiya: *Ushbu maqola Susan Hillning adabiy asarlarida bolalar obrazlarining qanday qo'llanilishi va bu obrazlar orqali qanday insoniy va ijtimoiy mavzular yoritilishi haqida batafsil tahlil qiladi. Maqolada Hillning bolalar obrazlari orqali insoniy qadriyatlar, psixologik rivojlanish va ijtimoiy o'zgarishlar haqida taqdim etiladigan chuqur tushunchalar muhokama qilinadi. Bolalar obrazlari Hillning asarlarida faqat hikoya bezagini emas, balki murakkab insoniy mavzularni yoritish vositasi sifatida qanday ishlatilishini ko'rsatib beradi. Shu tariqa, Hillning yozuvchilik mahorati orqali biz bolalikning sodda va beg'ubor dunyosidan kattalar dunyosining murakkabliklari va ziddiyatlarini anglashga yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *Bolalar obrazi, psixologik rivojlanish, ijtimoiy o'zgarishlar, insoniy qadriyatlar, adabiy nazariyalar.*

Susan Hill - zamonaviy ingliz adabiyotining yetakchi yozuvchilaridan biri hisoblanadi. Uning asarlari ko'pincha sirli va psixologik drammatizmga boy bo'lib, ularda inson ruhiyatining murakkab qatlamlari ochib beriladi. Hillning yozuvchilik mahorati bolalar obrazlarini yaratishda ham namoyon bo'ladi, bu esa uning asarlariga chuqurlik va rang-baranglik qo'shadi.

Susan Hillning asarlarida bolalar obrazi turli xil shakllarda namoyon bo'ladi. Ular orqali yozuvchi insonning ichki dunyosiga sayohat qilish imkoniyatini yaratadi va o'quvchilarni bolalikning sodda, ammo murakkab dunyosiga boshlaydi. Bolalar ko'pincha voqealar rivojida muhim rol o'ynaydilar va ularning safi, beg'ubor qarashlari kattalar dunyosining qiyinchiliklarini yoritishda xizmat qiladi.

Susan Hill asarlarida bolalik davri o'ta muhim ahamiyatga ega. Uning hikoyalari bolalarning beg'uborligi, shuningdek, ularga yuklatilgan kattalar dunyosining tushuncha va kutilishlari orasidagi ziddiyatlar haqida so'z yuritadi. Masalan, "The Woman in Black" romanida bolalik va uning yo'qotilishi, qahramonning ruhiy kechinmalari bilan chambarchas bog'lanadi. Bolalar obrazi orqali Hill kattalar dunyosining qorong'u va murakkab tomonlarini ochib beradi.⁵¹

Hillning asarlarida bolalar obrazi nafaqat voqealarning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, balki ularning psixologik portretlari ham chuqur ishlanadi. Yozuvchi bolalarni nafaqat masum va beg'ubor mavjudotlar sifatida, balki o'zlarining tuyg'u va

⁵¹ Hill, Susan. "The Woman in Black." Vintage, 1983.

kechinmalari bilan to'laqonli shaxslar sifatida tasvirlaydi. Uning asarlarida bolalar ko'pincha o'zlarining his-tuyg'ulari, qo'rquv va orzulari orqali kattalarga ta'sir ko'rsatadi.

Susan Hillning asarlarida bolalar obrazlari turli shakllarda ifodalanishi bilan birga, ularning hikoyalardagi mavqeyiy roli ham diqqatga sazovordir. Bolalar ko'pincha sirli voqealarni ochib berishda yoki kattalar dunyosining qat'iyatligini yumshatishda muhim vazifa o'taydilar. Masalan, "The Man in the Picture" novellasida bolalarning safsatalarga bo'lgan moyilligi va ularning sof tuyg'ulari asar davomida rivojlanib boruvchi siqilishni yengillashtiradi va o'quvchiga qahramonlar dunyosiga chuqurroq kirib borish imkonini beradi.⁵²

Susan Hill asarlarida bolalar ham adabiy vositalar sifatida keng qo'llaniladi. Ular orqali yozuvchi insoniyatning asosiy mohiyatini, jumladan, aybsizlik, muhabbat va qo'rquv kabi universal tuyg'ularni o'rganadi. Bolalarning ko'zidan dunyoni ko'rish, Hillning hikoyalariga yangi perspektivalar qo'shadi va murakkab mavzularni yanada ta'sirchan tarzda yoritishga yordam beradi.

Bolalar Susan Hillning asarlarida faqat real shaxslar sifatida emas, balki ma'lum bir g'oyani yoki hissiyotni ifodalovchi simvollar sifatida ham ishlatiladi. Ular orqali yozuvchi o'quvchilarni muayyan psixologik holatlarga yoki voqealarning ichki mohiyatiga olib kiradi. Masalan, "The Small Hand" hikoyasida bolaning qo'li qahramonning o'tmishdagi aybdorlik hissi va uning o'zini-o'zi qabul qilish jarayoniga olib boruvchi vosita sifatida ishlatiladi.

Hillning asarlarida bolalar ijtimoiy kontekst doirasida ham ko'rib chiqiladi. Ular orqali yozuvchi insoniy munosabatlar, ijtimoiy me'yorlar va tarbiyaning ta'sirini o'rganadi. Bolalarning ijtimoiy o'rni va ularning kattalar dunyosi bilan o'zaro ta'siri, Hillning asarlarida keng ko'lamli muhokamalarga sabab bo'ladi va o'quvchilarni bu muhokamalarda faol ishtirok etishga chorlaydi.

Susan Hillning adabiyotdagi bolalar obrazlari, shuningdek, adabiy tahlil va nazariyalarning ajoyib misollarini taqdim etadi. Uning asarlarida bolalar, odatda, o'zlarining sodda va beg'ubor ko'rinishlari bilan inson tajribasining eng murakkab va qorong'u tomonlarini yoritishga yordam beradi. Ushbu karakterlar orqali Hill, Freudian psixoanaliz, Jungian arketiplar va boshqa adabiyot nazariyalarini o'rganish uchun boy material taqdim etadi, bu esa o'quvchilarni har bir qahramonning ichki dunyosi va ularning atrofidagi voqealarga chuqurroq nazar tashlashga undaydi.

Susan Hillning asarlarida tarixiy kontekst ham bolalar obrazlari orqali namoyon bo'ladi. Uning ko'plab hikoyalari, masalan, viktorian davri yoki XX asrning boshlaridagi Angliyada joylashgan bo'lib, bu davrlardagi ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlarni bolalar dunyosi orqali o'rganishga imkon beradi. Bolalar bu asarlarda tez-

⁵² Hill, Susan. "The Man in the Picture: A Ghost Story." Profile Books, 2007.

tez keksa avlodlar bilan ziddiyatli munosabatlarda tasvirlanadi, bu esa o'z navbatida o'sha davrning ijtimoiy tuzilishini va madaniy dinamikalarini ochib beradi.⁵³

Hillning asarlarida bolalarning o'zaro munosabatlari, ularning o'zaro ta'siri va bu munosabatlar orqali yuzaga keladigan psixologik o'zgarishlar katta ahamiyat kasb etadi. Uning hikoyalarida bolalar o'rtasidagi do'stlik, raqobat, qo'rquv va orzu kabi tuyg'ular, kattalar olamining aks-sadosi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu tajribalar bolalarning o'sishini, shaxsiy kamolotini va atrofdagi dunyoga bo'lgan munosabatlarini shakllantiradi.

Susan Hillning adabiy san'atida bolalar obrazlari hikoya qurilishida ham muhim o'rin egallaydi. Ular tez-tez hikoyaning markaziy qismida joylashadi va voqealarning rivojlanishi, mazmunining chuqurlashuvi va oxirgi hal qiluvchi burilishlarda kalit rol o'ynaydi. Bolalarning sodda ko'rinishi ostida yashirin tuyg'ular va kutilmagan burilishlar yotadi, bu esa hikoyani yanada qiziqarli va o'yantiruvchi qiladi.

Susan Hillning bolalar obrazlari bo'yicha ilmiy-tahliliy ishlar ko'plab adabiy tanqidchilar va olimlar tomonidan e'tiborga olingan. Uning asarlari adabiyotshunoslikda muhim o'rin tutadi, chunki u bolalikni va uning kattalar dunyosiga ta'sirini chuqur va rang-barang tarzda yoritadi. Ushbu sharhda biz Hillning asarlarini tahlil qiluvchi turli manbalarni ko'rib chiqamiz va bolalar obrazlarining adabiy ahamiyati haqida muhokama yuritamiz.

Freudian va Jungian tahlillar adabiyotda keng qo'llaniladi, va Hillning asarlari ham bu nazariyalarni qo'llash uchun qulay material taqdim etadi. Freudning tushlar nazariyasi va Jungning arxetiplari orqali Hillning bolalar obrazlari chuqurroq psixologik va simvolik ma'nolarni ochib beradi. Masalan, Hillning "The Small Hand" hikoyasida bolaning qo'li nafaqat fizik ob'ekt sifatida, balki qahramonning o'tmishdagi aybdorlik hissi va o'z-o'zini qabul qilish jarayonini ifodalovchi simvol sifatida ishlatiladi.

Hillning asarlari ijtimoiy va madaniy tahlil uchun ham boy manba hisoblanadi. Viktorian davr va XX asrning boshlaridagi Angliya kabi turli tarixiy davrlarda joylashgan hikoyalari orqali Hill, o'sha davrlarning ijtimoiy me'yorlari va qadriyatlarini haqida muhokama yuritadi. Bolalar, bu kontekstda, ijtimoiy o'zgarishlarning hamda avlodlar o'rtasidagi ziddiyat va muloqotlarning markazida turadi.

Adabiy nazariyalar, shuningdek, Hillning asarlari tahlilida muhim o'rin tutadi. Bolalar obrazlari orqali yozuvchi inson tajribasining universal mavzularini—aybsizlik, qo'rquv, muhabbat va yo'qotish—yoritadi. Adabiyot nazariyalari, jumladan tanqidchi ekran nazariyasi va intertekstual yondashuvlar orqali Hillning bolalar tasviri yanada chuqurroq tahlil qilinishi mumkin. Masalan, Hillning bolalar obrazlari o'quvchilarni bolalikni idealizatsiyadan chetlashtirib, uni real va murakkab tajriba sifatida qabul qilishga undaydi.

Susan Hillning bolalar obrazlari uning asarlarida muhim rol o'ynaydi va adabiyotshunoslikda keng qiziqish uyg'otadi. Ushbu sharh orqali biz Hillning asarlarini

⁵³ Hill, Susan. "The Woman in Black." Vintage, 1983.

tahlil qilishda qo'llaniladigan turli psixologik, ijtimoiy, madaniy va adabiy nazariyalar haqida chuqurroq tushuncha hosil qildik. Hillning bolalar obrazlari uning asarlarining boy va murakkab mazmunini ochib berishda katta ahamiyatga ega, va bu obrazlar adabiyotshunoslikda muhim mavzularni yoritishda davom etmoqda.

Xulosa

Susan Hillning adabiyotdagi bolalar obrazlari, ingliz adabiyotining boy an'analari doirasida hamda zamonaviy adabiy muhokamalar kontekstida katta ahamiyat kasb etadi. Uning asarlarida bolalar, insoniy qadriyatlar, psixologik rivojlanish va ijtimoiy o'zgarishlar haqida chuqur tushunchalarni taqdim etadi. Hill bolalar obrazlaridan faqat hikoyani chiroyli qilish uchun emas, balki murakkab insoniy mavzularni chuqur va samarali tarzda yoritish vositasi sifatida foydalanadi. Bu yondashuv uning asarlarini nafaqat maroqli, balki o'quvchilarga o'ylash uchun kuchli material taqdim etuvchi ma'noli va ta'sirchan qiladi. Susan Hillning yozuvchilik mahorati orqali biz bolalikning sodda va beg'ubor dunyosi orqali kattalar olamining murakkabliklarini va ziddiyatlarini anglash imkoniyatiga ega bo'lamiz, bu esa uning asarlarini har doim dolzarb va qimmatli qiladi.

MANBALAR:

1. Hill, Susan. "The Woman in Black." Vintage, 1983.
2. Hill, Susan. "The Man in the Picture: A Ghost Story." Profile Books, 2007.
3. Hill, Susan. "The Small Hand: A Ghost Story." Profile Books, 2010.
4. Freud, Sigmund. "The Interpretation of Dreams." Avon, 1913.
5. Jung, Carl. "Archetypes and the Collective Unconscious." Princeton University Press, 1969.

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING TADQIQOT FAOLIYATINI
TASHKIL ETISH YO‘LLARI**

Jurayeva Dilafruz Jamurodovna

*Samarqand viloyat pedagoglarni yangi metodikalarga
o‘rgatish milliy markazi katta o‘qituvchisi*

Annotatsiya: *mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kuzatish, o‘rganish, bajarish kabi faoliyatlari orqali tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirish yo‘llari bayon etilgan. Kichik maktab yoshidagi bolalar tadqiqotchalar o‘tkazish orqali o‘z bilimlarini oshiradilar va borliqni yanada yorqinroq his eta boshlaydilar. Maqolada shuningdek, o‘qituvchilar uchun bir qancha tadqiqot faoliyatiga oid misollar taklif etilgan.*

Kalit so‘zlar: *bilim, ko‘nikma, malaka, tadqiqot, hamkorlik, ijodiy faoliyat, amaliyot, muammo, munozara, izlanish.*

Hozirgi davrda ta‘lim sifatini oshirish uchun sharoit yaratish masalasi keng muhokama qilinmoqda. Zamonaviy maktab bitiruvchisi jamiyatga muvaffaqiyatli qo‘shilish va unga moslashish uchun zarur bo‘lgan amaliyotga yo‘naltirilgan bilimlarga ega bo‘lishi kerak.

Boshlang‘ich maktab hayotida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar o‘quv jarayonini tashkil etishning quyidagi usullarini amalga oshirishni talab qiladi:

- o‘quvchilarning o‘qishda faol, tashabbuskor pozitsiyasini shakllantirish, o‘quvchilarning o‘zlari bilim olish istagi paydo bo‘lishi uchun sharoit yaratish;
- o‘quvchilarning bilim qiziqishini rivojlantirish uchun sharoit yaratish, yangi narsalarni o‘rganish va o‘z bilimlarini boshqa o‘quvchilar bilan bo‘lishish istagi;
- umumiy ta‘limni shakllantirish uchun sharoit yaratish (shu jumladan, tadqiqot va aks ettirish qobiliyatlari, turli xil ma‘lumotlar bilan ishlash qobiliyati).

Ushbu muammoni hal qilish uchun shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim modeli asosida bilim, ko‘nikma va malakalarning an‘anaviy shakllanishidan uzoqlashish va rivojlanish mafkurasiga o‘tish lozim. Ta‘limning ijodiy usullari yetakchi rol o‘ynashi kerak.

O‘quv-tadqiqot ishlari ustida ishlash maktab o‘quvchilarining ijtimoiy normallashtirilgan faoliyatga kirish usullaridan biri bo‘lib, unda bola o‘z mustaqilligi, erkinligi va javobgarligi chegaralarini belgilashni o‘rganadi. Loyiha faoliyatida ishtirok etish o‘quvchilar va ota-onalarning birgalikdagi ishlarini tashkil etishga imkon beradi.

Dizayn va tadqiqot orqali ta‘limni tashkil etish o‘qituvchi faoliyatida o‘zgarishlarni talab qiladi. Tadqiqot faoliyatini tashkil etish orqali o‘qituvchi nafaqat tayyor bilimlarning tashuvchisi, balki o‘quvchilarning bilim faoliyati tashkilotchisi ham bo‘ladi; taxminlarni ilgari surish va muhokama qilishga, qarorlar qabul qilishga yordam beradi; har bir bolaning tashabbusini rag‘batlantiradi, maqsadga mustaqil ravishda erishishga yordam beradi.

Bunday faoliyatni tashkil etish jarayonida o'quv jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlar turi ham o'zgaradi - teng huquqli sheriklar o'rtasidagi aloqa paydo bo'ladi.

Bunday hamkorlik jarayonida o'quvchilar faoliyatning maqsad va vazifalarini belgilashni, ularni hal qilish yo'llarini izlashni, o'z nuqtai nazarini himoya qilishni, mustaqil ravishda harakat qilishni, olingan narsalarni talab qilinadigan narsalar bilan taqqoslab, o'z faoliyatini sozlashni o'rganadilar.

Tadqiqot faoliyati bolalarni kitob, gazeta, jurnal bilan ishlashga majbur qiladi va o'rgatadi, bu bizning davrimizda juda muhimdir.

O'quvchilarning tadqiqot faoliyati - o'quvchilarning ijodiy tadqiqot muammolarini oldindan noma'lum yechim bilan hal qilish bilan bog'liq bo'lgan va ilmiy sohada tadqiqotga xos bo'lgan, fanda qabul qilingan an'analar asosida normallashtirilgan asosiy bosqichlarning mavjudligini nazarda tutadigan o'quvchilar faoliyati:

muammoni shakllantirish;

ushbu masalaga bag'ishlangan nazariyani o'rganish;

tadqiqot usullarini tanlash va ularni amaliy o'zlashtirish;

o'z materiallarini to'plash, uni tahlil qilish va umumlashtirish, ilmiy sharh, o'z xulosalari.

Ushbu yo'nalishdagi boshlang'ich maktab o'qituvchisining maqsadi boshlang'ich maktab o'quvchilarining tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish uchun sharoit yaratishdir.

1-misol. Shakl-dars, usul – magnit va metallar bilan tajriba.

Ko'pgina bolalar magnit metallarni sehr kabi o'ziga jalb qilishini bilishadi. Ammo barcha metallar magnitni o'ziga jalb qiladimi? Buni bilish uchun tajriba o'tkazishga harakat qilaylik. Buning uchun bizga juda ko'p turli xil metall buyumlar kerak bo'ladi: tugmalar, qog'oz qisqichlar, vintlar, mixlar, tangalar, metall o'lchagich (alyuminiy yoki po'lat), metall qalay qutisi, sharikli ruchkaning metall qismlari va boshqalar.

Tajriba davomida magnit po'lat buyumlarni yaxshi jalb qilishi va alyuminiy va misdan yasalgan buyumlarni umuman jalb qilmasligi aniqlanadi: o'lchagich, tangalar va boshqalar. Tadqiqot natijalariga ko'ra xulosalar chiqarish juda muhimdir.

2-misol. Shakl-uy vazifasi, usul-tajriba.

Vazifa. Tajriba qiling. Bir xil balandlikdan ikkita toshni tashlang: biri suv bilan akvariumga, ikkinchisi derazaga. Qaysi biri tezroq yiqildi?

Tajriba uchun to'g'ri tushuntirishni tanlang.

1. Suvda tosh sekin tushadi.

2. Suv toshning yiqilishiga to'sqinlik qiladi, qarshilik ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligi yoki ona tili darslarida quyidagi tadqiqotlarni o'quvchilarga taklif qilish mumkin:

"Qiyin so'zlar" o'yini

Biz bolalarni ikki yoki uchta kichik guruhga ajratamiz. Keyin har bir kichik guruhga uchta "qiyin" soʻzlarni topish vazifasini beramiz. Soʻzlar shunday boʻlishi kerakki, ularning maʼnosi, ixtirochilarning fikriga koʻra, ulardan boshqa bolalarning hech biriga maʼlum boʻlmasin. Keyin bitta kichik guruh boshqalarga moʻljallangan soʻzlar nimani anglatishini javob berishga taklif qiladi. Oʻylash uchun 30 soniya berilishi mumkin. Har bir toʻgʻri javob uchun kichik guruh bitta ball oladi. Oʻqituvchi hakam vazifasini bajaradi.

"Biz ertak yozamiz" vazifasi

Ertak yaratish vazifasi turli xil fikrlashni rivojlantirishning ajoyib vositasidir. Bolalar ajoyib hikoyachilar. Ular oʻzlarining ertaklarini haqiqiy professionallardek ifoda eta olishadi, chunki ularning fantaziyalarining chegarasi yoʻq.

"Topishmoqlar estafetasi"

Quyidagi sxema boʻyicha tashkil etilgan:

1. Oʻqituvchi bolalardan stoldan har qanday oʻyinchoqni olib, aylanada joy egallashni soʻraydi.

2. Oʻqituvchi turli xil narsalar, hayvonlar, hodisalarning belgilarini oʻrganib, topishmoqlarni ixtiro qilishni oʻrganishni taklif qiladi:

-Oʻyinchoqlaringiz nimadan iboratligi haqida hech oʻylab koʻrganmisiz (oʻyinchoq kuchukcha)? Oʻyinchoq nima uchun yaxshi? Biz asta-sekin qismlarga ajratamiz. Bu?

- Oyoqlar.

- Bu?

- Dumi.

- Bu tugma burun. Bu chiqadimi?

Olaparlar. Bizning itimiz!

- Va endi biz topishmoq yaratishimiz kerak. Olaparda nima bor?

Natijada topishmoq matni paydo boʻladi:

"Oyoqlari bor, dumi ham bor, burni ham tugmachadir. Bu bizning sevimli, ulugʻvor ... (it Olapar)".

"Sevimli oʻyinlar va oʻyinchoqlar"

Bosqichlar:

I. Katta yoshdagilar (turli avlodlar) bilan bolaligida qanday oʻyinlar va qanday oʻyinchoqlar oʻynaganliklari toʻgʻrisida soʻrov oʻtkazing.

II. "Mening sevimli oʻyinchogʻim" darsini oʻtkazing.

Har bir oʻquvchi sinfga oʻzining sevimli oʻyinchogʻini olib keladi. U haqida rejaga muvofiq gapiradi:

1) oʻyinchoq nomi;

2) u qayerdan paydo boʻlgan;

3) oʻyinchoqning tavsifi;

4) siz uni qanday oʻynaysiz.

Shundan so'ng, o'quvchi she'r o'qiydi, qo'shiq aytadi yoki sevimli o'yinchog'i haqida jumboq qiladi. Bolalar materialni mustaqil ravishda tanlaydilar. Keyin har kim o'zining sevimli o'yinchog'ini chizadi.

III. Sevimli o'yinchoqlar ko'rgazmasi. Sinf stendining dizayni.

IV. Ritorika darslarida "Tulki va echki bolalari" ertagini namoyish qilish uchun rollarni taqsimlang va tayyorlang.

V. Texnologiya darslarida "Tulki va echki bolalari " ertagiga sahna ko'rinishini yarating.

VII. Qo'g'irchoq teatriga tashrif buyurish.

VIII. "Bolalik mamlakati" - yakuniy dars.

Biz unga ota-onalar va maktabgacha yoshdagi bolalarni taklif qilish mumkin.

Tadqiqotchilikka asoslangan o'qitishda o'qituvchi o'quvchilar uchun eng qiziqarli va amaliy ahamiyatga ega mavzularni ko'rishi va tanlashiga yordam berishi, tadqiqot va qidiruv usullarini o'zi bilishi, ularning mustaqil ishlarini tashkil qilishi va yo'naltirishi kerak. O'quvchilar dastlabki umumiy ta'lim ko'nikmalariga, shu jumladan ma'lumot bilan ishlash ko'nikmalariga ega bo'lishlari kerak.

Tadqiqot amaliyotini dars vaqti bilan cheklab bo'lmaydi. Ish sinfda ham, darsdan tashqari vaqtda ham, mustaqil ravishda yoki ota-onalar bilan birgalikda amalga oshiriladi (qidiruv uyda, ko'pincha ota-onalar bilan davom etadi).

O'quvchilar uchun aslida muvaffaqiyat holatini his qilish, o'zlarini zarur his qilish, ularning imkoniyatlarini, umumiy umumiy jarayonga qo'shgan hissalarini anglash muhimdir; tanlov qilishni o'rganish, boshlangan ish va natija uchun javobgar bo'lish kabi ko'nikmalar shakllantirib boriladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Плаксиной Н.А. Исследовательская деятельность младших школьников как средство их интеллектуально – творческого развития. Методическая разработка. Moskva-2020.
2. А.О. Нетреба. Проектная и исследовательская деятельность младших школьников как средство их интеллектуального и творческого развития. «Современная школа». Maqola. 2019. №2.
3. Abdurahmanov X., Mahmudov N. So'z estetikasi.– Toshkent: O'qituvchi, 2002.

Muhiddinov Hamro Fayzullo o'g'li.

Buxoro innovatsion ta'lim va tibbiyot universiteti 2 bosqich talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada hozirgi davrdagi eng ko'p tarqalgan kasalliklardan biriga aylanib borayotgan semizlik haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Semizlik, kasallik, muammo, yog' to'planishi, tana, vazn, surunkali kasallik, organizm.*

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti semizlikni surunkali polietiologik kasallik deb ta'riflaydi, bu organizmda yog'ning haddan tashqari ko'p to'planishi bilan tavsiflanadi. Hozirgi vaqtda semirish muammosi pandemiya xarakterini olgan. Butunjahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan ortiqcha vazn va semizlik muammosiga eng ko'p duch kelgan mamlakatlar ro'yxati shakllantirilgan.

O'tgan yarim asr davomida semiz bemorlarning soni uch barobarga oshdi. Ortiqcha vazn yoki semizlik asosan rivojlangan davlatlarda jiddiy muammoga aylangan. AQShda 18 yoshdan katta aholining 56 foizi, Buyuk Britaniyada 52 foizi, Isroilda 50 foizdan ko'proq qismida ortiqcha vazn borligi aytiladi.

Semizlik (lot. adipositas — «semizlik» va lot. obesitas — tom ma'noda «to'liqlik, semizlik, boqilganlik») — yog' to'planishi, tana vaznining yog' to'qimalari hisobiga ortishi. Yog' to'qimasi ham fiziologik zaxiralarda, ham sut bezlari, son, qorin sohasida yig'ilib borishi mumkin. Hozirgi vaqtda semizlik har qanday yoshda kuzatiladigan surunkali metabolik kasallik hisoblanadi, tana vaznining asosan yog' to'qimalari hisobiga ortishi sifatida namoyon bo'ladi, aholining umumiy kasallanish va o'limi holatlari ko'payishi bilan kechadi. Taraqqiy topgan jamiyatda genetikada o'zgarish bo'lmasa ham, ya'ni irsiy omillarga bog'liq bo'lmagan holda semizlik keskin ortib bormoqda.

Semirib ketish jiddiy tibbiy, ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlarga olib keladi. Semirib ketish fonida butun organizmning funksional holati yomonlashadi, natijada insonning hayot sifati, mehnat qobiliyati va jismoniy tayyorgarligi darajasi pasayadi. Ko'pincha ortiqcha vaznli odamlar shaxsiy hayotlarida va kasbiy faoliyatida muammolarga duch kelishadi. Ular o'z-o'zini past baholab, depressiyaga moyillik va ijtimoiy moslashuv qiyinligi bilan ajralib turadi.

Semizlikning rivojlanishi organizmdagi energiya qabul qilish va sarflash o'rtasidagi muvozanatning buzilishi natijasida yuzaga keladi. Tana og'irligi o'zaro bo'g'liq tizimlar kompleksining murakkab munosabatlari orqali tartibga solinadi: qabul qilingan energiya (kaloriya) = sarflangan energiya. Semizlik rivojlanishiga kamharakatlik (gipodinamiya) va oson hazm bo'ladigan kaloriyalar (ularning ortiqchasi organizmda yog' to'qimalarida triglitseridlar shaklida to'planadi) hissa qo'shadi.

Shuning uchun energetik muvozanatni saqlash uchun organizm gormon darajasini tartibga solishi, energiya sarflashni kamaytirishi, oziqa moddalarining soʻrilishi samaradorligini oshirishi, ovqatlanish xulqini tartibga solishi (ishtahani pasaytirish), yogʻli energetik depolardan yetishmayotgan energiyani safarbar qilishi kerak. Bularning har biri maʼlum genlar bilan tartibga solinadi.

Hozir nafaqat rivojlangan davlatlarda, balki rivojlanayotgan davlatlarda ham (asosan shahar joylarida) ortiqcha vaznli odamlar soni ortib boryapti.

Xususan, respublikamizda ham mazkur muammo sogʻliqni saqlash tizimida jiddiy oqibatlarni yuzaga keltirmoqda. Semizlik, asosan uning abdominal (qorin sohasidagi) shakli koʻplab kasalliklarning kelib chiqishida muhim rol oʻynashi soʻnggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida oʻz isbotini topdi.

Sohaga oid adabiyotlarda yozilishicha, 55 yoshdan kichik boʻlgan 3-daraja semizligi boʻlgan odamlarda 2-tur qandli diabet bilan kasallanish xavfi shu yoshdagi normal tana vaznida boʻlgan odamlarga nisbatan erkaklarda 18, ayollarda 13 marta yuqori boʻladi.

55 yoshdan kichik yoshdagi ortiqcha tana vazni boʻlganlarda qandli diabet xavfi, xuddi shu yoshdagi normal tana vaznilarga nisbatan 3-4 baravar yuqori boʻladi.

Semizlik uchun irsiy moyillik semizlikdan aziyat chekayotgan oilalardagi shaxslarda aniq namoyon boʻladi. Tana massasini tartibga solish uchun masʼul genlar insoniyatning kelib chiqishi va jamiyatning rivojlanish tarixi davomida evolyutsiya qilgan, lekin bir vaqtning oʻzida oziqa moddalarini qabul qilish va odatiy jismoniy faollikni aniqlaydigan tashqi muhit omillari ham sezilarli darajada oʻzgardi.

Semizlik quyidagi sabablar tufayli rivojlanishi mumkin:

- Oziq-ovqat qabul qilish va energiya sarflash oʻrtasidagi muvozanatning buzilishi, yaʼni oziq-ovqat mahsulotlarini koʻp isteʼmol qilish va energiyani kam sarflash;
- Meʼda osti bezi, jigar, ingichka va yoʻgʻon ichaklar faoliyatida buzilishlar (noendokrin patologiyali semirish);

• Genetik buzilishlar.

SEMIRIB KETISHGA TURTKI BOʻLADIGAN OMILLAR

- Kamharakat turmush tarzi;
- Genetik omillar, xususan:
 - oLipogenez fermentlarining yuqori faolligi
 - oLipoliz fermentlari faolligining pasayishi
- Baʼzi kasalliklar, xususan endokrin kasalliklar (gipogonadizm, gipotireoz, insulinoma);
 - Oziq-ovqat isteʼmol qilish buzilishlariga olib keladigan ovqatlanish xulq-atvorining psixologik buzilishlari (masalan, psixogen koʻp yeb yuborish);
 - Stressga;
 - Prader-Villi sindromi;
 - Gipotalamusning disfunktsiyasi;

- Uyquga to‘ymaslik;
- Psixotrop preparatlar;
- Tizimli glyukokortikosteroidlar;
- Gormonal kontratseptivlar;
- Insulin va insulin sekretiysi stimulyatori;

Markaziy semizlik deb qorin sohasida yog‘ zaxiralarning ortiqchaligi tushuniladi. Markaziy semizlik ortiqcha vaznlikning eng xavfli turi hisoblanadi, va, statistikaga ko‘ra, yurak xastaligi, yuqori qon bosimi va qandli diabet. Markaziy semirish pivo iste‘mol qilish bilan bog‘liq degan keng tarqalgan tushuncha (pivoli qorin) tasdiq topmagan: na tana massasi indeksi, na bel va son aylanasi nisbati pivo iste‘moli bilan bog‘liq emas.

Bemor bel hajmining sonlar hajmiga nisbati ayollar uchun 0,8 va erkaklar uchun 0.95 dan ortiq bo‘lsa markaziy semizlik bilan xastalangan hisoblanadi.

Semizlikning patologik turlari, qoida tariqasida, yog‘ almashinuvining buzilishiga olib keladigan inson endokrin tizimdagi tartibsizliklar bilan bog‘liq bo‘ladi.

Semizlik darajalarga (yog‘ to‘qimalarining miqdori) va turlarga (uning rivojiga olib kelgan sabablarga ko‘ra) bo‘linadi. Semirib ketish qandli diabet, gipertoniya va ortiqcha vaznning mavjudligi bilan bog‘liq boshqa kasalliklarga olib keladi. JSST tasnifiga ko‘ra, bel hajmining erkaklarda 94 sm va ayollarda 80 sm dan ziyodligi semizlik bilan bog‘liq kasalliklar xavfini oshiradi. Ortiqcha vazn sabablari shuningdek yog‘ to‘qimalarining tarqalishiga, yog‘ to‘qimasining tabiatiga (yumshoqlik, taranglik, suyuqlik saqlash foizi) hamda teri o‘zgarishlarining mavjudligi yoki mavjud emasligiga («sellyulit» deb atalmish terining cho‘zilishi, teshikchalarining kengayishi) ta’sir qiladi.

Semirib ketgan bemorlarning turmush tarzini o‘zgartirish davolashning birinchi va asosiy bosqichidir. Turmush tarzini o‘zgartirish bo‘yicha umumiy tavsiyalar:

- ratsiondan shakar va shakarli mahsulotlarni chiqarib tashlash;
- past glikemik uglevodlarni iste‘mol qilish;
- qayta ishlangan mahsulotlardan voz kechish;
- yeterli miqdorda protein iste‘mol qilish.

Shunday qilib, bugungi kunda semirish muammosi dolzarb bo‘lib qolmoqda, chunki u salbiy ijtimoiy-iqtisodiy va tibbiy oqibatlariga olib keladi. Semirib ketish va unga hamroh bo‘lgan kasalliklar bemorlarning ijtimoiy moslashuvi va mehnat qobiliyatini, sifati va umr ko‘rish davomiyligini pasaytirishga hamda bemorlarni rehabilitatsiya qilish va davolash bilan bog‘liq holda zarar ko‘rayotgan davlatga zarar yetkazadi, ularning mehnat qobiliyatini pasaytiradi. Aholi soni va nogironlik va o‘limning ko‘payishiga olib keladi.

1. KEKSA YOSHDAGI BEMORLARGA DORIVOSITALARINI BUYURISH XUSUSIYATLARI Sulaymanova N. E., Ablakulova M.X Международная научно-практическая конференция. 2019.

2. X.A Raximova • 2023 — Return to Article Details SEMIZLIKNI XALQ TABOBATI YO‘LI BILAN DAVOLASH

3. Ichki kasalliklar propetivdikasi. A. G. Gadayev , M.SH.Karimov, X.S.Ahmedov.

4. Patalogik fiziologiya. N.X.Abdullayev, X.Y.Karimov. 4. Ichki kasalliklar propetivdikasi. E.Y.Qosimov, Sh.G.Muqminova, B.N.Nuritdinov.

5.Dedov.I.I., Fadeyev.V.V. «Vvedeniyev endokrinologiyu» (Rukovodstvo dlya vrachey). M.: «Bereg», 1998g

**KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV
FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH (5-6-SINFLAR MISOLIDA)**

Abdisheripova Shaydo Baxtiyor qizi

*"University of Business and Science" nodavlat oliy ta'lim muassasasida katta
o'qituvchi*

Annotatsiya Maqolada o'quvchilarda kreativ fikrlashni shakllantirish mazmuni va usullari bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. PISA (The Program for International Student Assessment) xalqaro baholash dasturida kreativ fikrlashni baholash yo'nalishi haqida asosiy tushunchalar, baholashda e'tibor qaratiladigan muhim jihatlar va baholash yondashuvlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, PISA, baholash, yondashuvlar, qobiliyat, layoqat, tadqiqotchilik, tahlil, kreativ topshiriqlar.

KIRISH

Kreativ yondashuv va yutuqlar dunyo bo'ylab fan va texnologiyadan tortib, falsafa, san'at va ijtimoiy fanlar kabi turli sohalarda insoniyat tamaddunini ilgari surgan. Kreativ fikrlash shunchaki tasodifiy g'oyalar berishdan kattaroq narsadir. U insonga ba'zan murakkab sharoitlarda, yanada yaxshiroq natijaga erishishga imkon beruvchi bilim va tajribaga asoslangan real ko'nikmadir. Butun dunyoda jamiyatlar va tashkilotlar muammolarni hal etishda innovatsion bilim va yaratuvchanlikka tobora ehtiyoj sezmoqda, bu esa, o'z navbatida, innovatsiya va kreativ fikrlash ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Kreativ fikrlash ta'siri butun jamiyatga sezilarli innovatsiya turlarining ortida turishi rost, lekin u ayni damda universal va tenglashtiruvchi xususiyatga ega fenomen hamdir, ya'ni har qanday shaxs, u yoki bu darajada, kreativ fikrlash qobiliyatiga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Mustaqil hamdo'stlik davlatlari olimlaridan L.V igotskiy, A.Leontev, D.Elkonin, O.Vasilchenko, E.Melkumova, V.Miretskaya, M.Suxomlinova, E.Emmanuel kabilarining ilmiy ishlarida shaxs ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari o'rganilgan. E.P.Torrance, N. Rogers, J.Purnell, P.Roberts, A.M.Galligan, Sh.Tatsuno kabi xorijiy olimlarning ishlarida shaxsning individual qobiliyatlari, ijodiy salohiyatini namoyon etish masalalari ochib berilgan.

Darhaqiqat, ta'lim sohasidagi mutaxassislar va psixologlarning fikriga ko'ra, ijodiy faoliyat bilan bog'liq fikrlash jarayonlarida mashg'ul bo'lish deb tushunilgan kreativ fikrlash bir qator boshqa shaxsiy ko'nikmalarning ham rivojlanishiga olib keladi. Shular jumlasiga metakognitiv qobiliyat, insonlar bilan muomala qilish va shaxsning o'zini yaxshiroq anglash ko'nikmalari, muammoni hal etish ko'nikmalari kiradi. Shu bilan

birga, shaxs kamoloti, ta'lim olishdagi muvaffaqiyati, kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati va jamoatchilik orasidagi obro'si ham insonning kreativ fikrlash ko'nikmasiga bog'liq.

MUHOKAMA

Maktab ta'limini zamonaviy rivojlanish talablariga moslashtirish fanlardan elektron ta'lim resurslarini takomillashtirish, o'quvchilarning elektron manbalar bilan faol muloqotini ta'minlash, mustaqil ta'limini amalga oshirish va o'z-o'zini baholash, zaruriy ma'lumotni operativ izlab topish va yuzaga kelayotgan muammolarni hal etishda undan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Shu nuqtai nazardan ta'lim sifati ko'rsatkichlaridan biri kompetentlilik hisoblanadi. U faqatgina bilim va ko'nikmalar yig'indisi bo'libgina qolmay, o'quvchilarning egallagan bilimlarini mobillashtirish va aniq vaziyatlarda tajribada qo'llay olishi bilan tavsiflanadi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'qitishning asosiy mohiyati kasbga yo'naltiruvchi fanlardan tashkil qilingan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kelgusi kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirish sanaladi. O'quvchilar kelgusi hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zaruriy tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim[2].

O'quvchilarda shakllantiriladigan kompetensiyalar uch darajaga ajratiladi: tayanch kompetensiyalar; umumiy (predmetli) kompetensiyalar; xususiy kompetensiyalar.

O'quvchi shaxsining umumiy rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan kompetensiyalar tayanch kompetensiya, faqat o'quv fani orqali shakllantiriladigan kompetensiyalar xususiy kompetensiyalar deyiladi.

Ma'lumki, umumiy o'rta ta'lim maktablari zimmasiga ta'lim-tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik, umummadaniy, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish vazifasi yuklatilgan[5].

Zamonaviy yondashuvlar o'qitish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini o'zaro integratsiyalash orqali o'quvchilarda tayanch va fanga oid xususiy kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi.

Dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta'lim muassasalarida kompetensiyaviy yondashuvni kasbiy ta'lim, umumta'lim fanlari standartlari mazmuniga kiritish tamoyillari, ularning pedagogik tizim bo'g'inlaridagi o'zgarishlarga ta'siri, psixologik va metodologik asoslari va xususiyatlari, mustaqil ravishda ta'lim natijalariga erishish konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv talqini, shaxsni

rivojlantirishga yo'naltirilgan, ijtimoiy va ma'lum bir sohadagi faoliyatga doir kompetensiyalarga oid ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmogda.

O'qituvchilarning kompetentligini oshirishning o'quv-metodik ta'minoti sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar, amaliy mashg'ulotlarning virtual shakllarini joriy etish, kasbga yo'naltirilgan fanlarni o'qitishdagi kompetensiyaviy yondashuvlar, fanlararo bog'liqlikni aks ettiruvchi amaliy mashg'ulotlar asosida o'qitish ta'limning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda[6].

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida - uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, o'qitish metodikasini takomillashtirish, asosiy fanlarni chuqur o'rganishga e'tiborni qaratish, davlat ta'lim standartlarida ko'zda tutilgan kompetensiyalarga asoslangan pedagogik faoliyatni baholash mezonlarini ishlab chiqish kabi vazifalar belgilangan[2].

Bu esa ushbu fanlar misolida o'qitish metodikasini takomillashtirishga yo'naltirilgan ta'lim mazmuni va o'quvchilarning kompetentligini rivojlantirishdagi zaruriy tayanch va fanga oid kompetensiyalar tarkibini aniqlashtirish, tayanch va fizika faniga oid umumiy kompetensiyaviy yondashuvlar asosida o'quvchilarning kompetentligini rivojlantirish modeli va metodlarini takomillashtirish zaruratini asoslaydi.

Kreativ fikrlashni baholash xalqaro dasturini rivojlantirish ta'lim siyosati va pedagogikasida ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lishi mumkin. Xalqaro PISA baholash dasturi bo'yicha olib boriladigan tadqiqotlardagi kreativ fikrlash yo'nalishining baholashi mutasaddilarga dalillarga asoslangan to'xtamga kelishda ko'maklashuvchi aniq, ishonchli va amalga oshirish mumkin bo'lgan baholash vositasini taqdim etadi. Natijalar, shuningdek, jamiyatda ushbu muhim ko'nikmani ta'lim orqali rivojlantirishning ahamiyati va usullari borasidagi bahslarga sabab bo'ladi. PISA xalqaro baholash dasturidagi ushbu faoliyat Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining ijodiy fikrlashni rivojlantirish borasidagi yangi pedagogikani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan boshqa bir loyihasi bilan bog'liqdir.

Kreativ fikrlashda ta'limning asosiy vazifasi o'quvchida jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun bugun va kelajakda kerak bo'ladigan ko'nikmalarni shakllantirishdir. Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo'lishi kerak bo'lgan muhim ko'nikma bo'lib, bu ko'nikma ularga doimiy tarzda va shiddat bilan o'zgarayotgan, oddiy savodxonlikdan tashqari yangilanayotgan davrga xos ko'nikmalarga ega kadrlarni talab etayotgan makonga moslashishga ko'maklashadi. Umuman olganda, bugungi o'quvchi kelajakda hozir hatto mavjud bo'lmagan sohalarda ishlashi, yangi muammolarni yangi ko'nikmasini shakllantirish ularga tobora murakkablashayotgan mahalliy va global muammolarni noodatiy yondashuv orqali hal etish imkonini beradi. Maktabda kreativ fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati faqatgina mehnat bozori bilan cheklanmaydi. Maktab yoshlar uchun o'z qobiliyat va ko'nikmalarini, shu jumladan ijodiy iste'dodlarini kashf etishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, kreativ fikrlash

o'quvchilarning ta'lim olishini hodisalar, tajribalar va xatti-harakatlarni yangicha va shaxsan mazmunli usulda talqin etish orqali qo'llab quvvatlaydi.

O'quvchining qiziquvchanligi ta'lim jarayonida qo'l keladi, ijodiy fikrlash shu tariqa o'zaro kelishuvchanlik vositasiga aylanadi, hattoki avvaldan belgilangan ta'lim maqsadlari kontekstida ham bu samara beradi. Maktabda o'quvchining motivatsiyasi va qiziqishini oshirish uchun, barcha o'quvchilarning ijodiy salohiyati va shijoatini hisobga oluvchi ta'limning yangi shakllari yo'lga qo'yilishi zarur. Bu ayniqsa ta'lim jarayoniga unchalik qiziqish bildirmayotgan o'quvchilarga yordam berishi mumkin va ular o'z fikrini ayta olishiga, salohiyatini ochishiga xizmat qiladi.

Boshqa ko'nikmalar kabi, kreativ fikrlash ham amaliy va yo'naltirilgan yondashuv orqali rivojlantirilishi mumkin. Ba'zi o'qituvchilarga o'quvchining kreativ fikrlashini rivojlantirish o'quv dasturidagi boshqa fanlar evaziga bo'layotgandek ko'rinadi. Aslida, o'quvchilar barcha fanlarda kreativ fikrlashi mumkin. Kreativ fikrlash bilim berishga qaratilgan dars mobaynida ko'r-ko'rona yodlash o'rniga tadqiqot va ixtironi qo'llab-quvvatlaydigan yondashuvlar orqali rivojlantirilishi bilan alohida ahamiyatga ega.

O'qituvchilar kreativ fikrlashni ajrata olishlari, bunday fikrlashga mos shart-sharoitlarni bilishlari va o'zlari ham o'quvchilarga fikrlashda ko'proq ijodiy yondashishga yordam bera olishni bilishlari kerak. Kreativ fikrlash qay tariqa vujudga kelishi borasidagi puxtaroq tasavvur, o'z navbatida, o'qituvchilarga ta'lim jarayonida o'quvchilarda ijodiy g'oyalar bo'lishi uchun muayyan vaqt talab etiladi. Kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholash isbotga tayangan dalillar asosida shakllantirilib, o'quvchilar kompyuter platformasida qilayotgan, o'qiyotgan va yaratayotgan narsalarni ko'p jihatli malakalar bilan bog'laydi.

Kreativlikni baholash - o'quvchining qobiliyatlari haqidagi muayyan da'volarni dalilga asoslangan fikrlash jarayonida tahlil etishdir. Umuman olganda, o'quvchining baholashdagi vazifalarga javobi ushbu fikrlash jarayonida dalilla r bilan ta'minlaydi, psixometrik tahlil esa har bir da'voni tahlil qilish uchun isbotning yetarli ekanligini belgilaydi. PISA baholash dasturidan kreativ fikrlashni baholashning asosiy doirasi sifatida foydalanish mumkin.

PISA dasturida 15 yoshli o'quvchilar uchun tegishli kreativ fikrlash tavsifidan foydalanadi. PISA tadqiqotida kreativ fikrlash bilim sohasida original va samarali yechimlar, yutuqlar va tasavvurni ta'sirchan ko'rinishlarga olib ke ladigan g'oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirishda samarali ishtirok etish qobiliyati deb ta'riflanadi. Ushbu tavsif o'quvchilarning turfa kontekst va ta'lim darajasida g'oya berish amaliyotida samarali qatnashishni o'rganishlari kerakligiga, g'oyaning o'ziga xosligi va munosibligini baholagan holda uning ustida mulohaza yuritishga va toki maromiga yetkazmaguncha g'oyani takomillashtirishga urg'u beradi. Bu tavsif ishlab chiqilayotganda, shuningdek, turli sohadagi mutaxassislar maslahati va kreativlik borasidagi keng adabiyot tahlilining natijalari ham inobatga olingan.

Kreativ fikrlash endigina shakllanayotgan talqin bo'lib turgan bir paytda ancha keng hamda kreativlik tuzilmasi kuchli tadqiqotchilik an'anasiga ega bo'ladi. Demak, kreativlik - layoqat, jarayon va muhit o'rtasidagi o'zaro munosabat bo'lib, u orqali shaxs yoki guruh ushbu ijtimoiy kontekst uchun ham yangi, ham foydali bo'lgan salmoqli mahsulotni yaratishidir.

Ijodiy maqsadlarni ro'yobga chiqarish kreativ fikrlashni taqozo etadi, lekin shu bilan birga aqliy salohiyat, soha borasidagi bilim va san'atkorlik talanti kabi kengroq va maxsus ko'nikma va qobiliyatlar ham zarur bo'ladi. Masalan, san'at durdonalari yoki texnologik kashfiyotlarni yaratish bilan bog'liq buyuk ijodkorlikda kreativ fikrlashdan tashqari salmoqli talant, chuqur bilim, muayyan sohada tinimsiz mehnat hamda jamiyat tomonidan ushbu mahsulot qiymatga ega ekanligi haqidagi e'tirof ham talab etiladi. Aksincha, kichik yoxud kundalik kreativlik (masalan, fotojurnalda rasmlarni mahorat bilan joylashtirish; oziq-ovqat qoldiqlaridan yangi taomni hosil qilish yoki ishxonadagi murakkab muammoga ijodiy yechim topish kabi) ijodiy fikrlashga qodir deyarli barcha insonlarga zarurdir.

Tug'ma talantning ahamiyatini kamaytirish hamda takomillashtirish mumkin bo'lgan shaxsning kreativ fikrlash qobiliyatiga ko'proq urg'u berish maqsadida PISA tadqiqoti kreativ fikrlash yo'nalishining baholashi mana shu kichik kreativlik bilan bog'liq vazifalarga asosiy e'tiborni qaratadi. Kreativ fikrlashning bu turi nafaqat insho yozish yoki rasm chizish kabi asosan ichki dunyoni aks ettirish talab qilinadigan ta'lim kontekstiga, balki g'oya berish masalalarini tahlil etish, jamiyatdagi muammolarni hal etishga aloqador bo'lgan kengroq sohalarga ham taalluqlidir.

NATIJALAR

Kreativ fikrlash testlarining birinchi avlodi domenning umumiyligi, ya'ni har qanday sohadagi ijodkorlikning umumiy xususiyatlari mavjudligi haqidagi g'oyaga asoslangani kabi tadqiqotchilar ijodkorlikni baholaydigan sinovlarda shaxsning natijalari umumiyashtirilishi mumkinligini, bir sohadagi kreativlik ikkinchi sohaga ham o'tkazilishi mumkinligini taxmin qilganlar. Ushbu tadqiqotlar yo ijodkorlik uchun zarur bo'lgan qobiliyat va ko'nikmalar domenga bog'liq bo'lib, domendan domenga ajralib turishini ta'kidlamogda, yoki ikki yondashuvning qisman jamlagan ijodkorlik modellarini taqdim etmogda. "Domen" deganda "san'at, adabiyot, tarix yoki astronomiya kabi ilmning har qanday muayyan sohasi" yoki "muayyan ilm sohasi asosida yotadigan va uni qo'llab-quvvatlaydigan representatsiyalar turkumi" tushuniladi.

Tadqiqotchilar tomonidan kreativ yondashuvning quyidagi domenlari sanab o'tilgan: kundalik, ta'limga oid, harakatga oid, ilm-fanga oid va san'atga oid sohalar. Ijodiy faoliyat "san'atkorlik" va "ilmiy" sohalariga ajratilgan. Ijodiy faoliyat uch umumiy sohaga bo'linishi mumkin: verbal, san'atkorlik va muammoni hal qilish. Kreativlik sohalarini o'rgangan amaliy tadqiqotlarning batafsil tahliliga ko'ra, matematika ilmiy sohasi doimo boshqa ijodkorlik sohalardan yaqqol ajralib turadi. Har

qanday shaxsning ijodiy faolligi uchun to'rt zaruriy qismi sanab o'tiladi: sohaga bog'liq qobiliyatlar; kreativlikka bog'liq jarayonlar; vazifa borasidagi ishtiyoq (motivatsiya); mos, qulay sharoit.

XULOSA

Ijodiy sermahsullik bazaviy resurs yoxud sohaga bog'liq qobiliyatlar, jumladan, bilim va texnik ko'nikmalar bo'lib, ularni yangicha usulda birlashtirish uchun kerak bo'ladigan qobiliyatlar tayyor qo'llanmalardan voz kecha olish kabi zarur motivatsiyani taqozo etadi. Bu to'rt komponent ham turg'un, ham takomillashtirish va muhitga moyil bo'lgan komponentlardan iborat.

O'quvchilarning kreativ fikrlash ko'rsatkichlari ularning tadqiqotchilik qobiliyatlariga qanday bog'liq ekanligini tahlil etish ham o'rinlidir. Xuddi o'quvchi ishtiyoqini o'lchaydigan uslub kabi, uning tadqiqotchilik qobiliyatini ham kompyuterlashgan testdagi xatti-harakatini kuzatishdan olingan (telemetriya) ma'lumotlar asosida tahlil qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Barakaevich, K. S. (2020). Improvement of Vocational Training of Pupils in Secondary Schools. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(1).
2. Qoraev, S. (2016). Specific features of interdisciplinary coherence and interoperability. "Education, Science and Innovation," 2 (2), 45-50.
3. Кораев, С. (2016). Фанлараро узвийлик ва узаро алокани таъминлашнинг узига хос хусусиятлари. "Таълим, фан ва инновация", 2(2), 45- 50.
4. Elmurzaeva, N. K., & Qorayev, S. B. (2021). Pedagogical Requirements for the Organization of the Educational Process in Specialized State Educational Institutions. *Psychology and Education Journal*, 58(1), 1078-1084.
5. Кораев, с. Б. (2020). Професионал таълимда укув амалиётларини ташкил этишнинг узига хос хусусиятлари. *Academic Research in Educational Sciences*, 1 (3), 1281-1286.
6. Barakayevich, Q. S., & Baxtiyorovna, A. S. (2021). Xalqaro dastur talabalari asosida innovatsion ta'lim muhitini yaratish. *Integration of science, education and practice. scientific-methodical journal*, 1(02), 132-137.

Urunova Mashhura Allamurodovna

*Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Patologik anatomiya, seksion biopsiyasi
kafedrasi assistenti*

Mavlonova Dilrabo Nizom qizi

Abduvaliyeva Malika Kamoliddin qizi

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Pediatriya fakulteti talabasi

Annotasiya: *Bakterial etiologiyaning yuqumli kasalligi. Kasallikning rivojlanishiga insonning hayot sifati darajasi ta'sir qiladi. Shu bilan birga, aholining barcha qatlamlari sil kasalligi uchun xavf guruhini tashkil qiladi, kasallik inson tanasi Mycobacterium sil bakteriyasi yoki Kox tayoqchasi bilan kasallanganidan keyin rivojlanadi.*

Tashxis tanadagi patogen mavjudligini aniqlashga imkon beradigan testlar asosida aniqlanadi.

Kalit so'z: *Mycobacterium, sil bakteriyasi, Kox tayoqchasi, kasallik, Mantoux testi, alomatlar, immunitet, nam yo'tal, anamnez, zaiflik.*

Sil-bakterial yuqumli kasalligining etiologiyasi. Kasallikning qo'zg'atuvchisi R. Kox tomonidan 1882 yilda kashf etilgan sil tayoqchasi (sil mikrobakteriyasi) dir.

Kasallik nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy jihatlariga ham ega: immunitet darajasi past bo'lgan, muvozanatsiz ovqatlanish ratsioniga ega bo'lgan, sanitariya-gigiyena me'yorlariga rioya qilmaslik, ijtimoiy-maishiy yomon sharoitda yashaydigan odamlar sil kasalligining qo'zg'atuvchisiga eng sezgir. Kasallikning rivojlanishiga insonning hayot sifati darajasi ta'sir qiladi. Shu bilan birga, sil kasalligi uchun xavf guruhi yosh va jinsdan qat'i nazar, aholining barcha qatlamlaridan iborat. O'limning yuqori chastotasi (yiliga 3 milliongacha odam) va kasallikning tarqalishi nafaqat ijtimoiy sabablarga, balki sil kasalligi belgilari paydo bo'lmaganda kasallikning yashirin kechishining uzoq davom etishiga ham bog'liq. Bu vaqt terapiya uchun eng qulaydir va infektsiya ehtimolini aniqlash uchun tananing Mantoux namunasiga reaksiyasini baholash qo'llaniladi.

Kasallikning sabablari va infektsiya yo'llari

Kasallik inson tanasini Mycobacterium tuberkulyoz bakteriyasi yoki Kox tayoqchasi bilan yuqtirgandan keyin rivojlanadi. Ushbu mikroorganizm tashqi muhit ta'siriga, yuqori harorat ta'siriga chidamli bo'lib, past haroratlarda uzoq vaqt davomida hayotiyeligini saqlaydi. Agar sil tayoqchasi kirgandan so'ng organizm kasallikka qarshi tura olish qobiliyatiga ega bo'lsa, bunday vaqtlarda kasallik qo'zgatuvchisi kirgan yerda birlamchi sil affekti (kichkinagina silli zotiljam fokusi) vujudga keladi; yallig'lanish jarayoni, bu yerdan limfatik tomirlar orqali (limfangoit ro'y berishi bilan) to regionar limfatik tugunlargacha (limfadenit) tarqaladi. Birinchi affekt, limfangiot va limfudent

hammasi birlikda birlamchi sil kompleksi deb aytiladi. Bu birlamchi o'choq atrofida qo'shuvchi to'qimadan iborat kapsula o'sadi. O'choqning markaziy qismi esa (kazeozli-suzmasimon massa) ko'pincha petrifikatsiyalashadi, ba'zan u suyakka aylanadi (assifikatsiya). Bu o'choq bitgan birlamchi sil o'choqi deb ataladi. Bitgan ikkilamchi sil o'choqlari suyaklanmaydilar. Agar sil o'choq bitmasa, silning biror tobora taraqqiy etuvchi xili vujudga keladi.

Sil kasalligida morfologik protsess ham boshqa xil oddiy yallig'lanishlardagi kabi alterativ, ekssudativ va proliferativ komponentlardan tashkil topgan bo'ladi. Lekin ulardan qaysi birining ustun bo'lishi mikroorganizmning reaksiyasiga, organlarning tuzilishiga qarab har xil organ va to'qimalarda turlicha bo'lishi mumkin. Shunga ko'ra asosan alterativ yoki ekssudativ va yoki proliferativ sil yallig'lanishlari nomi bilan yuritiladi.

Alterativ o'zgarishlar ustun bo'lgan sil protsessida tariq donidan va undan kattaroq hajimli, kulrang, kulrang sarg'ish tusli nekrozli tugunchalar xosil bo'ladi, bunda to'qimaning distrofiya ro'y berib nekrozlashgan yerida juda ham ko'p miqdorda sil batsillari bo'ladi. Silli yallig'lanishning bu xili chaqaloqlarda, keksalarda va ozib ketgan bemorlarda ro'y beradi. Chunki ular organizmining reaktivligi salbiy (anergshik) holatda pasaygan bo'ladi.

Eksudativ o'zgarishlar ustun turganda to'qimalarda, mononuklearlar (limfoidli xujayralar) ko'pchilikni tashkil etgan oqsilli eksudat va xujayralar to'plangan yerlar vujudga keladi, ya'ni protsess limfoidli tugunchalar yoki diffuz ekssudativ protsesslar hosil bo'lishi bilan ro'y beradi. Shuning uchun ekssudativ yerlar turli hajmda bo'lishi mumkin (masalan, upkada tariq doni kattaligidan to o'pkaning butunlay bir bo'lagi sathini egallagan xajmgacha); bu yerlar kulrang-pushti tusda, nekrozga uchragan bo'lsalar-sariq tusda bo'ladi. Silning bu xili bemor organizmining oshiqcha (giperergik) reaksiyasi natijasidir.

Silning alterativ hamda ekssudativ xillari spetsifik morfologik xususiyatlarga ega bo'lmaydi. Shuning uchun silning bu xillarini boshqa spetsifiksiz yallig'lanishlardan har doim ajratish oson emas. Shuning uchun silning bu xillarining kelib chiqish sabablarini belgilash uchun kasallikning klinik va bakteriologik xususiyatlarini ham hisobga olishga to'g'ri keladi.

Proliferativ jarayon ustun turganda, sil granulyomasi (tuguncha, tuberkulyoma) deb ataluvchi to'qimaning silga xos bo'lgan tuzilishi-granulyatsion to'qima vujudga keladi. Bu tugunchalar zo'rg'a ko'rinuvchi nuqtalardan to tariq doni kattaligidagi kulrang simon yerlardan iborat bo'ladi. To'qimalarning bu reaksiyasi, bemorlar organizmida silga nisbatan immunitet hosil bo'lishi natijasidir. Bu tugunchalarda, silning alterativ vaekssudativ xillaridagiga qaraganda kamroq miqdorda bo'ladi.

Sil granulyomalari ko'pincha epitelioidli hujayralar bo'lgan granulyatsion to'qimadan tashkil etilgan bo'ladi. Bu epitelioidli hujayralar orasida, odatda ivigan oqsilli eksudatning mayin argirofilli tolachalari yoki donachalari massalari ko'rinadi.

Undan tashqari, bir necha limfoidli xujayralar, makrofaglar va polimorf o'zakli leykotsitlar xam uchraydi. Ayniqsa birinchi galda N. I. Pirogov, so'ngra Langgans tomonidan ta'riflangan ko'p o'zakli yirik "ulkan, gigant" hujayralarning bo'lishi bu kasallikka xosdir. Bu hujayralar epitelioidli hujayralardan va kapillyarlarning endoteliylaridan hosil bo'ladi, shunga ko'ra yetilgan sil granulemasida tomirlar bo'lmaydi. Tugunchaning atrof qismi limfoidli hujayralardan tuzilgan bo'ladi. Bu xil tugunchalarga epitelioidli tugunchalar deb aytiladi.

Kox tayoqchasi o'ta yuqumli vosita deb hisoblanmaydi, garchi kasallikning ochiq shakli bo'lgan infeksiyani tashuvchisi bakteriyalarni atrof-muhitga tarqatsa ham, patogen bilan aloqa qilgandan keyin kasal bo'lish va sog'lom odamda uning tanaga kirib borishi ehtimoli juda past. Sil jarayonining turlicha ro'y berishiga ko'ra uni quyidagi xillarga bo'lish mumkin:

1. Miliarli sil-turli organlarda ko'p miqdorda mayda tariqsimon sil tugunchalari o'sishi bilan xarakterlanadi;

2. Agar bu xil tugunchalar fibrozli o'zgarishga uchramasalar, ular keyinchalik bir-birlari bilan qo'shilib kabutar tuxumi kattaligada yirik sil o'choqlariga (fokuslariga) aylanadi, bularga solitar tuberkulalar deb aytiladi. Bular yumaloq, markazi suzmasimon nekrozlashgan, atrofi granulyatsion to'qima bilan o'rab olingan o'choqlardan iboratdir;

3. Ba'zan bir-birlari bilan qo'shilgan tugunchalar noto'g'ri shaklli, chegaralari tekis bo'lmagan o'choqlar hosil qiladi, silning bu xiliga tutashgan trabekulalar deb aytiladi;

4. O'pkada, ko'pincha, mayda sil tugunchalari atsinuslar o'rnida hosil bo'lgan bo'ladilar, shuning uchun silning bu xiliga silning atsenozli xili deb aytiladi (asosan produktiv yoki ekssudativ formasi);

5. Asosan produktiv bir necha atsenozli tugunchalarning qo'shilishidan yirikroq fokuslar vujudga kelishiga silning nodozli xili deb aytiladi;

6. Asosan ekssudativ atsenozli o'choqlar qo'shilishi natijasida silning lobulyar xili ro'y beradi;

7. Sil jarayoni to'qimaning nekrozlanishi va erishi bilan organlarning ustki qavatini ishg'ol etganda (hiqildoq, ichaklar, oshqozon, qovuq shilliq qavatlarida terida) silning yarali xili vujudga keladi;

8. Quruq nekroz nam nekrozga aylanganida (ya'ni suzmasimon massa o'pka, jigar, buyraklarda va boshqa organlarda suyuqlashganda yoki sekvestrlashganda) ular o'rnida kaverna nomi bilan ataluvchi bo'shliq hosil bo'ladi (silning kavernali-kovakli xili);

9. Agar, kasallik boshlanishidayoq, yoki keyinchalik fibrozli to'qima o'sishiga moyillik bo'lsa, o'lgan suzmasimon o'choqlar atrofida kapsula hosil bo'ladi (silning fibrozli xili).

Silning yuqorida sanab o'tilgan xillaridan birortasining ro'y berishi organizmaning reaktivligi xarakteriga va birlamchi yoki ikkilamchi sil o'choqidan jarayonning qaysi yo'l bilan tarqalish mexanizmiga bog'liqdir.(1,2,3,4,5,6,7)

Sil kasalligi (sil kasalligi bilan og'rigan bemor) ko'p hollarda kasallikning faol bo'lmagan shaklida statsionar davolanishga muhtoj emas va harakatlanish, ijtimoiy faollik cheklanmaydi. Doimiy uy sharoitida, sil kasalligi bilan og'rigan odam bo'lgan oilalarda nafaqat uning sog'lig'iga, balki gigienani saqlashga, oilaning qolgan a'zolarining immunitetini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarga va Mantoux namunasiga tananing reaksiyasini muntazam ravishda tekshirishga e'tibor berish tavsiya etiladi. dastlabki bosqichlarda mumkin bo'lgan infeksiyani aniqlash. Infektsionning asosiy usuli-nafas olish tizimiga havo tomchilari orqali Kox tayoqchasining kirib borishidir. Infeksiyani yuqtirishning maishiy (kontakt) va transplasental usullari kamroq qayd etiladi. Bakteriya nafas yo'llari orqali tanaga kiradi, so'ngra bronxlar, alveolalar shilliq qavatiga ko'chib o'tadi va qon oqimi bilan tanaga tarqaladi. Bu vaqt terapiya uchun eng qulaydir va infeksiya ehtimolini aniqlash uchun tananing Mantoux namunasiga reaksiyasini baholash qo'llaniladi.

Sil kasalligining faol bosqichi: belgilari va namoyon bo'lishi

Kasallikning o'pkadan tashqari shakllarining belgilari. Kox tayoqchasi nafaqat o'pka to'qimalariga ta'sir qilishi, balki ko'payishi va boshqa organlarda yallig'lanish jarayonlarini keltirib chiqarishi mumkin. Ushbu lokalizatsiya bilan ular kasallikning o'pkadan tashqari turi haqida gapirishadi. Ichki organlar va tizimlarning tuberkulyoz shikastlanishining o'ziga xos bo'lmagan turi, qoida tariqasida, boshqa kasalliklar va patologiyalarni istisno qilish usuli bilan tashxis qilinadi. Klinik ko'rinish jarayonning og'irligiga va bakteriya ta'sir qiladigan organ yoki to'qimalarning joylashishiga bog'liq. Miyada yallig'lanish jarayonining lokalizatsiyasi bilan kasallik tana haroratining oshishi, asab tizimining buzilishi, uyqu rejimi, asabiylashish, nevroitik reaksiyalar, oksipital va bachadon bo'yni mushaklarining ko'payishi bilan namoyon bo'ladi. Oyoqlarning kengayishi, boshning ko'krigiga egilishi bilan orqa sohada og'riq sindromi xarakterlidir. Kasallik asta – sekin o'sib boradi, maktabgacha yoshdagi bolalar, diabet bilan og'rigan bemorlar, OIV bilan kasallangan odamlarda kasallik uchrash ehtimoli yuqori.

Ovqat hazm qilish tizimining tuberkulyoz shikastlanishi vaqti-vaqti bilan ichak harakatining buzilishi, ichak og'rig'i, gemorragik qon ketish belgilari (najasda qon qo'shilishi), tana haroratining 40°S gacha ko'tarilishi bilan namoyon bo'ladi. Suyak va bo'g'im to'qimalarining tuberkulyoz shikastlanishi ta'sirlangan hududlarda og'riq, bo'g'imlarning harakatchanligini cheklash bilan namoyon bo'ladi. Simptomlarning mushak-skelet tizimining boshqa kasalliklari bilan o'xshashligi sababli tashxis qo'yish qiyin. (7,8,9,10,11)

O'pkadan tashqari organlarining sil bakteriyasi tomonidan zararlanishi, buyraklar yoki tos a'zolarida aniqlanadi. Klinik ko'rinishi pastki orqa mintaqadagi og'riq xurujlaridan, tananing gipertermiyasidan, tez-tez, og'riqli, samarasiz siyish istagidan va siydikka qon qo'shilishidan iborat. Terining tuberkulyoz shikastlanishi terida keng tarqalgan toshmalar shaklida ifodalanadi, ular birlashadi va teginish uchun zich tugunli

shakllanishlarni hosil qiladi. Turli organlarning shikastlanishi bilan boshqa alomatlarini ham kuzatish mumkin. Patogen organizm qon oqimiga kirib, butun tanaga tarqalishi va deyarli har qanday organ, to'qima yoki tizimni nishonga olishi mumkin. Bunday holda, kasallikning klinik belgilarini boshqa etiologiyaning o'xshash yallig'lanish jarayonlaridan farqlash qiyin. Ekstrapulmoner shakllarni davolash prognozi tashxis qo'yish vaqtiga, patologik jarayonning lokalizatsiyasiga, uning bosqichiga, organga zarar etkazish darajasiga va bemorning umumiy sog'lig'iga bog'liq. (2,7,8,11)

Diagnostika usullari

Tashxis tanadagi patogen mavjudligini aniqlashga imkon beradigan testlar asosida aniqlanadi. Diagnostika choralari anamnezni yig'ish va bemorning shikoyatlarini tahlil qilish, anamnezni o'rganish bilan boshlanadi. Tashxisni tasdiqlash yoki rad etish uchun bir qator tekshiruvlar o'tkaziladi:

Mantoux reaksiyasi yoki Pirke testi tahlili, organizmda infeksiya mavjudligini aniqlash uchun eng keng tarqalgan tadqiqot hisoblanadi. Tuberkulinni intradermal yoki teri orqali qo'llash va tananing o'ziga xos immunitetning kuchlanish darajasini baholash uchun foydalaniladi. Tuberkulin testi Kox tayoqchasi bilan mumkin bo'lgan aloqani baholashga imkon beradi, ammo bu kasallikning tasdiqlanishini anglatmaydi. Biroq, ushbu diagnostika usuli ftiziatrlar va boshqa mutaxassislar tomonidan tanqid qilinadi, chunki u mikrobakteriyalarning boshqa turlari bilan aloqani ko'rsatishi mumkin. Shuningdek, sinov usuli bilan tuberkulin diagnostikasi BCG emlashdan keyin noto'g'ri natijalarga olib kelishi mumkin. Mantoux testi vaksinaning asosiy tarkibiy qismiga mumkin bo'lgan allergik reaksiyalarni aniqlash uchun birlamchi emlashdan oldin ham qo'llaniladi;

Diaskin testi teri testlariga ham tegishli bo'lib, tuberkulin diagnostikasini Mantoux reaksiyasi usuli bilan to'ldiradi. Aniqroq test sifatida u faqat sil mikobakteriyalariga javobni aniqlaydi; Kvantiferon testi yoki Elishay – tuberkulinga allergiyasi bo'lgan bemorlarga tavsiya etilgan ferment bilan bog'liq immunosorbent diagnostik test shuningdek, agar kerak bo'lsa, BCG emlashdan keyin Mantoux va diaskin testlariga tananing noto'g'ri ijobiy reaksiyasini farqlash. Tadqiqot biologik materialda (qonda) o'tkaziladi, kontrendikatsiyaga ega emas va eng ishonchli test hisoblanadi (Mantoux testlarida 30% ga nisbatan noto'g'ri natijalarning 2% dan kamrog'i). Kasallikning yashirin va o'pkadan tashqari shakllarini aniqlash uchun tavsiya etiladi; Smear mikroskopi yo'talayotganda ajralib chiqadigan balg'amda patogen organizmni izlash sifatida amalga oshiriladi. Agar smearda tuberkulyoz mikobakteriyalar topilsa, usul namunani ozuqaviy muhitda bakteriologik ekish bilan to'ldiriladi; PCR, polimeraza zanjiri reaksiyasi usuli bugungi kunda mavjud bo'lgan eng aniq tadqiqot usuli bo'lib, turli xil biologik suyuqliklarda mikobakteriyalarning DNKsi mavjudligini aniqlashga imkon beradi; Biopsiya yo'li bilan olingan to'qimalarning gistologik tahlili biologik suyuqliklarni tahlil qilish orqali tashxisni tasdiqlashning iloji bo'lmagan holatlarda, xususan, suyak to'qimalarining sil kasalligi bilan bog'liq lezyonlari bilan belgilanadi.

Bundan tashqari rentgenografiya va florografiya usullari o'pka to'qimalarida yallig'lanish o'choqlari mavjudligini aniqlaydi.

Kasallikni davolash

Ushbu kasallik bilan tiklanish prognozi kasallikning bosqichi, zararlanish o'chog'i, bemorning umumiy salomatligi asosida tuziladi. Dastlabki bosqichlarda tashxis qo'yish bemorni to'liq davolashga yordam beradigan samarali terapiya kursini belgilashga imkon beradi. Davolash antibakterial dorilar, silga qarshi vositalar, Immunomodulyatorlar, immunostimulyatorlar, probiyotiklar va vitamin terapiyasini qabul qilishga asoslangan uzoq muddatli, murakkabdir. Davolash kursining majburiy qismi parhez ovqatlanish va fizioterapiya mashqlari hisoblanadi. Bemorni faol bosqichda davolash boshqalarga yuqtirish ehtimolini kamaytirish uchun sil kasalligi dispanserida amalga oshiriladi. Qolish muddati jarayonning turiga va rivojlanish bosqichiga bog'liq va bir necha oydan bir yilgacha yoki undan ko'p bo'lishi mumkin. O'z-o'zidan davolanishni to'xtatish ko'pincha kasallikning qaytalanishiga yoki rivojlanishiga, og'ir asoratlarning rivojlanishiga va o'limga olib keladi.

Sil granulemasi quyidagi tuzilishga ega: markazida kazeoz nekroz uchog'i joylashgan, uning atrofida radiar tartibda (soat millari kabi) joylashgan epitelioid xujayralar, ulardan bitta-ikkitta gigant Pirogov-Langxans xujayralari va nihoyat granulemaning periferiyasida limfoid xujayralardan iborat val (xalka) joylashgan bo'ladi. Bu xujayralar orasida kam mikdorda plazmatik xujayralar va makrofaglar bo'lishi mumkin. Sil granulemasida odatda qon tomirlar bo'lmaydi. Gigant xujayralarda sil mikobakteriyalari aniqlanadi.

Yuqorida tuzilishi bayon etilgan granulemada epitelioid xujayralar ko'pchilikni tashkil etganligi uchun – epitelioid xujayrali sil granulemasi deyiladi, bu infeksiyon (etiologiyasi bo'yicha), immun (patogenezi buyicha), epitelioid xujayrali (morfologiyasi bo'yicha) granulema xsoblanadi.

Odatda sil granulemalarining o'lchami 1-2 mm, ko'pincha ular mikroskop ostida aniqlanadi. Granulemalarining tashqi, makroskopik ko'rinishi xam o'ziga xosligi bilan xarakterlanadi, okshok doniga (prosa) uxshaydi, shuning uchun miliar sil deyiladi

(lotinchada miliarius okshok donachalari).

Profilaktika choralari

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, Rossiyada odamlarning taxminan 90% Kox tayoqchasini olib yurishadi. Bunday holda, ularning 1% dan kamrog'i kasal bo'lib qoladi. Kasallikning rivojlanishi immunitet darajasiga bog'liq, shuning uchun asosiy profilaktika sog'lom turmush tarzini olib borishdir.

Kasallikning oldini olishda bolalarni emlash, muntazam tekshiruvlar va kasallikni erta bosqichda aniqlash uchun testlar, davolanish prognozi eng maqbul bo'lganida ham muhim rol o'ynaydi.

1. A. Tursunov, M. Ibrohimov "Sil vikipediya" 1999 yil
2. Ichki kasallik "Tom -2", Moiseev 2019 yildan beri
3. Infeksion kasallik. Temirov 2016 yildan.
4. А.И. Сутруков , В. В. Серов “Патологическая анатомия” 2021
5. Урунова М.А. Жуманов З.Е. МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗМЕНЕНИЙ СТРУКТУР МИОКАРДА ПРИ СМЕРТИ ОБЩИХ НЕДОНОШЕННЫХ БЛИЗНЕЦОВ Журнал БИОЛОГИЯ ВА ТИББИЁТ, 2023. №6 (150). С 389-91с. Международный научный журнал № 10 (100), часть 1 «Научный Фокус» Февраля, 2024 554
6. Лапасова М. Ш. и др. Внедрение принципов обучения здоровому образу жизни и по прекращению употребления табака среди больных с сердечно-сосудистой патологией //Здоровье, демография, экология финно-угорских народов. – 2018. – №. 4. – С. 19-20.
7. Лапасов С. Х. и др. Диагностика, лечение и профилактика инфекций мочевыводящих путей у беременных женщин с позиции доказательной медицины (обзор литературы) //Медицинское образование сегодня. – 2018. – №. 2. – С. 71-87.
8. Абдуллаев Б. С. и др. Частота встречаемости гиперпластических процессов в гортани //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 11. – С. 289-296.
9. Lapasov S. K. et al. Результати оцінки якості діагностики і лікування хворих на цукровий діабет II-типу в умовах первинної ланки медико-санітарної допомоги //Здобутки клінічної і експериментальної медицини. – 2017. – №. 2.
10. Urunova M. A. ODAM ANATOMIYASI VA FIZIOLOGIYASI //Евразийский журнал академических исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 94-96.
11. Urunova M. A. et al. Hiqildoq giperplaziyasi morfologiyasiga doir //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 11. – С. 297-304.
12. Lapasov S. K. et al. QUALITY ASSESSMENT RESULTS DIAGNOSIS AND TREATMENT OF DIABETES TYPE II-LEVEL MANAGERS IN PRIMARY HEALTH CARE. – 2017.
13. Лапасов С. Х. и др. Результаты оценки качества диагностики и лечения больных сахарным диабетом 2 типа в условиях первичного звена медико-санитарной помощи //Здобутки клінічної і експериментальної медицини. – 2017. – №. 2. – С. 134-137.

TALABALARNING KASBIY FAOLIYATIDA KREATIV FIKRLASHNING AHAMIYATI
VA UNI DOLZARBLIGI**Ergashova Umida Erkin Qizi***Osiyo Xalqaro Universiteti**Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi*

Anotatsiya: *Maqolada talbalar kreativ fikrlashni shakllantirish mazmuni va usullari bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. PISA (The Program for International Student Assessment) xalqaro baholash dasturida kreativ fikrlashni baholash yo'nalishi haqida asosiy tushunchalar, baholashda e'tibor qaratiladigan muhim jihatlari va ahamiyati keltirib o'tilgan. .Vigotskiy, A.Leontev, D.Elkonin, O.Vasilchenko, E.Melkumova, V.Miretskaya, M.Suxomlinova, E.Emmanuel kabilarining ilmiy qarashlari umlashtirib xulosalangan.*

Kalit so'zlar: *kreativlik, PISA, yondashuvlar, qobiliyat, baholash, layoqat, tadqiqotchilik, tahlil, texnologiya.*

Kreativ yondashuv dunyo bo'ylab fan va texnologiyadan tortib, falsafa, san'at va gumanitar fanlar kabi turli sohalarda insoniyat tamaddunini ilgari surgan. Demak, kreativ fikrlash shunchaki tasodifiy g'oyalar berishdan kattaroq narsadir. U insonga ba'zan murakkab sharoitlarda, yanada yaxs hiroq natijaga erishishga imkon beruvchi bilim va tajribaga asoslangan real ko'nikmadir. Butun dunyoda jamiyatlar va tashkilotlar muammolarni hal etishda innovatsion bilim va yaratuvchanlikka tobora e'htiyoj sezmoqdalar, bu esa, o'z navbatida, jamoaviy ish bo'lgan innovatsiya va kreativ fikrlash ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda.

Kreativ fikrlash ta'siri butun jamiyatga sezilarli innovatsiya turlarining ortida turishi rost, lekin shuning bilan ayni damda universal va tenglashtiruvchi xususiyatga ega fenomen hamdir, ya'ni har qanday sh axs, u yoki bu darajada, kreativ fikrlash qobiliyatiga ega. Darhaqiqat, ta'lim sohasidagi mutaxassislar va psixologlarning fikriga ko'ra, ijodiy faoliyat bilan bog'liq fikrlash jarayonlarida mashg'ul bo'lish deb tushunilgan kreativ fikrlash bir qator boshqa shaxsiy bilim ko'nikma va malakalarning ham rivojlanishiga olib keladi. Shular jumlasiga metakognitiv qobiliyat, insonlar bilan muomala qilish va shaxsning o'zini yaxshiroq anglash ko'nikmalari, muammoni hal etish ko'nikmalari kiradi.

Mustaqil hamdo'stlik davlatlari olimlaridan L.Vigotskiy, A.Leontev, D.Elkonin, O.Vasilchenko, E.Melkumova, V.Miretskaya, M.Suxomlinova, E.Emmanuel kabilarining ilmiy ishlarida shaxs ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari o'rganilgan. E.P.Torrance, N. Rogers, J.Purnell, P.Roberts, A.M.Galligan, Sh.Tatsuno kabi xorijiy olimlarning ishlarida shaxsning individual qobiliyatlari, ijodiy salohiyatini namoyon etish masalalari ochib berilgan. Darhaqiqat, ta'lim sohasidagi mutaxassislar va psixologlarning fikriga ko'ra, ijodiy faoliyat bilan bog'liq fikrlash

jarayonlarida mashgʻul boʻlish deb tushunilgan kreativ fikrlash bir qator boshqa shaxsiy koʻnikmalarning ham rivojlanishiga olib keladi. Shular jumlasiga metakognitiv qobiliyat, insonlar bilan muomala qilish va shaxsning oʻzini yaxshiroq anglash koʻnikmalari, muammoni hal etish koʻnikmalari kiradi. Shu bilan birga, shaxs kamoloti, taʼlim olishdagi muvaffaqiyati, kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati va jamoatchilik orasidagi obroʻsi ham insonning kreativ fikrlash koʻnikmasiga bogʻliq.

Kreativ yondashuv va yutuqlar dunyo boʻylab fan va texnologiyadan tortib, falsafa, sanʼat va ijtimoiy fanlar kabi turli sohalarda insoniyat tamaddunini ilgari surgan. Kreativ fikrlash taʼsiri butun jamiyatga sezilarli innovatsiya turlarining ortida turishi rost, lekin u ayni damda universal va tenglashtiruvchi xususiyatga ega fenomen hamdir, yaʼni har qanday shaxs, u yoki bu darajada, kreativ fikrlash qobiliyatiga ega.

Kreativ fikrlashni baholash xalqaro dasturini rivojlantirish taʼlim siyosati va pedagogikasida ijobiy oʻzgarishlarga sabab boʻlishi mumkin. Xalqaro PISA baholash dasturi boʻyicha olib boriladigan tadqiqotlardagi kreativ fikrlash yoʻnalishining baholashi mutasaddilarga dalillarga asoslangan toʻxtamga kelishda koʻmaklashuvchi aniq, ishonchli va amalga oshirish mumkin boʻlgan baholash vositasini taqdim etadi. Natijalar, shuningdek, jamiyatda ushbu muhim koʻnikmani taʼlim orqali rivojlantirishning ahamiyati va usullari borasidagi bahslarga sabab boʻladi. PISA xalqaro baholash dasturidagi ushbu faoliyat Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining ijodiy fikrlashni rivojlantirish borasidagi yangi pedagogikani qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan boshqa bir loyihasi bilan bogʻliqdir.

Kreativ fikrlashda taʼlimning asosiy vazifasi talabada jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun bugun va kelajakda kerak boʻladigan koʻnikmalarni shakllantirishdir. Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega boʻlishi kerak boʻlgan muhim koʻnikma boʻlib, bu koʻnikma ularga doimiy tarzda va shiddat bilan oʻzgarayotgan, oddiy savodxonlikdan tashqari yangilanayotgan davrga xos koʻnikmalarga ega kadrlarni talab etayotgan makonga moslashishga koʻmaklashadi.

Umuman olganda, bugungi kun talaba shaxsi kelajakda hozir hatto mavjud boʻlmagan sohalarda ishlashi, yangi muammolarni yangi koʻnikmasini shakllantirish ularga tobora murakkablashayotgan mahalliy va global muammolarni noodatiy yondashuv orqali hal etish imkonini beradi. Ijtimoiy institutlarda kreativ fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati faqatgina mehnat bozori bilan cheklanmaydi. Talaba yoshlar uchun oʻz qobiliyat va koʻnikmalarini, shu jumladan ijodiy isteʼdodlarini kashf etishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, kreativ fikrlash talabalarning taʼlim olishini tajribalar va xatti-harakatlarni yangicha va shaxsan mazmunli usulda talqin etish orqali qoʻllab quvvatlaydi.

Talabaning qiziquvchanligi taʼlim jarayonida qoʻl keladi, ijodiy fikrlash shu tariqa oʻzaro kelishuvchanlik vositasiga aylanadi, hattoki avvaldan belgilangan taʼlim maqsadlari kontekstida ham bu samara beradi. Institutlarda talabaning motivatsiyasi va qiziqishini oshirish uchun, barcha talabalarning ijodiy salohiyati va shijoatini

hisobga oluvchi ta'limning yangi shakllari yo'lga qo'yilishi zarur. Bu ayniqsa ta'lim jarayoniga unchalik qiziqish bildirmayotgan talabalarga yordam berishi mumkin va ular o'z fikrini ayta olishiga, salohiyatini ochishiga xizmat qiladi.

Boshqa ko'nikmalar kabi, kreativ fikrlash ham amaliy va yo'naltirilgan yondashuv orqali rivojlantirilishi mumkin. Ba'zi o'qituvchilarga talabaning kreativ fikrlashini rivojlantirish o'quv dasturidagi boshqa fanlar evaziga bo'layotgandek ko'rinadi. Aslida, talabalar barcha fanlarda kreativ fikrlashi mumkin. Kreativ fikrlash bilim berishga qaratilgan dars mobaynida ko'r-ko'rona yodlash o'rniga tadqiqot va ixtironi qo'llab-quvvatlaydigan yondashuvlar orqali rivojlantirilishi bilan alohida ahamiyatga ega.

O'qituvchilar kreativ fikrlashni ajrata olishlari, bunday fikrlashga mos shart-sharoitlarni bilishlari va o'zlari ham talabalarga fikrlashda ko'proq ijodiy yondashishga yordam bera olishni bilishlari kerak. Kreativ fikrlash qay tariqa vujudga kelishi borasidagi puxtaroq tasavvur, o'z navbatida, o'qituvchilarga ta'lim jarayonida o'quvchilarda ijodiy g'oyalar bo'lishi uchun muayyan vaqt talab etiladi. Kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholash isbotga tayangan dalillar asosida shakllantirilib, talabalar kompyuter platformasida qilayotgan, o'qiyotgan va yaratayotgan narsalarni ko'p jihatli malakalar bilan bog'laydi.

Kreativlikni baholash - talabaning qobiliyatlari haqidagi muayyan da'volarni dalilga asoslangan fikrlash jarayonida tahlil etishdir. Umuman olganda, talabaning baholashdagi vazifalarga javobi ushbu fikrlash jarayonida dalillar bilan ta'minlaydi, psixometrik tahlil esa har bir da'voni tahlil qilish uchun isbotning yetarli ekanligini belgilaydi kreativ fikrlash bilim sohasida original va samarali yechimlar, yutuqlar va tasavvurni ta'sirchan ko'rinishlarga olib ke ladigan g'oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirishda samarali ishtirok etish qobiliyati deb ta'riflanadi. Ushbu tavsif talabalarning turfa kontekst va ta'lim darajasida g'oya berish amaliyotida samarali qatnashishni o'rganishlari kerakligiga, g'oyaning o'ziga xosligi va munosibligini baholagan holda uning ustida mulohaza yuritishga va toki maromiga yetkazmaguncha g'oyani takomillashtirishga urg'u beradi. Bu tavsif ishlab chiqilayotganda, shuningdek, turli sohadagi mutaxassislar maslahati va kreativlik borasidagi keng adabiyot tahlilining natijalari ham inobatga olingan.

Kreativ fikrlash endigina shakllanayotgan talqin bo'lib turgan bir paytda ancha keng hamda kreativlik tuzilmasi kuchli tadqiqotchilik an'anasiga ega bo'ladi. Demak, kreativlik – layoqat, jarayon va muhit o'rtasidagi o'zaro munosabat bo'lib, u orqali shaxs yoki guruh ushbu ijtimoiy kontekst uchun ham yangi, ham foydali bo'lgan salmoqli mahsulotni yaratishidir.

Ijodiy maqsadlarni ro'yobga chiqarish kreativ fikrlashni taqozo etadi, lekin shu bilan birga aqliy salohiyat, soha borasidagi bilim va san'atkorlik talanti kabi kengroq va maxsus ko'nikma va qobiliyatlar ham zarur bo'ladi. Masalan, san'at durdonalari yoki texnologik kashfiyotlarni yaratish bilan bog'liq buyuk ijodkorlikda kreativ fikrlashdan tashqari salmoqli talant, chuqur bilim, muayyan sohada tinimsiz mehnat hamda

jamiyat tomonidan ushbu mahsulot qiymatga ega ekanligi haqidagi e'tirof ham talab etiladi. Aksincha, kichik yoxud kundalik kreativlik (masalan, fotojurnalda rasmlarni mahorat bilan joylashtirish; oziq-ovqat qoldiqlaridan yangi taomni hosil qilish yoki ishxonadagi murakkab muammoga ijodiy yechim topish kabi) ijodiy fikrlashga qodir deyarli barcha insonlarga zarurdir.

Tug'ma talantning ahamiyatini kamaytirish hamda takomillashtirish mumkin bo'lgan shaxsning kreativ fikrlash qobiliyatiga ko'proq urg'u berish maqsadida PISA tadqiqoti kreativ fikrlash yo'nalishining baholashi mana shu kichik kreativlik bilan bog'liq vazifalarga asosiy e'tiborni qaratadi. Kreativ fikrlashning bu turi nafaqat insho yozish yoki rasm chizish kabi asosan ichki dunyoni aks ettirish talab qilinadigan ta'lim kontekstiga, balki g'oya berish masalalarini tahlil etish, jamiyatdagi muammolarni hal etishga aloqador bo'lgan kengroq sohalarga ham taalluqlidir.

Shunday qilib har qanday shaxsning ijodiy faolligi uchun to'rt zaruriy qismi sanab o'tiladi:

- sohaga bog'liq qobiliyatlar;
- kreativlikka bog'liq jarayonlar;
- vazifa borasidagi ishtiyoq (motivatsiya);
- mos, qulay sharoit.

Ijodiy sermahsullik bazaviy resurs yoxud sohaga bog'liq qobiliyatlar, jumladan, bilim va texnik ko'nikmalar bo'lib, ularni yangicha usulda birlashtirish uchun kerak bo'ladigan qobiliyatlar tayyor qo'llanmalardan voz kecha olish kabi zarur motivatsiyani taqozo etadi. Bu to'rt komponent ham turg'un, ham takomillashtirish va muhitga moyil bo'lgan komponentlardan iborat.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, talabalarning kreativ fikrlash ko'rsat - kichlari, ularning tadqiqotchilik qobiliyatlariga qanday bog'liq ekanligini tahlil etish ham o'rinlidir. Xuddi talaba ishtiyoqini o'lchaydigan uslub kabi, uning tadqiqotchilik qobiliyatini ham kompyuterlashgan testdagi xatti-harakatini kuzatishdan olingan ma'lumotlar asosida tahlil qilish mumkin.

Kundalik hayotda talabalar turli o'zaro munosabatlaridagi va jamiyatdagi muammolarni yechishda kreativ fikrlashdan foydalanadilar. Ushbu kontekstda kreativ fikrlash muammoning nafaqat texnik jihatini, balki ijtimoiy jihatini, ya'ni boshqalarning ehtiyoj va nuqtayi nazarini hisobga olgan holda, shaxslararo, jamiyatdagi va dunyodagi global muammolarni yechishdan iborat. Kreativ fikrlash o'quvchining boshqalarga hamdard bo'lish hamda muayyan guruh ehtiyojlarini anglash, va emotsional qiymatga ega g'oyalarni berish hamda innovatsion, lekin ayni damda tatbiq etilishi mumkin bo'lgan yechimlarni taklif etish qobiliyatiga bog'liq bo'ladi.

1. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.
2. Isomova, FATQ (2022). THE IMPORTANCE OF SPEECH DEVELOPMENT ACTIVITIES IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 947-949.
3. G’aniyevna, P. R. F. (2022, June). МАКТАБГА ТАЙЙОРЛОВ GURUHLARI UCHUN SAVODXONLIKKA O’RGATISH MASHG’ULOTLARIDA, A’HARF-TOVUSHINI O’RGATISH METODIKASI. In *E Conference Zone* (pp. 38-41).
4. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). Tarbiya turlari va ularning shaxs kamolotiga ta’siri. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 429-435.
5. Tajiddinovna, I. F. (2024). Types of education and their impact on personality development. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 469-475.
6. Исомова, Ф. Т. (2024). Виды образования и их влияние на развитие личности. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 461-468.
7. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМДА “ILK QADAM” DASTURI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 603-608.
8. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.
9. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.
10. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМ JARAYONIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 590-595.
11. O’ktam qizi Buxoro, S. M. (2022). BOLANING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI O‘YINLAR. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 484-486.
12. Oktam’s, S. M. (2023). Methods and Tools of Speech Development of Small Group Children in Preschool Education Organization. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 104-108.
13. O’ktam qizi Shukurova, M. (2023). Speech grow up in training using interactive methods. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 357-360.

14. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). The importance of genres of folklore in the education of preschool children. **TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN**, 1(5), 96-99.
15. Shukurova, M. (2023). **METHODS AND METHODS OF INCREASING CHILDREN'S SPEECH IN A PRESCHOOL ORGANIZATION**. *Modern Science and Research*, 2(10), 477–480.
16. Madina O'ktamovna Shukurova. (2024). " Growing children's speech in the process of introducing them to the environment and nature ". *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 130–135.
17. Shukurova, M. (2024). **OILADA FARZAND TARBIYASIDA OTANING ROLI. ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O 'RNI**, 3(2), 162-167.
18. O'ktamovna, S. M. (2024). **MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH**. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
19. O'ktamovna, S. M. (2024). **EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES**. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.
20. O'ktamovna, S. M. (2024). **PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION**. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
21. Рузиева, М. (2023). **ТАРЖИМА ПЛАТФОРМАСИ-МУТАРЖИМ ЛИСОНИЙ ТАФАККУРИНИНГ КЎЗГУСИ**. *Наука и технология в современном мире*, 2(20), 37-39.
22. Рузиева, М. Я., & Эргашева, Т. Ш. (2022). **МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УЧЕБНЫХ СЛОВАРЕЙ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА И ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**. *Вестник науки и образования*, (2-2 (122)), 29-32.
23. Hojiyeva, N. (2023). **METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS**. *Modern Science and Research*, 2(9), 424-428.
24. Bahodirovna, H. N. (2023). **TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI**. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 209-209.
25. Hojiyeva, N. B. (2023). **MODERN METHOD IN TEACHING MOTHER LANGUAGE LESSONS-USING THE CACOGRAPHY METHOD**. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 434-439.
26. Hojiyeva, N. B. (2023). **INCREASING THE INTEREST OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING TECHNOLOGY IN PRIMARY GRADES**. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 430-433.

27. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Principles of Teaching The Science of" Education" In Primary Classes. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 366-368.
28. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of" Education" in Primary Grades. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 369-372.
29. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.
30. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. Modern Science and Research, 2(10), 855-857.
31. Muhammedovna, T. M., & Bahodirovna, H. N. (2022). Methods and Means of Forming Technological Skills of Primary School Students. AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT, 1(2), 139-144.
32. Bahodirovna, H. N. (2024). THE SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL TRAINING IN PRIMARY CLASSES. МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, 2(2), 439-447.
33. Bahodirovna, H. N. (2024). AND ESSENCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 328-333.
34. Bahodirovna, H. N. (2024). DEVELOPMENT OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS BASED ON EDUCATIONAL COMPETENCIES. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(4), 203-208.
35. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. Modern Science and Research, 2(10), 333-336.
36. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 378-382.
37. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research, 1(3), 127-131.
- Ravshanovna, X. S. (2023). PEDAGOGIK MULOQOT O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI. Journal of Universal Science Research, 1(8), 131-139.
38. Ravshanovna, X. S. (2023). PEDAGOGIK MULOQOT O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI. Journal of Universal Science Research, 1(8), 131-139.
39. Khalilova, S. (2022). PHILOSOPHICAL ASPECTS OF GLOBALIZATION. Gospodarka i Innowacje., 28, 6-11.
40. Ravshanovna, X. S. (2023). Bo 'lajak o'qituvchi pedagogik muloqot usullarini rivojlantirish texnologiyasining zamonaviy modellari va ularni qo 'llash metodlari. Journal of Universal Science Research, 1(9), 223-234.

41. XALILOVA, S. (2021). JAHON PEDAGOGIKASIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK MULOQOT VA MILLIY PEDAGOGIK MULOQOT USLUBLARIGA TRANSFORMATSIYASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).
42. Ravshanovna, K. S. (2023). Factors Affecting the Formation of a Positive Attitude to the Learning Activity in Students. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 116-122.
43. Ravshanovna, X. S. (2023). Globallashuv sharoitida o‘quvchilar aqliy-ruhiy qiyofasini shakllantirishda muloqot uslublarning ahamiyati. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 100-106.
44. Ravshvnovna, K. S. (2023). THE ROLE OF THE CULTURE OF COMMUNICATION IN MODERN EDUCATION AND EDUCATION. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 3(3), 356-361.
45. Ravshanovna, X. S. (2022). BO‘LAJAK O‘QITUVCHILAR VA O‘QUVCHILAR O‘RTASIDAGI MULOQOT JARAYONI VA UNGA QO‘YILADIGAN TALABLAR. Лучший инноватор в области науки, 1(1), 814-819.
46. Ravshanovna, X. S. (2023). O‘qituvchi kasbiy faoliyatida pedagogik muloqot usullarining o‘zlashtirish jarayoniga ta’siri va ahamiyati. Journal of Universal Science Research, 1(10), 803-816.
47. Xalilova Shaxlo Ravshanovna. (2024). The teacher’s views on the technologies for the development of pedagogical communication methods. МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, 2(2), 368–376.
48. Халилова, Ш. Р. (2024). Технологии разработки методов педагогического общения в образовательном процессе сделанный увеличивать технологии. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 261-268.
49. Ravshanovna, X. S. (2024). PEDAGOGLAR TOMONIDAN DARSDA VA DARSDAN TASHQARI MUHITDA QO‘LLANADIGAN PEDAGOGIK MULOQOTNING USLUBLARI. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 2(1), 126-134.
50. Ravshanovna, X. S. (2023). PERSONAL DEVELOPMENT AS A SOCIAL-BIOLOGICAL PHENOMENON, AS AN OBJECT AND SUBJECT OF THE PEDAGOGICAL PROCESS. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).
51. Ravshanovna, X. S. (2023). Teachers by before school education organization in pupils passable training in the process to the children applied pedagogical communication styles classification. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 3(5), 237-243.
52. Xayrullayevich, S. H. (2023). Use of Acrobatic Exercises and Their Terms In The Process of Teaching Gymnastics. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1(9), 80-86.

PEDAGOGIKA FANINING ILMIY-TADQIQOT METODLARIDAN FOYDALANISH

Tursunova Zarina Ne'matovna
Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya *Ushbu maqolada pedagogika fani va uning ilmiy-tadqiqot metodlari va ularning turlari haqida so'z yuritiladi.*

Tayanch so'zlar: *pedagogika, ilmiy-tadqiqot metodlar, tadqiqot, jarayon, mazmun, shaxs.*

Har qanday fan o'zining ilmiy-tadqiqot metodlariga ega. Bu metodlari orqali u o'z mazmunini boyitib, yangilab boradi. Hayotda va obyektiv dunyoni bilish nazariyasida nimani o'rgatish va qanday o'rgatish kerak, kimni qanday tarbiyalash lozim degan masalalar mavjud bo'lib, ular o'zaro bog'liqdir. Pedagogika o'z mazmunini boyitish va yangilash maqsadida mavjud pedagogik hodisa hamda jarayonlarni uning maqsadi va vazifalariga muvofiq keladigan metodlari bilan o'rganadi.

Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari qanchalik mukammal, aqlga muvofiq, to'g'ri tanlansa ta'lim-tarbiya mazmunni yangilash va takomillashtirish shu darajada yaxshilanadi, pedagogika fani ham boyib boradi. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berish tamoyillari, obyekt va subyektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir.

Zamonaviy sharoitda, pedagogik yo'nalishda tadqiqotlarni olib borishda quyidagi metodlardan foydalanilmoqda:

1. Pedagogik kuzatish metodi.
2. Suhbat metodi.
3. Anketa metodi.
4. Intervyu metodi.
5. Talim muassasasi hujjatlarini tahlil qilish metodi.
6. Test metodi.
7. Pedagogik tahlil metodi.
8. Bolalar ijodini o'rganish metodi.
9. Pedagogik tajriba metodi.
10. Matematik-statistik metod

Pedagogik kuzatish metodi. Uni qo'llash jarayonida ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muarnmo holati aniqlanadi, tajriba avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'linadi. Pedagogik kuzatish murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Olib borilayotgan pedagogik

kuzatish ta'lim-tarbiya sifatini oshirish, o'quvchi shaxsini shakllantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi. Pedagogik kuzatuvni tashkil etishda xatoga yo'l qo'ymaslik muhimdir. Buning uchun tadqiqotchidan quyidagilar talab etiladi: 1) kuzatuv jarayonida aniq maqsadga egalik;

- 2) kuzatishni tizimli ravishda yo'lga qo'yish;
- 3) kuzatishning har bir bosqichida muayyan vazifalarni hal etish;
- 4) har bir holatning mohiyatini sinchiklab o'rganish;
- 5) xulosa chiqarishga shoshilmaslik.

Suhbat metodi. Bu metod pedagogik kuzatish jarayonida ega bo'lingan ma'lumotlarni boyitish, mavjud holatga to'g'ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari subyektlari imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etishga yordam beradi. Suhbat maqsadga muvofiq holda indiviudal, guruhli hamda ommaviy shaklda o'tkaziladi. Suhbat jarayonida respondentlarning imkoniyatlari to'la-to'kis namoyon bo'lishga erishish muhimdir.

Anketa metodi (fransuzcha - tekshirish). Ushbu metod yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi. Anketa metodi ham tizimlangan savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Anketa savollariga javoblar, ko'p hollarda, yozma ravishda olinadi. O'rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketa savollari quyidagicha bo'ladi:

- 1) ochiq turdagi savollar (respondentlarning erkin, batafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);
- 2) yopiq turdagi savollar (respondentlar «ha», «yo'q», «qisman» yoki «ijobiy»,

«qoniqarli», «salbiy» va hokazo turdagi javob variantlarini tanlash orqali savollarga javob beradilar)

Intervyu metodi respondent tomonidan tadqiq etilayotgan muammoning u yoki bu jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabat bildirilishini ta'minlaydi. Intervyu respondent e'tiboriga turkum savollarni havola etish asosida o'tkaziladi. Intervyu jarayonida olingan savollarga nisbatan tadqiqotchi tomonidan munosabat bildirilishi uning samarasini oshiradi.

Ta'lim muassasasi hujjatlarni tahlil qilish metodi. Pedagogik hodisa va dalillarni tekshirish maqsadida ta'lim muassasalari faoliyati mazmunini yorituvchi ma'lumotlarni tekshirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metod O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablarining ta'lim muassasalari amaliyotidagi bajarilish holatini o'rganish, bu boradagi faollik darajasi, erishilgan yutuq hamda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash, ilg'or tajribalarni ommalashtirish va ta'lim muassasasi pedagogik tajribasini oshirish maqsadida qo'llaniladi. Ta'lim muassasasi faoliyati mohiyatini yorituvchi hujjatlar quyidagilardan iborat: o'quv mashg'ulotlarining jadvali, o'quv dasturi, guruh

(yoki sinf) jumallari, o'quvchilarning shaxsiy varaqalari, buyruqlar, Pedagogik Kengash yig'ilishi bayonnomalari yozilgan daftar, Pedagogik Kengash qarorlari, ta'lim muassasasi smetasi hamda pasporti, tarbiyaviy ishlar rejasi, o'quv-tarbiya ishlarini tashkil etish borasidagi hisobotlar, ta'lim muassasasi jihozlari (o'quv partalari, stol stullar, yumshoq inebellar va hokazolar) qayd etilgan daftar va hokazolar.

Test metodi. Ushbu metod respondentlar tomonidan muayyan fan sohasi yoki faoliyat (shu jumladan, kasbiy faoliyat) bo'yicha o'zlashtirilgan nazariy bilim va amaliy ko'nikma, malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Test metodini qo'llashda aniqlanishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalami turkum asosida berilishiga e'tibor berish maqsadga muvofiqdir. Ushbu metodning afzalligi respondentlar javoblarini aniq mezonlar bo'yicha tahlil etish imkoniyati mavjudligi hamda vaqtning tejalishi bilan tavsiflanadi. Biroq metod ayrim kamchilikdan ham holi emas. Chunonchi, aksariyat holatlarda javoblar yozma ravishda olinadi, shuningdek, respondent taklif etilayotgan javob variantlaridan birini tanlashi zarur. Shu bois respondent o'z fikrini batafsil ifoda etish imkoniyaga ega emas.

Pedagogik tahlil metodi. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan muammoning falsafiy, psixologik hamda pedagogik yo'nalishlarda o'rganilganlik darajasini aniqlashdan iborat bo'lib, tadqiqotchi ilgari surayotgan g'oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

Bolalar ijodini o'rganish metodi. Mazkur metod o'quvchilarning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, shuningdek, ma'lum fan sohalari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda o'quvchilarning ijodiy ishlari - kundalıkları, insholari, yozma ishlari, referatlari, hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Metodning afzalligi shundaki, u ma'lum o'quvchiga xos bo'lgan individual imkomyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik tadqiqot metodlari o'qituvchining pedagogik faoliyatini oshirishga qaratilgan tadqiqot vazifalarining aniqligi, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini, bolalar psixologiyasi qonuniyatlarini hisobga olish kabi xususiyatlarini yaxshilab, uning darajasini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. NE'MATOVNA, T. Z. (2024). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 2(1), 207-212.
2. Tursunova, Z. (2023). USING INNOVATIVE AND INTERACTIVE METHODS IN NATIVE LANGUAGE AND READING LITERACY CLASSES. Modern Science and Research, 2(10), 777-779.

3. Ne'matovna, T. Z. (2023). Boshlang'ich Sinflarda Ot So'z Turkumini Izchillikda O'rgatish Metodikasi. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 389-391.
4. Ne'matovna, T. Z. (2023). BOSHLANG'ICH SIFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI.
5. Tursunova, Z. (2023). METHODOLOGY OF MOTHER TONGUE TEACHING IN PRIMARY SCHOOLS. Modern Science and Research, 2(9), 350-352.
6. Ne'matovna, T. Z. (2023). "BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASI" MAZMUNI. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 324-331
7. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMIY ASOSLARI.
8. Hojiyeva, N. (2023). METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS. Modern Science and Research, 2(9), 424-428.
9. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. Modern Science and Research, 2(10), 855-857.
10. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.
11. Bahodirovna, H. N. (2023). TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI. PEDAGOGS jurnali, 1(1), 209-209.
12. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of" Education" in Primary Grades. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 369-372.
13. Ne'matovna, T. Z. (2024). FORMATION OF MOTHER LANGUAGE COMPETENCES IN PRIMARY CLASS STUDENTS. МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, 2(2), 453-461.
14. NE'MATOVNA, T. Z. (2024). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 2(1), 207-212.
15. Ne'matovna, T. Z. (2024). DEVELOPMENT OF STUDENTS'LINGUISTIC COMPETENCIES IN" MOTHER LANGUAGE AND READING LITERACY" LESSONS OF THE 3rd GRADE. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 114-118.
16. Ne'matovna, T. Z. (2024). FORMATION OF MOTHER LANGUAGE COMPETENCES IN PRIMARY CLASS STUDENTS. МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, 2(2), 453-461.

17. O'ktamovna, S. M. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
18. O'ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.
19. O'ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
20. Рузиева, М. (2023). ТАРЖИМА ПЛАТФОРМАСИ-МУТАРЖИМ ЛИСОНИЙ ТАФАККУРИНИНГ КЎЗГУСИ. *Наука и технология в современном мире*, 2(20), 37-39.
21. Рузиева, М. Я., & Эргашева, Т. Ш. (2022). МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УЧЕБНЫХ СЛОВАРЕЙ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА И ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. *Вестник науки и образования*, (2-2 (122)), 29-32.
22. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. *Modern Science and Research*, 2(10), 333-336.
23. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 378-382.
24. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 127-131.
- Ravshanovna, X. S. (2023). PEDAGOGIK MULOQOT O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI. *Journal of Universal Science Research*, 1(8), 131-139.
25. Ravshanovna, X. S. (2023). PEDAGOGIK MULOQOT O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI. *Journal of Universal Science Research*, 1(8), 131-139.
26. Khalilova, S. (2022). PHILOSOPHICAL ASPECTS OF GLOBALIZATION. *Gospodarka i Innowacje.*, 28, 6-11.
27. Ravshanovna, X. S. (2023). Bo 'lajak o'qituvchi pedagogik muloqot usullarini rivojlantirish texnologiyasining zamonaviy modellari va ularni qo 'llash metodlari. *Journal of Universal Science Research*, 1(9), 223-234.
28. XALILOVA, S. (2021). JAHON PEDAGOGIKASIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK MULOQOT VA MILLIY PEDAGOGIK MULOQOT USLUBLARIGA TRANSFORMATSIYASI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 1(1).
29. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.

30. Tajiddinova, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.
31. Tojiddinova, I. F. A. (2024). МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМ ЖАРAYONIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 590-595.
32. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.
33. Kozimova, N. A. (2023). Techniques and methods used in the process of psychological counseling. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 338-341.
34. Kozimova, N. A. (2023). PERSONALITY TYPES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 372-377.
35. Kozimova, N. A. (2023). Psixologik konsultatsiya bosqichlari. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 90-95.
36. Kozimova, N. A., & Ulugova, S. M. (2022). Classification of a Group of Staff for Psychological Conseling and Referral to It. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 7, 175-177.
37. Kozimova, N. A. (2024). ОТА-ОНАЛИК PSIXOLOGIYASI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 119-125.
38. Kozimova, N. A. (2024). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EMOTIONAL TENSION IN ADAPTATION TO STUDY ACTIVITY OF FIRST LEVEL STUDENTS. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 311-317.
39. Kozimova, N. A. (2024). Psychological aspects of emotional stress in adaptation to educational activities. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 136-140.
40. Сайфуллаева, Н. Б. (2021). ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ КЛАССНЫХ УРОКОВ. *Вестник науки и образования*, (15-3 (118)), 40-42.
41. Сайфуллаева, Н. Б. (2022). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКОГО ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ. In *НОВЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ* (pp. 10-12).
42. Сайфуллаева, Н. Б. (2023). РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ КОМПЬЮТЕРНЫМ НАУКАМ. *Universum: технические науки*, (4-1 (109)), 41-43.
43. Сайфуллаева, Н. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ МАТЕМАТИКИ И ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК ДЛЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ: Сайфуллаева Нозима Баходировна, преподаватель кафедры “Теория начального образования”,

Бухарский государственный университет. Город Бухара. Республика Узбекистан. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (1), 305-307.

44. Сайфуллаева, Н. Б. (2023). Методы Организации Уроков Математики В Начальных Классах С Использованием Цифровых Технологий. *Miasto Przyszłości*, 35, 388-390.

45. Сайфуллаева, Н. Б. (2023). РОЛЬ МАТЕМАТИКИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 292-292.

46. Сайфуллаева, Н. Б. (2019). Роль дидактических игр в умственном развитии учащихся в математике начального класса. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY* (pp. 102-106).

47. Сайфуллаева, Н. Б., & Марданова, Ф. Я. (2021). НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ПО ВЫСШЕЙ МАТЕМАТИКЕ. *Проблемы науки*, 84.

48. Сайфуллаева, Н. Б. (2020). Важные особенности дидактических игр в процессе обучения математике в начальных школах. In *ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ* (pp. 60-62).

49. Сайфуллаева, Н. Б., & Мурадова, Я. М. (2020). Пути эффективного использования методов обучения математике в начальных классах. In *EUROPEAN RESEARCH* (pp. 121-123).

50. Сайфуллаева, Н. Б. (2022). Методы определения потребностей обучающихся в процессе использования облачных технологий в образовании. *Universum: технические науки*, (2-1 (95)), 57-59.

51. Сайфуллаева, Н. Б., & Саидова, Г. Э. (2019). Повышение эффективности занятий, используя интерактивные методы в начальном образовании. *Научный журнал*, (6 (40)), 101-102.

52. Bahodirovna, S. N. (2023). KINDERGARTEN, SCHOOL AND FAMILY PARTNERSHIP IN TEACHING CHILDREN IN MATHEMATICS. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 383-388.

53. Bahodirovna, S. N. (2023). FORMING CHILDREN'S IDEAS ABOUT THE SIZE OF OBJECTS AND THEIR MEASUREMENT. *Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research*, 1(3), 102-107.

54. Bahodirovna, S. N. (2023). Organization Forms of the Development of Primary Mathematical Concepts in Children. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 138-143.

55. Сайфуллаева, Н. Б. (2023). ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПО МАТЕМАТИКЕ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. *Проблемы педагогики*, (2 (63)), 15-17.

FAOLIYAT JARAYONIDA SHAXSDA YUZ BERUVCHI EMOTSIONAL
ZO'RIQISHLARNI KELIB CHIQUISH SABABLARI VA ULARNI OLDINI OLISH
MEXANIZMLARI

Nigora Abduqahorovna Kozimova

*Osiyo xalqaro universiteti “Pedagogika va psixologiya”
kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya *Ushbu maqolada emotsional zo'riqishlar muammosining nazariy sohasida olib borilgan izlanishlar asosida to'plangan ma'lumotlarga tayangan holda ilmiy mushohada yuritilgan bo'lib, asosan bu boradagi psixologik qarashlar o'rtasidagi aloqadorlik tahlil qilinadi, muammoni o'rganishga oid tadqiqot metodi asosida olingan natijalar bo'yicha xulosa beriladi.*

Kalit so'zlar: *stress, distress, koping xulq-atvor, himoya mexanizmi, shaxs, emotsional zo'riqish, psixodiagnostika.*

Annotation *In this article, the subject of psychodiagnostics of emotional stress in pedagogical activities and ways of its correction is specifically discussed. Reasonable opinions and comments within the scope of the topic are presented throughout the article. At the end of the article, conclusions and suggestions are given within the scope of the topic.*

Key words: *personality, emotional stress, psychodiagnostics, brain activity, conflict.*

Аннотация *В данной статье конкретно рассматривается тема психодиагностики эмоционального напряжения в педагогической деятельности и пути его коррекции. Аргументированные мнения и комментарии в рамках темы представлены на протяжении всей статьи. В конце статьи даны выводы и предложения в рамках темы.*

Ключевые Слова: *личность, эмоциональное напряжение, психодиагностика, мозговая деятельность, конфликт.*

KIRISH

Butun dunyoda rivojlanib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, urbanizatsiya jarayonlari, shaharlarda aholi sonining ko'payishi, globallashuv bilan bog'liq turli xil axborotlar insondagi hissiy zo'riqishlarning oshishida, shuningdek, insonning o'z harakatlarini boshqarish, ularning rivojlanishini idora qilishda xulq-atvor shakllari o'rtasida muvozanatni o'rnatishda o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Bu jarayon, ayrim talaba-yoshlarlardagi qo'zg'aluvchanlik, impulsivlik, o'z hatti-harakatlarini idora qila olmaslik bilan ajralib turadigan tajovuzkor harakatlarini sodir etishda yaqqol kuzatilmoqda. Demak, talaba-yoshlardagi o'zini o'zi idora qilish bilan bog'liq psixologik mexanizmlarni tadqiq qilishga bo'lgan ehtiyojlar tobora ortib bormoqda chunki, insonning o'z holatini

nazorat qila olishi, turli vaziyatlarda o'z-o'zini boshqara olishi uning shaxs sifatidagi ijtimoiy-psixologik istiqbollari belgillashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Muammoning dolzarbligi mazkur tadqiqot yuzasidan talaba-yoshlardagi o'zini o'zi idora qilish bilan bog'liq tadqiqotlarning yetarli darajada olib borilmaganligi bilan belgilanadi. Binobarin, psixologik va pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki,

bugungi kunda shaxsning o'zini o'zi idora qilish muammosiga bag'ishlangan ilmiy ishlar yetarlicha tadqiq qilinmagan. Shunday bo'lsada mazkur muammoning muayyan jihatlari taniqli rus olimlari tomonidan tadqiq qilingan. Jumladan, psixik holatlarda o'zini o'zi idora qilishning nazariy-metodologik jihatlari V.S.Agavelyan, G.Sh.Gabdreeva, V.A.Ganzen, B.V.Zeygarnik, O.A.Konopkin, N.D.Levitov, G.S.Nikiforov, N.M.Peysaxov, A.O.Proxorov, Yu.E.Sosnovikova, Yu.I.Filimonenko, I.I.Chesnokova; o'quv jarayonida talaba va o'qituvchilarning psixik holatlari G.N.Gening, A.V. Plexanov, A.F. Safarova; kasbiy faoliyatda, ekstremal vaziyatlarda sub'ektning o'zini o'zi idora qilish bilan bog'liq jihatlari

B.A. Vyatkin, Yu.A. Golikov, L.G. Dikaya, A.N.Kostin, A.B.Leonova, V.I.Melnikov, I.X. Mirziev; kadrlarni tayorlash va ish joyidagi stressli vaziyatlarni bartaraf etish maqsadida o'zini o'zi idora qilish bilan bog'liq jihatlari; G.S.Nikiforov, T.S.Chuykova; o'zini o'zi idora qilishning muhim usul va tamoyillari bilan bog'liq jihatlari, Ye.M. Konoz, V.I. Morosanova; o'zini o'zi idora qilishning yosh muammosi bilan bog'liq jihatlari G.Sh.Gabdreeva, Yu.A.Mislavskiy, A.K.Osniskiy, A.O.Proxorov o'ziga xos ilmiy uslublarda talqin qilinadi.

MUHOKAMA VA VECHIMLAR

Bugungi kunda insonlar yashash tarzi o'zgarib ketayotgan bir jarayonda ularning ruhiyati ham o'zgarishlarga yuz tutyapti. Bulardan biri kamharakatlilik. Gipodinamiya - (yunoncha -gipo-kam, past va dinamic-kuch) mushaklarining yetarli ishlamasligi, qisqarish kuchining kamayib ketishi bo'lib, odatda, doimo o'tirib ishlash, piyoda yurishni yig'ishtirib, transportda ketish, kamharakatlik, umuman, mushaklarga tushadigan og'irlikning kamayib qolishi tufayli kelib chiqadigan gipokineziya, ya'ni odam harakat faolligining kamayib ketishi bilan birga davom etadi.

Harakat va salomatlik. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish va kasalliklarning oldini olishning asosiy yo'li to'g'ri tashkil etilgan jismoniy faollikdir. Harakat natijasida odamning turli a'zo va tizimlarining faoliyati me'yorlashadi, buzilgan faoliyatlari esa tiklanadi, aqliy va jismoniy mehnatga bo'lgan faolligi oshadi.

Zararli odatlar: alkogolizm - ichkilikbozlik, ayrim kishilarning o'z salomatligi va mehnat qobiliyatiga shuningdek, jamiyat farovonligiga zararyetkazadigan darajada, muntazam ravishda me'yoridan ortiqcha spirtli ichimliklar ichishi hisoblanadi. Tamaki chekish -kishi sog'lig'iga jiddiy putur yetkazadigan eng zararli odatlardan biridir. Nikotin markaziy va periferik nerv sistemasiga vaqtincha qo'zg'atuvchi ta'sir ko'rsatadi, arterial qon bosimini oshiradi, mayda tomirlarni toraytiradi; nafasni tezlashtiradi, ovqat hazm qilish sistemasining shirasini ko'paytiradi. Nikotin bilan birga

tamaki tutunidagi yonish mahsulotlari ham organizmni zaharlaydi. Shuning uchun chekmaydigan kishilarning chekilgan xonada bo'lishi ham zararlidir. Tarkibida yonish mahsuloti bo'lgan tutun nafasga olinganda arterial qondagi kislorodni kamaytirib yuboradi. Ruhiiy-emotsional zo'riqishlar -hozirgi davrda kishilar salomatligiga salbiy ta'sir etuvchi asosiy omillar hisoblanadi. Odam organizmining normal faoliyati, uning ruhiyati qay darajadiligiga bog'liq. Ruhiyat va kayfiyatdagi har qanday o'zgarishlar a'zo va sistemalarning faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Odamning ruhan ezilishi, ko'ngliga og'ir botadigan kechinmalar va hayotdagi turli salbiy voqealar zo'riqishlarga olib keladi. Ruhiiy-emotsional zo'riqishlar natijasida odamlarda gipertoniya, stenokardiya va miokard infarkti, qolaversa, ruhiy kasalliklar, zararli odatlarga ruju qo'yish kelib chiqadi. Ayollarda esa ruhiy-emotsional zo'riqishlar ayniqsa, homiladorlik davrida, uning dastlabki 3-oyida o'ta xavfli asoratlarga sabab bo'lishi mumkin. Aholi turmushining yaxshilanishi, ijtimoiy sharoitning barqarorlashishi ruhiy-emotsional zo'riqishlarning oldini olishning asosiy shartlaridandir. Turmush tarzi -bu insonning aniq jamiyatda, muhitda ifodalangan hayot, mehnat, dam olish va hokazolarini o'z ichiga olgan tushunchadir. Uning tarkibiy qismlariga faqat ijtimoiy-siyosiy va ishlab chiqarish faoliyatigina emas, balki ishlab chiqarishdan tashqari vaqtdagi faolligi, ijtimoiy-madaniy faoliyati ham kiradi. Tibbiy faollik ham uning bir turidir. Turmushda odam turli xil salbiy taassurotlar, nojo'ya holatlar va sharoitlarga tushib qolishi mumkin. Bular esa, o'z navbatida, salomatlik va turmush tarzini sog'lomlashtirish haqida to'la bilimga ega bo'lishga majbur qiladi, aholining o'z salomatligiga bo'lgan munosabatlarini tarbiyalash va tibbiy bilimlarni targ'ib qilishni taqozo etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, sharq olimlarining bir qator asarlarida inson shaxsi, uning individual-psixologik, hissiy-emotsional holatlari hamda adekvat va noadekvat sifatlari haqida ilmiy asoslangan fikrlar mavjuddir.

Oiladagi o'smirlarning emotsional zo'riqishlarini korreksiyalashning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini tadqiq qilish bu eng avvalo har bir jamiyat uchun juda muhim sanaladi. Shu bilan bir qatorda o'zbek olimlarining tadqiqotlarida ham o'smirlarning individual-psixologik hamda emotsional sohasiini o'rganishga doir bir qancha jamiyat ravnaqiga xizmat qiladigan ilmiy tadqiqotlar olib borilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kozimova, N. A. (2023). BUGUNGI TA'LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY O'QUVCHI SHAXSINING IJTIMOIIY VA PSIXOLOGIK JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 44-46.V
2. Abduqahhorovna, N. K. (2023). PSIXOLOGIK KONSULTATSIYAGA MUROJAAT QILUVCHI OTA-ONALARNING FARZAND TARBIYASI

MUAMMOLARINI O‘RGANISHDA HADISLARDAN TERAPIYA SIFATIDA FOYDALANISH.

3. Kozimova, N. (2023). USE OF HADITHS AS THERAPY IN STUDYING THE PROBLEMS OF RAISING CHILDREN OF PARENTS APPLYING FOR PSYCHOLOGICAL CONSULTATION. *Modern Science and Research*, 2(9), 61-63.

4. Kozimova, N. A. (2023). BUGUNGI TA‘LIM TIZIMIDA O‘QUVCHI-YOSHLARNI ZAMONAVIY KASBLARGA YO‘NALTIRISH VA KASB-HUNAR TANLASHNING IJTIMOIIY VA PSIXOLOGIK JIHATLARI. *PEDAGOG*, 6(5), 739-741.

5. Kozimova, N. A., & Ulug‘ova, S. M. (2023). ZAMONAVIY PSIXOLOGIK KONSULTATSIYA, UNING TURLARI VA UNGA MUROJAAT QILISH SABABLARI. *Scientific Impulse*, 1(6), 1679-1682.

6. Nigora Kozimova Abduqahorovna. (2023). Modern psychological consultation, its types and reasons for applying to it. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(9), 129–131. Retrieved from <http://grnjournal.us/index.php/AJPDIS/article/view/1343>

7. Kozimova, N. A. (2023). Techniques and methods used in the process of psychological counseling. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 338-341.

8. Kozimova, N. A. (2023). PERSONALITY TYPES. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157)*, 1(10), 372-377.

9. Kozimova, N. A. (2023). Psixologik konsultatsiya bosqichlari. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 90-95.

10. Kozimova, N. A., & Ulugova, S. M. (2022). Classification of a Group of Staff for Psychological Conseling and Referral to It. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 7, 175-177.

11. Kozimova, N. A. (2024). OTA-ONALIK PSIXOLOGIYASI. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 119-125.

12. Kozimova, N. A. (2024). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EMOTIONAL TENSION IN ADAPTATION TO STUDY ACTIVITY OF FIRST LEVEL STUDENTS. *МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА*, 2(2), 311-317.

13. Kozimova, N. A. (2024). Psychological aspects of emotional stress in adaptation to educational activities. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 136-140.

14. NE‘MATOVNA, T. Z. (2024). BOSHLANG ‘ICH SINFLARDA ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 2(1), 207-212.

15. Ne'matovna, T. Z. (2024). DEVELOPMENT OF STUDENTS'LINGUISTIC COMPETENCIES IN" MOTHER LANGUAGE AND READING LITERACY" LESSONS OF THE 3rd GRADE. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 114-118.
16. Ne'matovna, T. Z. (2024). FORMATION OF MOTHER LANGUAGE COMPETENCES IN PRIMARY CLASS STUDENTS. МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, 2(2), 453-461.
17. Muhammedovna, T. M., & Bahodirovna, H. N. (2022). Methods and Means of Forming Technological Skills of Primary School Students. AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT, 1(2), 139-144.
18. Bahodirovna, H. N. (2024). THE SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL TRAINING IN PRIMARY CLASSES. МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, 2(2), 439-447.
19. Bahodirovna, H. N. (2024). AND ESSENCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 328-333.
20. Narziyeva, S. (2023). PSYCHOLOGICAL VIEWS ON THE CHOICE OF PROFESSION. Modern Science and Research, 2(10), 333-336.
21. Rustamovna, N. S. (2023). UNDERSTANDING EMPATHY: AN ESSENTIAL COMPONENT OF HUMAN CONNECTION. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 378-382.
22. Rustamovna, N. S. (2023). DEVELOPING EMPATHY IN STUDENTS. Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research, 1(3), 127-131.
23. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH SINFLARDA SINFDAN TASHQARI MASHG 'ULOTLAR. In International conference on multidisciplinary science (Vol. 2, No. 4, pp. 27-32).
24. Akbarovna, I. S. (2024, April). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM MASALASI. In International conference on multidisciplinary science (Vol. 2, No. 4, pp. 21-26).
25. Рузиева, М. (2023). ТАРЖИМА ПЛАТФОРМАСИ-МУТАРЖИМ ЛИСОНИЙ ТАФАККУРИНИНГ КЎЗГУСИ. Наука и технология в современном мире, 2(20), 37-39.
26. Рузиева, М. Я., & Эргашева, Т. Ш. (2022). МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УЧЕБНЫХ СЛОВАРЕЙ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА И ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. Вестник науки и образования, (2-2 (122)), 29-32.
27. O'ktamovna, S. M. (2024). МАКТАВГАСНА ТА'LIMDA ТАБИАТ BURCHAGINI TAYYORLASH. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 661-667.
28. O'ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 654-660.

29. O'ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
30. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). FIRST STEP PROGRAM IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 609-614.
31. Tajiddinovna, I. F. A. (2024). THE ISSUE OF EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 615-620.
32. Tojiddinovna, I. F. A. (2024). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ЖАРAYONIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 590-595.
33. Hikmatovna, M. N. (2024). Boshlang'ich ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitish. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 445-452.
34. Махмудова Нигора Хикматовна. (2024). Преподавание профильных предметов в начальной школе . *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(2), 436–444.
35. Ravshanovna, X. S. (2023). PEDAGOGIK MULOQOT O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI. *Journal of Universal Science Research*, 1(8), 131-139.
36. Ravshanovna, X. S. (2023). PEDAGOGIK MULOQOT O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI. *Journal of Universal Science Research*, 1(8), 131-139.
37. Khalilova, S. (2022). PHILOSOPHICAL ASPECTS OF GLOBALIZATION. *Gospodarka i Innowacje.*, 28, 6-11.
38. Ravshanovna, X. S. (2023). Bo 'lajak o'qituvchi pedagogik muloqot usullarini rivojlantirish texnologiyasining zamonaviy modellari va ularni qo 'llash metodlari. *Journal of Universal Science Research*, 1(9), 223-234.
39. XALILOVA, S. (2021). JAHON PEDAGOGIKASIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK MULOQOT VA MILLIY PEDAGOGIK MULOQOT USLUBLARIGA TRANSFORMATSIYASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).
40. Ravshanovna, K. S. (2023). Factors Affecting the Formation of a Positive Attitude to the Learning Activity in Students. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 116-122.
41. Ravshanovna, X. S. (2023). Globallashuv sharoitida o 'quvchilar aqliy-ruhiy qiyofasini shakllantirishda muloqot uslublarning ahamiyati. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 100-106.
42. Ravshvnovna, K. S. (2023). THE ROLE OF THE CULTURE OF COMMUNICATION IN MODERN EDUCATION AND EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(3), 356-361.

43. Ravshanovna, X. S. (2022). BO'LAJAK O'QITUVCHILAR VA O'QUVCHILAR O 'RTASIDAGI MULOQOT JARAYONI VA UNGA QO'YILADIGAN TALABLAR. Лучший инноватор в области науки, 1(1), 814-819.
44. Ravshanovna, X. S. (2023). O'qituvchi kasbiy faoliyatida pedagogik muloqot usullarining o'zlashtirish jarayoniga ta'siri va ahamiyati. Journal of Universal Science Research, 1(10), 803-816.
45. Hojiyeva, N. (2023). METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS. Modern Science and Research, 2(9), 424-428.
46. Bahodirovna, H. N. (2023). TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINI O 'QITISH MUAMMOSINING YORITILISH MAZMUNI. PEDAGOGS jurnali, 1(1), 209-209.
47. Hojiyeva, N. B. (2023). MODERN METHOD IN TEACHING MOTHER LANGUAGE LESSONS-USING THE CACOGRAPHY METHOD. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 434-439.
48. Hojiyeva, N. B. (2023). INCREASING THE INTEREST OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING TECHNOLOGY IN PRIMARY GRADES. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 430-433.
49. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Principles of Teaching The Science of" Education" In Primary Classes. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 366-368.
50. Bahodirovna, H. N. (2023). Methodological Foundations of Teaching the Science of" Education" in Primary Grades. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 369-372.
51. Bahodirovna, H. N. (2023). BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI.
52. Hojiyeva, N. (2023). THE SUBJECT AND TASKS OF THE METHOD OF TEACHING THE MOTHER TONGUE IN PRIMARY GRADES. Modern Science and Research, 2(10), 855-857.
53. O'ktam qizi Buxoro, S. M. (2022). BOLANING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI O 'YINLAR. PEDAGOGS jurnali, 1(1), 484-486.
54. Oktam's, S. M. (2023). Methods and Tools of Speech Development of Small Group Children in Preschool Education Organization. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 104-108.
55. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). Speech grow up in training using interactive methods. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 357-360.

56. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). The importance of genres of folklore in the education of preschool children. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 96-99.
57. Shukurova, M. (2023). METHODS AND METHODS OF INCREASING CHILDREN'S SPEECH IN A PRESCHOOL ORGANIZATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 477–480.
58. Madina O'ktamovna Shukurova. (2024). " Growing children's speech in the process of introducing them to the environment and nature ". *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 130–135.
59. Shukurova, M. (2024). OILADA FARZAND TARBIYASIDA OTANING ROLI. ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O 'RNI, 3(2), 162-167.
60. Isomova, FATQ (2022). THE IMPORTANCE OF SPEECH DEVELOPMENT ACTIVITIES IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 947-949.

METHOD OF WORK IN GROUPS WHEN TEACHING DISCRETE MATHEMATICS

Umarova Umida Umarovna
Asian International University

Abstract: *This article presents opinions on the use of “Methods of working in small groups,” one of the interactive methods of modern education, when teaching discrete mathematics in higher educational institutions. The structure and application of this method is explained using the example of teaching the topic “Post’s Theorem”. It is noted that scientific innovations in the theory of Boolean functions can be used to substantiate the connection of the subject with other sciences. The use of interactive teaching methods in the practice of higher education helps the student not only to master the subject, but also arouses interest.*

Key words: *Small group work, Post's theorem, Boolean function, teaching effectiveness, interactive teaching methods.*

In the article we present some thoughts about Small Group Work and its application, which is one of the interactive teaching methods.

Working in small groups is one of the most popular strategies because it gives all students the opportunity to participate in the work, practice cooperation and interpersonal skills (in particular, the ability to actively listen, develop a common opinion, and resolve disagreements). All this is often impossible in a large team. Small group work is an integral part of many interactive methods, such as mosaics, debates, public hearings, almost all types of simulations, litigation, etc. The recommendations below are general in nature and apply to any form of small group work.

At the same time, working in small groups requires a lot of time; this strategy should not be overused. Group work should be used when there is a problem to be solved that students cannot solve on their own. If the effort and time spent do not guarantee the desired result, it is better to choose the “one-two-all together” method for quick interaction.

First, concepts such as Boolean functions, dual and self-dual functions, monotone functions, Zhegalkin polynomial, linear functions, functions preserving one and zero, function of complete systems, Post's theorem will be repeated. Their content is revealed through examples. In order to determine the level of students' proficiency in the subject and fill gaps in them, small groups are formed from among the students in the group. Depending on the number of students, you can divide from 3 to 5 small groups. For example, in a group of 28 students, you can form 4 small groups of 7 people each. When selecting small group members, it is important to consider student talent. Then, for each small group, groups are presented with pre-formulated tasks of equal strength.

Task for group 1: Check the functional system for completeness using Post's theorem

Task for group 2: Check the functional system for completeness using Post's theorem

Task for group 3: Check the functional system for completeness using Post's theorem

Task for group 4: Check the functional system for completeness using Post's theorem.

After the process of consolidating students' knowledge, it is appropriate to provide elements of scientific news and research results related to the topic. This naturally leads to increased interest among students in discrete mathematics.

Implementation of deep reforms in the field of education, positive changes in the education system abroad, the desire to get closer to world education standards, the creation of textbooks and curricula of a new generation, the organization of lessons in a more concise and interesting form. form, large-scale reforms carried out today in the field of education, decision-making to improve the content of education. Government decisions require connecting education with life, increasing the efficiency of teaching, and raising a comprehensively developed generation for a rapidly developing society.

As for discrete mathematics, this subject develops students' will, concentration, logical thinking, abilities and activity, imagination, moral qualities of a person (stubborn, purposeful, creative, independent, responsible, hardworking, disciplined and critical) and independently develops skills the ability to defend one's views and beliefs based on evidence.

REFERENCES

1. Умарова У.У. “Жегалкин кўпҳади” мавзусини ўқитишда “зинама-зина” методини қўллаш технологияси // Scientific progress, 2: 6 (2021), p. 1639-1644.
2. Умарова У.У. “Чинлик жадвали ёрдамида формулани топишда муаммоли ўқитиш технологияси” // Scientific progress, 2: 6 (2021), p. 832-838.
3. Umarova U.U. “The use of pedagogical technologies in distance learning moodle” // Problems of pedagogy 51 (6), 31-34
4. Умарова У.У. “Формулаларнинг эквивалентлиги. Дуаллик принципи” мавзусини ўқитишда “чархпалак” технологияси // Scientific progress 2 (6), 839-846.
5. Умарова У.У. «Пост теоремаси ва унинг натижалари» мавзуси бўйича амалий машғулотда “блиц-сўров” ва “фсму” технологияси // Scientific progress 2 (6), 861-866.
6. Umarova U.U. “Cluster” and “PAZL” methods in teaching the topic “Collection Theory” // Scientific progress, 2: 6 (2021), p. 898-904.

7. Умарова У.У. “Мулоҳазалар алгебраси асосий тенг кучли формулалари” мавзусини ўқитишда “Ақлий хужум” ва “Case Study” методлари // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 818-824.
8. Умарова У.У. Мулоҳазалар алгебраси бўлимини такрорлашда график органайзер методлари // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 825-831
9. Шарипова Р.Т., Умарова У.У., Шарипова М.Ш. Использование методов «мозговой штурм» и «case study» при изучении темы «условная вероятность, независимость событий» // *Scientific progress*. (2021) 2:1, с. 982-988.
10. U.U.Umarova Application of TRIZ technology to the topic "Normal forms for formulas of the algebra of statements" // *Science, technology and education*. 73: 9 (2020), pp. 32-35.
11. Umarova U.U. The method of "Working in small groups" in teaching the topic of logical operations on feedback // *Scientific progress*, 2: 6 (2021), p. 803-809.
12. Umarova U.U. Problem-based learning technology in finding a formula using a truth table // *Scientific progress*, 2: 6 (2021), p. 832-838.
13. Umarova U.U. Graphic organizer methods in the repetition of the section of feedback algebra // *Scientific progress*, 2: 6 (2021), p. 825-831.
14. Umarova U.U. “Brainstorming” and “Case Study” methods in teaching the topic “Basic equally powerful formulas of reasoning algebra” // *Scientific progress*, 2: 6 (2021), p. 818-824.
15. Умарова У.У. “Функциялар системасининг тўлиқлиги ва ёпиқлиги” мавзусини ўқитишда «Қандай?» иерархик диаграммаси интерфаол методи // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 855-860
16. Умарова У.У. “Мулоҳазалар хисоби” мавзусини ўқитишда интерфаол методлар // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 867-875
17. Умарова У.У. «Пост теоремаси ва унинг натижалари» мавзуси бўйича амалий машғулотда “Блиц-сўров” ва “ФСМУ” технологияси // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 861-866
18. Umarova U.U. “Equivalence of formulas. The principle of duality "in the teaching of" Charkhpalak "technology // *Scientific progress*, 2: 6 (2021), p. 839-846.
19. Umarova U.U., Ikromova S.U. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida masofaviy o'qitish // *Science and Education* 2 (9), 374-382.
20. Умарова У.У. Отамуродов Ф.Р. Алгоритм работы с приёмом “Корзина идей” и применение к теме “Полином Жегалкина” // *Наука, техника и образование*. 77:2 (2021). С. 42-45.
21. Umarova U.U. Interactive methods in teaching the topic of “Accounting for feedback” // *Scientific progress*, 2: 6 (2021), p. 867-875.
22. Umarova U.U. “Relationships. Binary Relationships” and “Dominoes” methods for lectures and practical classes // *Scientific progress*, 2: 6 (2021), p. 982- 988.

23. Умарова У.У. “Келтириб чиқариш қондаси” мавзусини ўқитишда график органайзер методлар // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 876-882
24. Umarova U.U. “Blitz-survey” and “FSMU” technology in a practical lesson on “Post theorem and its results” // *Scientific progress*, 2: 6 (2021), p. 861-866.
25. Umarova U.U. Boomerang technology in teaching the topic “Primitive recursive functions” // *Scientific progress*, 2: 6 (2021), p. 890-897
26. Umarova U.U. "How?" hierarchical diagram interactive method // *Scientific progress*, 2: 6 (2021), p. 855-860
27. Umarova U.U. Technology of using the "step-by-step" method in teaching the topic "Jegalkin increases" // *Scientific progress*, 2: 6 (2021), p. 1639-1644.
28. Умарова У.У. “Тўпламлар назарияси” мавзусини ўқитишда “Кластер” ва “ПАЗЛ” методлари // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 898-904
29. Умарова У.У. “Примитив рекурсив функциялар” мавзусини ўқитишда “Бумеранг” технологияси // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 890-897
30. УУ Умарова, ФР Отамуродов. «Бул функцияларининг ўзгарувчилари бўйича ёйилмаси» мавзусини ўқитишда «Балиқ скелети» методи // *Science and Education* 2 (10), 623-631
31. Умарова У.У. Применение триз технологии к теме «Нормальные формы для формул алгебры высказываний» // *Наука, техника и образование*. 73:9 (2020), С. 32-35.